

Niš 2022

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

**JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE
LANGUAGE, LITERATURE, ALTERNATIVES**

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVES

Biljana Mišić Ilić / Vesna Lopičić

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE

DOI: <https://doi.org/10.46630/jkaj.2022>

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Prof. dr Vesna Lopičić

Koordinator izdavačkog centra:

Prof. dr Dušan Stamenković

Akademski odbor:

Prof. dr Vesna Lopičić

Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Prof. dr Milena Kaličanin

Prof. dr Dušan Stamenković

Prof. dr Mihailo Antović

Prof. dr Vladimir Jovanović

Prof. dr Snežana Milosavljević Milić

Prof. dr Miloš Kovačević

Prof. dr Sofija Miloradović

Prof. dr Željka Babić

Prof. dr Kristel Verdun

Prof. dr Kristobal Pagan Kanovas

Prof. dr Janina Vildfojer

Prof. dr Janoš Kenjereš

Prof. dr Marija Krivokapić

Prof. dr Elžbjeta Manjčak-Volfeld

Prof. dr Roberta Pjaca

Prof. dr Slavka Tomaščkikova

Sekretari:

Natalija Stevanović

Mladen Popović

Recenzenti:

Prof. dr Violeta Stojičić

Prof. dr Ilijana Čutura

Prof. dr Jelena Marković

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE
LANGUAGE, LITERATURE, ALTERNATIVES

Jezička istraživanja

Tematski zbornik radova

Urednice:
Biljana Mišić Ilić
Vesna Lopičić

Niš, 2022.

*Recenzenti pojedinačnih radova
sa konferencije Jezik, književnost, alternative:*

Ljiljana Aćimović	Mira Ilić
Slađana Aleksić	Mladen Jakovljević
Ana Andrejević	Aleksandra Janić
Irina Antanasijević	Vladimir Ž. Jovanović
Mihailo Antović	Božica Jović
Boban Arsenijević	Marija Lojanica
Jelena Arsenijević Mitrić	Svetlana Kalezić-Radonjić
Galina Avramova	Milena Kaličanin
Josip Babić	Jelena Kleut
Faruk Bajraktarević	Saša Knežević
Tatjana Bijelić	Ksenija Kondali
Savka Blagojević	Tamara Kostić Pahnoglu
Radmila Bodrić	Aleksandra Krstić
Mirosława Buchholtz	Ognjen Kurteš
Maja Ćuk	Jelena Kusovac
Ivana Damjanović	Kornelije Kvas
Madeleine Danova	Nebojša Lazić
Brankica Drašković	Aleksandra Lončar Raičević
Jasmina Dražić	Vesna Lopičić
Zorica Đergović-Joksimović	Sanja Macura
Borjanka Đerić Dragičević	Monica Manzollillo
Jasmina Đorđević	Adrijana Marčetić
Mina Đurić	Jelena Marićević Balac
Ivana Đurić Paunović	Biljana Marić
Uroš Đurković	Ljubica Matek
Ana Elaković-Nenadović	Branka Milenković
Michelle Gadpaille	Mira Milić
Dragana Gak	Smiljana Milinkov
Slavica Garonja Radovanac	Lidija Mirkov
Nina Govedar	Ivana Mitić
Dinko Gruhonjić	Biljana Mišić Ilić
Lovorka Gruić Grmuša	Lejla Mulalić
Vladimir Gvozden	Aleksandra Nikčević-Batrićević
Sabina Halupka Rešetar	Časlav Nikolić
Sanja Ignjatović	Aniko Novak

Jelena Novaković
Svjetlana Ognjenović
Biljana Oklopčić
Tomaz Onič
Ivana Palibrk
Armela Panajoti
Melina Panaotović
Jelenka Pandurević
Jovana Pavićević
Dragana Pavlović
Tomislav Pavlović
Vladan Pavlović
Pavel Petkov
Lena Petrović
Predrag Petrović
Vuk Petrović
Roberta Piazza
Vesna Pilipović
Valentina Pitulić
Jasna Poljak Rehlicki
Jovan Popov
Tvrtko Prčić
Danijela Prošić-Santovac
Goran Radonjić
Maja Radonić
Stanislava Radosavljević
Milica Radulović
Sanja Runtić

Nadežda Silaški
Igor Simanović
Saša Simović
Sona Snircova
Marina Spasojević
Veran Stanojević
Marija Stefanović
Jelica Stefanović-Štambuk
Strahinja Stepanov
Bojana Stojanović Pantović
Violeta Stojičić
Saša Šmulja
Sanja Šoštarić
Ksenija Šulović
Miloš Tasić
Lidija Tomić
Uroš Tomić
Tatjana Trajković
Radoslava Trnavac
Nevena Varnica
Sonja Veselinović
Natalija Vidmarović
Biljana Vlašković Ilić
Vesna Vukićević Janković
Vuk Vučetić
Ana Vujović
Milan Živković

SADRŽAJ

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE

Biljana Mišić Pić, Vesna Lopičić ALTERNATIVE U JEZIČKOM SISTEMU I JEZIČKOJ UPOTREBI ..	11
--	----

ALTERNATIVNOST I ALTERNATIVE U JEZIČKOM SISTEMU I LINGVISTIČKOJ TEORIJI

Милош М. Ковачевић (НЕ)ГРАМАТИКАЛИЗОВАНА АЛТЕРНАТИВНОСТ У ОДНОСУ НА ДИСЈУНКЦИЈУ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	29
Тања Русимовић АЛТЕРНАТИВНОСТ ЕНДОЦЕНТРИЧНОГ АНТЕЦЕДЕНТА РЕЛАТИВНЕ КЛАУЗЕ СА РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОМ АНАФОРОМ	43
Boban Arsenijević, Stefan Milosavljević THE PRONOUN <i>SAM</i> 'SELF' IN SERBO-CROATIAN AND BINDING THEORY	57
Ема Џивковић PRESUPPOSITION PROJECTION AND ALTERNATIVE PLACEMENT OF FOCUS: A CASE OF COGNITIVE FACTIVE VERBS IN SERBIAN	67
Селена Станковић, Наташа Живић ФРАНЦУСКА АПСОЛУТНА ДЕТАШИРАНА КОНСТРУКЦИЈА И ЊЕНИ СРПСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ	83
Маја Вељковић РУСКЕ БЕЗЛИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ БЕЗ ИЗРАЖЕНОГ ВРШИОЦА РАДЊЕ И МОГУЋЕ АЛТЕРНАТИВЕ У СРПСКОМ ПРЕВОДУ	99
Vladan Pavlović COLLOSTRUCTIONAL INSIGHTS INTO ALTERNATIVE CONSTRUCTIONS IN TEFL PERSPECTIVE	115
Александра А. Јанић ПРИДЕВСКИ СУФИКС <i>-ЈАСТ</i> КАО МОРФОФОНОЛОШКА АЛТЕРНАТИВА СУФИКСУ <i>-АСТ</i>	129

Ђорђе Шуњеварић АЛТЕРНАТИВЕ СУФИКСУ –ШТИНА У ТВОРБИ ИМЕНИЦА	145
Dejan Pavlović, Vladimir Ž. Jovanović ABLAUT ALTERNATIONS IN ENGLISH AND SERBIAN ADJECTIVE DERIVATION	163
Јелена М. Јосијевић АЛТЕРНАТИВНИ МОДЕЛИ АНАЛИТИЧКЕ КОМПАРАЦИЈЕ У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ	183
Predrag Novakov TUMAČENJA ENGLLESKOG PREZENT PERFEKTA: GLAGOLSKO VREME, FAZA, GLAGOLSKI VID	201
Јелена Јаћовић ПРЕЗЕНТ У АЛТЕРНАТИВНОЈ УПОТРЕБИ УНУТАР ФРАНЦУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЕКОНОМИЈЕ	213
Емилија Јовић ГЕНДЕРНИ АСПЕКТ ОПИСИВАЊА СОМАТИЗАМА - АЛТЕРНАТИВНИ ПРИСТУПИ (НА ПЛАНУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)	229
Ана Р. Савић-Грујић СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ЛЕКСЕМА СА ЗНАЧЕЊЕМ „ЗАОВА” У ГОВОРИМА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ	245
Наташа М. Миланов АЛТЕРНАТИВНА УПОТРЕБА ЛЕКСЕМА СА ЗНАЧЕЊЕМ НЕДОВОЉНОСТИ НЕЧЕГА (НА ПРИМЕРУ ПРИДЕВА <i>МРШАВ</i> И ЊЕГОВИХ СИНОНИМА	259
Ivan Stamenković ALTERNATIVE EUPHEMISMS: INVESTIGATING THE PRESENCE OF “PEOPLE-FIRST” EXPRESSIONS IN THE COCA CORPUS	275
Valentina Budinčić ALTERNATIVE U PROCESU ADAPTACIJE ENGLLESKE TERMINOLOGIJE U SRPSKOM JEZIKU NA KORPUSU LEKSIKE BORILAČKIH SPORTOVA	297
Daniel Russo AN ALTERNATIVE SPELLING FOR ENGLISH: CONTEMPORARY APPROACHES AND SIMPLIFICATION CRITERIA	313

Olivera Marković

- КАКО RAZUMEMO PRIČE SMEŠTENE U PERIOD PRE VELIKOG
PRASKA? NIVOI UTEMELJENJA KAO METODOLOŠKA
ALTERNATIVA PRI PROUČAVANJU HUMORA 329

ALTERNATIVE U UPOTREBI JEZIKA

Анђела Рецић

- ОДНОС УПОТРЕБЕ ДИЈАЛЕКАТСКИХ И
СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКИХ ФОРМИ У ГОВОРУ МЛАДИХ У
СИРИНИЋУ 347

Миљана Чопа, Нина Аксић

- ПРОВИНЦИЈСКИ РЕП КАО АЛТЕРНАТИВНИ ЈЕЗИЧКИ И
МУЗИЧКИ ПРАВАЦ: ЕЛЕМЕНТИ КОСОВСКО-РЕСАВСКОГ
ДИЈАЛЕКТА У РЕП МУЗИЦИ 363

Jelena Grubor , Katarina Subanović

- THE EXPANDING CIRCLE UNDER A MAGNIFYING GLASS:
WORLD ENGLISHES IN THE EUROPEAN CONTEXT 381

Admir Gorčević

- DYSPHEMISMS IN BRITISH PRINT MEDIA – INEVITABLE
NEGATIVE ALTERNATIVE OR TREND? 397

Strahinja Stepanov

- О АЛТЕРНАТИВНОМ УОКВИРАВАЊУ ДОГАЂАЈА У НОВИНАМА 413

Соња Леро Максимовић

- АЛТЕРНАТИВНА МЕДИЈСКА СЛИКА СТВАРНОСТИ 429

Dušan Aleksić

- NARATIVNO NOVINARSTVO KAO ALTERNATIVA DOMINANTNIM
MEDIJSKIM ŽANROVIMA 451

Vladeta Radović, Milan Dojčinović

- VEB MEDIJI KAO ALTERNATIVNA SFERA INFORMISANJA U
POSTNOVINARSTVU 465

Драгана Бајић-Levy

- WECHAT – АЛТЕРНАТИВНИ ОБЛИК КОМУНИКАЦИЈЕ У КИНИ ... 483

ALTERNATIVE I ALTERNATIVNI PRISTUPI U NASTAVI STRANIH JEZIKA

Ana Đorđević

TEACHING AS AN ALTERNATIVE: ENGLISH LANGUAGE
STUDENTS' MOTIVATION TO BECOME TEACHERS BEFORE AND
AFTER THE PRACTICUM 497

Ivana Marinković, Dragana Pešić

THE ROLE OF ALTERNATIVE ASSESSMENT METHODS IN
COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING 515

Danica Jerotijević Tišma

CAN "ACCESS" FRAMEWORK OFFER A FRESH ALTERNATIVE TO
TEACHING TARGET SOUNDS PRODUCTION? - AN EXAMPLE OF
POSTALVEOLAR SEQUENCES 535

Аница Радосављевић Крсмановић

ПОСТИГНУЋЕ У УЧЕЊУ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА И ЊЕГОВИ
АЛТЕРНАТИВНИ ИНДИКАТОРИ КОД СТУДЕНАТА
НЕФИЛОЛОШКИХ СТУДИЈА У СРБИЈИ 551

Vesna Simović

O JEDNOJ ALTERNATIVNOJ SLICI FRANCUSKE 567

Irena M. Selaković

USVAJANJE IDIOMATSKIH KONSTRUKCIJA NA ŠPANSKOM
JEZIKU UZ POMOĆ ŽARGONIZAMA IZ HISPANSKE
KINEMATOGRAFIJE 581

Aleksandar M. Novaković

ALTERNATIVNI POSTUPCI PRILIKOM UČENJA PREZENTA U
NASTAVI SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA 593

ALTERNATIVE U JEZIČKOM SISTEMU I JEZIČKOJ UPOTREBI

Više od jedne decenije aprilske konferencije sa opštim nazivom *Jezik, književnost,...* koje se održavaju na Filozofskom fakultetu u Nišu imale su u fokusu ne samo teme relevantne iz ugla lingvističkih i književnoteorijskih nauka, kao što su značenje, diskurs, vreme, prostor, teorija i kontekst, već i razne značajne društvene fenomene kao što su politika, globalizacija, identitet, promene, komunikacija, vrednosti i marginalizacija. Iako su konferencije, kao i zbornici proizašli iz njih uvek bili tematski koherentni, to ni u kom slučaju nije podrazumevalo uniformnost teorijskih i metodoloških pristupa, već se, naprotiv, težilo da se date teme sagledaju iz što više različitih, alternativnih perspektiva. Upravo želeći da podržimo alternativne perspektive, koje naročito nakon iskustava sa reakcijama na fenomen kovida-19 postaju veoma aktuelne i nasušno potrebne, tema četrnaestog skupa bila je ***Jezik, književnost, alternative***.

Potpuno u skladu sa svojim nazivom, skup *Jezik, književnost, alternative*, prvobitno zakazan za april 2020. godine, održan je u drugačijem, alternativnom formatu 15. i 16. aprila 2021. godine kao onlajn konferencija. Alternativnost medijuma nije se odrazila na interesovanje učesnika, pa je bilo 130 radova, koje je izložilo 150 istraživača ne samo iz naučnoistraživačkih institucija iz naše zemlje već i iz inostranstva (Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Grčka, Italija, Poljska, Rumunija, Severna Makedonija, Slovačka, Tunis i Francuska).

Dva toma Zbornika, *Jezik, književnost, alternative: jezička istraživanja* i *Jezik, književnost, alternative: književna istraživanja* razmatraju i istražuju povezanost između jezika, književnosti i alternativa u okviru ovih oblasti. U okviru opšte teme, autori su se bavili kritičkim razmatranjem različitih alternativnih teorijskih i metodoloških pristupa pitanjima iz oblasti jezika, književnosti i studija kulture, alternativama koje književna dela nude vladajućim ideološkim pogledima na svet, alternativama književno-jezičkim kanonima, analizom alternativnih književnih formi ili alternativnih jezičkih konstrukcija, kao i drugim temama koje se bave alternativama u širokom smislu u datim oblastima.

U eseju *Poetry and Commitment* pesnikinja Adrijen Rič slavi poetsku imaginaciju, kojom probijamo stege nametnutog stava da „ne postoji alternativa“: „The imagination’s roads open before us, giving the lie to that slammed and bolted door, that razor-wired fence, that brute dictum ‘There is no alternative’.” Imaginacija, kreativnost i traganje za alternativama svakako da nisu odlike samo poezije, već i književnosti uopšte, a i nauke. U naukama, pogotovo društvenim i humanističkim, nisu retke promene paradigme, manje ili više radikalni zaokreti, „pomeranja klatna“ od formalnijih i apstraktnijih pristupa ka onim više funkcionalnim, šire kontekstualno uslovljenim i društveno kritički angažovanim. Kao što mogućnost izbora između alternativnih formi izražavanja nije samo stvar stila, tako je i mogućnost alternativnih pristupa nekom jezičkom ili književnom fenomenu nužnost koja obezbeđuje

bolje i kvalitetnije uvide. A kako kaže Teodor Adorno u zbirci eseja *Minima moralia*: „Kvalitet se određuje na osnovu dubine kojom neki rad ugrađuje u sebe alternative i tako ovladava njima“.

Radovi izloženi na konferenciji *Jezik, književnost, alternative* u okviru jezičkih sesija, koji su uvršteni u zbornik *Jezik, književnost, alternative: jezička istraživanja*, bave se konceptom alternativa i alternativnosti na vrlo raznovrsne načine, shvatajući ga primarno kao izbor jedne od dve ili više mogućnosti, kao ekvivalentnost i uzajamnu zamenljivost postojećih opcija, ali i kao nešto što je drugačije od uobičajenog, manje konvencionalno i manje poznato. Tako široko shvaćen pojam alternativa autori radova u ovom Zborniku analiziraju kroz različite lingvističke, primenjenolingvističke i srodne discipline i teorijske i metodološke modele. Ovakva raznovrsnost tema i pristupa uslovlila je i grupisanje radova u tri tematske celine:

- Alternativnost i alternative u jezičkom sistemu
- Alternative u jezičkoj upotrebi
- Alternative i alternativni pristupi u nastavi stranih jezika

Prvi segment Zbornika *Jezik, književnost, alternative: jezička istraživanja*, naslovljen „Alternativnost i alternative u jezičkom sistemu“, najobimniji je i sadrži dvadeset radova. Autori se bave alternativama na različitim nivoima jezičkog sistema kako unutar jednog jezika tako i kontrastivno (sintaksa, morfologija, fonologija, leksika, frazeologija, terminologija, ortografija), kao i teorijskim ili metodološkim alternativama u proučavanju različitih fenomena u jezičkom sistemu.

Prva grupa od sedam radova na početku ovog segmenta bavi se sintaksičkim temama. Zbornik otvara rad Miloša Kovačevića „(Ne)gramatikalizovana alternativnost u odnosu na disjunkciju u savremenom srpskom jeziku“. Među više navedenih filozofskih i lingvističkih značenja alternativnosti, autor dokazuje da je samo značenje izbora između dvaju mogućnosti gramatikalizovano kao disjunktivno. Ostala dva značenja – značenje ekvivalentnosti i značenje naizmeničnosti ni u jednom kontekstu nemaju disjunktivno značenje, iz čega proističe da konstrukcije s tim značenjima ne potpadaju pod gramatički shvaćene disjunktivne konstrukcije. U radu se jasno obrazlaže kom tipu gramatičkih konstrukcija pripadaju pre svega konstrukcije naizmeničnosti, i zašto one ne mogu, iako ih pojedini gramatičari tako tretiraju, pripadati nezavisnosloženim rastavnim rečenicama.

Tema rada Tanje Rusimović: „Alternativnost endocentričnog antecedenta relativne klauze sa referencijalnom anaforam“ je referencijalna anafora anakataforičkog endocentričnog antecedenta izraženog pokaznom zamenicom, a autorka razmatra odnos sintaksičkih alternativa i njihovih stilskih vrednosti. Endocentrični antecedent najpre anaforički upućuje na referent koji je jedinstven ili predstavlja klasu, što anaforu čini referencijalnom. Zatim, kataforički upućuje na sadržaj relativne klauze koji predstavlja novu relevantnu odredbu već određenog referencijalnog izraza i doprinosi informativnosti iskaza. Ukoliko bi se anulirala kopula, endocentrični antecedent

i relativizator, dobila bi se nezavisna rečenica i pritom se ne bi ugrozila informativnost iskaza. Nezavisna rečenica predstavlja alternativu relativnoj u komunikativnom smislu, međutim, narušena je ekspresivnost iskaza, odnosno anulirano je isticanje subjekta njegovom reduplikacijom u relativnoj rečenici.

Sledeća dva rada bave se, iz različitih perspektiva, rečeničnim fokusom kao mogućim parametrom za objašnjenje izvesnih sintaksičkih pojava. Boban Arsenijević i Stefan Milosavljević u radu „The Pronoun *sam* (self) in Serbo-Croatian and Binding Theory” razmatraju distribuciju zamenice *sam* uz refleksive i pronominalne sa posebnim osvrtom na njen doprinos koreferencijalnoj upotrebi pronominala u lokalnom domenu (*Pera_i je kritikovao njega_i samog*). Takva upotreba nije u skladu sa onim što predviđa standardna teorija vezivanja (Chomsky 1981, 1986), pa se autori pozivaju na alternativnu teoriju refleksivizacije predikata Reinhard i Reuland (1993), koje za anafor koriste termin refleksiv. Arsenijević i Milosavljević svoju analizu zasnivaju na intenzifikatorskoj prirodi reči *sam*, usled koje ova reč rečeničnom članu nameće fokalni status, a karakteristika fokalnih rečeničnih članova je da imaju visok interpretacijski opseg. Posmatrano iz šire teorijske perspektive, autori zaključuju da podaci iz srpsko-hrvatskog jezika daju prednost teoriji refleksivizacije predikata. Ema Živković u radu „Presupposition Projection and Alternative Placement of Focus: A Case of Cognitive Factive Verbs in Serbian” ispituje fenomen projekcije presupozicije čiji su okidači tri kognitivna faktivna glagola u srpskom (*otkriti*, *saznati* i *primetiti*). Posebno je istraženo da li mesto fokusa (na okidaču ili presuponiranoj dopunskoj klauzi) utiče na interpretaciju postojanosti presupozicije.

Poslednja tri rada u podsegmentu iz sintakse su kontrastivna. Selena Stanković i Nataša Živić u radu „Francuska apsolutna detaširana konstrukcija i njeni srpski ekvivalenti” utvrđuju strukture koje se pojavljuju kao srpski prevodni ekvivalenti date francuske konstrukcije za koju ne postoji formalni sintaksički ekvivalent izraza, odnosno šta su srpske alternativne konstrukcije, kako u odnosu na francusku tako i međusobno. Analiza pokazuje da je u ispitivanoj građi srpska alternativa francuskoj konstrukciji genitivna ili instrumentalna padežna sintagma kojom se ostvaruje kvalifikativna determinacija rečenične predikacije sa značenjem prateće okolnosti ili se postiže kvalifikacija pojma u vremenu vršenja radnje; osim toga, pojavljuju se i različite rečenične strukture, kao i morfosintaksičke i sintaksičke kategorije u službi odredbi samostalnih i zavisnih reči. Maja Veljković u radu istoimenog naslova analizira ruske bezlične rečenice bez izraženog vršioaca radnje i moguće alternative u srpskom prevodu u slučajevima kada je upotreba bezličnih rečenica u srpskom jeziku neuobičajena ili nemoguća. Metodom konfrontacione analize autorka je potvrdila pretpostavku da su najčešće alternative u srpskom jeziku dvočlane subjekatsko-predikatske rečenice. U radu „Collostructional Insights into Alternative Constructions in TEFL Perspective” Vladan Pavlović razmatra tri para sintaksičkih konstrukcija koja su u često upotrebi u engleskom jeziku i koja se mogu smatrati sinonimičnim – konstrukcije *get* i *have something done*, konstrukcije *will V-inf* i *be going to V-inf*, kao i par koji čine ditranzitivna i predložna konstrukcija. Nakon pregleda dosadašnje literature o primeni analize distinktivnih koleksema na date parove alternativnih konstrukcija i razmatranja kako se ti rezultati uklapaju u viđenje datih konstrukcija

u referentnoj literaturi koja se koristi u nastavi engleskog kao stranog jezika, autor zaključuje da takva referentna literatura neretko zanemaruje deo značajnih semantičkih i/ili pragmatičkih razlika između takvih konstrukcija i zalaže se za tešnju integraciju rezultata do kojih se dolazi u teorijskoj lingvistici i referentne literature koja se koristi u nastavi engleskog kao stranog jezika.

Sledeća grupa od sedam radova bavi se različitim oblastima morfologije. Prva tri su iz oblasti tvorbe reči, dva o sufiksima u srpskom jeziku, dok je treći kontrastivna analiza engleskog i srpskog. Aleksandra A. Janić analizira pridevski sufiks *-jast* kao morfofonološku alternativu sufiksu *-ast* u smislu distribucije i konkurentnosti ovih sufiksa i potvrđuje paralelnu upotreba prideva sa istom osnovom i sufiksom *-ast* i *-jast* (poput *kestenast* i *kestenjast*, *žbunast* i *žbunjast*), ali ističe da ti oblici nemaju podjednaku frekventnost. Đorđe Sunjevarić na osnovu rečničkog korpusa razmatra alternative sufiksu *-ština* u tvorbi imenica sa ciljem da se uvidi koji sufiksi mogu predstavljati alternativu sufiksu *-ština*, kao i da se ispita semantička bliskost leksema sa alternativnim sufiksanim morfemama. Autor je utvrdio da postoji 16 alternativnih sufiksanih morfema, dolazi na tvorbene osnove iz građe kao alternativa. Ipak, sufiks *-ština* često utiče na pejorativnu nijansu značenja primera iz građe, ali da sufiks *-ština* često utiče na pejorativnu nijansu značenja primera iz građe. Dejan Pavlović i Vladimir Ž. Jovanović u radu „Ablaut Alternations in English and Serbian Adjective Derivation” na osnovu građe iz literature kontrastiraju primere derivacije prideva iz imenica i glagola sa pojavom ablauta tipa *bile* > *bilious* (engleski) i *hramati* > *hrom* (srpski). Autori analiziraju tip ablauta, učestalost pojave, kao i postojanje određenih pravila, kako i da li postoji veza između pomeranja primarnog akcenta i ablauta u derivaciji, koji afiksi uzrokuju pomeranje akcenta i pod kojim uslovima.

Naredna četiri rada iz oblasti morfologije bave se različitim gramatičkim kategorijama – komparacija, vreme, rod, uglavnom u kontrastivnoj perspektivi. Jelena M. Josijević razmatra alternativne modele analitičke komparacije u srpskom i engleskom jeziku, gde osim priloga sa značenjem ‘više’ i ‘najviše’, u srpskom i engleskom jeziku postoje i alternativni modeli sa leksičkim spojevima drugih priloških sredstava (npr. *jače*, *more strongly*) i pozitiva prideva ili priloga. Na osnovu korpusne građe autorka poredi repertoar priloških sredstava u alternativnim modelima analitičke komparacije u dva jezika, kao i njihova distributivna svojstva. Predrag Novakov razmatra alternativna tumačenja engleskog prezent perfekta koje teorijska literatura tretira kao glagolsko vreme, fazu ili kao glagolski vid. Nakon analize primera, autor iznosi argumente u prilog tumačenju da se radi o glagolskom vidu, kako sa teorijskog stanovišta, tako i sa stanovišta upotrebe engleskog prezent perfekta u konkretnom jezičkom materijalu. U još jednom radu koji se bavi kontrastiranjem glagolskih kategorija Jelena Jačović analizira prezent u alternativnoj upotrebi unutar francuskog i srpskog jezika ekonomije. Present, kao nemarkirano vreme, poseduje neutralnost koja mu obezbeđuje fleksibilnu vremensku interpretaciju i modalno transponovanje, kako u francuskom tako i u srpskom jeziku, a autorka ispituje njegovo prenošenje u prošlost ili budućnost, posmatra njegovu primenu sa imaginarnom, generičkom ili pak preludičkom vrednošću i ispituje i druge alternativne značenjske potencijale ove glagolske forme u francuskom i srpskom jeziku ekonomije. Na kraju

ovog morfološkog segmenta, Emilija Jović u radu „Genderni aspekt opisivanja somatizama – alternativni pristupi (na planu ruskog i srpskog jezika)” ispituje uticaj genderne kategorije, u svesti govornika na materijalu tematske grupe somatizama. Polazeći od ideje o neizomorfnoj predstavi gramatičkih kategorija u jeziku i svesti njihovih govornika ili nosilaca, autorka eksperimentalnom analizom kao alternativnom metodom istražuje kako se genderna markiranost koja se ne slaže sa realizacijom kategorije roda u određenoj grupi leksema izražava u ruskom i srpskom jeziku. Za dato istraživanje od najvećeg značaja je razgraničenje pola i gendera kao biološke i sociokulturne kategorije, antropocentrizam kategorije gendernosti, kao i njen odnos prema morfološkoj kategoriji roda.

Nakon bavljenja alternativama na nivou gramatike, sledi grupa radova koja se bavi leksikom. Ana R. Savić-Grujić uradila je semantičku analizu leksema sa značenjem „zaova” u govorima prizrensko-timočke dijalekatske oblasti. Na osnovu dijalekatskih rečnika i atlasa, predstavljeni su alternativni nazivi kojima bi snaha imenovala muževljevu sestru. Istraživanje je pokazalo da su alternativna imenovanja najčešće odražavala emotivni stav novodovedene mlade prema muževljevoj sestri, a neretko su imala i profilaktičku svrhu. Autorka ukazuje na kulturne specifičnosti (verovanja, rituali, simboli i sl.) koje su utkane u semantičke sadržaje datih imenovanja, kao i na specifičan odnos govornih predstavnika prema jednom segmentu njihovog okruženja. Nataša M. Milanov je, na osnovu rečničke građe, analizirala alternativnu upotreba leksema sa značenjem nedovoljnosti nečega na primeru prideva *mršav* i njegovih sinonima sa fokusom na polisemantičku strukturu ovog karitivnog prideva, kao i mogućnost da se različiti pridevi, koji takođe sadrže semu 'nedovoljnosti' upotrebe kao njegova alternativa u odgovarajućem kontekstu. Na nivou frazeologije i njene upotrebe, Ivan Stamenković u radu „Alternative Euphemisms: Investigating the Presence of “People-First” Expressions in the Coca Corpus” na korpusu engleskog jezika analizira politički korektne eufemizme koji se koriste kao alternativa manje poželjnog izrazu. Konkretno, analizirani su eufemizmi za osobe sa invaliditetom, uvedeni su da bi se stvorio neutralniji stav prema ovim osobama i sprečila njihova diskriminacija. Podgrupa politički korektnih eufemizama u fokusu ovoga rada je tzv. „people-first” jezik, koji zamenjuje premodifikovane imenice njihovim postmodifikovanim ekvivalentima („slepa osoba” se zamenjuje terminom „osoba sa slepilom”). Autor je pokazao da u periodu 1990–2010. raste udeo politički korektnih izraza sa postmodifikacijom zajedno sa neuvredljivim leksičkim eufemizimima.

Poslednja tri rada u prvom segmentu Zbornika koji se bavi alternativama u jezičkom sistemu primarno je okrenuta metodološkim i teorijskim alternativama za proučavanje izvesnih elemenata jezičkog sistema. Valentina Budinčić ispituje alternative u procesu adaptacije engleske terminologije u srpskom jeziku na korpusu lek-sike borilačkih sportova, u kontekstu terminološke standardizacije i prevođenja, na korpusu koji su činile sportske enciklopedije, rečnici i baze podataka na internetu. Autorka razmatra specifičnosti i frekventnost dve mogućnosti, adaptacije preoblikovanjem i adaptacije prevođenjem. Daniel Russo u radu „An Alternative Spelling for English: Contemporary Approaches and Simplification Criteria” daje istorijski pregled reformi pravopisa engleskog jezika, u kome je dominirao spor, ali dosledan

i uspešan prelaz sa fonemskog pravopisa na morfofonemski sistem. U fokusu je nekoliko reformskih predloga iz druge polovine XX veka u cilju da se identifikuju njihove glavne zajedničke osobine isticanjem osnovne ideje pojednostavljenja. Svi modeli koji se razmatraju preferiraju fonemski pravopisni sistem kao ideal u pravcu jezičke jednostavnosti.

Prvi segment Zbornika zaključuje rad Olivera Marković „Kako razumemo priče smeštene u period pre Velikog praska? Nivoi utemeljenja kao metodološka alternativa pri proučavanju humora”. Autorka istražuje kognitivnosemantičke pojmove utemeljenja (*grounding*) (Coulson & Oakley 2005) i nivoa utemeljenja (više-struko utemeljena semantika – Antović 2016, 2017) kao alternativu pri proučavanju humorističkih aspekata odabranih kratkih pripovedaka iz zbirke *Kosmikomike* Itala Kalvina, koja je izabrana zbog toga što su aletička ograničenja njihovih svetova priče radikalno drugačija u odnosu na naš realni svet. Autorkina teza da je proces ‚uranjanja’ u svet priče obeležen permanentnim pokušajima čitaoca da prati logiku blenda, ali da postoji ‚iskakanje” iz logike blenda koje znači da će procesi upotpunjavanja i razrade mreža pojmovnog sažimanja uključivati i proces zamene okvira (*frame shifting* – Coulson 2001), što će generisati humorne efekte na različitim nivoima utemeljenja.

Drugi segment Zbornika *Jezik, književnost, alternative: jezička istraživanja*, naslovljen *Alternative u jezičkoj upotrebi*, sadrži devet radova u kojima se autori bave upotrebom jezika u privatnoj, javnoj i medijskoj sferi, kroz teorijske modele dijalektologije, sociolingvistike, analize diskursa i teorije komunikacije.

Prva dva rada su iz oblasti dijalektologije srpskog jezika. Anđela Redžić u radu „Odnos upotrebe dijalekatskih i standardnojezičkih formi u govoru mladih u Ciriniću” nudi alternativu tradicionalnoj dijalektologiji sprovodeći istraživanje govora mladih u jednoj od manje urbanih sredina na području prizrensko-timočke dijalekatske zone, analizirajući akcenatski sistem, perfekat i futur prvi da se utvrdi prisustvo elemenata standardnog srpskog, kome su mladi izloženi u obrazovnom sistemu i preko medija. Miljana Čopa i Nina Aksić analiziraju zanimljiv fenomen u radu „Provincijski rep kao alternativni jezički i muzički pravac: Elementi kosovsko-resavskog dijalekta u rep muzici”, ne samo sa dijalektološkog već i sa (socio) lingvističkog i kulturološkog aspekta. Autorke identifikuju i ispituju funkciju i upotrebnost vrednost dijalekta u ovom alternativnom jezičko-muzičkom pravcu, ističući da „provincijski rep” predstavlja svojevrsni fenomen, koji može poslužiti i kao materijal za iščitavanje određenih elemenata tradicionalnog, ali i modernog života mladog čoveka koji živi van velegradskih muzičkih zbivanja.

I naredni rad je, uslovno rečeno, iz oblasti dijalektologije, ovog puta engleskog jezika. Jelena Grubor i Katarina Subanović u radu „The Expanding Circle under a Magnifying Glass: World Englishes in the European Context”. Koncept „svetskih varijeteta engleskog jezika/SVE”, koji potiče od Kašruove teorije koncentričnih krugova, proistekao je iz uverenja da engleski jezik pripada govornicima širom sveta i

potrebe da se uloži izvornog govornika pristupi iz drugačijeg ugla. Dok postoji veliki broj istraživanja o varijetetima tzv. spoljašnjeg i širećeg kruga izvan Evrope, daleko je manji broj onih koji se bave „evropskim varijetetima engleskog jezika/EVE. Autorke ispituju zastupljenost ove teme u naučnim radovima objavljenim u poslednjoj deceniji u časopisu *World Englishes*. Utvrđeno je da je broj radova koji ispituju varijetete u kontekstima izvan Evrope duplo veći od radova koji se bave evropskim varijetetima, a i oni su uglavnom deskriptivne i hibridizacijske perspektive, ali ne i kritičke.

Narednih šest radova u drugom delu drugog segmenta Zbornika bave se jezikom medija. Tri rada se bave analizom konkretnih medijskih tekstova, u jasno specifikovanim različitim teorijskim okvirima. Admir Gorčević u radu „Dysphemisms in British Print Media – Inevitable Negative Alternative or Trend?” proučava upotrebu disfemizama u britanskim kvalitetnim i tabloidnim novinama, Disfemizmi, izrazi motivisani mržnjom, prezirom, strahom ili zavišću, nastaju kada se jedan neutralni izraz sa namerom zameni drugim izrazom koji nosi negativne asocijacije. Autor zastupa tezu da upotreba disfemizama u masovnim medijima u velikoj meri prikazuje sliku jednog društva i života u njemu, a rezultati koje je dobio pokazuju da svi obrađeni listovi i časopisi sadrže disfemizme, ali su češći u niskokvalitetnim tabloidima i senzacionalističkoj štampi, i njihov stepen negativnog značenja je veći, nego u informativnim novinama kvalitetnijeg sadržaja. Strahinja Stepanov u radu „O alternativnom uokviravanju događaja u novinama” ispituje kako je u novinskim člancima u odabranim srpskim dnevnim listovima prikazan protest taksista u Beogradu (s jeseni 2019. godine), koristeći dve teorije okvira, jednu iz mas-mediologije/komunikologije (Entman), i, drugu, semantičku (Filmor), koje se integrišu u jedinstven pristup. Autor uočava različita jezička sredstva pomoću kojih se stvaraju/aktiviraju određeni (alternativni/„alternativni”) okviri [frames] u kojima se – unutar novinskog diskursa – predočava konkretni događaj, a u kritičkom osvrtu prepoznaje naznake o političkim/ideološkim razlozima za takav tip verbalnih/tekstualnih okvira u posmatranim dnevnim novinama. U trećem radu iz ove grupe, Sonja Lero Maksimović razmatra alternativnu medijsku sliku stvarnosti kroz širok teorijski okvir koji kombinuje postavke postklasične naratologije, teorije mogućih svetova i teorije kontrafaktivnosti, gdje se alternativno shvata kao ona druga mogućnost koja ostaje u sferi virtuelnog, kao ono potencijalno koje nije aktuelizovano, realizovano. Na korpusu tekstova o pandemiji iz dnevnih novina i poznatih informativnih portala, autorka se bavi specifičnostima koje se tiču jezičkog uobličavanja neaktuelizovanih aspekata stvarnosti u medijima u onim slučajevima kada takvi iskazi pogoduju konstruisanju širih narativa pretnje i nadolazeće opasnosti. Autorka ukazuje na osnovne mehanizme i lingvističke markere koje možemo prepoznati u slučajevima kada se upravo ono virtuelno, kao svojevrsna alternativna, neaktuelizovana stvarnost, koristi kao sredstvo konstruisanja ovakvih narativa.

Naredna tri rada se bave alternativnim medijskim žanrovima i alternativnim informativnim i komunikacionim medijima. Dušan Aleksić se bavi narativnim novinarstvom kao alternativom dominantnim medijskim žanrovima. S obzirom na to da je reč o specifičnoj formi, u jezičkom, sadržajnom i organizacionom smislu, koja u

značajnoj meri uključuje i umetnički aspekt, narativno novinarstvo se u praksi često doživljava kao zastareli i ekonomski neisplativ oblik novinarskog izražavanja. Kombinujući deskriptivni metod i kvalitativnu analizu sadržaja, autor analizira prisutnost narativnog novinarstva u savremenom medijskom diskursu, njegove karakteristike i pozicija u sistemu medijskih žanrova. Posebnu pažnju autor posvećuje narativnim elementima u građanskom novinarstvu koje se razvilo zahvaljujući napretku tehnologije i koje predstavlja alternativu izveštavanju profesionalnih medijskih kuća. Vladeta Radović i Milan Dojčinović posmatraju veb medije kao alternativnu sferu informisanja u eri postnovinarstva i postistine, koji poprimaju odlike internet komunikacije: brzo, kratko i jednostavno. Kako je sa sve većim protokom informacija u onlajn sferi povećana mogućnost za dezinformisanost, važno je istaći mehanizme kojima se auditorijum može zaštititi od lažnih vesti i neistina. Autori žele da pokažu da li se medijska onlajn sfera može percipirati kao zasebna sfera informisanja ili samo kao dopuna tradicionalnoj sferi. Dragana Bajić-Levy prikazuje kinesku aplikaciju za digitalnu komunikaciju *WeChat* kao alternativni oblik komunikacije u Kini. *WeChat* uspešno objedinjuje funkcije koje ga čine moćnim komunikacionim, kao i praktičnim sredstvom pomoću koga se lako saznaju najnovije informacije, vrše plaćanja, zakazuju medicinski pregledi itd. Autorka se posebno bavi komunikacionom funkcijom ove platforme koja se ogleda u razmeni informacija pisanim i audio-vizuelnim putem među prijateljima svih generacija i ukazuje na sličnosti i razlike koje postoje između ovog kineskog alternativnog načina komunikacije i sličnih aplikacija na Zapadu.

Treći, poslednji segment Zbornika *Jezik, književnost, alternative: jezička istraživanja*, naslovljen *Alternative i alternativni pristupi u nastavi stranih jezika* i sadrži sedam radova. Prva četiri rada se bave nastavom engleskog kao stranog, a po jedan nastavom francuskog, španskog i srpskog kao stranog.

Ana Đorđević u radu „Teaching as an Alternative: English Language Students’ Motivation to Become Teachers Before and After the Practicum” ispituje eventualne promene u stepenu i tipu motivacije studenata engleskog jezika za izbor nastavničkog poziva pod uticajem iskustva metodičke prakse. Na osnovu ankete 72 studenta završne godine studija anglistike na Filološkom fakultetu u Beogradu o razlozima za i protiv rada u državnim školama i kako su ih različiti metodički aspekti studija pripremili za predstojeću studentsku praksu, autorka je zaključila da su studenti koji su metodičku praksu započeli pre uvođenja vanrednog stanja zbog pandemije Kovida-19 imali povećanu motivaciju za rad u državnim školama. Razlozi za to leže u porastu intrinzičke motivacije, smanjenom nivou anksioznosti studenata prilikom podučavanja i njihovim izraženijim opažanjem posedovanja odgovarajućih sposobnosti za nastavničku profesiju.

Ivana Marinković i Dragana Pešić u radu „The Role of Alternative Assessment Methods in Communicative Language Teaching” razmatraju potrebu uvođenja alternativnih metoda ocenjivanja, konkretno rad ispituje efikasnost samoocenjivanja i vrš-

njačkog ocenjivanja usmenih prezentacija na nivou visokog obrazovanja, kao i njihovu pouzdanost, odnosno podudarnost sa ocenama koje daje nastavnik. Metodom studije slučaja i obrasca za ocenjivanje Istraživanje je sprovedeno koristeći studiju slučaja i obrazac za ocenjivanje sadržaja i strukturalnih elemenata usmene prezentacije, autorke su utvrdile da kod većine tvrdnji nema statistički značajnog odstupanja između rezultata alternativnih metoda i tradicionalnog ocenjivanja. Autorke zaključuju da ispitivane metode ocenjivanja čine nastavu zanimljivijom, motivišu učenike da pažljivo prate i razmišljaju o dobrim i lošim stranama usmenih izlaganja, čime se podstiče razvoj kritičkog i metakognitivnog mišljenja, a aktivno učešće nastavnika u pripremi učenika za sprovođenje alternativnih vrsta ocenjivanja povećava njihovu pouzdanost.

Danica Jerotijević Tišma u radu „Can ACCESS Framework Offer a Fresh Alternative to Teaching Target Sounds Production? - An Example of Postalveolar Sequences” ispituje uticaj metode ACCESS (Gatbonton & Segalowitz, 2005) na nastavu izgovora glasova stranog jezika, koja integriše fokus na formi i komunikativne aspekte učenja jezika, u konkretnom slučaju produkcije postalveolarnih nizova /tr/-/dr/ kod srpskih učenika engleskog kao stranog jezika. Rezultati eksperimentalnog istraživanja ukazuju na pozitivne efekte odabranog metoda i na važne pedagoške implikacije za nastavu izgovora u srpskom kontekstu učenja engleskog kao stranog.

Anica Radosavljević Krsmanović razmatra postignuće u učenju engleskog jezika i njegove alternativne indikatore kod studenata nefiloloških studija u Srbiji. U eksperimentalnom istraživanju u kome su korišćeni anketni upitnik sa pitanjima o ocenama iz predmeta Engleski jezik, samoproceni nivoa znanja engleskog i samoproceni uspešnosti u učenju engleskog, ovog jezika, kao i tradicionalni test znanja engleskog jezika, autorka je korišćenjem kvantitativnih metoda statističke analize utvrdila da u uslovima u kojima nije moguće organizovati testiranje znanja engleskog jezika, mogu se koristiti i alternativni indikatori postignuća u učenju engleskog jezika kod odabrane grupe ispitanika.

Vesna Simović piše o jednoj alternativnoj slici Francuske, različitoj od pozitivne stereotipne predstave koju obično imaju studenti o Francuskoj kao zemlji ljubavi, romantike, rafinirane kuhinje, visoke mode, luksuznog načina života, turističkih atrakcija Pariza i Azurne obale. Na osnovu analize onjaln rečnika slenga Vukajlija, ukazuje se na jednu drugačiju sliku Francuske koja postoji među srbofonim govornicima, i koja ukazuje na socijalne aspekte koji nisu prisutni u slikama koje imaju studenti. Iako reflektuje svakodnevni, realni život izvornih govornika (brojni imigranti, nezaposlenost, teški uslovi života u defavorizovanim četvrtima, multikulturalnost francuskog društva i dr.), i ova slika Francuske duboko je prožeta individualnim i kolektivnim stereotipnim predstavama čiji se afektivni naboj kreće između ironije i podsmeha, čak i prezira prema ovoj zemlji i njenim stanovnicima. Autorka smatra da je u savremenoj nastavi i učenju stranog jezika utvrđivanje dominantnih stereotipa o ciljnom jeziku i kulturi, bilo da su oni pozitivni ili negativni, preduslov za svaki dalji rad na osveščivanju i prevazilaženju pojednostavljenih i uopštenih predstava o zemlji čiji se jezik uči, o izvornim govornicima i njihovoj kulturi.

Irena M. Selaković u svom radu „Usvajanje idiomatskih konstrukcija na španском jeziku uz pomoć žargonizama iz hispanске kinematografije” predstavlja to kao

alternativni način za usvajanje ideomatskih konstrukcija koje su često zanemarena oblast u nastavi stranih jezika, posebno na nižim nivoima. Rezultati kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja sprovedenog sa studentima Filološko-umetničkog fakulteta u Kragujevcu potvrđuju da studenti pokazuju visok stepen interesovanja za upotrebu filma u učionici zarad usavršavanja frazeološke kompetencije.

Zbornik zatvara rad Aleksandra M. Novakovića „Alternativni postupci prilikom učenja prezenta u nastavi srpskog kao stranog jezika”. Imajući u vidu poteškoće koje stranci imaju da savladaju prezent zbog nepostojanja jasnih pravila i postojanja velikog broja nastavaka, autor predlaže alternativu tradicionalnom redosledu gradiva u udžbenicima pri čemu bi izučavanju prezenta trebalo da prethodi izučavanje imperativa. Razlozi su kako u potrebi razvijanja elementarne komunikativne kompetencije učenika, tako i u direktnoj vezi između načina obrazovanja 3. lica množine prezenta i (2. l. jednine) imperativa. U eksperimentalnom istraživanju u kojoj su učenici-početnici u kontrolnoj grupi radili po tradicionalnom redosledu obrade glagolskih vremena (prezent-imperativ) a u eksperimentalnoj po alternativnom (imperativ-prezent), rezultati su pokazali da su učenici u eksperimentalnoj grupi bili u stanju da gotovo nepogrešivo obrazuju oblike imperativa i prezenta, dok je uspešnost učenika u kontrolnoj grupi varirala od zadatka do zadatka.

Puni uvid u kompleksnost tematske konferencije *Jezik, književnost, alternative* može se steći ukoliko u ovom uvodu ukratko predstavimo i drugi tom zbornika, pod naslovom *Jezik, književnost, alternative: književna istraživanja*, koji sadrži trideset jedan rad iz oblasti proučavanja književnosti i kulture. Ovi radovi, izloženi u okviru književnih sekcija, u književnom tomu Zbornika grupisani su u tri celine, koje odražavaju tematske fokuse koji su bili zanimljivi autorima:

- Koncept alternativnog i književni žanrovi
- Alternative world views in literature
- Tumačenja pozorišnih alternativa

Prvi rad u segmentu *Koncept alternativnog i književni žanrovi* pod naslovom „Portret Arnolfinijevih Jana van Ajka i narativne alternative” zanimljiv je kao i tema koju istražuje: zagonetni motivi ove čuvene slike koji vekovima inspirišu alternativna tumačenja. Autorka Mirjana Bojanić Ćirković rezimira niz dosadašnjih interpretacija i svojim interdisciplinarnim i metodološki pluralnim pristupom sa težištem na okvirima interpretacije postklasičnih naratoloških teorija daje doprinos nauci ukazujući na doprinos tehnike i narativa ove Van Ajkove slike savremenim metodološkim orijentacijama u tumačenju umetničkih dela, kao što su teorije čitanja i kognitivna naratologija.

Narativne teorije intertekstualnosti, intermedijalnosti i transmedijalnosti su alati kojima se Jelena V. Jovanović služi da, preko pojma anamorfizma, u tekstu „Alternative priče u različitim književnim i neknjiževnim žanrovima” ispita kako različite alternative oblikovanja/predstavljanja priče i likova utiču na njihovo po-

tvrdi vanje, promenu, prijem i doživljaj. Autorka smatra da bez obzira na to što je kognitivna naratologija ponekad sklona tvrdnji da ima onoliko priča koliko i čitalaca, u književnom komunikativnom činu se može naći fabularno jezgro koje drži na okupu različite narativne verzije. Ako se iz teksta dobije dovoljan broj signala pomoću kojih se rekonstruiše odnekud već poznata priča, onda možemo da govorimo o anamorfizmu kao njenoj alternativni.

Prilikom razmatranja razvoja žanra alternativne istorije u ruskoj književnoj fantastici, autori Nenad Blagojević i Velimir Ilić u svom istoimenom prilogu koriste koncept bifurkacije. Kako alternativna istorija kao podžanr književne fantastike neizostavno podrazumeva izmenu toka istorije kao ključni element sižea, ta izmena (bifurkacija) postaje fantastična pretpostavka za stvaranje pripovedačkog sveta. Autori obrađuju niz dela ruske književne fantastike u pokušaju da izvedu hronološku klasifikaciju razmatranih pripovedačkih svetova, stvorenih u skladu sa principima teorije bifurkacije.

Žanrovsko određivanje rok poezije tema je članka „Rok poezija kao alternativna forma književnosti“ u kome Jelena S. Mladenović upozorava da je prelazak rok poezije u područje kanonske kulture, kao i u vlast masovne kulture jednako fatalan za njenu alternativnost jer se tupi oštrica njenog subverzivnog dejstva prema dominantnoj kulturi. Priznanje rok poeziji u vidu dodeljivanja Nobelove nagrade Bobu Dilanu u tom kontekstu postaje problematičan čin.

Erotizovani narativ je možda ono što povezuje sledeća tri rada: „Na međi Erosovih alternativa“ Jovane Josipović, „Ostrakizam u romanu *Ženska francuskog poručnika* Džona Faulsa“ Ane Firat Radović i Zorice Mladenović, te „Poetičke alternative erotskog govora u pripovetkama Bore Stankovića“ Biljane Soleša. Integralna bit erosa kao principa cikličnog kretanja čitave žive kosmičke strukture, prema rečima Josipovićeve, prepoznatljiva je i kod Faulsa i kod Stankovića. Kroz prizmu ostrakizma u viktorijanskom periodu Engleske, autorke Firat Radović i Mladenović sagledavaju posledice opšteg shvatanja morala viktorijanske ere koji javno osuđuje bilo kakvu formu erotizma dok Soleša razmatra posledice potisnutog erosa pod pritiskom krutih normi patrijarhalnog morala u pripovetkama Bore Stankovića. Alternativna forma romanesknog pripovedanja i alternativni postupci poetike erotskog identifikovani su u analiziranim delima.

Naredna dva rada donekle povezuje tematika grada viđena iz različitih uglova: „Alternativna istorija beogradskih ulica: Dorćol Svetlane Velmar-Janković“ i „Grad kao alternativa: tematika grada u poeziji Ritbefa i Fransoa Vijona“. Jelena Milić zaključuje da je živopisna alternativna istorija ulica Dorćola izgrađena nekonvencionalnim pristupom prostoru i njegovim relacijama sa alternativnim verzijama istorijskih ličnosti po kojima su dorćolske ulice nazvane. U opštem smislu, koncepti metanarativa, scenarija, dominantnog kulturnog narativa i kulturno dominantnog narativnog modela, podjednako su kao i njihove kontračinjenične verzije proizašli iz uverenja da određeni narativni modeli imaju normativnu moć da upravljaju postupcima ljudi. Marija Panić se oslanja na dijahronijsku perspektivu i razmatra evoluciju slike gradske sredine u francuskoj građanskoj lirici, kroz poeziju Ritbefa i Vijona koji su gradsku sredinu i njenu dinamičnost i promenljivost prikazali kao jasnu alter-

nativu ranije postojećim društvenim podelama. Kod ovih pesnika, grad manifestuje pojave koje su alternative dotadašnjim, a koje polako preuzimaju primat.

U prilogu „Doba dezintegracije – alternativni osvrt na Šiparicu u delu F. Skota Ficdžeralda“ Azra Mušović nastoji da pokaže kako Ficdžeraldova proza opisuje kompleksnost i višestruku ironiju oslobađanja žene od tradicionalne uloge. Androgina kompleksnost i raznovrsnost prisutna u njegovim romanima protkanim sveprisutnim motivom „tatine devojčice“ i temom rađanja „nove žene,“ postaje alternativa prevaziđenim tradicionalnim konceptima, a njegova ambivalentnost potvrđuje one književne teorije koje ukazuju da estetika vrhunskog modernizma, oličavajući muške vrednosti, dobija svoj oblik kao reakcija na estetiku mas-kulture, koja se povezuje sa ženskom sentimentalnošću i površnošću.

Članak Danijele Vasić „Najstarija japanska dela, *Kodiki* i *Nihongi*, kao primer alternativne upotrebe mitova” vraća nas istorijskim hronikama kao žanru koji povezuje mitove, predanja i legende i pruža dragoceni uvid u tokove istorije, politike, književnosti, ali i emocije ljudi koji su mogli da utiču na konačan izgled određenog teksta. Ova dva dela japanske književnosti iz 8. veka predstavljaju odličan primer alternativne upotrebe mitova u ideološke i političke svrhe. Elegije „Potukač”, „Moreplovac” i „Ženina tugovanka” kojima se u radu „Smrznuto telo, a ne blaga ovoga sveta’: alternativa kolektivnom životu u staroengleskim elegijama“ bavi Milica Spremić Končar nastale su u istom periodu, oko 8. veka, i predstavljaju najpoznatije tekstove tog žanra u staroj engleskoj književnosti. Autorka iz perspektive novog istorizma opisuje pozitivne i negativne posledice života usamljenika i izgnanika kao alternative života u kolektivu.

Tekst „Alternativni pravac u književnosti za decu: književne potrage“ obrađuje žanr kojim se Jelena Veljković Mekić redovno predstavlja na našim konferencijama. Ovaj put, na obimnom korpusu, ona preispituje podžanr poznat kao „književne pustolovine” ili „istorijske potrage” kao alternativu klasičnoj književnosti za decu i dovodi u pitanje njegovu estetsku vrednost, ali „opravdanje” za lepo nalazi u njegovoj hipnotičkoj moći po čitaoca i u iluziji koautorstva koja intenzivno intrigira i uzbuđuje.

Poslednja dva rada u odom delu Zbornika priložile su dve renomirane učesnice aprilskih skupova u Nišu. Vladislava Gordić Petković pristupa tišini kao alternativni u književnom tekstu u istoimenom članku. U njenom tumačenju nekoliko dela naše i strane književnosti, tišina i tajna obavijaju stvaralačke postupke dozom mistifikacije koja nije uvek razrešiva u kritičkom tumačenju. Autorka stoga zaključuje da tišina nije lišavanje, a nije ni simptom siromaštva, ni duhovnog ni jezičkog, već postaje sinonim precizne mere koja nas vodi ka suštini svega onoga što se mora iskazati.

Jasmina Ahmetagić odlučuje da prikaže alternativnu književnost Vladana Dobrovojevića u prilogu sa tim nazivom. Kao izvrstan poznavalac dela ovog kontroverznog srpskog pisca, autorka u fokus stavlja roman *Dom Kihota* kao njegovo manje uspelo delo, koje ipak ne narušava reputaciju kao alternativnog autora ovog pisca koji je od prvog romana dosledno sučeljen književno-jezičkim kanonima i vladajućoj estetici.

Sledećih deset radova u delu Zbornika književnih radova sa podnaslovom *Alternative World Views in Literature* objedinjuje lajtmotiv alternative i činjenica da su pisani na engleskom jeziku, te su stoga smešteni u isti segment Zbornika.

Dušica Ljubinković tumači pripovetku „Common“ iz perspektive komonizma Paskala Gilena. Njen tekst „Commonism as the Alternative to Ideologically Oppressed Existence in Ali Smith’s ‘Common’“ navodi na zaključak da je najvažnije otvoriti se prema mogućnosti povezivanja, ne samo prema drugim ljudima već i prema drugim vrstama, prirodi i istoriji. Ali Smit ali i autorka skreću pažnju na ulogu dece budući da ona imaju viši nivo svesti o komonizmu unutar sveopšte egzistencije.

Kako razumeti ogromnost ljudske žrtve i saosećati sa kompleksnošću ljudske patnje u situacijama kada osuda zla predstavlja samo strategiju snalaženja onih privilegovanih, moralno je pitanje kojim se bavi Tijana Matović u prilogu „Joe Sacco’s Graphic Novel *Safe Area Goražde* as an Alternative Comic“. Ovaj žurnalistički strip je alternativan po odbacivanju niza karakteristika konvencionalnog stripa i oslanjanju na teoriju traume, tako da se može opisati kao grafički uobličen traumatski narativ.

Tekst koji je Marko Mitić odabrao za analizu takođe je izuzetno zanimljiv, jedina pripovetka prve Afroamerikanke koja je dobila Nobelovu nagradu, Toni Morrison. U ovoj priči rasna pripadnost dve glavne junakinje, crnkinje i belkinje, ostaje nepoznanica do kraja, a autor u prilogu „Resisting Black Aesthetic: Toni Morrison’s ‘Recitatif’“ tvrdi da je u pitanju primer književnog teksta koji se pojavio u određenom istorijskom trenutku i ponudio alternativu dominantnoj praksi čitanja, klasifikovanja i kanonizovanja afroameričke književnosti.

Predmet analize u radu „Growing a New Heart: Intrusion Fantasy and an Alternative ‘Club Story’ in *The Ocean at The End of the Lane*“ je roman *Okean na kraju puteljka* Nila Gejmena koji autori rukopisa Bogdan Stanković i Nataša Tučev klasifikuju kao intruzivnu fantastiku u kojoj koncept okvirna klupska priča omogućava razumevanje zaista fantastičnog sižea. Najveću važnost imaju tri ženska arhetipska lika jer ovaploćuju jedan alternativni sistem vrednosti kome se glavni junak periodično vraća.

Sledeća dva članka spaja bavljenje alternativnim biografijama, ličnim i kolektivnim. Nikol Burgund neočekivano pronalazi paralele između života Meše Selimovića i Ludviga Vitgenštajna u tekstu „The Personal is Poetry: Meša Selimović’s *The Dervish and Death* as an Alternative to Autobiography“, a njihovo stvaralaštvo tumači kao alternativu autobiografiji, gde je fokus na jeziku. Sa druge strane, Ana Kocić Stanković smatra da roman *Milosrđe* Toni Morrison predstavlja alternativnu verziju rane američke istorije u kojoj su naratori predstavnici različitih marginalnih grupa. Rad „Alternative Literary Histories: Toni Morrison’s *A Mercy* and Colonial North America“ navodi na zaključak da ovaj roman ne samo da dopunjuje zvaničnu istoriju već pojedinačni naratori postaju simboli kolektivnih iskustava svojih manjinskih grupa.

Aleksandra Z. Stojanović i Marija Nešić se obe bave romanima Iana Mckjuana, jednog od najpoznatijih savremenih britanskih pisaca. U radu „An Alternative World-View: Ian Mcewan’s *Nutshell*” Stojanovićeva analizira roman *Orahova ljuska* kao kreativnu verziju Šekspirovog *Hamleta* u kome je pripovedač fetus, te je njegov pogled na svet koliko nepouzdan toliko i alternativan. Raspon Mekjuanove imaginacije pokazuje i drugi tekst, „Is a life saved by a court order really a life saved? Art as an Alternative to the Renounced Religion in Ian Mcewan’s *The Children Act*” u kome Nešićeva suprotstavlja religiozni i sekularni pogled na svet u romanu *Zakon o deci*, te posledice odsustva vere u životu glavnog junaka.

Dva čuvena romana Dona Delila, *Kosmopolis* i *Zero K*, inspirisala su Mirnu Radin Sabadoš da se pozabavi sudbinom čoveka kao proto-post-humanog bića kome se nudi mogućnost da bira postojanje kao besmrtni kiborg ili kao smrtno ljudsko biće. Alternativni oblici ljudskog postojanja koji se ostvaruju u kontaktu sa tehnologijom prikazani su kroz analizu ovih romana u prilogu pod nazivom „In Pursuit of Alternative Endings – Fictional Post-Humans and the Boundaries of their Worlds”.

Poslednji članak u drugom segmentu Zbornika književnih radova ima dve autorke, Milenu Škobo i Anu Sentov, koje su prikazale svoja metodička iskustva na predmetima Engleska književnost II – Viktorijanska književnost Filološkog fakulteta Univerziteta Sinergija u Bijeljini i predmeta Engleska književnost 19. veka u okviru studijskog programa Engleski jezik Fakulteta za poslovne studije dr Lazar Vrkić Univerziteta Union u Beogradu. U radu „Online Literature Course Model: An Alternative to Face-To-Face Teaching”, a u kontekstu prelaska sa kontaktnog na virtuelni način rada, autorke nude alternativu u načinu podučavanja književnosti i predstavljaju svoj onlajn model književnog kursa kao podsticaj za dalju razmenu pedagoških iskustava na ovu aktuelnu temu. Time je u potpunosti zaokružena tema *Alternativni pogledi na svet u književnosti*.

Treći deo Zbornika sa pet radova pod nazivom *Tumačenje pozorišnih alternativa* razmatra nekoliko čuvenih drama i njihove obrade u različitim žanrovima. Čak tri rada se bave verzijama Šekspirovih dela, jedan Euripidovom Medejom, a jedan dramama Atila Fugarda.

Da se alternativne verzije najpopularnijih Šekspirovih drama mogu iznova pojavljivati u najrazličitijim periodima i socijalnom kontekstu pokazuje i roman Margaret Atvud *Đavolji nakot* u kome se *Bura* dešava u kazneno-popravnim domu. Violeta M. Janjatović u svom tekstu „Alternativa Šekspirovoj *Buri*: Gde je Kaliban u romanu *Đavolji Nakot*“ u stvari ukazuje na činjenicu da se Kaliban u naše vreme ne može naći van specijalnih institucija za prevaspitavanje iako ovaploćuje strasti i instinkte neophodne za preživljavanje.

Vasilisa Cvetković proučava proces kojim je Šekspirov Hamlet postao Brešanov Hamlet u prilogu „Hamlet u SFRJ: Predstava Hamleta“ u selu Mrduša Donja kao Brešanov intertekstualni dijalog sa Šekspirovom. „Prepoznajući grotesku i karnevalizaciju, kao i tehniku pozorišta u pozorištu, autorka zaključuje da ova politička

drama komunicira sa renesansnom Šekspirovom tragedijom i uspeva da prenese na čitaoce karakterističnu atmosferu bezizlaznosti u kojoj se nalazio Hamlet, ali ovoga puta u komunističkom okruženju specifičnom za vreme SFRJ.

Grčko-rimska književnost se nesporno dijahrono obraća raznim kategorijama društva. Đurđina Šijaković Maidanik tvrdi da feminističko čitanje antike, pored ostalih, ima tu mogućnost i odgovornost da deluje kao nasušna revitalizacija antičkog nasleđa. U rukopisu „Klasične nauke, grčka tragedija i konflikt Euripidove Medeje: feministički književni kriticizam kao korektivna perspektiva“ autorka zagovara tezu da feministička tumačenja nude alternativnu perspektivu u odnosu na konvencionalni pristup u klasičnim studijama zasnovan na navodno objektivnom tekstualnom kriticizmu, šireći područja za istraživanje inače nepristupačna tradicionalnoj metodologiji.

Četvrti članak u ovom segmentu zbornika nosi naziv „Alternativni svet u dramama Atola Fugarda“. Autorke Lena Tica i Lidija Palurović tumače dve Fugardove drame, *Sizve Bansi je mrtav* i *Ostrvo*, izrazito subverzivne u odnosu na vreme aparthejda u Južnoj Africi. Preokretanje odnosa moći koje se u dramama odigrava ukazuje na njegovu veštačku, a ne biološku prirodu, čime se ideološki diskurs vladajuće klase razotkriva kao fikcija i skreće pažnja na alternativni svet koji može da postoji izvan tog diskursa, zaključuju autorke.

Poslednji rad u odom delu, a ujedno i u celom *Zborniku književnih radova*, priložila je Hristina Aksentijević. Kao što se po naslovu može pretpostaviti, „Alternativni teatar komedije del arte i njegov uticaj na Šekspirove komedije,“ ispitivanje relacija između italijanske komediografske tradicije i Šekspirovih drama *Komedija zabuna*, *Ukročena goropad* i *Bura* pokazuje nesumnjivo prisustvo umetničkog obrasca komedije del arte. Autorka podseća da pozorište del arte, kao vid alternativnog italijanskog teatrološkog fenomena, na renesansnu i baroknu pozornicu izvodi kompleksan scenski organizam što Šekspiru kao njihovom savremeniku daje inspiraciju za slične novine u navedenim dramama. Za razliku od uobičajene prakse da Šekspirova dela inspirišu druge stvaraoce, Hristina Aksentijević pokazuje da je i sam Šekspir bio pod uticajem nekih svojih savremenika.

Ovih trideset književnih radova koji su prošli kroz proces višestrukog recenziranja svedoče o raznovrsnosti mogućih pristupa konceptu alternative, kao trajno validnom u književnoj kritici.

Kompleksnost pojma alternative odslikava se i u velikoj raznolikosti radova u dva toma zbornika *Jezik, književnost, alternative*, od koji svaki sadrži po tri tematske celine, ali svi oni formiraju atraktivan mozaik tema i pristupa, koji pruža zanimljivu sliku o tretmanu ovog intrigantnog koncepta i fenomena od strane istraživača u oblasti jezika, književnosti i kulture.

Zahvaljujemo svim učesnicima međunarodne tematske konferencije *Jezik, književnost, alternative* na izloženim priložima i radovima koje su poslali za Zbornik, kao i svim brojnim recenzentima pojedinačnih radova i celog Zbornika, koji su

svojim sugestijama doprineli kako kvalitetu objavljenih radova tako i publikacije u celini.

Posebnu zahvalnost za pomoć oko organizacije ovog naučnog skupa i štampanja zbornika dugujemo upravi i službama Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, kao i dekanici, prof. dr Nataliji Jovanović. Nadamo se ovakvoj podršci i aprila 2022, kada organizujemo novu naučnu konferenciju, *Jezik, književnost, moć*.

U Nišu, februara 2022.

Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić

**ALTERNATIVNOST I ALTERNATIVE
U JEZIČKOM SISTEMU
I LINGVISTIČKOJ TEORIJI**

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVES

Милош М. Ковачевић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

(НЕ)ГРАМАТИКАЛИЗОВАНА АЛТЕРНАТИВНОСТ У ОДНОСУ НА ДИСЈУНКЦИЈУ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: Циљ рада је да се покаже која све значења подразумева алтернативност. На основу филозофске и лингвистичке литературе издвајају се три значења алтернативности, а то су избор једне од двију могућности, еквивалентност (узајамна замјена) и наизмјеничност. У раду се доказује да је само прво значење – значење избора између двију могућности – граматикализовано као дисјунктивно. Остала два значења – значење еквивалентности и значење наизмјеничности ни у једном контексту немају дисјунктивно значење, из чега проистиче да конструкције с тим значењима не потпадају под грамаптички схваћене дисјунктивне конструкције. У раду се јасно образлаже ком типу грамаптичких конструкција припадају пре свега конструкције наизмјеничности, и зашто оне не могу, иако их поједини грамаптичари тако третирају, припадати независносложеним раставним реченицама.

Кључне ријечи: алтернативност, „или-или“ избор, узајамна замјена, наизмјеничност, дисјункција

У насловном термину „алтернативност“ садржана су значења двају термина: а) именице „алтернатива“ и б) придјева „алтернативан“. Према рјечничким, и то логичкорјечничким и општерјечничким одређењима, алтернатива се дефинише као „избор између двије могућности“, односно као „или – или“ избор (Filipović red. 1989: 22; Речник 2007: 28; Клајн, Шипка 2008: 105). Придјевом „алтернативан“ означава се оно што се „односи на алтернативу“, оно што „представља другу могућност од дате“ (Речник 2007: 28), али и „наизменичност“ (Клајн, Шипка 2008: 105). У логици и/или филозофији придјев „алтернативан“ сам нема термилошку вриједност, него се јавља у оквиру сложеног термина „алтернативни суд“, који је „сложени суд састављен од два суда од којих је један нужно неистинит ако је други истинит. Традиционална га логика приказује схемама „S је или P или Q“ и „Или је A B или је C D“, а сувремена логика схемом „ $p \wedge q$ “ (читај: „Или p или q“) (Filipović red. 1989: 22). Придјеву „алтернативан“ значењски је близак, али не и подударан придјев „дисјунктиван“, што се види већ по томе што је сваки алтернативни суд дисјунктиван, док сваки дисјунктивни суд није алтернативан. Наиме, „дисјунктиван или раставан“ назива се у логици сложен суд са више предиката који се међусобно искључују. Нпр. ‘S је или P или P₁ или P₂ или P₃’. ‘Твари су или у крутом или у текућем или у

плиновитом стању'. Ако је дисјунктиван суд дводјелан, називамо га алтернативним“ (Filipović red. 1989: 75). При томе се „дисјункција“ не изједначава са алтернацијом, јер представља само „логичку операцију повезивања исказа и означава се са „или“ (неискључујућа дисјункција) или са „или – или“ (искључујућа дисјункција)“ (Филиповић ред. 1989: 75), односно „растављање, раздвајање; противност, супротност; узајамно искључивање“ (Клајн, Шипка 2008: 377).

Придјев „алтернативан“ не односи се, међутим, само на именицу „алтернатива“, него и на именицу „алтернација“, дакле он значи и *који се односи на алтернативу* и *који се односи на алтернацију*, али и *који је наизмјеничан*. Алтернатива и алтернација имају различита значења, будући да алтернација није избор између двије могућности, него еквивалентност, односно замјењивање. Алтернација је „у традиционалној логици случај када се један суд замењује неким другим без измене смисла (еквивалентан). У језикословљу закономерна гласовна промена у етимолошки сродним речима или облицима речи на синхронијској равни, која се евентуално граматички искоришћава (као у превоју *рећи, изрицати*)“ (Регенбоген, Мајер 2004: 22), односно „узајамна замена“, а у лингвистици „појава два гласа или двеју гласовних комбинација у различитим облицима исте речи“ (Клајн, Шипка 2008: 105). Уједињене преко хомоформности изведеног придјева, алтернатива и алтернација су своја значења у општејезичким (нетерминолошким) рјечницима „унијели“ као компоненте полисемичког значења лексеме „алтернатива“. Тако Речник српског језика (2007: 28), као и рјечник И. Клајна и М. Шипке (2008: 105) као прво значење лексеме „алтернатива“ наводи „*избор између две могућности*“, а као треће „*други начин изражавања, деловања, поступања различит од устаљеног традиционалног*“.

У лингвистичкој анализи употријебљена, та два значења алтернативности немају никаквих додирних тачака. Значење „други начин изражавања“, односно „узајамна замена“ (Клајн, Шипка 2008: 105) лексема „алтернатива“ има само у случајевима описа супституентности, релативне синонимности, и/или међусобне значењске и/или функционалне замјењивости двију или више језичких јединица¹. У том значењу термин „алтернатива“ није ни у каквој вези са термином „дисјункција“. „Алтернативу“ и „дисјункцију“ у граматички, или прецизније речено у синтакси, повезује прије свега значење „избора између двију могућности“. Наиме, језички еквивалент логичком дисјунктивном суду, па самим тим и алтернативном суду као његовом нужном иманентном дијелу – јесте језичка дисјунктивна конструкција: независна раставна синтагма или независносложена раставна реченица. Оно што логички дисјунктивни суд и језичку дисјунктивну конструкцију (синтагму или реченицу) повезује јесте подударност „логичког оператора дисјункције“ и раставног или дисјунктивног везника: и у једном и у другом случају то је „или“, као једнозначан верификатор како дисјунктивног

¹ Уп. наслове поглавља и радова у књизи М. Стевановића (1988: 111–190): „Алтернативност језичких знака“, „Алтернативност употребе неких синтаксичких јединица“; „Алтернативна употреба генитива заменице *који* и *чији* у посесивној служби“; или пак у граматички Ж. Станојчића и Љ. Поповића (1992: 42, 390): „Гласовне алтернације“; „Замењивост (алтернативност) личних глаголских облика“.

логичког суда, тако и дисјунктивне (раставне) синтаксичке конструкције – независне раставне синтагме или реченице. Дисјунктивни, па слѣдствено и алтернативни, суд и раставна (дисјунктивна) конструкција (реченица) неподударни су у значењу „наизмјеничности“. Логички дисјунктивни суд никада нема то значење, док синтаксичка литература покаткад као значења раставних (дисјунктивних) конструкција наводе и значење дисјунктивног („или – или“) избора и дисјунктивно значење наизмјеничности.

За потврду наведеног цитирамо тврдње о врстама дисјунктивних (раставних) реченица из двају синтаксичких уџбеника. Тако М. Миновић (1987: 81) тврди: „Раставних реченица има два типа. У првом смислу, раставним називају се оне независне реченице у једној сложеној којима се износе двије или више могућих радњи од којих се (из)вршењем једне остале онемогућавају (њихово извршење отпада). Примјер: *Он ће ти књигу донијети или ће ти је послати по другу.* У другом смислу, раставним називају се оне реченице у једној сложеној којима се износе радње што се врше у временском току смјењујући наизмјенично једна другу. Примјер: *Био је врло узнемирен, час је сједао за сто, час гледао кроз прозор, час лијегао на кауч*“. Слично се констатује и у најрецентнијој српској синтакси сложене реченице: „Раставне (дисјунктивне) реченице су напоредно сложене реченице, чији предикацијски делови означавају ситуације које говорно лице види као неспојиве, јер остварење једне искључује истовремено остварење друге, или које су наизменичне“ (Пипер 2018: 58).

Међу везницима и везничким ријечима које се у граматичкој литератури наводе –везник *или* сматра се за „најнедвосмисленији раставни везник“ (Стевановић 1979: 817). „Или“ је неспоран везник, неспорно припада независним везницима², искључиво му је значење алтернативна и/или дисјунктивна могућност избора, тј. избор једне од двије или више могућности. Осим тога, од свих везника који су навођени као раставни једино везник *или* може да се употријеби и као нередуплициран (нпр. *Иди или остани*). Сви остали у граматикама навођени раставни везници могу се употријебити само ако су поновљени испред сваке од клауза (дакле, и прве) у независнослуженој раставној (дисјунктивној) реченици и/или синтагми. Списак раставних „везника“ најбројнији је код М. Стевановића и П. Пипера. Тако међу раставне везнике М. Стевановић (1979: 817) убраја: *или, а, било, воља, ја, али*.³ За разлику од Стевановића, П. Пипер (218: 61) у раставне везнике и „везничке изразе“ убраја: „*или...или..., час...час..., воља...воља..., било да...било да, да ли...да ли...*“⁴.

Од Стевановићевих раставних везника неспорно су архаични и савременом српском језику несвојствени: *а, ја и али*⁵. Везник *воља* (чешћи у апокопираном

² О критеријумима идентификације и диференцијације везника в. Ковачевић (1998).

³ „Спољне ознаке за везивање раставних реченица су, дакле, везници (или друге речи у њиховој служби): *или, а, било, воља, ја, али*“ (Стевановић 1979: 817).

⁴ „Раставни однос се изражава помоћу неколико везника и везничких израза (нпр. *или, или...или..., час...час..., воља...воља..., било да...било да, да ли...да ли...*), који варирају исто основно значење уносећи у њега нека пратећа значења“ (Пипер 2018: 61).

⁵ Лексеме *А, ЈА* и *АЛИ* у функцији раставних везника стране су савременом српском језику, у којем имају статус изразитих архаизама, чему су потврда и слѣдећи примјери које наводи

облику *вољ'*) који се јавља у списку оба аутора, и не само код њих него по правилу и у свим граматикама, јесте једнозначни раставни везник, с тим да је у савременом српском језику везан само за употребу у разговорном језику, готово искључиво у дијалогским репликама⁶. Логично је да редуплицирана сложена упитна ријечца (партикула) *да ли* у алтернативним питањима добије статус „раставног везника“; она се осим у датој форми може појавити и у апокорираној форми *да л'* и у лексикализованом форми *дал*, дакле: *да ли/ да л'/ дал ... да ли/ да л'/ дал*, с тим да су у одређеним контекстима њима конкурентна и алтернативна питања творена редуплицираном упитном партикулом *ли...ли*.⁷ У свим тим случајевима поновљена упитна ријечца може се замијенити везником *или*, што је недвосмислен показатељ да дати модели представљају моделе алтернативних питања⁸.

И везник *било* (који као независни везник не постоји у форми *било да*) искључиво је раставни везник и означава само избор између више могућности (баш као и везник *или*, односно поновљене упитне партикуле у алтернативним питањима). Али везник *било*, како је у науци недвосмислено доказано, „никада није нити може бити везник раставних (независносложених) реченица. *Било* је искључиво синтагматски везник, с тим да синтагматске компоненте могу бити или синтаксеме или саме синтагме, или пак зависне клаузе“⁹ (Ковачевић 2006: 356–357).

Са Пиперовог списка раставних везника остаје још само везник *час*, односно

Стевановић (1979:817): *А пошао у њиву, а у дрва, а у виноград* – свакад ће је [пушку] понети. (Милован Глишић); Куд год пођем *ја ли ће ме срести, ја ли стићи*. (Милован Глишић); *Ал' је тамо, ал' је нигде нема*. (Исидора Секулић).

⁶ Тај везник је и у разговорном језику данас доста риједак. Ево за потврду јед(и)ног у нашем корпусу забиљеженог примјера: Окаче ти то као шерпу за реп, и сад, *воља* ти трчи, *воља* седи и прави се да шерпу не примећујеш. (М. Данојлић, 180).

⁷ Чему су за све моделе потврда сљедећи примјери из нашег корпуса: Како ја објашњавам ту љубав, упита ме потом – *дал* Марко, *дал* Ненад, проверићу кад погледам емисију. (Данас, 3–4. 2. 2018, 24: Светислав Басара); ...претходних дана у Београду беше одржана *дал* трибина, *дал* фестивал, на тему геј књижевности (Данас, 19. 9. 2018, 24: Светислав Басара); Списак – не зна се *да ли* дебилнијих, *да ли* неделотворнијих опозиционих акција – толико је импресиван. (Данас, 2. 8. 2019, 32: Светислав Басара); Након мистериозног одсуства од неколико дана – *да л'* одмора, *да л'* самоизолације остаће заувек нејасно – Врховни Респиратор је одлучио да поново узме кормило наших судбина у своје руке. (Данас, 4–5. 7. 2020, 24: Светислав Басара); Краљ *ли* је, цар *ли* је (Вечерње новости, 18. 9. 2007, Култура, II: наслов); Али опет: црногорски *ли* је, српски *ли* је? (Вечерње новости, 31. 12. 2010 – 2. 1. 2011, 23); На Колетовом Копанику веје нешто бело. Снег *ли* је, шећер *ли* је? (Вечерње новости, 30. 11. 2008, 2: Ранко Гузина) и сл.

⁸ Уп.: А шта је Лечићу смешно, никоме није јасно. *Да ли* је то можда исказ жене која тврди да ју је силовао, *или* можда то што су колеге из БДП тражиле да не игра у представама до даљег, *или* је можда смешно што је своју блиставу глумачку каријеру срозео на лоше режирана видео саопштења? (Данас, 29. 3. 2021, 13);

⁹ Што потврђују и сљедећи примјери из нашег корпуса: Ова сведочења би заиста могла да значајно помогну *било* тужиоцу *било* туженом (Политика, 19. 7. 2002, 6); Савремена жена углавном, као и увек, тежи за неким остварењем, *било* у породици, *било* на послу (Блиц, 13. 12. 2002, 44); Ваша попустљивост према пријатељима може вас увалити у неприлике *било* љубавне, *било* друштвене (Политика, , 8. 4. 2003, 22); Себи могу да приуштим два изласка месечно од по 150 динара, *било* у биоскоп, *било* на пиће (Вечерње новости, 9. 11. 2003, 14); Није ми пружио руку при одласку, *било* зато што то још никад није учинио неком притворенику, *било* зато што су му прсти били умрљани (Р. Кузмановић, 155) итд.

час...час, кога нема код Стевановића. Тог везника, ни међу везницима уопште, па сљедствено ни међу раставним, нема ни у једној србистичкој и/или сербокроатистичкој граматици, а ни у научним радовима о дисјунктивним реченицама, осим код М. Миновића (1987: 81) и П. Пипера (2018: 63). Од свих раставних везника, „везник“ се *час* разликује специфичношћу „дисјунктивне“ семантике, а то је „наизмјенично смјењивање радњи“¹⁰. Остаје, међутим, питање да ли се значење наизмјеничног смјењивања радњи изражава само независним реченицама и/или синтагмама „везником“ *час...час*, и да ли се језичка средства изражавања тог значења, па сљедствено и редуплицирана лексема *час...час*, могу сматрати раставним везницима?

Погледајмо, дакле, којим се конкурентним реченичним и/или синтагматским моделима може изразити значење *наизмјеничности*?

1) ЧАС–ЧАС:

Час је црвен, *час* је бео. (Блиц, 22. 2. 2004, 31); *Час* га видиш, *час* га не видиш (Курир, 10–11. 7. 2004, 19); И таква држава је боља од постојеће којом се не да руководити. *Час* крене, *час* стане, *час* напред, *час* назад, *час* лево, *час* десно... (Данас, 30. 4. – 2. 5. 2014, 8г); Гаража не може да буде *час* горе, *час* доле. (Курир, 8. 3. 2008, 15); *Час* лагана, *час* брза, *час* куса, *час* недоречена изјашњавања политичара ових дана упозоравају нас да за многе од њих – као да избора није ни било. (Вечерње новости, 25. 5. 2012, 3); И *час* из једне, *час* из друге европске престонице, *час* из Вашингтона чују се позиви да се Србија казни (Политика, 5. 1. 2004, Аб) итд.

2) КАД–КАД:

Утеха књижевности је у њеном вечитом – *кад* горком, *кад* ироничном – обрању приоритета историје и приоритета живота (Политика, 1. 7. 2017, КУН, 2: Владислава Гордић Петковић).

3) НЕКАД–НЕКАД:

Ипак, он ће себе увек представити као жртву *некад* политике, *некад* чак и благајнице, *каткад* нејасних и можда заправо имагинарних непријатеља (Блиц, 8. 2. 2018, 2); Нисам усамљена... *Некад* ми дођу другарице, *некад* сам сама с псом, али свеједно уживам (Курир, 17–20. 4. 2020, 28); Данас се Србија и Хрватска дубоко мешају у унутрашње ствари БиХ; *некад* више, *некад* мање (Данас, 20. 11. 2020, 19).

4) ПОНЕКАД–ПОНЕКАД:

То је, дакле, наш стил – нема стила, него играј како падне, *понекад* ге­нијално, *понекад* бедно, никад солидно. (Блиц, 22. 11. 2020, 38); *Понекад* у отвореном сукобу, *понекад* прожети срдитим сарказмом, два светска лидера су се свађала око горућих глобалних питања (Блиц, 22. 8. 2021, 8).

5) НЕГД(Ј)Е–НЕГД(Ј)Е:

Рекао бих да су све структуре у Хрватској ... поздравиле избор Порфирија –

¹⁰ „Сложене реченице с везником *час* значе повезаност двеју неистовремених ситуација као однос учестале наизменичности. Због тога је у везнику *час* раставно значење повезано с временским, а садржи и елемент квантификације (фреквентативност)“ (Пипер 2018: 63).

негдје са одушевљењем, *негдје* суздржано (Данас, 13-14. 3. 2021, Недеља, VII).

6) ПОНЕГД(Ј)Е–ПОНЕГД(Ј)Е:

Рекао бих да су све структуре у Хрватској ... поздравиле избор Порфирија – *понегдје* са одушевљењем, *понегдје* суздржано.

7) ШТО–ШТО :

Волим да изненадим клинце, *што* своје, *што* туђе (Курир, 19. 12. 2003, 16); Штампани медији никада нису били у већој кризи, *што* због економске ситуације, *што* због све веће употребе интернета (Данас, 25. 6. 2013, 20); Господин Богдановић је годинама био *што* у Француској, *што* на мору (Блиц, 6. 6. 2004, 3); Овдашње народне вође...новинаре гађају *што* столицом, *што* ногом (Блиц, 20. 6. 2004, 4; Горан Бабић) итд.

8) КОЈЕ–КОЈЕ:

Врховни је, нема сумње, био задовољан одзивом *које* добровољних *које* приведених обожавалаца (Данас, 25. 4. 2019, 10; Душан Микља); Југославија, која је била образац заједничког живота различитих народа, разорена је – *које* споља *које* изнутра – да би на њеном месту никле претежно националне државе (Блиц, 24. 6. 2007, 10; Душан Микља).

9) НЕШТО–НЕШТО:

Приликом недавног боравка у Београду, одлучио сам да се прошетам Булеваром краља Александра, *нешто* пешице, *нешто* градским превозом, а *нешто* таксијем (Политика, 2. 7. 2018, 19).

10) Д(И)ЈЕЛОМ–Д(И)ЈЕЛОМ:

Делом јесам, *делом* нисам у праву (Политика, 4. 7. 2019, 22); Иностранство ме никада није нарочито привлачило, *делом* због носталгије, *делом* због обавеза на Економском факултету (Блиц, 12. 6. 2005, 14); *Делом* разочарани, *делом* намирени, они се тога данас нерадо сећају (Политика, 21. 1. 2014, 25); Све телевизије су посету „покривале“ у реалном времену, *делом* „са терена“, *делом* из студија (Данас, 19. 1. 2019, 24; Светислав Басара) итд.

11) МАЛО–МАЛО:

Пролази време, *мало* сунце, *мало* киша, али највише слутње (Политика, 9. 5. 2020, КУН, 2); Ликови су *мало* из Шпаније, *мало* из Аргентине, али звуче познато, зар не? (Политика, 15. 3. 2020, 23); Купио сам шешир. *Мало* носим, *мало* просим (Политика, 21. 3. 2020, 20; Љубомир Шуљагић); То је зато што је Душан био ау-тентичан, а не имитатор пак је – *мало* милом, *мало* силом, уз мало памети и још више среће – скунаторио ... државу (Данас, 25. 8. 2020, 24; Светислав Басара) итд.

12) ПОЛА–ПОЛА:

Иако он, *пола* у шали, *пола* у збиљи, каже да је у тој раној младости вероватно највећи био утицај – стоке (Блиц, 13. 12. 2020, 22);

13) МОЖДА–МОЖДА:

Можда вирус остане са нама, *можда* природно нестане (Вечерње но-

вости, 29. 4. 2020, 5); *Можда* је то последица утакмице у Нанкингу, *можда* путовања (Политика, 8. 9. 2019, 20); *Можда* налагаше на те, *можда* си невин (Р. Братић, 42).

14) МАКАР–МАКАР:

Ко год – *макар* посредно, *макар* послом – дође у контакт са Врховним Бићем неминовно бива контаминиран његовом харизмом (Данас, 28–29. 3. 2020, 24: Светислав Басара).

На основу примјера из поблицистичког (новинарског) стила издвојили смо 13 модела независних конструкција, чешће синтагми него реченица, са значењем „наизмејичности“: *час...час, кад...кад, некад ...некад, понекад ... понекад, мало...мало, (по)негд(ј)е...(по)негдје, што...што, нешто ...нешто, које ...које, д(и)јелом ...д(и)јелом, пола...пола, можда...можда, и макар...макар*.

Сви наведени модели дијеле опште алтернативно значење наизмејичности, односно наизмејично смјењивања или радњи или стања или широко схваћених особина. У употреби је без сумње најфреквентнији алтернативни модел *час...час*, по којем се творе како независно сложене реченице тако и независне синтагме. Свим реченицама и синтагмама твореним са редулицираном лексемом *час* заједничко је то да „значе повезаност двеју неистовремених ситуација као однос учестале наизмејичности“, и то временског типа (Пипер 2018: 63). Управо због наглашено временског значења – јер лексема *час* у оваквој употреби, према Речнику српског језика, није везник, него прилог¹¹ – редулицирано *час...час* често је замјењив значењски блиским, такође редулицираним, временским прилозима *(по)некад... (по)некад* и прилогом *мало...мало*¹² (уп.: Пролази време, *час/ некад/ понекад / мало* сунце, *час/ некад/ понекад / мало* киша). Свака од редулицираних јединица у везничкој позицији носи специфичну нијансу значења временског „смјењивања“, с тим да једино *час...час* подразумева *непосредно* смјењивање наизмејичних радњи, стања и/или ситуација. Уколико се „смјењивање“ не тиче времена него мјеста, употребљава се удвојени мјесни замјенички прилог *(по)негдје* (уп.: Он је у нашој средини прихваћен, *(по)негде* с одушевљењем, *(по)негде* уздржано).

Значење алтернативне наизмејичности најчешће се, послвије редули-

¹¹ „*час*² прил. у вези: *час...час сад...сад, једном ..други пут, мало...мало*. – Час плаче, час се смеје“ (Речник 2007: 1504).

¹² Замјена изостаје са редулицираним односно-упитним прилогом *кад*, чија је употреба у овом значењу, и то разумљиво само у оквиру независних синтагми, очигледно стилско идиолекатска. У независним синтагмама се изузетно ријетко сусреће могућност овакве супституције, с тим да, чини се, дата могућност подлијеже сљедећем правилу: свако редулицирано *кад...кад* у значењу алтернативне наизмејичности може се замијенити са *час...час*, док обрнута замјена најчешће није могућа, уп.: Утеха књижевности је у њеном вечитом – *кад* [→ **час*] горком, *кад* [→ **час*] ироничном – обраћању приоритета историје и приоритета живота; Гаража не може да буде *час* [→ **кад*] горе, *час* [→ **кад*] доле (Курир, 8. 3. 2008, 15); *Час* [→ **кад*] лагана, *час* [→ **кад*] брза, *час* [→ **кад*] куса, *час* [→ **кад*] недоречена изјашњавања политичара ових дана упозоравају нас да за многе од њих – као да избора није ни било; и сл.

цираног *час...час*, изражава удвојеним *што...што*.¹³ У рјечнику се овакво редуцирано *што* одређује као везник „дисјунктивни, раставни“, с тим да се то значење потврђује навођењем као синонимних удвојених (не)везничких јединица: „или ...или, било...било, нешто...нешто, делом...делом“ (Речник 2007: 1555). И заиста, редуцирано *што...што* може се замијенити несумњиво раставним везником *или...или* и/или *било...било*, што потврђује његову дисјунктивну вриједност, али, како ћемо видјети, то није довољан разлог за његово проглашење везником. Заmjена *што...што* са *нешто...нешто* и са *који...који* готово недвосмислено упућује на закључак да овакво *што...што* није везнички него замјенички или замјеничкоприлошки спој (уп. Био сам у Београду и по пет часова дневно вежбао, (не)*што* у теретани, (не)*што* трчећи стазама; Југославија, која је била образац заједничког живота различитих народа, разорена је – *које* [→ *што/нешто*] споља *које* [→ *што/нешто*] изнутра – да би на њеном месту никле претежно националне државе). Са *што... што* не може се обиљежити наизмјеничност глаголских радњи, тако да тај спој не може творити независно сложену реченицу, него искључиво независну синтагму, баш као и удвојени прилошки израз *делом...делом*¹⁴, са којим је *што...што* такође међусобно замењиво (уп.: Иностранство ме никада није нарочито привлачило, *делом* [→ *што/нешто*] због носталгије, *делом* [→ *што/нешто*] због обавеза на Економском факултету.). Значењски су удвојеном изразу *делом...делом* блиски изрази *мало...мало* и *пола...пола*; разлика је у томе што се првим двама означава неодређена (заправо другим дјелимично одређена), а трећим одређена количина смјењујућих садржаја (уп.: Општа култура с временом – *делом* споља, *делом* изнутра, *мало* милом, *мало* пендреком – намеће низ ограничења људској тупоумности и самовољи; Он то каже *пола* [→ *мало/делом*] у шали, *пола* [→ *мало/делом*] у збиљи.). Свим тим удвојеним изразима заједничко је то да творе искључиво независне синтагме, са дисјунктивним као пратилачким или као основним значењем.

Свим досад наведеним алтернативним удвојеним везивним елементима са значењем наизмјеничности заједничко је то да означавају два или више *реализованих* садржаја. Смјењују се увијек само остварени а неистовремени садржаји. Уз то је све те удвојене везивне елементе могуће заменити удвојеним једнозначно раставним везником *или...или*. Та могућност супституције ствара привид синонимности везника *или...или* са спојевима *час...час*, *што...што* и др. На основу тога се онда и изводи закључак да је нпр. спој *час...час* дисјунктивни везник. Притом се превиђа чињеница да је по једној особини битно различито значење *час...час* и др. конструкција од *или...или* конструкције. Везник *или...или* нужно садржајима укида статус реализованих, задајући

¹³ О конструкцијама са удвојеним *ШТО...ШТО* обиман рад написао је Ј. Чудомировић, сматрајући да „*што*–конструкције изражавају само одређени тип саставног односа, тј. подразумевају дистрибутивну предикацију/квалификацију, а искључују колективну“ (Чудомировић 2014: 234). Чудомировић, дакле, удвојену лексему *ШТО...ШТО* сматра везником, и то саставним, што се и једно и дуго, како ћемо у наставку анализе видјети, тешко критеријално може потврдити.

¹⁴ *делом* јек. дијелом прил. в. *делимично* (Речник 2007: 262).

им статус искључујућих садржаја за које се не зна који се од њих остварује у датим условима, али се зна да се сви не могу остварити; уп.: *Час* је црвен, *час* је бео. [→ *Или* је црвен, *или* је бео.]; *Час* га видиш, *час* га не видиш. [→ *Час* га видиш, *час* га не видиш.] и сл.

Према критеријуму (не)реализованости свим се наведеним редуплицираним спојевима са значењем наизмјеничности супротстављају наведени примјери са „везничким“ спојевима *можда...можда* и *макар...макар*.

Редуплицираним модалним прилогом *можда* творе се по правилу независно сложене реченице, а удвојеним модалним прилогом *макар* само независне синтагме¹⁵. Реченицама с редуплицираним модалним прилогом *можда* посебан рад посветила је В. Кулаш, с основним закључком „да ове независно сложене реченице припадају и по својим структурним и семантичким особинама групи дисјунктивних реченица. Унутар те групе оне чине посебну подгрупу обједињену дисјункцијом хипотетичких садржаја. Ту семантичку компоненту доноси им удвојени модални конектор *можда*, који, уз улогу семантичког верификатора хипотетичке дисјункције, преузима и улогу дисјунктивног конектора“ (Кулаш 1989: 30). На семантичком плану овакве *можда...можда* реченице готово да су еквивалентне *или...или* дисјунктивним реченицама. Разлика је, међутим, у томе што *или...или* реченице нужно подразумевају могућност реализације једног од хипотетичких садржаја, док конкурентна *можда...можда* реченица „оставља могућност изостанка остваривања садржаја обје клаузе“ (Кулаш 1989: 30).

Наведени закључак отвара питање да ли је *можда...можда* заиста „дисјунктивни конектор“, и не само *можда...можда* него и још прије *час...час* – како то, као што смо већ цитирали, тврде М. Миновић и П. Пипер – а и сви остали овдје наведени редуплицирани изрази, попут *што...што*, *делом...делом* и др. Од одговора на то питање директно зависи и одговор на питање синтаксичко-семантичког статуса свих напријед анализираних типова независно сложених реченица и/или независних синтагми.

Пут до тог одговора води преко сљедећег типа конструкција са редуплицираним изразима у значењу наизмјеничности:

Топић пише о великом броју тема, *час* је патетичан, а *час* склон хумору. (Политика, 13. 9. 2018, 13); Метеоролози су задужени за страначка обећања. *Час* оду у ветар, а *час* падну у воду (Политика, 30.4 – 2.5. 2019, 18; Дејан Патаковић); Током протеклих деценија, *што* дириговано, а *што* спонтано, мењао се Сајам књига (Политика, 10. 11. 2018, КУН, 5); *Нешто* странке, а *нешто* политика, која је све разорила и разбила, а *нешто* напуштање друштвених традиција, елем ми остадосмо без вишег друштвеног живота (Политика, 28. 7. 2019, 20; Стеван Сремац); Рецимо да је то учинио *делом* због мегаломанске глади за влашћу, а *делом* због инацијског контрирања опозицији (Данас, 14. 2. 2017, 9); Београдски метро *делом* би требало да иде изнад, а *делом* испод земље (Блиц, 20. 9. 2018, 12); *Делом* је то била академска, али *делом* и политичка борба (Политика, 25. 5. 2021, 20); *Можда* су на одмору, *можда* узму слободне дане, а *можда* их

¹⁵ Модални прилог *макар* као реченични везник увијек је везник зависно сложених допусних реченица, као нпр.: Урадићу то, *макар* радио цијелу ноћ.

једноставно боли уво (Данас, 23. 7. 2019, 11); Јер *можда* Чичу јесу пензионисали зато што им се није свиђао, *а можда*, бога ти, и нису (Д. Михаиловић, 101) итд.

Као што се из наведених примјера види, испред у литератури проглашаваних удвојених везника *час*, *што*, *можда* и др. употребљава се неспорно супротни везник *а* (или рјеђе *али*) тако да се ствара спој *а час*, *а што*, *а нешто*, *а делом*, *а мало*, *а можда* и сл. Ако би се оба елемента сматрала независним везницима, то би се косило са правилом да „у српском стандардном језику није могуће гомилање (контактни положај) двају координираних везника“ (Ковачевић 1998: 266). У спојевима који стварају привид таквог гомилања само је први елемент (овдје *а*) везник, док други елемент споја нужно губи везничку улогу.

Па каква је онда разлика између оваквих реченичних или синтагматских структура са везником *а* и без њега? Какву улогу у тој структури има редуплицирани привидно раставни везник?

Употреба супротног везника *а* у овим независносложеним реченицама са неспорно присутним дисјунктивним значењем уопште није случајна. Јер, термини *дисјунктиван* и *дисјункција* прије свега значе: „супротан, опречан, који садржи дисјункцију“, с тим да је дисјункција и „противност, супротност; узајамно искључивање“ (Клајн, Шипка 2008: 376, 377). У свакој дисјункцији садржано је, дакле, и значење супротности. На језичком плану дисјунктивне (раставне) и адверзативне (супротне) конструкције се и синтаксички и семантички битно разликују. Синтаксички зато што не дијеле ниједан заједнички везник, семантички зато што супротно и раставно никад нису еквивалентна значења. У супротним реченицама супротно значење је основно а дисјунктивно може бити пратилачко (секундарно), док је у дисјунктивним конструкцијама раставно значење основно а супротно увијек секундарно (пратилачко). Темелјна значењска разлика између супротности и раставности у томе је што „однос супротности представља начин стварне егзистенције двају садржаја у условима датим у реченици. Раставним реченицама недостаје овај елемент обавештења: од двају (или више) садржаја који се искључују не зна се који се од њих остварује у датим условима, а који не“, па је „отуда трансформација раставне реченичне конструкције [нпр.: А тај момак *или* је изашао пред њу, *или* је био и са њом тамо] у супротну могућа само под одређеним условима: уношењем допунског елемента који ће указивати да су и једна и друга радња – хипотетичне [нпр.: А тај момак је *можда* изашао пред њу, *а можда* је био и са њом тамо]“ (Симић 1983: 46).

Употријебљени везник *а* сваку од анализираних реченица подводи под супротне, истовремено искључујући статус везника свакој од редуплицираних лексема (*час*, *некад*, *што*, *делом*, *можда*, *макар*...). Те редуплициране лексеме комбиноване са супротним везником *а* широко значење везника *а* свде (сужавају) искључиво на значење – *адверзативне наизмјеничности*. Укидањем (редукцијом) везника *а* супротна везничка реченица постаје супротна невезничка (јукстапонирана) реченица са истим значењем: значењем адверзативне

наизмјеничности. И везничка и безвезничка реченица, што важи и за независну синтагму, јесу, дакле, једнозначне супротне конструкције са значењем наизмјеничности. А такву једнозначну интерпретацију задају им удвојени елементи на почетку сваке од клауза у независносној реченици, односно сваке од синтаксема у независној синтагми¹⁶. Језички елементи који конкретизују значење независног везника јесу семантички конкретизатори (Вукић 2020: 44) или конкретизатори везничког значења (Ковачевић 2003: 76). У досадашњој литератури, па чак ни у монографији о семантичким конкретизаторима (в. Вукић 2020), не помињу се конкретизатори адверзативне наизмјеничности. Разлог је вјероватно тај што ови конкретизатори у односу на све у литератури опис(ив)ане имају не само специфичну семантику него и специфичну синтаксичку структуру: реализују се искључиво у редуплицираној форми, или стилистичком терминологијом речено – полисиндетски. Улогу редуплицираних семантичких конкретизатора адверзативне наизмјеничности имају временски, количински, мјесни и модални прилози (*час, кад, некад, понекад, д(и)елом, пола, негд(ј)е, можда*), затим замјенице, неријетко у прилошкој служби (*што, нешто, које*) и модална партикула *макар*. Не творе сви наведени конкретизатори и независносно сложене реченице и независне синтагме. Само синтагматски су *кад...кад, које...које, д(и)елом...д(и)елом* и *макар...макар*. Све остале је могуће употријебити и као конкретизаторе синтагматски и реченички употријебљеног везника. По фреквенцији се издвајају конкретизатори *час...час* и *што...што*, док су најрјеђи, са стилско идиолекатским статусом, конкретизатори *кад...кад* и *које...које*. Сви удвојени конкретизатори потпадају искључиво под обавезне конкретизаторе; њиховим редуковањем – и с експлицираним везником *а* и без њега – реченица или синтагма не би биле граматичне.

Закључак

Од три значења алтернативности, а то су избор једне од двију могућности, еквивалентност (узајамна замјена) и наизмјениčnost – само је прво значење граматикализовано као дисјунктивно. Изражава се једнозначним реченичним и/или синтагматским раставним везницима: *или, било* и *вољ(а)*. Значење еквивалентности није везано за структурне него експланаторне особине језичких јединица, док ниједна од конструкција са значењем наизмјеничности као примарно нема синтаксички раставно, него синтаксички супротно значење. То значи да се не изражава раставним конструкцијама него супротним независним конструкцијама (реченицама и синтагмама), како везничким (с везником *а*), тако и невезничким са конкретизаторима значења адверзативне наизмјеничности. Улогу редуплицираних семантичких конкретизатора адверзативне наизмјеничности имају временски, количински, мјесни и модални прилози

¹⁶ Код свих редуплицираних или удвојених везница, први од удвојених „везника“ нема везничку него има интензификаторску функцију, а други и сваки наредни има функцију независног везника (Ковачевић 2006: 356).

(*час, кад, некад, понекад, д(и)јелом, пола, негд(ј)е, можда*), затим замјенице, неријетко у прилошкој служби (*што, нешто, које*) и модална партикула *макар*. Ниједан од тих увијек удвојених конкретизатора нема улогу раставног везника, него су увијек семантички конкретизатори супротног везника *а*. И то обавезни семантички конкретизатори, што значи да њиховим редуковањем супротна реченица остаје неграматична. Дати удвојени обавезни семантички конкретизатори једнозначни су верификатори смисаоног односа алтернативности као адверзативне наизмјеничности. Друкчије речено, подтипovima независноложених супротних реченица предодређеним семантичким конкретизаторима придружују се као неспоран семантички подтип и реченице са конкретизаторима у значењу алтернативне наизмјеничности. То, међутим, не значи да се алтернативна наизмјеничност искључиво остварује као подтип значења супротне реченице, јер она може бити и контекстуално значење и неадверзативних реченица, као нпр. саставних с редуплицираним везником *те* у сљедећим примјерима: Штрчи му [глава] поврх танког врата с јабучицом и хитро се окреће *те* на једну *те* на другу страну (Политика, 28. 8. 2016, 25); ...нешто ми се не ради, па сваки час *те* дувам у шаке, *те* палим цигару, *те* кључком сикирчетом ледену корицу на главној стази (Ж. Павловић, 201).

Извори

а) књижевноумјетничка дјела:

Р. Братић – Радослав Братић, *Смрт спасиоца*, Земун: АМД Систем; Билећа – Гацко: Просвјета, 2008.

М. Данојлић – Милован Данојлић, *Драги мој Петровићу*, Загреб: Знање, 1987.

Р. Кузмановић – Раде Кузмановић, *Глу Пак*, Београд: Чигоја штампа, 2002.

Д. Михаиловић – Драгослав Михаиловић, *Чизмаши*, Београд: БИГЗ, Српска књижевна задруга, Просвета, 1987.

Ж. Павловић – Живојин Павловић, *Циганско гробље*, Београд: Рад, 1990.

б) дневне новине:

Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.

Вечерње новости – *Вечерње новости*, *дневне новине из Београда*.

Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.

Курир – *Kurir*, *dnevne novine iz Beograda*.

Политика – *Политика*, *дневне новине из Београда*.

Литература

Вукић, М. (2020). *Комбиновање везника и невезничких речи у савременом српском*

- језику*, Ниш: Филозофски факултет.
- Клајн, И., и Шипка, М. (2008). *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Ковачевић, М. (1998). *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа, Србиње: СПКД „Просвјета“.
- Ковачевић, М. (2003). Конкуренција простих независних везника и везника са обавезним конкретизатором у српском језику. У М. Ковачевић. *Грамматичке и стилистичке теме*. Бања Лука: Књижевна задруга, 74–96.
- Ковачевић, М. (2006). Отворена питања конструкција с везником БИЛО. У М. Ковачевић. *Списи о стилу и језику*. Бања Лука: Књижевна задруга, 2006, 332–361.
- Kulaš, V. (1989). Modalna riječ MOŽDA kao konstituent mehanizma povezivanja klauza u nezavisnosloženoj rečenici. *Književni jezik*, XVIII, 1, Sarajevo, 27–31.
- Minović, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog / hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole*, Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Пипер, П. (2018). Напоредносложене реченице. У: Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ, 35–90.
- Регенбоген, А., и Мајер, У. (2004). *Речник филозофских појмова*. Основали Фридрих Кирхнер и Карл Михаелис; наставио Јоханес Хофмајстер. Потпуно изнова приредили Арним Регенбоген и Уве Мајер. Превео с немачког Александар Гордић. Београд: БИГЗ Publishing.
- Речник. (2007). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Симић, Р. (1973). Дисјункција. *Књижевност и језик*, XX, 1, Београд, 43–52.
- Станојчић, Ж., и Поповић, Љ. (1992). *Грамматика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе* (2. изд.). Београд – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
- Стевановић, М. (1979). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II. Синтакса* (3. изд.). Београд: Научна књига.
- Стевановић, М. (1988). *Студије и расправе о језику*. Никшић: Универзитетска рибјеч.
- Filipović, V. (red.). (1989). *Filozofijski rječnik*. Grupa autora u redakciji Vladimira Filipovića (3. dopunjeno izdanje). Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Чудомировић, Ј. (2014). О прототипичним и маргиналним напоредним везницима /координаторима: пример координатора ШТО...ШТО. *Књижевност и језик*, LXI, 3-4, Београд, 219-236.

Miloš Kovačević

(NON)GRAMMATICALIZED ALTERNATIVENESS IN RELATION TO DISJUNCTION IN CONTEMPORARY SERBIAN

Summary

There are three senses of the term 'alternativeness': a) the choice of one between two options, b) equivalence (mutual interchangeability), and c) alternation. Only the first sense is grammaticalized as disjunctive. It is expressed by non-ambiguous sentential and/or phrasal disjunctive conjunctions *ili*, *bilo* and *volj(a)*. The meaning of equivalence is not related to structural but to explanatory characteristics of language units, while no construction with the meaning of alternation has a syntactically disjunctive meaning as primary, but does have a syntactically adversative meaning. This means that it is not expressed with a disjunctive construction but with adversative independent constructions (sentences and phrases), both with conjunctions (the conjunction *a*) and with non-conjunctive markers of adversative alternation.

The role of reduplicated semantic specifiers of adversative alternation is performed by temporal, quantitative, locative, and modal adverbs (*čas*, *kad*, *nekad*, *ponekad*, *d(ij)elom*, *pola*, *negd(j)e*, *možda*), by pronouns, which are often used as adverbials (*što*, *nešto*, *koje*), and by the modal particle *makar*. None of these specifiers, which are always reduplicated, has the role of a disjunctive conjunction. They always function as semantic specifiers of the adversative conjunction *a*, which is an obligatory semantic specifier, which means that if it is omitted the sentence becomes ungrammatical. The given reduplicated obligatory semantic specifiers unambiguously verify the sense of alternativeness as adversative alternation. In other words, another distinctive semantic subtype must be added to the subtypes of independent adversative clauses marked by semantic specifiers – this subtype are sentences featuring specifiers with the meaning of alternative alternation.

mkovacevic31@gmail.com

Тања Русимовић

Универзитет у Крагујевцу

Институт за информационе технологије

Гимназија „Бора Станковић“ Врање

АЛТЕРНАТИВНОСТ ЕНДОЦЕНТРИЧНОГ АНТЕЦЕДЕНТА РЕЛАТИВНЕ КЛАУЗЕ СА РЕФЕРЕНЦИЈАЛНОМ АНАФОРОМ

Сажетак: У фокусу овог рада је референцијална анафора анакатафоричког ендоцентричног антецедента израженог показном заменицом. Ендоцентрични антецедент најпре анафорички упућује на референт који је јединствен или представља класу, што анафору чини референцијалном. Затим, катафорички упућује на садржај релативне клаузе који представља нову релевантну одредбу већ одређеног референцијалног израза и доприноси информативности исказа. Уколико би се анулирала копула, ендоцентрични антецедент и релативизатор, добила би се независна реченица и притом се не би угрозила информативност исказа. Независна реченица представља алтернативу релативној у комуникативном смислу, међутим, нарушена је експресивност исказа, односно анулирано је истицање субјекта његовом редупликацијом у релативној реченици. Дакле, разлози за конципирање зависне релативне клаузе с ендоцентричним антецедентом чија је анафора референцијална јесу стилски.

Кључне речи: ендоцентрични антецедент, релативизатор, референцијална анафора, релативна клауза, алтернатива, независна реченица

1. Увод

Релативна реченица је у српском језику изузетно фреквентна. Та фреквентност узрокована је тиме што се *партицип*, *инфинитив* и *герунд* као функционални еквиваленти релативне клаузе, готово и не користе у нашем језику. Сам назив ових зависносложених реченица изведен је од речи *релација*¹ или *однос*, која представља основу сваког сложенијег мишљења. Исто важи и за релативне реченице јер реч која уводи релативну клаузу истовремено се налази у релацији или односу са неком именском или упућивачком речи из надређене клаузе. И када у надређеној клаузи нема такве речи, тј. није експлицирана, у везничкој речи релативне клаузе релација се подразумева. Дакле, јасно је да важну улогу у остваривању релације имају везничке речи релативне клаузе због своје упућивачке природе.

Релативне реченице су једна од најчешће истраживаних синтаксичких, семантичких или синтаксичко-семантичких тема у различитим језицима света. Због

¹ Под термином *релација* у овом раду подразумева се релација којом се остварује придруживање својства целини (термин се не односи на неки други подтип релације нпр. узрочно-последични).

тога и не треба да чуди чињеница да је како теоријска тако и аналитичка литература о различитим питањима релативних реченица у различитим језицима света врло богата. Та је литература сагласна у погледу нужних услова остварења релативне реченице, а то су: 1) да реченица мора бити зависна, 2) да мора имати релативизатор као везивни елемент, 3) да у њој мора бити сачувана за антецедент синтаксичко-семантичка и прагматичка функција. Само је први услов универзалан, јер је у свим језицима света релативна реченица зависна, док су преостала два услова варијабилна, јер њихове карактеристике зависе од сваког појединачног језика.

Како је фокус овог рада релативна зависна реченица као алтернатива независној, треба поменути истраживања Ковачевића у којима се издвајају релативне независносложене реченице које су синонимне нерестриктивним релативним зависносложеним реченицама са лексичкосемантичким антецедентом и са релативизатором *који* (или *какав* и *чији*), као на пример: *Позајмио сам новац од Марка, а он је мој пријатељ / Позајмио сам новац од Марка, који је мој пријатељ.* „Независне релативне реченице овог типа увијек обиљежавају неки накнадни податак или образложење о већ идентификованом (одређеном) појму израженом у антецеденту” (Ковачевић 1998: 233). Зато се ове реченице, како истиче аутор, могу сматрати посебним подтипом експланативних (објаснидбених) координираних реченица, с тим да им одговара назив: *прикључне релативно-објаснидбене клаузе додатног коментара*. На основу наведеног можемо рећи да је алтернативни однос између нерестриктивних релативних клауза са лексичкосемантичким антецедентом и независних експланативних реченица већ разматран у литератури.

У овом раду предмет истраживања јесу релативне клаузе са еноцентричним антецедентом. Еноцентрични антецедент представља интерференцију лексичкосемантичког и формалног антецедента. Под термином еноцентрични антецедент подразумевамо антецедент који се односи на групу синтаксички повезаних речи, у којој је подређени члан функционално еквивалентан групи, односно *супстантиватизиран* (пр. *онај човек који* ← *онај који*; *они људи који* ← *они који*)². У таквим ситуацијама употребљена заменица није детерминатор, већ као једини конститутивни члан номиналне синтагме она представља

² Када се проучава антецедент релативних клауза, истичу се два типа: лексичко-семантички – уз који је уврштена адјективна релативна клауза (пр. На овом месту лежи онај читалац КОЈИ неће никада отворити ову књигу) и формални – који може бити факултативан и уз који је уврштена супстантивна релативна клауза (пр. **(Онај)** КО рано рани, две среће граби). Овим истраживањем указаћемо на трећи тип антецедента, који представља интерференцију лексичко-семантичког и формалног антецедента (пр. **Ономе** КОЈИ има способност за трговину, може старшина одобрити да се њоме бави). Антецедент у трећем примеру подсећа на формални (Съезана Кордић (1995) антецедент *онај* уз релативизатор *који* сматра формалним), док релативна клауза јесте адјективна као код лексичко-семантичког антецедента. Овај антецедент именовали смо као еноцентрични антецедент, он је облигаторан и може имати катафоричко упућивање према релативној клаузи у исказима у којима именица која је изостављена из антецедента није експлицирана у контексту, њен садржај је општег карактера и обележја су јој [+људско] и [+/-једнина] и представља нереференцијални израз (Русимовић, 2014). У нашем истраживању посебно ћемо се бавити анакатафоричким еноцентричним антецедентом и показаћемо сву комплексност његове форичности.

супстантиват и остварује референцију³ и синтаксичку функцију читаве номиналне синтагме, то значи да „однос детерминације није експлицитно остварен него је садржан у самом генеративном поријеклу супстантивата” (Ковачевић, 2000: 277). Ово елиптирање именице из антецедента омогућено је контекстом (види Русимовић, 2014: 171–172). Овај антецедент може катафорички или анакатафорички упућивати. Уколико је реч о неререференцијалном ендоецентричном антецеденту, онда је актуелно само катафоричко упућивање према адјективној клаузи (Русимовић, 2021: 183). Применом семантичких критеријума, а у вези са дихотомијом *одређеност/неодређеност*, полазиште у анализи је издвајање *референцијалног од неререференцијалног* ендоецентричног антецедента. Уколико је у питању референцијални израз имамо анакатафоричко упућивање ендоецентричног антецедента, с тим да анафора може бити *концептуална* и тада се преузима само денотат именског израза или *референцијална*, тада се поред денотата преузима и референција (деталније о томе види Русимовић, 2014: 173).

Циљ анализе је показати да је тек у домену референцијалне анафоре ендоецентричног антецедента могућа конструкција у којој релативна клауза уз овакав антецедент може имати функцију предикативне клаузе. Само предикативна функција релативне клаузе уз ендоецентрични антецедент омогућава трансформацију ове конструкције у независну реченицу. То значи да у анализи користимо семантички трансформациони тест, односно, анулирањем копуле, ендоецентричног антецедента и релативизатора зависну релативну клаузу супституишемо независном. Другим речима, истражујемо може ли се и са каквим последицама успоставити алтернативни однос између зависне релативне клаузе (чији ендоецентрични антецедент има референцијалну анафору) и независне реченице добијене анулирањем копуле, ендоецентричног антецедента и релативизатора.

Истраживање је спроведено на ексцерпираним језичком материјалу из разнофункционалног корпуса савременог српског језика. Корпус чине савремена књижевна дела, као и књижевно-научни текстови из периода када се наш стандарднојезички израз формирао и стабилизовао (последња деценија 19. века). Корпусом су обухваћени и текстови који припадају публицистичком стилу, док примери разговорног стила представљају само писану реализацију, што значи да су корпусом обухваћени веб сајтови, блогови и интернет форуми.

2. Анакатафоричко упућивање ендоецентричног антецедента

Ендоецентрични антецедент у савременом српском језику врло често упућује анакатафорички, и то најпре анафорички упућује на лексему коју подразумева са мањим или већим дометом у дискурсу, а затим са подразумеваном лексемом катафорички упућује на релативну клаузу. То значи да је подразумева-

³ Референција представља однос између конкретно употребљене лексеме и неког тачно одређеног ванјезичког ентитета, означеног термином референт. Самостална лексема има само смисао и денотацију, док се о референцији говори тек уколико је лексема део дискурса (Лајонс (Lyons) 1977: 206).

на лексема у антецеденту експлицирана у дискурсу. Управо анафоричко упућивање омогућава широки дијапазон подразумеваних лексема у антецеденту и њихово елиптирање. Због тога је форичност антецедента пресудна у постизању одређености⁴ референта, а на тај начин и информативности дискурса. Већ смо показали да анафора ендоцентричног антецедента може бити концептуална и референцијална. Под термином концептуална анафора подразумевамо упућивање ендоцентричног антецедента само на концепт, денотат лексеме, тако да можемо рећи да подразумевана лексема у антецеденту није кореференцијална са лексемом на коју се анафором упућује, него је косигнификантна јер се односи на исти концепт, али други референт, што илуструјемо примером (*Волим цвеће, а нарочито оно КОЈЕ/ШТО не захтева много неге / Воћна салата је фантастично летње освежење, а ова, ЧИЈИ рецепт предлагемо, права је бомба витамина и антиоксиданата*). Анафоричким упућивањем ендоцентричног антецедента упућује се на неререференцијални (генерички) израз (цвеће, воћна салата), тј. на денотат именског израза. Подразумевана лексема уз показну заменицу стиче нову интерпретацију јер има другачији домен, односно чита се као неодређени референцијални израз. Да би била одређена, неопходна је адјективна клауза на коју се катафорички упућује и која садржи критеријум за издвајање и идентификовање референта подразумеване лексеме у антецеденту (види Русимовић, 2014: 184–186).

2.1. Референцијална анафора анакатафоричког ендоцентричног антецедента

Поред концептуалне анафоре анакатафоричког ендоцентричног антецедента, издвајамо и исказе са референцијалном анафором која је за наше истраживање релевантна. Овим термином подразумевамо анафору према именском изразу од којег се поред денотације преузима и референција. Како се квалификација може поред атрибуције приписати и предикацијом, у даљој анализи издвајамо пример где је анакатафорички ендоцентрични антецедент са адјективном клаузом, у ствари, предикатив надређене клаузе, тј. представља предикативну клаузу (пр. Знала је да **Милош** није *тај КОЈИ* јој може опростити оно што је учинила). У оваквој конструкцији немогуће је експлицирати у антецеденту именски израз (Милош) на који се анафорички упућује, већ само одговарајући хипероним (Знала је да **Милош** није *тај човек КОЈИ* јој може опростити оно што је учинила). Међутим, антецедент у својој укупности: ендоцентрични антецедент + подразумевана лексема (*тај човек*) јесте кореференцијалан именском изразу на који се упућује (*Милош*). У оваквим примерима релативна адјективна клауза је неиспустива иако се односи на референте

⁴ Категорија одређеност/неодређеност је упућивачка (деиктичка) категорија јер било који ентитет може бити познат или непознат само одређеном лицу. Категорија одређеност/неодређеност на тај начин показује „да се извесна језичка информација, садржана у реченици или у неком њеном делу, пореди с менталним искуством учесника у комуникацији и квалификује се као нешто што је већ локализовано у њиховом менталном искуству – одређеност – или се налази изван њиховог менталног искуства – неодређеност” (Пипер, Антонић и др. 2005: 918).

који су одређени, тј. нерестриктивна⁵ је, али континуативног типа, она заправо садржи нову релевантну одредбу већ одређеног референцијалног израза, тако да њеним изостављањем надређена клауза губи на информативности.

(1) **Бокачо** је *тај КОЈИ* нам даје наша читања Дантеа, **Бокачо** је *тај КОЈИ* је Дантеа први извео на трг (http://vesti.kombib.rs/na_danasnji_dan_16_juna.html). Прича о дечаку дошла је много после приче о Добрачи, али је ипак **Добрача** *тај КОЈИ* свакога дана обилази дечака (С. Велмар-Јанковић, 38). Једини сам **ја**, **Матија**, раније, пре ступања у манастир, **Витор Томић из Диља**, *тај КОЈИ* се још држи на ногама (Д. Ненадић, 31). И знајте да је само **Месец** *тај КОЈИ* вас наведе да стоти пут неке опростите (Сенса, 05. окт. 2010, 24). **Демократска странка** је *та КОЈА* формира владу, а према информацијама СПС-а до данас није обезбеђена већина (Прес, 12. јун 2012, 12). Лампард: Не осећамо притисак, **Манчестер** је *тај КОЈИ* може да изгуби титулу (<http://sport.blic.rs/Fudbal/Evropski-fudbal>). **Ко** је *тај КОЈИ* смењује Владана Милојевића (www.telegraf.rs/sport/fudbal)?

У фокусу овог рада је референцијална анафора анакатафоричког ендосентричног антецедента израженог показном заменицом:

Бокачо је *тај КОЈИ* је Дантеа први извео на трг.

Ендосентрички антецедент (тај) најпре анафорички упућује на властиту именицу (Бокачо), тј. на референт који је јединствен, што анафору чини референцијалном. Затим, катафорички упућује на садржај релативне клаузе који представља нову релевантну одредбу већ одређеног референцијалног израза и доприноси информативности исказа. У оваквим примерима анакатафорички ендосентрички антецедент са адјективном релативном клаузом у ствари је предикатив надређене клаузе, тј. представља предикативну клаузу⁶.

Уколико бисмо анулирали копулу, ендосентрични антецедент и релативизатор, добили бисмо независну реченицу и притом не бисмо угрозили информативност исказа:

⁵ У литератури највише се анализира релативна адјективна клауза уз лексичко-семантички антецедент. Док је рестриктивна клауза зависна и синтаксички, и семантички, нерестриктивна клауза је само формално зависна. За њу се истиче да нема синтаксички однос према свом антецеденту, те да на семантичком плану има улогу самосталне предикације, тј. може се рећи како надређена клауза са својом нерестриктивном одредбом формира два израза (Ковачевић, 1988: 47).

⁶ Ксенија Милошевић уочава предикатску клаузу или предикативну клаузу као посебан тип синтаксичке структуре у оквиру хипотаксе. Овај тип зависносложене реченице издваја се према функционално-синтаксичком критеријуму са неким од чланова прости реченице. Ауторка истиче да оваква зависна клауза не може супституисати читав предикат, него је та супституција могућа само у оквиру именског предиката, односно на месту његовог неглаголског дела, тзв. лексичког језгра или предикатива (Милошевић, 1974: 37-45).

[← Бокачо је Дантеа први извео на трг.]

Независна реченица представља алтернативу релативној у комуникативном смислу, међутим, нарушена је експресивност исказа, односно, анулирано је истицање субјекта његовом редупликацијом у функцији ендоцентричног антецедента са референцијалном анафором у релативној реченици. Дакле, разлози за употребу зависне релативне клаузе су стилски. Овај тип релативних клауза које са антецедентом представљају предикатив надређеној клаузи у англосаксонској традицији називају се расцепљене (cleft) реченице⁷. Проста реченица је расцепљена са циљем да се пажња слушаоца фокусира на расцепљени конституент (*Бокачо* у примеру 1), који на себе привлачи реченични акценат (Трнавац, 2013: 349).

Поставља се питање да ли је анулирање копуле, ендоцентричног антецедента са референцијалном анафором и релативизатора увек без последица када се узму у обзир остали делови реченице при транспоновању зависне реченице у независну.

Примери (1) илуструју исказе који представљају тврђења (афирмацију). У наставку истраживања анализираћемо исказе који садрже одрицање (негацију), и то најпре примере у којима је негација део релативне клаузе (примери 2):

(2) Пајовић је *мај КОЈИ* се понаша неспортски (www.vijesti.me/sport).
Додик је заправо *мај КОЈИ* не жели избор председника Фудбалског савеза БиХ (<http://www.24sata.info/sport/fudbal>)!

Реч је о негираном прилогу за начин, односно о лексичкој негацији⁸ (први исказ) и негираном финитним глаголу, тј. финитној негацији (други исказ). Анулирањем копуле, ендоцентричног антецедента и релативизатора, опет добијамо стилски алтернативну и информативно еквивалентну независну реченицу:

[← Пајовић се понаша неспортски.]

[← Додик заправо не жели избор председника Фудбалског савеза БиХ.]

У примерима (3) издвојени су искази у којима је у одричном облику копула:

(3) Имала је да моли Милоша, то се захтевало од ње, а знала је да **Милош** није *мај КОЈИ* јој може опростити оно што је учинила (С. Велмар-Јанковић, 62). Није само **Европска унија** *та КОЈА* стрепи уочи избора у Грчкој. (www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2012&mm=06).

Пошто у анализи анулирањем обухватамо копулу, која је у овом случају одрична, поставља се питање како то утиче на конструкцију добијене независне реченице:

⁷ Термин „Cleft Sentences” уводи Ото Јасперсен (1927). Код нас овај термин употребљавају Половина (1983), Суботић/Ружић (2008), Трнавац (2013).

⁸ Лексичка негација подразумева „негацију именичких, придевских, прилошких и заменичких речи која се остварује домаћим префиксима не-, без- (код именица, придева и прилога) и префиксом ни- (код заменица и заменичких прилога) и префиксима страног порекла а-, дис-, и-, ин-” (Петковић, 2020: 196).

[← Имала је да моли Милоша, то се захтевало од ње, а знала је да јој **Милош** не може опростити оно што је учинила.]

[← Само **Европска унија** не стрепи уочи избора у Грчкој.]

Реконструисани примери независних реченица показују да се негација приликом реконструкције клаузе премешта са анулиране копуле у зависној на предикат у независној реченици (у првом исказу негиран је модални глагол у оквиру сложеног глаголског предиката, а у другом исказу негиран је финитни глагол). Дакле, приликом реконструкције независне клаузе дошло је до извесног преструктурисања делова исказа који нису анулирани.

У наредном примеру (4) копула је у форми потенцијала:

(4) Када је крајем новембра почињало такмичење у Светском купу у скијашким скоковима, нико није рачунао да би **Андерс Бардал** могао да буде *тај КОЈИ ће на Планици у својим рукама држати велики Кристални глобус* (b92.net/sport/teme/b92.php?yuyu=2012&mm=03&nav_id=596266).

Ендоцентрични антецедент (*тај*) и релативна клауза (*који ће на Планици у својим рукама држати велики Кристални глобус*) део су изричне зависне клаузе (*да би Андреас Бардал могао да буде тај који ће на Планици у својим рукама држати велики Кристални глобус*). Приликом анулирања овакве копуле, антецедента и релативизатора, долази до преструктурирања делова исказа који формирају изричну клаузу, и то тако да се футур из релативне клаузе (*ће држати*) супституише потенцијалом (*би могао држати*), те тако прости глаголски предикат прераста у сложени:

[← Када је крајем новембра почињало такмичење у Светском купу у скијашким скоковима, нико није рачунао да би **Андерс Бардал** могао на Планици у својим рукама држати велики Кристални глобус.]

У свим исказима ендоцентрични антецедент упућује на одређени референцијални израз који је јединствен, изражен властитом именицом и који се одликује својством [+/-живо]. Ако смо денотацију одредили као стабилне односе између лексема и класе коју лексема означава у ванјезичкој стварности, а референцију као употребу лексема са циљем да се нешто означи/идентификује, онда су у случају властитих имена денотат и референт изједначени (види Лајонс (Lyons), 1977). То значи да у примерима имамо референцијалну анафору, тј. анафором се упућује на одређени референт, с тим да се у антецеденту подразумева денотат. Ендоцентрични антецедент са подразумеваном лексемом кореференцијалан је са властитом именицом. Другим речима, оваквом референцијалном анафором упућује се на лексички садржај именице из дискурсног контекста, али се од ње преузима и референција.

Анализа намеће питање: у којим условима је могуће да ендоцентрични антецедент референцијалном анафором упућује на заједничку именицу. С тим у вези издвојили смо следеће примере:

(5) **Деца су та КОЈА бирају ваш нови ауто** <http://auto.blog.rs/blog/auto/vesti/2012/05/03>). **Уџбеник је тај КОЈИ се лиценцира**, сваки пролази кроз дефинисану процедуру одобравања (Политика, 18.06.2012, 17). Често се при томе не ради о културним разликама, него је **језик тај КОЈИ мења мишљење људи**“, додаје Данијел Казасанто (Данас, 22.03.2012, 14). Ипак, није само **чоколада та КОЈА вам може поправити расположење** (<http://www.zdravino.com/hrana-koja-popravlja-raspolozenje/>).

Примери (5) садрже конкретне именице у генеричкој употреби, док примери (6) илуструју апстрактне именице на које се анафорички упућује. У оба случаја еноцентрични антецедент је облигаторан и конгруира са именским изразом на који упућује. То су и суштинске разлике између еноцентричног и формалног антецедента.

(6) **Случај је тај КОЈИ одлучује о нашим животима** (<http://www.povireporter.com>). **Став је тај КОЈИ блогове разликује од класичних медија** (<http://marketingmreza.com>). И, да није нешто **српска народност** била **та КОЈА ме је у првим данима детињства снабдевала млеком**, чиме ме је необично обавезала (...) (Б. Нушић, 8). Никада **љубав** није била **та КОЈА нас је разочарала** – Увек су то заправо били људи (<http://www.demotivacija.rs>). **Култура је та КОЈА прописује основне друштвене вредности**, а Србија нема културну политику као смерницу која одређује куда ће друштво ићи (<http://akter.co.rs>).

У свим овим примерима (5 и 6) еноцентрични антецедент анафорички упућује на неререференцијални израз и то у генеричкој употреби (*деца = било која/сва деца; случај = било који/сваки случај*), тј. упућује на класу коју лексема означава у ванјезичкој стварности, односно, упућује на денотат. Катафоричким упућивањем на адјективну клаузу приписује се квалификација класи, тако да је неререференцијални израз одређен, било да је реч о конкретној или апстрактној именици. Адјективна клауза, иако нерестриktivна, неиспустива је, јер не садржи критеријум који издваја подскуп референата, већ се квалификација односи на класу ентитета. На тај начин поново говоримо о нерестриktivним клаузама континуативног типа. Анулираћемо и у овим примерима копулу, антецедент и релативизатор:

[←Деца бирају ваш нови ауто.]

[←Случај одлучује о нашим животима.]

У свим примерима са референцијалном анафором доследно је употребљен еноцентрични антецедент *тај, та, то*. Не само да се ради о јединственим и општепознатим референтима или о изразима генерички употребљеним, него се њима приписују нове и трајне квалификације, а за такву употребу најподеснија је показна заменица *тај* јер показује највећу неосетљивост на контекст.

Онај као антецедент у еноцентричним конструкцијама са референцијалном анафором фреквентнији је у примерима (7):

(7) „**Највећи писац** је, напротив, **онај КОЈИ пише најлепшим језиком**, али нарочито **онај КОЈИ пише најбољом синтаксом!**” (Н. Петковић, 24). **Добар пример** је управо **онај КОЈИ** Владимир Ђоровић без одобравања **разматра** (Н. Петковић, 70). **Милорад Павић: ‘Унутрашња страна ветра је она КОЈА** остаје сува док ветар дува кроз кишу (www.goodreads.com). **Јака жена** је **она КОЈА** ујутру уме да се насмеје иако је проплакала целу ноћ (www.lajkuj.rs). **Права ревност** је **она КОЈА** је разумна, јеванђелска, као **ова КОЈУ** је показао Спаситељ (www.pouke.org). **Мудра жена** је **она КОЈА** ради како мушкарац каже, а буде како она мисли (www.mudremisli.net).

Реконструисаћемо у антецеденту првог примера именицу на коју се упућује анафором:

[← „**Највећи писац** је, напротив, **онај писац КОЈИ пише најлепшим језиком**, али нарочито **онај писац КОЈИ пише најбољом синтаксом!**”]

У реконструисаном примеру еноцентричним антецедентом анафорички се упућује на денотат именице *писац* из синтагме *највећи писац*, а катафором према адјективној клаузи упућује се на критеријум за издвајање подкупа референата који ће одговарати квалификацији *највећи*. Тако је еноцентрични антецедент (*онај*) са подразумеваном лексемом (*писац*) и са адјективном клаузом као спецификатором кореференцијалан са референцијалним изразом *највећи писац* на који се анафорички упућује. У том случају адјективна клауза је рескриптивна. А да је реч о референцијалној анафори, потврђује могућност супституције релативизатора именским изразом *највећи писац*.

[← „**Највећи писац**, напротив, **пише најлепшим језиком**, али нарочито **пише најбољом синтаксом!**”]

У наставку анализе разматрамо различите облике релативизатора *који* у примерима (8):

(8) **Сена** је био фантастичан и **он** је **тај КОГА** треба достићи у свим аспектима формуле 1 (<https://sportklub.rs>). **Бог** је **тај КОМЕ** ћу ја изложити свој предмет (<https://www.studentskikutak.com>). **Сељак** је **тај КОГА** треба слушати (<https://www.facebook.com/watch>). **Ко** је **тај О КОМЕ** још прича естрадна боранија (<https://tekstpesme.com>).

Када је релативизатор у косом падежу, такође долази до преструктурирања у алтернативној независној реченици:

[← Сена је био фантастичан и **њега** треба достићи у свим аспектима формуле 1.]

[← **Богу** ћу ја изложити свој предмет.]

[← **Сељака** треба слушати.]

[← **О коме** још прича естрадна боранија.]

Дакле, анулирање копуле, еноцентричног антецедента са референцијалном анафором и релативизатора који је у косом падежу доприноси томе да именски израз на који се ланчано анафорички реферира (*он, Бог, сељак, ко*) заправо, преузима падежни облик анулираног релативизатора у алтернативној независној реченици (*њега, Богу, сељака, о коме*).

Закључак

Поред алтернативне независне реченице у односу на зависну нерестриктивну релативну клаузу чији је антецедент лексичкосемантички, алтернативни однос може се успоставити и између зависне релативне реченице са еноцентричним антецедентом који има референцијалну анафору и независне реченице која се добија анулирањем копуле, еноцентричног антецедента и релативизатора. Релативна клауза оваквом антецеденту је нерестриктивна, континуативног типа и она представља предикативну клаузу. Независна реченица представља алтернативу релативној у комуникативном смислу, она је непромењени остатак зависне након анулирања копуле, антецедента и релативизатора. Међутим, овим анулирањем нарушена је експресивност исказа истицањем именског израза његовом редупликацијом у функцији еноцентричног антецедента са референцијалном анафором у релативној реченици, односно његовом фокусацијом реченичним акцентом. То значи да су разлози стилски.

Уколико је копула у одричном или модалном облику, негација и модалност преносе се на предикат релативне клаузе у зависној, односно, на предикат у анулирањем добијеној независној реченици.

Уколико еноцентрични антецедент са референцијалном анафором није најчешћа показна заменица *тај*, већ *онај*, онда наилазимо на спецификацију да рестриктивна релативна клауза може да се трансформише у независну, али то је изузетак зато што рестриктивност релативне клаузе односи се на еноцентрични антецедент са подразумеваном именицом опште семантике. Такав антецедент заједно са рестриктивном релативном клаузом кореференцијалан је са именским изразом на који се референцијалном анафором упућује, а то је именица спецификована атрибутом који такође врши рестрикцију идентичног опсега.

Уколико је релативизатор у косом падежу, његово анулирање, такође није без последица. Добијена независна реченица мора бити конципирана тако да именски израз (на који се у зависној реченици упућивало референцијалном анафором) преузима падежни облик релативизатора.

У анализи смо издвојили и примере у којима еноцентрични антецедент анафорички упућује на заједничку именицу, тј. на неререференцијални израз и то у генеричкој употреби, тј. упућује на класу коју лексема означава у ванјезичкој стварности, односно, упућује на денотат. Катафоричким упућивањем на адјективну клаузу приписује се квалификација класи, тако да је неререференцијални израз одређен, било да је реч о конкретној или апстрактној именици. Иако не-

испустива, адјективна клауза је нерестриktivна јер не садржи критеријум који издваја подскуп референата, већ се квалификација односи на класу ентитета. На тај начин поново говоримо о нерестриktivним клаузама континуативног типа, које се анулирањем копуле антецедента и релативизатора трансформишу у алтернативне независне реченице.

У свим наведеним случајевима говоримо о независним реченицама које представљају алтернативу зависним релативним реченицама са ендоцентричним антецедентом који има референцијалну анафору, с тим што су најфреквентнији примери у којима се анулирање копуле, ендоцентричног антецедента и релативизатора врши без икаквих промена у добијеној независној реченици. Но, своју фреквенцију имају и примери у којима описане језичке ситуације (одричност, модалност копуле, употреба показне заменице *онај* у функцији ендоцентричног антецедента, као и падежни облик релативизатора) делимично модификују независну реченицу добијену наведеним анулирањем.

Извор

(В. Стевановић) Видосав Стевановић, *Тестамент. Роман у 52 бдења*, Београд, СКЗ коло 1. XXIX књ 526, 1986.

(Б. Станковић) Борисав Станковић, *Нечиста крв*, www.ask.rs

(Р. Петровић) Растко Петровић, *Африка*, www.ask.rs

(Б. Нушић) Бранислав Нушић, *Аутобиографија*, www.ask.rs

(С. Велмар-Јанковић) Светлана Велмар Јанковић, *Дорћол*, www.ask.rs

(Д. Ненадић) Данило Ненадић, *Доротеј*, www.ask.rs

(Н. Петковић) Новица Петковић, Два српска романа (студије о Сеобама и Нечистој крви)

www.ask.rs

Блиц – *Блиц*, дневне новине из Београда.

Политика – *Политика*, дневне новине из Београда.

НИН – *НИН*, недељне новине из Београда.

Курир – *Kurir*, дневне новине из Београда.

Прес – *Press*, дневне новине из Београда.

Данас – *Данас*, дневне новине из Београда.

Сенса – *Sensa*, magazin za srećniji život.

pravoslavje.org.yu

<http://poslovi.infostud.com>

kuhinjarecepti.com

www.workandtravelforum.com

wannabemagazine.com

<http://glassrbije.org>

romanov.blogger.ba/arhiva

<http://auto.blog.rs>
<http://www.demotivacija.rs>
<http://akter.co.rs>
www.goodreads.com
www.lajkuj.rc

Литература

- Ковачевић, М. (1988): „О сложености реченице с узрочном релативном клаузом”, Јужнословенски филолог 44, Београд: Институт за српски језик САНУ, 45–57.
- Ковачевић, М. (1998): *Синтакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа.
- Ковачевић, М. (2000): *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Kordić, S. (1995): *Relativna rečenica*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 25, Zagreb: Matica hrvatska.
- Kristal, D. (1987): *Кембричка енциклопедија језика*, Београд: Полит.
- Kristal, D. (1988): *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika NR Srbije.
- Lyons, J. (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1977): *Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Милошевић, К. (1974): „Такозвана предикатска зависна реченица (функционалне и формалне карактеристике)”, Сарајево: Књижевни језик III, 3–4, 37–45.
- Петковић, Ј. (2020): „Множење негација између различитих реченичних чланова”, Српски језик: студије српске и словенске, Vol. 25, No 1, Београд: Филолошки факултет, 185–201.
- Пипер, П., Антоноћ, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ., Тошовић, Б. (2005): *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, Београд, Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Polovina, V. (1983): „Pseudokleft rečenice u engleskom i njihovi ekvivalenti u srpskohrvatskom jeziku”, II simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja, Zbornik radova, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Prčić, T. (2008): *Semantika i pragmatika reči*, 2. dopunjeno izdanje, Novi Sad: Zmaj.
- Русимовић, Т. (2014): *Релативна реченица са форичким супстантивним антецедентом у савременом српском језику*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу.
- Русимовић, Т. (2021): „Показне заменице за идентитет као катафорички ендочентрични антецедент релативне клаузе”, Српски језик: студије српске и словенске, Vol. 26, No 1, Београд: Филолошки факултет, 181–192.
- Stenning, K. (1978): „Anaphora as an Approach to Pragmatics”, u: M. Halle, J. Bresnan, G. A. Miller: *Linguistic Theory and Psychological Reality*, Cambridge: Mass.

- Суботић, Љ. / Ружић, В. (2008): „Расцепљене (клефт) реченице у српском језику (дијахроно-синхрони план)”, Нови Сад: Зборник Матице српске за славистику 74, 415–431.
- Трнавац, Р. (2013): „Катафорски облици заменица ово, то, оно у расцепљеним (Cleft) реченицама у српском језику”, Јужнословенски филолог LXIX, Београд: Институт за српски језик САНУ, 347–365.

Tanja Rusimović

ALTERNATIVENESS OF ENDOCENTRIC ANTECEDENT RELATIVE CLAUSE WITH REFERENCE ANAPHORE

Summary

An antecedent referring to a group of syntactically related words, in which the subordinate member is functionally equivalent to the group, is an endocentric antecedent. The ellipation of the noun from the antecedent is enabled by the context, for that reason the forcedness of the antecedent is crucial in achieving the specificity of the referent and the informativeness of the discourse. The focus of this paper is the referential anaphora of the anacataphoric endocentric antecedent expressed by a demonstrative pronoun (Ex. Boccaccio is the one who was the first to bring Dante to the square). The endophoric antecedent (that) first anaphorically refers to its own noun (Boccaccio), i.e. to a referent who is unique, which makes the anaphora referential. Then, he cataphorically refers to the content of the relative clause, which represents a new relevant provision of an already determined referential expression and contributes to the informativeness of the statement. In such examples, the anacataphoric endocentric antecedent with the adjective relative clause is in fact the predicate of the superior clause, i.e. represents a predicative clause. If the copula, endocentric antecedent and relativizer were annulled, an independent sentence would be obtained and the informativeness of the statement would not be endangered (for example, Boccaccio was the first to bring Dante to the square). An independent sentence is an alternative to the relative one in the communicative sense, however, the expressiveness of the statement, which was achieved by emphasizing the subject by its reduplication in the relative sentence, is impaired. So the reasons are stylistic.

tanjarusimovic@yahoo.co.uk

Boban Arsenijević

University of Graz

Faculty of Arts and Humanities / Institute for Slavic studies

Stefan Milosavljević

University of Graz

Faculty of Arts and Humanities / Institute for Slavic studies

THE PRONOUN *SAM* 'SELF' IN SERBO-CROATIAN AND BINDING THEORY^{1*}

Abstract: We explore the distribution of the pronoun *sam* 'self' with the reflexive *sebe* 'oneself' and the pronominal *njega* 'him' in Serbo-Croatian (SC), in contexts in which the resulting pronoun complexes *sebe samog* and *njega samog* are used as arguments in the (seemingly) local domain with their antecedent (e.g. *Pera je kritikovao sebe/njega samog* 'Pera criticized himself'). We focus on the question of why the pronoun *sam* enables the use of the pronominal (*njega* in this case) in the local domain, in violation of Principle B of the canonical binding theory (Chomsky, 1981, 1986). Our analysis is based on the intensifying nature of the pronoun *sam*, as a result of which this pronoun imposes a focal status on the constituent it combines with, thus extracting it from its argument position into a higher hierarchical position in the structure. Following the proposal of Reinhart & Reuland (1993), binding conditions fail to apply in such contexts, as the pronoun no longer figures as a co-argument of its antecedent. We also look at the differences in the distribution of the pronoun complexes *sebe samog* and *njega samog*: the former combines only with (seemingly) local antecedents and passes tests that diagnose syntactic binding, while the latter combines with both local and non-local antecedents and passes tests that diagnose coreference. The observed and discussed facts favor Reinhart & Reuland's (1993) theory of pronominal coreference to the classical approach proposed by Chomsky (1981, 1986).

Key words: pronoun *sam* 'self', intensified pronouns, anaphor, pronominal, binding, coreference

1. Introduction

The canonical binding theory (Chomsky, 1981, 1986) distinguishes two types of pronouns² – anaphors and pronominals, and postulates complementarity in their

¹ The paper is partly a result of the research conducted within the project *Hyperspaceing the Verb: The interplay between prosody, morphology and semantics in the Western South Slavic verbal domain*, financed by the Austrian Science Fund (FWF).

² *Pronouns* are expressions without descriptive content, whose reference is dependent either on an antecedent or on a gesture, specified only for grammatical features (person, number, gender, possessivity, ontological class). *Anaphors* are referentially defective pronouns, locally bound and cannot be used deictically (e.g. *myself, yourself*). *Pronominals* are pronouns that can be used deictically (e.g. *I, you, their*,

distribution: an anaphor is bound within its local domain³ (Condition A), while a pronominal must be free within its local domain (Condition B). Some languages have separate pronouns with anaphor interpretation, while others, such as Serbo-Croatian (SC) have reflexives. Conditions A and B correctly predict the grammaticality of the anaphor *sebe* in (1a) and the ungrammaticality of the pronominal *njega* ‘him’ in (2a) when the pronouns are co-indexed⁴ with the local antecedent in SC. However, in combination with the pronoun *sam* ‘self’, both the anaphor (1b) and the pronominal (2b) are grammatical in the given context with the co-indexed interpretation.⁵

(1) a.	Pera _i	je	kritikovao	sebe _i .	
	P.	Aux	criticized	Refl.Acc	
	‘Pera criticized himself.’				
b.	Pera _i	je	kritikovao	sebe _i	samog.
	P.	Aux	criticized	Refl.Acc	self.sg.M.Acc
	‘Pera criticized himself.’				
(2) a.	*Pera _i	je	kritikovao	njega _i .	
	P.	Aux	criticized	him	
	‘Pera criticized himself.’				
b.	Pera _i	je	kritikovao	njega _i	samog.
	P.	Aux	criticized	him	self.sg.M.Acc
	‘Pera criticized himself.’				

The goal of this paper is to explore the distribution of anaphors and pronominals with the pronoun *sam* ‘self’, focusing on its contribution to the grammaticality of the pronominal *njega* in contexts like (2b). Our analysis is based on the intensifying nature of the pronoun *sam*, which assigns a focal status to the constituent it combines with. It is well-known that focalized constituents may have a high interpretative scope, as a consequence of their high position in the structure (i.e. in terms of generative syntax, as a consequence of movement to a higher position induced by the focus feature), which evacuates the expression outside of the local domain of their antecedents. Hence, pronouns combined with *sam* are not in the same domain as their antecedents. As we see in detail in sections 2 and 3, binding fails to apply in such contexts (Reinhart & Reuland 1993).

here, etc.) (cf. Chomsky, 1981, 1986; Reinhart & Reuland, 1993; Reuland, 2006). Note that various other terminological solutions have been used for the same set of notions.

³ *Local domain* (or *governing category*) for the expression α can be defined, somewhat simplified, as the domain of the subject that is (structurally) closest to the expression α . In all relevant examples in the present paper, the local domain is the finite clause that contains both the pronoun and its antecedent. For a detailed discussion of this notion, see e.g. Reuland, 2006.

⁴ We use *co-indexing* as a (working) cover term for both binding as a structurally imposed referential dependency, and (accidental, i.e. independent) coreference of two expressions; see Section 4 for discussion.

⁵ The pronoun *sam* can also precede the reflexive (*Pera_i je kritikovao samog sebe_i* ‘Pera criticized himself’), but with different scopal properties. This is evident by the fact that in this position it is ungrammatical when combined with the pronominal (**Pera_i je kritikovao samog njega_i* ‘Pera criticized himself’). We leave this pattern for future research.

The paper is organized as follows. In Section 2, we present some problems with the standard binding theory, as well as an alternative approach (Reinhart & Reuland, 1993) which redefines the binding conditions from the perspective of the reflexivity of a predicate. Section 3 shows how this alternative approach captures the behavior of the pronoun complexes with *sam* in SC. In Section 4, we discuss the differences between the complexes *njega samog* and *sebe samog*. Section 5 concludes the paper.

2. Binding conditions: from pronouns to reflexive predicates

Standard binding conditions, listed in (3) (see Chomsky, 1981, 1986; Reuland, 2006), correctly predict the ungrammaticality of pronominals and the grammaticality of anaphors in examples like (4) and (5). However, as Reinhart & Reuland (1993) (henceforth R&R 1993) note, the standard conditions A and B fail to capture the behaviour of pronouns (the English anaphor *himself* and the pronominal *him*) in examples like (6): according to the majority of (mainstream) approaches, the pronouns in (6) are in the local domain of their antecedent, but the use of the pronominal is not ungrammatical (as would follow from Condition B).

(3) Binding conditions

A: An anaphor is bound within its local domain / governing category.

B: A pronominal is free in its local domain / governing category.

C: An R-expression⁶ is free.

(4) John_i criticized himself_i / *him_i.

(5) John_i told me [that Mark_j had criticized him_{i/*j} / himself_{j/*i}].

(6) Max_i saw a gun near himself_i / him_i.

R&R (1993) draw attention to the fact that, unlike in examples like (4) and (5), the pronouns in (6) are not arguments of the verb (*see*) in their local domain. These authors propose an alternative theory of binding, which essentially regulates the reflexivity of a predicate rather than the distribution of pronouns themselves (with the distribution of pronouns as a consequence of how the reflexivization patterns work). For their conditions A and B, listed in (7), argumenthood plays a crucial role. Namely, the *syntactic predicate*, as defined in R&R (1993), is formed of (a head of) P(predicate), all its syntactic *arguments*, and an external argument of P (the subject in finite clauses). Similarly, the *semantic predicate* formed of P is P and all its *arguments* at the relevant semantic level.⁷

⁶ R(eferential)-expressions are constituents whose heads have lexical (descriptive) content, e.g. *the merry linguist, the idiot, no one, everyone, which man*, etc. (Reuland, 2006, p. 263). They are not relevant for the main line of our paper, but see Section 3 for examples of combining the pronoun *sam* 'self' with some R-expressions.

⁷ For the relevance of the distinction between syntactic and semantic predicates, the reader is referred to R&R, 1993. We will not go into the specifics of this distinction here, since in all our examples all predicates are reflexive both syntactically and semantically.

- (7) Conditions (R&R, 1993)
 A: A reflexive-marked syntactic predicate is reflexive.
 B: A reflexive semantic predicate is reflexive-marked.

In their approach, a predicate is reflexive if two of its arguments are co-indexed, while a predicate is *reflexive-marked* if either P is lexically reflexive⁸ or one of P's arguments is a SELF-anaphor (e.g. *myself*, *herself* in English). Accordingly, these authors use the term *reflexives* as a synonym for *anaphors*. Just like the standard binding theory, R&R (1993) correctly predicted the distribution of pronouns in examples like (4) and (5). Crucially, however, the distribution of pronouns in contexts like (6) is exempt from the conditions, since they are not arguments of the head of P (the verb *see*), but of another predicate (in the given example, the preposition *near*). The question of why it is possible to use both reflexives and pronominals in such contexts, as well as what the difference between the two is, is not a question for the theory of *syntactic binding*, but rather for discourse theories.

Let us now move to examples like (8) (R&R, 1993, p. 672). The anaphor *myself* and the subject *this letter* are both arguments of the verb *address*.

- (8) This letter was addressed only to myself.

Since they are co-arguments, and the anaphor *myself* is a SELF-anaphor, according to Condition A, the predicate should receive a reflexive interpretation, otherwise the sentence is ungrammatical. However, neither the predicate nor the sentence (8) has a reflexive interpretation (the two co-arguments do not carry the same index).

This type of example turns out to instantiate an apparent problem in the theory of R&R (1993). They point out that in cases like (8) the anaphor *myself* is focused (cf. the particle *only*), and focus expressions undergo movement at LF, so, under the standard assumption, the anaphor *myself* in (8) is no longer an argument of the predicate *to address*. Just as in cases like (6) above, the pronoun in (8) is exempted from the binding/reflexivization conditions. R&R (1993) label such uses of anaphors as *focus anaphors* and consider them a subtype of *logophor anaphors*⁹, whose behavior consequently becomes a matter of discourse theories rather than syntax.

3. The pronoun *sam* in Serbo-Croatian

Having R&R's (1993) theory at hand, we can now return to the central problem of the paper, the use of the pronoun *sam* 'self' in SC with pronouns in the local

⁸ Lexically reflexive predicates can be illustrated by the verb *wash* in English, e.g. *The boy washed*, where the subject referent is both the agent and the undergoer of the action at the same time, although reflexivity is not marked by a reflexive pronoun, cf. R&R, 1993; Marelj & Reuland, 2016.

⁹ R&R (1993) use the term *logophor(ic)* for anaphors/reflexives that are not locally bound (including deictic uses), and usually reflect the point-of-view of their antecedent/referent. See Reuland, 2017 for a broader discussion, and Speas, 2004 for a broader view on logophoricity.

context of their antecedent, as in (9) and (10), repeated from (1b) and (2b). Given its intensifying nature, the pronoun *sam* ‘self’ can be plausibly analyzed as a pronoun that imposes a focal status onto the constituent it combines with. This holds for pronouns, but also for R-expressions, as shown in (11). Following the reasoning of R&R (1993), this means that the pronominal *njega* in the ‘problematic’ example (10) is no longer in the local domain of its antecedent (*Pera*), so it is exempted from the binding (i.e., reflexivization) conditions, just like the pronominals and anaphors in examples like (6) and (8) from English above.

- (9) Pera_i je kritikovao sebe_i samog.
 P. Aux criticized Refl.Acc self.sg.M.Acc
 ‘Pera criticized himself.’
- (10) Pera_i je kritikovao njega_i samog.
 P. Aux criticized him self.sg.M.Acc
 ‘Pera criticized himself.’
- (11) Žika se uplašio kao da je sreo đavola samog.
 Ž. Refl frightened like Comp Aux met devil self.sg.M.Acc
 ‘Žika was frightened as if he met the devil himself.’

Let us first address the obvious question: if the intensified pronoun is not an argument of the same predicate with its antecedent, then how is R&R’s (1993) condition B from (7b) satisfied? Under the assumption that the predicate is still reflexively interpreted, removing the argument which reflexively marks it leaves it reflexively unmarked. Our precise analysis is that the focal movement of the intensified pronoun, as standard in the theory of movement, leaves a trace or a copy in the base generated position – i.e., in the position of an argument of the relevant predicate (e.g., Chomsky 1995, Hale & Keyser 2002, Haugen 2009). For the combination of a pronominal with the intensifier, the lower, phonologically null copy (i.e., the trace) is available for interpretation, but being a pronominal rather than an anaphor, it only licenses a non-local antecedent. When this copy is interpreted, only non-local antecedents are available. This is effectively a scattered interpretation, as the pronoun is still interpreted for focus in the higher position. Alternatively, the pronoun may be referentially interpreted in the higher position, on par with the focal interpretation. This interpretation allows for what is pretheoretically described as a local antecedent (*stricto sensu*, after movement, it is not one any more).

When the intensifier is combined with the reflexive pronoun, which marks for reflexivity, only the scattered interpretation, with the reflexive marking interpreted in situ, is available. In the higher position, outside of the predicate domain, reflexive marking is uninterpretable: this copy remains interpretable only for focus. With this view, obviously, only the intensified reflexive is actually bound, while the intensified pronominal is only able to be accidentally coreferential with the antecedent.

The question remains, however, what is the underlying difference between the complexes *sebe samog* (9) and *njega samog* (10), that yields the observed behavior.

As a starting point, consider example (12). For both *njega samog* and *sebe samog*, the local antecedent is *Laza*, as the subject of the finite clause that contains these pronoun complexes. *Pera*, the subject of the main clause, is a potential non-local antecedent. In such a situation, *sebe samog* must be co-indexed with the local antecedent (*Laza*), while *njega samog* can be co-indexed with either the local (*Laza*) or the non-local antecedent (*Pera*). The next section is devoted to the discussion of this state of affairs.

- (12) Pera_i je pričao kako je Laza_j kritikovao sebe_{j/*i} / njega_{i/j} samog.
 P. Aux talked Comp Aux L. criticized Refl.Acc him self.sg.M.Acc
 ‘Pera said that Laza criticized himself.’

4. Explaining and reexamining the pronoun complexes with *sam*

In this section, we will test the analysis that we proposed for the differences between *sebe samog* and *njega samog* with respect to their co-indexing with (non-)local antecedents: that *sebe samog* is (syntactically) bound by the local antecedent, while *njega samog* is (accidentally) coreferential with either local or non-local antecedents.

As discussed above, there are two ways of pronoun resolution: (syntactic/logical) binding and (accidental) coreference or covaluation (Reinhart, 2000; Reuland, 2006; 2018; Demirdache & Uribe-Etxebarria, 2014, among others). Binding, in the dominant logical analysis, relies on argument abstraction: a reflexive predicate has the same variable in at least two positions. This variable is λ -abstracted. When the predicate is combined with a nominal expression, the abstraction is reduced, and the referent of the nominal expression values the variable in both positions. For a predicate to be reflexive, in terms of the lambda-calculus, it needs to involve the same λ -abstracted variable in at least two positions.

Consider the example in (13). The predicate *respect* is reflexive in (13b), because it has the variable x both in its experiencer and in its theme argument position, and this variable is λ -abstracted. The predicate denotes a set of individuals, such that each individual respects her husband. When the predicate is combined with the nominal expression *Lucie*, the λ -abstracted variable is reduced, and both instances of the variable x are valued by the referent of the name *Lucie* in the context. The sentence then asserts that Lucie is in the individuals mentioned above (cf. Demirdache & Uribe-Etxebarria, 2014, p. 861).

- (13) a. Only Lucie respects her husband.
 b. Binding
 Only Lucie λx (x respects x 's husband)
 c. Coreference/covaluation
 Only Lucie (λx (x respects y 's husband) & y =Lucie)

Coreference or covaluation, on the other hand, emerges when the relevant two arguments of a predicate (or more generally, two expressions in the same discourse) happen to be assigned the same semantic value or the same discourse entity. In the coreference/covaluation resolution of (13a), represented in (13c) (cf. Reinhart,

2000), Lucie is, independent and without any structural enforcement, picked out as the discourse referent by both the subject and the possessive pronoun *her*.

Another common context where both types of pronoun resolution are available is VP-ellipsis, as illustrated in (14) by Reuland (2011, p. 34). On the bound reading, both John and Peter belong to *own-cat-lovers*. In the covaluation interpretation, both of them love John's cat.

- (14) a. John loves his cat and Peter does too.
 b. Binding (sloppy reading)
 John (λx (x loves x's cat)) and Peter (λx (x loves x's cat))
 c. Coreference/covaluation (strict reading)
 John (λx (x loves a's cat & a=John)) and Peter (λx (x loves a's cat & a=John))

Reuland (2018) proposes the *Quantificational antecedent test* for diagnosing binding: quantificational antecedents require binding, and hence differentiate between binding and coreference. For instance, according to this author, on the coreferential interpretation, the pronominal *he* in (15) has to be interpreted as a bound pronoun, and does not have an available accidental covaluation interpretation. An example makes it clear that the negatively quantified expression doesn't have a referent that the pronoun could accidentally pick out as well, which makes this even more clear.

- (15) No soldier_i thinks he_i will attack.

Let us now see how the pronoun complexes *sebe samog* and *njega samog* behave in the described syntactic contexts, in order to establish their status regarding binding and accidental coreference.

Consider the examples in (16).

- (16) Antecedent focused by *only*
 Context: After losing a basketball game, all players are asked to evaluate all members of the team.
- a. Samo je Pera kritikovao sebe samog.
 only Aux P. criticized Refl.Acc self.sg.M.Acc
 'Only Pera criticized himself.'
 * -> Other players did not criticize Pera.
 -> Other people did not criticize themselves.
- b. Samo je Pera kritikovao njega samog.
 only Aux P. criticized him self.sg.M.Acc
 'Only Pera criticized himself.'
 ? -> Other players did not criticize Pera.
 * -> Other players did not criticize themselves.

In contexts where the subject is focused by the particle *only*, the use of *sebe samog* seems to force an implication that no other players criticized themselves, as in (16a), the reading characteristic of binding. It is more challenging to assess the implications of using *njega samog* in the same context (16b). This is actually expected, because both *only* and *sam* mark focus, and a sentence can only have one focus. In any case, a clear contrast obtains between the two competing interpretations in favor of the accidental covaluation interpretation where the question under discussion is

who criticized Pera. The binding interpretation, where the question under discussion is who indulged in self-criticism, is not available.¹⁰

In VP ellipsis contexts, as in (17), when *sebe samog* is used (17a), a binding-like interpretation is clearly preferable, although some speakers allow both a binding- and a coreference-like reading. With *njega samog*, by contrast, only the latter kind of interpretation is available, as shown in (17b).

- (17) VP ellipsis
Context: After losing a basketball game, all players are asked to evaluate all members of the team.
- a. Pera je kritikovao sebe samog. Laza isto.
P. Aux criticized Refl.Acc self.sg.M.Acc L. same
'Pera criticized himself. So did Laza.'
-> Laza also criticized himself.
-> ?? Laza also criticized Pera.
- b. Pera je kritikovao njega samog. Laza isto.
P. Aux criticized him self.sg.M.Acc L. same
'Pera criticized himself. So did Laza.'
-> Laza also criticized Pera.

Finally, only *sebe samog* can be used with quantificational antecedents, as shown in (18). According to the quantificational antecedent test, this implies that *sebe samog* is bound, while *njega samog* is an instantiation of coreference.

- (18) Quantificational antecedent test
Context: After losing a basketball game, all players are asked to evaluate all members of the team.
- a. Niko_i nije kritikovao sebe_i samog.
no_one Aux.Neg criticized Refl.Acc self.sg.M.Acc
'No one criticized himself.'
- b. *Niko_i nije kritikovao njega_i samog.
no_one Aux.Neg criticized him self.sg.M.Acc
'Intended: No one criticized himself.'

This is a clear confirmation of the different status of the two expressions with respect to binding vs. accidental covaluation. The proposed analysis, where the expression involving the reflexive (*sebe samog* and its other case forms) reflexively marks and undergoes binding, and the expression involving a pronominal is accidentally coreferential, is confirmed. It is further possible to derive both of these types of behavior in terms of feature specification, but this is an enterprise that we leave for future research.

5. Conclusion

In this paper, we explored the distribution of the pronoun *sam* 'self' with the reflexive *sebe* 'oneself' and the pronominal *njega* 'him' in SC, in contexts in which the

¹⁰ Some speakers we consulted did have the binding interpretation, but this is probably due to the fact that there are varieties without the intensifying pronoun, and their speakers have unclear judgments about it.

resulting pronoun complexes *sebe samog* and *njega samog* are used as direct objects in the (seemingly) local domain with their antecedent. The focus of the paper was on the question of why the pronoun *sam* enables using the pronominal *njega* with a local antecedent, in violation of Principle B of the standard binding theory (Chomsky, 1981, 1986). We have proposed an analysis based on the intensifying nature of the pronoun *sam*, as a result of which this pronoun imposes a focal status on the constituent it combines with. As a consequence, the focalized constituent receives an additional, higher position in which it can be interpreted at LF and in which it is not in the local domain of the antecedent. Following the view of Reinhart & Reuland (1993), this means that the binding conditions fail to apply in such contexts, since in their approach, a pronoun and its antecedent must be co-arguments in order for the binding/reflexivization conditions to apply. We have also considered the difference in the distribution of the pronoun complexes *sebe samog* and *njega samog*: the former combines only with local antecedents and passes the tests that diagnose syntactic binding, while the latter combines with non-local antecedents and passes the tests that diagnose coreference.

In a broader theoretical perspective, the presented data from SC supports the theory of predicate reflexivization (Reinhart & Reuland, 1993) in comparison to the considered alternatives (Chomsky, 1981, 1986, and later work) – in particular by confirming the role of the focus and the co-argumenthood relation.

References

- Chomsky, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. (1986). *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. Westport, Connecticut / London: Praeger.
- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT press.
- Demirdache, H., & Uribe-Etxebarria, M. (2014). Aspect and temporal anaphora. *Natural Language and Linguistic Theory*, 32(3), 855–895.
- Hale, K., & Keyser, S. (2002). *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT press.
- Haugen, J. D. (2009). Hyponymous objects and Late Insertion. *Lingua*, 119, 242–262.
- Marelj, M., & Reuland, E. (2016). Clitics and reflexives: Reducing the lexicon-syntax parameter. In T. Reinhart, M. Everaert, M. Marelj & E. Reuland (Eds.), *Concepts, syntax, and their interface: The Theta System* (pp. 175–252). Cambridge, Massachusetts / London, England: The MIT Press.
- Reinhart, T. (2000). Strategies of anaphora resolution. In H. Bennis, M. Everaert, & E. Reuland (Eds.), *Interface Strategies*. Amsterdam: Royal Academy of Arts and Sciences.
- Reinhart, T., & Reuland, E. (1993). Reflexivity. *Linguistic Inquiry*, 24(4), 657–720.
- Reuland, E. (2006). Binding Theory: Terms and Concepts. In M. Everaert; H. van Riemsdijk; R. Goedemans, *The Blackwell Companion to Syntax (Vol. 1)* (pp. 260–283). Malden, Mass.: Blackwell.

- Reuland, E. (2011). *Anaphora and Language Design*. Cambridge, Massachusetts / London, England: The MIT Press.
- Reuland, E. (2017). Logophoricity. In M. Everaert; H. C. van Riemsdijk, *The Wiley Blackwell Companion to Syntax, (Second Edition)* (pp. 1–21). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Reuland, E. (2018). Reflexives and Reflexivity. *Annual Review of Linguistics*, 4, 81–107.
- Speas, M. (2004). Evidentiality, logophoricity and the syntactic representation of pragmatic features. *Lingua*, 114(3), 255–276.

Boban Arsenijević, Stefan Milosavljević

ZAMENICA SAM U SRPSKO-HRVATSKOM I TEORIJA VEZIVANJA

Rezime

Standardna teorija vezivanja (Chomsky, 1981, 1986) razlikuje anafor od zamenica i postulira komplementarnost u njihovoj distribuciji: anafor je vezan u okviru svoje upravne kategorije (Princip A), dok je zamenica u njoj slobodna (Princip B). Reinhart & Reuland (1993) za anafor koriste pojam refleksiva i predlažu modifikaciju standardne teorije: refleksivno markirani sintaksički predikat je refleksivan (Princip A), refleksivan semantički predikat je refleksivno markiran (Princip B). Obe teorije ispravno predviđaju gramatičnost koreferencijalne upotrebe refleksiva u argumentskoj poziciji (*Pera_i je kritikovao sebe_i*) odnosno negramatičnost koreferencijalne upotrebe pronominala u datoj poziciji (**Pera_i je kritikovao njega_i*) u srpsko-hrvatskom jeziku. Međutim, ako se u datom kontekstu upotrebe varijante sa zamenicom *sam*, onda su i refleksiv i zamenica gramatični (*Pera_i je kritikovao sebe_i / njega_i samog*). U radu smo razmotrili distribuciju zamenice *sam* uz refleksive i pronominala sa posebnim osvrtom na njen doprinos koreferencijalnoj upotrebi pronominala u lokalnom domenu (*Pera_i je kritikovao njega_i samog*). Naša analiza se zasniva na intenzifikatorskoj prirodi reči *sam*, usled koje ova reč rečeničnom članu nameće fokalni status. Poznato je da fokalni rečenični članovi dobijaju visok interpretacijski opseg, odnosno da se (u terminima generativne sintakse) pomeraju na najviše mesto u strukturi, time napuštajući lokalni domen antecedenta. Ovim efektivno zamenice sa *sam* i nisu u istoj upravnoj kategoriji sa antecedentom. Sledeći Reinhart & Reuland (1993), to znači da su one izuzete od primene principa sintaksičkog vezivanja. U radu smo razmotrili i razliku u distribuciji zameničkih kompleksa *sebe samog* i *njega samog*: *sebe samog* kombinuje se samo sa (naizgled) lokalnim antecedentima i prolazi testove koji dijagnostikuju sintaksičko vezivanje, dok se *njega samog* kombinuje i sa nelokalnim antecedentima i prolazi testove koji dijagnostikuju (slučajnu) koreferenciju. Posmatrano iz šire teorijske perspektive, podaci iz srpsko-hrvatskog jezika daju prednost teoriji refleksivizacije predikata (Reinhart & Reuland, 1993) u odnosu na alternative (Chomsky, 1981, 1986, i kasnije varijante).

b.arsenijevic@gmail.com
stefanmilosavljevic@gmail.com

PRESUPPOSITION PROJECTION AND ALTERNATIVE PLACEMENT OF FOCUS: A CASE OF COGNITIVE FACTIVE VERBS IN SERBIAN

Abstract: The aim of the present study is to contribute to the growing body of research on projective meaning. We take projection to be the ability of projective content to remain constant under different entailment-cancelling operators, such as negation, modals, conditionals and questions. The goal of the conducted experiment was to examine the projection behavior of presuppositions triggered by three cognitive factive verbs in Serbian: *otkriti* (to discover), *primetiti* (to notice) and *saznati* (to find out). Furthermore, we investigated whether the projection of presuppositions triggered by cognitive factives depended on information structure, i.e., whether alternative placements of focus (on the trigger itself and on the presupposed complement) would trigger alternative readings in terms of presupposition projection, so we manipulated the prosody of the target utterances. The participants were presented with aural stimuli which included a trigger placed in the antecedent of a conditional. Their task was to judge whether the negation of the relevant content was possible. The results indicated that presuppositions triggered by cognitive factive verbs in Serbian showed a high probability to project out of conditionals. It was also shown that different cognitive factive verbs were associated with similar probabilities to project. Finally, alternative placement of focus marked by prosodic prominence did not influence the projection of the content of cognitive factive verbs in a significant way.

Key words: presupposition, projection, cognitive factives, focus, trigger, alternative

1. Introduction

The overall meaning of an utterance is usually composed of multiple layers of meaning. Some of the content it conveys expresses the speaker's main point, while others are secondary to the main point of the discourse. This observation is reflected in example (1) below. The given utterance carries the main proposition that John's dog is dangerous. However, the listener also takes it for granted that a person named John exists and that he has a dog. These backgrounded pieces of information are treated as known by the interlocutors, and they are referred to as presuppositions.

Presuppositions differ from asserted content in their ability to project, i.e., to remain constant under a variety of sentence operators, such as negation, modals, conditionals and questions. For example, even if the previous example sentence

is negated, as in (2), the presuppositions that John exists and that he has a dog remain true. The notion of presupposition projection has generated a lot of interest in literature (see among others Chierchia & McConnell-Ginet, 1990; Heim, 1983, Karttunen, 1973, 1974; Langendoen & Savin, 1971; Schlenker, 2006, 2008a, 2008b; Simons, Tonhauser, Beaver, & Roberts, 2010; Stalnaker 1973, 1974).

- (1) John's dog is dangerous.
- (2) John's dog isn't dangerous.

Presuppositions are typically associated with a variety of lexical expressions and linguistic constructions known as presupposition triggers, such as definite descriptions, change of state verbs, cleft structures, etc. One of the most studied presupposition triggers is factive verbs. Factives are clause-embedding predicates that take for granted the truth of their complement (Aravind & Hackl, 2017, p. 46). The presuppositional nature of an inference triggered by a factive verb is evident from the fact that it remains constant in the syntactic scope of an operator, such as negation in (3).

- (3) a. Sam knew that Đoković had won the tournament. \Rightarrow Đoković won the tournament.
- b. Sam didn't know that Đoković had won the tournament. \Rightarrow Đoković won the tournament.

There are cases, however, when a presupposition does not project. This observation often applies to verbs belonging to the group of cognitive factives, which is a class of factive verbs used primarily “to convey information about what information the interlocutor has or how the information is acquired or lost” (Beaver, 2010, p. 1). Example (4) shows that the presupposition associated with the cognitive factive verb *to find out* in the antecedent of the conditional, that Đoković won the tournament, does not survive under the conditional operator.

- (4) I don't know if Đoković won the tournament, but if I find out that he did, I will be over the moon.

Until this point, both the theoretical and the empirical work on presupposition projection have been conducted mainly in English and other Germanic languages. In this study, we aim to contribute to the development of the empirical coverage of projective meaning by examining the behavior of presupposition triggers in a language which has not been thoroughly investigated in this respect – Serbian. In particular, we are concerned with the projection of inferences associated with cognitive factives in this language.

The paper is structured as follows: Section 2 defines the notion of presupposition projection and reviews the relevant literature on this issue. Section 3 highlights the main research questions and provides motivation for the experimental work conducted in this study. Section 4 elaborates on the experiment and provides details on the stimuli, participants and procedure. In section 5, the results obtained through the statistical analysis of the data are presented and discussed with regard to the

initial research questions. The concluding section gives an overview of the paper together with some suggestions for further research.

2. Theoretical background

2.1. Presupposition projection

As previously noted, a defining property of presuppositions is projection. It represents the ability of the presupposed content to be interpreted as falling outside of the scope of an entailment-canceling operator within whose syntactic scope its trigger occurs. However, presuppositions do not always project. Xue & Onea (2011, p. 1) provide an example, given in (5). The aspectual verb *to stop* is typically regarded as a presupposition trigger, which presupposes the truth of the embedded proposition at times before the reference time. In (5a), the verb *to stop*, which is embedded under the scope of negation, triggers the presupposition that Peter used to smoke. In this case, the presupposition projects. However, Xue & Onea demonstrate that this presupposition does not necessarily project. In (5b), the presupposition is rejected in the second sentence directly, therefore indicating that the first sentence does not actually presuppose that Peter used to smoke. In this case, the presupposition fails to survive under the negation operator and, hence, does not project.

- (5) a. Peter didn't stop smoking.
 b. Peter didn't stop smoking. He never smoked!

It has been observed that not all presuppositions project equally. Presuppositions triggered by some triggers show less stable projection behavior than others (Abrusán, 2016; Abusch, 2002; Karttunen, 1971; Simons, 2007). This contrast has been used as evidence for distinguishing between two different kinds of presuppositions: those triggered by hard triggers, whose presuppositions are characterized by stable projection, and those triggered by soft triggers, whose content is less projective (Abusch, 2002). When it comes to the class of factive verbs, we find diversity with respect to projection. While presuppositions triggered by some factives, like *to regret*, *to be upset* and *to be glad*, show relatively stable projection, inferences triggered by other factives, such as *to know*, *to realize* and *to find out* do not necessarily project. The first group of verbs represents emotive factives, used primarily to convey the interlocutor's emotional attitude towards information, and they are categorized as hard triggers. The second group of factives are classified as cognitive factives and they are considered to be soft triggers or 'semifactives', as Karttunen (1971, p. 65) calls them. The difference between emotive and cognitive factives is exemplified by (6) and (7), taken from Karttunen (1971, p. 64). In (6), the presupposition triggered by the verb *to regret*, is that the speaker has not told the truth. This presupposition projects out of the scope of the conditional. On the other hand, in (7), the speaker is not necessarily committed to the truth of the complement of the verb *to realize*.

- (6) If I *regret* later that I have not told the truth, I will confess it to everyone.
 (7) If I *realize* later that I have not told the truth, I will confess it to everyone.

2.2 Focus and projection

It has recently been suggested in literature (Beaver, 2010; Simons, Beaver, Roberts, & Tonhauser, 2017; Tonhauser, 2016) that projectivity can vary with prosody. In particular, the prosodic realization of an utterance with a factive verb can influence whether the content of the complement projects or not. Beaver (2010, p. 27) provides an example of this observation¹. In (8), the last word of the complement of the verb *to discover* is narrowly focused. Focus² gives rise to the set of focus alternatives where the T.A. discovers something about the interlocutor's work. So, the proposition that there is something about the work to discover projects, but the proposition that the work is plagiarized does not necessarily project. In this case, the content of the complement does not represent a commitment of the professor to the truth of the proposition, i.e., the presupposition does not necessarily project out of the antecedent of the conditional.

In (9), however, where the factive trigger *to discover* is narrowly focused, the professor is committed to the student's work being plagiarized, which means that the presupposition projects. Beaver concludes that the content of the complement of an utterance with a factive verb projects if it is deaccented but does not necessarily project if an expression in the complement is focused. While this prediction has been tested and (at least partly) confirmed in English (Djäv & Bacovcin, 2017; Tonhauser, 2016), it remains to be tested in other languages.

- (8) If the T.A. discovers that your work is [plagiarized]_F, I will be [forced to notify the Dean]_F.
 (9) If the T.A. [discovers]_F that your work is plagiarized, I will be [forced to notify the Dean]_F.

3. Present study

The aim of the present study is to contribute to the growing body of cross-linguistic research on projective meaning. So far, to our knowledge, there have been no studies dealing with this issue in Serbian. In particular, the goal of the experiment presented in the next section is to examine the projection behavior of presuppositions triggered by cognitive factive verbs in Serbian.

Following Tonhauser, Beaver, & Degen (2018), we assume that projectivity is a gradient property of projective content such as presuppositions, rather than a binary, categorical one. This assumption is motivated by the experimental findings

¹ In this paper, we use angle brackets with a subscripted 'F' ($[]_F$) to identify focused expressions.

² Focus is standardly defined in terms of evoking a set of alternatives (exhaustive mutually exclusive possibilities) which are relevant for the interpretation of the sentence and which are taken to be salient by the speaker (Krifka, 2008; Rooth, 1992).

about projection variability between soft and hard triggers (Smith & Hall, 2011; Tonhauser et al., 2018; Xue & Onea, 2011). With this observation in mind, the research questions that we are interested in answering in this study are:

Q1: How projective are presuppositions, when triggered by cognitive factive verbs in Serbian?

Q2: Does projective content of different cognitive factive verbs in Serbian vary in how projective it is?

Q3: Does information structure influence the projectivity of presuppositions triggered by cognitive factive verbs in Serbian?

With regard to the last research question, it should be highlighted that in Serbian, the relatively free word order has a great influence on the relationship between syntax and prosody, as reflected in the information-structural notion of focus. Halupka-Rešetar (2010, p. 132) notes that focus can be marked prosodically and by specific syntactic structures, i.e., by placing the focused constituent in a designated syntactic position. In this study, however, we are focused only on prosodic prominence as a means of expressing information structure, as in Tonhauser (2016).

The significance of conducting experimental investigations of projective content and projection variability in languages other than English and determining the cross-linguistic validity of the proposed taxonomies of projective meanings has been highlighted recently (Matthewson, 2006; Tonhauser, 2020). Tonhauser (2020) points out that questions such as how projective presuppositions in various languages are, whether projection variability is a universal or language-specific property, and whether projective content associated with a translation pair is similarly projective remain open as there are not many experimental investigations of projective content and projection variability in languages other than English and German (although, see Amaral & Cummins, 2015; Tonhauser, 2020). For instance, the investigation conducted by Xue & Onea (2011) on projective meanings found that in German, the content of the complement of the cognitive factive verb *wissen* (to know) is less projective than the content of the complement of *erfahren* (to discover), whereas Tonhauser et al. (2018) showed that the content of the complement of the verb *to know* is more projective than that of *to discover*. While these results may point to cross-linguistic variation, it should be noted that there were some differences between the experimental designs of the two investigations. As Tonhauser et al. (2018) emphasized, more research is needed on the potential variation in projectivity in various languages.

Based on this, the motivation for the present study is twofold. First, the replication of the general pattern of projection behavior of various presupposition triggers, including cognitive factive verbs, across languages would support the view that similarities and differences between presupposition triggers are rooted in general logical principles, rather than emerging as a language-specific feature. Secondly, in order to understand the degree to which certain expressions are cross-linguistic counterparts, it is important to investigate the possibility of gradience among presupposition triggers (in this case, cognitive factive verbs) in terms of

how projective their content is. By conducting this research in Serbian, we hope to contribute to the understanding of projective content across languages.

4. Method

4.1. Stimuli

Following Xue & Onea (2011), we designed an experiment in which the strength of projectivity of presuppositions triggered by cognitive factive verbs in Serbian was tested using a forced-choice task. The test items followed the structure presented in (10). Each involved the description of the context of a situation in which the main character, Marija, was always present. The description was followed by Marija's comment on the situation, presented in auditory form. This was the critical sentence, which contained one of the three investigated lexical triggers embedded in the antecedent of a conditional. The investigated triggers were the following cognitive factive verbs: *otkriti* (to discover), *saznati* (to find out) and *primetiti* (to notice).

- (10) Kontekst: Marija posmatra Bobana, kolegu sa fakulteta, kako priča o svom seminarskom radu.

Posle nekog vremena Marija kaže: Ako profesor otkrije da je Boban plagirao rad, moraće da ga prijavi dekanu.

In order to test whether focus marked by prosodic prominence has an impact on the interpretation of the projective property of presupposed content, the critical sentences were presented under two conditions. Following Tonhauser (2016), under one condition, a narrow focus was placed on the cognitive factive verb, as in (11a). Under the second condition, the factive verb was not stressed in any way, while the verb in the complement clause was marked by narrow focus, as in (11b). All critical sentences were recorded by a native speaker of Serbian who is a trained phonetician, guided by the literature on prosody, which notes that cross-linguistically, a focused element carries prosodic prominence and stands out perceptually from the remainder of the utterance.

As in Xue & Onea's study, after the critical sentences were presented to the participants, each of them was followed by a question about the possibility of negating the content triggered by the factive verb in a given critical sentence, as in (12). The participants' task was to answer the questions on the basis of the information provided by the given context. The forced-choice task consisted of choosing one of the two possible responses: *Da, postoji* (Yes, it's possible) and *Ne, ne postoji* (No, it's not possible), as in (13). We assumed that the participants would choose the *Yes* answer if the target presupposition failed to project. For example, if a participant answered *Yes* to the question in (12), it was assumed that she thought that it was not necessarily the case that Boban plagiarized his paper. Therefore, the presupposition that Boban plagiarized his paper, triggered by the verb *otkriti* in the given critical

sentence, failed to survive the conditional operator since the participant did not take it for granted. On the other hand, we assumed that the participants would choose the *No* answer if the target presupposition projected in the given context. In example (12), by choosing the negative answer, a participant would commit herself to the truth of the presupposition that Boban plagiarized his paper, which would mean that the presupposition survived the conditional and projected.

(12) Kontekst: Marija posmatra Bobana, kolegu sa fakulteta, kako priča o svom seminarskom radu.

Posle nekog vremena Marija kaže:

a. Ako profesor [otkrije]_F da je Boban plagirao rad, moraće da ga prijavi dekanu.

b. Ako profesor otkrije da je Boban [plagirao]_F rad, moraće da ga prijavi dekanu.

Da li postoji mogućnost da Boban nije plagirao rad?

R1: Da, postoji.

R2: Ne, ne postoji.

Nine sets of test items (three per trigger) such as the one in (12) were generated, amounting to a total of 18 test items, all included in the Appendix. The items were then distributed between the two lists. The participants were randomly assigned to one of the two lists, which means that each participant saw nine test items. Each test item on the list belonged to a different set, so that each participant saw only one test item from each set. The test items were presented to the participants together with 19 fillers, which resembled the test items in form. Some of them were constructed to distract the participants from the goal of the experiment and others were part of another empirical study. There were 28 items in total per participant, and they were presented in randomized order.

4.2. Participants

The participants of the experiment were 50 native speakers of Serbian. They were all 1st and 2nd year students of Communicology and Journalism at the Faculty of Philosophy, University of Niš (31 female and 19 male students, age range = 18 – 24, average age = 20.8, SD = 1.45). The participants were randomly assigned to one of the two lists of test items described in the previous section. They were distributed between the lists evenly – each list involved 25 participants. None of the participants reported any hearing difficulties.

4.3. Procedure

The experiment took place in a quiet room. Before starting the experimental session, the participants were asked to read the on-screen instructions³, which explained the procedure. The instructions told the participants that they would be presented with 28 items – the descriptions of various situations, all witnessed by the main character, Marija. Each item was followed by an auditory stimulus, which they

could hear through their headphones by clicking on a button. The participants were presented with one item at a time on the computer screen, and then heard the target sentence in a female voice. After listening to it, they saw on the screen a question about the possibility of the presupposed content of the given test item not being true. Their task was to answer the question by choosing one of the two offered answers. They were given an unlimited amount of time to choose the answer. Before the experiment began, the participants were told that there were no correct answers and that they should base their judgments on their first impressions.

It took the participants less than 15 minutes to complete the experiment. Once the responses from all the participants were collected, they were submitted for statistical analysis. The following section presents the way the results were computed together with their summary and then discusses them in relation to the initial research questions.

5. Results and discussion

The obtained data was analyzed in SPSS (version 24.0). 450 responses were collected in total. Out of these, 99 responses, or 22%, involved the *Yes* answer, while 351 responses, or 78% of the total number of responses, included the *No* answer. The z-test for one population proportion indicated that this difference in the frequency of occurrence of the two possible responses was significant ($z = -14.34, p = .000^4$). This means that in a significant majority of cases, the participants interpreted the content of cognitive factives as projecting from the scope of conditionals, which was expected.

The next step involved examining the participants' responses to each of the three investigated triggers. The results are presented in Table 1. To explore the association between the different cognitive factives investigated in the study and the participants' responses, we conducted a chi-square test for independence. The dependent variable was the percentage of responses chosen for each verb. The independent variable was the type of trigger. The results indicated that the two variables were independent ($X^2(2, 450) = 1.63, p = .442$), which means that there was no significant difference in the participants' responses to the three investigated verbs.

	Yes, it's possible.	No, it's not possible.	Total
<i>otkriti</i>	32	118	150
<i>saznati</i>	29	121	150
<i>primetiti</i>	38	112	150
Total	99	351	450

Table 1. The number of responses per trigger

Finally, we analyzed the participants' responses depending on whether focus was placed on the trigger itself or on the complement clause verb. As shown in Table 2, the results indicated that there was a slight difference in the number of responses based on this variable. To investigate whether this difference was significant or not,

we conducted a chi-square test for independence (with Yates Continuity Correction to compensate for the overestimate of the chi-square value when used with a 2 x 2 table). The results showed that there was no significant association between the responses and the condition variable: $X^2(1, 450) = 0.83, p = .363$. In the remainder of this section, the results will be discussed in terms of the questions posed at the beginning of the study.

	Yes, it is possible.	No, it's not possible.	Total
Narrow focus on the trigger	45	180	225
Narrow focus on the complement clause verb	54	171	225
Total	99	351	450

Table 2. The number of responses per condition

The first research question was concerned with how projective are presuppositions, when triggered by cognitive factive verbs in Serbian. The results clearly indicated that the presuppositions triggered by the factives investigated in the experiment showed a high probability to project – the participants in the experiment interpreted the relevant content as projecting in 78% of the cases. If we take into consideration that cognitive factive verbs are thought to be soft triggers, which are characterized by lower projection strength, this percentage might seem high. Furthermore, the results obtained in this study diverge from the ones obtained by Xue & Onea (2011) in German. Namely, in their study, the factive verbs *wissen* (to know) and *erfahren* (to find out) showed far lower probabilities to project – they projected in 38.24% and 51.96% of the cases, respectively. It should be noted here that while the designs of both experiments were similar in that they both used triggers placed in the scope of conditional clauses and they both used the negation of the relevant content to test how projective presuppositions were, they differed in some respects. The participants in Xue & Onea's experiment were presented with stimuli in the form of isolated sentences, without any context. This means that, when confronted with a target sentence, the participants always had to reconstruct a conversational context with themselves as listeners and an imaginary speaker. As Xue & Onea (2011, p. 7) point out, reconstructing a context involves identifying the communication goal of the participants in the conversation and accommodating assumptions that should be included in the Common Ground. The probability of the tested presuppositions to project was then interpreted by the authors as the probability of the participants to reconstruct a context in which the presupposition projects.

In our experiment, however, the participants were presented with some contextual information which might have influenced their interpretation of a presupposition projection. For example, in (13), the fact that Marija is watching what the people in the zoo are doing probably led the participants to conclude that she could see that the children were feeding the monkeys, which means that the context made it possible for the participants to conclude that the speaker, Marija, was

committed to the factive complement being true. In other words, the presupposed content was triggered by the verb *primetiti* projects in this particular example. It can be concluded that projection strength cannot be interpreted as an intrinsic lexical property of various triggers (Jayez, Mongelli, Reboul, & van der Henst, 2015, p. 18). Even within the same sentence, the same presupposition can show different projection behavior, depending on the given context. In summary, the presence of contextual information could have had an effect on the high probability of presupposition projection in the present study.

- (13) Marija posmatra ljude koji šetaju u zoološkom vrtu.
 Posle nekog vremena Marija kaže: Ako čuvar primeti da deca hrane majmune, reći će im da se udalje od kaveza.
 Da li postoje mogućnosti da deca ne hrane majmune?

The second research question was concerned with the potential difference among three different cognitive factives in Serbian (*otkriti*, *primetiti* and *saznati*) with respect to the projection strength of their content. The results showed that the differences obtained in the experiment were minor and not significant. In German, however, it was shown by Xue & Onea (2011) that the cognitive factive verbs *wissen* (to know) and *erfahren* (to find out) were associated with different projection probabilities of their presuppositions. At the beginning of the study, we defined projectivity as a gradient property of presuppositional content. While there is a general agreement that presupposition is a universal property of language, it might be the case that the projection strength of presuppositions triggered by various triggers is subject to cross-linguistic variation. In other words, it is not necessarily the case that translational equivalents across languages always display the same behaviors. Presuppositional content of particular lexical triggers might show different projection strengths in different languages. While there might be some variability in projection strength among cognitive factive verbs in German, the same group of verbs in Serbian seems to show uniformity in this respect. It should be pointed out again, however, that the two studies differed in their experimental designs, so more research is needed in order to confirm this conclusion regarding the potential cross-linguistic variation in projectivity in the two languages.

The final question dealt with the influence of focus realized by prosodic prominence on the projectivity of presuppositions triggered by cognitive factive verbs in Serbian. The statistical analysis showed that while presuppositions in the target sentences with a narrow focus on the complement clause verb showed a slightly lower probability to project, the difference between the two investigated groups was not statistically significant. Therefore, we come to the tentative conclusion that focus realized by prosody does not impact the interpretation of presupposed content in the context of embedding operators such as a conditional in Serbian. We propose, however, that presupposition projection is not completely unaffected by the prosodic contour of an utterance, which is reflected in a slightly higher tendency of deaccented factive complement content to project, as seen in Table 2. There are simply other factors which have a greater impact on projection interpretation, such as the provided

contextual information in the present study. Deriving the ultimate interpretation of an utterance can be influenced by multiple factors, and focus is another cue which can strengthen or weaken the inference that the speaker is committed to the projective content and help the listener arrive at the final interpretation successfully.

6. Conclusion

The study reported here provided insights into the projection behavior of presuppositions triggered by cognitive factive verbs in Serbian. As there are no previous studies on this topic in the literature on Serbian, not much is known about the contribution this group of verbs makes to presupposed meaning in discourse. The present study aimed to start filling in a part of this gap. A short summary of the analyzed data and findings is given below.

The study was interested in the projective content triggered by three cognitive factive verbs in Serbian: *okriti*, *primetiti* and *saznati*. Guided by previous research on projectivity (Tonhauser, Beaver, Roberts, & Simons, 2013; Tonhauser, 2016; Xue & Onea, 2011), we designed an experiment which included stimuli that contained the target triggers embedded within a sentence operator – a conditional. The participants were asked to judge whether the negation of the relevant presuppositions was compatible with the given stimuli. The results indicated that, in general, presuppositions triggered by cognitive factive verbs in Serbian showed a high probability to project out of conditionals. It was also shown that different cognitive factive verbs were associated with similar probabilities to project. The experiment further manipulated the prosodic contour of the given utterances to examine the influence of information structure expressed by prosodic prominence on the strength of projectivity in Serbian. The results showed that placing narrow focus on the trigger within the scope of a conditional did not increase the projective strength of the triggered presupposition to a significant degree, nor did placing narrow focus on the complement clause verb decrease its strength. We, therefore, concluded that focus realized by prosodic prominence might only serve to support other cues such as context in enabling the ultimate interpretation of utterances containing projective content, but it does not affect projection in a significant way on its own in Serbian.

The present study included only cognitive factive verbs. However, in order to gain a deeper insight into the issue of presupposition projection in Serbian, it is necessary to conduct further experimental work which would test a wider range of presupposition triggers. Future studies can focus on other types of lexical triggers, such as emotive factive verbs (e.g., *zažaliti*, *biti srećan*, *biti uznemiren*), which are considered to be hard triggers, so their presuppositions should show greater projection strength than the presuppositions of the triggers tested in our study. As Tonhauser (2020) points out, while it has been established that projective content in English varies in its projectivity, empirically adequate analyses must account for projective content and projection variability in other languages as well.

References

- Abrusán, M. (2016). Presupposition cancellation: explaining the ‘soft–hard’ trigger distinction. *Natural Language Semantics*, 24(2), 165–202.
- Abusch, D. (2002). Lexical Alternatives as a Source of Pragmatic Presuppositions. In B. Jackson (Ed.), *Proceedings of SALT XII* (pp. 1–20). Ithaca: CLC Publications.
- Amaral, P., & Cummins, C. (2015). A Cross-Linguistic Study on Information Backgrounding and Presupposition Projection. In F. Schwarz (Ed.) *Experimental Perspectives on Presuppositions. Studies in Theoretical Psycholinguistics, vol 45* (pp. 157–172). Cham: Springer.
- Aravind, A., & Hackl, M. (2017). Factivity and At-Issue-ness in the Acquisition of Forget and Remember. In M. LaMendola & J. Scott (Eds.), *Proceedings of the 41st annual Boston University Conference on Language Development* (pp. 46–59). Somerville: Cascadilla Press.
- Beaver, D. (2010). Have you noticed that your Belly Button Lint colour is related to the colour of your clothing? In R. Bäuerle, U. Reyle & E. Zimmermann (Eds.), *Presuppositions and Discourse: Essays Offered to Hans Kamp* (pp. 65–99). Oxford: Elsevier.
- Chierchia, G., & McConnell-Ginet, S. (1990). *Meaning and Grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Djäv, K., & Bacovcin, H. A. (2017). Prosodic Effects on Factive Presupposition Projection. In D. Burgdorf, J. Collard, S. Maspong & B. Stefánsdóttir (Eds.), *Proceedings of SALT 27* (pp. 116–133). NY: Linguistic Society of America.
- Halupka-Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. (Doctoral dissertation, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad).
- Heim, I. (1983). On the projection problem for presuppositions. *West Coast Conference on Formal Linguistics*, 2, 114–125.
- Jayez, J., Mongelli, V., Reboul, A., & van der Henst, J. B. (2015). Weak and Strong Triggers. In F. Schwarz (Ed.) *Experimental Perspectives on Presuppositions. Studies in Theoretical Psycholinguistics, vol 45* (pp. 173–193). Cham: Springer.
- Karttunen, L. (1971). Some Observations on Factivity. *Papers in Linguistics*, 5, 55–69.
- Karttunen, L. (1973). Presuppositions of compound sentences. *Linguistic Inquiry*, 4(2), 169–93.
- Karttunen, L. (1974). Presupposition and linguistic context. *Theoretical Linguistics*, 1, 181–193.
- Krifka, M. (2008). Basic Notions of Information Structure. *Acta Linguistica Hungarica* 55(3-4), 243–276.
- Langendoen, D. T., & Savin, H. (1971). The projection problem for presuppositions. In C. Fillmore & D. T. Langendoen (Eds.), *Studies in Linguistic Semantics* (pp. 373–388). New York: Holt, Reinhardt and Winston.
- Mathôt, S., Daniël S., & Theeuwes, J. (2012). OpenSesame: An opensource, graphical experiment builder for the social sciences. *Behavior Research Methods*, 44(2), 314–324.
- Matthewson, L. (2006). Presupposition and cross-linguistic variation. *Proceedings of NELS 26*, 63–76.

- Rooth, M. (1992). A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1, 75–116.
- Schlenker, P. (2006). Anti-dynamics: Presupposition projection without dynamic semantics. *Journal of Logic, Language, and Information*, 16(3), 325–56.
- Schlenker, P. (2008a). Be articulate: A pragmatic theory of presupposition projection. *Theoretical Linguistics*, 34(3), 157–212.
- Schlenker, P. (2008b). Presupposition projection: Explanatory strategies. *Theoretical Linguistics*, 34(3), 287–316.
- Simons, M. (2007). Observations on embedding verbs, evidentiality, and presupposition. *Lingua*, 117(6), 1034–1056.
- Simons, M., Tonhauser, J., Beaver, D., & Roberts, C. (2010). What projects and why. *Semantics and Linguistic Theory*, 20, 309–327.
- Simons, M., Beaver, D., Roberts, C., & Tonhauser, J. (2017). The best question: Explaining the projection behavior of factives. *Discourse Processes*, 54(3), 187–206.
- Smith, E. A., & Hall, K. C. (2011). Projection diversity: Experimental evidence. *Proceedings of the 2011 ESSLLI Workshop on Projective Content*, 156–170.
- Stalnaker, R. (1973). Presuppositions. *Journal of Philosophical Logic*, 2(4), 447–457.
- Stalnaker, R. (1974). Pragmatic presuppositions. In M. K. Munitz & P. K. Unger (Eds.), *Semantics and philosophy* (pp. 197–213). New York: New York University Press.
- Tonhauser, J. (2016). Prosodic cues to presupposition projection. In C. R. Little, J. Collard, M. Moroney & D. Burgdorf (Eds.), *Proceedings of SALT 26* (pp. 934–960). NY: Linguistic Society of America.
- Tonhauser, J. (2020). Projection variability in Paraguayan Guaraní. *Natural Language & Linguistic Theory*, 38, 1263–1302.
- Tonhauser, J., Beaver, D., Roberts, C., & Simons, M. (2013). Toward a taxonomy of projective content. *Language* 89, 66–109.
- Tonhauser, J., Beaver, D., & Degen, J. (2018). How Projective is Projective Content? Gradience in Projectivity and At-issueness. *Journal of Semantics*, 35(3), 495–542.
- Xue, J., & Onea, E. (2011). Correlation between presupposition projection and at-issueness: An empirical study. *Proceedings of the ESSLLI 2011 Workshop on Projective Meaning*, Ljubljana, Slovenia.

Appendix

Below are presented the sets of test items involved in the experiment. In each set, the critical sentence appears under the two investigated conditions. In condition A, narrow focus was placed on the cognitive factive verb. In condition B, the factive verb was not stressed in any way, while the complement clause was marked by narrow focus on the verb.

1. Kontekst: Marija posmatra Bobana, kolegu sa fakulteta, kako priča o svom seminarskom radu sa ostalim kolegama.
Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako profesor [otkrije]_F da je Boban

plagirao rad, moraće da ga prijavi dekanu.

B. Ako profesor otkrije da je Boban

[plagirao]_F rad, moraće da ga prijavi dekanu.

Da li postoji mogućnost da Boban nije plagirao rad?

2. Kontekst: Marija posmatra Snežanu kako sa drugaricama priča o nedavnoj krađi nakita u studentskom domu u kome stanuje.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako policija [otkrije]_F da je Snežana ukrala nakit, moraće da plati kaznu.

B. Ako policija otkrije da je Snežana

[ukrala]_F nakit, moraće da plati kaznu.

Da li postoji mogućnost da Snežana nije ukrala nakit?

3. Kontekst: Marija posmatra tatu kako pere auto u dvorištu.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako tata [otkrije]_F da je Milica ogrebala auto, zabraniće joj da izlazi sa drugaricama u grad.

B. Ako tata otkrije da je Milica [ogrebala]_F auto, zabraniće joj da izlazi sa drugaricama u grad.

Da li postoji mogućnost da Milica nije ogrebala auto?

4. Kontekst: Marija posmatra svog druga Sašu, koji priča o svojoj bivšoj devojci Jasmini, koja se preselila u Norvešku.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako Saša [sazna]_F da se Jasmina vratila, želeće da se vidi sa njom.

B. Ako Saša sazna da se Jasmina [vratila]_F, želeće da se vidi sa njom.

Da li postoji mogućnost da se Jasmina nije vratila iz Norveške?

5. Kontekst: Marija posmatra svoju majku kako priča sa njenom sestrom Milicom o fakultetu.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako mama [sazna]_F da je Milica pala ispit, biće veoma razočarana.

B. Ako mama sazna da je Milica [pala]_F ispit, biće veoma razočarana.

Da li postoji mogućnost da Milica nije pala ispit?

6. Kontekst: Marija posmatra drugaricu Sandru, koja priča o svom sinu, koji je krenuo u prvi razred gimnazije.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako Sandra [sazna]_F da je njen sin pobegao sa časa, neće mu dati da ide na ekskurziju.

B. Ako Sandra sazna da je njen sin [pobegao]_F sa časa, neće mu dati da ide na ekskurziju.

Da li postoji mogućnost da Sandrin sin nije pobegao sa časa?

7. Kontekst: Marija posmatra ljude koji šetaju u zoološkom vrtu.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako čuvar [primeti]_F da deca hrane majmune, reći će im da se udalje od kaveza.

B. Ako čuvar primeti da deca [hrane]_F majmune, reći će im da se udalje od kaveza.

Da li postoji mogućnost da deca ne hrane majmune?

8. Kontekst: Marija posmatra Mašu i Milana kako piju kafu u bašti kafića.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako Maša [primeti]_F da je Milan laže, neće više pričati sa njim.

B. Ako Maša primeti da je Milan [laže]_F, neće više pričati sa njim.

Da li postoji mogućnost Milan ne laže Mašu?

9. Kontekst: Marija posmatra svoje prijatelje Dejana i Branku kako pričaju o poslu.

Posle nekog vremena Marija kaže:

A. Ako Dejan [primeti]_F da je Branka nezadovoljna poslom, odmah će joj ponuditi mesto u svojoj kompaniji.

B. Ako Dejan primeti da je Branka [nezadovoljna]_F poslom, odmah će joj ponuditi mesto u svojoj kompaniji.

Da li postoji mogućnost da Branka nije nezadovoljna poslom?

Ema Živković

PROJEKCIJA PRESUPOZICIJE I ALTERNATIVNO MESTO FOKUSA: KOGNITIVNI FAKTIVNI GLAGOLI U SRPSKOM

Rezime

Cilj ovog rada je da doprinese sve mnogobrojnijim istraživanjima o projekciji presupozicije. Projekcija se odnosi na odliku presupozicije da bude postojana čak i kada se iskaz negira ili kada se, na primer, nađe u okviru pitanja ili uslovnih konstrukcija. Cilj

našeg istraživanja bio je ispitati projekciju presupozicija čiji su okidači sledeći kognitivni faktivni glagoli u srpskom: otkriti, saznati i primetiti. Zatim, istraživali smo da li mesto fokusa (na okidaču ili presuponiranoj dopunskoj klauzi) utiče na interpretaciju postojanosti presupozicije. Rezultati istraživanja pokazali su da su presupozicije čiji su okidači pomenuti kognitivni faktivni glagoli izuzetno postojane kada se nalaze u okviru uslovnih konstrukcija, odnosno da imaju veliku moć projekcije. Takođe se pokazalo da u pogledu projekcije ne postoje razlike između pomenutih okidača. Kada je u pitanju fokus, on nije značajno uticao na interpretaciju projekcije presupozicija ispitanika.

ema.zivkovic@filfak.ni.ac.rs

Селена СтанковићУниверзитет у Нишу
Филозофски факултет**Наташа Живић**Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ФРАНЦУСКА АПСОЛУТНА ДЕТАШИРАНА КОНСТРУКЦИЈА И ЊЕНИ СРПСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ¹

Сажетак: У раду се, полазећи од налаза С. Анон (Anon, 1989) и Б. Комбета (Combettes, 1998), дескриптивном методом приказује француска апсолутна деташирана конструкција (*la construction absolue détachée*). Будући да у српском језику не постоји њен формални синтаксички еквивалент, путем контрастивне анализе утврђују се структуре које се појављују као преводни еквиваленти датог француског израза, односно као српске алтернативне конструкције; овај, централни, део испитивања заснован је на дефиницијама и објашњењима које нуде граматике српског језика (Пипер и сар., 2005; Стевановић, 1986; Станојчић, 2010). Термин *алтернатива/алтернативан* користи се на два значењска нивоа: а) на првом, српски преводни еквивалент француској деташираној конструкцији посматра се као њена алтернатива будући да српски језик нема такву конструкцију; б) на другом, српски преводни еквиваленти посматрају се као форме које у појединим ситуацијама функционишу као алтернативне једна у односу на другу. Истраживање се спроводи на примерима ексцерпираним из француских књижевних дела и њихових превода на српски језик. Анализа показује да је у испитиваној грађи српска алтернатива француској конструкцији генитивна или инструментална падежна синтагма којом се остварује квалификативна детерминација реченичне предикације са значењем пратеће околности или се постиже квалификација појма у времену вршења радње; осим тога, појављују се и различите реченичне структуре, као и морфосинтаксичке и синтаксичке категорије у служби одредби самосталних и зависних речи.

Кључне речи: апсолутна деташирана конструкција, француски језик, пропратна околност, алтернатива / алтернативне структуре / преводни еквиваленти, српски језик.

1. Увод

Француска апсолутна деташирана конструкција (*la construction absolue détachée*) припада комплексу интерпункцијски и интонацијски издвојених структура морфолошки разноврсних, али повезаних одређеним дистинктивним обележјима међу којима се посебно издвајају следећа: слободна дистрибуција у реченици (почетна позиција, позиција између субјекатске групе и глагола,

позиција иза глагола), функционисање у виду секундарне предикације (спољашњи конституент који пружа додатну информацију о кореферентној номиналној синтагми из главне предикације) и постојање имплицитног референта (као редукована реченица, подразумева референт који би у њеном пуном облику имао функцију субјекта) (Nanon, 1989: 59–85; Combettes, 1998: 9–15). Синтаксички посматрано, апсолутна деташирана конструкција представља двочлани израз – обухвата, с једне стране, именичку групу, а с друге стране, придев или партицип или предлошку синтагму – чији се конституенти налазе у предикативној релацији, нпр. *Elle marchait, la tête haute*; на семантичком плану, њоме се према кореферентном појму показује однос дела према целини при чему се референт одређује у погледу неке особине (делови тела, психичке особине, понашање и сл.) која је присутна само за време вршења радње означене предикатом дате реченице (Nanon, 1989: 87–116; Combettes, 1998: 19–24). У српском језику не постоји формални граматички еквивалент ове француске структуре, нпр. *Elle marchait, la tête haute*. → *Ходала је, уздигнута глава. → Ходала је уздигнуте главе / с уздигнутом главом.

Имајући у виду наведена својства француске апсолутне деташиране конструкције, као и чињеницу да српски језик нема такву синтаксичку структуру, у раду се дескриптивном методом приказује ова француска конструкција и контрастивно се анализирају структуре које се појављују као српски преводни еквиваленти датог француског израза, односно као српске алтернативне конструкције. Термин *алтернатива/алтернативан* користи се на два значењска нивоа: а) на првом, српски преводни еквивалент француској деташираној конструкцији посматра се као њена алтернатива будући да српски језик не располаже таквом конструкцијом; б) на другом, српски преводни еквиваленти посматрају се као форме које у појединим ситуацијама функционишу као алтернативне једна у односу на другу. У раду се полази од хипотезе да ће српски еквиваленти француској апсолутној деташираној конструкцији бити падежне синтагме којима се остварује квалификативна детерминација реченичне предикације или квалификација појма, као и различите граматичке структуре и категорије у служби одредби самосталних и зависних речи. Како би се остварио први постављени циљ, креће се од резултата и закључака које лингвисти Сузан Анон (Suzanne Nanon, 1989) и Бернар Комбет (Bernard Combettes, 1998) дају у својим студијама посвећеним поменутиим француским конструкцијама. Да би се постигао други, главни, циљ, креће се од дефиниција и објашњења која нуде граматике П. Пипера и његових сарадника (Пипер и сар., 2005), М. Стевановића (Стевановић, 1986) и Ж. Станојчића (Станојчић, 2010).

Ово контрастивно истраживање из француског ка српском језику спроводи се на материјалу француских књижевних дела и њихових превода на српски језик. Наиме, анализирану језичку грађу сачињава близу сто педесет примера који су ексцерпирани из следећих романа француских аутора XIX, XX и XXI века: Stendhal, *Le Rouge et le Noir* (Стендал, *Црвено и црно*), Victor Hugo, *Notre-Dame de Paris* (В. Иго, *Богородичина црква у Паризу*), Honoré de Balzac, *Le lys dans la vallée* (О. де Балзак, *Љиљан у доли*), Alain-Fournier, *Le Grand Meaulnes*

(Ален-Фурније, *Велики Мон*), Marcel Pagnol, *La gloire de mon père* (М. Пањол, *Слава мога оца*), Amélie Nothomb, *Le sabotage amoureux* (А. Нотомб, *Љубавна саботажа*), Daniel Pennac, *Aux fruits de la passion* (Д. Пенак, *За плодове страсти*), Andreï Makine, *La musique d'une vie* (А. Макин, *Музика једног живота*).

Осим у двома поменутиим обимнијим расправама, француска апсолутна конструкција и њена подврста – апсолутна деташирана структура – предмет је проучавања у граматичкој и другој лингвистичкој литератури (Riegel, Pellat, Rioul, 2018: 356–357; Grevisse & Goosse, 2008: 283–295; Le Bidois, 1971: 206; Brunot, 1936: 609; Eluerd, 2008: 42–43, 125; Wilmet, 2014: 612–614), као и у многим студијама (нпр. Choi, 1990; Choi-Jonin, 1993; Borillo, 1998; Willems, 1997; Mouret, 2011, итд.) које се баве различитим аспектима овог специфичног синтаксичког споја. За ово истраживање посебно је занимљив чланак Е. Аржоке-Јеремије (Arjosa-Jeremia, 2007) у којем се применом контрастивне методе разматра француска апсолутна деташирана конструкција и њој еквивалентне структуре (уведене предлогом *cu*) у румунском језику. Према урађеним претрагама, у досадашњим лингвистичким истраживањима није било речи о српским кореспондентима француске апсолутне деташиране конструкције.

2. Француска апсолутна деташирана конструкција

Синтаксички израз који се у раду анализира спада у групу структура које С. Анон (1989: 9–10, 59) обједињује заједничким називом *апсолутне конструкције* (*les constructions absolues*). Под овим термином ауторка подразумева конструкције именичке природе и зависног карактера, састављене из два елемента који, међусобно тесно повезани, стоје у односу субјекта и предиката. Први елемент је углавном супстантивна форма, док је други, који је носилац предикативне везе, различите морфолошке природе, али никада се не реализује ни као лични глаголски облик ни као инфинитив. Све апсолутне конструкције С. Анон (1989: 59) разврстава у четири типа, именује их као *les types A, B, C, D* и даје примере за сваки од њих:

1. први тип (le type A) – Marie est assise, *les yeux fermés*;

2. други тип (le type B) – *La porte fermée*, Marie s'en alla;

3. трећи тип (le type C) – Pierre est *torse nu*;

4. четврти тип (le type D) обухвата две врсте апсолутне конструкције за које ауторка даје по један пример – Marie voit un jeune homme *torse nu*. и Ils prennent un bain de soleil, elle en bikini, lui *torse nu*.

Апсолутну деташирану конструкцију С. Анон дефинише као тип А и илуструје је првим примером: Marie est assise, *les yeux fermés* [Марија седи *склопљених очију / са склопљеним очима*].

Заједничка обележја свих апсолутних конструкција су следећа (Nanon, 1989: 59–60): а) формирају лексичко-семантичко језгро и одликују се међусобном зависношћу својих конститутивних елемената; б) обележене су именичким карактером с обзиром на то да не садрже лични глаголски облик; в) неса-

мосталне су и функционишу искључиво унутар реченице², именичке синтагме³ или неке друге апсолутне конструкције⁴; г) представљају резултат редуковања реченице на два елемента који се потом у виду конструкције уклапају у реченицу или у именичку синтагму; д) историјски гледано, све апсолутне конструкције имају заједничко порекло; ђ) функционишу као секундарна предикација унутар примарне реченичне предикације са којом реализују семантичке односе; е) не садрже морфолошке ознаке слагања са конституентом примарне предикације нити са целом реченицом; ж) будући да не садрже глагол у личном облику, не носе ознаке времена, аспекта, начина и дијатезе; з) за примарну предикацију везане су без формалног морфолошког обележја.

Апсолутна деташирана конструкција одређује се као склоп произишао из реченичне структуре са атрибутом објекта – глагол *avoir* + објекат + атрибут објекта: *Marie a les yeux fermés* [Марија има склопљене очи.] – која пак може бити изведена из структуре са атрибутом субјекта: *Les yeux sont fermés* [Очи су склопљене]; због тога се назива атрибутом типом апсолутне конструкције (Hanon, 1989: 14, 91–93; Combettes, 1998: 19–20). Дистинктивна обележја апсолутне деташиране конструкције јесу следећа: а) мобилност у реченици која подразумева могућност заузимања почетне позиције у исказу (нпр. *L'air méprisant, l'homme regardait*), средишње позиције, односно места између субјекта и предиката (нпр. *L'homme, l'air méprisant, regardait*), као и завршне позиције, односно постпозиције у односу на глагол (нпр. *L'homme, regardait, l'air méprisant*); б) на синтаксичком плану, увек обавља секундарну функцију у оквиру реченице доносећи притом нову информацију о кореферентној групи из главне предикације; в) у семантичком смислу, обележена је дескриптивном вредношћу – са кореферентним појмом стоји у односу део–целина; притом, означава особину референта која је присутна само за време вршења радње означене предикатом, што значи да се квалификација појма остварује симултано са главном предикацијом; г) као редукована реченица, настала трансформацијом изворне предикатске реченице, подразумева постојање имплицитног референта који би у њеној пуној форми обављао службу субјекта; д) карактерише кореферентни појам из главне предикације, што значи да главној предикацији приписује неко унутрашње обележје; и др. (Hanon, 1989: 63–79; Combettes, 1998: 10–15, 20–24).

2.1. Структура апсолутне деташиране конструкције

Како то објашњавају С. Анон (1989: 145–152) и Б. Комбет (1998: 22–23), морфолошки лик првог конституента апсолутне деташиране конструкције и субјекта ове предикативне везе увек је именичка синтагма. Именица у њој може бити употребљена без детерминанта:

- (1) Elle s'arrêta, *bouche ouverte*. (FP197)
- (2) Deux soldats, *chapka rejetée sur la nuque, capote déboutonnée*, se frayent un passage à travers la masse de corps recroquevillés. (MV14)
- (3) Paul arrivait, *pieds nus* [...]. (GP20)

- (4) *Maîtres, enfants, domestiques, tous s'agenouillèrent, têtes nues [...]. (LV295)*

као и са детерминантом који се најчешће појављује у виду одређеног члана:

- (5) *Le maraud était assis sur une table, les jambes croisées, le doigt en l'air et faisait d'une voix haute distribution de sa science [...]. (NDP548)*
(6) *Meaulnes s'assit à sa place, le haut de ses manches décousu et défroncé. (GM38)*

Осим одређеног члана, на тој позицији може се налазити неодређени члан или присвојни детерминант⁵:

- (7) *[...] j'y vis la comtesse assise dans l'embrasure de la fenêtre, un mouchoir sur la figure. (LV357)*
(8) *[...] qui se hâtait de terminer son repas, son chapeau de feutre sur la tête et sa serviette fixée à son gilet. (GM91)*
(9) *[...] il se tenait piteusement la tête basse, sa selle à demi dessablée sur le dos, une patte repliée sous son ventre et toute tremblante. (GM207)*

као и неодређени детерминант:

- (10) *Tout le sang à la figure, Yvonne de Galais était étendue, la tête renversée comme la veille. (GM243)*

Семантички посматрано, први конституент апсолутне деташиране конструкције успоставља посесивни однос са именичким појмом из примарне предикације. Ради се о односу дела према целини и посебно о посесивности неотуђивог карактера која изразито карактерише овај тип апсолутне конструкције. При томе се најчешће исказује привремено својство кореферентног појма, односно обележје датог појма присутно само за време вршења радње означене предикатом примарне предикације⁶ (Hanon, 1989: 102–108, 137–139; Combettes, 1998: 21). Тако се на позицији субјекта апсолутне деташиране конструкције најчешће налазе изрази који означавају делове тела човека или живог бића уопште:

- (11) *Alors la bonne, les mains jointes, et les yeux au ciel, s'écria, pâmée [...]. (GP74)*
(12) *[...] le cheval devait avoir un nerf foulé [...] il se tenait piteusement la tête basse [...] une patte repliée sous son ventre et toute tremblante. (GM207)*

интелектуалне и менталне карактеристике личности, понашање:

- (13) *Mes parents attendent toujours les bagages, l'air un peu accablé. (SA11)*
(14) *Je descendis, l'âme émue, au fond de cette corbeille [...]. (LV45)*
(15) *Je vins, le cœur pénétré de crainte, et voulus lui ôter son mouchoir de force [...]. (LV357)*
(16) *Elle me regarda, l'air poli et absent, ce qui constituait une réponse éloquente, et*

⁵ Више о семантичким нијансама исказаним употребом одређеног члана, неодређеног члана и посесива, в. у књизи С. Анон (Hanon, 1989: 99–102, 139–144). О изостављању и употреби члана, као и о употреби посесива када предикат секундарне предикације има партиципску форму, в. детаљније код Б. Комбета (Combettes, 1998: 23).

⁶ У појединим контекстима, нпр. у навођењу карактерних црта једне особе, апсолутна деташирана конструкција се користи и као средство изражавања квалификације перманентног типа.

continua à marcher. (SA120)

(17) M. le curé nous regarda un instant, *les yeux clignés* : puis il s'avança [...]. (GP77)

делове одеће, делове који припадају неком другом живом бићу или предмету:

(18) L'oncle Jules, en bras de chemise, *les manches retroussées*, finissait le déchargement de ses meubles [...]. (GP34)

(19) Le paysan est toujours là, immobile, entêté, *son chapeau à la main*, comme quelqu'un qui demande justice. (GM27)

(20) [...] le cheval devait avoir un nerf foulé, quelque chose de brisé peut-être, car il se tenait piteusement la tête basse, *sa selle à demi dessanglée sur le dos* [...]. (GM207)

као и различите предмете које особа користи:

(21) [...] on avait vu M. Arnaud souriant, la poitrine bombée, *une gaule dans sa main gauche*, le bras droit levé vers le ciel [...]. (GP75)

(22) [...] il était là, beau, vivant, revêtu de son éclatante livrée, *la plume en tête, l'épée au côté* ! (NDP474)

Други конституент апсолутне деташиране конструкције (Hanon, 1989: 71–77, 152–155; Combettes, 1998: 19–20, 22–24), односно предикат секундарне предикације има разноврсни морфолошки израз, али никада није лични глаголски облик нити инфинитив:

(23) [...] l'archidiacre ne vit plus que l'homme rouge et jaune, qui, pour gagner à son tour quelques testons, se promenait autour du cercle, *les coudes sur les hanches, la tête renversée, la face rouge, le cou tendu*, avec une chaise entre les dents. (NDP337)

То, дакле, може бити придев (придевска група):

(24) Il montra le déménageur [...] et s'approchait en titubant de la voiture, les yeux rougis et *l'haleine courte*. (GP34)

(25) Parfois, un paysan chinois, *l'air prodigieusement vide*, venait regarder flotter les deux choses blanches. (SA64)

партицип презента или партицип перфекта (сам или са допуном):

(26) La comtesse gisait, *le corps affaissé, les bras pendants*, sur un fauteuil sale [...]. (LV341)

као и предлошка синтагма:

(27) [...] l'ex-lieutenant du 96e, assis depuis une heure, les jambes écartées, *les mains sur les cuisses*, et *les coudes en dehors*, décida que son ami M. Sorel n'était point fait pour chercher une querelle [...]. (RN586)

3. Преводни еквиваленти француске апсолутне деташиране конструкције у српском језику

А) Према резултатима истраживања, нешто више од трећине ексцерпираних примера са француском апсолутном деташираном конструкцијом за српски преводни еквивалент добија супстантивну синтагму са квалификативним генитивом⁷ и то у његовом основном семантичком типу. Ради се о генитивном обрту којим се, како то објашњава *Синтакса савременога српског језика: проста реченица* (Пипер и сар., 2005: 159), именички појам одређује према некој особини или се пак реченична предикација одређује према начину реализације радње. Највећи број забележених примера садржи квалификативни генитив са обавезним детерминатором који стоји уз глагол и обавља функцију квалификативног детерминатора. Реченична предикација се детерминише путем квалификације именског појма који са субјектом предикације стоји у релацији *посесор – посесор* и уз присуство обележја пратеће околности.⁸

- (28) Elle s'arrêta et me regarda, *l'air patient*, comme on regarde un pauvre qui va faire son numéro. (SA121) – Застала је и погледала ме, *стрпљивог изгледа*, као што се гледа у просјака који се спрема да изведе своју тачку. (ЈС118)
- (29) C'était Ganache qui la commandait doucement, à petits coups de baguette, en regardant vers nous d'un air inquiet, *la bouche ouverte, les yeux morts*. (GM130) – Звекан јој је наређивао благо, славим ударцима штапића, гледајући забрињено у правцу нас, *отворених уста, туна погледа*. (ВМ127)
- (30) Elle [...] se baissa, et se redressa, avec un petit poignard à la main [...] ; irritée et fière, *les lèvres gonflées, les narines ouvertes, les joues rouges comme une pomme d'api, les prunelles rayonnantes d'éclairs*. (NDP140) – [...] саже се и исправи се с малим ножем у руци [...] љутита и поносите, *стиснутих усана, раширених ноздрва, румених образа као румена јабука, очију у којима су севале муње*. (БЦП165–166)
- (31) [...] triste comme elle, *l'âme rembrunie*, je trouvais en ce moment la vallée au ton de mes idées. (LV248) – [...] тужан као и она, *тмурне душе*, нађох да је тога тренутка долина у складу са мојим мислима. (ЈД160)
- (32) Mais elle ne dit rien [...] jusqu'à ce qu'ils s'en aillent, *les mains vides, le visage clos, chou blanc, rien trouvé, fumasses*. (FP139) – Али она ништа не каже [...] све док не оду, *празних руку, намрачених лица, ћорак, ништа нађено, бесни*. (ПС111)

У једном примеру из испитиване језичке грађе уочен је супстантивни обрт са генитивом у служби квалификативног идентификатора – генитив са обавезним детерминатором који стоји уз именицу као одредба појма у смислу неке особине:

- (33) L'oncle Jules, en bras de chemise, *les manches retroussées*, finissait le déchargement de ses meubles [...]. (GP34) – Теча Жил, само у кошуљи *заврнутих рукава*, приводио је крају истовар свог намештаја [...]. (СО83)

⁷ За овај семантички тип генитива лингвисти М. Стевановић (1986: 191–192), М. Ивић (1956) и Ж. Станојчић (2010: 328) користе термин *квалитативни генитив*.

⁸ Генитивни именички склоп се може парафразирати у виду клаузе са везником *и при том* и са значењем пратеће околности (Пипер и сар., 2005: 159).

Б) По учесталости у испитиваној грађи, као следећа српска структура алтернативна француској апсолутној конструкцији истиче се номинална синтагма у инструменталу – готово четвртина ексцерпираних француских примера реализује се у српском језику као инструментални падежни спој. Најзаступљенији тип је инструментал пропратне околности⁹ који, према дефиницији у консултованој граматичкој литератури (Пипер и сар., 2005: 258–260), стоји уз глагол вршећи функцију квалификативног детерминатора и подразумевајући значење пропратне околности. Међу инструменталним синтагмама овог реда, у знатној мери преовладава инструментал „карактеристичне појединости” (Пипер и сар., 2005: 259–260). Ту се, пре свега, издваја модел који садржи инструментал са предлогом *c(a)* и са обавезним детерминатором; њиме се обележава неогуђиви део тела живог бића који се у моменту реализације глаголске радње налази у одређеном стању или има одређено својство и на тај начин исказује околност која прати предикацију.¹⁰

- (34) Je m’*étendis* sur le dos dans l’herbe douce, *les mains croisées sous ma nuque*. (GP67) – Испружих се на леђа у меку траву, *с рукама прекритеним испод темена*. (CO162)
- (35) Le Petit et Jérémy ruant dans les bras de Simon, Clara debout, immobile, *les yeux sur la caravane* [...]. (FP103) – Малиша и Жереми ритајући се у Симоновим рукама, Клара стојећи, непомична, *са очима на приколици* [...]. (PC11)
- (36) Et je l’*écoutais* sans rien répondre, *le cœur tout gonflé de sanglots*... (GM232) – И ја сам је слушао не одговарајући ништа, *са срцем пренуним јецаја*... (BM226)

У појединим случајевима из анализиране грађе уочава се да инструментал „карактеристичне појединости”, као српски преводни еквивалент, тј. алтернатива француској апсолутној деташираној конструкцији, може заменити квалификативни генитив у функцији квалификативног детерминатора као алтернативну структуру. Такву могућност нуде примери (29), (30) и (32).

Осим наведеног, у испитиваном материјалу се као алтернативна структура француској апсолутној деташираној конструкцији појављује и модел инструментала „карактеристичне појединости”. У њему именица са предлогом *c(a)* означава предмет и као обавезни детерминатор има именицу у локативној форми и у функцији локализатора. Квалификација реченичне предикације реализује се уз значење околности присутне само за време вршења радње:

- (37) Le Petit et Jérémy ruant dans les bras de Simon, Clara debout, immobile [...] *l’appareil photo à la main*, mais n’*osant* pas photographier [...]. (FP103) – Малиша

⁹ Ову падежну инструменталну везу М. Стевановић (1986: 456–459) и М. Ивић (1956) називају *квалитативним инструменталом*. Говорећи о њој, М. Стевановић посебно указује на синтаксичку сродност и додирне семантичке црте квалитативног генитива и квалитативног инструментала. Питања односа ова два квалитативна падежна облика детаљно је расветлила М. Ивић наглашавајући то да се домени њихове употребе не поклапају у потпуности и да нису једнаке ширине, као и то да је њихова паралелна употреба могућа само у малом броју ситуација.

¹⁰ Исто као и квалификативни генитив у служби квалификативног детерминатора, поменути инструментални израз могао би бити замењен клаузом са везником *и при том* и са обележјем пропратне околности (Пипер и сар., 2005: 259).

- и Жереми ритајући се у Симоновим рукама, Клара стојећи, непомична, [...] *sa photo aparatom у руци*, али не усуђујући се да фотографише [...]. (ПС11)
- (38) Je m'élانçai dans le salon, j'y vis la comtesse assise dans l'embrasure de la fenêtre, *un mouchoir sur la figure*. (LV357) – Појурих у салон и тамо спазих грофицу како седи у прозорском оквиру, *са рунцем на лицу*. (ЉД229)
- (39) [...] on avait vu M. Arnaud souriant, la poitrine bombée, *une gaule dans sa main gauche* [...]. (GP75) – [...] видели смо г. Арноа насмешеног, испршених груди, *с удицом у левој руци* [...]. (СО181)

Анализа корпуса указује и на појављивање основног семантичког типа инструментала пропратне околности којим се предикација одређује или посредством околности присутне у току реализације глаголске радње или посредством особине која квалификује агенс током реализације радње (Пипер и сар., 2005: 258–259). У ексцерпираном примеру инструментална синтагма означава околност везану за агенс док врши радњу:

- (40) La porte refermée, je restai un instant sur le perron, *le cœur serré*, dans un désarroi absolu [...]. (GM228) – Кад се врата затворише, остадох тренутак на степеницама, *са зењом у срцу*, у потпуној пометњи [...]. (ВМ221)

Када је реч о осталим инструменталним структурама којима се преноси француска апсолутна деташирана конструкција и које се понашају као алтернатива овом француском синтаксичком изразу, уочена су два семантичка модела овог падежа – један у функцији објекта помоћу којег се врши радња, а други са значењем инструмента, тј. средства или оруђа којим агенс реализује радњу. Први је објекатски инструментал – по правилу, слободни инструментал који стоји уз глаголе кретања а његов лик има појам који означава интегрални део живог бића, односно орган који се покреће деловањем агенса, понекад тај појам може бити и неки предмет (Пипер и сар., 2005: 242–244). У анализираном материјалу, појам у инструменталу објекта део је човековог тела:

- (41) Puis il cracha dans ses mains, rentra la tête dans ses épaules, et *les deux bras en avant*, il s'arc-bouta contre l'arrière du chariot [...]. (GP30) – Затим плуну у шаке, увуче главу у рамена и *обема испруженим рукама* одупре се о задњи део кола [...]. (СО73)

Други модел је „инструментални” инструментал или инструментал оруђа / средства и то његов семантички тип који *Синтакса савременога српског језика: проста реченица* (Пипер и сар., 2005: 260–261) именује као спроводнички инструментал. Ради се о слободном инструменталу који је друга реакцијска допуна прелазном глаголу уз који стоји слободна акузативна форма са службом директног објекта. У инструменталу се налази појам-спроводник, односно инструмент, оруђе или средство којим агенс врши радњу и који са агенсом чини јединство за време вршења те радње. У испитиваном материјалу појам-спроводник означава интегрални део људског тела:

- (42) *Les deux mains en avant*, j'écartais les térébinthes, et les genêts [...]... (GP71) – *Обеа испруженим рукама* разгртао сам смрдљике и жутиловке [...]... (СО172)

В) На основу анализа корпуса, констатује се да се након генитивних и инструменталних израза, фреквентношћу у транспоновању француске апсолутне деташиране конструкције издвајају придеви који се у синтагмама употребљавају као одредбе самосталних (именских) речи. У овој серији форми алтернативних француској апсолутној деташираној конструкцији, својом учесталашћу посебно се истиче апозитивна одредба, односно апозитив који, како то дефинишу граматике М. Стевановића и Ж. Станојчића (Стевановић, 1986: 56–58; Станојчић, 2010: 313; в. исто тако Пипер и сар., 2005: 72–73), подразумева употребу придева у одредбеној служби раније одређених појмова. Идентично француској апсолутној деташираној конструкцији, ова накнадно додата одредба је од речи коју одређује одвојена паузама у говорном и запетама у писаном језику. Слично француском оригиналу, српски преводни еквивалент често је везан за радњу исказану предикатом и означава привременост њиме означеног својства:

- (43) Paul arrivait, *pieds nus*, pour savoir ce qui se passait et il demanda [...]. (GP20)
 – Пристизао је Пол, *босоног*, да сазна шта се догађа, и запита [...]. (CO49)
 (44) Le vieux richeur у était aussi, à quelques pas, *la tête nue*. (LV487) – И стари
 учитељ јахања се налазио ту, на неколико корака, *гологлав*. (ЈД309)
 (45) J’arrivais au-devant de ma bien-aimée, *l’air terriblement grave*, et je disais [...]. (SA51)
 – Прилазила бих мојој драгој и, *ужасно озбиљна*, говорила јој [...]. (ЈС49)

У анализираној грађи осим на месту апозитива, придев се као српски преводни еквивалент и алтернатива француској апсолутној деташираној конструкцији, појављује и у служби конгруентне одредбе већ познатих, одређених појмова. Таква одредба се нарочито карактерише тиме да означава квалификацију датог појма актуелну у тренутку вршења радње означене глаголом у предикату. Овај реченични конституент М. Стевановић (1986: 54–56) и Ж. Станојчић (2010: 313–314) називају атрибутско-прилошком одредбом, док П. Пипер и његови сарадници за њега употребљавају термин *предикативни атрибут* (Пипер и сар., 2005: 513–516). Такву привремену карактеристику – спољашњу особину или психофизиолошко стање – појма уз чије име стоји, актуелну само током реализације предикатове радње означава придев у следећим ексцерпираним примерима:

- (46) Vous êtes donc par-là ? cria le comte qui venait à nous, *la tête nue*. (LV329–330)
 – Зар сте тамо? викну гроф који је *гологлав* ишао према нама. (ЈД212)
 (47) Je descendis, *l’âme ét nue*, au fond de cette corbeille [...]. (LV45) – *Узбуђен* сиђох до дна ове цветне леје [...]. (ЈД32)

Г) Анализа корпуса указује на то да се српска алтернатива француској апсолутној деташираној конструкцији изражава и двема одредбама глагола у предикату – глаголским прилогом садашњим и глаголским прилогом прошлим¹¹. При томе, радња означена личним глаголским обликом у предикату овим се одредбама одређује према начину на који се реализује. Осим тога, радња означена овим формама потпуно је истовремена са радњом глагола у личном глаголском облику, што је очекивано будући да оригинална француска структу-

¹¹ Детаљно о овим облицима в. Стевановић, 1986: 735–759 и Станојчић, 2010: 379–382.

ра изражава квалификацију присутну у време вршења предикатове радње. Ово показују забележени примери како у случају глаголског прилога садашњег, као у примерима (48) и (49):

- (48) *L'une d'elles, à demi retournée, un peu penchée, écoutait sa compagne qui lui donnait de grandes explications, le doigt levé.* (GM61) – Једна од њих, упола окренута, мало погнута, слушала је како јој њена другарица, *подижући прст*, нешто надугачко објашњава. (BM62)
- (49) *Les dents serrées de rage et les yeux ouverts vers le ciel sillonné par la foudre : je mériterais d'être submergé [...].* (RN416) – *Стежући зубе од беса и гледајући у небо избраздано муњама*, Жилијен узвикну: „Заслужио бих да се утопим ако заспим за време буре.” (ЦЦ220)

тако и у реченицама са глаголским прилогом прошлим, као у примерима (50) и (51):

- (50) *À son entrée, Meaulnes leva la tête et, les sourcils froncés, cria aux gars qui se précipitaient sur le roële [...].* (GM37) – Кад он уђе, Мон подиже главу и, *набравши обрве*, довикну дечацима који су јурили према пећи [...]. (BM41)
- (51) *M. le curé nous regarda un instant, les yeux clignés : puis il s'avança [...].* (GP77) – Господин свештеник нас осмотри један трен *зажмиревши*, а затим нам приђе [...]. (CO187)

Д) Према спроведеном истраживању, француска апсолутна деташирана конструкција преноси се на српски језик и уз помоћ реченичних структура. Међу овим алтернативама француској конструкцији преовладавају независне реченице, прецизније, саставне (копулативне) напоредно-сложене реченице чија је формална ознака везник *и*. Реч је, дакле, о подврсти саставних реченица које, како се то описује у граматикама (Стевановић, 1986: 781–797; Станојчић, 2010: 389–391), осим тога што означавају радњу, стање или збивање истог смера, означавају и симултаност, узастопност вршења радњи, подударане субјекта, објекта, одредбе, итд. У саставним реченицама из анализираног материјала радње исказане предикатима реализују се као истовремене, напоредне. Овај резултат је разумљив с обзиром на значење француског оригинала:

- (52) *Les mains dans les poches, il grelottait.* (GM218) – *Руке је држао у џеповима и цвекотао је.* (BM211)
- (53) *Il parlait à Julien, le corps à demi tourné.* (RN636) – Разговарао је са Жилијеном *и био упола окренут.* (ЦЦ344)
- (54) *Les joues et le front rouge sombre, les yeux par instants révoltés, comme quelqu'un qui étouffe, elle se défendait contre la mort avec un courage et une douceur indicibles.* (GM243) – *Образи и чело били су јој тамноцрвени, очи на махове преврнуте*, као код неког ко се гуши; борила се против смрти са неизрецивом храброшћу и благошћу. (BM236)

Осим саставних реченица, присутне су и супротне (адверсативне) напоредно-сложене реченице у оквиру којих је, по дефиницији (Стевановић, 1986: 798–813; Станојчић, 2010: 392–394), оно што се износи у другој по реду простој реченици супротно оном што се износи у првој реченици или је пак непо-

дударно са оним што се казује у првој. Примери из српског преводног корпуса обухватају супротне реченице са везником *a* који повезује неподударне реченичне елементе:

- (55) Comment ! vous n'appellerez pas, dit-elle en se levant et *les yeux étincelants de colère*, et pourquoi, s'il vous plaît ? (RN1041) – Како! нећете се жалити, рече она подигавши се, *a очи су јој сијале од гнева*, а зашто, молим вас? (ЦЦ567)
- (56) Ayant retiré sa ceinture, il se recroquevilla dans sa blouse, *les genoux au ventre*. (GM58) – Скинувши појас, он се згрчи под својом блузом, *a колена поне до трбуха*. (BM57)

Како то објашњава М. Стевановић, реченице са везником *a* су најизразитије супротне реченице; међутим овај везник има и саставно значење, те се користи и за означавање копулативног карактера напоредних реченица при чему је замењив везником *и* (Стевановић 1986: 799, 803). Имајући то у виду, реченице из примера (55) и (56), у којима се осећа саставни карактер међуреченичног односа, могле би бити анализирани двоструко: на синтаксичко-семантичком плану као супротне, а на плану смисла и њиховог односа као копулативне реченице у којима се казују истовремене радње. На основу тога, може се закључити да у анализираној грађи при преношењу француске апсолутне деташиране конструкције, копулативна и адверсативна реченица понекад функционишу као реченичне форме алтернативне једна према другој.

Резултати анализе показују исто тако да се у појединим случајевима као алтернативна форма реченичној конструкцији може употребити глаголски прилог, као у примерима (52) и (56).

Истраживање показује исто тако да се као алтернатива француској апсолутној деташираној конструкцији појављују и српске зависне реченице. У анализираној грађи присутне су две врсте зависних реченица одредбеног карактера: последична (консекутивна) и временска (темпорална) реченица¹². У следећем примеру из ексцерпираниог корпуса консекутивна реченица је за управну везана везничким скупом *корелативна реч + да*. Уз означавање последице, овом се реченицом јасно одређује и начин на који се врши радња главне реченице:

- (57) Mon père y posa ma mère, *les jambes pendantes* [...]. (GP29) – Отац ту постави мајку тако да су јој ноге висиле [...]. (CO72)

Наредни пример из анализиране грађе садржи временску реченицу са везником *док* која означава да се радња главне реченице одвија истовремено са радњом зависне реченице:

- (58) Je mangeai gravement la seconde moitié de l'orange, puis, *les mollets brûlants et les pieds meurtris*, je m'élançai au pas de course sur la faible pente du plateau. (GP71) – Озбиљно поједох другу половину наранџе, затим, *док су ме листови пекли, а рањена стопала бридела*, винух се трчећим кораком низ благи нагиб висоравни. (CO172)

¹² Више о последичним и временским реченицама в. Стевановић, 1986: 869–885, 898–902 и Станојчић, 2010: 398–399, 410.

Ђ) Анализа српског материјала указује и на то да се у својству преводних еквивалената француској апсолутној деташираној конструкцији појављују и глаголске одредбе¹³. Тако се, у неколико забележених примера, као алтернатива испитиваној француској конструкцији, појављују следеће српске граматичке категорије:

– прилог, као синтаксичка категорија одредбе глагола за начин:

(59) Elle me regarda, *l'air poli et absent*, ce qui constituait une réponse éloquente [...]. (SA120) – Погледала ме је, *учтиво и одсутно*, што је био довољно речит одговор [...]. (ЉС117)

(60) Ah ? fis-je, *l'air de rien*, ne pouvant encore croire à ce salut de dernière seconde. (SA62) – А – рекох, *тек тако*, не могавши још да поверујем у овај спас у задњи час. (ЉС61)

– именичка синтагма у зависном падежу, као морфосинтаксичка категорија са функцијом прилошке одредбе за начин:

(61) Parfois, un paysan chinois, *l'air prodigieusement vide*, venait regarder flotter les deux choses blanches. (SA64) – Понекад би неки Кинез, *у својој чудесно празној појави*, пришао да осмотри те две бледолике ствари које су се ту праћале. (ЉС62)

4. Закључак

Контрастивна анализа француско-српског језичког материјала показује да се у српском језику недостатак директног синтаксичког еквивалента француске апсолутне деташиране конструкције надомешћује употребом синтаксичких јединица различитог типа. Уопште узев, њима се, као алтернативом овој специфичној француској структури и истовремено као облицима који су понекад алтернативни један према другом, глаголска радња детерминише према начину реализације уз обележје пратеће околности и уз значење напоредности двеју предикација или се, пак, један појам одређује према некој привременој особини, односно својству присутном само за време реализације предикатове радње; то значи да је почетна хипотеза овог истраживања потврђена. Прецизније речено, користе се следећи падежни склопови, реченичне структуре, морфосинтаксичке и синтаксичке категорије наведене према учесталости у појављивању:

- квалификативни генитив у функцији квалификативног детерминатора реченичне предикације, као и у служби квалификативног идентификатора;
- инструменталне синтагме: а) пре свих, инструментал пропратне околности са службом квалификативног детерминатора реченичне предикације и уз обележје пратеће околности; б) објекатски инструментал,

¹³ Детаљније о глаголским одредбама в. Стевановић, 1986: 65–72; Станојчић, 2010: 315–317; Пипер и сар., 2005: 511–513.

- у функцији објекта којим се врши радња; в) „инструментални” инструментал у својству оруђа или средства којим се реализује радња;
- придев као апозитив и атрибутско-прилошка одредба којима се постиже квалификација појма актуелна само за време вршења радње означене глаголом у предикату;
 - глаголски прилог садашњи и глаголски прилог прошли којима се радња глагола у личном глаголском облику одређује по начину и са њоме се исказује симултаност;
 - реченичне конструкције у оквиру којих се издвајају саставне напоредно-сложене реченице које означавају симултане радње, а појављују се и супротне напоредно-сложене реченице, као и зависне реченице одредбеног карактера – последична и временска реченица;
 - прилози и падежни облици самосталних речи као начинске одредбе глагола у предикату.

Литература

- Ивић, М. (1956). Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наш језик*, Нова серија, VII, св. 7–10, 260–269.
- Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ., и Тошовић, Б. (2005). *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Станојчић, Ж. (2010). *Граматика српског књижевног језика*. Београд: Креативни центар.
- Стевановић, М. (1986). *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма II. Синтакса*. (4. изд.). Београд: Научна књига.
- ***
- Arjoca-Ieremia, E. (2007). Remarques sur certaines constructions absolues du français et les constructions équivalentes du roumain. In : N. Flaux, D. Stosic (Éds), *Les constructions détachées entre langue et discours* (pp. 207-227). Arras : Artois Presses Université.
- Borillo, A. (1998). La construction absolue méronymique. In : M. Forsgren, K. Jonasson, H. Kronning (Éds), *Prédication, assertion, information* (pp. 81-92). Uppsala : Acta Universitatis Upsaliensis.
- Brunot, F. (1936). *La pensée et la langue. Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français* (3e éd.). Paris : Masson et Cie.
- Choi, I. (1990). *Étude des compléments de manière non prépositionnels du type « les yeux fermés »*. Thèse de doctorat en Lettres, Soutenue en 1990. Marseille : Université Aix-Marseille 1.
- Choi-Jonin, I. (1993). Que cache et que relève l'analyse par ellipse : le cas de la construction absolue du type *les mains dans les poches*. *Travaux de linguistique et de philologie XXXI*, 271-283.

- Combettes, B. (1998). *Les constructions détachées en français*. Paris : Éditions Ophrys.
- Eluerd, R. (2008). *Grammaire descriptive de la langue française*. Paris : Armand Colin.
- Grevisse, M., & Goosse, A. (2008). *Le Bon usage. Grammaire française* (14e éd.). Bruxelles : De Boeck–Duculot.
- Hanon, S. (1989). *Les constructions absolues en français moderne*. Louvain–Paris : Éditions Peeters.
- Le Bidois, G., & Le Bidois, R. (1971). *Syntaxe du français moderne. Ses fondements historiques et psychologiques*. Tome premier (2e éd.). Paris : Éditions A. et J. Picard.
- Mouret, F. (2011). Deux types de constructions absolues dans *La Jalousie* de Robbe-Grillet. *L'information grammaticale* 128, 51-56.
- Riegel, M., Pellat, J.-Ch., & Rioul, R. (2018). *Grammaire méthodique du français* (7e édition). Paris : Quadriga – PUF.
- Willems, D. (1997). Recherches en syntaxe verbale : quelques remarques sur la construction absolue. *Travaux de Linguistique* 5, 113-125.
- Wilmet, M. (2014). *Grammaire critique du français* (5e éd.). Louvain-la-Neuve : De Boeck / Duculot.

Грађа

- БЦП: Igo, V. (1953). *Bogorodičina crkva u Parizu* (Prevod D. Đokić). Beograd: Novo pokolenje.
- ВМ: Ален-Фурније (2006). *Велики Мон* (Превод Р. Димитријевић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ЉД: Балзак, О. де (1951). *Љиљан у доли* (Превод М. Ђорђевић). Београд–Загреб: Култура.
- ЉС: Notomb, A. (2004). *Ljubavna sabotaza* (Prevod I. Šepić). Beograd: Paideia.
- МЖ: Makin, A. (2004). *Muzika jednog života* (Prevod A. Moralić). Beograd: Paideia.
- ПС: Penak, D. (2003). *Za plodove strasti* (Prevod G. Gordić). Beograd: Plato.
- СО: Пањол, М. (1993). *Слава мога оца* (Превод М. Вукмировић). Београд: Српска књижевна задруга – Дечје новине.
- ЦЦ: Stendal (1976). *Crveno i crno* (Prevod M. Jovanović). Subotica: Minerva.

- LV: Balzac, H. de (1966). *Le lys dans la vallée*. Nancy : Le Trésor des lettres françaises.
- GM: Alain-Fournier (2007). *Le Grand Meaulnes* [PDF file]. Преузето са https://www.ebooksgratuits.com/pdf/fournier_meaulnes.pdf (Оригинална верзија објављена 1913).
- NDP: Hugo, V. (1831). *Notre-Dame de Paris*. Paris : Charles Gosselin.
- MV: Makine, A. (2001). *La musique d'une vie*. Paris : Éditions du Seuil.
- SA: Nothomb, A. (1993). *La Sabotage amoureux*. Paris : Édition Albin Michel.
- GP: Pagnol, M. (1957). *La gloire de mon père*. Paris : Édition de Fallois.

FP: Pennac, D. (1999). *Aux fruits de la passion*. Paris : Gallimard.

RN: Stendhal (1927). *Le Rouge et le Noir*. Paris : Le Divan.

Selena Stanković

Nataša Živić

THE FRENCH ABSOLUTE DETACHED STRUCTURE AND ITS SERBIAN EQUIVALENTS

Summary

The paper, based on the findings of S. Anon (Hanon, 1989) and B. Combettes (1998), shows the French absolute detached construction (la construction absolue détachée) through a descriptive method. Since there is no formal syntactic equivalent in the Serbian language, contrastive analysis is used to define the Serbian translation equivalents of the given French expression, that is, a Serbian alternative construction. This central part of the examination is based on definitions and explanations offered by Serbian language grammars (Piper et al., 2005; Stevanović, 1986; Stanojčić, 2010). The term *alternative* (n., adj.) is used on two levels of meaning: a) the Serbian translational equivalent of the French detached construction is considered as its alternative since the Serbian language does not have such a construction; b) Serbian translational equivalents are viewed as forms that in some situations function as alternatives to each other. The research is conducted with excerpts from French literary works and their translations into Serbian. The analysis shows that the Serbian alternative to the French construction is a genitive or instrumental case syntagm which achieves a qualitative determination of sentence predication with the meaning of the accompanying circumstance or qualifies the term at the time of the action; additionally, different syntactic structures, as well as morphosyntactic and morphological categories, appear in the service of independent and dependent word definitions.

selena.stankovic@filfak.ni.ac.rs

natasa.zivic@filfak.ni.ac.rs

Маја Велковић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

РУСКЕ БЕЗЛИЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ БЕЗ ИЗРАЖЕНОГ ВРШИОЦА РАДЊЕ И МОГУЋЕ АЛТЕРНАТИВЕ У СРПСКОМ ПРЕВОДУ

Сажетак: Предикат безличних реченица у руском језику може бити изражен на разне начине: безличним глаголом у трећем лицу јединине, средњим родом прошлог времена или кратког трпног глаголског придева, предикативом, одричним глаголским облицима *нет, не было, не будет*, одричним заменицама са префиксом *не-* или инфинитивом. Уколико постоји, вршилац радње се у руским безличним реченицама најчешће изражава дативом именске речи, али се често може изоставити ([Ему] *Можно было сделать вдох и проморгаться*). У српском језику такође постоје безличне реченице, али је, у поређењу са руским, њихова разноврсност и употреба далеко мања. Предмет овог истраживања јесу руске безличне реченице без израженог вршиоца радње и могуће алтернативе које се у српском језику користе у случајевима када је употреба безличних реченица у српском језику неуобичајена или немогућа. Резултати истраживања требало би да потврде претпоставку да су најчешће алтернативе у српском језику двочлане субјекатско-предикатске реченице (*Могоа је да удахне и зажмури накратко*). Примењен је метод конфронтационе анализе ради тачнијег успостављања односа између два словенска језика и уочавања важних разлика на синхроном плану. Истраживана грађа ексцерпирана је из „Текста“ – првог реалистичког романа Дмитрија Глуховског, тренутно једног од најчитанијих писаца у Русији. На српски језик је „Текст“ превела Бојана Станковић.

Кључне речи: безлична реченица; логички субјекат; граматички субјекат; руски језик; српски језик.

0. Безличне реченице у руском језику. Подела безличних реченица

У руској лингвистичкој литератури безличне реченице се одређују као једночлане реченице у којима је главни реченични члан изражен обликом безличног глагола или предикативом:

„Безличными называются такие односоставные предложения, в которых главный член в форме безличного глагола (а также в безлично употребленной форме личного глагола) или в форме предикативного наречия выражает проявление процессов или состояний, которые либо вообще не зависят от активного деятеля, либо исходят от субъекта (активного деятеля или носителя состояния), обозначаемого формой косвенного падежа имени“ (GRJ, 1960: 12).

У *Граматичи руског језика* се руске безличне реченице деле на пет основних група:

„В зависимости от того, чем выражен главный член безличного предложения, все безличные предложения делятся на пять больших групп: 1) безличные предложения, главный член которых выражен безличным глаголом; 2) безличные предложения, главный член которых выражен личным глаголом в безличном значении; 3) безличные предложения, главный член которых выражен предикативным наречием; 4) безличные предложения, главный член которых выражен кратким страдательным причастием в форме среднего рода; 5) безличные предложения, главный член которых выражен отрицательным словом или структурной основой которых являются конструкции, выражающие отрицание“ (GRJ, 1960: 13).

У *Граматичи* Радмила Маројевића дат је детаљнији преглед основних типова безличних реченица у руском језику: критеријум за њихову класификацију је, свакако, морфолошка реализација главног реченичног члана, тј. предиката. Да се подсетимо:

„Bezlične rečenice (безличные предложения) su jednočlane rečenice bez subjekta. Njihov predikat može biti:

a) глагол у безличном облику (треће лице једнине у садашњем или будућем времену, средњи род једнине у прошлом времену): *Рассветает. Уже рассвело. Стало рассветать.*

b) кратки трпни глаголски pridev у безличном облику (средњи род једнине): *Ещё ничего не сделано.*

c) безлични предикатив (prilog-predikativ i imenica-predikativ): *Уже поздно. Пора уходить.*

d) одрични облици глагола *быть* — *нет, не было, не будет* (одричне безличне реченице): *У меня нет (не было, не будет) времени.*

e) одричне заменичке речи са префиксом *не-* (тип *некого* и *некогда*): *Мне некогда. Некого спросить.*

f) infinitiv: *Нам скоро ехать.*

Infinitiv može doći: a) као саставни део предиката са глаголом у безличном облику; b) као допуна предикату са кратким трпним глаголским pridevom; c) са предикативом; d) са одричним заменичким recima са префиксом *не-*“ (Marojević, 1994: 303-304).

У *Синтакси савременога српског језика* (Piper i sar., 2005) наводи се да и у српском језику постоји више структурних типова безличних реченица, али се може приметити да је разноврсност начина морфолошке реализације предиката као и логичког субјекта у значајној мери мања у односу на руски језик.

О разлици која постоји између руских и српских безличних реченица Маројевић пише:

„Bezlične rečenice postoje i u srpskom jeziku, ali je u srpskom u predikatu obavezna upotreba glagola u bezličnom obliku (treće lice jednine glagola sa punim značenjem ili pomoćnog glagola): *Sviće. Osvetljeno je. Hladno je. Nema se kud. Treba putovati.* I u ruskom jeziku u svim navedenim tipovima bezličnih rečenica nekad se upotrebljavao bezlični glagolski oblik, ali se u istorijskom razvoju ruskog jezika izgubio pomoćni glagol što je dovelo do stvaranja drugačijih tipova rečenica sa obeležjem bezličnosti“ (Marojević, 1994: 304).

1. Вршилац радње у руским безличним реченицама

Граматичка основа руских безличних реченица подразумева присуство само главног реченичног члана, предиката, који може бити глаголски или именски. Такве реченице су просте једночлане, непроширене. Вршилац радње не постоји у структури ових безличних реченица:

Нет времени. (Нема се времена.)

Проширене руске безличне реченице у својој структури могу имати вршиоца радње. Вршилац радње се најчешће изражава обликом именске речи у косом падежу (датов, генитив, акузатив, инструментал):

У меня *нет* времени. (Ја немам времена.)

Вршилац радње може бити присутан у структури руске безличне реченице, али формално неискazan, тј. изостављен. У таквим случајевима вршилац радње васпоставља се на основу ширег контекста или ванјезичке ситуације:

Пойдем в театр? – (**У меня**) *нет* времени.
(Идемо у позориште? – Немам времена.)

2. Безличне реченице без вршиоца радње.

Основни облици руских безличних реченица које у својој структури немају вршиоца радње могу бити у прошлом, садашњем или будућем времену. Категорија времена изражава се одговарајућим обликом предиката који може бити глаголски или именски. Најчешћи српски еквиваленти ових руских реченица јесу такође безличне реченице.

Као посебна врста руских безличних реченица без субјекатског детерминатора свакако се могу издвојити руске егзистенцијалне реченице са глаголом *нет* о чему је писала Вељковић:

„Руске егзистенцијалне реченице са глаголом *нет*⁴ имају, према *Руској граматички*, следећи апстрактни синтаксички образац: *Нет* N2 (*Нет времени*) [РГ2 2005: 336]. Ово је предикативна основа простих одричних егзистенцијалних реченица, тј. егзистенцијалних реченица које нису проширене било каквим детерминаторима. Овакве егзистенцијалне реченице су просте, безличне, дакле бесубјекатске, самим тим једночлане реченице, састоје се од предиката израженог глаголом нулте конјугације *нет* и граматичког објекта који је исказан генитивом. Српски еквивалент за руски глагол *нет* у одричној егзистенцијалној реченици најчешће је облик глагола *немати*. [...] И егзистенцијалне реченице са обликом *нет* могу бити проширене субјекатским, објекатским или адвербијалним детерминатором. У зависности од врсте детерминатора имаћемо локативне, посесивне реченице или неки други (под)тип егзистенцијалних реченица“ (Вељковић, 2013: 397-398).

2.1. Глаголски предикат

Глаголи у безличном значењу могу бити употребљени и у посебним синтагмама или изразима као што је „у меня болит (сосет, щемит) под ложечкой“ за који се у *Руско-српском речнику* предлаже превод „зло ми је у желуцу“ (РСР, 1998: 331). У анализираној грађи посведочен је пример реченице са безлично употребљеним глаголом у прошлом времену без вршиоца радње, док је српски преводни еквивалент потпуна двочлана реченица:

Пустьёе кишкí урчáли, под лóжечкой *сосáло*. (Т1, 1)
 Prazna creva su krčala, želudac *se grčio*. (Т2, с11)

Предикат руске безличне реченице може бити глаголски, изражен безличним обликом полукопулативног глагола и инфинитивом:

[...] естá такáя осóбая тóчка, кудá *слéдует смотре́ть* сотру́дникам во вре́мя разгово́ра. (Т1, 1)
 [...] postoji posebna tačka u koju *treba gledati* službenika za vreme razgovora. (Т2, с7)

У наведеном примеру у српској безличној реченици предикат је такође изражен безличним глаголом и инфинитивом: *треба гледати*.

Уколико се ради о безличној реченици којом се изражава и уопштавање, вршилац радње се не васпоставља јер није у питању конкретно лице. У примеру који следи у руској безличној реченици предикат је глаголски и састоји се од два инфинитива. У српском преводу налазимо инфинитив и објекат изражен глаголском именицом. Уколико би се у реченицама на основу контекста васпоставили облици *приходилось* односно *требало је*, обе реченице остале би безличне:

Бы́ли ве́щи, кото́рые приходи́лось жрать – ра́ди того́, что́бы верну́ться. Что́бы сно́ва стать норма́льным. Как? *Доучива́ться пойти́*. (Т1, 1)
 Bilo je stvari koje je trebalo progutati da bi se vratio. Da bi ponovo postao normalan. *Završiti školovanje*. (Т2, с16)

2.2. Именски предикат

Предикат руске безличне реченице може бити именски, изражен безличним обликом копулативног глагола *быть* и предикативом као у следећим примерима:

Бы́ло я́рко, как в де́тстве. (Т1, 1)
 Bilo je *živo* kao u detinjstvu. (Т2, с6)

Бы́ло непрогláдно. (Т1, 1)
 Bilo je *neprozračno*. (Т2, с15)

В кúхне бы́ло хо́лодно. (Т1, 1)
 U kuhinji je *bilo hladno*. (Т2, с19)

Реченице на српском језику такође су безличне.

Предикатив може имати допуну у инфинитиву:

[...] и тут *можно было посмотреть* им на лица. (T1, 1)

[...] i tu im je bilo moguće pogledati lica. (T2, c9)

И у српском преводу употребљена је безлична реченица.

Водки *нужно было купить*. (T1, 1)

Trebalo je kupiti votku. (T2, c20)

В долг на зоне попадать было нельзя, там вся жизнь была только в дебет. (T1, 1)

U zatvoru nije bilo moguće upasti u dugove, tamo je čitav život bio samo na crtu. (T2, c10)

Допуна предикативу може, осим инфинитива, бити и прилог:

Так что, как только она – в слёзы, Илья сразу отбой давал. *Нельзя было иначе*. (T1, 1)

Tako je, čim ona zaplače, Ija odmah davao signal za prekidanje. *Drugačije nije bilo moguće.* (T2, c12)

3. Безличне реченице са исказаним вршиоцем радње

Руске безличне реченице могу бити проширене субјекатским детерминатором који може бити формално изражен или неизражен. Уколико је вршилац радње у руској безличној реченици изражен, српски преводни еквивалент је веома често двочлана реченица, субјекатско-предикатска, која може бити потпуна или непотпуна.

У *Руској граматици* наглашава се лексичко-семантичка ограниченост употребе глагола у функцији предиката безличних реченица, а основна граматичка карактеристика ове врсте реченица дата је на следећи начин:

„Предложения типа *Запрещается шуметь; Намечается провести эксперимент; Требуется повременить; Случается опоздать; Хочется уехать; Остается промолчать; Не мешает отдохнуть; Тянет искупаться; Претит угодничать* (структурная схема Vf_{3s} Inf) в возможностях своего построения ограничены лексико-семантически со стороны формы 3 л. ед. ч. глагола“ (RG, 2005: 268).

Даље се у *Граматици* наводе глаголи и устаљени глаголски спојеви који се могу користити уместо наведених облика.

О самој субјекатској детерминацији у овом типу безличних реченица у *Руској граматици* наводи се да је високофреквентна осим када је реч о афоризмама:

„Субъектная детерминация нехарактерна только для предложений — афоризмов, утверждений общей истины, общего положения: *Быть истинным учителем — это ничего общего не имеет с дидактикой* (журн.). В других случаях субъектные детерминанты высокочастотны. Они несут значения субъектов разнообразных состояний; в зависимости от семантики глагола в форме 3 л. и, следовательно, от характера обозначаемых состояний субъектные детерминанты могут замещать-

ся или не замещаться один другим или другими распространяющими членами“ (RG, 2005: 268).

У анализираној грађи посведочен је пример руске безличне реченице са вршиоцем радње исказаним властитом именицом у дативу; у српском преводу вршилац радње је у номинативу и граматички је субјекат потпуне двочлане реченице:

Ильё *хотелось трогать* её, трогать всё подряд, гладить. (T1, 1)

Ија *je želeo da je dodiruje*, da dodiruje sve redom, da pomiluje. (T2, c11)

Дакле, уколико се у руској безличној реченици налази вршилац радње, односно логички субјекат који је изражен обликом датива, таквој реченици у српском преводу најчешће одговара двочлана, лична реченица. Вршилац радње може бити изражен и личном заменицом у дативу. Погледајмо пример ексцерпиран из анализираног корпуса:

Можно мне ещё телефон на секунду? (T1, 1)

Mogu li [ja] dobiti telefon još samo na sekund? (T2, c5)

Руска безлична реченица је у садашњем времену. Предикат је у руској безличној реченици прост именски, исказан је предикативом *можно*, а датив личне заменице за прво лице *мне* у функцији је граматичког индиректног објекта и представља логички субјекат у реченици.

У српском преводу наилазимо на личну, двочлану, непотпуну реченицу са глаголским предикатом *могу добити*, тако да је на основу самог предиката, тачније: модалног глагола који је у првом лицу једнине презента могуће поставити вршиоца радње, тј. граматички субјекат *ја*.

Безличне реченице са логичким субјектима у дативу се и у руском и у српском језику могу искористити уколико се ради о изражавању здравственог стања као у следећем примеру:

С сердцем **ей** *плохо стало*. (T1, 1)

Pozlilo joj je zbog srca. (T2, c18)

У наведеној руској безличној реченици вршилац радње је изражен дативом личне заменице за треће лице док је предикат именски и изражен је полукопулативним глаголом у прошлом времену средњег рода и предикативом. У српској реченици логички субјекат такође је исказан личном заменицом у дативу, али је предикат глаголски и исказан је безличним обликом глагола у перфекту.

Постоје у руском језику и безличне реченице са индиректним граматичким објектом који је изражен обликом генитива без предлога. Најчешће се ради о реченицама са предикативом у функцији именског предиката:

[...] среди други́х обалде́вших иногоро́дных егó, **прие́зжего** из зо́ны, тут *бы́ло не так за́метно*. (T1, 1)

[...] među ostalim otupelim licima iz drugih gradova **on, kao neko ko je došao s robije, nije bio posebno upadljiv**. (T2, c8)

Као што се може видети из наведеног примера, српски еквивалент је потпуна двочлана лична реченица са именским предикатом. Дакле, руски индиректни објекат безличне реченице постаје у српском језику граматички субјекат.

Генитив с предлогом у такође може бити један од начина за морфолошку реализацију логичког субјекта у руским безличним реченицама. Овакав начин изражавања вршиоца радње карактеристичан је за руске одричне посесивне реченице првог типа, односно, за посесивне реченице које у садашњем времену имају предикат исказан глаголом нулте конјугације *нет*. У српском језику су еквиваленти ових руских реченица најчешће реченице са предикатом израженим одговарајућим обликом глагола *имати*. У истраживаном корпусу посведочен је пример безличне одричне посесивне реченице у прошлом времену:

Илья растерянно оглянулся: ключа́ от до́ма у него́ не́ было. (Т1, 1)

Иља се zbunjeno osvrnuo osvrnuo: [on] nije imao ključ od stana. (Т2, с17)

У наведеном примеру руска безлична реченица садржи глаголски предикат који је изражен безличним одричним обликом прошлог времена глагола *быть*; у српском преводу реченица је двочлана, субјекатско-предикатска, непотпуна, тачније: са изостављеним граматичким субјектом, а предикат је глаголски и изражен је одговарајућим личним одричним обликом глагола *имати*.

Вршилац радње руске безличне реченице може бити изражен дативом, а у функцији предиката може се наћи инфинитив глагола, као у примеру који наводимо:

И сколько́ ему́ тепе́рь сто́ять тут? (Т1, 1)

I kolikó će [on] sada stajati ovde? (Т2, с17)

У српском преводу употребљена је непотпуна двочлана субјекатско-предикатска реченица са изостављеним граматичким субјектом који се може поставити на основу личног глаголског облика у функцији предиката.

У посебну врсту руских безличних реченица могу се издвојити реченице са вршиоцем радње исказаним инструменталом. О овој појави читамо и у *Руској граматици* Р. Маројевића:

„Особым типом безличных предложений в русском языке являются предложения, означающие воздействие стихийных сил или какого-либо внешнего по отношению к человеку фактора. Существительное, называющее этот фактор, имеет форму творительного падежа“ (Маројевић, 2001: 127).

У *Тексту* Глуховског посведочен је следећи пример:

Ему́ навстрéчу конвeйeром вынимáло из недр москóвских людeй [...]. (Т1, 1)

U susret *su* mu *se* pokretnim stepenicama iz moskovskih nedara *izvlačili* ljudi [...]. (Т2, с9)

На српски језик ова руска безлична реченица преведена је пасивном двочланом реченицом; руски директни објекат у акузативу *людей* трансформиран је у граматички субјекат изражен номинативом множине: *људи*. Вршилац

радње у руској реченици изражен је именицом у инструменталу чији је еквивалент у српском језику синтагма у функцији индиректног објекта са нијансом значења адвербијала за начин и место.

Навешћемо пример употребе још једног инструментала у функцији индиректног објекта уз разлику која се појављује у преводу:

[...] с неба тут *сыпало холодной солью*, секло щеки. (Т1, 1)
 [...] овде је с неба *sipila hladna so*, šibala је образе. (Т2, с12)

У српском језику реченица је лична, тј. двочлана, потпуна, а граматички субјекат у номинативу је српски еквивалент руском индиректном објекту у инструменталу.

4. Безличне реченице са неисказаним вршиоцем радње

Посебну пажњу требало би посветити руским безличним реченицама које у својој структури имају вршиоца радње, али вршилац радње у самој реченици није формално исказан:

– Откуда возвращаетесь?
 [Ему] *Врать или правду говорить?* Не будут же они проверять. (Т1, 1)
 „Odakle se vraćate?“
 Da li *da [on] laže* или *da kaže* истину? Ма неће proveravati. (Т2, с6)

У оваквим случајевима у обавези смо да логички субјекат васпоставимо на основу ширег контекста или ванјезичке ситуације; у наведеном примеру вршилац радње у руској безличној реченици изражен је дативом личне заменице мушког рода за треће лице – *ему*, док је предикат безличне реченице глаголски, исказан инфинитивима у напоредном раставном односу. Преводац је ово такође уочио и руску безличну реченицу на српски језик превео личном двочланом реченицом са изостављеним граматичким субјектом *он* који се васпоставља на основу самог облика глагола у функцији предиката: (*да*) *лаже*, (*да*) *каже*.

О чињеници да овакви случајеви нису реткост сведочи и следећи пример из истраживаног корпуса:

Илья вроде бы знал: ничего он ему не сделает. Просто [Илье] *нужно сейчас ему дать, позволить почувствовать* власть. (Т1, 1)
 Ија као да је знао: ништа му неће урадити. Једноставно [Ија] *treba da ga pusti, da mu dopusti* да осети власт. (Т2, с7)

Разлика која се уочава у односу на претходно наведени пример је врста предиката која је употребљена у српском преводу. Ипак, вршиоца радње могуће је васпоставити на основу ширег контекста.

4.1. Глаголски предикат исказан обликом прошлог времена

Руске безличне реченице са неисказаним вршиоцем радње могу бити и у прошлом времену:

[Ему] *Очень захотѐлось* ѓтих щей. (Т1, 1)

[Он се] *Veoma se zaželeo* tog šćija. (Т2, с11)

До дóма от стáнции решíл пройтí ногáми. Нýжно бýло всё ёто в пёрвый раз ногáми пройтí. [Ему] *Хотѐлось*. Да и быстрѐй полúчится, чем маршрутку ждaть. (Т1, 1)

Odluóio je da od stanice do kuće ide peške. Bilo je neophodno da prvi put kroz sve prođe peške. *Želeo je [он]*. A I biće brže nego da чека minibus. (Т2, с12)

У наведеним примерима вршилац радње васпостављен је на основу ширег контекста и исказан је дативом личне заменице за треће лице док је предикат прост глаголски у безличном облику прошлог времена. Српске реченице су личне, субјекатско-предикатске, али непотпуне, тј. са изостављеним граматичким субјектом који се може васпоставити на основу предиката.

Осим безличним облицима *хотелось* и *захотелось*, предикат руских безличних реченица може се исказати и прошлим временом других глагола, али може бити и сложен глаголски предикат (*приходилось / пришлось + inf.*) о чему сведоче примери из грађе:

Когда [ему] *приходíлось* в колóнии *терпѐть* – думал об ётом подбѐзде, об ётом домофóне. (Т1, 1)

Kada je trebalo da [он] istrpi na robiji, razmišljao je o ovom ulazu, o ovom interfonu. (Т2, с16)

Ёто не сáмое ещѐ такóе, к чему там [ему] *привыкáть* *пришлось*. (Т1, 1)

Ali to nije sve na šta *je [он] tamo morao da se navikne*. (Т2, с10)

Предикат руске безличне реченице у другом наведеном примеру изражен је обликом средњег рода прошлог времена, дакле, безличним обликом глагола *прйтись* и инфинитивом. Логички субјекат је изостављен, али се васпоставља на основу ширег контекста и изражава дативом личне заменице мушког рода за треће лице: *ему*. У српском преводу употребљена реченица је двочлана, лична, са изостављеним граматичким субјектом *он* и сложеним глаголским предикатом: *је морао да се навикне*.

Осим безличног облика прошлог времена у руској безличној реченици може се употребити и облик кондиционала (*пришлось бы*) који би такође имао допуну у инфинитиву:

Замѐтила Ильóу: [им] *пришлось бы встрѐтиться* у мýсорных бáков. (Т1, 1)

Primetila je Ilju: *trebalo je da se [они] sretnu* kod kontejnera. (Т2, с16)

У наведеном примеру се вршилац радње у руској безличној реченици васпоставља на основу ширег контекста и исказује се дативом личне заменице *они*. У српском језику је васпостављена лична заменица *они* у номинативу.

Иако се у већем броју примера у српском преводу налазе двочлане субјекатско-предикатске, често непотпуне, реченице, требало би имати у виду и чињеницу да се у одређеним случајевима и у српском језику могу употребити безличне реченице као преводни еквиваленти руских безличних реченица. Разлика која је присутна огледа се у следећем: вршилац радње у руским безличним реченицама је често изостављен док је у српским безличним реченицама у оваквим ситуацијама индиректни објекат у дативу најчешће формално исказан:

Илья́ мотну́л голово́й. Кури́ть во́здуха [ему] не хватало́. (Т1, 1)

Иља је одмахнуо главом. *Zafalilo mu je vazduha* за пушење. (Т2, с18)

[Ему] *Ostalos'ь* на кúхне *posmotrét'ь*. Ёсли и на кúхне нет, тогда́ вообше́ нигде́ нет. (Т1, 1)

Ostalo mu je da pogleda у кухињу. Ако је у кухињи нема, онда је заиста нема нигде. (Т2, с19)

Руска безлична реченица са неисказаним вршиоцем радње може бити преведена на српски језик такође безличном реченицом са логичким субјектом у акузативу:

[Его] *Lomilo* внизú животá, [ему] бýло стýдно за это́, и [у него] не́ было сил останóвиться. (Т1, 1)

Lomilo ga je ispod stomaka, bilo ga je sramota zbog toga, i nije imao snage da se zaustavi. (Т2, с1)

От Батарéи перебежа́л úлицу – и вот уже́ нача́ло Депóвской. [Его] *Zaщemilo*. (Т1, 1)

Od Batarejne је pretrчао ulicu i eto, već је početak Depovske. *Steglo ga je*. (Т2, с16)

У наведеним примерима и у руском и у српском језику директни објекат је у акузативу с том разликом што је у руском неизражен и потребно га је васпоставити на основу ширег контекста.

Вршилац радње у руском језику може се изразити и генитивом с предлогом у не само у одричним посесивним реченицама првог типа. Овакав субјекатски детерминатор такође може бити изостављен, али се васпоставља на основу ширег контекста или ванјезичке ситуације:

С сигарéтами тогда́ же [у него] *началось*. (Т1, 1)

Tada je [on] počeo i sa cigaretama. (Т2, с13)

У руској безличној реченици предикат је прост глаголски и изражен је обликом средњег рода прошлог времена, док је српска реченица непотпуна двочлана са предикатом у 3. лицу јединине перфекта.

4.2. Именски предикат исказан предикативом

У прошлом времену руске безличне реченице такође могу имати предикат изражен спојем предикатива и инфинитива уз граматички додатак у виду безличног облика помоћног глагола у прошлом времену.

[Ему] *Можно было сделать вдох и проморгаться.* (T1, 1)

Mogao je [on] da udahne i zažmuri nakratko. (T2, c8)

У наведеном примеру у руској безличној реченици предикат је сложен, именски, исказан предикативом, обликом средњег рода прошлог времена помоћног глагола и облицима инфинитива у саставном односу. Вршилац радње је изостављен, али се васпоставља на основу ширег контекста и гласи *ему*, односно: био би изражен дативом личне заменице мушког рода за треће лице.

Српски еквивалент је двочлана лична реченица са глаголским предикатом, а изостављени граматички субјекат *он* васпоставља се на основу облика перфекта модалног глагола.

Спојени предикатива и инфинитива у функцији предиката руских безличних реченица нису ретка синтаксичка појава. У прилог овоме наводимо следећи пример:

[...] и каждый раз воображал себе себя москвичом. [Ему] *Надо было только доучиться, найти работу в центре и снять с друзьями квартиру.* (T1, 1)

[...] i svaki put je umišljao da je Moskovljanin. *Bilo je potrebno samo da [on] završi fakultet, nađe posao u centru i iznajmi stan s prijateljima.* (T2, c8)

У наведеном примеру руска безлична реченица је у прошлом времену: *надо было доучиться*. Предикатив *надо* са обликом средњег рода прошлог времена помоћног глагола преведен је на српски безлично: *било је потребно*, али су делови предиката који су исказани у руском инфинитивима на српски језик преведени личним глаголским облицима: *да заврши, нађе, изнајми*. На основу употребљених глаголских облика може се закључити да је преводилац (исправно) васпоставио вршиоца радње у руској безличној реченици (*ему*), а затим га „сакрио“ у предикатима српског превода, али сакрио тако да се може лако наћи.

У руским безличним реченицама у којима је предикат именски и исказан предикативом и инфинитивом вршилац радње се васпоставља на основу ширег контекста и најчешће је у дативу. У анализираној грађи посведочени су примери безличних реченица са васпостављеним дативом личне заменице за треће лице женског и мушког рода. Преводни еквиваленти су српске двочлане, углавном непотпуне, реченице са личном заменицом за треће лице у функцији граматичког субјекта, најчешће изостављеног:

[Ей] *Можно было дожидаться его, он и сам бы сбегал.* (T1, 1)

Mogla ga je [она] sačekati, on bi sam trknuo. (T2, c17)

Илья толкнул дверь. [...] Постоял. [Ему] *Надо было идти дальше.* (T1, 1)

Ilja je gurnuo vrata. [...] *Trebalo je da [on] ide dalje.* (T2, c19)

Или [ему] *надо обходить все окрестные продуктовые?* (T1, 1)

Ili je bolje da [on] obiđe sve obližnje prodavnice? (T2, c17)

У одређеним случајевима, као у случају када је у саставу сложеног именског предиката употребљен предикатив *можно*, допуна у инфинитиву може бити изостављена:

Ничего, сегодня пускай заплачется. Сегодня [ему] *можно* [плакать]. (T1, 1)
 Dobro, neka se danas isplače. Danas [on] *može* [da plače]. (T2, c12)

У руском језику безличне реченице са изостављеним вршиоцем радње могу бити зависне реченице у оквиру зависносложених реченица. У истраживаном корпусу посведочен је пример зависне адвербијалне реченице која је безлична:

Чтобы [ему] *легче* всё вспомнить было. (T1, 1)
 Kako bi **mu** *bilo lakše da se set*. (T2, c13)

У наведеном примеру српска реченица је такође безлична, а индиректни објекат исказан је обликом датива личне заменице за треће лице.

4.3. Предикат исказан инфинитивом

Предикат руске безличне реченице може бити и у облику инфинитива, дакле, без предикатива. Реченице са самосталним инфинитивом у функцији предиката спадају у посебну врсту руских једночланих реченица док се у српском језику инфинитив веома ретко налази у функцији простог глаголског предиката. Погледајмо примере посведочене у истраживаној грађи:

Зачем [ему] *тратиться* на чебурек, когда скоро мамыны щи горячие? (T1, 1)
 Zašto *da* [on] *troši* na pirošku s mesom, kada će uskoro jesti mamin vruć šči? (T2, c11)

У српском језику је уместо безличне, тј. инфинитивне реченице употребљена лична, двочлана реченица, док је инфинитив преведен конструкцијом *да*+презент.

Логички субјекат у руским реченицама изражен је обликом датива, док се у српском језику најчешће ради о номинативу у функцији граматичког субјекта који се често изоставља:

Только живым вернись, только здоровым. Да [тебе] *хоть рисовать*, ладно с тобой, иди уж! (T1, 1)
 Samo se vrati živ i zdrav. [Ti] *Možeš i da crtaš*, ma dobro, idi već jednom! (T2, c17)

А я около пяти, наверное, к ней стучусь... В мясной шла. Думала, может ей *захватить* [мне] чего. (T1, 1)
 А ја сам јој кучила, mislim, oko pet... U mesaru sam išla. Mislila sam možda nešto *da* јој *uzmet*. (T2, c18)

У истраживаном корпусу посведочен је пример руске безличне реченице која представља зависну реченицу у саставу зависносложене, а у српском преводу је руски инфинитив уместо конструкцијом *да*+презент у функцији предиката преведен обликом трећег лица множине футура:

Потом они – потные, тощие – пили жадно по очереди оранжевое колёчье, и смотрели друг на друга, не зная, как [им] *дальше жить*. (T1, 1)
 Naizmenično su, oznojeni i prazni, pili gaziranu pomorandžu i gledali jedno drugo, ne znajući kako *će* [oni] *dalje živeti*. (T2, c15)

Вршилац радње се у обема реченицама може васпоставити на основу контекста: у руској реченици је реч о индиректном објекту исказаном дативом, а у српском језику је у питању граматички субјекат у номинативу.

Не тако честа појава у руском језику је употреба безличног облика помоћног глагола *быть* у прошлом времену средњег рода као граматичко одређење категорије времена уз инфинитив у функцији предиката безличне реченице:

[...] Иљја видел в ней вездé то́лько то, чегó издалекá, из по́езда [*Илье*] *бы́ло не разглядéть*: ментóв. (Т1, 1)

[...] Ија је svuda у njoj видео само оно што издалека, из voза [Ија] *nije mogao da vidi*: pandure. (Т2, с8)

У српском језику реченица је и у овом случају непотпуна, двочлана са сложеним глаголским предикатом, односно са конструкцијом *да*+презент што представља алтернативу за инфинитив. У наведеном примеру вршилац радње је у руском језику у дативу, у српском језику је у номинативу, и васпостављен је на основу контекста.

Дакле, у наведеној руској реченици предикат је глаголски: изражен је обликом средњег рода прошлог времена помоћног глагола *быть* и негираним инфинитивом, док се вршилац радње васпоставља на основу претходне просте реченице и представља датив властитога имена.

Реченица на српском језику је и у овом случају лична, двочлана, са остављеним граматичким субјектом који се такође може васпоставити: *Иља*.

У *Тексту* Глуховског налази се и пример употребе инфинитивне реченице са глаголом *плевáть* уз обавезну употребу индиректног објекта у дативу који се у наведеном примеру васпоставља на основу претходне реченице:

Хóдит она́ мýмо негó кáждый день – и [*ей*] *плевáть*. (Т1, 1)

Prolazi ona pored njega svaki dan – i *nije je briga*. (Т2, с14)

Иако се за овај руски глагол у *Речнику* предлажу преводни еквиваленти у виду глагола (*не*) *марити*, *фућкати*, наводе се и примери *баи (за) брига*, *баи (ме) брига* (РСР, 1998: 556), а у наведеном примеру употребљен је такође безлични еквивалент *није је брига*.

Да резимирам: безличне реченице у руском језику могу у својој структури имати логички субјекат, најчешће у дативу, који не мора увек бити исказан, али се може васпоставити на основу ширег контекста по чему ове реченице разликујемо од безличних реченица које нису проширене детерминатором. Вршилац радње у руским безличним реченицама, осим дативом без предлога, може бити изражен генитивом са или без предлога, инструменталом, а посведочени су и примери директног објекта у акузативу без предлога.

Док се руске безличне реченице без логичког субјекта на српски језик најчешће преводе такође безличним реченицама, за руске безличне реченице са логичким субјектом, био он исказан или не, у српском језику најчешће налазимо преводне еквиваленте у виду двочланих личних потпуних или непотпуних реченица.

Истраживање је потврдило постојање извесног одступања од уочених правилности: безличне реченице се у функцији српских преводних еквивале-

ната могу појавити и у случајевима када су руске безличне реченице проширене субјекатским детерминатором, исказаним или неисказаним. Углавном је реч о посебним синтагмама са глаголима који су стилски маркирани. Ипак, и у овим случајевима често постоји алтернативна могућност превода у виду двочлане субјекатско-предикатске реченице.

Претпоставља се да је важно правити (не баш увек) јасну разлику између руских безличних реченица које у својој структури немају вршиоца радње, тачније: између реченица које нису проширене субјекатским детерминатором и безличних реченица које имају вршиоца радње али у којима је он изостављен. Ова разлика свакако може бити оправдана сличношћу која постоји међу руским безличним реченицама са исказаним и неисказаним вршиоцем радње, како у структури самих реченица тако и у њиховим српским преводним еквивалентима.

Даље истраживање може показати у којој мери и на који начин лексичко значење предикатива и глагола може утицати на израженост или неизраженост, односно: постојање или непостојање логичког субјекта у руским безличним реченицама што би свакако додатно појаснило ову важну синтаксичку специфичност и пружио преводиоцима нове могућности и алтернативе за тачнији, јаснији и, свакако, још бољи превод.

5. Литература

5.1. Извори

T1 – Дмитрий Глуховский. *Текст*. <https://sr.bookmate.com/books/VosjsT7V> (31.08.2021.)

T2 – Dmitrij Gluhovski (2019). *Текст*. Prevod Војане Станковић. Beograd: Dereta.

5.2. Речници

РСР (1998). *Руско-српски речник*. У ред. Богољуба Станковића. Нови Сад: Будућност, Нови Сад; Матица српска, Москва: Русский язык.

5.3. Литература

Вељковић, М. (2013) *Руске речи есть и нет у егзистенцијалним реченицама и њихови српски еквиваленти*, *Philologia Mediana*, година V, број 5. (393-402).

Маројевић (2001). Радмило Мароевич. *Русская грамматика: Сопоставительная грамматика русского и сербского языков с историческими комментариями. Том II. Морфология глагола. Синтаксис. Теория перевода*. Москва — Белград.

GRJ (1960). *Грамматика русского языка. Том II. Синтаксис. Часть вторая*. Академия наук СССР. Институт русского языка. Москва.

Маројевић (1994). Маројевић, R. *Gramatika ruskog jezika*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd. (četvrto izdanje).

- Piper i sar. (2005) Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Ј. и Тошковић, Б. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. У редакцији академика Милке Ивић. Институт за српски језик САНУ. Београдска књига. Матица Српска. Београд.
- RG (2005). *Русская грамматика. Том II*. Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. Москва, (1980).

Maја Veljković

IMPERSONAL SENTENCES IN RUSSIAN AND ITS ALTERNATIVES IN SERBIAN TRANSLATION

Summary

Impersonal sentences in the Russian language can have a logical subject in their structure, most often in the dative, which does not always have to be expressed, but can be established on the basis of a broader context, which distinguishes these sentences from impersonal sentences that are not extended by the determinant. The performer in Russian impersonal sentences, except for the dative without a preposition, can be expressed by a genitive with or without a preposition, an instrumental, and there are also examples of a direct object in the accusative without a preposition.

While Russian impersonal sentences without a logical subject are most often translated into impersonal sentences, for Russian impersonal sentences with a logical subject, whether expressed or not, in Serbian we usually find translation equivalents in the form of two-part personal complete or incomplete sentences.

The research confirmed the existence of a certain deviation from the observed regularities: impersonal sentences as a function of Serbian translation equivalents can also appear in cases when Russian impersonal sentences are extended by a subject determinant, expressed or unspoken. These are mostly special phrases with verbs that are stylistically marked. However, even in these cases, there is often an alternative possibility of translation in the form of a subject-predicate sentence.

It is assumed that it is important to make (not always) a clear distinction between Russian impersonal sentences that do not have a performer in their structure, more precisely: between sentences that are not expanded by a subject determinant and impersonal sentences that have a performer but in which it is omitted. This difference can certainly be justified by the similarity that exists between Russian impersonal sentences with the expressed and unexpressed performer, both in the structure of the sentences themselves and in their Serbian translation equivalents.

Further research can show to what extent and in what way the lexical meaning of predicates and verbs can affect expressiveness or inexpressiveness, in other words: existence or non-existence of a logical subject in Russian impersonal sentences which would certainly further clarify this important syntactic specificity and provide translators with new possibilities and alternatives for a more accurate, clearer and, of course, even better translation.

mveljkovic@mail.ru

Vladan Pavlović

University of Niš

Faculty of Philosophy

COLLOSTRUCTIONAL INSIGHTS INTO ALTERNATIVE CONSTRUCTIONS IN TEFL PERSPECTIVE¹

Abstract: The paper addresses three pairs of common near-synonymous syntactic constructions in English: the *get vs have something done*, the *will V-inf vs be going to V-inf*, and the ditransitive vs the prepositional dative constructions. It does so with the following aims: a) to present an overview of the results of the distinctive collexeme analysis (as a type of collostructional analysis suited to investigating alternative constructions) applied to the given pairs of constructions in the literature, and b) to check those results against their view in various TEFL-oriented reference books and establish how much the views presented there and the results of the given type of (statistical) analysis tie in with one another. It concludes that TEFL-oriented reference books, albeit quite valuable, tend to overlook at least a part of semantic and / or pragmatic differences between the given periphrastic constructions. The paper thus argues for a tighter integration of the results of theoretical linguistics based on state-of-the-art statistical methods applied to (massive representative) corpus data, on the one hand, and TEFL-related literature, on the other hand, as such an integration can prove useful in increasing the descriptive adequacy of the latter and can help improve EFL learners' language competence.

Key words: alternative constructions, distinctive collexeme analysis, collostructional analysis, TEFL.

1. Introduction

This paper addresses three pairs of common near-synonymous syntactic constructions in English: 1) the *get N2 V-en vs the have N2 V-en* constructions (*get this sorted out / have one's car serviced*), 2) the *will V-inf vs the be going to V-inf* constructions (*will finish soon / be going to invest a lot into the project*), and 3) the *V N2 N3* (the ditransitive) vs the *V N3 to N2* (the prepositional dative) constructions (*give someone a book / play the ball to someone*).

The given construction variants are often treated as interchangeable in TEFL-oriented reference books, especially when it comes to the pairs under 1) and 3).

¹ This study was supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (Contract No. 451-03-9/2021-14/200165). The early version of the paper was presented at the *Third International Conference on Teaching Languages and Cultures in the Post-Method Era* held at the Faculty of Philosophy, University of Niš, on 26th and 27th October 2018. That paper has not been published anywhere nor is it currently submitted for publication anywhere.

Even when they are not, as is the case in the pair under 2), the differences in the use of one construction variant as opposed to the other are sometimes not described adequately enough and may not be based on hard evidence, i.e., on the data from massive standardized corpora of English that are approached on the basis of strict observational and experimental protocols and relevant statistical methods.

The paper thus has the two following aims: a) to present an overview of the results of the distinctive collexeme analysis applied to the given pairs of constructions in the literature, and b) to check those results against the views of the given pairs of alternative constructions in various TEFL-oriented reference books (primarily student books in English grammar and use, such as Swan, 1995; Murphy, 1994; Vince & Sunderland, 1994; Biber, Conrad & Leech, 2002; Graver, 1986; and Thomson & Martinet, 1986), and establish how much the views presented there, on the one hand, and how the results of the given type of (statistical) analysis tie in with one another with respect to the given alternative constructions, on the other.

2. Collostructional analysis and its variants

Collostructional analysis, which distinctive collexeme analysis is a type of, is a family of statistical corpus-linguistic methods for analysing the relationships between words and the grammatical structures in which they occur, typically used within the theoretical framework of Construction Grammar.

It measures the degree of attraction or repulsion that words exhibit towards syntactic constructions (hence the term *collostruction* as a blend of the words *collocation* and *construction*). It was developed by Stefan Th. Gries and Anatol Stefanowitsch as an extension of existing collocation-based methods. As opposed to such methods, which focus on purely linear co-occurrence preferences and restrictions pertaining to specific lexical items, collostructional analysis is adapted to the investigation of the *lexis-grammar* interface and heavily relies on strict quantification and inferential statistics.

Some of the sources involving collostructional analysis (and its three variants, to be addressed shortly) include: Gries, 2010, 2012, 2013, 2014, 2015; Gries & Stefanowitsch, 2004a, 2004b; Flach, 2015; Gries, Hampe & Schönefeld, 2005; Hilpert, 2006, 2012, 2014a, 2014b, 2014c; Stefanowitsch, 2006, 2011, 2013; Stefanowitsch & Gries, 2003, 2005, 2008; and Wulff, Stefanowitsch & Gries 2007, *inter alia*.

Collostructional analysis is grounded in two frameworks, one theoretical and one methodological. The methodological framework is that of quantitative corpus linguistics. It is characterized by reliance on naturally occurring language data from representative and balanced corpora, that are subjected to strict quantification and statistical evaluation. The theoretical framework consists of grammatical theories that meet the following two criteria. Firstly, they consider grammatical structures at various levels of complexity (ranging from morphemes to sentences) and schematicity (ranging from completely schematized to completely lexicalized, e.g. *N1 V N2 N3, be*

going to V-inf, are going to invest) as meaningful in and of themselves, i.e. as signs (form–meaning pairs) and thus not fundamentally different from the lexicon. Secondly, they acknowledge the relevance of frequency distributions of linguistic items.

It is thus applied in the context of various usage-based constructivist approaches to language, for example, Boas’s Cognitive Construction Grammar or Croft’s Radical Construction Grammar, but mostly within the above-mentioned (usage-based) Goldbergian Construction Grammar (for the fundamentals on the last, see Goldberg, 1995, and Hoffman & Trousdale, 2013).

The basic goal in performing a collocation analysis is to establish which lexical items are “typical” of a given grammatical construction, i.e. the appearance of which lexical items is statistically significant for the construction in question, such as the *keep on V-ing* construction (*keep on talking*), the *It be ADJ to inf. clause* construction (*It is impossible to do that right now*), the *V N2 into V-ing* construction (*She coerced him into confessing*), and the like, including the constructions addressed in this paper.

There are several reasons for conducting this kind of analysis. Firstly, simple descriptive data (in the form of simple raw frequency counts) is sometimes not reliable enough in establishing which lexical items are *statistically* significant for a construction. Rather than merely presenting which elements occur in the given construction most often, collocation analysis uses relative frequency counts (statistical tests) to determine which elements occur more frequently in a construction than would be expected by chance, thus enhancing descriptive adequacy. Secondly, analysing the mutual dependencies between constructions and the lexical elements that appear in them, one can shed light on the semantics of grammatical constructions. In addition, the fact that some dependencies between particular lexical items and particular grammatical structures can indeed be established, provides strong evidence for theories like Construction Grammar, that, as indicated above, view grammatical structures as signs and that consider language as a repository of meaningful linguistic units of various degrees of schematicity or specificity. In other words, if syntactic structures were meaningless, no significant associations between them and specific lexical items used in them would be expected. Thirdly, collocation analysis has implications for psycholinguistic studies of language acquisition (see Goldberg, 2006). And fourthly, reliance on statistical methods and the strict observational and experimental protocols that such methods require may help to empirically test the existing theoretical standpoints as they are practically applied in TEFL-oriented reference books (primarily student books in English grammar and use), which is quite important for the purposes in this paper.

There are three variants of collocation analysis. Those are *simple collexeme analysis*, *distinctive collexeme analysis* and *co-varying collexeme analysis*, each of which is adapted to analysing particular aspects of the relationship between lexical items and grammatical constructions. In keeping with the topic of the paper, only the distinctive collexeme analysis will be presented here.

Distinctive collexeme analysis (*cf.* Gries & Stefanowitsch 2004a) aims to establish the differences between two or more alternative constructions, i.e., formally

different constructions with similar meanings in their respective collocational preferences. More specifically, it establishes which collexemes are over- and underrepresented in each variety at a statistically significant level, i.e., it identifies the lexemes which exhibit a strong preference for one alternative construction type as opposed to the other. It thus makes it possible to identify subtle differences between two apparently synonymous constructions, such as the active and the passive constructions, the particle-first vs. the object-first verb-particle constructions (*He picked up the book / He picked the book up*), as well as the construction pairs addressed in this paper.

3. Methodological Framework

The underlying method broadly consists of the following steps: firstly, the researcher must find the relevant e-corpus. As distinctive collexeme analysis is a type of statistical analysis, it is especially suited to investigating large masses of data. Such data can, for example, be found in massive e-corpora such as the English Corpora created by Professor Mark Davies (<https://www.english-corpora.org/>). They include (but are not limited to) the *Corpus of Contemporary American English (COCA)*, *Global Web-Based English (GloWbE)*, *News on the Web (NOW)*, *iWeb: The Intelligent Web-based Corpus*, and others, all of which contain several hundred million, sometimes several billion tokens each. Secondly, the researcher should then extract all the examples of the construction of interest (which typically requires manual clean-up of the thus obtained subcorpus as the search syntax can automatically return a number of faulty instances of the construction under investigation). Thirdly, the following numerical data should then be obtained: a) the number of times a lexical item filling the target slot and one of the alternative constructions, (c1) co-occur; b) the number of times the lexical items which are otherwise found in the target slot appear in the other alternative construction (c2); c) the number of times c1 co-occurs with words other than the lexical items appearing in the target slot, and d) the frequency of all units except the lexical items from the target slot that occur within c2. In short, the data needed are those related to presence of both a token and c1 (the case under *a*), none of them (the case under *d*), when one of them is present and the other one is absent (the cases under *b* and *c*). These are entered into spreadsheet files, which are then converted into *.txt* or *.csv* files and uploaded into R (an open-source software for statistical analysis). The researcher can then use the script written by Stefan Th. Gries (2014) or the R package by S. Flach (2017), to prompt the user for the relevant quantitative data. The results obtained consist of *p*-values that can serve as an indicator of collostructional strength (the lower the *p*-value, i.e. the closer it is to zero, the stronger the mutual attraction of individual lexical items and a construction). In addition, the negative base-10 logarithm of the *p*-value can be used as well (the larger the given logarithm of the *p*-value, the stronger the mutual attraction of individual lexical items and the constructions in question, cf. Gries, Hampe & Schönefeld, 2005; Stefanowitsch & Gries, 2005). The given

value is typically referred to in this context as an index of collocation strength (henceforward, ICS). The statistical test used in this kind of analysis is Fisher's exact test (henceforward, FET). Whichever distributional statistic is used (the *p*-value or the ICS), its results are used to compare the *observed* occurrences of the two forms (the lexical items filling a particular slot, on the one hand, and the construction in question, on the other hand) with their *expected* frequencies in order to determine which combinations are noteworthy, i.e., statistically significant. The lexical items occurring in the target slot of a construction can then be ranked according to the strength of their association with the given construction, starting with those most attracted to it and ending with those most strongly repelled by it.

The qualitative account of the quantitative results typically includes: a) focusing on the top significantly attracted collexemes to the given construction(s), as well as focusing on the top significantly repelled ones (the latter can provide insight into the constraints that govern the usage of a construction, so interpretation in negative terms can also be useful); b) classifying those collexemes semantically, whereby this classification is then used in the (typically cognitively oriented) discussion of the different senses of the construction(s) in question, including the one taken as central.

As indicated above, the section that follows will present an overview of the results of the application of distinctive collexeme analysis to the above-mentioned pairs of alternative constructions already available in the literature and, more importantly for the purposes of this paper, it will check those results against the view of the given pairs of alternative constructions in various TEFL-oriented reference books. Therefore, the focus will be on how much the views presented there and the results of the given type of statistical analysis tie in with one another with respect to the given constructions. More specifically, the focus will be on how the results of distinctive collexeme analysis in the given cases can contribute to TEFL-related reference literature.

4. Data and discussion

4.1. The *get N2 V-en* vs the *have N2 V-en* constructions

The most important results of the distinctive collexeme analysis applied to the *get something done* and the *have something done* constructions are summarized in Table 1 below.

Get N2 V-en			Have N2 V-en		
No	Collexeme	ICS	No	Collexeme	ICS
1	sort out	44.99	1	cut	24.95
2	do	40.17	2	perm	16.12
3	sort	10.43	3	do	13.04
4	finish	8.33	4	build	8.99
5	organise / organize	7.85	5	cut off	7.33
6	dress	5.87	6	put down	7.33

7	wash	5.50	7	put	7.09
8	fix	5.14	8	service	4.99
9	book	4.56	9	clean	4.45
10	start	3.08	10	remove	3.73
11	dry	2.61	11	put up	3.63
12	write down	2.57	12	shave	3.63
13	deliver	2.42	13	test	3.48
14	do up	1.99	14	put in	3.37
15	insure	1.99	15	put on	3.14
16	set up	1.99	16	replace	2.96
17	cook	1.96	17	trim	2.96
18	line up	1.96	18	repair	2.92
19	send off	1.96	19	take out	2.49
20	warm up	1.96	20	make	2.22
21	work out	1.96	21	check out	2.20
22	kill	1.60	22	highlight	2.20
23	make up	1.43	23	knock down	2.20
24	backdate	1.30	24	put across	2.20
25	blow	1.30	25	shape	2.20

Table 1. Top distinctive collexemes for the *get N2 V-en* vs the *have N2 V-en* constructions (adapted from Gaëtanelle, 2006)

Even though both constructions are commonly characterized as roughly synonymous, the data above show that they actually have different collostructional profiles. Namely, the lexical items significantly attracted to the *V*-slot of the two alternative constructions are quite different. The only collexeme that appears in both lists is the verb *do*, which indicates that the two constructions are indeed not interchangeable despite their formal similarity.

Semantically speaking, the verbs appearing in the *get something done* variant generally have to do with organisation (e.g. *sort / sort out, finish, organize / organize*) and daily actions (e.g. *dress, wash, cook*). In addition, an analysis of the immediate context of the given variant shows two additional things. Firstly, the given construction is typically used when some sort of effort or difficulty is implied, or when there is reference to an impending deadline (*We must get it done by Sunday afternoon at 2:00, Now, let's get it sorted out quickly and quietly. Shall we?*). And secondly, *getting something done* (*getting something finished / sorted out, getting oneself dressed* etc.), typically implies that one does it oneself.

On the other hand, most verbs appearing in the *have something done* alternative confirm the common knowledge that this construction type is related to service: *having one's hair cut / permed / trimmed / done, having something built, having a particular machine, gadget etc. serviced or repaired, having a hedge, grass etc. trimmed, having something tested / cleaned / removed / replaced*, etc. In that sense, the basic meaning of the *having something done* construction is *to commission someone to do something on another's behalf*.

Naturally, the *get something done* construction can also express commissioning someone to do something on another's behalf (e.g., *He got his car fixed yesterday*),

but distinctive collexeme analysis shows that this meaning (as indicated by the verbs significantly attracted to it), while possible, is not statistically probable as the verbs appearing in the *have something done* construction are not distinctive enough for the *get something construction*, either. This is often confirmed by the fact that even if the verb *get* appears in the given construction with one of the collexemes that the verb *have* typically appears with (such as *build*), the whole construction is once again used to indicate that something is done with effort and difficulty and usually with an impending deadline, which is the sense not present in the *have* counterpart (e.g. *In order to get it built quickly and quietly, they'd hire anybody who could do the job*).

Most importantly, for our purposes in this paper, the consulted reference books typically do not mention this distinction at all. The only difference that they concentrate on is that *get* can be used in the *same* way as *have* [*sic!*], and that the former one is more colloquial (Thomson & Martinet, 1986, p. 119), i.e. that it is used mainly in informal spoken English (Murphy, 1994, p. 90).

The only authors that actually do get close to the distinction outlined above are Vince & Sunderland (1994, p. 40), who claim that *get* is more likely to be used than *have*: a) when there is a feeling that something must be done (*really must get / have my hair cut*), b) when there is a feeling of eventually managing to do something (*eventually got / had the car fixed at the Fast Service garage*), and c) in orders and imperatives (*Get your hair cut!*). Still, this remains imprecise enough in light of the above observations, and the fact that these authors typically cite both *give* and *have* in the above examples, implies that they fail to make adequate distinctions between what is merely possible, as opposed to what is (statistically) probable in the given situations.

Swan (1995, p. 222) adds that the *get* variant means *finish doing something*, which is also not precise enough in view of the observations above. In addition, he states that the past participle here has a *passive meaning*, an observation reiterated in Graver (1986, p. 114). This observation is also dubious since, as indicated above, the *get something done construction* often implies that one does something oneself, i.e. it remains unclear what the term *the passive meaning* here refers to. In other words, the results of this kind of statistical analysis appear to undermine some commonplace descriptions of the pair of alternative constructions in question and to provide sound evidence on which some common terms should be reconsidered.

Eventually, Biber, Conrad & Leech (2002, p. 309) discuss the given pair of constructions within their discussion of various verb complements. They say that *-ed* complement clauses (*I got the door locked, They had carnival rides trucked and installed on the great green lawns*) are rare and very restricted in their distribution. They add that these clauses can complement only verbs (rather than other word classes) and that only a few main clause verbs can control them (*get* and *have*, as well as *want, need, see* and *hear*). In other words, the given authors do not address the difference in the use of the given pair of constructions at all. This is quite surprising since the given grammar book is exceptional in its reliance on corpora, not only for authentic examples, but also for coverage of language variation, including the coverage of preference and frequency of grammatical structures across

registers, regional dialects and other factors which may influence the use of various constructions, which is one of its main professed outcomes (Biber, Conrad & Leech, 2002, p. 3).

Eventually, it should be briefly observed here that the given authors, naturally, also address examples such as *He had his arm broken during a fight*, which refer to instances when something bad happens to someone. The use of the given construction pair with this meaning is outside the scope of this paper and will not be addressed further.

4.2. The *will V-inf* vs the *be going to V-inf* constructions

The table below presents the most important results of the distinctive collexeme analysis applied to the given two alternative constructions expressing futurity in English.

will V-inf			be going to V-inf		
No	Collexeme	FET p-value	No	Collexeme	FET p-value
1	see	0.0004	1	say	1.12E-12
2	find	0.0015	2	do	2.02E-08
3	give	0.0047	3	happen	4.77E-05
4	know	0.0108	4	have	0.0001
5	provide	0.0177	5	go	0.0004
6	depend	0.0285	6	win	0.0005
7	want	0.0305	7	stay	0.0014
8	receive	0.0305	8	use	0.0045
9	consider	0.0361	9	buy	0.0059
10	remain	0.0458	10	talk	0.0060
11	become	0.0553	11	show	0.0213
12	finish	0.0581	12	get	0.0275
13	hold	0.0736	13	suggest	0.0315
14	include	0.0736	14	be	0.0357
15	notice	0.0736	15	put	0.0362
16	follow	0.0934	16	invest	0.0444
17	reach	0.0934	17	measure	0.0444
18	need	0.0985	18	perform	0.0444
19	send	0.1080	19	photocopy	0.0444
20	accept	0.1184	20	rehearse	0.0444

Table 2. Top distinctive collexemes for the *will V-inf* vs the *be going to V-inf* constructions (adapted from Gries & Stefanowitsch, 2004a)

As it emerges from the table above, the main difference between the two lists of top collexemes is dynamicity. Namely, the distinctive collexemes for the *will* variant dominantly refer to relatively non-agentive or low-dynamicity actions (*find, receive, hold, finish, reach*, e.g., *I will finish this paper soon*), including events related to perception and cognition (*see, know, want, consider, notice, need, accept*, e.g., *They won't consider your application any time soon*), as well as to states (*depend, remain*, e.g., *He will remain in custody*). Only five of the top

20 collexemes refer to dynamic actions (*give, provide, include, follow, send*). On the other hand, only five of the top 20 collexemes distinctive for the *be going to V-inf* variant encode states or non-agentive actions (*have, stay, be, happen, get*, e.g., *We're going to stay but you guys go*); the remaining collexemes encode very dynamic actions. The second difference is related to the specificity of the actions and events involved – the list for *be going to* contains some very specific actions (*invest, measure, photocopy, rehearse*), as opposed to the *will V-inf* variant. In short, the *be going to* variant encodes more dynamic and more specific actions and events than *will* variant.

As opposed to Graver (1986), which makes no mention of the differences in the use of the two alternative constructions, all the other reference books used for the purposes of this paper do so. Those differences can be summarized as follows:

- a) *be going to* is used for more planned, “premeditated” actions than *will + infinitive*, which expresses intention at the moment of decision or an immediate decision (e.g., Thompson & Martinet, 1990, p. 180–210; Murphy, 1994, p. 16; Vince & Sunderland 1994, p. 7; Murphy, 1994, p. 42, 46; Swan, 1995, p. 221);
- b) when talking about future events not involving oneself, *be going to* expresses a greater certainty on the part of the speaker than *will* (Thompson & Martinet, 1990, p. 180–210; Murphy, 1994, p. 16);
- c) *be going to* is used for talking about a more immediate future than *will* (Thompson & Martinet, 1990, p. 180–210; Murphy, 1994, p. 16);
- d) *will + infinitive* is also used for offering, agreeing and promising to do something, and asking somebody to do something (Murphy, 1994, p. 42), whereas *be going to* is used for predicting the future on the basis of present evidence (typically outside of one’s control) (Swan, 1995, p. 221), as well as for jokingly predicting the future, with no meaning of intention, e.g. *I think I am going to die* (Biber, Conrad & Leech, 2002, p. 182)
- e) the *be going to* variant is very rare in academic prose as opposed to conversation (Biber, Conrad & Leech 2002, p. 182).

What the given distinctions do not explicitly mention, and what constitutes the main point of the distinctive collexeme analysis applied to the given constructions, is the “degree of dynamicity” referred to above. Therefore, although the reflexes of this criterion can actually be seen in some of the differences presented, this criterion should explicitly be added as an additional factor distinguishing between the two alternative constructions in the relevant reference books.

4.3. The *VN2 N3* (the ditransitive) vs *VN3 to N2* (the prepositional dative) constructions.

The top distinctive collexemes of the ditransitive, as opposed to the prepositional dative constructions, are available in the table below.

V N2 N3			V N3 to N2		
No	Collexeme	FET p-value	No	Collexeme	FET p-value
1	Give	1.84E-120	1	Bring	1.47E-009
2	Tell	8.77E-058	2	Play	1.46E-006
3	Show	8.32E-012	3	Take	2.00E-004
4	Offer	9.95E-010	4	Pass	2.00E-004
5	Cost	9.71E-009	5	Make	6.80E-003
6	Teach	1.49E-006	6	Sell	1.39E-002
7	Wish	5.99E-004	7	Do	1.51E-002
8	Ask	1.30E-003	8	Supply	2.91E-002
9	Promise	3.60E-003			
10	Deny	1.22E-002			
11	Award	2.60E-002			

Table 3. Top distinctive collexemes for the ditransitive (*V N2 N3*) and the prepositional dative (*V N3 to N2*) constructions (adapted from Stefanowitsch 2013, and Gries & Stefanowitsch, 2004a)

The results above show that the two construction variants also have different collostructional profiles. As it can be seen, the distinctive collexemes of the ditransitive construction mostly refer to literal or metaphorical transfer situations where the agent and the recipient are in close proximity to each other (*give, tell, show, offer, teach, wish, ask, promise, deny, award*, e.g. *She taught him English, She gave me her new book, I offered him a drink*). On the other hand, the top distinctive collexemes of the prepositional dative refer to transfer situations where the agent must overcome some distance or exert some effort – literal or metaphorical, in order to effect the transfer (*bring, play, take, pass, sell, do, supply*, e.g. *We will definitely pass the queries to the authorities, Novartis supplied the drug to 5,000 additional patients under the compassionate-use provision*).

Quite importantly, for our purposes in this paper, our investigation of the consulted reference books presented above has shown that this distinction is not addressed in any of them. To be more precise, some of those reference books do indeed address the given alternatives in general, focusing on structural differences between them and, more broadly speaking, on complementation patterns of different verbs. For example, Swan (1995, p. 608) points out that many verbs can be followed by two objects – one indirect and one direct. Usually, the indirect object refers to a person and comes first (*Let me make you some tea*). Alternatively, he adds, we can also put the indirect object after the direct object. In this case, it normally has a preposition, usually *to* or *for* (*I handed my licence to the policeman*). The given author goes on to discuss similar types of data regarding the two constructions but does not mention the differences in their use outlined above at all, implying that he considers them to be semantically and / or pragmatically interchangeable. Similarly, Biber, Conrad & Leech (2002, p. 423) state that ditransitive verbs often allow two options which are equivalent in meaning [*sic!*], namely indirect object + direct object (*I'll fix you some tea later*) and direct object + preposition *to* or *for* + prepositional object (*I'll fix it for you*). They also add that for the former pattern, the

principle of end-weight can influence the appearance of the indirect object first if it is much shorter than the (following) direct object (*The Academy never granted him membership that was his wife's ambition*). In addition, they discuss various other structural traits of the given pair of constructions (for example, the situations when the direct and indirect objects are expressed by pronouns, nominal clauses, etc.), all the while adhering to their view quoted above that the use of one as opposed to the other alternative construction produces no change in meaning.

5. Conclusions

The discussion above has shown that TEFL-oriented reference books, albeit quite valuable, can highly profit from the insights of distinctive collexeme analysis. Namely, construction variants that are syntactically, semantically, lexically or pragmatically similar, such as the ones discussed in this paper, deserve to be given more prominence in such textbooks (and in TEFL in general), especially in view of the Principle of no-synonymy (adopted in Cognitive Linguistics in general, and Construction Grammar in particular), which states that “if two constructions are syntactically distinct [we would also add – lexically distinct, as in the *get vs have something done* constructions], they must be semantically and / or pragmatically distinct” (Goldberg 1995, 67). This appears to be overlooked to varying degrees in the given type of literature since construction variants are often treated as interchangeable or are not described adequately enough. The paper thus argues for a tighter integration of the results of theoretical linguistics that are based on the data from (massive standardized) corpora and on strict observational and experimental protocols and state-of-the-art statistical methods, such as the data offered by distinctive collexeme analysis, on the one hand, and TEFL-related reference literature, on the other hand. Such an integration can prove useful in increasing the descriptive adequacy of the latter and hence in improving EFL learners' linguistic competence.

References

- Biber, D., Conrad, S., and Leech, G. (2002). *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education.
- Flach, S. (2015). Let's go look at usage: A constructional approach to formal constraints on go-VERB. In T. Herbst & P. Uhrig (eds), *Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association* (vol. 3, pp. 231–252). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Flach, S. (2017). *Collostructions: An R implementation for the family of collostructional methods*. R package version 0.1.0. Retrieved from: www.bit.ly/sflach.
- Gilquin, G. (2006). The verb slot in causative constructions. Finding the best fit. *Constructions*, 1(3): 1–46.
- Goldberg, A. E. (1995). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument*

- Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goldberg, A. E. (2006). *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford: OUP.
- Graver, B. D. (1986). *Advanced English Practice*. Oxford: OUP. (3rd edition).
- Gries, S. T. (2010). Cluster Analysis and the Identification of Collexeme Classes. In S. Rice & J. Newman (eds.), *Empirical and Experimental Methods in Cognitive/Functional Research* (pp. 73–90). Stanford: CSLI Publications.
- Gries, S. T. (2012). Frequencies, probabilities, association measures in usage-/exemplar-based linguistics: Some necessary clarifications. *Studies in Language*, 36(3): 477–510.
- Gries, S. T. (2013). Data in Construction Grammar. In T. Hoffman & G. Trousdale (Eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar* (pp. 93–108). Oxford: OUP.
- Gries, S. T. (2014). *Coll.analysis 3.5. A script for R to compute perform collostructional analyses*. Retrieved from: <http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/stgries/teaching/groningen/>.
- Gries, S. T. (2015). More (old and new) misunderstandings of collostructional analysis: on Schmid & Küchenhoff (2013). *Cognitive Linguistics*, 26(3): 505–536.
- Gries, S. T. & Stefanowitsch, A. (2004a). Extending collostructional analysis: A corpus-based perspective on ‘alternations’. *International Journal of Corpus Linguistics*, 9(1): 97–129.
- Gries, S. T., & Stefanowitsch, A. (2004b). Co-varying collexemes in the *into*-causative. In M. Achard & S. Kemmer (eds.), *Language, culture, and mind* (pp. 225–236). Stanford, CA: CSLI Publications.
- Gries, S. T., Hampe, B., & Schönefeld, D. (2005). Converging evidence: bringing together experimental and corpus data on the association of verbs and constructions. *Cognitive Linguistics*, 16(4):635–76.
- Hilpert, M. (2006). Distinctive collexemes and diachrony. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory* 2(2): 243–56.
- Hilpert, M. (2012). Diachronic collostructional analysis. How to use it, and how to deal with confounding factors. In J. A. Robinson & K. Allan (Eds.), *Current methods in historical semantics* (pp. 133–160). Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Hilpert, M. (2014a). Collostructional analysis: Measuring associations between constructions and lexical elements. In D. Glynn and J. A. Robinson (Eds.), *Corpus Methods for Semantics: Quantitative studies in polysemy and synonymy* (pp. 391–404). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hilpert, M. (2014b). Corpus-based Approaches to Constructional Change. In T. Hoffman & G. Trousdale (Eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar* (pp. 457–475). New York: OUP.
- Hilpert, M. (2014c). *Construction Grammar and its Application to English*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hoffman, T., & Trousdale, G. (Eds.). (2013). *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Murphy, R. (1994). *English Grammar in Use: A self-study reference and practice book for intermediate students, with answers*. Cambridge: CUP. (2nd edition).

- Stefanowitsch, A. (2006). Negative evidence and the Raw Frequency Fallacy. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 2(1): 61–77.
- Stefanowitsch, A. (2011). Cognitive linguistics as a cognitive science. In M. Callies, W. R. Keller & A. Lohöfer (Eds.), *Bidirectionality in the cognitive sciences* (pp. 296–309). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Stefanowitsch, A. (2013). “Collostructional Analysis.” In T. Hoffman & G. Trousdale (Eds.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar* (pp. 290–306). Oxford: OUP.
- Stefanowitsch, A., & Gries. S. T. (2003). Collostructions: Investigating the interaction between words and constructions. *International Journal of Corpus Linguistics*, 8(2): 209–243.
- Stefanowitsch, A., & Gries. S. T. (2005). Covarying collexemes. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 1(1): 1–43.
- Stefanowitsch, A., & Gries. S. T. (2008). Channel and constructional meaning: A collostructional case study. In G. Kristiansen & R. Dirven (Eds.), *Cognitive sociolinguistics* (pp. 129–152). Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Swan, M. (1995). *Practical English Usage. International Student's Edition*. Oxford: OUP. (2nd edition).
- Thomson, A. J., and Martinet, A. V. (1986). *A Practical English Grammar*. (4th edition).
- Vince, M., and Sunderland, P. (1994). *Advanced Language Practice with Key*. Oxford: Macmillan.
- Wulff, S., Stefanowitsch, A., & Gries. S. T. (2007). Brutal Brits and persuasive Americans: Variety-specific meaning construction in the into-causative. In G. Radden, K.-M. Köpcke, T. Berg & P. Siemund (Eds.), *Aspects of meaning construction* (pp. 265–281). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

Владан Павловић

КОЛОСТРУКЦИОНИ УВИДИ У АЛТЕРНАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ ИЗ УГЛА НАСТАВЕ ЕНГЛЕСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Резиме

У раду се разматрају три пара синтаксичких конструкција која су у честој употреби у енглеском језику и која се могу сматрати синонимичним. У питању су конструкције *get* и *have something done*, конструкције *will V-inf* и *be going to V-inf*, као и пар који чине дитранзитивна и предложна конструкција. Циљеви рада су следећи: а) дати преглед резултата доступних у литератури који се добијају применом анализе дистинктивних колексема на дате парове алтернативних конструкција, и б) размотрити како се ти резултати уклапају у виђење датих конструкција у референтној литератури која се користи у настави енглеског као страног језика. Закључује се да таква референтна литература, иако корисна и

вредна, неретко занемарује део значајних семантичких и / или прагматских разлика између таквих конструкција. Рад се тако залаже за тешњу интеграцију резултата до којих се долази у теоријској лингвистици, и то таквих који су засновани на подацима из великих (балансираних и репрезентативних) корпуса и на савременим статистичким методима обраде таквих података, као што је анализа дистинктивних колексема, са једне стране, и референтне литературе која се користи у настави енглеског као страног језика, са друге стране, будући да таква њихова интеграција може унапредити како дескриптивну адекватност такве литературе тако и језичку компетенцију оних који уче енглески као страни језик.

vladan.pavlovic@filfak.ni.ac.rs

Александра А. Јанић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ПРИДЕВСКИ СУФИКС *-ЈАСТ* КАО МОРФОФОНОЛОШКА АЛТЕРНАТИВА СУФИКСУ *-АСТ*¹

Апстракт: Дистрибуција и конкурентност суфикса *-аст* и *-јаст* у српском језику предмет су истраживања у овом раду, а циљ је одређивање статуса *-јаст* у савременом српском језику. Суфикс *-јаст* доминантно није видљив на површинској структури и у раду је посматран као морфофонолошка алтернатива суфиксу *-аст* у случају када је финални сугласник творбене основе (25% свих примера): 1) *ј, љ, њ, ђ* (нпр. *јајаст, сабљааст, бубњааст, риђаст*); 2) сугласник који процесом палатализације и јотовања даје исте резултате: *к* (и *ц* које историјски води порекло од *к*), *з, х* (нпр. *језичааст, месечааст, бубрежааст, ваздушааст*). Придеви који недвосмислено садрже суфикс *-јаст* су они који се завршавају на *-њааст* или *-љааст* и који на крају творбене основе имају сугласник *н*, односно *л* (попут *кестењааст, пепељааст*). Потврђена је паралелна употреба придева са истом основном и суфиксом *-аст* и *-јаст* (попут *кестенааст* и *кестењааст, жбунааст* и *жбуњааст*), али ти облици немају подједнаку фреквентност.

Кључне речи: морфофонологија, изведени придеви, суфикс са иницијалним *ј*, јотовање, палатализација, аломорфи, морфемска граница, *-јаст, -аст*.

1. Увод

Предмет овог рада су дистрибуција и конкурентност суфикса *-аст* и *-јаст* у српском језику, и то у зависности од завршног сугласника творбене основе и у светлу фонолошке могућности алтернативне творбене интерпретације (помоћу *-аст* или *-јаст*) примера у којима има фонолошких промена на морфемском шаву између творбене основе и суфикса.

Будући да у србистичкој и сербокroatистичкој литератури не постоји јединствен став о (не)постојању суфикса *-јаст*, циљ нам је да на основу анализе свеобухватне грађе ексцерпираних из *Обратног речника српскога језика* и на основу података о фреквентности репрезентативних конкурентних форми придева са истом творбеном основном покажемо статус суфикса *-јаст* у савременом српском језику. Конкретније, показаћемо да ли је *-јаст* само фонолошка варијанта суфикса *-аст*, да ли је суфикс *-јаст* видљив на површинској структури

¹ Ово истраживање подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-9/2021-14/200165) и део је и пројекта *Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу* Огранка САНУ у Нишу (О-25-20).

или се реконструише само на основу тога што постоји јотовање финалног сугласника из творбене основе, те ћемо испитати утицај дужине творбене основе на избор суфикса. Такође, на основу података добијених из *Српског мрежног корпуса* показаћемо и однос учесталости употребе творбено дублетних облика са *-аст* и *-јаст* који имају исту творбену основу (попут *кестењаст* и *кестењаст*).

Структура рада је следећа: У другом одељку представљени су теоријски основи о суфиксу *-аст* и *-јаст*, у трећем одељку дати су основни подаци о ексцерпираној и анализираној грађи, у четвртом су појашњене морфофонолошке могућности у творбеној анализи придева са *-(j)аст*, са посебним освртом на случајеве са различитим завршним сугласницима творбене основе. Пети одељак чини дискусија, обједињени закључци изнети су у шестом одељку, док је грађа дата у прилогу након закључка рада.

2. Теоријски основи

У србистичкој и сербокroatистичкој литератури постоје различита мишљења у вези са (не)постојањем суфикса *-јаст* (о придевским суфиксима са иницијалним *j* видети Јанић 2020). Издвајамо четири групе аутора.

У првој групи су они аутори који само *-аст* сматрају суфиксом. На пример, Милан Стакић (1988) алтернације² задњонепчаних сугласника објашњава утицајем придева на *-ьн*. Са друге стране, треба имати у виду да јотовање постоји и уз основе на *н* и *л*.

Другу групу чине аутори који форманте *-аст* и *-јаст* сматрају суфиксима (нпр. Марећић 1963; Бабић 1986; Панджић 2015; Јанић 2020). Иван Панцић (2015: 313) издваја формант *-јаст* као придевски суфикс, исто као и, на пример, *-каст*. Томо Марећић (1963: 374) недвосмислено даје статус суфикса форманту *-јаст*, а издваја га и Стјепан Бабић (1986: 335). Однос придевских суфикса са иницијалним *j* у српском језику на основу грађе из *Азбучника придева у српској прози двадесетог века* Мирослава Јосића Вишњића разматран је у раду Јанић 2020.

Код треће групе аутора постојање *-јаст* само је имплицирано у примерима са извршеним јотовањем финалног сугласника творбене основе (нпр. Ђирка 2005b). Данко Шипка (2005b: 49–50) наводи само суфикс *-аст*, али је у примерима имплицирано вршење гласовних алтернација (палатализације или јотовања, при чему је јотовање могуће једино ако је суфикс *-јаст*, а палатализација када је суфикс *-аст*): „*-ast* -o, -a *adj.* 1. који *podseća* на X NE MENJA VRSTU REČI *bakrenast*, -a, -o (= *bakren* + *-ast*), 2. који *ima boju* X IMENICA > PRIDEV *ljubičast*, -a, -o *adj.* (= *ljubic[a]-* + *#ast*), 3. који *podseća* на X IMENICA > PRIDEV *kestenjast*, -a, -o *adj.* (= *kesten-* + *#ast*)”.

² Ово истраживање подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-9/2021-14/200165) и део је и пројекта *Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу* Огранка САНУ у Нишу (О-25-20).

Четвртој групи припадају аутори који уопште не наводе примере са завршетком *-аст* у којима је извршено јотовање (Mrazović, Vukadinović 2009: 309; Пипер, Клајн 2013: 236), те се не изјашњавају о статусу форманта *-јаст*.

Кратки опис (не)вршења гласовних алтернација код придева на *-аст* даје Клајн (2003: 273), уз одговарајуће примере, али *-јаст* не издваја као морфофолошку варијанту суфикса *-аст*:

„Гласовне промене се јављају само у мањем броју примера и сасвим недоследно: палатализација завршног *к* у *јабучаст*, *језичаст* итд. (али без промене у *кукаст*, *тракаст*, *ваљкаст* итд.), завршног *г* у *бубрежаст*, *рожаст* итд. (али *пругаст*, *п[ј]егаст* и сл.), завршног *х* у *ваздушаст*, *трбушаст* итд. (али РМС бележи *стрехаст* и *сувоврхаст/суховрхаст* ‘који је сувог врха’), завршног *ц* у *м(ј)есечаст*, *витичаст* итд. (али *срцаст*, *звонцаст*), јотовање *л* у *пепељаст*, *дебељаст* (али много чешће без промене, као у *будаласт*, *стреласт*, *кугласт* итд.), јотовање *н* само у *кестењаст* и у понеком ретком облику као *дрвењаст* (чешће *дрвенаст*), *жбуњаст* (чешће *жбунаст*)”.

Што се тиче творбене основе, у литератури су издвојена следећа ограничења: „*-аст* је веома продуктиван суфикс, претежно од именичких основа” (Клајн 2003: 273), следе придевске, па глаголске основе. Рајна Драгићевић (2001: 109), на основу мање обимне грађе која обухвата придеве за означавање људских особина, наглашава да су придеви на *-аст* доминантно деноминални, да нема девербативних, а да су ретко деадјективни, на шта се надовезује Хлебцец (1998: 325) наводећи да се „завршетак *-аст* нерадо комбинује са придевима³ у значењу основних боја”.

Будући да нема семантичких разлика између придева изведених суфиксом *-аст* и (алтернативног) *-јаст*, у овом теоријском делу представимо опсег значења поменутих придева описаних у литератури. Код придева на *-аст* са именичком основом, значења обухватају сличност по облику, материјалу или некој конкретной визуелној карактеристици у односу на мотивну реч, а уопштено гледано код придева на *-аст*, деминутивно значење, односно значење ублажавања у односу на мотивну реч, често је у вези са бојама (уп. нпр. Клајн 2003: 273, Павловић 1952а). Придеве на *-аст* мотивисане придевима којима се означавају боје издваја Данијела Станић (2012: 36–38). Павловић (1952а; 1952б; 1952в) такође се бавио суфиксом *-аст*, а што се семантике тиче, указивао је на то да се деминутивност не може повезати са целом творбеном групом и такође је истакао да је често везана за придеве којима се означавају боје.

Сложени суфикси на *-аст* нису предмет детаљнијег истраживања у овом раду. Прво издвајамо сложене суфиксе на *-аст* који се често помињу у литератури, вероватно због већег броја различитих потврђених примера: *-каст*, *-икаст*, *-ичаст*, *-уљаст*, *-ушаст*, *-ушкаст*. Данијела Станић (2012: 36–38), на пример, од сложених суфикса издваја *-каст* (*руменкаст*), *-ичаст* (*беличаст*), *-част* (*плав-*

³ На термиолошкој разлици између гласовних промена (које су везане за фонолошко окружење и зависе од њега; у конкретном периоду вршиле су се због одређеног гласовног закона, а данас се не морају вршити) и гласовних алтернација (које су везане за морфолошко окружење и врше се и данас) инсистирају, на пример, Милан Стакић (2003: 29–31) и Данко Шипка (2005а: 48).

част), *-оласт* (*мрколаст*), *-уљаст* (*сивуљаст*), *-ушаст* (*белушаст*), *-ушкаст* (*плавушкаст*), *-ајаст* (*мркајаст*). Клајн (2003: 274–276) региструје следеће сложене суфиксе: *-каст*, *-икаст*, *-ичаст*, *-њаст*, *-оласт*, *-уљаст*, *-ушаст*, *-ушкаст*. Приликом ексцерпирања грађе потврдили смо и сложене суфиксе попут: *-ељаст* (*крутељаст*), *-ијаст* (*канџијаст*), *-караст* (*жућкараст*), *-част* (*рупчаст*).

3. О грађи

Грађу чини 1094 придева на *-аст*, а ексцерпирана је из *Обратног речника српскога језика* (Николић 2000). Толико је творбено прозирних придева са суфиксом *-аст* и/или *-јаст*, и то првенствено добијених суфиксацијом, док сложени⁴ придеви са суфиксом *-аст* и/или *-јаст* чине само 3,5% грађе. Примера ради, морфофонолошки недвосмислени придеви са *-аст* су они попут: *бумбараст*, *вретенаст*, *канџаст*, *кашаст*, *листаст*, *туфнаст*.

Семантички гледано, анализирани придеви са алтернативном морфофонолошком творбеном интерпретацијом помоћу *-аст* и/или *-јаст* не разликују се међусобно. Ради одређивања морфемске границе и повезивања са одговарајућом мотивном речју, значења анализираних придева проверавали смо у *Речнику српскога језика* (Николић 2007) и *Речнику српскохрватског књижевног језика* (Стевановић 1967–1976).

Списак 1094 творбено прозирна придева са суфиксом *-аст* и/или *-јаст* дајемо у Прилогу на крају рада.

4. Могућности творбене анализе за придеве са *-(j)аст*

Из морфофонолошког угла, три су групе случајева при творбеној анализи придева на *-аст*:

- 1) Суфикс је недвосмислено *-аст* (нпр. *клинаст*, *кукаст*: *клин-* + *-аст* и *кук-* + *-аст*);
- 2) Суфикс је недвосмислено *-јаст* (нпр. *пепељаст*, *жбуњаст*: *пепел-* + *-јаст* и *жбун-* + *-јаст*);
- 3) Подједнако је могуће да је суфикс *-аст* или *-јаст* (нпр. *змијаст*: *змиј-* + *-аст* или *змиј-* + *-јаст*).

У творбеним приручницима (нпр. Стевановић 1981; Вabić 1986; Клајн 2003) није узиман у обзир горепоменут трећи, алтернативни, начин тумачења суфикса *-аст* и *-јаст*. Наиме, алтернативно творбено тумачење – помоћу *-аст* или помоћу *-јаст* – фонолошки је могуће у случајевима где се основа завршава меким сугласником попут *ј*, *љ*, *њ*, *ђ*, као и у случајевима где палатализација и јотовање дају исте резултате, о чему ће бити више речи у наставку рада.

⁴ Претпостављамо да мисли на придевске основе будући да цели придеви не учествују у процесу суфиксације.

4.1. Суфикси *-аст* и *-јаст* у зависности од финалног сугласника основе: *ј, љ, њ, ђ*

Алтернативно творбено тумачење помоћу суфикса *-аст* и *-јаст* објашњавамо из морфофонолошког угла у овој групи примера будући да у српском језику не постоје сугласничке групе *јј* (осим у суперлативу придева који имају иницијално *ј*, попут *најјачи*, *најјефтинији*), *љј*, *њј*, *ђј* (о овим и оваквим ограничењима у сугласничких групама видети Петровић–Гудурић 2010: 406).

У примерима попут оних датих у наставку, морфофонолошки гледано, постоји подједнака могућност за творбено тумачење суфиксом *-аст* и *-јаст*, односно поменути суфикси су алтернативни: *јајаст* (именичка творбена основа *јај-* + суфикс *-аст* или именичка творбена основа *јај-* + суфикс *-јаст*), *бодљаст* (именичка творбена основа *бодљ-* + *-аст* или именичка творбена основа *бодљ-* + *-јаст*), *дињаст* (именичка творбена основа *дињ-* + *-аст* или именичка творбена основа *дињ-* + *-јаст*), *риђаст* (придевска творбена основа *риђ-* + *-аст* или придевска творбена основа *риђ-* + *-јаст*).

Финални сугласник основе	<i>-аст/-јаст</i>
Ј	26 ⁵ (18,84%)
Љ	66 (47,83%)
Њ	39 (28,26%)
Ђ	7 (5,07%)

Табела 1. Квантитативни подаци о придевима са *-аст/-јаст* и *ј, љ, њ, ђ* као финалним сугласницима творбене основе

Са друге стране, група *ђј* постоји у српском језику на морфемском шаву (нпр. *пуномођје*, *окуђје*, *свемођје*), те примери на *-ђаст* морфофонолошки не дозвољавају тумачење помоћу суфикса *-аст* и *-јаст*, већ само помоћу *-аст*: *плеђаст* (именичка творбена основа *плеђ-* + суфикс *-аст*), *сађаст* (именичка творбена основа *сађ-* + *-аст*), *вређаст* (именичка творбена основа *вређ-* + *-аст*), *итатиђаст* (именичка творбена основа *итатиђ-* + *-аст*), *прутиђаст* (именичка творбена основа *прутиђ-* + *-аст*).

У групи придева са поменутиим меким сугласницима на крају творбене основе, међу ексцерпираним примерима налазе се, између осталих, и: *гнојаст*, *кајсијаст*, *лишајаст*, *пихтијаст*, *ракијаст* (са финалним *ј* у творбеној основи); *богаљаст*, *зельаст*, *петљаст*, *сабљаст*, *темељаст* (са финалним *љ* у творбеној основи); *бубњаст*, *дињаст*, *животињаст*, *муњаст*, *трешњаст* (са финалним *њ* у творбеној основи); *грожђаст*, *лађаст*, *риђаст*, *смеђаст*, *чађаст* (са финалним *ђ* у творбеној основи). Скоро половину примера из ове групе чине творбене основе на *љ*, близу трећине чине придеви са творбеном осномом на *њ*, скоро петину примера чине придеви са творбеном осномом на *ј*, а само пет процената примера из ове групе су они чија се творбена основа завршава сугласником *ђ* (в. Табелу 1).

⁵ Први број представља апсолутни број таквих примера у грађи, а проценти су одређени за чланове ове групе.

4.2. Дистрибуција суфикса *-аст* и *-јаст* у зависности од финалног сугласника основе: *к, з, х, ц*

Палатализација сугласника *к* (и *ц*⁶), *з*, *х* помоћу суфикса *-аст* и јотовање помоћу *-јаст* доприносе алтернативној творбеној анализи из морфофонолошког угла будући да су резултати обеју сугласничких алтернација исти (*к* и *ц* прелазе у *ч*, *з* у *ж*, *х* у *ш*).

У групи придева са финалним сугласницима *к, з, х, ц* у творбеној основи са алтернативним тумачењем помоћу суфикса *-аст* и *-јаст*, међу ексцерпиранима примерима се, између осталих, налазе и: *брчаст, ваљчаст, горчаст, језичаст, пупчаст* (са сугласником *к* на крају творбене основе); *бубрежаст, јаружаст, каљужаст, квржаст, ковчежаст* (са сугласником *з* на крају творбене основе); *ваздушаст, вршаст, орашаст, пастушаст, трбушаст* (са сугласником *х* на крају творбене основе); *зечаст, јаребичаст, месечаст, ногавичаст, пијавичаст* (са сугласником *ц* на крају творбене основе).

Из морфофонолошког угла, у примерима попут *ваљчаст* могућа је творбена анализа са *-аст* и *-јаст* као суфиксом: именичка творбена основа *ваљк-* + суфикс *-аст* и именичка творбена основа *ваљк-* + суфикс *-јаст*. Исто важи и за примере са *з* као финалним сугласником творбене основе које прелази у *ч* (на пример, именичка творбена основа *бубрег-* + суфикс *-аст* или именичка творбена основа *бубрег-* + суфикс *-јаст*), са *х* као крајњим сугласником творбене основе које прелази у *ш* (на пример, именичка творбена основа *ваздух-* + *-аст* или именичка творбена основа *ваздух-* + суфикс *-јаст*), те са *ц* као крајњим сугласником творбене основе које прелази у *ч* (на пример, именичка творбена основа *месец-* + суфикс *-аст* или именичка творбена основа *месец-* + суфикс *-јаст*).

Финални сугласник основе	<i>-аст</i>	<i>-аст/-јаст</i>
К	110 ⁷ (79%)	29 (21%)
Г	29 (72,5%)	11 (27,5%)
Х	4 (36%)	7 (64%)
Ц	9 (9%)	90 (91%)

Табела 2. Квантитативни подаци о придевима са *к, з, х, ц* као финалним сугласницима творбене основе и суфиксом *-аст* или *-аст/-јаст*

Ако поредимо проценте алтернативног јављања суфикса *-аст* и *-јаст* и проценте јављања придева где је једино творбено тумачење суфиксом *-аст* (*тракаст, негаст, стрехаст, срцаст* итд.), код придева на *-аст* са финалним сугласницима *к* и *з* у творбеној основи доминирају облици са суфиксом *-аст* (редом, 79% и 72,5%), док код придева на *-аст* са финалним сугласницима *х* и

⁷ Број ван заграде у овој табели показује апсолутни број различитих придева чија творбена основа има конкретни сугласник као финални. Проенти дати у загради показују однос броја придева на конкретни сугласник (*к, з, х* и *ц*) који имају јединствено тумачење помоћу суфикса *-аст* и оних примера који имају алтернативно тумачење помоћу суфикса *-аст/-јаст*.

ц доминирају облици са алтернативним тумачењем суфиксима *-аст* и *-јаст* (за *х* је 64%, а за *ц* чак 91% примера са извршеном алтернацијом⁸ у *ш*, односно *ч*). У Табели 2 види се да тенденција ка алтернативном тумачењу суфикса опада у следећем смеру: *ц*, *х*, *з*, *к*, што треба имати у виду приликом извођења и употребе нових придева.

4.3. Дистрибуција суфикса *-аст* и *-јаст* у зависности од финалног сугласника основе: *л*, *н*

У групи придева на *-аст* са финалним *л* и *н* у творбеној основи и неопходним творбеним тумачењем само помоћу *-јаст*, међу ексцерпиранима се, између осталих који садрже *-јаст*, налазе и: *дебелјаст*, *киселјаст*, *пепелјаст*, *смољаст*, *удолјаст* (са *л* на крају творбене основе); *грумењаст*, *дрвењаст*, *жбуњаст*, *кестењаст*, *црвењаст* (са *н* на крају творбене основе).

Поредећи примере са *-аст* и *-јаст* у овој групи, примећујемо да су ипак бројнији примери који се творбено тумаче само помоћу *-аст*, конкретније, 89% је таквих придева чије су творбене основе са крајњим *л* и 93% оних са крајњим *н* у творбеној основи (в. Табелу 3). Издвајамо по пет примера из грађе: *анђеласт*, *магласт*, *металаст*, *огледаласт*, *уваласт* (творбене основе код ових придева завршавају се на *л*, а суфикс је несумњиво *-аст*); *бакренаст*, *коренаст*, *маховинаст*, *прстенаст*, *сенаст* (творбене основе код ових придева завршавају се на *н*, а суфикс је несумњиво *-аст*).

Финални сугласник основе	<i>-аст</i>	<i>-јаст</i>
Л	83 (89%)	10 (11%)
Н	140 (93%)	11 (7%)

Табела 3. Квантитативни подаци о придевима са *л*, *н* као финалним сугласницима творбене основе и суфиксом *-аст* и *-јаст*

Наведени подаци указују на тенденције у савременом српском језику у вези са постојећим придевима са суфиксима *-аст* и *-јаст* и њиховом творбеном анализом.

5. Дискусија

На почетку дискусије истичемо постојање облички сличних придева на *-аст* попут *сребраст* и *сребрнаст*, *свиласт* и *свиленаст*, мотивисаних именицом (уп. *сребро*, *свила*) и оних мотивисаних придевом са поменутом именичком основом (уп. *сребрн*, *свилен*). Са друге стране, издвајамо и случајеве творбених дублета,

при чему се уз исту творбену основу недвосмислено јављају суфикс *-аст* и *-јаст*, односно постоје примери придева без гласовних алтернација завршног сугласника творбене основе и примери придева са извршеним гласовним алтернацијама: *ветренаст* и *ветрењаст*, *враголаст* и *врагољаст*, *гваласт* и *гваљаст*, *груменаст* и *грумењаст*, *жбунаст* и *жбуњаст*, *заваласт* и *заваљаст*, *јаругаст* и *јаружаст*, *квргаст* и *квржаст*, *кестенаст* и *кестењаст*.

Као важан фактор за тенденцију основе ка суфиксу *-аст* или *-јаст* (или пак алтернативном тумачењу поменутих суфикса) издвајамо дужину творбене основе (према броју слогова).

Анализирана свеобухватна грађа показује да су дуже основе склоније јотовану, односно тумачењу помоћу суфикса *-јаст*. У случају придева на *-наст*, у којима је суфикс недвосмислено *-аст*, просечна дужина основе је у броју слогова 1,98, а на *-њаст*, где је суфикс недвосмислено *-јаст*, 2,1 слог. Још је изразитија разлика у просечној дужини творбене основе код придева чија је основа на *л*. Наиме, када је суфикс *-аст*, просечна дужина творбене основе је 1,49, а уз суфикс *-јаст* дужина основе је 2,1 (в. Табелу 4).

Када је у питању поређење дужине творбене основа на *к*, *г*, *х*, *ц* у случајевима када је суфикс недвосмислено *-аст* и у случајевима када постоји алтернативно творбено објашњење помоћу суфикса *-јаст*, дуже су оне творбене основе на *к* и *ц* када постоји могућност алтернативног тумачења суфикса (када је завршетак придева *-част*). Са друге стране, код придева чије су творбене основе на *г* и *х* и недвосмислено имају суфикс *-аст* дуже су основе (в. Табелу 4) него оне где постоје алтернативна тумачења суфиксом *-аст/-јаст* (када је завршетак *-жаст* за основе са финалним *г* и када је завршетак *-шаст* за основе са финалним *х*).

Финални сугласник основе	<i>-аст</i>	<i>-јаст</i>	<i>-аст/-јаст</i>
Н	1,98	2,1	/
Л	1,49	2,1	/
К	1,29	/	1,57
Г	1,59	/	1,55
Х	2	/	1,86
Ц	1,22	/	2,14
Љ	/	/	1,55
Њ	/	/	1,64
Ђ	/	/	1
Ј	/	/	1,85

Табела 4. Дужина творбене основе исказана у броју слогова за придеве са датим финалним сугласницима творбене основе и суфиксом *-аст*, *-јаст* или *-аст/-јаст*

Осим у примеру *протегљаст*, сви примери са суфиксом *-јаст* чије се основе завршавају сугласником *л* или *н* имају вокал пре финалног *л/н* (на пример: *дебелјаст*, *киселјаст*; *жбуњаст*, *кестењаст*). Са друге стране, у примерима са суфиксом *-аст* (без извршене гласовне алтернације) пре суфикса може бити и сугласничка група: *брашинаст*, *влакнаст*, *вузласт*, *магласт*, *масласт*, *седласт* и сл.

Са друге стране, на избор једног од алтернативних придевских облика од стране говорника сматрамо да утицаја има и фреквентност употребе тих конкретних облика, односно већа изложеност говорника једном од облика. Што се фреквентности употребе (творбено) дублетних ексцерпираних примера тиче, поредећи парове придева који се употребљавају (или могу употребити) са суфиксом *-аст* и *-јаст*, издвајамо репрезентативне случајеве где су у *Српском мрежном корпусу* (*SrWaC*)⁹ фреквентнији придеви са *-јаст* и где су фреквентнији придеви са *-аст*.

У корист *-јаст*: *кестењааст* (159), *пепељааст* (112), *ветрењааст* (5), *протегљааст* (4), *дебелјааст* (1), а *кестенааст* (10), без потврда за *пепелааст*, *ветренааст*, *протеглааст*, *дебелааст*.

У корист *-аст*: *дрвенааст* (398), *жбунааст* (232), *враголааст* (194), *груменааст* (4), *киселааст* (2), *четинааст* (2), *коштунааст* (1), а *жбуњааст* (4), *врагољааст* (1), а нема потврда за *кисељааст*, *дрвењааст*, *грумењааст*, *четињааст*, *коштуњааст*.

Поређења ради, наводимо фреквентност још неколико примера из грађе који немају дублетне облике: *плочааст* (552), *рупичааст* (152), *потковичааст* (78), *кончааст* (63), *канџааст* (29), *добошааст* (11), *лубеничааст* (4), *ивичааст* (0), *круничааст* (0), *удичааст* (0), при чему истичемо да изостанак јављања поменутих придева у конкретном корпусу не значи да их матерњи говорници не би употребили или разумели.

6. Закључак

Насупрот придевском суфиксу *-аст* (нпр. у лексемама *звездааст*, *коџкааст*) налази се његова варијанта са иницијалним *ј* (*-јаст*), која доминантно није видљива на површинској структури, већ само индиректно, кроз гласовне алтернације. Ипак, поменуто *ј* могло се развити у хијату у примерима попут *танковијааст*, а сложени суфикс *-ајааст* потврђен је у примерима попут *мркајааст*.

Творбена анализа придева који се завршавају на *-аст* у српском језику (што укључује и примере са *-јаст*) у овом раду заснива се на 1094 творбено прозирна придева из *Обратног речника српскога језика*. Посматрајући однос творбене основе и суфикса, у творбеној анализи из морфофонолошког угла издвојили смо три могућности:

- 1) Суфикс је недвосмислено *-аст* (нпр. *клинааст*, *кукааст*: *клин-* + *-аст* и *кук-* + *-аст*);
- 2) Суфикс је недвосмислено *-јаст* (нпр. *пепељааст*, *жбуњааст*: *пепел-* + *-јаст* и *жбун-* + *-јаст*);
- 3) Подједнако је могуће да је суфикс *-аст* или *-јаст* (нпр. *змијааст* као *змиј-* + *-аст* или *змиј-* + *-јаст*).

Посебну пажњу смо у раду обратили на случајеве у којима се основа

⁹ *Српски мрежни корпус* изабран је за претрагу због најактуелнијих података, због обима грађе и зато што у претрази даје бројчане податке употребе свих морфолошких облика унете лексеме.

завршава меким сугласником *j, љ, њ, њ*, што фонолошки омогућава двоструко творбено тумачење – са *-аст* или са *-јаст* (у примерима попут *јајаст, бодљаст, дињаст, гвожђаст* будући да на морфемском шаву основе и суфикса не постоје групе *jj, љj, њj, њj*), затим на примере са финалним сугласником основе који палатализацијом и јотовањем дају исте резултате, конкретније, *к* (и *ц*), *г, х* у, редом, *ч, ж, ш* (нпр. *језичаст, месечаст; бубрежаст; ваздушаст*). Поменутих примера који дозвољавају алтернативно тумачење *-аст* и *-јаст* у ексцерпираној грађи има 25%. Напомињемо да нису сви сугласници подложни јотовању тежили суфиксу *-јаст* када се нађу на крају творбене основе.

У већини свих ексцерпираних примера на *-аст* јасно је да је суфикс *-аст* и да завршни сугласник основе не дозвољава комбиновање са *-јаст*. Отуда је употреба *-јаст* доминантно фонолошки условљена. У осталим случајевима разлози за употребу *-аст* и/или *-јаст* су морфофонолошки (показали смо да утицаја има и дужина творбене основе) и потенцијално семантички (удаљавање од значења мотивне речи довођењем у везу са другим/другачијим кореном), као у *коцкаст* (а не **коцчаст/*кочаст*), *магласт* (а не **магљаст*), *сенаст* (а не **сењаст*).

Паралелно постојање суфикса *-аст* и *-јаст* потврђено је напоредном употребом творбено дублетних облика попут *кестењаст* и *кестенаст, жбуњаст* и *жбунаст, квргаст* и *квржаст*, иако не у истој мери. Истичемо да се у овим и оваквим паровима примера назире јасне тенденције конкретних чланова пара ка *-аст* или ка *-јаст*.

У литератури се истичу именичке и придевске основе у творби придева који се завршавају на *-аст*, али у ексцерпираној грађи се јављају и знаке глаголских основа, прилошких основа и основа од узвика: *лелујаст, кривудаст, мигољаст, низбрдаст, буњаст, кврчаст*.

7. Прилог

Абрашаст, аветаст, аветињаст, азотаст, алапачаст, алатаст, амбрат, амреласт, анђеласт, бабаст, бабураст, бабушинаст, баврљаст, багренаст, бадемаст, бајамаст, баканџаст, бакараст, бакраст, бакренаст, баљаст, бандоглаваст, бараст, баришунаст, бачваст, баџаст, бебаст, бедаст, бедраст, беланчевинаст, беласаст, беласт, белогрласт, белопругаст, белорунаст, белотрбаст, белотрбушаст, белотрепаст, бенаст, бехараст, бешикаст, бибераст, бисераст, блавораст, блекаст, бобичаст, богаљаст, бодљаст, божураст, бокаласт, бокаст, бокораст, бомбаст, боџаст, боџкаст, брабоњаст, брадавичаст, брадваст, браздаст, брашинаст, брвнаст, брегаст, брежуљкаст, брезаст, брескваст, бречаст, бридаст, брњаст, бројаничаст, броњаст, брчаст, бубласт, бубњаст, бубрежаст, бубуљичаст, буда-ласт, бујичаст, букваст, буљоокаст, бумбараст, бунараст, бундаст, бундеваст, буренџестаст, буретаст, бурмаст, бурмутаст, бусаст, бусенаст, бутраст, буњаст, буџаст, ваздушаст, ваљаст, ваљкаст, ваљушкаст, ваљчаст,

вампираст, вапненаст, веверичаст, венчаст, верижаст, веругаст, веселаст, ветренаст, ветрењаст, ветрогоњаст, ветропираст, видраст, вижласт, вижљаст, вијораст, вијугаст, виласт, виљушкаст, винаст, вињагаст, витаст, витичаст, виткаст, вихораст, вишињаст, влакнаст, власаст, влатаст, воденаст, воскаст, враголаст, врагољаст, вранаст, вргаст, врежаст, вретенаст, врењаст, врпчаст, вртачаст, вртложаст, врхаст, врџкаст, врчаст, вршиаст, вугаст, вузласт, вунаст, гавранаст, гајтанаст, галебаст, галичаст, гаљаст, гараст, гађаст, гваласт, гваљаст, гвожђаст, главаст, главичаст, главичаст, глаткаст, глеђаст, глибаст, глиненаст, глистаст, глобуласт, глупаст, гљиваст, гљивичаст, гнездаст, гнојаст, гњиласт, гобелјаст, голобрадаст, голокракаст, голубаст, голубињаст, голубичаст, гомиласт, гомољаст, горкаст, горчаст, господараст, грабљаст, грабуљаст, грахораст, грашкаст, грбаст, гргуљаст, гргураст, гробенаст, гредаст, гриваст, гривнаст, грласт, грмаљаст, грмељаст, грменаст, грнаст, гроздаст, громадаст, громуљичаст, гроњаст, гротласт, гротуљаст, грошаст, грудаст, грудваст, груменаст, грумењаст, грушаст, губаст, гудељаст, гудураст, гујавичаст, гукаст, гумамаст, гумамаст, гуменаст, гуњаст, гусеничаст, гушаст, гуштераст, даскаст, двозупчаст, дворезњаст, дворогаст, дебелокораст, дебелјаст, делтаст, дотелинаст, детињаст, дивљаст, димаст, дињаст, длакаст, дланаст, длетаст, добошиаст, дододласт, долинаст, дољачаст, дораст, доратаст, драччаст, драшкаст, дрвенаст, дрвендекаст, дрвењаст, дрењинаст, дрљачаст, дрождинаст, дромбуљаст, дроњаст, дроњкаст, дропљаст, друшкаст, дугмаст, дугобраздаст, дуговлакнаст, дуговунаст, дудаст, дудињаст, дулекаст, дундаст, дупљаст, дупчаст, ђаволаст, ђонаст, ђуласт, елипсамаст, етерамаст, жабаст, жабокречинамаст, жалфијамаст, жбунамаст, жбуњаст, жгебамаст, ждракамаст, ждоребамаст, желатинамаст, железаст, женкамаст, женскамаст, жеравамаст, жерамаст, животињаст, живчамаст, жиламаст, жиличаст, житкамаст, жиичаст, жлебамаст, жлездамаст, жмирамаст, жмиркамаст, жујамаст, жумањаст, жумањкамаст, заваламаст, заваљаст, завојамаст, завртњаст, завршимаст, загрљаст, задодламаст, заковрчамаст, закусаст, заокругласт, заошиљаст, зарубаст, заседламаст, заставичаст, заточаст, зацрњаст, зачинамаст, зачкољаст, зашиљаст, збабамаст, звездамаст, звекамаст, звераст, звецкамаст, звонамаст, звонцамаст, звончамаст, звркамаст, згебамаст, зглавкамаст, згурамаст, зделамаст, зделичаст, здепамаст, зебрамаст, зејтинамаст, зекамаст, зеленомренамаст, зељаст, земичкамаст, земљаст, зечаст, зијанћерамаст, златамаст, злоћудаст, змијамаст, змијугамаст, зракамаст, зрнамаст, зрнцамаст, зрцаламаст, зубаст, зуквамаст, зумбамаст, зумбуламаст, зупчамаст, ивераст, ивичаст, игламаст, игличаст, икрамаст, иловамаст, иловачаст, ињаст, искрамаст, искричаст, јабланамаст, јабучаст, јагањаст, јагодамаст, јагодичаст, јагрзамаст, јагуридаст, јазавичаст, јајамаст, јамамаст, јамичаст, јаребичаст, јаругаст, јаружаст, јарчамаст, јастребамаст, јастучаст, јегуљаст, једнојајамаст, једнопајамаст, јержаст, језграмаст, језерамаст, језичаст, јејинамаст, јеленамаст, јетрамаст, јогунамаст, јоргованамаст, кадифаст, кашиаст, кајсијамаст, калчинамаст, каљужаст, камаљаст, камарамаст, каменамаст, канцамаст, капамаст, капичаст, капљаст, капљиичаст, капорамаст, карикамаст, карличаст, катранамаст, каћунамаст, каучукамаст, ка-

фенаст, каџигаст, кашааст, кашикаст, квадраст, квадратаст, квакаст, кварцаст, квргаст, квргичаст, квржаст, квржичаст, кврчаст, кегласт, кепецаст, кесааст, кесераст, кестенаст, кестењааст, кеиашт, кијачаст, киселааст, кисељааст, китааст, кичааст, кладаст, клапааст, класааст, клемпааст, клепааст, клеиштааст, климааст, клипааст, клисааст, клисурааст, клобучааст, клопааст, клубааст, клупчааст, кљунааст, кљусааст, кобасичааст, ковилааст, ковинааст, ковилааст, коврчааст, ковчежааст, кожааст, кожмурааст, козааст, кокааст, колааст, колачааст, коленааст, коленичааст, колутааст, колчааст, комадааст, конзолааст, конопааст, конопљааст, конопчааст, кончааст, коњааст, копитааст, копљааст, копренааст, копривааст, копчааст, коралааст, корааст, коренааст, коритааст, коричааст, коровааст, корпааст, косинааст, костааст, костурааст, котвааст, котлааст, котлинааст, котурааст, коџкааст, кочоперааст, коштунааст, коштуњааст, коштурааст, кошчааст, кравааст, крагујааст, кракааст, кракљааст, кратерааст, краткорепааст, кривељааст, кредааст, крекааст, кременааст, крестааст, крестенааст, кречаст, кривааст, кривовратааст, кривокљунааст, кривошијааст, кривудааст, крижааст, крилааст, криплааст, криптокрсталааст, кристалааст, кришкааст, крљуштааст, крњааст, кромпирааст, крофнааст, крошињааст, крпааст, крстааст, кртинааст, кртолааст, крунааст, круничааст, крупичааст, крупнозрнааст, крупноумааст, крушкааст, кубааст, куглааст, кугличааст, кудрааст, кукавичааст, кукааст, кукааст, кукааст, кукљааст, куконосааст, кукуљааст, кулааст, кулашааст, куљааст, кумријааст, кунадрааст, кундачааст, кунинааст, купааст, купинааст, купичааст, куполааст, куришумааст, кусааст, кутааст, кутијааст, кучааст, кучинааст, лабрњааст, лабудааст, лагунааст, лађааст, лакосенааст, лактааст, ланенааст, ланцетааст, ланчааст, лапорааст, ларвааст, ласааст, ласичааст, ластааст, лахорааст, левкааст, левчааст, леденааст, леденичааст, лединааст, лејааст, лелујааст, лењириаст, лепезааст, лепињааст, лепкааст, лепришааст, лептирааст, лесааст, лестааст, лествичааст, лећааст, лешинааст, лешиникааст, лешиничааст, ликааст, лилааст, лилааст, лимунааст, лирааст, лискунааст, листааст, листићааст, литичааст, лиџкааст, лишајааст, ловорааст, лозааст, лојааст, локвааст, локнааст, лончааст, лопарааст, лопатааст, лопатичааст, лопочааст, лоптааст, лотињааст, лубеничааст, лугааст, лудааст, лужааст, лукааст, луковааст, луковичааст, лулааст, луткааст, лучааст, љускааст, љуспааст, љуштурааст, маглааст, магленааст, мазгааст, мајмунааст, маказааст, макијааст, малинааст, мамузааст, мандолааст, маслааст, масленааст, маслинааст, маховааст, маховинааст, махунааст, маџааст, мачааст, мачкааст, меандрааст, медааст, медведааст, медунааст, мезграаст, мекињааст, мекодолакааст, мекопутааст, мелааст, мермерааст, мерџанааст, месааст, месечааст, месечинааст, месингааст, металааст, метлааст, метличааст, мехунааст, мехурааст, мехурићааст, мечкааст, мешинааст, мигољааст, микроталасааст, мисирбабааст, мишааст, мишићааст, мишичааст, младоликааст, млазааст, млечааст, млечикааст, мљаџкааст, многочекињааст, модрааст, мокраћааст, морааст, моткааст, мочварааст, мраморааст, мрасааст, мрвааст, мрвичааст, мргодааст, мрежааст, мрежичааст, мренааст, мрзовољааст, мркааст, мрквааст, мрkokестенааст, мрkokепељааст, мртводухааст, мрџинааст, муњааст, мургааст, мурговааст, муселинааст, мушемаст, мушкарааст, мушкобањааст, мушмулааст, намћорааст, натегаст,

наћваст, низаст, низбрдаст, никласт, нитаст, ногавичаст, ножаст, ноктаст, њушикаст, објајаст, област, облачаст, обличаст, облучаст, обручаст, огледаласт, огрличаст, окаст, окераст, оловаст, олучаст, опекаст, опнаст, оранжаст, орашаст, остваст, острваст, наведраст, паличаст, палчаст, памучаст, пантљичаст, паперјаст, папигаст, папкаст, пасаст, пастушааст, пасуљаст, паткаст, патуљаст, патуљкаст, паунаст, научаст, научинаст, пахуљаст, пахуљичаст, пегаст, педераст, педичаст, пекмезаст, пелудаст, пенаст, пепељаст, пераст, перјаст, перласт, петљаст, пећинаст, пехараст, печуркаст, пијавичаст, пикњаст, пиласт, пирамидаст, пиргаст, пиринчаст, пихтијаст, плавомаслинаст, пламенаст, пластаст, платинаст, плећаст, пликаст, плитичаст, плишиаст, плочаст, плутаст, пљускавичаст, подзоласт, појасааст, покабаст, поличаст, полулоптаст, полумесечаст, потковаст, потковичаст, правоугласт, праменаст, прашинаст, прашикаст, препеличаст, преседласт, пресличаст, пржинаст, призмаст, приткаст, приштаст, проливаст, просаст, протегљаст, прпаст, прстааст, прстенаст, прћаст, прћеунаст, пругаст, прутааст, прутићаст, прхутааст, пршљенаст, приштаст, пужаст, пунаст, пупољаст, пупољкаст, пупчаст, пусличаст, путааст, путоногаст, равничаст, рагаст, ражњаст, развратаст, раздељаст, ракијаст, ракљаст, рачваст, раишљаст, рђаст, ребраст, режњаст, рељефааст, репааст, репааст, ресаст, рескаст, рецкаст, решетааст, решеткаст, рићаст, риласт, рипидаст, рогаст, родаст, рожаст, ромбааст, роткваст, ртааст, рудааст, ружаст, рунаст, рундааст, руњаст, рупичаст, сабљаст, сабљичаст, салааст, салатааст, сандучааст, сапунаст, сарагааст, светлокестењаст, светлуцааст, свилааст, свиленаст, сврдааст, седефааст, седааст, седрааст, секирааст, секиричаст, семенааст, сенааст, сенчааст, сивааст, сигааст, сињаст, сирааст, сирупааст, сисааст, ситааст, ситнопегаст, скробааст, сланааст, сланинааст, слатинааст, слаткааст, слинааст, слузааст, смећаст, смејуљаст, смоквааст, смолааст, смољааст, снопааст, снопљаст, соколааст, сочивааст, сплачинааст, спрудааст, спужвааст, сребрааст, сребрнааст, срнааст, српааст, срцааст, стакааст, стапкааст, стармалааст, стеничааст, степенаст, степеничааст, стожааст, столааст, стрвинааст, стрекааст, стрелааст, стреличааст, стрехааст, стругааст, струнааст, стубааст, ступааст, суоврхааст, суженичааст, сулудааст, сумкракааст, суморааст, сумпорааст, сумркааст, сунђерааст, сургааст, сурлааст, таласааст, танковијааст, тањирааст, тачкааст, темељаст, тенџерааст, терасааст, тестерааст, тиграаст, тиквааст, тиквичаст, тиморааст, тинтааст, тмолааст, тоболчааст, торњаст, тракааст, траљааст, трбааст, трбуљааст, трбушааст, трепавичааст, трепљаст, трешињаст, тркљаст, трњинааст, троскааст, тртааст, трубааст, трунтелиаст, тубааст, тупааст, туфнааст, ћаловааст, ћосааст, ћошкааст, ћубааст, ћуркааст, увалааст, увојааст, углааст, угљенааст, удичааст, удољааст, уљааст, утварааст, фигурааст, филигранааст, фитмијааст, флаNELааст, фосфорааст, харпунааст, хартијааст, хидрохлорааст, хладетинааст, хладовинааст, хрскааст, хртааст, цветааст, цевааст, цицкакааст, циметааст, цинкааст, циноберааст, цифрааст, цицварааст, црвааст, црвењаст, црепааст, цупкааст, чаврљааст, чадорааст, чаћааст, чапорааст, чарапааст, ча(х)ура-

ст, чашаст, чвораст, чекињаст, челасти, четвртасти, четинасти, четињаст, четкасти, чешиљаст, чивитаст, чиграсти, чизмасти, чипкасти, чирасти, чланкасти, чорбаст, чукасти_р, чукасти_з, чуласти, чунасти, чуњаст, чунасти, чупераст, чуперкасти, чупкасти, џибрасти, џигеричасти, џигљаст, џомбаст, шакасти, шалитрасти, шапасти, шараст, шаруљаст, шатораст, шафољаст, шафранаст, шећерасти, шиљаст, шиљкасти, шипкасти, шкатуљаст, шкољкасти, шкриљаст, шкрињаст, шљакасти, шљивасти, шљункасти, шмокљаст, шоткасти, шпицасти, штакасти, штакораст, штапићаст, штеточинасти, штиркасти, штитаст, штрафтасти, штркљаст, штукасти, штуласти, шубараст, шункасти, шутасти, шушаст.

Литература

- Babić, S. (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Драгићевић, Р. (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Janić, A. (2020). A Case Study on the Morpho-Phonological Status of Serbian Adjectival Derivational Suffixes with Initial *J*. *Facta Universitatis, series: Linguistics and Literature*, XVII, 1, 77–96.
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику*, књига 2. Београд, Нови Сад: ЗУНС, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mrazović, P., Z. Vukadinović. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Павловић, М. (1952а). Значење придева с наставком *-аст* и његових варијаната, *Наш језик*, IV, 1-2, 9–24.
- Павловић, М. (1952б). Значење придева с наставком *-аст* и његових варијаната, *Наш језик*, IV, 3-4, 99–114.
- Павловић, М. (1952в). Значење придева с наставком *-аст* и његових варијаната, *Наш језик*, IV, 5-8, 175–195.
- Pandžić, Ivan. (2015). Oblikovanje korjenovatelja za hrvatski jezik, *Rasprave*, XLI, 2, 301–327.
- Петровић, Д., С. Гудурић. (2010). *Фонологија српскога језика*. Београд, Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Пипер, П., И. Клајн, (2013). *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Стакић, М. (1988). *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*. Монографије, књига LXIV. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Стакић, М. (2003). Основни појмови морфонологије, *Научни састанак слависта у*

Вукове дане, XXXII, 27–33.

Станић, Д. (2012). О неким творбеним типовима променљивих придева који означавају боје. *Наш језик*, XLIII, 1-2, 29–44.

Стевановић, М. (1981). *Савремени српскохрватски језик*, књига 1, Београд: Научна књига.

Хлебец, Б. (1998). Придевске изведенице у значењу боје, *Српски језик*, III, 323–334.

Šipka, D. (2005a). *Osnovi morfologije*. Београд: Alma.

Извори

Николић, М. (ур.) (2000). *Обратни речник српскога језика*. Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ.

Српски мрежни корпус (SrWaC), доступан на: <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/srwas/>

Николић, М. (ур.) (2007). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.

Стевановић, М. и др. (ур.) (1967–1976). *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–III. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска; IV–VI. Нови Сад: Матица српска.

Šipka, D. (2005b). *Glosar tvorbenih formanata*, Београд: Alma.

Aleksandra A. Janić

THE ADJECTIVAL DERIVATIONAL SUFFIX *-JAST* AS AN MORPHOPHONOLOGICAL ALTERNATIVE TO THE DERIVATIONAL SUFFIX *-AST*

Summary

The subject of this paper are the distribution and competitiveness of the derivational suffixes *-ast* and *-jast* in the Serbian language, especially regarding the last consonant of the derivational base, and in the light of the alternative derivational interpretation from the phonological point of view (*-ast/-jast*). Three groups can be identified from the morphophonological aspect: 1) the derivational suffix is unambiguously *-ast* (e.g. *klinast*, *kukast*: *klin-* + *-ast*, *kuk-* + *-ast*); 2) the derivational suffix is unambiguously *-jast* (e.g. *pepeljast*, *žbunjast*: *pepel-* + *-jast*, *žbun-* + *-jast*); 3) it is equally possible that the derivational suffix is *-ast* or *-jast* (e.g. *zmijast*: *zmij-* + *-ast* or *zmij-* + *-jast*). A total of 25% of the analysed adjectives belong to the group with a possible ambiguous morphophonological interpretation, such as: 1) with final soft (con)sonants *j*, *lj*, *nj*, *đ* in the derivational base (e.g. *jajast*, *bodljast*, *dinjast*); 2) with final soft consonants produced in the process of palatalisation/iotation: *č* from *k* and *c*, *ž* from *g*, *š* from *h* (e.g. *jezičast*, *mesečast*; *bubrežast*; *vazdušast*). Although those parallel forms do not have the same frequency, it should also be mentioned that some adjectives have parallel

forms with *-ast* and *-jast*, such as: *kestenast* and *kestenjast*, *žbunast* and *žbunjast*, *kvrġast* and *kvržast*. Finally, the derivational suffix *-ast* is chosen in cases when the iotisation via *-jast* would result in consonant groups difficult to pronounce or when the palatalised form of an adjective would be extremely different from the derivational base (*kockast*, not **kocčast*, **kočast*; *maglast*, not **magljast*; *senast*, not **senjast*).

aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

АЛТЕРНАТИВЕ СУФИКСУ *-ШТИНА* У ТВОРБИ ИМЕНИЦА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: За предмет анализе узете су све именице са суфиксом *-штина* у српском језику. Грађа је ексцерпирана из *Обратног речника српскога језика* М. Николића и чини је 95 лексема. С обзиром на невелику продуктивност суфикса *-штина*, очекује се да се именице из грађе могу употребити и са алтернативном суфиксалном морфемом. Циљ овог истраживања јесте да се увиди који суфикси могу представљати алтернативу суфиксу *-штина*, као и да се испита семантичка блискост лексема са алтернативним суфиксалним морфемама. Значења примера из грађе утврђена су на основу речника Матице српске, а у њима су пронађене и именице са другачијим суфиксима додатим истим творбеним основама. Анализа примера показује да је доминантна апстрактна лексика, где се као алтернативе суфиксу *-штина* најчешће јављају *-ство* и *-ост* (*лукавштина* : *лукавство*, *лукавост*). Тако се и именице са аугментативним и пејоративним значењем могу, поред *-штина*, градити и помоћу суфикса *-(ч)ина*, *-етина* и сл. (*ракиштина* : *ракијчина*, *ракијетина*). Истраживањем је потврђено да готово свака именица на *-штина* може остварити идентично значење и са алтернативним суфиксом. Укупно 16 суфиксалних морфема долази на творбене основе из грађе као алтернатива. Ипак, суфикс *-штина* често утиче на пејоративну нијансу значења примера из грађе.

Кључне речи: суфиксација, суфикс *-штина*, алтернативе, творба именица, српски језик

1. Увод

Суфиксација је један од најпродуктивнијих начина творбе у српском језику, а доминантна је код именичке класе речи. Клајн (2003) наводи чак 400 суфикса који учествују у творби именица у српском језику. Међу њима преовлађују вишезначни суфикси, док је много мање оних који увек носе једно специфично значење.

Предмет овог истраживања чини 95 именица са суфиксом *-штина*. У грађи се налазе сви примери из *Обратног речника српскога језика* (Николић, 2000) потврђени у Матичиним речницима (РМС; РСЈ, 2011). Суфикс *-штина* представља сложену варијанту једног од најпродуктивнијих именичких суфикса у српском језику *-ина*. Настао је додавањем суфикса *-ина* на основу придева

на *-ски*, „ра је *sk* ispred *ina* [...] prešlo u *št*” (Маретић, 1899: 343). В. Јовановић (2010) истиче да је суфикс *-итина* „део непродуктивног творбеног модела (обележје народног говора или дијалекта)”. О његовој непродуктивности сведочи и то што се уопште не наводи у *Нормативној граматици српског језика* (Пипер, Клајн, 2014). Стога нам је циљ да испитамо творбене и семантичке специфичности именица са суфиксом *-итина* у српском језику и утврдимо (не) постојање облика са неком алтернативном суфиксалном морфемом. Посебну пажњу усмерићемо на испитивања семантичке блискости лексема са истом осномом, а конкурентним суфиксима. Хипотеза је да суфикс *-итина* може учествовати у конкуренцији са другим суфиксима будући да је слабије продуктивности и семантички је спецификован. У сагледавању семантике ексцерпираних примера користићемо компоненцијалну анализу како би се издвојила заједничка сема под утицајем суфикса *-итина*, а потом упоредила значења примера из грађе и алтернативних примера са другим суфиксима.

Структура рада је следећа: у другом поглављу дајемо основне теоријске поставке у подручју истраживања. Треће поглавље бави се творбеном и семантичком анализом именица на *-итина*, а након тога, у четвртном поглављу, испитујемо карактеристике алтернативних суфиксалних морфема суфиксу *-итина* и конкурентне односе међу лексемама са истом осномом, а различитим суфиксима. У петом поглављу дати су закључци свих питања о којима је било речи.

2. Досадашња проучавања

У литератури се суфикс *-итина* одређује као морфема коју одликује семантичка и деривациона сложеност. Полази се од порекла суфикса и његовог формирања у процесу спајања завршетка основе придева на *-ски* и суфикса *-ина*, што се одређује као перинтеграција (в. Стакић, 1987). Суфикс *-итина* доминантно долази на именичку или придевску творбену основу, која је најчешће фонетски промењена (Бабић, 2002; Клајн, 2003). На то утиче сугласничка група *-шт-* на почетку суфикса.

Именице на *-итина* „значе обично својство, рјеђе што конкретно” (Маретић, 1899: 343), чиме се указује на њихову апстрактност. Њихово значење које упућује на особину, стање или осећање са разлогом их обједињује у посебну семантичку групу именица (Ломпар, 2016). Међутим, јасни критеријуми разликовања апстрактног значења од конкретног не могу се поставити. Н. Хохлова (Khokhlova) истиче да је проблем у непрецизном дефинисању апстракције (2014: 8–11). Ова ауторка даје читав преглед формалних, семантичких, али и других ванјезичких критеријума за разликовање апстрактних од конкретних именица долазећи до закључка да се ниједан не може самостално примењивати без увида у остале (Хохлова 2014: 11).

Истраживачи су једногласни да примере на *-итина* у српском језику одликује пејоративни карактер, који се исказује у већој или мањој мери, а Стевановић (1986) наглашава да пејоративност потиче од форманта *-шт-*. Према

томе, значење овог суфикса је спецификовано за одређену групу лексема, за разлику од суфикса *-ина*, који чини његов саставни део. Именице на *-итина* одређују се и као *оказионализми грађени семантичком деривацијом*, јер је њихово значење „резултат измене значења творбене основе” (Оташевић, 2008: 89). На основу тога, закључује се да суфикс *-итина* има значајног утицаја на семантику целе изведене именице.

Примере са овим суфиксом анализирао је В. Вулетић (1972) у двама језицима. Контрастивно истраживање именица са суфиксом *-ицина* у руском и суфиксом *-итина* у српском језику показало је сличности, али и разлике у творби и употреби тих именица. Семантичке групе примера разноврсније су у руском језику, а ауторка примећује и руски утицај, тј. „утицај руске литературе и напредне критичке мисли” (Вулетић, 1972: 626) на ширење именица на *-итина* у српском језику (нпр. *обломовитина*). Вулетић (1972) напомиње да су порекло, као и пејоративна семантика ових суфикса истоветне у обама језицима. Такође, сви анализирани примери су мотивисани, али „мотивација не мора увек ићи само преко једне речи” (Вулетић, 1972: 613), нпр. *балканиитина* (уп. Ћорић, 2008). Код појединих примера уочава се придевска, али и именичка мотивација.

Истраживачи примећују и честу појаву конкурентних суфиксалних морфема у творби речи. Појава конкурентности суфикса настаје приликом грађења именица суфиксалном творбом. Именице се граде помоћу бројних суфикса, а неретко више њих долази на исту творбену основу. Победу најчешће односи један конкурентни облик који је у живој употреби. Ова појава запажена је у језику још у другој половини прошлог века. М. Павловић (1961) именује појаву конкурентности појмом *борба*. Његов рад представља један од првих у домаћој литератури у коме се истраживач осврће на могућност додавања различитих суфикса истој творбеној основи. Н. Бечева (2000: 197) бавила се проблемом дублетности код деминутива и аугментатива испитујући „да ли и у каквој мери постоји варијантност облика”. Ауторка указује на појаву творбених синонима, где варирају само суфикси додати истој основи, а „избор једног или другог облика зависи од контекста, од избора говорника, од танке стилске нијансе или можда од дијалекатског окружења” (Бечева, 2000: 200). Један од најзначајнијих доприноса у тумачењу конкурентности представља зборник радова *Competing Patterns in English Affixation* (Сантана Ларио, Валера, 2017). Поред теоријских објашњења ове појаве, аутори су се у радовима бавили и одређеним конкурентним именичким суфиксима у енглеском језику. Ову појаву испитује и Стојановић (2000) контрастирајући примере из српског и енглеског језика. Резултати наведених истраживања показали су да је и у енглеском језику често супротстављање суфикса, те се тежи њиховом семантичком раздвајању. Тако Стакић (2010), упркос синонимији која је доминантна код алтернативних суфикса, покушава да утврди могуће диференцирање њиховог значења. Поменути истраживачи потврдили су велику заступљеност морфема које могу бити конкурентне у творби речи.

3. Анализа грађе

Ексерпирана грађа из *Обратног речника српскога језика* М. Николића обухвата 95 лексема (в. Прилог). Суфикс *-штина* додаје се на творбене основе различитог типа, а значење „варира између опште апстрактног [...] и пејоративног” (Клајн, 2003: 210). Овај сложени суфикс од *-ина* слабије је продуктиван у српском језику. Иако је већ сложен, он учествује у творби других сложених суфикса: *-овштина/-евштина* и *-уштина*. Именице са сложеним варијантама суфикса *-штина* нису уврштене у грађу овог рада.

3.1. Творбени аспект

Основе примера на *-штина* су именичког, придевског или глаголског попрекла. Највише ексерпираних примера има придевску творбену основу (33 примера; 34,7%). Такве су именице *безобраштина*, *лукавштина*, *племенштина*, *сиромаштина*, *убоштина* и др. У зависности од завршетака придева, основе су или редуковане или фонетски прилагођене суфиксу. Од придева су настали и лингвистички појмови (*екавштина*, *икавштина* и др.). Основа је редукована код примера мотивисаних придевима на *-ски*, али и оних на *-(а)н* (*безобраштина*, *инокоштина*, *неподоштина*, *потрештина*). Именичка основа уочава се код 31 примера из грађе (32,6%). Примери настали по моделу *Ио + суфикс -штина* су *болештина*, *гнојштина*, *калуђерштина*, *нитковштина*, *пацовштина* и др. Међу њима су и примери од имена карактеристичних људи (*глембајевштина*, *тургењевштина* и др.). Са глаголском основом издвајају се само четири примера: *немаштина*, *задовољштина*, *закупштина* и *оставштина*. Осим *немаштина*, све именице садрже редуковану инфинитивну основу испред суфикса. Преостале именице из грађе (27 примера; 28,4%) имају двоструку мотивацију, те се могу тумачити као именички, али и као придевски деривати: *американштина*, *боемштина*, *грађанштина*, *енглештина*, *штокавштина* и др. Поред именица, могуће мотивне речи ових примера су придеви на *-ски*. У овој групи су доминантни примери са редукованом основом.

Структурно гледано, сви ексерпирани примери добијени су чистом суфиксацијом, а под утицајем суфикса *-штина* неретко долази до фонетских промена завршетка основе.

3.2. Семантички аспект

Када је у питању значење примера из грађе, такође се уочава више група. Прву семантичку групу чине именице са аугментативно-пејоративним значењем, с обзиром на то да суфикс *-штина* учествује у творби аугментативних именица. Такве су лексеме *врућинштина*, *гнојштина*, *пацовштина*, *ракиштина* и др. Сви примери из ове семантичке групе (6 примера; 6,3%) добијени су од именица, а значење им се појачава уз пејоративну сему. У речницима (РМС; РСЈ, 2011) код њих се наводе квалификатори *аугм.* и *пеј.* Друга група садржи 28 примера (29,5%), који означавају особину или стање: *богаштина*, *леништина*,

неваљалитина, *мајмунитина* и др. У питању је апстрактна лексика, а 13 примера има придевску основу. Именице мотивисане називом животиње метафорички упућују на понашање или поступке човека, који су слични животињским. Овој групи припадају и примери *американитина*, *французитина* и сл. са збирним значењем заснованим на стереотипном перципирању карактеристика људи једног народа, „најчешће оних са којима долазе у непосредан додир” (Ивановић, 2008: 158). Посебну групу чине називи језика, говора или наречја, попут *енглешитина*, *икавитина*, *латинитина*, *штокавитина* и сл. (15 примера; 15,8%). Искључиво са значењем језика користи се само *латинитина*, док су остали примери развили секундарну семантику (нпр. *енглешитина* ’енглески поглед на свет, енглески начин мишљења’¹; *немитина* ’немачки утицај, немачки дух, карактер’ и сл.). Осам примера (8,4%) издваја се по томе што означава неку идеологију, покрет, учење и сл., а мотивисани су именима писаца, књижевних јунака² и историјских и других личности: *глембајевитина*, *стахановитина*, *фарисејитина* и др. У последњој, петој семантичкој групи налазе се преостале именице из грађе (38 примера; 40%), које имају појединачно значење, тј. односе се на конкретне појединости (*потрепитина*, *прљавитина*, *скупитина* и др.). Семантика примера из грађе умногоме се ослања на мотивне речи.

Творбена и семантичка анализа ексцерпираних грађе показале су разноврсност лексема у погледу основа на које долази суфикс, као и значења које суфиксалне творенице реализују захваљујући додатом суфиксу. Издвојене су четири структурне групе, међу којима је најбројнија она са примерима мотивисаним придевом, док је од пет семантичких група више од трећине примера са појединачним, конкретизованим значењем, које не представља само модификацију значења мотивне речи већ упућује на одређену појединост.

4. Алтернативне суфиксалне морфеме

Већина примера из грађе истакнуту семантику може реализовати и са другим суфиксалним морфемама, међу којима су и продуктивнији суфикси у српском језику. Из речника (РМС; РСЈ, 2011) ексцерпирани су још 103 лексеме, чије се основе налазе у грађи, али уместо *-итина* у свом саставу имају друге суфиксе (в. Прилог). Тако 16 суфиксалних морфема учествује у конкуренцији са суфиксом *-итина*. Ипак, на 30 основа из грађе долази само суфикс *-итина*, те они немају алтернативу.

¹ Значења примера наводимо према изворима из којих је ексцерпирана грађа (РМС; РСЈ, 2011).

² Н. Ивановић (2008: 157) примећује да су књижевни јунаци чешћи од писаца у основи ових примера, будући да су они „изграђени рељефно, око једног маркантног скупа карактерних особина, услед чега лако постају стереотипни модели за именовање негативних скупова особина у друштву”.

4.1. Суфикс *-ство*

Укупно 36 основа из грађе (37,9%) може градити нове речи и са суфиксом *-ство*. Овај суфикс је најчешћи међу алтернативним суфиксима, јер је „један од изразито продуктивних свесловенских суфикса, који долази на именичке, придевске, глаголске, каткад и на друге основе” (Клајн, 2003: 185). Именице на *-ство* припадају категорији апстрактних именица, а означавају различите особине, стања и сл. Б. Стојановић (2012: 163) говорећи о именима особина уочава синонимију примера са суфиксима *-ство* и *-штина*, с тим што примери на *-штина* „имају пежоративну ноту у свом значењу”. Конкурентне примере из ове групе разврставамо према њиховој семантици.

Прву подгрупу примера чине апстрактне именице које исказују различите особине и својства: *галијотство*; *камелеонство* ’превртљивост, беспринципијелност’; *неваљалство*; *нитковство* ’нискост, подлост’; *убоштво* ’сиромаштво, беда’ и др. Именице *галијотство* и *неваљалство* значењски су блиске, будући да означавају ’обешењаштво, несташлук, поквареност’. Сви наведени примери дефинишу се готово на исти начин као и примери на *-штина*. Код неких лексема са овим значењем лексикографи ни не наводе дефиницију. Тако осам примера из грађе у речницима (РСМ; РСЈ, 2011) само упућује на следеће именице са суфиксом *-ство*: *азијатство*, *богатство*, *боемство*, *грубијанство*, *донжуанство*, *лупештво*, *сиромаштво* и *фарисејство*. Ове именице односе се на стања онога који је богат или сиромашан, као и на својства азијата, боема, грубијана, донжуана, лупежа или фарисеја. Уз упућивање на алтернативни облик, примери *азијаштина*, *боемштина*, *донжуанштина* и *фарисејштина* одређују се и квалификатором *пеј.*, на шта утиче суфиксална морфема.

Другу подгрупу чини 15 примера са конкретизованим значењем. Од апстрактног значења особине нечега добија се конкретно значење које именује предмет са том особином. У изворима се лексеме *неподопство*, *поганство* и *туђинство* дефинишу речима ’оно што је...’ уз мотивни придев. Са истом семантиком користе се и алтернативни облици на *-штина*. У значењу примера *поганство* јавља се и конкретан појам ’нечасно, ружно дело’. Именице *прљавштина* и *рђавштина* имају конкретизовано значење које се односи на нешто прљаво/рђаво или одређену нечистоћу, за разлику од примера са алтернативним суфиксом *-ство*, који реферишу на особине³. И овде постоје лексеме на које се само упућује приликом одређивања именица на *-штина*. Такве су *бугарство*, *буржујство*, *германство*, *домобранство*, *ђаволство*, *европејство*, *јеврејство*, *лукавство* и *проклетство*. Именицом *буржујство* одређује се ’буржујско схватање односа у друштву, буржујски дух’, *домобранство* се односи на војску, а *бугарство*, *германство* и *јеврејство* значе ’оно што карактерише Бугаре, Германе или Јевреје’. Сви алтернативни примери са суфиксом *-штина* имају истакнуту пејоративну нијансу значења, по чему се разликују од именица на *-ство*.

³ Са значењем ’особина онога што је прљаво/рђаво’ фреквентнији су примери *прљавост* и *рђавост*, о којима ће бити више речи у наредном потпоглављу.

Готово сви примери са суфиксом *-ство* који су конкурентни са именицама из грађе имају исту семантику, те се могу равноправно користити. Једина разлика огледа се у пејоративној нијанси значења која се јавља код примера на *-штина*, а на то неретко упућују и лексикографи приликом дефинисања лексема. С обзиром на то да је *-ство* један од најпродуктивнијих суфикса за грађење апстрактне лексике (Ивановић, 2008), доминанто је значење особине, док само једна трећина примера има конкретизовано значење. Неподударност значења међу алтернативним облицима уочена је код примера са основама *прљав-* и *рђав-*, где су само именице на *-штина* са конкретизованом семантиком.

4.2. Суфикс *-ост*

Као најпродуктивнији суфикс за грађење апстрактних именица издваја се творбена морфема *-ост*. Примарна функција овог суфикса јесте поименичавање придева, али је он „у стању да номинализује готово сваку врсту речи” (Ивановић, 2008: 33). Продуктивност овог суфикса види се и у могућности да се 17 примера из грађе (17,9%) може градити и са овим суфиксом. „Велика бројност ових именица [...] појава је новије природе, будући да Вуков *Рјечник* из 1818. године броји тек 36 лексема на *-ост*” (Ивановић 2005: 89–90).

У овој групи примера такође доминира значење особине или својства. Као алтернатива примеру *опранштина* јавља се *опраност*, а заједно се одређују на следећи начин: ’особина и стање онога што је опрано, чистоћа, свежина’. Лексеме *блесавост*, *млитавост* и *племенитост* налазе се у речничком одређењу алтернативних именица са суфиксом *-штина*. На тај начин истакнути су фреквентнији облици, али и њихова значењска блискост.

Једини пример који се користи са конкретизованим значењем исто као и алтернатива на *-штина* јесте *потребност* ’оно што је потребно, потребна ствар, потреба’. Именице *инокоштина* и *превејанштина* имају конкретизовано значење, за разлику од конкурентних облика на *-ост* са апстрактним значењем особине или својства. За означавање мале породичне заједнице користи се *инокоштина*, док је *превејанштина* ’поступак превејанца’.

Седам примера се поред алтернативног суфикса *-штина* може јавити и са суфиксом *-ство*: *лукавост*, *неваљалост*, *неподобност*, *прљавост*, *рђавост*, *сиромашност* и *убогост*. Семантике именица *лукавост* и *неподобност* разликују се од значења алтернативних облика по томе што само примери на *-ост* примарно упућују на особину. Лексеме *лукавштина* и *лукавство*, *неподопштина* и *неподопство* односе се на конкретан поступак. Значењима конкурентних именица на *-ство* блиске су *прљавост* и *рђавост*, а означавају особину/стање нечега. Од њих се разликују лексеме *прљавштина* и *рђавштина* са конкретизованим значењем. Остали примери имају исту семантику са било којим од три конкурентна суфикса.

Именице на *-ост* које представљају алтернативу примерима из грађе показале су да скоро увек носе своју примарну апстрактну семантику особине. Изузетак је *потребност* са конкретизованим значењем. Трећина примера из ове групе пред-

ставља алтернативу именицама са конкретизованим значењем, док се код осталих не уочава већа значењска разлика. Примери на *-ост* су фреквентнији због продуктивнијег суфикса, док су примери на *-штина* често стилски маркирани.

4.3. Суфикс *-из(а)м*

Трећи по фреквентности међу алтернативним суфиксалним морфемама јесте суфикс *-из(а)м*. Клајн (2003: 231) напомиње да је овај суфикс „најпродуктивнији, најупадљивији и најпопуларнији од свих суфикса страног порекла”, а познат је и по томе што се користи и самостално као именица. Суфикс *-из(а)м* долази на 14 основа из грађе (14,7%) као алтернатива.

Значења примера са овим суфиксом су разноврсна (Клајн, 2003), а алтернативни облици примера на *-штина* доминантно указују на лингвистичке термине од назива говора, народа и сл. Примерима (*и*)*јекавизам*, *екавизам* и *икавизам* упућује се на речи које одговарају (и)јекавском, екавском или икавском говору, за разлику од конкурентних примера на *-штина*, који се односе на начин говора и писања. Слична је ситуација и са примерима *кајкавизам*, *цакавизам* и *чакавизам*. Облицима на *-штина* именује се одређени говор или наречје, док примери са суфиксом *-из(а)м* означавају језичке особине које су својствене том говору. Такве су и лексеме са значењем језика – примери на *-из(а)м* односе се само на неке карактеристике тог језика ((*и*)*талијанизам*, *мађаризам*, *хрватизам*). Код ових примера приметно је неподударање семантике алтернативних облика.

Лексеме *американизам*, *балканизам*, *германизам* и *европеизам* означавају обележја, карактеристична својства и начин живота који се везују за различите народе (уп. *германство*, *европејство*). Сви ови примери могу у лингвистици упућивати на специфичан језички израз (нпр. *европеизам* 'реч или израз уобичајен у већини европских језика'). Међу њима се издваја *германизам* као искључиво лингвистички термин ('немачка реч, језички израз или реченички обрт употребљен, у неком другом језику'). Терминолошко значење не садрже облици са алтернативним суфиксом *-штина*, те су одређени као пејоративи. У дефиницијама примера *американиштина* и *балкаништина* упућује се на именице са суфиксом *-из(а)м*.

Без обзира на мотивну реч, анализирани именице са суфиксом *-из(а)м* означавају лингвистички термин обједињујући карактеристична својства једног говора, наречја или језика. Тиме се диференцирају од конкурентних облика са истом основом.

4.4. Суфикс *-лук*

Још један суфикс страног порекла који представља алтернативу суфиксу *-штина* у српском језику јесте *-лук*. Овај суфикс је турског порекла и најчешће је у саставу архаичних именица (Клајн, 2003). Додаје се и именичкој и придевској основи, а јавља се као алтернатива код девет примера из грађе (9,5%).

Пошто и суфикс *-лук* изводи апстрактне именице у српском језику, често је значење особине. Такве су лексеме *блесавлук*, *кукавичлук*, *мајмунлук* и *нит-*

ковлук. Значење именице *кукавичлук* (‘недостатак храбрости, смелости, велика бојажљивост, плашљивост’) само је део целокупне семантике примера *кукавити́на*, који се односи и на особину нечега што је лоше, али и на сиромаштво, беду и сл. Остали примери имају значење истоветно конкурентним облицима.

Примери *аргатлук*, *ђаволук* (в. *ђаволство*) и *поганлук* имају конкретизовано значење. Именица *аргатлук* означава ‘аргатски посао, надничење’, док је *поганлук* полисемична лексема: ‘1. прљавштина, нечистоћа. 2. раскалашан, покварен живот. 3. непристојне речи, псовке. 4. поганска вера; припадници погане вере’. Сва четири значења односе се на различите појмове који су погани, лоши. Слична значења имају и примери са суфиксом *-итина*. На примере *безобразлук* и *лоповлук* упућује се у дефиницији њихових конкурентних облика са суфиксом *-итина*. Овим именицама се доминантно означавају конкретни поступци или понашање.

Међу примерима у овој групи има више семантичких сличности. Разлика се види код примера *кукавичлук*, који одговара само једном значењу полисемичне именице *кукавити́на*. Конкретизовано значење садржи пет именица са суфиксом *-лук*.

4.5. Суфикс *-(ч)ина*

Суфикс *-ина* није једнозначан, те Клајн одваја формант *-ина*¹ „с више разних значења међу којима је најтипичније значење особине, од аугментативног суфикса *-ина*²” (2003: 95). Продуктивности овог суфикса умногоме доприноси неограниченост у погледу завршетка основе. Формант *-ина* део је и сложеног суфикса *-чина*. Иницијално *ч* настало је процесом перинтеграције. Ова суфиксална морфема служи искључиво за грађење аугментатива, за разлику од суфикса *-ина*.

Примери који се јављају са суфиксом *-(ч)ина* уз основе из грађе су *болешчина*, *врућина*, *калуђерчина*, *ленчина*, *оставина* и *ракијчина*. Под утицајем суфиксалне морфеме, наведене именице стичу аугментативно-пејоративно значење. По пејоративности су блиски облицима на *-итина*. Међу њима се издвајају лексеме *ленчина* и *оставина*. Њихова семантика упућује на конкретну особу, као и на нешто што је наслеђено. Једино *оставина* садржи суфикс *-ина*, док се у осталима јавља *-чина*.

У овој групи примера има највише семантичких поклапања међу алтернативним лексемама. Обе суфиксалне морфеме представљају сложене варијанте суфикса *-ина*. Иако постоји и формална и семантичка блискост, само шест основа из грађе може ићи уз конкурентне суфиксе *-итина* и *-(ч)ина*.

4.6. Остали алтернативни суфикси

Суфикс *-итина* може бити замењен и другим суфиксима, са којима ступа у конкурентни однос. Преостала 21 алтернативна лексема садржи 11 суфиксалних морфема: *-ија* (5 примера), *-ица* и *-ње* (по 3 примера), *-иња* и *-оћа* (по 2 примера) и појединачни суфикси *-етина* (*ракијетина*), *-ешина* (*ракијешина*), *-ило* (*млитавило*), *-чуга* (*ленчуга*), *-чура* (*ленчура*) и *-чурина* (*болешчурина*). Појединачни примери доминантно имају аугментативно и пејоративно зна-

чење, на шта утичу аугментативни суфикси *-етина*, *-ешина* и *-(ч)урина*, такође сложени од *-ина*. Са значењем особине користи се *млитавило* (в. *млитавост*), док су *ленчуга* и *ленчура* називи за конкретне особе које не воле да раде.

Примери *боемија*, *ђаволија*, *поганија*, *проклетуја* и *слободуја* садрже суфикс *-ија*. Поред значења особине, лексема *боемија* односи се и на друштво боема, док *поганија* упућује на групу штетних животиња или злих људи. Ове именице користе се у збирном значењу за људе, које настаје тако што се „појединац де-хуманизује и постаје искључиво представник друштвене групе и носилац њених обележја” (Јовановић, 2018: 486). Именица *проклетуја* у својој семантичкој структури садржи и значење ’место и околности које чине некога несрећним, у којима се тешко живи’. Сви примери осим *слободуја* већ имају бар по два конкурентна облика. Лексема *слободуја*, као и алтернатива *слобоштина*, значе исто што и мотивна реч. Фигуративно *слободуја* може именовати слободну земљу.

Суфиксална морфема *-ица* представља још један суфикс који гради лингвистичке термине. Све три именице добијене су од назива изговора: (*и*)*јекавица*, *екавица* и *икавица*. Њихово значење је исто као код алтернатива на *-итина*, што показује и упућивање на конкурентни облик у речницима (РМС; РСЈ, 2011). Суфикс *-ње* додаје се на глаголске основе из грађе, али нема значењске разлике у односу на примере са суфиксом *-итина* (нпр. *задовољење*, *неимање*). Примери са суфиксима *-иња* (*богатиња*, *проклетуња*) и *-оћа* (*потребоћа*, *самоћа*) имају значење које се јавља и код алтернативних именица, те се само формално разликују. Као једини алтернативни облик примера *самштина* издваја се *самоћа*. Користи се у истом значењу као и именица на *-итина* (’стање одвојености од људи’), али је знатно фреквентнији у употреби.

И преостале суфиксалне морфеме које се јављају као алтернативе суфиксу *-итина* граде именице са идентичним значењем. Поред апстрактног значења особине које је најзаступљеније, јавља се и аугментативно значење, док поједини примери имају конкретизовану семантику (*ђаволија*, *потребоћа* и сл.). Суфикс *-ица* овде се користи само за лингвистичке термине.

4.7. Дискусија о конкурентности суфиксалних морфема

Две трећине ексцерпираних грађа (65 примера; 68,4%) осим *-итина* може садржати неку другу суфиксалну морфему. На основу анализе уочено је да су следеће алтернативе суфиксу *-итина* најфреквентније: *-ство*, *-ост*, *-и(з)ам*, *-лук*, *-(ч)ина* и *-ија*. Остали суфикси јављају се у мање од пет облика. Њихова конкурентност огледа се у нивовима примера од исте мотивне речи. Појава конкурентности суфиксалних морфема је распрострањена до те мере да се непрестано стварају нови облици додавањем различитих суфикса, што сведочи да је „стваралачка способност нашег народа у језику изванредно изразита” (Радуловић, 1956: 106). Осим семантичке разлике, значајан критеријум за издвајање једног од конкурентних облика представља фреквентност у употреби, што ћемо испитати на основу *Српског мрежног корнуса* (SrWaC)⁴.

⁴ Као извор примера употребе алтернативних лексема из грађе користимо овај електронски

Једна основа из грађе може се комбиновати са највише четири конкурентна суфикса. Такве су основе *ђавол-*, *лен-*, *поган-*, *проклет-* и *ракиј-*. Алтернативни облици *ђаволитина*, *ђаволство*, *ђаволук* и *ђаволија* имају конкретизовано значење 'ђаволаст, враголаст, шаљив поступак'. У речницима ови примери упућују једни на друге, што указује на семантичку блискост. Најфреквентнији облик је *ђаволија* (јавља се 15 пута), док за пример *ђаволитина* нема потврда у електронском корпусу (SrWaC). Именице *ленитина*, *ленчина*, *ленчуга* и *ленчурина* дефинишу се на следећи начин: 'особа која не воли да ради, која проводи време у нераду, беспослици' (РСЈ, 2011). Тиме је одређен њихов јединствени референт. У корпусу највише потврда имају примери *ленчуга* (191) и *ленитина* (188), док се *ленчура* уопште не користи. Трећи конкурентни низ чине лексема *поганитина*, *поганство*, *поганлук* и *поганија*. Њима се такође реферише на конкретне појединости, с тим што је овде више различитих референата. Тако *поганлук* може означавати и псовке, а *поганија* и животиње. Примери *поганитина* и *поганство* у овом низу су семантички најближи ('погано, нечасно, ружно дело'), као и најфреквентнији у употреби, а у корпусу се налази више потврда за облик са суфиксом *-итина* (27). Са основом *проклет-* граде се именице *проклеитина*, *проклетство*, *проклетија* и *проклетиња*. Међу њима има семантичких разлика, али код свих се макар једно значење односи на *проклетство* ('призивање несреће на некога, жеља да некога задеси или прати какво зло, клетва'). Стога се лексема *проклетство* најчешће користи (1928 потврда у корпусу). Друга значења упућују на лоше људе (*проклетија*), страшна места (*проклетија*, *проклетиња*) и сл. Именица *проклеитина* није потврђена у електронском корпусу. Последњи низ са четири конкурентна примера представља аугментативе од именице *ракија*: *ракиитина*, *ракијчина*, *ракијетина* и *ракијешина*. Пејоративна семантика посебно је наглашена код примера са суфиксом *-итина*, а тај облик је и најфреквентнији (јавља се 7 пута). Највећи нивои алтернативних лексема показали су семантичку блискост уз невелике разлике. Облици на *-итина* у свом значењу чешће упућују на друге лексема, што указује на ниску фреквентност именица са овим суфиксом. Ипак, *поганитина* и *ракиитина* односе победу међу конкурентним облицима.

Конкурентни нивои са три облика су знатно бројнији (26; 40%). Алтернативе суфиксу *-итина* су најчешће и *-ство* и *-ост*. Ове три суфиксалне морфеме додају се основама придева *лукав*, *неваљао*, *неподобан*, *прљав*, *рђав*, *сиромашан* и *убог* (в. потпоглавље 4.2). Углавном се по фреквентности издвајају именице на *-ство*: *лукавство* (1298), *неваљалство* (135) и *сиромаштво* (13421). У два низа победу односе облици са суфиксом *-итина*: *неподошитина* (178) и *прљавитина* (2529). Честа је и конкурентност суфикса *-ство* и *-из(а)м* са суфиксом *-итина*, а они се додају следећим основама: *балкан-*, *герман-*, *европеј-*, *епикуреј-*, *(и)талијан-* и *мађар-*. Суфикси *-итина* и *-ство* и овде су алтернативни, а примери које изводе су веома блиски по значењу. Примери на *-из(а)м* реферишу на карактеристично својство везано за одређени народ или на језички израз ((и)талијани-

корпус будући да представља језик у различитим дискурсима и функционалним стиливима, а обухвата знатан број примера.

зам, германизам, мађаризам). Само епикуреизам има нешто другачију семантику: 'учење грчког филозофа Епикура о задовољству као највишем добру и мерилу вредности; схватање да је смисао човековог живота телесно уживање'. Код овог примера конкурентни облици упућују на именицу са суфиксом *-из(а)м*. По фреквентности, овде такође побеђује облик на *-ство*. Примери *балканизам* (62) и *германизам* (74) једини су у којима је облик на *-изам* фреквентнији од других. На основе *екав-*, *(и)јекав-* и *икав-* долазе суфикси *-итина*, *-из(а)м* и *-ица*. Једина разлика у значењу наведених лингвистичких термина уочава се код примера са суфиксом *-из(а)м*, који се односе на конкретне речи карактеристичне за тај говор. Примери из електронског корпуса (SrWaC) показују да се најчешће користе облици са суфиксом *-ица*. Од придева *безобразан* и *блесав* настају конкурентни низови са суфиксима *-итина*, *-ост* и *-лук*. У овим низовима издвајају се лексеме *безобразност* и *блесавост* са значењем особине, док примери на *-итина* и *-лук* именују конкретне поступке. Лексеме са највише потврда у корпусу су *безобразлук* (2523) и *блесавост* (28). У анализираним низовима са три облика показано је да се примери на *-итина* најчешће по значењу везују за један облик са другим суфиксом, док се други облик семантички разликује, те су слабије фреквентни у употреби.

Сви остали примери на *-итина* који имају алтернативу јављају се са само једним конкурентним обликом (34 примера; 52,3%). Такви су *буржујитина*, *галијоштина*, *јеврејитина*, *туђинитина* и др. (алтернативе садрже *-ство*); *инокоитина*, *опранитина* и др. (алтернативе садрже *-ост*); *кајкавитина*, *чакавитина* и др. (алтернативе садрже *-из(а)м*); *лоповитина* и *мајмунитина* (алтернативе садрже *-лук*) и др. Њихов однос представљен је током анализе алтернативних суфиксалних морфема. Испитивање фреквентности показало је да се најчешће користе облици са алтернативним суфиксима, док се примери са суфиксом *-итина* ретко издвајају (нпр. *галијоштина*, *кајкавитина*, *чакавитина*).

5. Закључак

Ексерцирани примери са суфиксом *-итина* (95) анализирани су са творбеног и семантичког аспекта, а истакнути су и други суфикси који се могу додати истим основама. Суфикс *-итина* најчешће долази на придевске и именичке основе, док се један део грађе може двоструко мотивисати (28%). Значење примера из грађе доминантно упућује на апстрактне особине, међу којима су и примери са конкретизованим значењем поступака, особа, места и сл. (нпр. *потрепитина*). Осим тога, у грађи се налазе и аугментативне именице, као и лингвистички термини. На основу конкурентних суфиксалних морфема издвојена су 103 примера као алтернативе примерима из грађе.

Графикон 1. Алтернативни суфикси

Већина именица на *-итина* може имати творбену алтернативу (68%). Укупно 16 суфиксалних морфема учествује у конкуренцији са суфиксом *-итина* (в. Графикон 1), од којих на највише основа долазе *-ство*, *-ост*, *-и(з)ам*, *-лук*, *-(ч)ина* и *-ија*. Чак шест конкурентних суфикса јавља се у само једном примеру. Апстрактна лексика заузима највећи део грађе, те се и међу суфиксима који представљају алтернативу суфиксу *-итина* јављају најпродуктивније суфиксалне морфеме за грађење апстрактних именица. Разлике међу алтернативним облицима огледају се на семантичком плану: суфикс *-итина* даје одређеније значење именици и стилски је маркира. Стога се у речницима често упућује на алтернативне облике који су фреквентнији и уобичајенији у језику.

Конкурентност суфикса утиче на формирање низова примера са истом творбеном основом. Са четири алтернативна суфикса јавља се пет основа (*ђавол-*, *лен-*, *поган-*, *проклет-* и *ракиј-*), са три се комбинује 26 основа, док су најчешће два облика у конкуренцији (34). Истакнута је конкурентност *-итина* : *-ство* : *-ост* (нпр. *лукав-*) или *-итина* : *-ство* : *-из(а)м* (нпр. *балкан-*). Аугментативни суфикси који представљају алтернативу суфиксу *-итина* су друге сложене варијанте од *-ина*: *-(ч)ина*, *-етина*, *-ешина* и *-(ч)урина*. Семантика конкурентних примера је слична, а само се поједини примери издвајају (нпр. *прљавитина* има конкретизовано значење; *безобразност* има значење особине; *германизам* је лингвистички термин). Употреба анализираних лексема у *Српском мрежном корпусу* потврдила је слабу фреквентност именица из грађе, а само је у седам низова (11%) суфикс *-итина* победио конкуренцију (нпр. *кајкавитина*, *прљавитина*).

Оно што посебно карактерише већину именица из грађе јесте сема пејоративности. У Матичиним речницима се неретко наводи *пеј.* или *погрд.* испред дефиниције ексцерпираних лексема, што указује на доминантну пејоративну семантику именица на *-итина* у српском језику. С обзиром на то да код алтернативних примера нема таквог значења, оно проистиче из самог суфикса.

Прилог

Именице са суфиксом *-штина*

(и)јекавштина	енглештина	опранштина
(и)галијанштина	епикурејштина	оставштина
азијаштина	задовољштина	пацовштина
американштина	закупштина	племенштина
арапштина	икавштина	поганштина
аргаштина	инокоштина	потрепштина
аустријанштина	јеврејштина	превејанштина
балканштина	кајкавштина	приставштина
безобраштина	калауштина	прљавштина
блесавштина	калуђерштина	проклештина
богаштина	камелеонштина	ракиштина
боемштина	карамазовштина	рђавштина
болештина	кинештина	револверштина
бугарштина	кукавштина	самрштина
будалаштина	латинштина	самштина
буржујштина	ленштина/лењштина	сиромаштина
вањштина	лоповштина	скупштина
врућинштина	лукавштина	слабоштина
галијоштина	лупештина	слобоштина
германштина	магарештина	словенштина/славенштина
глембајевштина	мађарштина	стахановштина
гнојштина	мајмунштина	туђинштина
говедарштина	малограђанштина	тургењевштина
госпоштина	млитавштина	убоштина
грађанштина	мртавштина	фарисејштина
грубијанштина	неваљалштина	француштина
домобранштина	немаштина	хрваштина
донжуанштина	немштина	цакавштина
ђаволштина	неподопштина	цувакштина
европејштина	нитковштина	чакавштина
екавштина	обилаштина	штокавштина
емигрантштина	обломовштина	

Алтернативне лексеме

(и)јекавизам	аргатовање	богатиња
(и)јекавица	балканизам	богатство
(и)галијанизам	балканство	боемија
(и)галијанство	безобразлук	боемство
азијатство	безобразност	болешчина
американизам	блесавлук	болешчурина
аргатлук	блесавост	бугарство

буржујство	кукавичлук	поганлук
врућинчина	кукавиштво	поганство
галијотство	кукавност	потребност
германизам	ленчина	потребоћа
германство	ленчуга	превејаност
говедарство	ленчура	прљавост
господство	лоповлук	прљавство
грубијанство	лукавост	проклетија
домобранство	лукавство	проклетиња
донжуанство	лупештво	проклетство
ђаволија	мађаризам	ракијетина
ђаволство	мађарство	ракијешина
ђаволук	мајмунлук	ракијчина
европеизам	малограђанство	рђавост
европејство	млитавило	рђавство
екавизам	млитавост	самоћа
екавица	неваљалост	сиромашност
епикуреизам	неваљалство	сиромаштво
епикурејство	неимање	слободија
задовољење	неподобност	туђинство
задовољство	неподопство	убогост
икавизам	нитковлук	убоштво
икавица	нитковство	фарисејство
инокосност	обилатост	хрватизам
јеврејство	опраност	цакавизам
кајкавизам	оставина	чакавизам
калуђерчина	племенитост	
камелеонство	поганија	

Литература

- Бабић, С. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Бечева, Н. (2000). О дублетности код деминутива и аугментатива у савременом српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29, 1, 197–202.
- Вулетић, В. (1972). Именице са суфиксом *-цина* у руском и суфиксом *-штина* у српскохрватском језику. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XV, 2, 613–629.
- Ивановић, Н. (2005). Значења изведених апстрактних именица у српском језику (на материјалу из Речника САНУ и Речника МС). *Наш језик*, XXXVI, 1–4, 86–99.
- Ивановић, Н. (2008). *Апстрактне именице у српском језику: творбени и семантички аспект*. Београд: Филолошки факултет.

- Јовановић, В. (2010). *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић, Ј. Б. (2018). *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику* (докторска дисертација). Доступно на: <https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/2581/Doktorat.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [10.4.2021].
- Клајн, И. (2003). *Творба речи у савременом српском језику*. Део 2, „Суфиксација и конверзија”. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Ломпар, В. (2016). *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Маретић, Т. (1899). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb.
- Оташевић, Ђ. (2008). *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику (лингвистички аспект)*. Београд: Алма.
- Павловић, М. (1961). Борба наставака у српскохрватском језику. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, VI, 164–179.
- Пипер, П., и Клајн, И. (2014). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Радуловић, Ј. (1956). Аугментативно-пејоративна значења неких именица. *Наш језик*, 8, 3–4, 106–113.
- Сантана Ларио, Ј., & Валера, С. (2017). *Competing Patterns in English Affixation*. Bern: Peter Lang.
- Стакић, М. (2010). Синонимност суфикса и њихово семантичко диференцирање. *Морфо(но)лошке теме*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 64–68.
- Стакић, М. (1987). Улога перинтеграције у јужнословенској именској деривацији. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 16, 1, 177–183.
- Стевановић, М. (1986). *Савремени српскохрватски језик*. Део 1. Београд: Научна књига.
- Стојановић, Б. (2012). Имена особина (nomina essendi). *Годишњак за српски језик*, XXV, 12, 149–170.
- Стојановић, С. (2000). Конкуренција афиксалних морфема у српском језику у поређењу са енглеским. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1: 203–213.
- Ђорић, Б. (2008). *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Хохлова, Н. (2014). Understanding of abstract nouns in linguistic disciplines. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 136, 8–11.

Извори

- Николић, М. (2000). *Обратни речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

РСЈ (2011): М. Николић (ур.). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
SrWaC: *Српски мрежни корпус (Serbian Web Corpus)*, <http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/corp_info?corpname=srwac>.

Ђорђе Шуњеварић

ALTERNATIVES OF THE DERIVATIONAL SUFFIX *-ŠTINA* IN THE WORD FORMATION OF NOUNS IN SERBIAN

Summary

All nouns with the suffix *-ština* in the Serbian language were taken as the subject of analysis. The corpus was excerpted from the *Obratni rečnik srpskoga jezika* by M. Nikolić and it consists of 95 lexemes. Given the low productivity of the suffix *-ština* in Serbian, it is expected that nouns from the corpus can be used with an alternative suffix. The aim of this research is to see which suffixes can be an alternative to the suffix *-ština*, as well as to examine the semantic similarity of lexemes with alternative suffixes. The meanings of the examples from the corpus were determined based on the dictionaries of Matica Srpska, and nouns with different suffixes added to the same bases were also found among them. The analysis of the examples shows that the abstract lexicon is dominant, where *-stvo* and *-ost* most often appear as alternatives to the suffix *-ština*. Nouns with an augmentative and pejorative meaning can, in addition to *-ština*, be built with the suffix *-(č)ina*, *-etina*, etc. (*rakiština*: *rakijčina*, *rakijetina*). Research has confirmed that almost every noun ending in *-ština* can achieve an identical meaning with an alternative suffix. A total of 16 suffixes are added to bases from the corpus as an alternative. However, the suffix *-ština* often affects the pejorative nuance of the meaning of the example from the corpus.

dj.sunjevaric-15757@filfak.ni.ac.rs

Dejan Pavlović

University of Niš

Faculty of Philosophy

Vladimir Ž. Jovanović

University of Niš

Faculty of Philosophy

ABLAUT ALTERNATIONS IN ENGLISH AND SERBIAN ADJECTIVE DERIVATION

Abstract: This paper deals with ablaut in adjective derivation; it compares and contrasts English and Serbian examples with ablaut alternations. It also attempts to discover the ablaut type occurring in such examples as well as the frequency with which it appears, and also to confirm if there are certain rules according to which such vowel alternations occur. Another point to be established by this paper is to what extent there is a correlation between primary stress shift and derivational ablaut, which affixes cause the stress shift and in which circumstances. The research was conducted using a corpus of adjectives and their formative roots in both English and Serbian; the corpus was composed of at least 150 examples from both languages, collected using lexicographical studies dealing with adjective derivation from nouns and verbs and using a number of different derivational suffixes (for example, *-ous* and *-ive* (English), *-an* and *-iv* (Serbian)). Examples include the pairs *bile* > *bilious* (English) and *hramati* > *hrom* (Serbian). The results are hoped to showcase the contrast between the English and Serbian languages, as well as their deviation concerning this process as compared to their mutual ancestor, the Proto-Indo-European language.

Keywords: ablaut alternations, adjective derivation, stress shift, derivational suffixes, English, Serbian, corpus-based research.

1. Introduction

The purpose of this research paper is to provide insight into the phenomenon of ablaut from a contrastive perspective between English and Serbian. According to the Routledge Dictionary of Language and Linguistics, ablaut, which is also referred to as *apophony* and *vowel gradation*, refers to a “systematic morphophonemic alternation of certain vowels in etymologically related words in Indo-European languages” (Bussmann, 1996, p. 3). Two types of ablaut may be distinguished: ‘qualitative ablaut,’ which pertains to a change from *e* to *o*, and ‘quantitative ablaut,’ which constitutes cases whereby “an alternation of the short vowels mentioned (full grade) with the respective long vowels (lengthened grade) or an elimination of the short vowels (zero grade) occurs” (Bussmann, 1996, p. 3).

Historically speaking, ablaut, in its derivational form, usually “signaled change from one word-class to another; it also regularly accompanied paradigmatic change” in Germanic, as well as in the classical languages (Minkova & Stockwell, 2009, pp. 146-147). In practice, this meant the function of ablaut was also “to mark person, number, and tense of a large class of verbs” we recognize today as irregular verbs (Minkova & Stockwell, 2009, p. 147). In particular languages, ablaut is known to co-occur with different forms of affixation, as evidenced by the following examples (Bauer, 1988, pp. 27-28):

- 1) a. Dutch: *bijten* ‘bite’ > *beet* ‘bit’ > *gebeten* ‘bitten’
- b. Icelandic: *ber* ‘I carry’ > *bar* ‘I carried’ > *bor-inn* ‘carried’.

Aside from inflection, ablaut was to an extent also present in derivation, as attested by the subsequent example (Beekes, 2011, p. 101):

- 2) a. Greek: N. nom. sg. *πατήρ* *patér* ‘father’ > ADJ. nom. sg. *εὐπάτωρ* *eu-pátōr* ‘of a noble father.’
- b. Greek: N. acc. sg. *πατέρα* *patéra* ‘father’ > ADJ. acc. sg. *εὐπάτορα* *eurátōra* ‘by a noble father.’
- c. Greek: N. dat. pl. *πατράσι* *patrási* ‘to fathers.’

This paper attempts to dig further into the phenomenon of ablaut alternations, which occur in adjective derivation in English and Serbian. The goal of the paper is to discover what types of vowel changes appear in a corpus of examples from both English and Serbian on the synchronic level, the frequency with which these changes occur, and whether there exist particular rules according to which these alternations appear. Another goal of the paper is to establish whether there is a correlation between primary stress shift and ablaut in derivation, which affixes are prone to cause the stress shift and in which circumstances. A corpus of adjectives and their formative roots in both English and Serbian was used in the research; the corpus was composed of at least 150 examples from both languages, collected using lexicographical studies dealing with adjective derivation from nouns and verbs and using a number of different derivational suffixes. The results were meant to showcase the potential contrast between the two languages, with the initial assumption that the English language, being a West Germanic language, would have preserved considerably more types of ablaut alternations, each with significantly more conspicuous instantiations of vowel mutation for derivational purposes, than Serbian.

2. Theoretical Framework and Previous Research

The linguistic branch that has been most consistently dealing with the language phenomenon of ablaut and perhaps more systematically than any other area of linguistic research is historical linguistics (Lehmann, 1992; Lass, 1997; Hock & Joseph, 2009). As a scientific study interested in the development of language or the changes languages may undergo through time, it is considered a diachronic approach

to language meant to define the stages of development in a particular language, the types and extent of language change from one stage to another and establish any potential relatedness among languages. Thus, the present study can be said to start from the basic findings of historical linguistics, as one temporal dimension, and to proceed on by employing the methodological tenets of descriptive synchronic linguistics, as another temporal dimension (Crystal, 2008).

Ablaut belongs to those “[...] phenomena [...] which have been extremely important for the history of the Indo-European languages [...]” (Beekes, 2011, p. 100). As a linguistic feature of vowel mutation in the root, or any other part of the word, for that matter (Cf. Clarckson, 2007, p. 71), by which meaning changes may be indicated, it is more frequently present in the grammatical change domain of languages such as the Indo-European group of languages, in particular the Germanic languages (Szemerényi, 1996, p. 72). Less frequently, vowel alternation pertains to derivation, as in Arabic (Heath, 2003) and other languages. In the case of Greek, as a representative of the Indo-European family, the following has been noticed:

The Indo-European process of morpheme-internal vowel gradation (Ablaut), e.g., e/o/Ø, etc., was widely used in Greek. What began as a phonological process was morphologized already in the pre-PIE period and yielded many distinctions in both nouns and verbs in Greek, for example, the distribution seen in the following forms built on the root *pet ‘fly’: pétomai ‘fly,’ potē ‘flight,’ and pterón ‘wing’; [...] (Brown & Ogilvie, 2009, p. 463).

As opposed to grammatical meaning alteration signalled by ablaut as in Eng. *ring* and *rang*, where the difference need not be indicated in spelling (Cf. Eng. pres. t. *read* and past t. *read*) lexical meaning alteration can seldom be based on vowel mutation only, if at all. Frequently, it is a joint operation of affixation and ablaut that mark derivational change, as in *bile* and *bilious*. It may be argued that Class I suffixes (Siegel, 1974) are supposed to cause stress shift and vowel mutation due to their role in lexical category change, as is often the case with **gradation**, a closely related morphological phenomenon of stress shift and vowel change. Spencer (2002) maintains that it may be problematic to represent ablaut vowel alternations “[...] in terms of the addition of an affix to a base [...]” and later in the text refers to a study by J. McCarthy based on “the classic item-and-arrangement analysis of Semitic”. However, ablaut may occur independently of any stress pattern change, as vouched by the previous example, where there is only one syllable in the root and therefore no potential for stress shifting. Moreover, such affixes need not cause ablaut, even with monosyllabic roots, as observed in many examples, such as *space* and *spacious*.

In Latin, prefixation may induce ablaut alterations, as with Lat. *cum-* + *damnāre* > *condemno* ‘I condemn’, which again may be construed as a case of vowel lenition, as a vowel /a/ is replaced for a closer one, such as /e/. This is even more conspicuous with examples such as Lat. *de-* + *cadere* ‘fall’ > *decido* ‘I fall’.

Thus, trying to establish which bases, both formally and semantically, are appropriate for ablaut alteration is another major pursuit set before this research paper. Although Indo-European languages may have “shifted away from ablaut”

(Clarckson, 2007, p. 72), it can be of interest to the morphology of contemporary languages to investigate ablaut as a morphological means of semantic change on the synchronic level.

2.1. Ablaut Alternations in English

The literature concerning ablaut occurrences in English features Katamba (1993), Aronoff, & Fudeman (2005), Denning, Kessler, & Leben (2007), Minkova, & Stockwell (2009), and Radford, Atkinson, Britain, Clahsen, & Spencer (2009).

According to certain authors, ablaut is considered “a moribund phenomenon in English today,” as the chances of a new word susceptible to it entering the English lexicon are very small (Katamba, 1993, p. 101). In other words, it is no longer productive, although there is a notable number of English words today which are affected by it (Katamba, 1993, p. 102). This is most evident in the group of so-called strong verbs; most of them were affected by ablaut in the Old English period (450-1100 AD) (Katamba, 1993, p. 102). Such inflected forms in English appear in the past tense and/or the past participle forms of strong verbs; Katamba classifies them into seven groups, as evidenced by the following examples:¹

- 3) a. *rise - rose - risen* (/aɪ/ - /əʊ/ - /ɪ/)
- b. *freeze - froze - frozen* (/i:/ - /əʊ/ - /əʊ/)
- c. *shrink - shrank - shrunk* (/ɪ/ - /æ/ - /ʌ/)
- d. *bear - bore - born* (/eə/ - /ɔ:/ - /ɔ:/)
- e. *give - gave - given* (/ɪ/ - /ei/ - /ɪ/)
- f. *know - knew - known* (/əʊ/ - /u:/ - /əʊ/)
- g. *stand - stood - stood* (/æ/ - /ʊ/ - /ʊ/)

In certain cases, ablaut may co-occur with suffixation, as evidenced by the past participles of the following: *give - gave - given*, and *write - wrote - written* (Aronoff & Fudeman, 2005, p. 235).

In Modern English, examples of ablaut could also be found in the lexical elements imported from Greek, the vowels of which did not undergo such changes as the Latin or Germanic ones (Denning, Kessler, & Leben, 2007, p. 86). This is exemplified by the following noun sets in 4):

- 4) a. *belemnite > symbol > problem* (the central element meaning ‘throw’)
- b. *energy > organ > Ø* (the central element meaning ‘work’)

The first lexeme contains the vowel /e/ and hence represents the so-called e-grade, the second lexeme includes the vowel /o/ and as such represents the o-grade, while the final lexeme in the first set belongs to the zero grade as it includes no vowel (Minkova & Stockwell, 2009, p. 146) (in the latter set of words the third lexeme is missing; no examples of this grade were imported into English (Denning et al., 2007, p. 86)). Adequate examples of ablaut are also found among the lexical elements imported from Latin, as in the following sets:

- 5) a. *memento > admonish > Ø* (the central element meaning ‘think’)

b. *indigenous* > \emptyset > *pregnant* (the central element meaning ‘birth’)

(The third lexeme in 5) a. and the second lexeme in 5) b. are missing, i.e., these lexemes were not imported into English (Denning et al., 2007, p. 86)).

Evidence of vowel mutation can also be discovered in the processes of derivation in the English language. Although it is no longer as hugely productive in English as in some other Germanic languages, “some fossils of this pattern” remain in the language today, as proven by the following sets of nouns derived from verbs:²

- 6) a. *do* - *deed* (/u:/ > /i:/)
- b. *sing* - *song* (/ɪ/ > /ɒ/)
- c. *break* - *breach* (/ei/ > /i:/)
- d. *bind* - *bond* / *bundle* (/aɪ/ > /ɒ/ and /ʌ/)

Additionally, a slightly different type of ablaut has evolved in words such as *criss-cross*, *flim-flam* or *riff-raff*, whereby two processes tend to occur at the same time: alliteration and the alternation of the high front vowel (/i/) in the left part of the word with a “non-high, non-front vowel” in the right part (/ɒ/, /æ/) (Minkova & Stockwell, 2009, p. 147).

2.2. Ablaut Alternations in Serbian

The Serbian/Croatian/Bosnian linguistic literature, which includes any treatments of the phenomenon of ablaut (apophony) or *prevoj vokala* ‘vowel shift’, as the feature is most commonly referred to, is based on the works of Babić (2002), Klajn (2003), Stevanović (1991), Stanojčić, Popović, & Micić (1989), and Subotić (2002).

In the language, vowel alternation is much more evident for attaining grammatical meaning change, particularly in the inflection of verbs. Ablaut or apophony is rather common within the paradigm of a single lexeme, where different word-forms bear witness to a core vowel mutation through grammatical category shifting, as with the verb *p_rati* ‘to wash’, where the first person singular present tense form is *pere-m* ‘I wash’, or *z_vati* ‘to call’ and *zovete*, the second person plural present tense form, the different phonological constitution signalling a difference in grammatical meaning. The alternation is apparently brought to the initial vowel in the form of *p_rao* ‘(I) washed’ the past tense verb form (according to the terminology used by Hammond, 2005), which causes a common mistake with children at the early stages of acquisition of Serbian due to the analogical influence of the present form (Subotić, 2002, p. 49).

In this respect, Serbian would allow for the following two directions of vowel mutation, starting from the non-finite form of the infinitive. The first entails alteration of zero phoneme with /e/ and the second with /o/:

- 7) a. *bra-ti* > *ber-em*
- pick-INF > pick-PRESNT T. 1st PERS. SING.
- ‘to pick’ > ‘I pick’

b. <i>zva-ti</i>	>	<i>zov-em</i>
call-INF	>	call-PRESNT T. 1st PERS. SING.
'to call'		'I call'

The phenomenon of vowel mutation in Serbian cannot be accounted for either by assimilatory or dissimilatory processes, nor can it be attributed to the influence of positioning (Stevanović, 1991, p. 123). Stanojčić, Popović, & Micić (1989, p. 48) claim that the reason for this type of alteration lies deeply in the past of the language and may have been caused by stress movements and alterations in the vowel quantity (vowel length), while Subotić (2002, p. 16) more specifically points out that vowel shifting is a morphologically conditioned alternation within a given paradigm.

The most expressive form of apophony in the Serbian verb system could probably be registered in the domain of aspectual variation forms, as the only formal difference between the two words for varying grammatical aspect would be traceable to the vowel which carries the primary stress.

	Ablaut direction	Serbian example	Gloss	Grammatical implication
1.	/a/ > /o/	<i>rađati</i> > <i>roditi</i>	to be bearing > to bear	imperfective vs perfective
2.	/i/ > /a/	<i>micati</i> > <i>maći</i>	to be moving > to move	imperfective vs perfective
3.	/é/ > /è/	<i>legati</i> > <i>leći</i>	to lie (down) > to lie (down)	imperfective vs perfective
4.	/i/ > /i/	<i>izmišljati</i> > <i>izmisliti</i>	to fantasize > to think up	imperfective vs perfective
5.	/i/ > /e/	<i>zalitati se</i> > <i>zaleteti se</i>	to rush into > to rush into	imperfective vs perfective

Important implications may be registered with passive adjectives derived from these verbs. Although both perfective and imperfective forms would yield their own passive participle forms with corresponding meanings, such as *goreti* 'to burn' : *izgoren* 'burnt' vs *izgarati* 'to be burning' : *izgoren* 'burnt down', this need not always be the case. Regardless of the fact that none of the authoritative dictionaries (Matić, Odavić & Fekete, 1959-; Stevanović & Jonke, 1990; Vujančić et al., 2007) lists the adjectival forms for *zamoriti* 'to tire out' and *zamarati* 'to be tiring out', the speakers' intuition would seldom fail to provide the forms *zamoren* 'tired' and *zamaran* 'tired-out'. However, with certain pairs, one of the forms exerts an influence on the formation of the adjective form, particularly for specific senses. In (8a), both of the aspectual forms would produce adjectives (8b) and (8c) based on the imperfective form, which is the product of a vowel mutation from /e/ to /o/.

8) a. <i>pod-ne-ti</i>	>	<i>pod-nosi-ti</i>
PREF-stand-INF-PERF. >		stand-INF-IMPERF'
'to stand'		'to be standing'

b. *pod-noš-ljiv*

PREF-stand-INF. IMPERF-ADJ. SUFF.

‘bearable’

c. *ne-snos-an*

not-stand-INF. IMPERF-ADJ. SUFF.

‘unbearable’

There is a curious case of relatively recent origin where the contemporary Serbian slang verb *smoriti / smarati* ‘to nag, vex or tire someone’ should produce a derivative adjective as *smoren* with the altered core vowel. The adjective is present in communication and online, even though it is not a part of the standard lexis, except for the study by Šipka (2010). The most acceptable explanation would be that this neologism has also been analogically formed from the perfect form of the verb, whereas the imperfective-based *smaran*, although expected in theory, has not claimed its position in the language.

In the Serbian language, the base will retain its phonological constitution to a large degree before the process of derivation by means of adjective-forming suffixes. Moreover, it could be said that vowel mutation in the base core vowel is quite an infrequent phenomenon in Serbian derivation. Apparently, English as a Germanic language has preserved some of the PIE features regarding ablaut, much more than Serbian, for that matter.

When it comes to derivational change, vowel mutation may signal transition to another lexical category in the following trends:

	Ablaut Direction	Serbian Example	Gloss	Lexical Category	Affix
1.	/a/ > /o/	<i>zvati > zov</i>	to call > calling	V > N	∅
2.	/e/ > /o/	<i>pogrebati > grob</i>	to bury > grave	V > N	∅
3.	/i/ > /o/	<i>izvirati > izvor</i>	to spring > a spring	V > N	∅
4.	/i/ > /o/	<i>birati > izbor razdirati > razdor</i>	to choose > choice	V > N	Prefix /iz-/ ∅
5.	/i/ > /u/	<i>sipati > usuti</i>	to pour > to pour -PERF	V > V	Prefix /u-/
6.	/∅/ > /o/	<i>nabrati > nabor</i>	to pucker > crease	V > N	∅

3. Results of Corpus Analysis

3.1. English Adjective Derivation with Vowel Alternations

The corpus of English adjectives collected for this particular paper consisted of 118 adjectives and their respective roots, the latter of which were either nominal or verbal. The examples were collected by thoroughly examining the word lists found in the sources. The authors relied on the phonetic transcription found in the source dictionaries or their personal knowledge of English phonology in order to extract the lexemes undergoing ablaut, as well as the resultant adjectives. After the process of selection was completed in this manner, the adjectives were classified

in two ways. As many as 108 of these adjectives were classified into 14 groups according to the vowel change which occurs in them; within some of these groups, sub-groups were additionally created on the basis of the suffix used in the process of derivation. However, there was an additional, fifteenth, set of adjectives (ten of them) whereby no regularity pertaining to the suffixes involved was found, so they represent a single, mixed class of examples. The adjectives noted with an asterisk undergo primary stress shift, and six entire categories of adjectives succumb to this process. The adjectives are classified in alphabetical order within the sub-groups. The groups (classified by the descending number of adjectives they include) are as follows:

3.1.1. Type I alteration: /aɪ/ > /ɪ/

This type includes the cases whereby the diphthong /aɪ/, which represents the shift from a more open, back vowel phoneme to a front, close one, gets shortened into the exclusively front and close monophthong /ɪ/. The adjectives in this category were by far the most numerous, with 39 examples that fit this particular vowel change. Within the group, seven sub-groups could be differentiated on account of the suffix added to the nominal or verbal base in question. The nature of the base used in derivation leans more towards verbal in the first three sub-groups, while there is a number of nominal bases used as well, especially as featured in the sub-groups d) to g):

a) The adjective-forming suffix {-ive}

The derivatives include: *acquire* > *acquisitive*, *ascribe* > *ascriptive*, *derive* > *derivative*, *describe* > *descriptive*, *divide* > *divisive*, *inquire* > *inquisitive*, *prescribe* > *prescriptive*.

b) The adjective-forming suffix {-ant /-ent}

The derivatives include: *aspire* > *aspirant**, *benign* > *benignant*, *confide* > *confident**, *malign* > *malignant*, *reside* > *resident**, *sign* > (*signify*) > *significant**, *suffice* > *sufficient*, *virus* > *virulent*.

c) The adjective-forming suffix {-ible / -able}

The derivative adjectives listed are: *admire* > *admirable**, *circumscribe* > *circumscribable*, *deride* > *derisible*, *divide* > *divisible*, *inscribe* > *inscribable*.

d) The adjective-forming suffix {-ous}

There are only two such adjectives in this sub-group: *bile* > *bilious* and *vice* > *vicious*.

e) The adjective-forming suffix {-(i)al}

The following adjectives should be grouped here: *Bible* > *Biblical*, *confide* > *confidential**, *crime* > *criminal*, *cycle* > *cyclical*, *reside* > *residential**, *satire* > *satirical**, *sublime* > *subliminal*, *type* > *typical*.

f) The adjective-forming suffix {-ian}

Two items were registered within this pattern: *reptile* > *reptilian**, *Christ* > *Christian*.

g) Miscellaneous suffixes

The following is a group which includes complex words of varied patterns, such as: *define* > *definite**, *line* > *linear*, *oblige* > *obligatory*, *parasite* > *parasitic**, *satire* > *satiric**, *thrive* > (*thrift*) > *thrifty* (the latter achieved via an intermediate nominal stage).

3.1.2. Type II alteration: /ɪə/ or /i:/ > /e/

The second most numerous group, included the shift from the diphthong /ɪə/ (which is a close-to-central and front diphthong) or the long monophthong /i:/ (close and front) into the short vowel /e/, which is close-mid and front; this category featured 16 examples, divided into four subgroups. Most of the bases used are verbal in nature, with four nominal exceptions: *zeal*, *hysteria*, *athlete*, and *sphere*.

a) The adjective-forming suffix {-ant/-ent}

Merely two examples are featured: *cease* > *incessant*, *please* > *pleasant*.

b) The adjective-forming suffix {-ive}

This group includes the following items: *compete* > *competitive*, *concede* > *concessive*, *deceive* > *deceptive*, *perceive* > *perceptive*, *receive* > *receptive*, *repeat* > *repetitive*, *succeed* > *successive*.

c) The adjective-forming suffix {-(i)al}

The featured adjectives are: *hysteria* > *hysterical*, *perceive* > *perceptual*, *sphere* > *spherical*.

d) Miscellaneous suffixes

This group features lexemes of varied patterns, such as: *athlete* > *athletic**, *bereave* > *bereft*, *impede* > *impedible*, *zeal* > *zealous*.

3.1.3. Type III alteration: /u:/ > /ʌ/

This alteration featured quite a drastic change in the vowel position, from the close and back /u:/ to the open and central short vowel /ʌ/. The type registered 9 instantiations altogether, involving one sub-group. Only one affix was involved in the alternations (aside from the adjective *presumptuous*), and the bases used in the derivation were exclusively verbal:

a) The adjective-forming suffix {-ive}:

assume > *assumptive*, *consume* > *consumptive*, *deduce* > *deductive*, *induce* > *inductive*, *presume* > *presumptive* (also in *presumptuous*), *produce* > *productive*, *reproduce* > *reproductive*, *seduce* > *seductive*

3.1.4. Type IV alteration: /əʊ/ > /ɒ/

The diphthong /əʊ/ represents a vowel shifting from the central to the back position, and in this alteration, it is transformed into an open-mid, back short vowel /ɒ/. It is of note, however, that this resultant vowel is predominant in British English, while the American English variant of this change features the diphthong morphing

into the central, open vowel /ʌ/ (Lightner, 1983, p. 115). The type encompasses 7 examples, distributed within three sub-groups; the sub-groups a) and c) feature nominal bases, while the sub-group b) includes verbal ones. The groups identified are as follows:

- a) The adjective-forming suffix {-ic}*
This group features the following: *episode* > *episodic*, *microscope* > *microscopic*, *telescope* > *telescopic*.
- b) The adjective-forming suffix {-ive}*
Only two adjectives are included: *evoke* > *evocative*, *propose* > *propositive*.
- c) Miscellaneous suffixes
In this group, two adjectives of different patterns are found: *globe* > *globular*, *omen* > *ominous*.

3.1.5. Type V alteration: /eɪ/ > /æ/

This alteration encompasses a change from a roughly close-mid, front diphthong /eɪ/ to the /æ/ phoneme, which is also front, but open-mid. This type also encompasses 7 examples, split into two sub-groups; the derivation bases are exclusively nominal. The groups identified are as follows:

- a) The adjective-forming suffix {-al}
Three adjectives are included in this group: *nation* > *national*, *ratio* > *rational*, *grade* > *gradual*.
- b) Miscellaneous suffixes
Several items with different suffixes are featured: *flame* > *flammable*, *mania* > *manic*, *raven* > *ravenous*, *table* > *tabular*.

3.1.6. Type VI alteration: /eɪ/ > /ə/*

Within this change, the front, close-mid diphthong /eɪ/ is reduced to the close-mid, central schwa. Seven examples are featured in this type, divided among three sub-groups; the first two include verbal bases, while the third one features nominal ones:

- a) The adjective-forming suffix {-ive}
This group includes two items only: *negate* > *negative*, *relate* > *relative*.
- b) The adjective-forming suffix {-ant/-ent}
Two adjectives are featured, the latter of which is an exception that does not undergo stress shift: *prevail* > *prevalent*, *lubricate* > *lubricant*.
- c) Miscellaneous suffixes
This group features three lexemes created utilizing different suffixes: *angel* > *angelic*, *mania* > *maniacal*, *Plato* > *platonic*.

3.1.7. Type VII alteration: /i:/ > /ɪ/*

The front close phoneme /i:/ is moved toward the close-mid area, thereby

transforming into the short /ɪ/. Four instantiations are registered within this group, all of which are derived by means of different suffixes, which exclusively utilize nominal bases:

a) Miscellaneous suffixes

caprice > *capricious*, *compete* > *competent*, *sequence* > *sequential*, *theme* > *thematic*

3.1.8. Type VIII alteration: /e/ > /ʌ/

This alteration assumes the transformation of the close-mid, front vowel /e/ into the central, open /ʌ/ phoneme. Five adjectives conform to this change, all of them having been derived using verbal bases and a single suffix (with the exception of the adjective *compulsory*):

a) The adjective-forming suffix {-ive}

expel > *expulsive*, *repel* > *repulsive*, *compel* > *compulsive* (also in *compulsory*), *propel* > *propulsive*

3.1.9. Type IX alteration: /aʊ/ > /ʌ/

This vowel change refers to the open-to-close, back diphthong /aʊ/ being altered into the open, central /ʌ/ phoneme. Lightner hypothesizes that this change was preceded by the vowel /u:/ changing into the diphthong /aʊ/ during the Great Vowel Shift, followed by the shortening of the resultant glide into /ʌ/ (Lightner, 1983, p. 261). This group includes only three items, all derived by utilizing a single suffix and bases of verbal nature:

a) The adjective-forming suffix {-ant}

abound > *abundant*, *redound* > *redundant*, *renounce* > *renunciant*

3.1.10. Type X alteration: /ɪə/ or /i:/ > /ə/*

The shift from the close-to-central and front diphthong /ɪə/ or the long, close and front monophthong /i:/ into the /ə/ vowel, which is open-mid and central, is represented in this group. There are three instances of this alteration, all featuring different suffixes, as well as both a nominal and a verbal base (the latter resulting in two different adjectives):

a) Miscellaneous suffixes

scheme > *schematic*, *revere* > *reverent*, *revere* > *reverential*

3.1.11. Type XI alteration: /e/ > /ɪ/*

This change involves the open-mid, front vowel phoneme /e/ being altered into the roughly close-mid, front vowel /ɪ/. Merely two examples, derived by utilizing different suffixes, and also featuring one nominal (which is subjected to adjective derivation via an additional nominal stage) and one verbal base, are found within this group:

a) Miscellaneous suffixes

duplex > (*duplicity*) > *duplicitous*, *elect* > *eligible*

3.1.12. Type XII alteration: /ei/ > /i:/

The front, close-mid diphthong /ei/ is transformed into the close and front /i:/

phoneme. This group also features two examples, derived with a single adjective-forming suffix, utilizing two verbal bases:

- a) The adjective-forming suffix {-ent}
convey > *convenient*, *obey* > *obedient*

3.1.13. Type XIII alteration: /əʊ/ > /ə/*

This change involves the shortening of the close-mid-to-close and central-to-back diphthong /əʊ/, which thereby becomes the /ə/ phoneme (close-mid, central). Two examples with different suffixes are included in this group (derived using one nominal and one verbal base):

- a) Miscellaneous suffixes
aroma > *aromatic*, *revoke* > *revocable*

3.1.14. Type XIV alteration: /æ/ > /ə/*

The alteration in question is from the open-mid, front ash-sound into the close-mid, central schwa. This group includes two items derived utilizing two different suffixes, as well as one base each of nominal and verbal nature, respectively:

- a) Miscellaneous suffixes
fallacy > *fallacious*, *magnify* > *magnificent*

3.1.15. Miscellaneous alterations

This mixed group features both nominal (*example*, *school*, *vicar*, *pride*, *Etruria*) and verbal bases (*appear*, *retain*, *wear*, *comb*), as well as one adjective base (*dear*), in derivation. The processes feature the following changes in the nature of the vowel: the close-to-central front diphthong /ɪə/ to the open-mid, front ash vowel (example a); the open-mid, front ash-sound to the close-mid, front vowel /e/ (example b); the front, close-mid diphthong /eɪ/ transforming into the front, close-mid monophthong /e/ (example c); the back-to-central close-mid diphthong /ʊə/ to the close-mid, central *schwa* (example d); the front-to-central close-mid diphthong /eə/ to the front close monophthong /i:/ (example e); the extension of the close-mid, central schwa to the open-mid, front ash (example f); the open-to-close back-to-front diphthong /aɪ/ becoming the open-to-close, exclusively back phoneme /aʊ/ (example g); the transformation of the back-to-central close-mid /ʊə/ to the open, central /ʌ/ (example h); the conversion of the close-mid-to-close and central-to-back diphthong /əʊ/ into the close-mid, front vowel /e/ (example i); and, finally, the switch from the central-to-front close diphthong /ɪə/ to the open, back /a:/ (example j).

- a) *appear* > *apparent* (/ɪə/ > /æ/)
 b) *example* > *exemplary* (/æ/ > /e/)
 c) *retain* > *retentive* (/eɪ/ > /e/)
 d) *school* > *scholastic* (/ʊə/ > /ə/*)
 e) *wear* > *weary* (/eə/ > /i:/)
 f) *vicar* > *vicarious* (/ə/ > /æ/*)
 g) *pride* > *proud* (/aɪ/ > /aʊ/)
 h) *Etruria* > *Etruscan* (/ʊə/ > /ʌ/)

- i) *comb* > *unkempt* (/əʊ/ > /e/)

j) *dear* > *darling* (/ɪə/ > /ɑ:/)

3.2. Serbian Adjective Derivation with Vowel Alternations

When it comes to the vowels that can be formal parts of roots, the situation is comparatively uncomplicated, as the Serbian (as well as Bosnian and Croatian) vowel system consists of five short vowels: /a/, /e/, /i/, /o/ and /u/. The root morphemes of Serbian express a very high degree of stability in form within derivative processes. Adjective derivation with underlying vowel alteration as an indication of lexical category change in Serbian word-formation includes five patterns and one additional miscellaneous category, each instantiated by not more than four simple or complex adjectives. The adjectives marked by ablaut are almost equally distributed between verbs and nouns as sources or derivation origins. The dominant segment involves the mutation of open front vowels into back vowels, both open and closed.

Ablaut-based adjective derivation with respect to the root form in the verb manifests a tendency to maintain the vowel of the source and resist the assimilating power of the derivationally related noun, as is the case in the following example:

- 9) *smrznu-ti* > *mraz* > *smrznut*
 freeze-_{INF} > frost-_{NOM. SING.} > freeze-_{PAST PART.}
 'to freeze' > 'frost' > 'frozen'

Although this may appear to be the case with other adjectivised verb forms such as the past participle, the principle is not relevant with derived adjectives proper, as with *sprega* 'bond/yoke' > *supružnik* 'spouse' > *supružnički* 'marital', since they assume the core vowel from the derived noun.

- 10) *te-ći* > *tok* > *pro-toč-nī*
 flow-_{INF} > flow-_{NOM. SING.} > through-flow-_{ADJ. SUFF.}
 'to flow' > 'flow' > 'flow-through'

Two of the ablaut-based adjectives, such as *mrtav* 'dead' and *imućan* 'wealthy' are to be found in the study by Dragičević (2001, pp. 266, 268). The second is a rare case of vowel alteration in both stages of derivation:

- 11) *ima-ti* > *imet-ak* > *imuć-an*
 have-_{INF} > have-_{NOUN. SUFF.} > have-_{ADJ. SUFF.}
 'to have' > 'property' > 'wealthy'

The Serbian cases with vowel alternation in the root form, which occurs in adjective derivation but does not entail mutation of the vowel within the stressed syllable, should be mentioned here. This group of adjectives would include *ciklus* 'cycle' > *cikličan* 'cyclic', *papar* 'pepper' > *papren* 'peppery' with an alteration with the zero phoneme, as well as numerous instances of the so-called 'fleeting /a/' in derivation, such as *pirinač* 'rice' > *pirinč-ani* 'of rice', *tigar* 'tiger' > *tigrast* 'tiger-like', and others.

The types of vowel mutation with adjective derivation in Serbian that were established during the analysis are presented in the following sub-sections.

3.2.1. Type I alteration: /a/ > /o/

The first type of vowel alteration in the root form involves the open, central-positioned vowel, which mutates to a half-open, back-positioned one. These are cases of forming adjectives from verbs and nouns either through double affixation (with the prefix {*po-*} and suffix {-*an/-nī*}) or a case of Ø-derivation.

The registered examples from the corpus were: *hramati* ‘to limp’ > *hrom* ‘lame’, *stajati* ‘to stand’ > *postojan* ‘stable’ or *nehat* ‘negligence’ > *nehotičan* ‘involuntary’. Apparently, this alternation occurs when the vowel is found in the vicinity of nasals, alveolars and semi-vowels.

3.2.2. Type II alteration: /a/ > /Ø/

The dominant type of vowel change does not stand for mutation in the proper sense of the term, as the open, central-positioned /a/ alternates with a zero phoneme when there occurs a change in the lexical category of the input unit. The alteration is more prominent than other types in the number of instantiations and is generally based on noun to adjective derivation on the suffixes {-*ev-an/-nī*}, {-*ov/-ev*} and {-*en*}. In Serbian systemic descriptions, all similar phenomena are termed *nepostojano a* ‘inconsistent /a/’ (Piper & Klajn, 2014) as an all-encompassing explanation for a not-so-clear causality.

The items from the corpus include: *dan* ‘day’ > *dnevni* ‘daily’, *otac* ‘father’ > *očev* ‘paternal’, *san* ‘dream’ > *snen* ‘dreamy’, *oganj* ‘fire’ > *ognjeni* ‘fiery’, *vetar* ‘wind’ > *vetrovit* ‘windy’.

A separate group seems to be formed on the model of *lanac* ‘chain’ > *lančan* ‘chain-like/of chain’, where the vowel is found between the nasal alveolar /n/ or the labiodental fricative /v/ and the dental affricate /ts/ before its palatalisation. Other nouns are: *konac* ‘thread’, *lonac* ‘pot’, *novac* ‘money’, and the like.

3.2.3. Type III alteration: /e/ > /i/

The only type of alteration that implies a mutation from one front vowel to another is the type based predominantly on loan words. The half-open vowel changes into the close vowel /i/, as in *infekcija* ‘infection’ > *dezinfikovani* ‘disinfected’, but there are native forms such as *podozrevati* ‘distrust’ > *podozriv* ‘distrustful’, *reč* ‘word’ > *izričit* ‘explicit’, as well. Obviously, the derivation direction is from noun to adjective on the basis of the adjective-forming suffixes {-*an/-nī*} and {-*it*}. The Serbian so-called ‘sonant’ consonants³ seem to be the primary trigger for the alternation in this case as well.

3.2.4. Type IV alteration: /i/ > /o/

Another pattern of ‘vowel-backing’ entails a change of the close and front /i/

³ The Serbian phonological terminology includes the term *sonant* to refer to the nasals /m/, /n/, /nj/, liquids /l/, /lj/, /r/ and the consonants /j/ and /v/ (Petrović & Gudurić, 2010).

into the half-open back vowel /o/. The adjectives derived are based on verbs suffixed by either {-an/-nī} or {-it}, as could be deduced from the few illustrations, namely *ubiti* ‘murder’ > *ubojit* ‘potent/murderous,’ *odbiti* ‘repel’ > *odbojan* ‘repulsive’, *opiti* ‘make drunk’ > *opojan* ‘intoxicating’.

3.2.5. Type V alteration: /i/ > /Ø/

The following type is based on the alteration of the close, front vowel with the Ø phoneme, which may entail a vowel deletion process of sorts, or the so-called zero-grade mutation. The illustrations pertain to derivation of adjectives from nominal bases with the help of the suffix {-iv}: *prezir* ‘scorn’ > *prezriv* ‘scornful’, *obzir* ‘regard’ > *obazriv* ‘wary’.

3.2.6. Miscellaneous alterations:

The Serbian derivational morphology is also characterised by a number of individual instances of vowel mutation, which cannot be considered systematic, but rather remnants of earlier processes in the development of the language. When it comes to the domain of adjective derivation, the following are noteworthy: /a/ > /u/, where the vowel /a/ mutates into /u/, a rather closed and back-positioned vowel. Only one instance of this was recorded, but with the comparatively significant case of derivation from the verb *imati* ‘to have’ into the derivative based on the adjective forming suffix {-an/-nī} such as *imućan* ‘wealthy’; /e/ > /u/, from the half-open, front /e/ to the close, back vowel such as /u/. The adjective that exemplifies this alteration is *tresti* ‘to quake’ > *trusan* ‘seismic’, based on a verb, and the suffix that accompanies the mutation is {-an/-nī}; /e/ > /Ø/. Similar to the alternation of the core vowel /a/, the front vowel /e/ can be replaced by the Ø phoneme when the very productive adjective-forming suffix {-av} is appended to a verb base. The case in point is the change from the verb *umreti* ‘to die’ into *mrtav* ‘dead’; /Ø/ > /u/, a phenomenon similar to epenthesis of phonemes to the root form of the verb bases that serve as input for adjective derivation, but the case is interpreted here as a mutation of Ø into a close, back vowel /u/. There is an indication that the vowel that undergoes mutation is a semi-vowel /ə/, which is not a segment of the phonological system of modern Serbian. The pair *bdeti* ‘to sit up late/keep watch’ > *budan* ‘awake’ may be used to support this claim, which is etymologically founded in Loma et al. (2006, p. 287); /Ø/ > /o/, following the rationale of the previous instance, another derivational pair could be of interest here. Specifically, the verb *grometi* ‘to thunder’ and the related adjective *gromki* ‘thunderous’ can be said to have a derivational relation accompanied by an alteration of the phonological status of the root along with the suffixation by the suffix {-(-a)/-ki}.⁴ The central vowel alternates from /Ø/ to the half-open, back-positioned vowel /o/.

⁴ Possibly via an intermediary stage from n. *grom* ‘thunder’.

4. Discussion and Conclusion

Observing the adjectives listed in section 3, several conclusions can be drawn:

The suffixes most inclined to cause ablaut in English adjective derivation are: {-ant/-ent}, {-ive}, {-ous}, {-ible/-able}, and, to a lesser extent, {-(i)al} and {-ic}. On the other hand, {-an/-nī} and {-av} would appear to be those suffixes which are the most pertinent for the appearance of ablaut in Serbian adjective derivation.

On the subject of the English adjectives, it is the suffixes {-ive}, {-able/-ible}, and {-ant/-ent} that are exclusively attached to verbal bases (with the exception of the pair *virus* > *virulent*), while {-ous}, {-ic} and {-(i)al} are attached to nominal bases (with the exception of the pair *perceive* > *perceptual*). In Serbian, the suffix {-av} is attached to verbal bases only, while {-an} may appear with both types of bases.

Certain vowel changes in English adjective derivation are exclusively caused by particular suffixes: the changes /u:/ > /ʌ/ and /e/ > /ʌ/ are brought about by the addition of the suffix {-ive}, the switch from /aʊ/ to /ʌ/ is caused by adding the suffix {-ant} to the base in question, whereas /eɪ/ > /i/ is triggered by the suffix {-ent}. By contrast, in Serbian, the suffix {-av} seems to be responsible for the changes /e/ > /ø/, /ø/ > /u/ and /ø/ > /o/, yet all of these vowel alternations are substantiated by a single example, so the latter statement would warrant further research in order to be confirmed.

In English, six of the categories are accompanied by the primary stress shift: /i:/ > /ɪ/, /eɪ/ > /ə/, /e/ > /ɪ/, /əʊ/ > /ə/, /ɪə/ or /i:/ > /ə/ and /æ/ > /ə/. Furthermore, other groups also include certain isolated cases of the stress shift: *admire* > *admirable*, *angel* > *angelic*, *mania* > *maniacal*, *scheme* > *schematic*, *school* > *scholastic*, *fallacy* > *fallacious*. All of the aforementioned cases include a shift from a diphthong (/eɪ/, /əʊ/, /aɪ/, /oʊ/) or, in particular cases, a monophthong (/i:/, /e/, /æ/) into the short vowels /ɪ/ and /ə/. As for the Serbian examples, the stress shifts whenever a prefix is added to the root morpheme (*stajati* > *postojan*, *infekcija* > *dezinfikovani*, *reč* > *izričit*) or removed from it (*umreti* > *mrtav*). Generally speaking, Serbian root vowel mutation is marked by the alteration from more frontal or central to back vowels, vowel elimination or addition. Ablaut in English adjective derivation is slightly less systematic: the front vowels shift into central or back positions, but certain alterations point to the retention of the front position despite the vowel change. In addition to that, three changes feature an effectively opposite process - back vowels shifting into central or front positions.

Very few of the aforementioned ablaut changes in English correspond to those in Serbian; a possible reason for this occurrence might be the lack of a number of English vowels in Serbian, specifically monophthongs such as the *ash* and the *schwa*, and all diphthongs. The most notable parallel when comparing the two languages is the one between the English alteration /e/ > /ɪ/ (as exemplified by the pair *elect* > *eligible*) and the Serbian change /e/ > /i/ (as in *reč* > *izričit*), although the two [i] sounds differ slightly (the English one is rather close-mid, compared to the predominantly close one in Serbian). Another alteration in English which is comparable to the aforementioned one in Serbian is /eə/ > /i:/ (the featured example

is *wear* > *weary*); the long [i] sound is more close, being similar to the Serbian phoneme /i/, yet the diphthong /eə/ is front-towards-central and close-mid, which differs heavily from the predominantly open /e/ in Serbian. Furthermore, two similar alterations in English, /ɪə/ or /i:/ > /e/ and /ɪə/ or /i:/ > /ə/ (as evidenced by the pairs *cease* > *incessant* and *scheme* > *schematic*, respectively) bear a certain resemblance to the Serbian transformation of /i/ > /Ø/ (*prezir* > *prezriv*). Although both of these changes in English amount to vowel shortening, the Serbian alteration suggests eliminating the vowel in question altogether.

After examining the lists of adjectives in both languages, we can conclude that ablaut manifests itself much more often in English compared to Serbian. The former includes fourteen different vowel changes, some of which are represented by as many as 39 adjectives; it also features ten additional changes represented by a single example. On the other hand, Serbian features five different patterns exemplified by three or more adjectives and a mixed sixth group with one instantiation per change. The difference might stem from the different sound systems featured in both languages. Namely, English has as many as 20 different vowels (12 monophthongs and 8 diphthongs), which might account for the higher number of the possible sound changes occurring in the process of adjective derivation; conversely, the Serbian standard language description acknowledges only five vowels, which might prove a cause of the visibly lower number of vowel changes. The results of the corpus analysis in Serbian have provided a surprisingly low incidence of ablaut mutations in adjective derivation, considering the fact that Serbian is one of the Slavic languages where there is a considerable expression of ablaut in inflection. These findings would have been considerably different if an alternative approach to the Serbian phonemic system had been applied, as many instances in adjective derivation involve vowel alterations on the suprasegmental level.⁵ At present, with the five phonemes forming the system of Serbian vowels, cases such as n. *brég* ‘hill’ > adj. *brègast* ‘camshaft’ are not to be accepted as vowel mutations since the core vowels in these two are perceived as one and the same phoneme /e/.

Certain changes may be noted when comparing the nature of ablaut in Proto-Indo-European with how this sound alteration manifests itself today in English and Serbian. While Proto-Indo-European featured three grades of ablaut (/e/ - /o/ - /Ø/), all of the alterations in English and Serbian featured in this paper include only two grades. This might point to ablaut losing its power as a morpho-phonological change over time, in the process of the development of separate languages of the Indo-European family. Furthermore, the zero-grade is not present within the featured corpus of English adjectives (vowels in these alteration types tend to be shortened at most), while it can be discerned in no less than five different Serbian alterations. As for the presence of qualitative and quantitative types of ablaut in these two languages, both of them may be distinguished. However, there is a slight proclivity towards the qualitative one, as evidenced by many of the alterations in this paper (for example, /ɪə/ or /i:/ transforming into /e/ in English, or /a/ transforming into /o/ in Serbian).

⁵ An alternative approach to the phonology of Serbian, with a somewhat different treatment of the vowel system to the one in standard Serbian textbooks was proposed by Petrović and Gudurić (2010).

Despite this, quantitative ablaut is still present in both English and Serbian; it is usually represented by vowel shortening, rather than vowel lengthening (e.g., /ei/ > /ə/ in English), as well as vowel elimination or even addition (this is noticeable in Serbian alterations, such as /i/ > /Ø/ and /Ø/ > /o/).

A potential goal for future research might include discovering additional sound changes appearing in adjective derivation within both languages through further lexicographical examination. Additionally, one might delve into the potential relationship, that might exist between the sound systems of the two languages and the vowel changes, which tend to occur in the processes of word derivation in general. This way, we might get closer to the bigger picture which could shed some additional light on the manner in which these morpho-phonological processes have developed since the time of the Proto-Indo-European language.

Sources

- Grujić, B. (1985). *New Standard Dictionary (English-Serbocroatian, Serbocroatian-English)*. Cetinje, Beograd-Zagreb: Obod, Medicinska knjiga.
- Matić, Lj., Odavić, M., & Fekete, E. (eds) (1959-). *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika I-XX*. Beograd: ISJ/SANU.
- Stevanović, M., & Jonke, Lj. (eds) (1990). *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I-VI, drugo fototipsko izdanje*, Novi Sad: Matica srpska.
- Vujanić, M., Gortan-Premk, D., Dešić, M., Dragičević, R., Nikolić, M., Nogo, Lj., Pavković, V., Ramić, N., Stijović, R., Tešić, M., & Fekete, E. (eds) (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pattern Based Writing: Quick and Easy Essay, *4,800 Adjectives: The Giant List of Adjectives*. Retrieved from: https://patternbasedwriting.com/elementary_writing_success/list-4800-adjectives/ (Accessed on March 16th 2021)
- Word Example, *Adjectives with the Suffix “-ant” (908)*. Retrieved from: <https://www.wordexample.com/list/adjectives-suffix-ant> (Accessed on March 22nd 2021)
- Word Example, *Adjectives with the Suffix “-ive” (1,000)*. Retrieved from: <https://www.wordexample.com/list/adjectives-suffix-ive> (Accessed on March 22nd 2021)
- Word Example, *Adjectives with the Suffix “-ible” (601)*. Retrieved from: <https://www.wordexample.com/list/adjectives-suffix-ible> (Accessed on March 22nd 2021)

References

- Aronoff, M., & Fudeman, K. (2005). *What is Morphology?* Malden: Blackwell Publishing.
- Babić, S. [Бабић, С.] (1991). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti/Globus.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., & Znika, M. (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

- Bauer, L. (1988). *Introducing Linguistic Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Beekes, R. S. (2011). *Comparative Indo-European Linguistics: An Introduction (2nd Edition)*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Brown, K. & Ogilvie, S. (2009). *Concise Encyclopedia of Languages of the World*. London: Elsevier.
- Busmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics (2nd Edition)*. London: Routledge.
- Clarckson, J. (2007). *Indo-European Linguistics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*. London: Blackwell Publishing.
- Denning, K., Kessler, B., & Leben, W. (2007). *English Vocabulary Elements (2nd Edition)*. Oxford: Oxford University Press.
- Dragičević, R. [Драгићевић, Р.] (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик.
- Hammond, L. (2005). *Serbian. An Essential Grammar*. London: Routledge.
- Heath, J. (2003). 6. Arabic derivational ablaut, processing strategies, and consonantal “roots”. In S. Joseph (ed) *Language Processing and Acquisition in Languages of Semitic, Root-Based, Morphology*. pp. 115-129. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Hock, H. H. & Joseph, B. (2009). *Language History, Language Change, and Language Relationship*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Katamba, F. (1993). *Morphology*. Basingstoke: Palgrave.
- Klajn, I. [Клајн, И.] (2003). *Творба речи у савременом српском језику: Други део. Суфиксација и конверзија*. Београд: МС/САНУ/СКЗ.
- Lass, R. (1997). *Historical Linguistics and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, W. P. (1992). *Historical Linguistics*. London: Routledge.
- Lightner, T. (1983). *Introduction to English Derivational Morphology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Loma, A., Bjeletić M., Vlajić-Popović, J., Vučković, M., Đokić, M. & Petrović, S. (2006). *Etimološki rečnik srpskog jezika. Sveska 2*. Beograd: SANU.
- Minkova, D., & Stockwell, R. (2009). *English Words: History and Structure (2nd Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petrović, D. & Gudurić, S. (2010). *Fonologija srpskog jezika*. Beograd/Novi Sad: SANU/Beogradska Knjiga/Matica Srpska.
- Piper, P. & Klajn, I. (2014). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Radford, A., Atkinson, M., Britain, D., Clahsen, H., & Spencer, A. (2009). *Linguistics: An Introduction (2nd Edition)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siegel, D. (1974). *Topics in English Morphology*. PhD diss. Cambridge, Mass.: MIT.
- Skok, P. [Скок, П.] (1951). О придјевским изведеницама, *Питања савременог књижевног језика*, III, св. 1, 12-27.

- Spencer, A. (2002). Morphology. In Aronoff, M. & J. Rees-Miller (eds). *The Handbook of Linguistics*. London: Blackwell Publishing.
- Stanojčić, Ž.S. [Станојчић, Ж. С.] (2010). *Граматика српског књижевног језика*. Београд: Креативни центар.
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj., & Micić, S. [Станојчић, Ж., Поповић, Љ., Мицић, С.] (1989). *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*. Београд/Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства/Завод за издавање уџбеника.
- Stevanović, M. [Стевановић, М.] (1991). *Савремени српскохрватски језик: (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. 1, шесто издање. Београд: Научна књига.
- Stevanović, M. [Стевановић, М.] (1986/2). *Савремени српскохрватски језик: (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. 2, Синтакса, четврто издање. Београд: Научна књига.
- Subotić, Lj. (2002). *Istorijska lingvistika*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Szemerényi, O. (1996). *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: Clarendon Press.
- Šipka, M. [Шипка М.] (2010). *Pravopisni rečnik srpskog jezika sa pravopisno-gramatičkim savetnikom*. Novi Sad: Prometej.

Dejan Pavlović, Vladimir Ž. Jovanović

MUTACIJA KORENSKIH VOKALA U DERIVACIJI PRIDEVA ENGLESKOG I SRPSKOG JEZIKA

Rezime

Ovaj rad se bavi pojavom ablauta u derivaciji prideva; u njemu se porede i suprotstavljaju primeri sa prevojem vokala na engleskom i srpskom jeziku. Pored toga, ovaj rad nastoji da otkrije koji se tip ablauta javlja u navedenim primerima kao i učestalost s kojom se određeni tip ove promene javlja, a teži i da utvrdi da li postoje određena pravila po kojima se ove promene vokala javljaju. Dodatni cilj ovog rada je da ustanovi do koje mere postoji veza između pomeranja primarnog akcenta i ablauta u derivaciji, koji afiksi uzrokuju pomeranje akcenta i pod kojim uslovima. Istraživanje je obavljeno koristeći korpus prideva i njihovih korena iz engleskog i srpskog jezika; korpus je činilo minimum 150 primera iz oba jezika, prikupljenih pomoću leksikografskih studija koje se odnose na izvođenje prideva iz imenica i glagola, pritom koristeći određen broj različitih sufiksa u derivaciji (npr. *-ous* i *-ive* (engleski), *-an* i *-iv* (srpski)). Kao primer navodimo parove *bile* > *bilious* (engleski) i *hramati* > *hrom* (srpski). Pretpostavka je da će rezultati istraživanja prikazati kontrast između engleskog i srpskog jezika, kao i njihova odstupanja od ovog procesa u poređenju sa njihovim zajedničkim pretkom, proto-indo-evropskim jezikom.

dejan.pavlovic@filfak.ni.ac.rs
vladimir.z.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

АЛТЕРНАТИВНИ МОДЕЛИ АНАЛИТИЧКЕ КОМПАРАЦИЈЕ У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак: Осим прилога са значењем ‘више’ и ‘највише’, у српском и енглеском језику аналитичка компарација реализује се и у лексичким спојевима других прилошких средстава (нпр. *јаче*, *more strongly*) и позитива придева или прилога. Овакве форме компаратива и суперлатива јављају се као алтернативне основном моделу перифрастичке компарације у два језика. Ни англистичка ни србистичка литература нису се до сада озбиљније бавиле овим формама, а нису забележени ни покушаји њиховог контрастирања. Основни циљ овог истраживања је поређење репертоара прилошких средстава у алтернативним моделима аналитичке компарације у два језика, а пореде се и њихова дистрибутивна својства. У раду је спроведена теоријска контрастивна анализа. Њој су претходиле независне корпусне анализе два језика за које су одабрани електронски корпуси *COCA (Corpus of Contemporary American English)* и *KCCJ 2013 (Корпус савременог српског језика)*.

Кључне речи: аналитичка/перифрастичка компарација, прилог, придев, српски језик, енглески језик.

1. Уводна разматрања

Аналитичка (перифрастичка/описна) компарација неизоставна је тема у граматикама енглеског језика (Zandvoort and Van Ek 1975: 189, Quirk, Greenbaum, Svartik and Leech 1985: 462, Eastwood 2002: 279, Huddleston and Pullam 2002: 1099, Downing and Locke 2006: 485). Исто се не може тврдити и за употребу перифрастичког модела компарације у српском језику која се у граматичкој литератури и не помиње. У србистичкој литератури ова тема пронашла је своје место тек у неколицини лингвистичких радова (Сурдучки 1983, Ковачевић 2003, Јосијевић 2016, Куљанин 2017).

Осим прилога са значењем ‘више’ и ‘највише’, у два језика аналитичка компарација јавља се и у лексичким спојевима других прилошких средстава и позитива придева или прилога. Прилози *више/највише* и *more/most* као компаративи и суперлативи количинских прилога семантички су најопштији; у поређењу са својим значењски специфичнијим конкурентима (нпр. *јаче/најјаче*

и *боље/најбоље*, односно *more/most strongly* и *better/best*). Узмимо, на пример, *јаче* и *најјаче*. Обе форме у својој значењској структури садрже макар две значењске компоненте: ЈАЧИНА (ИНТЕНЗИТЕТ) + ВИШЕ/НАЈВИШЕ. Прилози значења ‘више’ и ‘највише’, као семантички најопштија доступна прилошка средства, најлогичнији су кандидати за избор маркера перифрастичке компарације (Gonzalez-Diaz 2009: 31). Као такви они имају макар теоријски потенцијал да колоцирају са свим придевима без обзира на њихова специфична семантичка својства (Ковачевић 2003).

Прилози са додатним семантичким обележјима (нпр. они са значењем ‘јаче’ и ‘најјаче’) могу да се комбинују само са придевима одређених семантичких својстава (нпр. онима који имају димензију интензитета/јачине у својој семантичкој структури). Другим речима, могућност творења аналитичких компаратива и суперлатива овим прилошким средствима почива на специфичној семантичкој интеракцији прилошких интензификатора и придева/прилога са којима улазе у овакве лексичке спојеве.

Најзад, како сви семантички специфичнији прилози у својој семантичкој структури садрже значењске компоненте ‘више’ (односно ‘највише’), макар са теоријског становишта, сваки придев који може да гради аналитички компаратив/суперлатив са овим значењски одређенијим прилозима (нпр. *јаче изражен*), могао би да колоцира и са семантички најопштијим количинским прилозима (нпр. *више изражен*). Другим речима, односи између основног модела аналитичке компарације и модела са другим прилошким средствима је конкурентски (слободна или факултативна дистрибуција). Зарад илустрације, овде ћемо приложити примере из енглеског језика (СОСА):

It might at first seem useless and perhaps impossible to make him *better known*. The result will be soldiers who are *better prepared*.

The United States needs a *better informed* and educated public.

Because you think perhaps a *better educated* buyer would know to object? Surely *better qualified* people are available, итд.

I was much *more known* for football than baseball,

They’re so much *more prepared* emotionally,

They’ll be able to make a *more informed* decision about concentrating on a single sport later,

In fact, women today are *more educated* than men;

I believe my colleague is far *more qualified* than I am to address that, итд.

У првом сету примера дати су перифрастички компаративи творени компаративом *better* са придевима који се у другом блоку примера бележе и са семантички општијим *more*. Због двојаких могућности изражавања компаратива и суперлатива различитим аналитичким средствима, ове додатне форме са другим прилозима можемо сматрати алтернативним моделима – моделима који нису граматикализовани, али који се код извесног броја придевских средстава јављају као могућа алтернатива за изражавање вишег и највишег степена заступљености особине или својства.

Остаје питање да ли се и у којој мери све ове теоријске могућности реализују у пракси, односно језичкој употреби. Опште је познато да у језику делују бројне унутарјезичке и ванјезичке силе које чине да се извесна језичка средства у употреби понашају друкчије но што би се са теоријског становишта од њих очекивало.

И у србистичкој и у анаглистичкој литератури ове форме описне компарације се тек мимогред спомињу. У овом раду покушаћемо да испитамо и упоредимо репертоаре прилошких средстава која се у два језика јављају у моделима аналитичке компарације, али и нека дистрибутивна својства модела које творе.

Овај рад заснован је на резултатима до којих је ауторка дошла при изради своје докторске дисертације *Перифрастичка компарација у српском и енглеском језику* (Јосијевић 2020). Рад је у односу на резултате представљене у докторској дисертацији модификован, продубљен и проширен.

2. У досадашњој литератури

Богата и исцрпна граматичка литература енглеског језика (Quirk et al. 1985: 316, Asher 1994: 5103, Biber, Johansson, Leech, Conrad and Finegan 1999: 188, Leech and Stvartik 2002: 274, Eastwood 2002: 196) сву своју пажњу посвећује основном моделу аналитичке компарације који се твори лексичким спојевима *more* + позитив и *most* + позитив (нпр. *more beautiful – most beautiful, more dangerous – most dangerous, more intelligent – most intelligent*).

Обиље лингвистичких радова посвећено је и дистрибуцији аналитичке компарације у односу на синтетичку (Bauer 1994, Kytö 1996, Kytö and S. Romaine 1997, 2000, Lindquist 2000, Mondorf 2000, 2003, 2006, 2009, 2014, Smeds 2007, Hilpert 2008, Gonzalez-Diaz 2009, Scrivner 2010, Matusi 2010, Park and Jeon 2011). Мало је, међутим, доступних података о аналитичким компаративима и суперлативима твореним другим прилошким средствима (неколичинским прилозима). У староенглеском језику, три су се прилога јављала као конкуренти у аналитичкој компарацији: *bet*, *swīdor* и *ma* (Gonzalez-Diaz 2009: 31 – 34).¹ В. Гонзалез Дијаз (2009: 34) тврди да се прилог *ma* једини усталио у аналитичком моделу компарације због своје најшире дистрибуције. Најшира дистрибуција може се довести и у директну везу са фреквенцијом језичке употребе, која се иначе сматра главном покретачком силом аналошких промена (Bybee 2002, 2007, Glushko 2003, Liberman, Michael, Jackson, Tang and Nowak 2007). Другим речима, најшира дистрибуција прилога *ma* чинила је овај прилог најфреквентнијим у језичкој употреби, а та фреквентност може се даље посматрати као додатна сила која је поспешила његово устаљивање и успешно потискивање осталих прилошких алтернатива у перифрастичком моделу компарације. Ипак, све ове „силе” споредне су јер су последица фундаментално

¹ *Bet* је облик компаратива придева 'добар' и прилога 'добро' од којег је потекло данашње *better* као компаратив придева ('бољи') и прилога ('боље'). *Swīdor* је облик компаратива некадашњег *swīd* ('јак'), а *ma* је прилог који значи 'више' и претеча је данашњег *more*.

битнијег унутарјезичког фактора – семантике доступних прилошких средстава. „Најшира дистрибуција” последица је најопштије семантике количинских прилога која им омогућава да означе виши и највиши степен сваке особине или својства барем са теоријског становишта. Пошто су у основи ове појаве семантички принципи и механизми, њихова применљивост превазилази оквире индивидуалних језика. Не чуди стога што се прилози истог значења бележе у перифрастичком моделу компарације у бројним несродним језицима:

Језик	Аналитички модел
албански (гхег)	<i>ma</i> + позитив
албански (госк)	<i>më</i> + позитив
румунски	<i>mai</i> + позитив
грчки	<i>pio</i> + позитив

Табела 1: Модел перифрастичког компаратива у балканским језицима (Stolz 2013).

Овде су забележени примери из нама комшијских балканских језика. То нас лагано доводи и до питања статуса аналитичке компарације у српском језику који је неизоставна карика у балканском језичком савезу.

Граматику српског језика сву пажњу посвећују синтетичкој компарацији придева и прилога док се могућност, али и нужност, употребе перифрастичке компарације у граматицима српског језика уопште и не помиње (Стевовић 1960, Стевановић 1979, Станојчић и Поповић 1997, Симић 2002, Мразовић и Вукадиновић 2009). О могућности, али и нужности, употребе перифрастичке компарације углавном се писало у граматицима и радовима хрватских лингвиста (Maretić 1963: 220, Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić i Težak 1991: 637–638, Težak 1991: 156–157, Kordić 1997: 21). Ретки су и лингвистички радови који су се дотакли ове теме (нпр. Сурдучки 1983). Тек М. Ковачевић (2003), уз критички осврт на дотадашњу литературу сербо-кroatиста, први пут бележи и описује могуће узуалне моделе перифрастичког компаратива и суперлатива. Након тога уследили су и радови и монографија С. Куљанин (2017а, 2017б) и радови Ј. Јосијевић (2016, 2019) чији је примарни допринос у опису лексичко-синтаксичких модела суперлатива и лексичких аспеката компарације.

Питање употребе алтернативних модела аналитичке компарације ни овде није добило заслужену пажњу. М. Ковачевић (2003) истиче да лексички спојеви прилога *више* и *највише* + позитив придева/прилога представљају једини граматицизовани модел перифрастичке компарације јер ови прилози у поређењу са осталим прилошким решењима (нпр. *јаче* и *боље*) имају најопштију семантику те се теоријски могу комбиновати са неограниченим бројем придевских средстава. У том смислу они имају најширу дистрибуцију, а као такви су и најфреквентнији у језичкој употреби. Са друге стране, прилози попут *јаче* и *боље* имају специфичнија значења па могу да се комбинују само са придевима одређених семантичких својстава. М. Ковачевић (2003) се у свом раду ограни-

чава на употребе основног граматикализованог модела перифрастичке компарације те изостаје даља анализа алтернативних модела.

3. Методологија анализе

Као што се да закључити из понуђеног прегледа досадашње литературе, алтернативни модели аналитичке компарације до сада нису добили заслужену пажњу. Главни разлог за то је њихова ограничена дистрибуција. Ипак, ови облици завређују више пажње. То нам је била довољна мотивација за спровођење ове анализе.

Први циљ овог рада је идентификација лексичких репертоара најчешћих прилошких средстава која се у два језика јављају као алтернативни модели основном моделу са прилозима значења ‘више’ и ‘највише’. Уз то, циљ нам је и поређење дистрибутивних својстава ових модела. Испитивање дистрибутивних својства наметнуло је два задатка јер су отворила два питања:

- (1) Да ли се у алтернативним моделима чешће јављају прави придеви или попридевљени партиципи?
- (2) Да ли се значењски еквивалентни придеви у два језика јављају у значењски еквивалентним алтернативним моделима?

Могућност реализације аналитичке компарације алтернативним прилошким средствима почива на специфичној интеракцији семантизма прилошког маркера компарације и придева/прилога који се том приликом градира. То на првом месту значи да у два језика постоји макар теоријска могућност да се у алтернативним моделима јављају значењски еквивалентна прилошка средства, али и да се значењски подударна прилошка средства јављају у колокацијама са значењски еквивалентним придевима. Овај рад покушаће да испита да ли се те теоријске могућности у пракси заиста и реализују.

У раду је спроведена двосмерна контрастивна анализа. У овом истраживању определили смо се за контрастивну анализу јер она пружа могућност да се, уз поређење два језика, прошире и досадашњи описи два језика, чиме резултати дају допринос на три независна плана. Према критеријумима које наводи Р. Ђорђевић (2004), контрастивна анализа која је овде спроведена може се одредити као интерлингвално, структурално, микролингвистичко, синтагматско, објективно, селективно, парцијално и теоријско контрастивно проучавање. У раду су спроведене независне корпусне анализе два језика да би се омогућила изолација примера у њиховом природном окружењу, а чиме би се избегли недостаци рада на паралелним корпусима (нпр. да је употреба одређене форме у језику превода директно мотивисана обликом који је употребљен у оригиналном тексту).

За корпусну анализу енглеског језика одабран је електронски корпус

COCA (*Corpus of Contemporary American English*)², док је корпусна анализа српског језика спроведена на електронском корпусу *KCCJ 2013 (Корпус савременог српског језика)*³. Оба електронска корпуса су етикетирана. За претрагу корпуса енглеског језика коришћене су етикете *_r*_ _j** којом су изоловани сви лексички спојеви *прилог + придев* и *прилог + попридевљени партицип*. У претрази електронског корпуса *KCCJ 2013* коришћена је етикета *[pos="ADV"]**[pos="A"]* која сама по себи обухвата и праве придеве и партиципе. За потребе даље анализе селектовани су само примери у којима су партиципи попридевљени, односно употребљени у придевским функцијама (као атрибути, апозитиви, активни квалификативи). У попис прилошких средстава која се јављају у алтернативним моделима перифрастичке компарације уврстили смо само оне прилоге који су забележени у преко стотину примера. Након састављања пописа прилошких средстава која су се јавила у перифрастичким моделима компаратива и суперлатива приступило се појединачној претрази конкретних спојева по моделу: *more widely _j**, односно “*sxire*” *[pos="A"]*. Даље се морало приступити појединачној провери и бројању сваког примера јер овако изоловани спојеви не обухватају само перифрастичке компаративе и суперлативе.

На самом крају проверена је и склоност значењски еквивалентних придева ка значењски еквивалентним алтернативним моделима перифрастичке компарације. У овој анализи упоређене су склоности по десет најфреквентнијих партиципа у нашој корпусној грађи у српском језику, а онда је у корпусу COCA проверено да ли се њихови значењски еквиваленти јављају у перифрастичким конструкцијама са истим прилозима. Кретали смо у се у правцу С–Е јер је изабрани електронски корпус српског језика мањег обима од изабраног електронског корпуса енглеског језика. У том смислу, већа је вероватноћа да ће се за све изабране придеве у српском језику пронаћи преводни еквиваленти у енглеском корпусу у задовољавајућем броју примера, но да се анализа кретала у супротном смеру. Минималан број примера за анализу одређен је на 10.

4. Алтернативни модели аналитичке компарације у српском и енглеском језику

У овој контрастивна анализи поћи ћемо од репертоара прилошких средстава која су забележена у алтернативним моделима аналитичке компарације у два језика. Независне корпусне анализе два језика показале су да постављени квантитативни критеријум (преко стотину примера) задовољавају са интегралном семом интензитета, прилози са семом односа у простору (*ширина* и *висина*) и прилози са значењем оцене. Све четири класе прилога имају компаратив и суперлатив; и за обележавање узлазности, али и за означавање низлазности (Табела 1).

Алтернативни модели аналитичке компарације	српски језик	енглески језик
Прилози:		

са семом интензитета	узлаз.	комп.	<i>јаче</i>	<i>more strongly</i>
		супер.	<i>најјаче</i>	<i>most strongly</i>
	низлаз.	комп.	<i>слабије</i>	<i>more weakly</i>
		супер.	<i>најслабије</i>	<i>most weakly</i>
са семом односа у простору – ширина	узлаз.	комп.	<i>шире</i>	<i>more widely/broadly</i>
		супер.	<i>најшире</i>	<i>most widely/broadly</i>
	низлаз.	комп.	<i>уже</i>	<i>more narrowly</i>
		супер.	<i>најуже</i>	<i>most narrowly</i>
са семом односа у простору – висина	узлаз.	комп.	<i>више</i>	<i>more highly</i>
		супер.	<i>највише</i>	<i>most highly</i>
	низлаз.	комп.	<i>ниже</i>	////
		супер.	<i>најниже</i>	////
са значењем оцене	узлаз.	комп.	<i>боље</i>	<i>better</i>
		супер.	<i>најбоље</i>	<i>best</i>
	низлаз.	комп.	<i>горе/лошије</i>	<i>worse</i>
		супер.	<i>најгоре/најлошије</i>	<i>worst</i>

Табела 2: Системи алтернативних модела перифрастичке компарације у српском и енглеском језику.

(1) Прилози са интегралном семом интензитета. У српском језику за повећање интензитета користе се компаративи и суперлативи *јаче* и *најјаче*, а за слабење *слабо/најслабије*. У енглеском језику, појачавање и смањење интензитета изражава се компаративима и суперлативима *more/most strongly*, односно *more/most weakly*.

(2) Прилози са интегралном семом односа у простору – ширина. У моделима перифрастичке компарације од прилога који означавају ширину, бележимо *шире/најшире* и њихове антонимске парњаке *уже/најуже*. Првима се изражава узлазна, а другима низлазна градација. У изабраном корпусу енглеског језика забележени су компаративи и суперлативи три прилога – *widely* и *broadly* у домену узлазне, и њиховог антонима *narrowly* у домену низлазне компарације.

(3) Прилози са интегралном семом односа у простору – висина. У корпусној грађи српског и енглеског језика уочена су и прилошка средства са интегралном семом односа у простору која као додатно семантичко обележје имају димензију висине. У енглеском језику то су облици *more/most highly*. У корпусу СОСА није забележено ниједно појављивање њихових негативних антонимских парњака, ни у синтетичкој (*lowlier/lowliest*) ни у аналитичкој (*more/most lowly*) варијанти; ни са партиципима ни са правим придевима, иако су ове форме деловале као макар теоријски могуће: *He is the most lowly ranked/rated/evaluated/graded employee*. Српски прилог *високо* има облике компаратива и суперлатива *више* и *највише* који су облички подударни компаративу и суперлативу количинског прилога *много* (*више* – *највише*). Другим речима, перифрастички модел изражавања узлазне гра-

дације прилогом са значењем висине стопио се са основном формом изражавања аналитичке компарације. У том смислу немогуће је тврдити да ли су облици (попут *више/највише образована, више/највише развијена, више/највише продуктивна*) компаративи и суперлативи прилога *много* (*много образован, много развијен и много продуктиван*) или прилога *високо* (*високо образован, високо развијен и високо продуктиван*). Антоним прилога *високо*, прилог *ниско* учествује активно у творби аналитичких облика компарације са својим облицима компаратива и суперлатива – *ниже* и *најниже*.

(4) *Прилози оцене*. У перифрастичким моделима компарације у два језика јављају се и прилози са значењем оцене, и то они најопштије семантике. То су прилози *добро* и *well*, односно *лоше* и *badly*. Првима се изражава узлазна, а другима низлазна компарација. У српском језику јављају се компаратив и суперлатив прилога *добро* (*боље* и *најбоље*) и компаративи и суперлативи прилога *лоше* (*горе – најгоре* и *лошије – најлошије*). У енглеском језику истоветни модел реализује се компаративима и суперлативима *better* и *best* за узлазну градацију, односно *worse* и *worst* за низлазну.

Може се закључити да се лексички репертоари прилошких средстава која творе аналитичке компаративе и суперлативе у два језика разликују првобитно у броју доступних средстава којима се означава исто значење. Тако наспрам српског *шире* (*најшире*) имамо две прилошке опције које су доступне у енглеском језику: *more widely* (*most widely*) и *more broadly* (*most broadly*). У енглеском језику забележена је једна опција за изражавање низлазности код придева оцене (*worse/worst*), док су у српском језику доступна два лексичка средства (*горе/најгоре* и *лошије/најлошије*).

У раду је спроведена и квантитативна анализа фреквентности језичке употребе алтернативних модела у два језика у односу на основни граматикализовани модел. Овде смо се ограничили само на прилоге за маркирање узлазне компарације:⁴

Алтернативни модели:	Српски језик	Енглески језик
основни модел	76,84%	90,00%
прилози са значењем оцене	12,80%	9,17%
прилози са семом ширине	6,19%	0,31%
прилози са семом јачине	4,17%	0,51%

Табела 3: Фреквентност алтернативних модела у односу на основне моделе аналитичке компарације у српском и енглеском језику

Основни модел аналитичке компарације у енглеском језику уделује са око 90%, док је у српском језику знатно мање доминантан у односу на алтернативне (76,84%). Један од главних разлога за мању заступљеност алтернативних модела у енглеском језику може бити и морфолошка комплексност ових облика. У српском језику сви компаративи и суперлативи прилога који творе алтернативне моделе су синтетички (нпр. *јачи, шири, виши, бољи*). У енглеском језику, уз изузетак облика

прилога оцене који су флективни (*better – best, worse – worst*), сви компаративи и суперлативи алтернативних прилога су већ сами по себи перифрастички (нпр. *more/most strongly, most/most widely, more/most highly*). Тиме су алтернативне форме аналитичке компарације суштински двоструко перифрастичке. Узмимо на пример *more strongly fragrant*: [[more]_{ADV} [strongly]_{ADV}]_{ADVP} [fragrant]_{ADJ}]. Компаративни степен својства израженог придевом *fragrant* овде се реализује перифрастички – лексичким спојем компаратива прилога (*more strongly*) и позитива придева (*fragrant*). Међутим, и сам компаратив прилога којим се врши то степеновање је перифрастичан: *more*_{ADV} + *strongly*_{ADV}. Алтернативни модели у енглеском језику су дакле структурално комплекснији од алтернативних модела у српском језику.

У оба језика најфреквентнији су у алтернативним моделима аналитичке компарације прилози са значењем оцене. Разлике у заступљености овог модела у два језика уједно су и најмање (у поређењу са разликама у употреби осталих алтернативних модела). Компаративи и суперлативи прилога са значењем оцене у оба језика су синтетички (*better/best* и *боље/најбоље*). Са друге стране, код осталих модела евидентне су разлике у комплексности форми које се јављају у српском (синтетичке форме) и оних које се јављају у енглеском језику (аналитичке форме). Разлике у комплексности код прилога са семом јачине и прилога са семом ширине могу бити један од главних разлога зашто ови модели у два језика испољавају веће разлике у језичкој употреби у односу на основне моделе аналитичке компарације.

За сам крај овог одељка опет ћемо скренути пажњу да је истраживање било ограничено на моделе који су забележени у преко стотину примера, што значи да овај опис прилошких средстава није коначан. Бројна су и друга прилошка средства која се знатно ређе користе као маркери аналитичке компарације (нпр. *heavily, severly, harshly*, и сл.). Овде ћемо на неким местима нужно морати да поменемо и нека од тих средстава.

5. Дистрибутивна обележја алтернативних модела аналитичке компарације

Када су у питању дистрибутивна обележја алтернативних модела аналитичке компарације у раду смо поставили два питања. Прво питање односи се на склоности правих придева и попридевљених партиципа ка алтернативним моделима аналитичке компарације у српском и енглеском језику. Друго питање тиче се склоности значењски еквивалентних придева у два језика ка значењски еквивалентним алтернативним моделима.

5.1. Прави придеви и партиципи у алтернативним моделима аналитичке компарације

У српском језику, попридевљени партиципи (тачније глаголски придеви трпни) показали су далеко веће склоности ка алтернативним моделима перифрастичке компарације но што је то случај са правим придевима. Исти је

случај и у енглеском језику. Прошли партиципи (системски еквиваленти српског глаголског придева трпног) знатно чешће се јављају у алтернативним моделима него прави придеви. Наредна табела сумира процентуалне уделе попридевљених партиципа у односу на праве придеве:

	Српски језик	Енглески језик
прилози са значењем оцене	100%	100%
прилози са семом јачине	93,7%	95,5%
прилози са семом ширине	76,44%	91,66%

Табела 4: Удео попридевљених партиципа у односу на праве придеве у алтернативним моделима перифрастичке компарације.

У оба језика прилози са значењем оцене нису забележени са правим придевима. Уз прилоге оцене јавили су се само попридевљени партиципи. За разлику од прилога оцене, у моделима са прилозима са интегралном семом интензитета забележени су прави придеви, али је у оба језика њихов удео свега 4–6% у односу на попридевљене партиципе. Прилози са интегралном семом односа у простору (ширина) испољавају највећа неслагања у два језика – 91,66% попридевљених партиципа у енглеском, наспрам 77,64 њима еквивалентних облика у српском језику. Прилози са семом ширине у енглеском језику, попут осталих алтернативних модела, далеко најчешће се бележе са попридевљеним партиципима (91,66%). Ипак, у поређењу са осталим алтернативним моделима, овде је највећи удео правих придева (око 10%). У савременом српском језику, алтернативни модел са прилозима ширине јавио се у 77,64% примера са попридевљеним глаголским придевом трпним, што значи да се прави придеви најчешће јављају у овом алтернативном моделу (22,36%). Осим придева *познат* и *доступан* у овом моделу нису уочени други прави придеви у нашој корпусној грађи. За фреквентност правих придева у овом моделу можемо можда првенствено кривити учесталост употребе самих придева који компаративе и суперлативе граде по овом моделу (*познат* и *доступан*).

У поређењу са алтернативним моделима у српском језику, у енглеском језику алтернативни модели уопштено су показали нешто јаче тенденције ка попридевљеним партиципима (у односу на праве придеве). Такви резултати су донекле неочекивани. Прво, велика већина правих придева у енглеском језику компаративе и суперлативе иначе твори перифрастички, док прави придеви у српском језику углавном имају синтетичку компарацију. Уз то, основни модел јавља се далеко чешће са правим придевима (94,65%) у енглеском језику; у српском језику у основном моделу перифрастичке компарације прави придеви се јављају тек у 28% случајева (72% примера су попридевљени партиципи). У таквим условима очекивало би се да по принципу аналогije прави придеви у енглеском језику имају далеко јаче тенденције ка алтернативним моделима перифрастичке компарације но што је то случај са њиховим српским еквивалентима. Међутим, према резултатима ове анализе, склоност придева и попридевљених партиципа прилично је уједначена. Чак и сасвим супро-

тно свим очекивањима, српски прави придеви чешће се некада јављају у алтернативним моделима у односу на партиципе но енглески (код прилога са интегралном семом ширине). Највероватнији разлог ових разлика у два језика можда је баш заступљеност основног модела у компарацији правих придева. Сви придеви од три и више слогова у енглеском језику имају само перифрастичку компарацију, док они са два слога некада морају, а некада само могу, да творе компаратив и суперлатив аналитичким средствима. Српски језик не познаје таква ограничења и према нормативним оквирима допушта перифрастичку компарацију само са придевима страног порекла који се нису адаптирали морфолошком систему те немају могућност синтетичке компарације и/или деklinације (или из стилистичких разлога). Другим речима, основни граматикализовани модел аналитичке компарације далеко је заступљенији у енглеском језику него у српском са правим придевима. Придеви код којих је перифрастичка компарација нужна далеко су бројнији у енглеском него у српском језику. Доминација основног граматикализованог модела аналитичке компарације довољан је разлог да се овај модел постави као аналошки узор. Као такав он има моћ не само да потискује синтетички модел компарације, већ и моделе са другим прилошким средствима. Ове везе треба детаљније и дубље испитати у будућности.

5.2. Значењски еквиваленти придеви у значењски еквивалентним моделима

У раду су даље проверене склоности значењски еквивалентних придева ка значењски еквивалентним моделима за десет најчешћих придева у српском корпусу. Наредна табеле сумирају резултате ове анализе:

<i>боље/најбоље +</i>	<i>better/best +</i>	
<i>повезан</i>	<i>connected</i>	+
	<i>related</i>	+
<i>изражен</i>	<i>expressed</i>	+
<i>мотивисан</i>	<i>motivated</i>	+
<i>пласиран/рангиран</i>	<i>ranked</i>	-
	<i>placed</i>	+
<i>припремљен</i>	<i>prepared</i>	+
<i>снабдевен</i>	<i>supplied</i>	+
<i>дефинисан</i>	<i>defined</i>	+
<i>решен</i>	<i>solved</i>	+
<i>развијен</i>	<i>developed</i>	+
<i>очуван</i>	<i>preserved</i>	+

Табела 5: Еквиваленција модела са прилозима значења ‘боље’/‘најбоље’.

<i>шире/најшире +</i>	<i>more/most widely +</i>	
<i>дефинисан</i>	<i>defined</i>	+
<i>распрострањен</i>	<i>spread</i>	+
<i>схваћен</i>	<i>understood</i>	+
<i>прихваћен</i>	<i>accepted</i>	+

<i>примењен/примењиван</i>	<i>applied</i>	+
<i>укључен</i>	<i>included</i>	–
<i>критикован</i>	<i>criticized</i>	+
<i>информисан</i>	<i>informed</i>	+
<i>гледан/посматран</i>	<i>observed</i>	+
<i>коришћен/употребљен</i>	<i>used</i>	+

Табела 6: Еквиваленција модела са прилозима значења ‘шире’/‘најшире’.

<i>јаче/најјаче</i> +	<i>more/most strongly</i> +	
<i>повезан</i>	<i>connected</i>	+
	<i>related</i>	+
<i>испољен</i>	<i>manifested</i>	+
<i>истакнут, наглашен</i>	<i>emphasized</i>	+
<i>везан</i>	<i>tied</i>	+
	<i>bound</i>	+
<i>мотивисан</i>	<i>motivated</i>	+
<i>кажњен</i>	<i>punished</i>	–
<i>погођен</i>	<i>struck</i>	–
<i>оштећен</i>	<i>damaged</i>	–
<i>заражен</i>	<i>infected</i>	–

Табела 7: Еквиваленција модела са прилозима значења ‘јаче’/‘најјаче’.

Анализа склоности значењски еквивалентних придева према моделу са прилозима оцене показује висок степен подударности између два језика. Само партицип *ranked* није забележен у перифрастичкој конструкцији са прилозима *better/best*, али се зато његов синоним *placed* јавља у овом моделу аналитичке компарације. Партицип *ranked*, како је даљом анализом утврђено, колоцира са прилогом *highly*. У моделу са прилозима са семом ширине, доказано је да само партицип *included* нема склоност ка изражавању перифрастичког компаратива и суперлатива у конструкцијама са *more/most widely*. У корпусу СОСА забележено је његово присуство само у основном перифрастичком моделу – *more/most included*. Од десет изабраних српских придева који творе перифрастички компаратив и суперлатив прилозима *јаче/најјаче*, четири енглеска еквивалента нису забележена у конструкцијама перифрастичке компарације са прилогом *strongly*. Даља анализа показала је да *struck* не колоцира са другим прилозима осим *more/most*. Придеви *punished*, *damaged* и *infected* забележени су у колокацијама са другим прилозима који имају у свом семантизму значење *јаче/најјаче*, али су обogaћени додатним семантичким компонентама: *more severely/harshly punished*, *more heavily/severely damaged* и *more heavily infected* (СОСА).⁵

⁵ Прилози *severely*, *harshly*, *heavily*, дакле и сами учествују у творењу перифрастичких облика компарације. Овде нису засебно анализирани као засебни модели из два разлога. Прво, нису квантитативни услов (више од 100 примера). Друго, сва три прилога у основи подразумевају

6. Закључна разматрања

Ова анализа показала је да српски и енглески језик у својим репертоарима имају подударне алтернативне моделе компарације. Лексички фонд се утолико разликује што енглески има два прилога са интегралном семом просторног односа ширине за изражавање узлазне градације (*more widely/most widely* и *more broadly/most broadly*), а српски само један (*више/највише*). За изражавање низлазности прилозима оцене, српски језик има две могућности (*горе/најгоре* и *лошије/најлошије*), а енглески само једну (*worse/worst*). Два језика овде се разликују и на морфолошком плану. Сви компаративи и суперлативи прилога који творе алтернативне моделе у српском језику су синтетички. Са друге стране, у енглеском језику сви су ови облици перифрастички, осим компаратива и суперлатива прилога оцене.

У српском и енглеском језику, не само да се јављају идентични модели перифрастичке компарације, већ они испољавају и одређене подударности у погледу дистрибуције. О алтернативним моделима перифрастичке компарације у оба језика има смисла говорити само код придевски употребљених партиципа. Прави придеви немају склоности ка перифрастичкој компарацији другим прилозима осим *more/most*, односно *више/највише*. Репертоари придева у два језика који могу да граде компаративе и суперлативе са овим прилошким средствима изузетно су ограничени. Уочена је и јака тенденција да се значењски еквиваленти јављају у значењски подударним колокацијама. Узимајући у обзир да ове колокације почивају на специфичној семантици прилога и придевски употребљених партиципа који са њима колоцирају, такве подударности не изненађују. Видели смо и да се могућност реализације истоветних колокација понекад не реализује. Енглески језик фаворизује основни модел са прилозима *more* и *most*, па неки еквиваленти српских партиципа немају склоност ка употреби у алтернативним моделима. Разлог томе може бити и њихова комплексност (двоструко аналитичке форме).

Само прилози *више/највише*, односно *more/most*, који су семантички најупоштенији, теоријски немају ограничења у смислу дистрибуције. Једино се ова средства могу јавити са теоријски неограниченим бројем придева. Све их то чини јединим граматикизованим моделима перифрастичке компарације. Додатни модели који су овде описани ограничени су на придеве одређене семантике. То што им је дистрибуција ограничена, не значи да нису фреквентни и да не завређују пажњу. Њихово присуство забележено је у свим функционалним жанровима.

Овај рад тек је закорачио у комплексно питање употребе алтернативних модела перифрастичке компарације и њихових сличности и разлика у два јези-

интензитет (јачину) те би у најмању руку могли бити сврстани у по^ткласу чији су носиоци и прототипични представници *јаче* и *најјаче*.

ка. Будућа истраживања, и англистичка и србистичка требало би да прошире описе придевских средстава која овим средствима могу да творе перифрастичке компаративе и суперлативе. И контрастивна проучавања која ће уследити требало би да прошире и продубе ову тему. Са теоријског становишта посебно би значајна била испитивања семантичких суодноса придева (правих придева и попридевљених партиципа) и прилога који се у два језика употребљавају у алтернативним моделима аналитичке компарације.

Извори:

COCA, *The Corpus of Contemporary American English: 450 million words, 1900 – present* [Online]. Available: <http://corpus.byu.edu/coca/> [15.4.2021].

Корпус савременог српског језика (2013), Математички факултет Универзитета у Београду [онлајн]. Доступно на:

<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>. [15.4.2021]

Литература

Ђорђевић, Р. (2004). *Увод у контрастирање језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Јосијевић, Ј. (2016). Модели перифрастичког суперлатива са афирмативним универзалним квантификаторима у енглеском језику. *Philologia Mediana*, 8, 467–477.

Јосијевић, Ј. (2019). Модели афирмативне лексичко-синтаксичке суперлативности у српском и енглеском језику, У: М. Ковачевић (ур.), *Вуков српски рјечник и 200 година савременог српског језика, Зборник са XIII Међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност*, 195–212. Крагујевац: ФИЛУМ.

Јосијевић, Ј. (2020). Перифрастичка компарација у српском и енглеском језику. Докторска дисертација. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

Ковачевић, М. (2003). Перифрастичка компарација у српском књижевном језику, У: М. Ковачевић, *Граматичке и стилистичке теме*, 9–46. Бања Лука: Књижевна задруга.

Куљанин, С. (2017а). *Компарација кроз лексику и семантику*. Београд: Јасен.

Куљанин, С. (2017б). Однос суперлативног и надсуперлативног степена у савременом српском језику. *Српски језик*, XII, 177–192.

Симић, Р. (2002). *Српска граматика I*. Београд: Јасен.

Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (1997). *Граматика српскога језика, уџбеник за 1, 2, 3. и 4. разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић, М. (1979). *Савремени српскохрватски језик I (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. Београд: Научна књига.

Стевовић, И. (1960). *Функционална граматика српскохрватског језика: приручник за наставнике*. Београд: Завод за издавање уџбеника.

Сурдучки, М. (1983). Још једном о аналитичком компаративу у српскохрватском језику. *Наш језик*, 26/1, 25–33.

*

Asher, R. E. (1994). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press.

Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I. i Težak, S. (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: HAZU, Globus.

Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. and Finegan, E. (1999). *The Longman Grammar of Spoken and Written English*. New York: Longman.

Bauer, L. (1994). *Watching English Change: An Introduction to the Study of Linguistic Change in Standard Englishes in the Twentieth Century*. London, New York: Longman.

Bybee, J. L. (2002). Word frequency and context of use in the lexical diffusion of phonetically conditioned sound change. *Language Variation and Change*, 14, 261–290.

Bybee, J. L. (2007). *Frequency of use and the organization of language*. New York: Oxford University Press.

Downing, A. and Locke, P. (2006). *English Grammar: University Course*. London, New York: Routledge.

Eastwood, J. (2002). *Oxford Guide to English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Glushko, M. (2003). Towards the Quantitative Approach to Studying Evolution of English Verb Paradigm. In A. Dahl, K. Bentzen, and P. Svenonius (eds.), *Nordlyd*, 31, 1, 30–45.

Gonzalez-Diaz, V. (2009). *English Adjective Comparison: A Historical Perspective*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hilpert, M. (2008). The English comparative – language structure and language use. *English Language and Linguistics*, 12, 395–417.

Huddleston, R. and Pullam, G. (2002). *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kordić, S. (1997). *Serbo-croatian*. Minchen, New Castle: LINCOM Europa.

Kytö, M. (1996). The Best and Most Excellentest Way: The Rivalling Forms of Adjective Comparison in Late Middle and Early Modern English. In: J. Svartvik (ed.), *Words: Proceedings of an International Symposium, Lund*, 123–144. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Kytö, M. and Romaine, S. (1997). Competing forms of adjective comparison in modern English: What could be more quicker and easier and more effective?. In: T. Nevalainen and L. Kahlas-Tarkka (eds.), *To Explain the Present: Studies in the Changing English Language in Honour of Mattie Rissanen*. Helsinki: Societe Neophilologique.

Leech, G. and Svartvik, J. (2002). *A Communicative Grammar of English*. London and New York: Routledge.

Liberman, E., Michael, J., Jackson, J., Tang, T., Nowak, M.A. (2002). Quantifying the evolutionary dynamics of language. *Nature*, 449 (7163), 713–716.

- Lindquist, H. (2000). Livelier or more lively? Syntactic and contextual factors influencing the comparison of disyllabic adjectives. In: J. Kirk (ed.), *Corpora Galore: Analysis and Techniques in Exploring English*, 125–132. Amsterdam: Rodopi.
- Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matsui, C. (2010). -er Type or more Type Adjectives of Comparison in English. *Studia Neophilologica*, 82/2, 188–202.
- Mondorf, B. (2003). Support for More-Support. In: G. Rohdenburg and B. Mondorf (eds.), *Determinants of grammatical variation in English, Topics in English Linguistics*, 43, 251–304. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Mondorf, B. (2006). Rewriting English grammar books: Factors constraining the choice between synthetic and analytic comparative forms. In: C. Houswitschka, G. Knappe, A. Müller (eds.), *Proceedings of the Anglistentag 2005*, 587–607. Bamberg, Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Mondorf, B. (2009). *More support for More-Support: The role of processing constraints on the choice between synthetic and analytic comparative forms (Studies in Language Variation)*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Mondorf, B. (2014). (Apparently) competing motivations in morphosyntactic variation. In: B. MacWhinney, A. Malchukov and E. Moravcsik (eds.), *Competing Motivations in Grammar and Usage*, 209–228. Oxford: Oxford University Press.
- Mrazović, P. i Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Park, H. and Jeon, M. (2011). A corpus-based analysis of inflectional and periphrastic comparatives in English disyllabic adjectives. *English Language Teaching*, 23/1, 169–181.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. and Svartvik, J. (1985). *Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Raguž, D. (1997). *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Scrivner, O. (2010). The white is more firm and the yolk is rounder: comparative variation in American English. *Proceedings of New Ways of Analysing Variation (NWAV) 39*. San Antonio: University of Texas [Online]. Available: <http://colfa.utsa.edu/nwav39/talks/Scrivner.pdf> [30.03.2021].
- Smeds, F. (2007). *Adjective Comparison in Contemporary British English: A Corpus Study of More than One Hundred Adjectives*. Karlstads: Estetisk-filosofiska fakulteten, Karlstads universitet. [Online]. Available: <http://kau.diva-portal.org/smash/get/diva2:6690/FULLTEXT01.pdf> [29.04.2021].
- Stolz, T. (2013). Competing Comparative Constructions in Europe, *Studia Typologica*, 13. Berlin: Akademie Verlag.
- Težak, S. (1991). Analitička i sintetička komparacija pridjeva. *Hrvatski naš svagda(š)nji*, 156–157. Zagreb: Školske novine.
- Zandvoort, R. W. and Van Ek, J. A. (1975). *A Handbook of English Grammar*. London: The English Language Book Society.

Jelena Josijević

ALTERNATIVE MODELS OF ANALYTIC COMPARISON IN SERBIAN AND ENGLISH

Summary

The current grammatical and linguistic literature focuses predominantly on the adverbs meaning ‘more’ and ‘most’ when the periphrastic (analytic) comparison in both Serbian and English are being described. However, both languages have additional adverbs that are used with positives to express comparative and superlative meanings (e.g. *jače – najjače, more strongly – most strongly*). These adverbial forms have been systematically neglected in both grammatical traditions. Moreover, there are no contrastive analyses on this phenomenon. The main goal of this paper is to contrast the lexical repertoires of the adverbs that are used as alternative models of periphrastic comparison. The paper also aims at comparing and contrasting some distributive features of these models.

The research conducted here started with the independent corpus analyses of both languages. The corpus analysis of the English language was conducted on *COCA (Corpus of Contemporary American English)*, whereas the corpus analysis of the Serbian language was conducted on *KSSJ 2013 (Korpus savremenog srpskog jezika)*. We opted for independent corpus analyses in order to avoid the potential negative outcomes of working on parallel corpuses (i.e. that the use of a form found in L2 is directly motivated by a form used in L1). After the separate corpus analyses, we conducted a theoretical contrastive analysis. The results presented in this paper will show that the adverbs with the identical semantic features are used in alternative models in both languages. In addition, the paper shall reveal that these models do manifest more or less different tendencies when it comes to their distribution.

jelenajosijevic@filum.kg.ac.rs

TUMAČENJA ENGLESKOG PREZENT PERFEKTA: GLAGOLSKO VREME, FAZA, GLAGOLSKI VID

Sažetak: Specifičnosti upotrebe engleskog prezent perfekta, kao jednog od bazičnih glagolskih oblika, obrađene su u obimnoj stručnoj literaturi. Međutim, postoji neslaganje autora kada se radi o kategoriji kojoj prezent perfekat (zajedno sa prošlim perfektom i budućim perfektom) pripada; stariji autori ga svrstavaju u glagolska vremena, poneki, uglavnom stariji autori u kategoriju faze, a novija literatura ga najčešće svrstava u glagolski vid. U prvom delu ovog rada se, stoga, razmatraju postavke ova tri alternativna tumačenja, a u drugom delu se proverava njihova adekvatnost na primerima iz savremenog književnog teksta. Nakon analize primera, u zaključnom delu rada iznose se argumenti u prilog jednom od tri pomenuta pristupa (glagolski vid), kako sa teorijskog stanovišta (imajući u vidu definicije glagolskog vremena, faze i glagolskog vida), tako i sa stanovišta upotrebe engleskog prezent perfekta u konkretnom jezičkom materijalu.

Ključne reči: prezent perfekat, faza, glagolski vid, glagolsko vreme, engleski jezik.

1. Uvod

Engleski prezent perfekat, kao jedan od bazičnih engleskih finitnih glagolskih oblika, obrađivan je često u studijama i gramatikama engleskog jezika u okviru različitih teorijskih postavki (na primer, Comrie 1976, Quirk et al. 1985, prvo izdanje 1972¹, Thomson & Martinet 1992, Huddleston & Pullum 2002, Drozd 2011), ali specifičnosti njegove upotrebe i dalje ostavljaju prostor za dodatnu analizu. Ovaj rad fokusiraće se na glavne dosadašnje pristupe proučavanju ovog glagolskog oblika, odnosno na njegova alternativna tumačenja te njihove dobre i loše strane. Naime, kao što je poznato, engleski prezent perfekat svrstavan je u tri različite kategorije: glagolsko vreme, fazu i glagolski vid.

Rad je strukturiran tako da se u prvom delu jezgrovito prikazuju osnovne postavke relevantne za tri kategorije u koje je svrstavan engleski prezent perfekat, u drugom se uz odgovarajuće primere iz književnog teksta proverava stepen prihvatljivosti tih postavki, a u završnom delu se rezimira argumentacija i izvode se zaključci. Teorijske postavke iz relevantne literature koje se razmatraju u radu odnose se na argumente koje pojedini autori iznose kada prednost daju temporalnim, aspektualnim ili faznim komponentama u upotrebi engleskog prezent perfekta u

¹ U radu je korišćena verzija ove gramatike iz 1985. godine (*eleventh impression*), pa se ta godina navodi u referencama.

okviru strukturalističkih, tipoloških i kognitivnih studija. U analizi koja se primenjuje u ovom radu prvenstveno se polazi od strukturalističkih i tipoloških postavki.

2. Teorijski uvod

Kao što je već naznačeno, tri kategorije u koje je alternativno svrstavan engleski prezent perfekat jesu glagolsko vreme, faza i glagolski vid.

2.1. Engleski prezent perfekat kao glagolsko vreme

U starijim tradicionalnim gramatikama engleskog jezika (na primer, Thomson & Martinet 1992, prvo izdanje 1960), dok se u engleskoj gramatičkoj tradiciji još nije postavljala jasna razlika između glagolskog vremena i glagolskog vida, svi engleski perfekatski oblici (sadašnji, prošli i budući perfekat) svrstavani su u glagolska vremena. Kao sažeta ilustracija takve obrade prezent perfekta u engleskim gramatikama može poslužiti pomenuta starija gramatika engleskog jezika (Thomson & Martinet 1992). Autori ove gramatike, pre svega usmerene ka upotrebi, a ne ka teoriji, obrađuju prezent perfekat u okviru poglavlja o perfekatskim vremenima, konstatujući da je on mešavina sadašnjosti i budućnosti, uz snažnu vezu sa sadašnjošću (Thomson & Martinet 1992: 166). Kada se radi o upotrebi ovog oblika, autori naglašavaju (1992: 166–169) da on označava prošle radnje čije vreme nije određeno (engl. *definite*) ili ima rezultate u sadašnjosti. Uz to, prezent perfekat se koristi za temporalni segment koji još traje (na primer, *this morning*), vrlo blisku prošlost ili radnju koja se ponavljala ili bila uobičajena u prošlosti.

U ovom radu poći će se od uobičajene definicije glagolskog vremena i njene striktno primene da bi se proverilo da li engleski prezent perfekat u potpunosti spada u glagolska vremena. Uz to, treba imati u vidu da sam naziv prezent perfekat ukazuje na određeni vremenski segment (prezent), ali da je taj perifraستيčni oblik obeležen za kategoriju vremena posredno, pomoću pomoćnog glagola, te da nema specifičan flektivni nastavak koji bi ga nedvosmisleno kvalifikovao kao tipično glagolsko vreme.

Kategorija glagolskog vremena nalazi se u centru semantičke kategorije temporalnosti (Piper i dr. 2005: 745) i u opštoj lingvistici tipično se definiše kao gramatikalizovano lociranje date situacije u fizičkom vremenu (Comrie 1985: 1). Kao što je poznato, fizičko vreme se u jeziku može i leksikalizovati, odnosno naznačiti adverbijalima, ali ta leksikalizacija ostaje izvan domena kategorije glagolskog vremena. Gramatikalizovano lociranje situacija u vremenu realizuje se u okviru morfološkog glagolskog vremena tako što se određuje mesto date situacije na vremenskoj osi fizičkog vremena, čime se uspostavlja korelacija između fizičkog i gramatičkog vremena. Pri tome, fizičko vreme se u zapadnoj civilizaciji² sagledava kao neprekidni vremenski tok iz prošlosti preko sadašnjosti ka budućnosti; samo

² Dobro je poznato da konceptualizacija fizičkog vremena može biti uslovljena kulturološki. Na primer, o kulturološkim komponentama u poimanju fizičkog vremena pišu Vorf u svom članku o Indijancima Hopi (Whorf 1988) i Bul (Bull 1968).

fizičko vreme ne postavlja prirodni orijentir u odnosu na koji bi se situacije locirale, pa se kao osnovni orijentir određuje deiktički centar, trenutak govora, kao sadašnjost iza koje se nalazi prošlost, a iza budućnost. Dakle, funkcija glagolskog vremena je lociranje, odnosno specifikovanje kada se data situacija desila u fizičkom vremenu. Međutim, na osnovu jedne orijentacione tačke (deiktičkog centra) mogu se razlikovati samo tri apsolutna (ili indikativna) glagolska vremena (prošlost, sadašnjost i budućnost), pa se u prirodnim jezicima sveta koriste i sekundarne orijentacione tačke koje omogućavaju postojanje relativnih glagolskih vremena (Comrie 1985: 36, 56, Piper i dr. 2005: 748). Naime, apsolutna vremena lociraju situacije samo u odnosu na deiktički centar, dok je za relativna glagolska vremena potrebna još jedna dodatna orijentaciona tačka. Tako H. Rajhenbah u svom opisu engleskih glagolskih vremena navodi tri temporalne tačke: tačku govora (S)³, tačku događaja (E) i referencijalnu tačku (Reichenbach 1947: 288). Dakle, glagolsko vreme podrazumeva temporalni odnos između deiktičkog centra i situacije u jednom slučaju (apsolutna vremena), te deiktičkog centra, referencijalne tačke R i situacije u drugom (relativna vremena). Taj temporalni odnos obuhvata tri varijante: simultanost, anteriornost i posteriornost. Na primer, apsolutna (1a, 1b) i relativna vremena (2) podrazumevaju sledeće formule sa tri gorenavedene tačke:

- 1) a) E, S, R (present)
b) E, R – S (preterit)
- 2) E – R – S (pluskvamperfekat)

Kao što formule pokazuju, u apsolutnom vremenu kao što je prezent referencijalna tačka R je simultana sa tačkom govora S (odnosno, nema svoje posebno mesto u formuli i na vremenskoj osi); kada se radi o preteritu (ili engleskom prostom prošlom vremenu) tačka R je simultana sa tačkom događaja E. U relativnim glagolskim vremenima (poput pluskvamperfekta u 2) referencijalna tačka R ima svoju izdvojenu poziciju i služi kao dodatni orijentir. Kada se radi o rasporedu te tri tačke u okviru engleskog prezent perfekta (kao i prošlog i budućeg perfekta), vredi pomenuti i konstataciju O. Dala (Dahl 1987: 133) iz njegove studije u kojoj je uporedio aspektualna i temporalna značenja u gotovo 70 jezika iz različitih jezičkih porodica; naime, on dolazi do zaključka da zajednički faktor koji objedinjuje perfekat u jezicima koje je proučavao jeste činjenica da perfekat podrazumeva referencijalnu tačku R koja je različita od trenutka događaja E. Dakle, primenjujući Rajhenbahove postavke o tri relevantne tačke, engleski prezent perfekat bi predstavljao glagolsko vreme sa specifičnim odnosom tačaka R i E; drugim rečima, prezent perfekat bi predstavljao relativno glagolsko vreme.⁴

Međutim, u novijoj studiji o engleskom sistemu glagolskih vremena, Deklerk, Rid i Kapel (Declerck, Reed & Cappelle 2006: 212–214) obrađuju prezent perfekat

³ U radu se zadržavaju izvorne Rajhenbahove skraćenice koje potiču od engleskih reči S (*speech*), E (*event*) i R (*reference*).

⁴ Treba još naglasiti da Rajhenbah ne koristi termin glagolski vid, već za engleske progresivne oblike koristi termin 'prošireno glagolsko vreme' (engl. *extended tense*); on sve engleske perfekatske oblike označava kao glagolsko vreme (Reichenbach 1947).

kao glagolsko vreme sa apsolutnom upotrebom. Ovi autori pišu da prezent perfekat locira situacije u pre-prezent (engl. *pre-present*), temporalni segment koji prethodi prezentu i ne uključuje ga. Uz to, govornik ili pisac bira prezent perfekat (a ne prosto englesko prošlo vreme) ukoliko se fokusira na sadašnjost. Dakle, ovi autori kao domen prezent perfekta označavaju specifični temporalni segment i sagledavaju ga u okviru apsolutnog, ne relativnog vremena.

Donekle (pre svega terminološki) drugačiji pristup glagolskom vremenu sreće se u gramatici engleskog jezika Hadlstona i Pulama (Huddleston & Pullum 2002). Naime, ovi autori razmatraju tri sistema povezana sa glagolima i to sisteme glagolskog vremena, glagolskog vida i glagolskog načina. Pri tome, glagolsko vreme obuhvata dva podsistema, primarno i sekundarno vreme (Huddleston & Pullum 2002: 116). Polazeći od uobičajene postavke da glagolsko vreme locira celu situaciju ili njen deo u određeni vremenski segment, ovi autori konstatuju da su semantičke kategorije prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u suštini relacione: jedno vreme se definiše u odnosu na drugo. Da bi prikazali engleska glagolska vremena, ovi autori koriste složeniji sistem od nekoliko temporalnih tačaka/segmenata. Osnovne dve tačke su vreme na koje se upućuje (Tr) koje predstavlja vreme događaja (poput Rajhenbahove tačke E) i vreme orijentacije (To), između kojih se uspostavlja odnos anteriornosti, posteriornosti i simultanosti. Ovi autori koriste još dve temporalne tačke/segmenta: vreme situacije (Ts) i deiktičko vreme (Td) (Huddleston & Pullum 2002: 125–126). Tako Ts označava celokupno vreme situacije, dovršeni događaj, te može biti kraće od Tr. Za ovo istraživanje posebno su bitne tačke To i Td: za primarna vremena te tačke su iste ili simultane i tada se glagolsko vreme tumači deiktički. Međutim, kao što je već naznačeno, postoje i sekundarna vremena koja u segmentu prošlosti označavaju nedeiktičku anteriornost i u ta vremena ovi autori ubrajaju engleske perfekatske oblike. U slučaju prezent perfekta, formula podrazumeva da je Tr anteriorno u odnosu na To koje se podudara sa Td. Dakle, nedeiktička vremena prvo stupaju u odnos sa Tr (koja je slična Rajhenbahovoj tački R), pa tek zatim sa deiktičkim centrom Td. Dakle, Hadlston & Pulam engleski prezent perfekat svrstavaju u nedeiktička anteriorna (prošla) vremena, što u suštini odgovara terminu relativno vreme.

Konačno, i pojedini autori u okviru kognitivne gramatike (Drozd 2011) pišu o engleskom prezent perfektu kao glagolskom vremenu. Ključni termini od kojih ovaj autor polazi jesu sagledavanje (engl. *construal*), profil i baza, kao i termini figura i pozadina (engl. *ground*). Naime, polazeći od ovih postavki, autor konstatuje da ljudi ne opažaju stvarnost kao homogenu sliku, već u opažanju ističu određene komponente (figura) u odnosu na celinu (pozadina). Dalje, ovaj autor piše da se termin baza u kognitivnoj gramatici određuje kao konceptualni sadržaj koji je obuhvaćen određenim izrazom, a profil kao ono na šta izraz upućuje unutar svoje baze (Drozd 2011: 215). Kada se radi o glagolskim vremenima, profil obuhvata elemente temporalne scene koji su u prvom planu, a baza elemente koji ostaju nespecificovani. Analizirajući upotrebe prezent perfekta u tim okvirima, autor naznačava da treba uzeti u obzir tri elementa: trenutak govora, tačku u prošlosti pre trenutka govora i vezu između prva dva elementa (Drozd 2011: 219). Ovom prilikom se neće ulaziti u detalje ove analize, već će samo pomenuti da ovaj autor takođe piše o kontinuitetu

od tačke u prošlosti do trenutka govora, pravolinijski ili uz ponavljanje i o drugim upotrebama engleskog prezent perfekta.

2.2. Engleski prezent perfekat kao faza

Alternativni pristup u odnosu na svrstavanje engleskog prezent perfekata u kategoriju glagolskog vremena jeste pristup po kojem se ovaj finitni oblik svrstava u kategoriju faze (engl. *phase*). Faza ili faznost može se shvatiti kao opšta kategorija kojom se označavaju segmenti date situacije, ali se faza ponekad sagledava i kao značenje u okviru glagolskog vida, a postoji i tumačenje koje se odnosi na engleski prezent perfekat kao eksponent specifične kategorije faze. Ukratko će se prikazati postavke ta tri pomenuta okvira kao deo argumentacije protiv povezivanja engleskog prezent perfekta sa konceptom faze; taj prikaz ukazaće i na moguću terminološku neusaglašenost u toj oblasti.

Kao kategorija, faznost ili faza najčešće se povezuje sa faznim glagolima koji označavaju početak, nastavak ili okončanje date situacije, pa se engleski fazni glagoli i dele u tri grupe: a) glagole tipa *start, begin*, b) glagole tipa *continue, keep* i c) glagole tipa *stop, cease*. Dakle, fazni glagoli upućuju na određeni segment situacije koja je izražena leksičkim glagolom u komplementaciji faznog glagola, pri čemu na tumačenje utiču glagolska semantika kao i leksički vid glagola u komplementaciji (stativnost, trajnost/trenutnost, teličnost) (Novakov 2018). Fazni glagoli nazivaju se i aspektualizatori (na primer, Brinton 1988: 59), a situacija u njihovoj komplementaciji deli se na a) nastup ili pripremnu fazu (engl. *onset*), b) nukleus ili središnji deo situacije i c) kodu (engl. *coda*) ili kraj (Freed 1979: 30–37).

Pojedini autori (na primer, Brinton 1988: 53) povezuju termin faza sa vidskim značenjima u engleskom jeziku. Naime Brinton, pišući o distinkcijama među engleskim vidskim značenjima, uz perfektivni i imperfektivni vid, navodi i fazu (engl. *phase*) koju deli na ingresivnu (engl. *ingressive*) i egresivnu (engl. *egressive*); u ovom vidskom modelu za engleski jezik, ingresivna faza podrazumeva početak, a egresivna završetak situacije. Uz fazu, u okviru tog vidskog modela Brinton (Brinton 1988: 53) odvojeno navodi perfekat i precizira da se taj termin odnosi na oblik *have V-en*, na engleski prošli, sadašnji i budući perfekat. Prema tome, u analizi L. Brinton termin faza se ne koristi za engleske perfekatske oblike, već za aspektualizatore.

Konačno, termin faza se i direktno povezuje sa engleskim prezent perfektom (i ostalim perfekatskim oblicima) da bi se objasnila njegova upotreba. Kao što piše Brinton (1988: 15), pošto su pojedini lingvisti smatrali da prezent perfekat nema aspektualno značenje, postavljalo se pitanje kojoj kategoriji on pripada; neki lingvisti su zato uvodili i nove kategorije u koje su svrstavali prezent perfekat. Tako Joos (Joos 1964) tu posebnu kategoriju naziva 'faza'⁵, a prihvata je i Palmer (Palmer 1989) objašnjavajući da ona označava situaciju koja je započela i trajala (ili traje) do određenog drugog trenutka ili situacije. Dakle, engleski prezent perfekat u tom smislu označava fazu koja sledi nakon date temporalne tačke i traje do druge

⁵ „Others create new categories into which to put the perfect. Joos (1964: 138–46) calls it 'phase'...” (Brinton 1988: 53).

temporalne tačke ili temporalnog segmenta, ali se postavlja pitanje da li je ta odlika suštinska za definisanje ovog glagolskog oblika. Međutim, uvođenje nove kategorije kao što je faza omogućava da se objasni kombinovanje engleskog progresivnog oblika (koji se tipično povezuje sa imperfektivnim vidom) i prezent perfekta u istoj finitnoj glagolskoj sintagmi – ta kombinacija bi bila nemoguća da i progresivni i perfekatski oblik spadaju u istu kategoriju glagolskog vida. Naime, ukoliko bi se engleski glagolski vid binarno delio na progresivni i perfekatski, kombinacija dva člana te iste opozicije ne bi bila moguća u jednoj glagolskoj sintagmi. Fazu kao posebnu kategoriju moguće je kombinovati sa kategorijom glagolskog vida u engleskom jeziku.

Na kraju ovog odeljka može se zaključiti da se kategorija faze primarno koristi za označavanje faznih glagola ili aspektualizatora, a da se termin faza za engleske perfekatske oblike (pa i prezent perfekat) koristi u manjem broju uglavnom starijih referenci.

2.3. Engleski prezent perfekat kao glagolski vid

U novijim studijama (na primer Comrie 1976) i engleskim gramatikama (na primer, Quirk et al. 1985) engleski perfekatski oblici tretiraju se kao specifičan glagolski vid. U ovom odeljku se, zato, prvo razmatra opšta definicija glagolskog vida i specifičnosti engleskog prezent perfekta kao glagolskog vida.

Opšta tipološka definicija glagolskog vida primenljiva na genetski različite grupacije jezika svodi se na konstataciju da glagolski vid predstavlja način sagledavanja unutrašnjeg temporalnog ustrojstva situacije (Comrie 1976: 3), odnosno da imperfektivni vid sagledava situaciju kao strukturiranu, sa razvojnim segmentima, a perfektivni kao celinu, totalitet bez upućivanja na unutrašnje ustrojstvo. Do sličnog zajedničkog imenitelja došao je i Dal (Dahl 1987) u već pomenutoj studiji koja je obuhvatila veći broj jezika iz različitih genetskih grupa. Na osnovu svog obimnog istraživanja sa informantima on zaključuje da perfektivni vid tipično označava događaj koji se sagledava kao neanalizirana celina, sa jasno definisanim rezultatom ili rezultirajućim stanjem (Dahl 1987: 78).⁶ Međutim, Dal ne opisuje perfekatske oblike ni u odeljku o glagolskom vidu ni u odeljku o glagolskim vremenima, već u posebnom odeljku naslovljenom Perfekat.

Komri (Comrie 1976: 52) takođe ukazuje na činjenicu da se engleski perfekatski oblici razlikuju od gorepomenutih određenja perfektivnog i imperfektivnog vida; naime, perfektivni i imperfektivni vid odnose se na ustrojstvo same situacije, dok perfekatski oblici ne opisuju direktno samu situaciju, već povezuju neko stanje sa prethodnom situacijom.⁷ Naime, neperfekatski prošli oblici u engleskom (na primer, prosto prošlo vreme) ne podrazumevaju implikaciju da je prošla situacija značajna za sadašnji trenutak; zbog te razlike, kako piše Komri, neki lingvisti su smatrali da

⁶ „A PFV verb will typically denote a single event, seen as an unanalysed whole, with well-defined result or en-state...” (Dahl 1987: 78).

⁷ „The perfect is rather different from these aspects, since it tells us nothing directly about the situation in itself, but rather relates some state to a preceding situation” (Comrie 1976: 52).

perfekatski oblici uopšte ne spadaju u glagolski vid, ali on podseća da se ti oblici najčešće svrstavaju u glagolski vid, pa to i on čini – uz napomenu da se radi o glagolskom vidu u drugačijem smislu (Comrie 1976: 52–53).⁸ Bitna razlika između perfekatskih oblika i drugih vidova je to što perfekatski oblici označavaju odnos između dve temporalne tačke od kojih je jedna stanje, rezultat prethodne situacije, a druga temporalna lokacija te prethodne situacije. Konkretnije, prezent perfekat zahvata i prošlost i sadašnjost, uz uslov da se ne može precizirati tačno temporalno lociranje te prošle situacije. Dakle, u okviru ovog pristupa engleski prezent perfekat se sagledava kao specifičan glagolski vid, po svojoj prirodi drugačiji od primarnog glagolskog vida sa opozicijom imperfektivno/perfektivno. Ovakav pristup, tretman prezent perfekta kao posebnog glagolskog vida, takođe (kao i faza) dozvoljava mogućnost da se u engleskom jeziku prezent perfekat kombinuje sa članovima iz osnovne vidske opozicije (na primer sa progresivnim vidom).

Na kraju, navedimo i da autori već pomenute obimnije gramatike engleskog jezika (Quirk et al. 1985: 90–92), koji glagolski vid definišu kao način na koji se glagolska radnja sagledava ili doživljava, pišu o dva para vidskih opozicija u engleskom jeziku; jedan od ta dva para nazivaju perfektivan/nepfektivan (engl. *perfective/nonperfective*) i on se odnosi na engleske perfekatske oblike. Ovi autori jezgrovito konstatuju da prezent perfekat kao glagolski vid označava period koji se povezuje sa nekim ranijim vremenom zbog tekuće relevantnosti (engl. *current relevance*) i kontinuiteta situacije do sadašnjeg trenutka.

3. Engleski prezent perfekat, njegovi tipovi i upotreba

Čak i kada prezent perfekat svrstavaju u različite kategorije (glagolsko vreme, glagolski vid, faza), engleske gramatike i studije uglavnom navode slična objašnjenja o njegovoj upotrebi. Tako već pomenuta starija gramatika (Thomson & Martinet 1992: 166–172) navodi da je engleski prezent perfekat mešavina sadašnjosti i prošlosti, da označava nedavno završenu radnju koja je trajala tokom dužeg ili kraćeg perioda koji još nije dovršen, radnju koja ima rezultat u sadašnjosti. Slična značenja preciznije razrađuje i Lič (Leech 2004, prvo izdanje 1971) koji prezent perfekat svrstava u glagolsko vreme. On piše da ovaj oblik označava prošlost sa sadašnjom relevantnošću, podrazumeva period koji traje do sadašnjosti ili ima rezultate u sadašnjosti. Lič navodi četiri glavne upotrebe ovog oblika: a) stanje koje traje do sadašnjeg trenutka, b) neodređena prošlost, c) navika koja traje do sadašnjeg trenutka i d) rezultativna prošlost. Upoređujući englesko prosto prošlo vreme i prezent perfekat, ovaj autor naglašava da se jedna od razlika ogleda u činjenici da prezent perfekat ne podrazumeva specifičnu temporalnu tačku u prošlosti, što je odlika prostog prošlog vremena. Konačno, Komri (Comrie 1976: 56–60) navodi četiri tipa prezent perfekta koja održavaju upotrebu tog glagolskog oblika: a) perfekat rezultata, b) iskustveni

⁸ „...bearing in mind that it is an aspect in a rather different sense from the other aspects treated so far” (Comrie 1976: 52).

perfekat (engl. *experiential perfect*), b) perfekat trajne situacije i d) perfekat nedavne prošlosti. Pozivajući se na Komrija, za upotrebe prezent perfekta gotovo iste termine koristi i Dal (Dahl 1987: 133–138), na primer perfekat rezultata, perfekat nedavne situacije i perfekat trajne situacije.

Kad se uzmu u obzir alternativna tumačenja engleskog prezent perfekta, s jedne, i upotreba tog oblika u konkretnom jezičkom materijalu, s druge strane, može se proveriti u kojoj meri tumačenja odgovaraju upotrebi, odnosno kojem tumačenju bi trebalo dati prednost. Stoga se u ovom odeljku analiziraju primeri sa engleskim prezent perfektom iz savremenog književnog teksta da bi se kroz njih proverile komponente temporalnosti, faznosti i aspektualnosti. Relevantni primeri su preuzeti iz savremenog romana američke književnice En Tajler (Anne Tyler) *A Spool of Blue Tread* (2015). Roman obuhvata 340 strana i u njemu je elektronskom pretragom pronađeno 227 primera sa prezent perfektom⁹; nisu uzimane u obzir konstrukcije sa perfekatskim infinitivom koji sledi iza modala, već samo finitni oblici. Brojčani podaci iz Tabele 1 pokazuju da se u primerima sreće gotovo isključivo prosti prezent perfekat.

Br.	Prezent perfekat	Broj primera	Procenat
1	prosti	208	91.63%
2	progresivni	19	8.37%
	UKUPNO	227	100%

Tabela 1: Brojčani podaci o primerima.

Ako se prvo usredsredimo na temporalnu komponentu, može se konstatovati da je ona jasno implicirana u upotrebi engleskog prezent perfekta. Tu komponentu naznačava i relevantna literatura, ali se postavlja pitanje da li je ta temporalnost povezana sa kategorijom glagolskog vremena. Temporalnu dimenziju koja se beleži u literaturi dobro ilustruju naredni primeri:

- 3) a) “And Daddy **has not spoken** to me in the last four years and ten months.” (296)
- b) We’ve just **moved** into the neighborhood. (294)
- c) “Hello? I **have come** to the right place?” (102)
- d) “Cliford her brother. He’s **finished** eighth grade.” (273)

Navedeni primeri na specifičan način upućuju na vreme događaja, neki od njih direktno, a neki implicitno. Tako (3a) obuhvata duži prošli segment uz kontinuitet do trenutka govora koji je simultan sa referencijalnom tačkom R. Drugi primer (3b) je tipičan primer perfekta nedavne situacije ali se i pored toga ne specifikuje tačno kad se ta situacija desila (u tom slučaju koristilo bi se englesko prosto prošlo vreme). Nedefinisanu blisku prošlost naznačava i (3c), dok (3d) uopšte ne upućuje na temporalnu informaciju o situaciji, već pruža dodatnu informaciju o subjektu koja je validna u trenutku govora. Dodajmo još tri primera:

- 4) a) When **has** Denny ever **left** a note, though, for any reason? (25)

- b) "Oh," she said, "I'm fine. How **have** you **been**?" (39)
- c) "That's ridiculous. I've never **raised** a hand to him." (14)

Sva tri primera (4a, b, c) upućuju na trajanje do sadašnjeg trenutka; (4a) i (4c) na celokupan period tokom kojeg je izostala određena reakcija, a (4b) na bliže, relativno duže nespecificovano vreme. Prema tome, navedeni primeri (kao i primeri koji se navode u stručnoj literaturi) ukazuju na prisutnu temporalnost, ali se ta temporalnost ne odnosi na lociranje situacije u vremenu, pa se ne može direktno povezati sa glagolskim vremenom.

Faznost kao komponenta engleskog prezent perfekta tesno je povezana sa temporalnošću, jer podrazumeva povezivanje određenog rezultata ili stanja sa ranijim trenutkom, dakle, sa prethodnim eksplicitno ili implicitno naznačenim periodom ili temporalnom tačkom. Na primer:

- 5) a) Nothing **has sold** in this city since the crash. (73)
- b) Meaning, "You've **spent** all the time since you were thirteen never having a boyfriend?" (264)
- c) "You see how big and bobbly they are. I've **been going** to bed in these since I was fourteen years old. (240)

U sva tri primera (5a, b, c) postoji naznačena početna tačka (uvedena subordinatorom ili predlogom *since*) nakon koje sledi situacija označena leksičkim glagolom u prezent perfektu. Prema tome, faznost postoji u rečeničnom kontekstu, a sam prezent perfekat specifikuje kontinuitet u trajanju od te početne tačke koji može da podrazumeva i ponavljanje situacije (5c, uz engleski progresivni vid), pa se u tom slučaju u situaciju uvodi i iterativnost. Uz to, faznost u odnosu na trenutak govora može biti implicirana i situacijom koja se desila u neposrednoj prošlosti (ranije navedeni primer 3b). Dakle, faznost postoji u kontekstu u kojem se sreće prezent perfekat, ali ona nije dovoljna da se objasne upotrebe ovog oblika, odnosno predstavlja samo jednu komponentu u njegovoj upotrebi.

Konačno, treba razmotriti i vidske komponente u upotrebi prezent perfekta, imajući u vidu da on podrazumeva poseban, specifičan vid, a ne osnovnu opoziciju imperfektivno/perfektivno. Na primer:

- 6) a) "The grandson **has brought** a friend this year," Jeannie reported. (133)
- b) "I think he's mellowing, though," Jeannie told her.
"Maybe losing Mom **has done** that.... (208)
- c) And the powder-room faucet is dripping, **have** you **noticed**? (71)
- d) "Well, you **have** certainly **made up** for that," Red said. (127)
- e) "Mom? We've **been looking** for you everywhere," Stem said. (65)

Ovi primeri (6a, b, c, d, e) još jednom ukazuju na to da lociranje situacije na vremenskoj osi nije glavni razlog za upotrebu prezent perfekta niti predstavlja primarnu informaciju koju taj oblik prenosi u komunikacionoj situaciji. Naime, moglo bi se reći da su informacije koje prezent perfekat prenosi u ovim primerima pre situaciono-komunikacione nego gramatičke, temporalne prirode. Tako (6a) prvenstveno ukazuje na razliku u ponašanju i rezultat takvog ponašanja subjekta, a

ne na vreme kada se situacija realizovala, pa se može svrstati u perfekat rezultata; (6b) i (6d) takođe prenose informacije o uzroku i posledici koja postoji u trenutku govora, a primer (6c) se odnosi na nedavnu prošlost i može se klasifikovati u perfekat bliske prošlosti. Poslednji primer (6e), koji povezuje perfekat i engleski progresivni vid, predstavlja prezent perfekat trajne situacije jer prenosi informaciju o kontinuitetu situacije čiji je temporalni okvir raspon od nedefinisane bliže prošlosti do trenutka govora. Prema tome, čini se da specifična značenja poput kontinuiteta u trajanju, rezultata, bliske prošlosti odražavaju suštinske komponente u upotrebi prezent perfekta.

4. Diskusija i zaključak

Različiti autori u okviru stručne literature svrstavaju engleski prezent perfekat kao finitni oblik sa višeslojnim značenjem i kompleksnom upotrebom u tri alternativne kategorije, dajući prednost jednoj komponenti njegovog značenja i upotrebe u odnosu na druge. Radi detaljnijeg uvida u ovu tematiku, u ovom radu su prvo sažeto prikazane postavke o svrstavanju engleskog prezent perfekta u glagolsko vreme, fazu i glagolski vid, a zatim su analizirani primeri da bi se te postavke razmotrile.

Prema prvom pristupu koji je razmotren, ovaj glagolski oblik svrstava se u glagolska vremena. Međutim, ukoliko se striktno primeni definicija glagolskog vremena kao gramatikalizovanog lociranja u fizičkom vremenu javljaju se izvesne nedoumice. Naime, finitni oblik koji se svrstava u glagolska vremena trebalo bi primarno da ukazuje na temporalnu lokaciju, odnosno da pozicionira situaciju u određeni vremenski segment u odnosu na deiktički centar. Primeri koji se navode u stručnoj literaturi, kao i primeri navedeni u ovom radu, pokazuju da vremenski segment ostaje nedovoljno definisan. Situacije su jasno locirane u segment bliže ili nešto dalje prošlosti, ali je neophodan uslov za upotrebu ovog oblika povezivanje te prošle situacije sa sadašnjim trenutkom. Dakle, prezent perfekat ne predstavlja ni prošlo ni sadašnje glagolsko vreme jer nema jasno određen segment na vremenskoj osi. Uz to, ne može se (kao što mogu prošla glagolska vremena) koristiti sa adverbijalima za specifično prošlo vreme, pa nije tipično prošlo vreme, a nije ni tipično sadašnje glagolsko vreme jer nema značenje pravog prezenta. Postoji mogućnost da se ovaj finitni oblik tretira kao relativno (nedeiktičko) glagolsko vreme kod kojeg treba uzeti u obzir i referencijalnu tačku R (koja je simultana sa deiktičkim centrom), ali čak i u tom slučaju temporalni segment ostaje nedovoljno definisan – bliska prošlost ili trajanje od dalje prošlosti do trenutka govora.

Pojedini lingvisti, pre svega autori studija o engleskom glagolu, upravo zbog kompleksnosti upotrebe ovog oblika, uvode novu kategoriju – fazu, koja podrazumeva povezivanje kasnije situacije sa ranijim temporalnim segmentom. Međutim, kao što je već naznačeno u prvom delu rada, kategorija faze se tipično povezuje sa faznim glagolima (ili aspektualizatorima) koji upućuju na početak, nastavak ili kraj situacije. Uz to, upotreba prezent perfekta znatnim delom ne naglašava faznost, već trajanje, kontinuitet ili ponavljanje situacije (perfekat trajne situacije, iskustveni perfekat).

Prema tome, bitan argument protiv kategorije faze je samo delimično podudaranje te kategorije sa celokupnom upotrebom prezent perfekta.

Konačno, u novijoj stručnoj literaturi prezent perfekat se obično svrstava u specifičnu vrstu glagolskog vida, različitu od opšteg vidskog značenja celina (perfektivnost) i struktura (imperfektivnost). Ovakvo tumačenje u znatnoj meri omogućava da se uzmu u obzir bitne komponente u upotrebi prezent perfekta; naime, definicija prezent perfekta kao specifičnog glagolskog vida koji podrazumeva ostvarivanje veze između ranije situacije i sadašnjeg trenutka ostavlja dovoljno prostora da se obuhvati čitav spektar značenja ovog finitnog oblika (kako ona temporalna, tako i ona kontekstualno-situaciona). U zavisnosti od toga kako se ta veza ostvaruje formiraju se tipovi prezent perfekta koji se navode u stručnoj literaturi, na primer perfekat rezultata, iskustveni perfekat, perfekat trajne situacije. Iz tog razloga, od tri kategorije koje su razmatrane u ovom radu, kategorija specifičnog glagolskog vida pruža najbolji okvir za sagledavanje suštine engleskog prezent perfekta.

Literatura

- Brinton, L. 1988. *The Development of English Aspectual Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bull, W. E. 1968. *Time, Tense and the Verb*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Comrie, B. 1976. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, O. 1987. *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- Declerck, R., Reed, S. and Cappelle, B. (2006). *The Grammar of the English Tense System. A Comprehensive Analysis*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Drozd, G. 2011. Cognitive grammar tools in teaching English tenses – the case of present perfect. *Linguistica Silensiana*, 32, 213–228.
- Freed, A. 1979. *The Semantics of English Aspectual Complementation*. Dordrecht: D. Reidel.
- Huddleston, R. & Pullum, G. K. 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joos, M. 1964. *The English Verb: Form and Meanings*. Madison and Milwaukee: University of Wisconsin Press.
- Leech, G. 2004. *Meaning and the English Verb*. London: Longman.
- Novakov, P. 2018. Fazni glagoli u engleskom jeziku i njihovi srpski prevodni ekvivalenti. U: *Nauka i stvarnost*, knjiga 12, tom 1, Kulić, M. ur. 257–280, Pale: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
- Palmer, F.R. 1989. *The English Verb*. London: Longman.
- Piper, P. i dr. 2005. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU/Beogradska knjiga/Matica srpska.

- Quirk, R. et al. 1985. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
Reichenbach, H. 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: The Free Press.
Thomson, A. J. and Martinet, A. V. 1992. *A Practical English Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
Whorf, B. L. 1988. *Language, Thought and Reality*. Cambridge, Mass.: The M. I. T. Press.

Izvor za primere

- Tyler, A. 2015. *A Spool of Blue Tread*. New York: Alfred. A. Knopf.

Predrag Novakov

INTERPRETATION OF ENGLISH PRESENT PERFECT: TENSE, PHASE, VERBAL ASPECT

Summary

Because of the complexity of its meanings and uses, different linguists within their theoretical approaches discussed English present perfect as tense, phase or verbal aspect, thus giving priority to one of the components of its usage over the others. Therefore, the first part of this paper briefly outlines the assumptions of these three alternative approaches and the second checks their adequacy with the examples from a contemporary literary text. After the analysis of the examples, the final part of the paper presents arguments in favour of one of these approaches (verbal aspect), both from the theoretical standpoint (definitions of verbal aspect, tense and phase) as well as from the standpoint of the usage of English present perfect in the concrete language material.

predrag.novakov@ff.uns.ac.rs

Јелена Јаћовић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ПРЕЗЕНТ У АЛТЕРНАТИВНОЈ УПОТРЕБИ УНУТАР ФРАНЦУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЕКОНОМИЈЕ

Сажетак: Презент, као немаркирано време, поседује неутралност која му обезбеђује флексибилну временску интерпретацију и модално транспонованье, како у француском тако и у српском језику (Grevisse, 2007: 1080; Riegel, Pellat & Rioul, 2009: 530; Пипер, Антонић, Ружић, Танасић, Поповић и Тошовић, 2005: 352; Стевановић, 1989: 581). Основна употреба овог глаголског облика садржана је у актуелизацији садашњег тренутка. Предложено истраживање разматра употребу презент унутар језика струке и то не основну, већ употребу у алтернативном виду у односу на његову елементарну вредност: на примерима ексцерпираним из универзитетских уџбеника и научних чланака водећих области економије у контрастивном приступу анализира се његово преношење у прошлост или будућност, посматра се његова примена са имагинарном, генеричком или пак прелудичком вредношћу, испитују се и други алтернативни значењски потенцијали ове глаголске форме у француском и српском језику економије. Компаративни корпус сачињавају идентичне текстне врсте истих економских области будући да за проучавање употреба, тј. семантичко-прагматичких вредности није било потребно успостављање преводног корпуса. Резултати истраживања показују да презент у разноликости алтернативних употреба, како у француском тако и у српском језику економије, супротно очекивањима, не заостаје нимало за општим језиком.

Кључне речи: француски језик, српски језик, презент, језик струке, језик економије.

1. Позиција и проблеми језика струке

Језик струке се у лингвистици најчешће посматра из дидактичке перспективе – опште је прихваћено мишљење да је за овладавање језиком одређене струке довољно познавање стручног вокабулара јер су сви остали језички нивои идентични општем језику. Свакако, ово становиште није погрешно, али је у великој мери ограничавајуће. Опсежнија истраживања (Kosourek, 1991; Lerat, 1995) показују да је језик струке много више од глосара стручних термина – он заправо представља фреквентнију употребу одређених средстава општег језика чија је употреба условљена дискурзивном врстом писане и усмене комуникације у којој се језик струке употребљава. У српској литератури Р. Бугарски је констатовао да је у језику струке пракса увек ишла испред теорије, те је то за

дидактику био наставни циљ који треба достићи, а за теоријско-лингвистичка проучавања сложена категорија коју треба дефинисати (Бугарски, 1988: 22). Истраживања су се вршила паралелно у обе области, како у француској, тако и у српској литератури: анализирана су лексичка и синтаксичка обележја из лингвистичке перспективе (Lerat, 1995; Kocourek, 1991; Marojević, 1981; Бугарски, 1988), а вршена је и анализа дискурзивних врста из дидактичке перспективе (Moirand, 1993; Cusin-Berche, 2003; Mičić, 2003).

2. Оквири истраживања

Предложено истраживање посматра језик струке из лингвистичке перспективе и има за циљ да осветли статус алтернативних употреба презента као најфреквентнијег глаголског облика језика струке (Тошовић, 2002: 364). Под алтернативним употребама презента подразумевамо све вредности које представљају алтернативу његовој елементарној вредности, а то је актуелизација садашњег тренутка. Истраживање је рађено на корпусу језика економије, како би се утврдило које су вредности, осим основне, фреквентне у економском дискурсу. Дескриптивном методом контрастивне анализе од француског језика ка српском, врши се систематизација вредности презента према семантичким критеријумима које је понекад потребно употпунити прагматичким објашњењима. Као полазиште у анализи користе се систематизације вредности према следећим граматикама: за француски језик *Grammaire du sens et de l'expression* (Charaudeau, 1992) и за српски језик *Синтакса савременог српског језика – проста реченица* (Пипер и сар., 2005). Реч је о граматикама које деле семантички приступ и у организацији својих садржаја се базирају на сазнањима когнитивне семантике. За допуне у виду прагматичких објашњења коришћен је *Модел дирекционе инференције Жака Мешлера* (Moeschler, 1998).

Домен економије представља широку област која тематски варира од сфера ближих природних наукама, попут статистике и рачуноводства, до оних које имају друштвено-хуманистички карактер, попут политичке економије. Будући да су области у толикој мери међусобно различите, очекивано је и да се језичка средства која се у њима користе знатно разликују. Уједно то представља и разлог због којег се у истраживању алтернативних вредности презента узимају примери из области статистике, рачуноводства, микроекономије, макроекономије и политичке економије. Примери који сачињавају корпус су преузети из средњошколских и универзитетских уџбеника и научних чланака из наведених области. Формирани су компаративни корпуси¹ по критеријуму текстне врсте према којем су упоређиване алтернативне вредности презента у идентичним врстама текста, нпр. француски и српски универзитетски уџбеник из макроекономије, француски и српски научни чланци из статистике, итд. Формирање паралелних корпуса, који подразумевају исти језички материјал на два језика – на језику оригинала и на језику превода, са једне стране није ни било могуће пошто се француски уџбеници из економије не преводе на српски језик. Страна

литература из области економије која се преводи на српски је најчешће на енглеском језику. Осим тога, ово истраживање је имало за циљ да пружи теоријско-лингвистички допринос у смислу осветљавања лингвистичких елемената економског дискурса, те је и у том смислу паралелни корпус био непотребан – циљ је био да се покаже да ли је разноврсност употребе, тј. вредност овог глаголског времена, подједнако заступљена у француском и српском језику економије, а не да ли се вредности презента преносе из француског у српски језик.

3. Вредности презента

Будући да се презент сматра немаркираним временом, његова неутралност му обезбеђује флексибилност у погледу временске интерпретације и модалног транспонованја (Arrivé, Gadet & Galmiche, 2005: 562; Grevisse, 2007: 1080; Riegel et al., 2009: 530; Пипер и сар., 2005: 352; Стевановић, 1989: 581). Презенту се, унутар концепта временске ситуације, додељује вредност исказивања коинциденције. Описани процес постаје истовремен са чином исказивања говорног лица и има одређено трајање или се процес реализује ван временског контекста у свим ситуацијама када су одређени услови задовољени. Стога се његове основне вредности, према Пјеру Шародоу, могу представити као вредности „актуелног“, „генеричког“ или „имагинарног“ презента (Charaudeau, 1992: 452).

Шародо истиче да основне вредности презента могу да изазову „контекстуалне ефекте“ (Charaudeau, 1992: 464) који су последица комбиновања одређених елемената контекста и карактеристика комуникационе ситуације у којој су употребљени. Управо ова способност презента омогућава најширу лепезу алтернативних употреба: „актуелни“ презент одређује процес који се одвија у тренутку говора, али исто тако омогућава и да презент актуелизује будуће и прошле радње, „генерички“ презент има могућност бесконачног понављања чим се задовоље одређени услови и тако добија вредност ванвременске реализације – у пословицама и изрекама, дефиницијама, статичним описима, исказивању чињеница и навика², а „имагинарни“ презент исказује услов у хипотетичкој ситуацији, као и у ситуацијама када се исказује неиспуњеност, односно нереализација радње која се види као неизбежна.

Српски презент поседује махом идентичне вредности али због специфичног начина на који исказује аспект (морфолошки, а не кроз глаголске облике) у систематизацији његових вредности постоји још једна компонента – аспектска опозиција референцијалност/нереференцијалност (јединичност/мноштво радњи у временском интервалу/интервалима), при чему се наглашава да се садашње референцијалне радње исказују само обликом несвршеног презента, а нереференцијалне и са несвршеним и са свршеним (Пипер и сар., 2005: 352).

² Ту се сврстава и појава названа *décrochage énonciatif* (прекид наравије) која омогућава аутору да коментарише наравију и да своје ставове представља као опште истине (Charaudeau, 1992: 466).

3.1. Актуелизација у будућности

У француском делу корпуса презент са вредношћу актуелизације будуће радње показао се као нарочито погодан за научно-уџбенички дискурс – у научним чланцима се помоћу њега у уводном делу најављује и објашњава методолошки приступ и структура рада, а у уџбеницима најављују садржаји поглавља:

(1) Cette présentation est cependant incorrecte, comme *nous l'expliquons* dans le chapitre IV. (MAC: 93)

(2) Dans la seconde section, *nous établissons* que la prestation compen-satoire contribue à pallier les conséquences [...] (AEP: 197)

Презент помоћу ове способности може да прикаже иминентност будуће радње, тј. да је прикаже као веома блиску:

(3) Après avoir présenté l'équilibre et sa signification, *on aborde* la méthode de statique comparative. (MIC: 15)

(4) Pour faciliter l'analyse [...], *nous nous aidons* ensuite de représentations graphiques et *nous recourons* parfois à l'algèbre. (MAC: 14)

(5) Ces points sont développés dans les deux sections qui *suivent*. (MIC: 9)

Будући да у корпусу нема класичне нарације књижевноуметничког стила, сâм контекст и семантизам глагола нису увек довољни, већ су потребни изрази или конструкције који управљају интерпретацијом. У примеру (3) након инфинитива перфекта који сугерише свршену радњу, презент приближава радњу која би могла бити исказана простим футуrom, док у примеру (4) прилог *ensuite* упућује на след радњи у будућности које су интензивније приказане презентом. Пример (5) показује да је могуће и да семантизам глагола упути на будућност, а да се избором презента он још више приближи. Ова врста презента снажно изражава интенционалност и „са гледишта говорника она постаје својина садашњег тренутка“ и „психолошки је ближа“ (Кликовац, 2018: 24).

Међу примерима српског корпуса у овом контексту уместо презента чешће наилазимо на футур I:

(6) Tri najvažnija modela moderne makroekonomije koje *ćemo analizirati* u ovom delu knjige su: (MAK: 198)

Презент, који се ретко појављује у овој употреби у нашем корпусу, изражава релативне будуће радње које су заправо истовремене са будућим радњама исказаним обликом футура I:

(7) Videćemo kasnije zašto smo uzeli ovaj termin i kako *se* on *razlikuje* od uobičajenog „rentijeri“. (MPE: 90)

Поред тога што је у могућности да будућу радњу учини актуелном као да се одвија у садашњем тренутку, француски презент може и да се транспонује у будућност и да актуелизује будућу радњу која би се могла исказати простим футуrom, али на овај начин добија јачи стилски ефекат:

(8) Tant que le marché est en croissance, le système fonctionne, mais dès que le ralentissement économique *commence*, l'effet de cette politique provoque une crise. (EPI: 86)

(9) Les conséquences économiques peuvent également peser sur les mères de famille lorsque le divorce *survient* plus tardivement [...] (AEP: 199)

У претходним примерима у питању су временске реченице којима се исказује постериорност и управо се и у српском језику идентична вредност актуелизације будуће радње исказује на исти начин – у оквиру временске реченице. Српски презент употребљен у овом синтаксичком контексту има вредност презента за изражавање релативних радњи.

У корпусу налазимо облик свршеног презента који се јавља као замена футуру II у временским реченицама са везницима *кад(а)* и *чим*. Прво се врши радња исказана свршеним обликом презента који се налази у зависној клаузи, а затим радња исказана футуром I из главне клаузе, и тако се добија однос сукцесивности:

(10) Čim *dode* do usporavanja rasta prodaje smanjiće se ove porudžbine [...] (MAK: 164)

(11) Naime, kada određena firma *postane* veoma uspešna kod kuće, počće da izvozi svoju proizvodnju [...] (MPE: 255)

У истој употреби налазимо и српски презент са вредношћу неререференцијалне детерминације која има значење постериорности:

(12) Uz to, obaveze države prema starim deviznim štedišama, [...] kojima se posle donošenja Zakona o denacionalizaciji imovina *ne može vratiti* u naturi, već samo u devizama, su vrlo visoke. (RVP: 111)

(13) To znači, da se ti troškovi menjaju potproporcionalno [...] a nakon toga *se menjaju* nadproporcionalno, tj. progresivno. (MIK: 119)

Идентична употреба неререференцијалног презента, иако није учестала³ појављује се у корпусу у временским клаузама зависносложених реченица:

(14) Kada hegemon *opada* ova javna dobra nestaju i svetska privreda stagnira [...] (MPE: 56)

3.2. Актуелизација у прошлости

Презент, као средство актуелизације прошлих догађаја, може да прикаже процес који има објективне или субјективне реперкусије у садашњем тренутку. Како би се прецизно ситуирао у овој употреби, презенту је неопходна временска одредница (интересантно је да је у француском корпусу то увек био временски прилог *depuis*) којом се означава почетак процеса и његово протезање из једне тачке у прошлости ка тренутку који обухвата не само тренутак исказа, већ и ширу садашњост:

³ У корпусу се у највећој мери објашњавају и описују процеси из прошлости, и тек наслућују могући резултати, тако да нема простора за семантичку нијансу сигурности коју са собом носи презент – облици футура ће у овим случајевима бити адекватнији.

(15) Depuis la fin de la Seconde Guerre mondiale [...] le monde *connaît* la plus grande période d'expansion économique. (EPI: 32)

(16) [...] les macroéconomistes ont longtemps négligé la question de la viabilité du processus de croissance économique dont *nous faisons l'expérience* depuis deux siècles. (MAC: 27)

У примеру (16) презент се ставља насупрот сложенем перфекту (*ont négligé*) и покрива исти временски период (прошлост и неодређена, шира садашњост). Презент у овој употреби означава често епистемичке или перцептивне процесе (*connaître, savoir, être, faire l'expérience*). Ови облици успешно коегзи-стирају у датом примеру јер се ослањају на вредност резултативности.

Ова вредност презента се у српском језику налази унутар садашњих референцијалних радњи⁴ као категорија „антериорне садашњости“ која може да поседује различиту временску квантификацију, па чак и да се десна граница помери даље од тренутка говора. Такви случајеви су ретки у српском језику (Пипер и сар., 2005: 356), па се ни не налазе у нашем корпусу. Пример на који наилазимо означава исти временски одсечак као и француски примери, само другачије оријентисан, из прошлости ка садашњем тренутку помоћу временске одреднице *do sada*. Наравно, од велике важности је и чињеница да се презент нашао у пасивној дијатези која сама по себи ставља акценат на стање настало након завршетка радње:

(17) Porez na dodatu vrednost (PDV) spada u najrasprostranjenije oblike poreza na potrošnju, i do sada *je uveden* u više od 120 zemalja sveta. (MAK: 340)

Показало се да је у делу корпуса ексцерпираном из уџбеника веома присутна вредност презента у којој он оживљава догађаје из прошлости. „Историјски“ или „наративни“ презент служи да се нарација приближи читаоцу у историјским делима, аутобиографијама, новинским чланцима, итд. (Charaudeau, 1992: 465). У српском језику, за исту вредност користи се, поред „наративног“ и „историјског“, и термин „приповедачки“ презент. Он приказује реалне или фиктивне догађаје кроз изоловане реченице или читаве текстове. И у француској и у српској литератури констатује се да, пошто је сасвим одаљен од тренутка говора, неизоставно мора имати инструкцију временске одредбе или контекст приповедања у прошлости да би успео да обезбеди ефекат убрзања и драматизације радње (Riegel et al., 2009: 533; Пипер и сар., 2005: 377). У корпусу се презент са овом вредношћу јавља у историјским приказима и објашњењима развоја економских појава без којих је научно-уџбенички стил незамислив. Присутан је како у микроекономији, макроекономији и рачуноводству, тако и у политичкој економији:

(18) La faillite de Lehman Brothers *intervient* le 15 septembre 2008. La gravité du choc *devient* très rapidement évidente. Un krach boursier *se produit* la semaine du 6

⁴ Њих карактерише подударане момента вршења радње и тренутка говора што за последицу има да је експлицитно ситуирање радње сувишно. Потребно је, међутим, да се употреби посебна одредба да би се временски квантификовала радња која осим симултаности може да следи оријентациони критеријум и да искаже антериорну или постериорну радњу.

octobre. Le CAC40, [...] *perd* 22% de sa valeur. Le 19 décembre 2008, le gouvernement français *annonce* un plan de relance. (MAC: 89)

У српском језику, најчешће је реч о низовима несвршених глагола којима се радња оживљава пред очима читаоца. Управо одабир приповедачког презент-та уместо неког претериталног времена омогућава да се ситуације прате у свом трајању, јер би у претериталном времену облик глагола био свршен (Пипер и сар., 2005: 378):

(19) То је доба у коме најмоћније европске државе *šalju* експедиције, *osvajaju* и *kolonizuju* велике делове „novog sveta” [...] (MPE: 28)

Сматра се да се „историјски“ презент са функцијом навођења чињеница из прошлости у француском језику најчешће користи у комбинацији са имперфектом који пружа додатна објашњења и описује радњу (Grevisse, 2007: 1090). То је нарочито карактеристично за књижевноуметнички стил, док се у нашем корпусу налазе примери у којима се презент користи за увођење основних информација које се даље описују и појашњавају сложеним перфектом уместо имперфектом:

(20) A partir du XIXe siècle cependant, la croissance économique et la croissance démographique *décollent*. La croissance économique et démographique qui *débute* au début du XIXe siècle *est sans égale* dans l'histoire. La population mondiale a été multipliée [...]. La richesse mondiale a connu une croissance encore plus rapide. (EPI: 31)

Па ипак, у корпусу се налазе случајеви у којима се имперфекат налази унутар следа радњи које су у презенту. У примеру (21) наилазимо на „имперфекат перспективе“ који има идентичну вредност као и презент за исказивање блиске будућности (Riegel et al., 2009: 544). Ослањајући се на временску одредницу (*en 1961*), он изражава процес постериоран презенту у главној реченици:

(21) Le dictionnaire Robert *accepte* le terme « mondialisation » en 1953 alors que le dictionnaire américain Webster n'acceptait le mot « globalization » qu'en 1961. Ce *n'est* qu'en 1960 que Marshall McLuhan *invente* l'expression « village global ». Encore marginal dans les années 1960-70, ce *n'est* que dans les années 1990 que le terme *entre* massivement dans les publications en sciences sociales. (EPI: 21)

Употребу имперфекта у овој ситуацији омогућава чињеница да он игра идентичну улогу у организацији времена наративног плана коју има и презент у организацији времена говорног плана – они представљају централне временске одсечке око којих се организују наративни и говорни план у француском језику.

Суштинска особина „историјског“ презента је да преузме вредност и буде замена за прост перфекат у тренуцима када је причи потребно дати посебну живост (Grevisse, 2007: 1090) и ова употреба је веома честа када се објашњавају економски процеси из прошлости:

(22) Le 8 septembre 1999, Edouard Michelin *annonce* une augmentation de 20 % [...] En fin de journée, l'action *vaut* 42,4 euros. La séance du 9 *s'ouvre* à 46,9 euros (le

cours *atteint* en journée 47,9 euros) pour clore à 47,7 [...]. (LBM: 61)

И у српском језику је констатована употреба прошлог времена које служи као оквир и на тај начин уноси динамику у приповедање (Пипер и сар., 2005: 379), па тако низови несвршеног приповедачког презента често почињу и/или се завршавају прошлим временом:

(23) Nova zbivanja na međunarodnom planu, tražila su analitička tumačenja i odgovore, koje postojeća ekonomija nije mogla da dá. *Postaje* aktuelna neoklasična politička ekonomija, ponovo se „*otkriva*” marksistička škola i *otvaraju* pitanja problema zemalja Trećeg sveta, [...] Predsednik SAD Ričard Nikson 1971. godine *ukida* zlatno važenje dolara. U 1974. i ‘75. godini privrede najrazvijenijih zemalja sveta [...] *padaju* u recesiju – njihova privreda beleži pad. Nezaposlenost i inflacija *postaju* uskoro raširene pojave. Na svetskoj sceni, grupacija zemalja u razvoju, bivših kolonija, *zahteva* pravedniju raspodelu globalnog bogatstva i moći. Ovi događaji predstavljali su izazov koji je zahtevao odgovor [...] (MPE: 11)

У српском корпусу наилазимо, такође, на пример у коме је будућност у односу на тренутак оживљен „историјским презентом“ исказана обликом фу-тура I:

(24) Sam Pareto će početkom XX veka supstituisati svoje poglede u teoriji granične korisnosti, kao i mnogi drugi, koji *napuštaju* poglede u vezi sa kardinalnom korisnošću i *uvode* pojam ordinarne korisnosti [...] (MIK: 335)

Врло фреквентна употреба „историјског презента“ је сасвим очекивана у научно-уџбеничком стилу јер је потребно што уверљивије објаснити историјски след догађаја или дијахронијски развој неког појма. Показало се да семантички модел објашњавања ове вредности није довољан, па су се наметнула прагматичка решења. Мешлер истиче да је особина која у овој употреби даје предност презенту у односу на прошла времена (прост перфекат, пре свега) његова способност изражавања субјективности и наглашава да, чак и када ова употреба презента нема одлике наративне и субјективне вредности, она производи ефекат временске близине које ниједно друго француско време не успева да реализује (Moeschler, 2019: 7). Истраживање које је спровео Мешлер је било на књижевном корпусу – Рајхенбахов модел анализе је употпуњен прагматичким маркерима ±наративно, ±субјективно и ±експлицитно, па се тако добија пет различитих врста вредности историјског презента у књижевном стилу и једна вредност која припада новинарском стилу. У нашем корпусу су се нашли историјски презенте типа +наративно у којима временски редослед догађаја напредује и –субјективно у којима не постоји мисаони субјекат, већ само след догађаја:

(25) Ces deux auteurs *s'intéressent*, au début des années 1970, à l'interdépendance, qui *représente*, selon eux, la plus importante transformation en relations internationales [...] Keohane et Nye *analysent* les effets de l'interdépendance [...]. En 1977, ils *publient* *Power and Interdépendance* où ils développeront le concept « d'interdépendance complexe ». (EPI: 18)

Поред „историјског презента“ у српском корпусу наилазимо на презент за исказивање релативних прошлих радњи који се појављује само у зависно-сложеним реченицама у којима је облик прошлог времена у управној клаузи (Пипер и сар., 2005: 366). У корпусу их налазимо у незнатној употреби и то у поредбеним реченицама:

(26) Naime, autori doktrine i njihove pristalice o globalizaciji, kao da *gube iz vida* [...] procese koji su otvoreni [...]. (МАК: 317)

3.3. Генеричка вредност

Генеричка вредност презента представља процес који се не реализује обавезно у тренутку говора већ, пошто има могућност да се понавља када су одређени услови задовољени, заузима позицију ванвременске реализације. Ову вредност има презент у изрекама, пословицама, дефиницијама, закључцима, описима стања и поретка ствари (Charaudeau, 1992: 453). Ту се сврставају и изражаваће навика и понављања, вредности које у традиционалним граматикама имају квалификативни и итеративни презент.

У делу корпуса који се односи на микроекономију, статистику и рачуноводство, већина примера припада овој вредности и они се реализују као дефиниције:

(27) Un marché *est en équilibre* lorsque les forces qui *agissent* sur lui *n'ont* plus *tendance à se modifier*. (МІС: 15)

(28) Le coefficient de variation ou coefficient de dispersion *est le rapport* de l'écart type à la moyenne arithmétique [...] Il *permet de comparer* des series exprimées dans des unités différentes. (СТА: 462)

У српском корпусу, такође, највећи део примера представљају дефиниције и научне истине приказане у широј садашњости и ту је најчешће реч о облицима глагола несвршеног вида који изражавају нереференцијалне радње са вишим степеном апстрактности:

(29) Kardinalno shvatanje korisnosti *polazi* od postavke da *su* potrošači *способни да оценјују* i бројчано *изражавају* величину korisnosti određenih dobara. (МІК: 34)

(30) Статистика *је* научна дисциплина која *обухвата* прикупљање, сређивање, обраду [...] (СТА 2015: 13)

У ову вредност се сврстава и употреба презента у задацима и приказима решења што постоји у свим областима осим политичке економије. У француском, као и у српском језику при формулисању задатака чешћи су облици императива и футура него презента, који је присутнији када се даје решење задатка и објашњава поступак:

(31) Le tableau suivant *donne* la répartition d'une population [...]. Nous *déterminons* les quartiles. Dans un premier temps, nous *établissons* un tableau [...] (СТА: 94)

(32) L'entreprise Lemoine *est une PME* qui *fabrique* des petits meubles dans différentes essences de bois. Elle vous *demande d'établir* les fiches de stock de planches de pin

[...] (COM: 106)

(33) *Колики је коефицијент опремљености запослених основним средствима? Применом обрасца 14.6 добијамо [...]* (СТА: 350)

(34) Залихе робе у складишту и у продавници *евидентирају се* по продајној цени са ПДВ-ом. (РАЧ: 95)

Приликом пласирања садржаја из неке области, аутор уџбеника заузима нараторску позицију – он се дистанцира од протеклих догађаја и предочава читаоцу своја становишта као опште истине. Иако није реч о класичној нарацији, ефекат је сличан⁵:

(35) *On sait également, depuis Robert Putnam, que les acteurs étatiques négocient de façon quasi simultanée [...]* (EPI: 115)

(36) *La tarification au coût marginal utilise tout simplement la règle $P = C_m$ dont on sait qu'elle assure l'optimum en concurrence.* (MIC: 108)

Користећи прво лице множине и безлично „*on*“ као и епистемички глагол *savoir*, аутор уводи читаоца у нарацију у којој су све информације аподиктички изнете.

У српском делу корпуса презент је такође најчешће средство за исказивање ове вредности – радње које се понављају у широј садашњости употребом несвршених глагола добијају статус законитости, опште истине. Неревференцијалне садашње радње се ограничавају интервалом унутар којег се понављају:

(37) Уколико, међутим, предузеће одлучи да зграду изнајми другом предузећу [...], тада *се* билансирање *врши* у складу са [...]

(38) *Ali statistika međunarodne trgovine danas pokazuje da su tokovi privatnog kapitala između različitih nacionalnih privreda najviši ikada zabeleženi.* (PAM: 179)

Исто тако, у овај тип презентских вредности сврставамо и тумачења различитих теорија и излагање ставова који чине саставни део научно-уџбеничке литературе и имају пре свега дидактичку сврху:

(39) *Le modèle s'appuie sur le modèle du cycle réel sans capital, et introduit seulement deux imperfections. Premièrement, il introduit la concurrence monopolistique [...]* pour que les agents puissent fixer leurs prix, ils *doivent* nécessairement *avoir* un pouvoir de monopole. (EAM: 11)

Саставни део економског дискурса су и математички обрачуни и графички и табеларни прикази чија су објашњења исказана такође презентом у генеричкој употреби:

(40) *Au prix $P = 4$, les consommateurs désirent acquérir 240 kg de X (point N sur DD), alors que les firmes ne consentent à offrir que 40 kg (point M sur SS). Ce même graphique met en évidence les deux déséquilibres que sont l'excès de demande et l'excès d'offre.* (MIC: 16)

(41) *Le tableau 2 montre les résultats de régressions prédictives univariées [...].* (ATF: 447)

Ова вредност се у српском језику класификује као посебна подврста ква-

⁵ Ову вредност презента Шародо представља као *décrochage énonciatif* (Charaudeau, 1992: 466), односно прекид нарације.

лификативног презента садашњих референцијалних радњи која се јавља када презент описује неку слику или, у случају нашег корпуса, графиконе и табеле:

- (42) *Dijagram 1. илуструје* ukupnu korisnost TU i graničnu korisnost MU [...] (MIK: 27)
(43) *Kriva tražnje pokazuje* uticaj cene kao determinante [...] (MIK: 32)

Будући да стандардна квалификативна вредност презента ни у српском ни у француском корпусу не постоји – она се утопила у дефиниције и теоријска објашњења – очувала се итеративна вредност уз инструкције временских одредница (*chaque année, à la fin de chaque journée*, сваког дана, често):

- (44) *La comptabilité financière fournit* chaque année le résultat global de la société dans un compte de résultat [...] (COM: 4)
(45) *À la fin de chaque journée, certaines banques sont en excédent* de réserves alors que d'autres *enregistrent* un déficit. (MAC: 125)
(46) [...] *kada se* aktuelne cene izražene u dinarima podele sa trenutnim valutnim kursom, koji svakog dana zvanično *objavljuje* NBS. (RVP: 106)
(47) *No, slobodna privatna preduzeća oslobođena* stega države, često *nanose* друштвену штету, нарочито оним најсиromašnijим слојевима становништва. (MPE: 63)

У српском језику је могуће итеративну вредност презента сврстати у не-референцијалне радње како то чине неки аутори (Танасић у Пипер и сар., 2005: 359) – у нашем корпусу временску локализацију врше именице са детерминатором у одређеном падежном облику (*сваког дана* пример (46)), што и указује на итеративност.

3.4. Вредност имагинарности

Вредност имагинарности се исказује под одређеним условима у контексту који изражава реалну хипотезу када се презент налази у зависној реченици са везником *si*. Читава математичка структура економског дискурса је незамењива без ове врсте конструкција:

- (48) *Si le prix est supérieur* au prix d'équilibre, par exemple $P=12$, apparaît un excès d'offre $KL=120$. (MIC: 17)

Већи је, међутим, број примера који у главној реченици имају презент са футурском вредношћу:

- (49) *Si ce dernier annonce* une réduction de ses revenus, cela contribue grandement à ce que les salariés trouvent le plan « acceptable ». (LBM: 68)

него са очекиваним обликом простог футура:

- (50) *Si la diminution du surplus, par taxation, est inférieure* à son augmentation par subvention, il y aura augmentation du bien-être général. (MIC: 253)

Вероватно је то због потребе да се и у овим ситуацијама процес представи као близак и динамичан.

Слична је и вредност српског свршеног презента за исказивање релатив-

них радњи у временским клаузама са значењем антериорности:

(51) [...] pa će neki misliti da je samo njihova relativna nadnica porasla i zato će prestati da tragaju za poslom sve dok *ne shvate* da je došlo do opšteg rasta cena. (МАК: 75)

У корпусу су, сасвим очекивано, бројни примери у којима се свршени презент јавља као замена футура другог у погодбеним реченицама:

(52) Ако менаџмент *има* низак степен флексибилности [...], рачуноводствене информације ће у мањем степену бити информативне.

(УЗР: 111)

(53) Ако привремено *dode* до смањивања потрошње то ће бити компензирано silaznom флексибилношћу цена и надница. (МАК: 44)

Генерално су у српском корпусу присутнији примери погодбених реченица у којима су глаголи и у управној и у зависној клаузи у презенту – они би се по својој примарној вредности могли сврстати у квалификативну употребу презента неререференцијалних радњи јер дају примере за неке општеважеће законитости и као такви чине неизоставни део научно-уџбеничког стила. Дајемо ипак предност имагинарној вредности коју намеће синтаксичка структура реченице:

(54) Ako pojedinac *počne da radi* sa 20 godina, radi do 65 godina, a živi do 80 godina, u 40 nasledi bogatstvo, tada je $T = 40 - 20 = 20$. (МАК: 64)

(55) Ako *se rezultat shvata* kao output inputnih veličina, onda rezultat modeliranja *zavisi* od kvaliteta i kvantiteta ulaznih veličina. (МІК: 8)

У корпусу се јавила једна врста вредности за коју није било адекватне класификације, али која свакако припада имагинарној вредности. У питању је објашњење имагинарне ситуације налик на „глобалне симулације“ када аутор уџбеника покушава да директним „увлачењем“ читаоца у ситуацију покушава да на што пластичнији начин објасни неки процес. Ова вредност презента би се, по угледу на *imparfait préludique*⁶ (Grevisse, 2007: 1092), могла назвати *présent préludique*:

(56) Pour bien comprendre le problème, imaginez-vous dans le rôle d'un macroéconomiste travaillant pour le gouvernement. Le premier jour de l'année, vous *entrez* dans votre bureau du ministère des finances. Les services de cette administration *tiennent à votre disposition* un ensemble de données concernant l'économie française. Ces données *sont* de deux ordres. La première catégorie vous *permet de définir* les fonctions de comportement des ménages et des entreprises [...] (МАС: 73–74)

Адекватан кореспондент у српском језику би био презент транспонован у будућност тј. употреба презента за замишљену будућност (Пипер и сар., 2005: 385). У српском корпусу се, такође, ова употреба показује као веома захвална за хипотетичке ситуације и дочаравање реалног контекста будућим стручњацима:

(57) Kada postoji mogućnost uvođenja sistema uvoznih kvota rento-lovačko ponašanje

⁶ Ово је вредност имперфекта који се користи у дечјим играма, када се договара ко ће преузети коју „улогу“: « Moi, j'étais genderme, tu volais un vélo... » (Grevisse, 2007: 1092)

se može pojaviti na nekoliko tačaka u političkom sistemu. Najpre, auto dileri koji imaju dobre političke pozicije mogu lobirati u parlamentu da se uvedu kvote, a njima otvori mogućnost ubiranja renti. Ukoliko se ovakva odluka razmatra najpre u nekom od stručnih skupštinskih odbora, njegovi članovi, ma kako čestiti, postaju potencijalni primaoci različitih vrsta usluga [...] (MPE: 91)

4. Закључна разматрања

Упоредном систематизацијом алтернативних вредности француског и српског презента у језику економије показује се да оба корпуса располажу идентичним вредносним типовима заступљеним у различитој мери. Вредност презента за актуелизацију у прошлости и будућности налази своје еквиваленте међу садашњим референцијалним и садашњим неререференцијалним радњама израженим у српском презенту које такође покривају односе антериорности и постериорности унутар ових подела. Двојака реализација ове еквиваленције потиче од важности коју у српском језику представља опозиција јединичност/мноштво која, иако спада у домен квантификације, бива релевантна и у домену аспекта. Генеричка вредност француског презента којом се дају дефиниције, описују табеле и графикони у српском језику припада, такође, садашњим референцијалним радњама као врста квалификативног презента. Вредности „опште истине“ у француском језику одговарају садашње неререференцијалне радње. Ту се, међутим, сврстава и употреба ауторског „ми“ тј. „on“ која у српском језику спада у садашње референцијалне радње, а у случају додатне вредности предлагања, ова вредност се у српском сврстава у модално транспоновање. „Имагинарни“ презент који у условним реченицама изражава математичке законитости налази еквивалента у садашњим неререференцијалним радњама у српском, док се друга вредност „имагинарног“ презента која је класификована као „*préludique*“ изједначава са транспоновањем српског презента у будућност и вредношћу замишљене будућности. Транспоновање српског презента у прошлост је вредност која у француском потпада под вредност актуелизације у прошлости. Вредност релативних радњи исказаних презентом у поредбеним реченицама за прошлост, и временским реченицама за будућност, не налази директну еквиваленцију јер се због слагања времена у француском језику ова вредност полазне тачке за оријентацију на временској оси додељује имперфекту.

Показало се да је генеричка вредност презента најзаступљенија у оба корпуса (36% у француском и 29% у српском), што је и разумљиво, будући да су дефиниције и објашњења најзаступљенија одлика научно-уџбеничког стила. Интересантно је да следећу вредност презента по учесталости у француском корпусу представља актуелизација у прошлости са 22%, а у српском вредност имагинарности са 27% која се реализује унутар условних реченица. Оправдање за овакав распоред употреба презента се може наћи само у стилском одабиру аутора или у самој теми која намеће одређени приступ, што важи и за остатак вредности презента у оба корпуса – актуелизација у будућности и вредност има-

гинарности у француском корпусу су скоро идентично заступљени са 15%, док се на последњем месту налази вредност актуелизације у садашњости. У српском корпусу вредност актуелизације у садашњости и у будућности имају идентичну заступљеност са 15%, а актуелизација у прошлости је најмање заступљена са 13%. Велика заступљеност различитих вредности презента које представљају алтернативу његовој основној вредности у француском и српском језику економије указује на то да језик струке поседује значајан семантичко-стилистички потенцијал који, иако незнатно оскуднији од општег језика и књижевноуметничког стила, ипак представља поље вредно даљег истраживања.

Литература

- Arrivé, M., Gadet, F. & Galmiche, M. (2005). *La Grammaire d'Aujourd'hui: guide alphabétique de linguistique française*. Paris: Flammarion.
- Бугарски, Р. (1988). Језик струке као лингвистичка и педагошка категорија. У: *Настава страног језика као језика струке у средњем, вишем и високом образовању*, Ковачевић Ј. (ур.), 20–26. Чачак: Друштво за примењену лингвистику Србије.
- Бугарски, Р. (1993). „Језички ниво, дискурс, текст: појмовно-терминолошки осврт“. *Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд*, 21(2): 14–19.
- Charaudeau, P. (1992). *Grammaire du sens et de l'expression*. Paris: Hachette.
- Cusin-Berche, F. (2003). *Les mots et leurs contextes*. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle.
- Grevisse, M. (2007). *Le Bon Usage* (14e édition). Paris: Duculot.
- Кликовац, Д. (2018). Скрипта за предмет Синтакса српског језика за студенте групе 01. Београд: Филолошки факултет. Преузето са <https://sintaksa.fil.rs/wp-content/uploads/2020/05/2018-2019-SKRIPTA-ZA-01-Bolonja.pdf>
- Kocourek, R. (1991). *La langue française de la technique et de la science. Vers une linguistique de la langue savante*. 2e édition, Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag GMBH & Co. KG.
- Lerat, P. (1995). *Les langues spécialisées*. Paris: PUF.
- Marojević, R. (1981). Strani stručni jezik i problemi njegovog lingvističkog ispitivanja. U: *Strani jezik struke u teoriji i praksi*. Vinaver, N. (ur.), 3-7. Beograd: Udruženje univerzitetskih nastavnika i drugih naučnih radnika Srbije.
- McEnery, A., Xiao, R. & Tono, Y. (2006). *Corpus-Based Language Studies: An advanced resource book*. London and New York: Routledge.
- Mičić, S. (2003). Osobnosti jezika za naučne i stručne namene. *Serbian Dental Journal*. 50: 97–101.
- Moirand, S. (1990). *Enseigner à communiquer en langue étrangère*. Paris: Hachette.
- Moeschler, J. (2000). Le Modèle des Inférences Directionnelles. *Cahiers de linguistique française*. 22: 57–100. Преузето са https://clf.unige.ch/files/4514/4102/7766/03-Moeschler_nclf22.pdf
- Moeschler, J. (2019). Subjectivité et temps verbaux: l'exemple du présent historique. In:

Le langage des émotions. Altmanova, J. & Centrella, C. (éds), 303–322. Naples: Casa Editrice Tullio Pironti.

Пипер, П., Антонић И., Ружић, В., Танасић С., Поповић, Ј. и Тошовић, Б. (2005). *Синтакса савременог српског језика: Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.

Riegel, M., Pellat, J.-Ch. & Rioul, R. (2009). *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.

Sinclair, J. (1996). The search for units of meaning. *Textus online only*. 9 (1): 1000–1032.

Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик 2: Синтакса*. Београд: Научна књига.

Teubert, W. (1996) Comparable or Parallel Corpora? *International Journal of Lexicography*. 9 (3): 238–264.

Тошовић, Б. (2002). *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига.

Извори

(MIC)Bernier, B. & Védie, H.-L. (2005). *Initiation à la microéconomie*. Paris: Dunod.

(PAM)Bjelić, P. (2013). Promene u analizi međunarodne trgovine usled globalnog kretanja faktora proizvodnje. U: *Ekonomska politika i razvoj*, Jovanović Gavrilović, B. (ur.), 177–196. Beograd: Ekonomski fakultet.

(EAM)Blanchard, O. (2009). L'état actuel de la macroéconomie. *Revue française de l'économie*. 24–1: 3–40.

(LBM)Cappelle-Blancard, G. & Couderc, N. (2006). Licenciements boursiers chez Michelin et Danone : beaucoup de bruit pour rien ? *Revue française d'économie*. 21–2 : 55–73.

(COM)Doriath, B. & Goujet, Ch. (2011) *Comptabilité de gestion. 5e édition*. Paris: Dunod.

(MAK)Jakšić, M. (2013). *Osnovi makroekonomije*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta.

(RVP)Kovačević, M. (2008). Realne i virtuelne ekonomske performanse Srbije u periodu 2000–2007. godine. U: *Tekuća privredna kretanja, ekonomska politika i strukturne promene u Srbiji 2007-2008*, Cerović, B. (ur.), 97-114. Beograd: Ekonomski fakultet.

(MPE)Mitrović, D. (2009). *Međunarodna politička ekonomija*. Beograd: Čigoja štampa.

(EPI)Paquin, S. (2009). *Economie politique internationale*. Paris: Montchrestien / Lextenso éditions.

(STA) Piller, A. (2009). *Statistique descriptive*. Paris: Premium divers.

(MAC)Rubin, G. (2011). *Introduction à la macroéconomie. Cours et exercices*. Paris: Presses Universitaires de France.

(УЗР)САВИЋ, Б. (2016). Улога и значај рачуноводствене флексибилности за управљање односима са инвеститорима. *Анали Економског факултета у Суботици*, vol. 35. Суботица: Економски факултет.

(MIK) Švakov, T. i Šagi, A. (2008). *Mikroekonomija*. Subotica: Ekonomski fakultet.

- (AEP) Bourreau-Dubois, C. & Doriat-Duban, M. (2011). Analyse économique de la prestation compensatoire : entre logique redistributive et logique réparatrice. *Économie publique / Public economics*. 26-27/1–2: 193–218. Preuzeto sa <http://economiepublique.revues.org/8773>
- (ATF) Boucher, Ch. & Mailet, B. (2011). Une analyse temps-fréquences des cycles financiers. *Revue économique*. 62/3: 441–450. Preuzeto sa <https://www.cairn.info/revue-economique-2011-3.htm>

Jelena Jaćović

PRESENT IN ALTERNATIVE USE IN FRENCH AND SERBIAN LANGUAGE OF ECONOMY

Summary

The proposed research considers the alternative use of the present tense within language for specific purposes. Through a contrastive approach based on examples excerpted from university textbooks and scientific articles in the leading fields of economics, the present tense is analyzed and observed in its transposition to the past or future, imaginary, generic or prelude values with the aim of examining its capability to express a variety of values just as in general language.

jelena.jacovic@filfak.ni.ac.rs

Емилија Јовић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

ГЕНДЕРНИ АСПЕКТ ОПИСИВАЊА СОМАТИЗАМА – АЛТЕРНАТИВНИ ПРИСТУПИ (НА ПЛАНУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)

Сажетак: У раду се испитује утицај гендерне категорије у свести носилаца и говорника руског језика на материјалу тематске групе соматизама. Полазећи од идеје о неизоморфној представи граматичких категорија у језику и свести њихових говорника или носилаца, анализом ћемо настојати да укажемо на зависност говорне и експерименталне реализације соматизама од њихове гендерне маркираности која се не слаже са реализацијом категорије рода у тој групи лексема. Дакле, у раду истражујемо како се све гендерна маркираност соматизама изражава у руском и српском језику. За дато истраживање од највећег значаја је разграничење пола и гендера као биолошке и социокултурне категорије, антропоцентризам категорије гендерности, као и њен однос према морфолошкој категорији рода.

Кључне речи: гендерни аспект, соматизми, пол и гендер, руски језик, српски језик

1. Увод

Појам „гендер“, како истичу бројни истраживачи, постао је предмет лингвистичких истраживања много касније него што је то био случај са другим хуманистичким наукама. Први радови из ове области појављују се на Западу и обухватају романско-германску групу језика. Једно од првих истраживања језика са тачке гледишта гендерне проблематике је рад Џ. Лејкофа *Језик и жена* (Лејкоф, 1987: 37) у коме је први пут употребљен термин „женски језик“. Дато истраживање потврдило је андроцентрично устројство језика и губитак лика жене у општој слици света који се одражава у језику.

Када говоримо о гендеру као социјалној категорији имамо у виду истакнуте антропологе као што су Гејл Рабин, Џон Скот, Моник Витиг и други. Њихове тезе базиране су на чињеници да је формирање гендерног понашања и конструисање представа о њему у свести условљено бројним факторима – васпитањем, поделом рада, социјалним и власничким системима у друштву (Вороњина, 2000: 94).

Свака област социјалног истраживања подвлачи једну од компоненти социјалног конструкта гендера, што ће омогућити издвајање стратификационог дела појма гендер (Пушкарева, 2007: 189). Разграната структура појма гендер тиче се и социјалних односа и социјалне хијерархије. Гендер тако представља

сложени и вишезначни појам, тј. вишеаспектни параметар у изучавању социјалних сфера.

Гендерна истраживања и њихов развој на руском тлу имају два различита суштинска правца. Тако у истраживањима поменуте ауторке Пушкиреве наилазимо на став да су гендерна истраживања у Русији, пролазиви кроз бројне тешкоће и неразумевања, формирала једну одређену парадигму друштвеног знања и да се у оквиру истог разматрају у свим могућим сферама, не искључујући и лингвистику (Пушкирева, 2007: 191). У исто време, аутор Ушакин указује на неприхватање појма гендер у националним хуманистичким наукама, што аутор објашњава „иностраним“ пореклом самог појма, одн. екстраполацијом из терминологије западних истраживања (Ушакин, 2002: 101).

Што се тиче бројности интерпретација појма „гендер“ у саставу хуманистичких наука вредело би истаћи став Р. Хофа по коме би „свако дефинисање гендера требало да прати интересовње за тај концепт које се налази у основи научног истраживања“ (Хоф, 1999: 45). Када је реч о лингвистици, појам гендер се односи на сва она својства и карактеристике понашања, конструирана и сачувана у свести носилаца једног језика, као и на скуп атрибута који се приписују мушкарцима и женама у одређеној социокултурној заједници.

Будући да лингвистика прихвата социјално-конструкционистички приступ у схватању појма гендер, највећа пажња посвећена је двама аспектима датог конструкта: социјалном и психолошком. С тим у вези, циљеви нашег рада дефинисани су у оквиру социјално-конструкционистичке природе гендера као издвојене категорије која има утицаја у перцепцији посебног слоја лексике какви су соматизми¹, који су основни предмет рада. Анализом ћемо настојати да утврдимо како се категорија гендерности одражава на перцепцију и комуникативну вредност соматизама. Испитујући како носиоци руског језика и они који њиме владају као страним језиком гендерно описују одређену соматску компоненту желимо да потврдимо тезу да је већина делова људског тела маркирана према гендерном фактору.

2. Теоријски оквир и претходна истраживања

Категорија рода једна је од именичких категорија која најдиректније корелира са категоријом *живо/неживо* и описује се на основу морфолошких, синтаксичких и семантичких маркера који нису увек јасно издвојени. Ако род посматрамо у контексту језичке типологије, имамо једну прилично вишезначну слику: „Утисак неочекиваности код ове категорије ствара се, очигледно, под утицајем алогичности, која пак има многобројне потврде и у свим језицима у којима ова категорија постоји“ (Виноградов, 1988: 173). Анализа тих „потврда“ довела је до закључка о „ирационалности рода као категорије лишене семан-

¹ Овде бисмо нагласили да ће предмет нашег рада бити соматизми који улазе у састав фразеолошких јединица или соматских фразеологизама. Идеја је да се пажња испитаника усмери на конкретну соматску компоненту без прецизирања да се ради о соматској фразеолошкој лексици.

тичке мотивисаности” која је карактеристична за некадашње схватање рода, иако се с временом мењала кроз разне семантичке метаморфозе или је добијала статус скривене категорије. Род је граматички пол на скали класификативности који сакрива динамику процеса лексикализације и граматикализације у светским језицима, нека врста успутне етапе десемантизације именичких врста и класификатора (Лејкоф, 1988: 19). Ова противуречност категорије рода условљена је историјски.

Социокултурне и когнитивне тенденције савремених хуманистичких наука формирају нову интерпретациону базу за супротстављене језичке појаве, каква је у ствари категорија рода у руском језику. Одсуство јасних формалних показатеља категорије рода било је узрок појаве прелазних класа речи, као што су речи општег рода, чији статус у граматичком систему руског језика није сасвим одређен. Експериментално истраживање речи општег рода показало је да носиоци језика теже ка једнозначном гендерном маркирању ових јединица: **плакса (плачко, плачљивац) – она, задира (пецкало, задиркивало, свађалица) – он** и тако потврдило постојање чврстих гендерних стереотипа у односу према предикативно процењујућој лексици. Премда су те оцене условљене социокултурним факторима, то јест гендером, а не полом.

Аутор Голев тврди да је гендерност у битној мери дистанцирана од категорије рода, због своје природе слагања (Голев, 2013: 117). Род је у руском језику класификациона категорија која не зависи од модулација денотативно-говорне семантике. На ове модулације може бити осетљива свест носиоца језика која повезује гендер и род. Бројни аутори се слажу у томе да је та веза подржана метајезичком свешћу која, заправо, обезбеђује семантизацију рода, иступајући као иницијатор језичких процеса. Тако се нпр. неживи појмови персонификују на основу родних грамема, док се гендерно маркирана метафоризација примењује и код именовања животиња. На тај начин, губитком полазне семантичке базе (пола), род се у метајезичком сазнању концептуалише на основу гендерних сема, при чему су род као језичка категорија, пол као биолошка и гендер као социокултурна способни да постоје у форми елемената макросистема који могу бити потпуно независни и неповезани.

Ови процеси се врло јасно уочавају на материјалу соматизама у руском језику. Соматизми су као посебна група лексике веома богати, концептуално и категоријално. Специфичност соматизама је у томе што се они истовремено истражују и осећају (Енфилд, 2006: 57) и зато имају важну улогу у процесу гендерне и етничке самоидентификације. Унутрашње и спољашње, апстрактно и конкретно, физичко, психичко и ментално се у соматизмима савршено преплиће. Као и остале именице у руском језику, и соматизми имају род чији маркери су формални показатељи. У буквалном значењу су неживе, док у пренесеном могу да се персонификују у оквиру модела **део→целина**. На пример, соматизам **правая рука** из соматског фразеологизма *правая рука не знает, что делает левая (десна рука не зна шта ради лева)* претежно именује лица мушког пола, без обзира на родну грамему, а што је условљено гендерном семом

(професионалним и социјалним статусом који се чува у семантици речи). Не-чија десна рука је обично особа мушког пола. Разуме се, соматизми повезани са првобитним или секундарним полним одликама непосредно указују на лице маркирано по полу.

Соматизми који ће бити део нашег истраживања првобитно улазе у састав фразелošких јединица које дају бројне могућности за језичка истраживања гендера. Соматске фразеолошке јединице или соматски фразеологизми (СФЈ/СФ²) део су лексичког слоја језика који истиче значај језичке слике света у којој је центар осмишљавања и изражавања оцене (социјалне, културолошке, психолошке...) управо човек. Наш циљ је да покажемо како се тај центар помера у односу на категорију мушког или женског компонента у свести носилаца и говорника руског језика.

Устаљени изрази који садрже гендерни аспект представљају интересантан и важан део паремиолошког и фразеолошког фонда сваког језика. Управо тај фонд нам у данашње време омогућава да кроз језичке промене или алтернативе истражимо мушку или женску доминацију, остатке патријархалних стереотипа и њихов утицај на стање у савременом језику. Интерпретација мушкараца и жене у смислу њиховог говорног и језичког понашања није могућа без ослањања на податке које добијамо из гендерних истраживања. Нека од значајних из претходног периода истичу различите аспекте ове проблематике: о гендерној диференцијацији сазнајемо из радова А. В. Кирилине (2000, 2001, 2002), Е. М. Бакушеве (1995), затим В. В. Потапова (1997); аутор Иљин истиче да је „за све здравомислеће људе потпуно јасна и очигледна разлика између мушких и женских манира, навика, процена, представа о дужностима, прихватљивом и допустивом” (Иљин, 2010: 11); динамиком гендерних стереотипа у фразеологији бави се аутор Соловјева (2014), гендер у британској и америкањској лингвокултури предмет је истраживања ауторки Гриценко и Сергејеве (2011) итд.

Истраживања у области гендерне лингвистике јасно издвајају мушки и женски поглед на свет који се неминовно одражава и на језик. Такозвани „мушки поглед на свет” или „мушка слика света” осликани су у постојању концепције „андроцентричности” (Кирилина, 1999: 109). В. В. Васјук са лингвокултуролошког аспекта изводи закључке о томе да је мушкарац првобитно био доминантан у свим сферама свакодневнице, због чега је пословични и фразеолошки фонд претежно оријентисан на „мушку” перцепцију света, стављајући жену у неки вид потчињеног положаја (Васјук, 2002: 59). Тако гендерне стереотипе посматрамо у кључу друштвено дефинисаних културолошких и социјалних погледа на црте карактера и правила понашања, својствене мушкарацима или женама. То су, дакле, одређена убеђења, мишљења и судови о мушкарацима и женама.

Гендер или пол су тако термини који претпостављају истраживање карактеристика мушког и женског мишљења, склада ума, понашања. Према речима

² Термини прихваћени у лингвистичкој литератури под овим скраћеницама.

аутора Гриценко и Сергејева „гендер је социокултурни конструкт који акумулира представе о мушкости и женствености, карактеристичне за једну друштвену заједницу и један одређени период њеног развоја” (Гриценко, Сергејева, 2011: 6). Супротстављајући термине пол и гендер, ослањамо се на дефиницију Г. Бранта који наводи следеће: „Пол је скуп биолошких, физиолошких, природних одлика, датих природом, а гендер је укупност свих говорних, личносних, одлика понашања и мишљења мушкараца и жена на духовном плану, а које подлежу утицају културе” (Брант, 1998: 169).

Са психолингвистичког аспекта, гендер посматрамо као категорију која представља вишеккомпонентну структуру, модел социјалних односа који настаје у самом друштву, у свести индивидуа и у складу је са њиховом гендерном идентификацијом, која се налази и у језику и у говору (Фомин, 2003: 84).

Аутор А. М. Червониј издваја неке семантичке односе који се налазе у основи унутрашње форме фразеологизама, те посебно истиче „припадност полу” – „ниво интелекта” (Червониј, 2014: 197). Према његовом ставу, мушкарци и жене као субјекти мисаоних и интелектуалних радњи имају и позитивну и негативну оцену. Са друге стране, аутор Спендер сугерише да се приликом анализе појмова *мушко/женско* треба водити рачуна о читавој групи особина попут представа о личностним и физичким квалитетима мушкараца и жене у култури и социјуму, о њиховој улози и друштвеном положају у породици и ширем колективу, о односу мушког и женског начела, укратко о особинама које нису директно повезане са полом (Спендер, 1980: 147).

Узимајући у обзир све претходно речено, ми ћемо у раду настојати да се дотакнемо свих ових особина уз ослањање на резултате које испитаници дају у непосредном контакту са соматском лексиком³.

Ипак, напомињемо да се у датом раду, на семантичком плану анализе, придржавамо критеријума класификације гендерно значајних фразеолошких јединица које предлаже аутор Васкова (Васкова, 2006: 78):

- 1) формално-структурни који подразумева присуство лексеме која именује лица мушког или женског пола и
- 2) семантички код кога се пажња усмерава на оне фразеолошке јединице које реферишу на лица мушког или женског пола и јединице чија је референција гендерно ограничена.

2.1. Гендерна маркираност фразеолошких јединица

Као што је познато, фразеологизми и идиоми сваког језика носе у себи много више особина него што се наслућује из лексике која улази у њихов састав. Они су чувари и преносиоци народне мисли, искуства ранијих поколења. На материјалу соматских фразеологизама у руском и српском језику желимо да покажемо како се гендерни стереотипи чувају и развијају у свести говорника и носилаца једног језика.

³ У одељку Корпус и методологија истраживања детаљније говоримо о материјалу истраживања и очекиваним резултатима.

Аутор Соловјева (Соловјева, 2014: 342) предлаже могућу класификацију гендерних представа на материјалу тематске групе фразеологизама:

- фразеологизми са јасно израженим потенцијалом (номинација лица мушког или женског пола) и
- фразеологизми без јасно изражене гендерне обојености, примењиве на лица оба пола.

Исти аутор напомиње да се приликом анализе овог аспекта фразеолошких јединица мора водити рачуна о уникатности порекла фразеологизама својствених одређеном менталитету, језичкој групи или култури. Различити фразеолошки простори и слике различито могу бити перципирани као карактеристике једног од два пола, или оба пола истовремено. Неки фразеологизми могу бити део паремиолошке лексике, па тако израз *кратка памет* (рус. *ум короток*) на први поглед делује гендерно неутрално, међутим, у саставу израза *волос долог, да ум короток* (срп. *кратка памет, дуга коса*) добија гендерну маркираност због лексичке, тј. соматске компоненте *волос*, што на пренесеном плану означава женско начело (Даљ, 1996: 64).

Стереотипну слику мушкарца и жене, која носи податке о друштвеним улогама и односима, начину живота и националним обичајима одређене језичке заједнице, углавном налазимо у фразеолошком слоју речничког фонда одређеног језика. Ранија проучавања и анализе фразеолошке и паремиолошке слике света омогућила су идентификацију заједничког и разлика у националној језичкој слици света упоређиваних култура. Проучавање друге културе нераскидиво је повезано са познавањем националних особина датог народа. Описујући одређене одлике нације, специфичности начина живота, мишљења, понашања, које сведоче о националном карактеру и менталитету, описује се и језик и све својствено једној језичкој култури. Опште је прихваћено да одређени услови живота и активности било које етничке групе, њена култура, језик, историја, економија, политика итд. формирају систем психолошких карактеристика које се односе на један народ и перципирају се као једна од његових карактеристика.

Колективне идеје о било ком фрагменту стварности огледају се, пре свега, у устаљеним изразима, који, у већој или мањој мери, имају различиту гендерну маркираност, те зато могу одражавати дистинктивне црте сваке од култура.

У проучавању човека у језику постају веома важне индивидуалне карактеристике језичке личности, од којих је најважнија пол, дефинисана као системска карактеристика друштвеног поретка, која се стално репродукује у структурама свести, структурама деловања, са тачке гледишта конструкције *мушког* и *женског*.

Језичка свест Руса и Срба врло се јасно манифестује у фразеолошком фонду, будући да је право благо народне мудрости и огледало националног менталитета. Фразеолошке јединице руског и српског језика израз су домишљатости и маштовитости. Свака од њих укорењена је у историјском развоју и усавршавању сваке од језичких култура, али обе имају јаку словенску потку која чува и нека стереотипна уверења, ставове и мишљења која неминовно утичу и на језик и његову перцепцију. Упоређујући описе мушкарца и жене у фразеолошком фонду два сродна језика какви су руски и српски језик, може се открити много сличних

стереотипа о мушкарцу и жени, на пример, стереотипи „жена треба да буде лепа, мајка, добра домаћица, послушна жена“ и „мушкарац не би требало да буде леп, већ паметан, снажан, храбар“. Наша идеја је да се ове врсте језичких представа могу испитивати и када формално нисмо нагласили једну од типичних мушких или женких особина, па тако делове тела – соматизме желимо да сагледамо из тог угла, испитујући како то оцењују носиоци и говорници руског језика.

Родни стереотипи су унутрашњи ставови о положају мушкараца и жена у друштву, њиховим функцијама и друштвеним задацима. Посебност стереотипа је таква да толико чврсто продиру у подсвест да их је веома тешко не само савладати, већ и уопште схватити. Родни стереотипи огледају се у језику у облику устаљених израза (*Све жене су будале; Кратка памет, дуга коса; Жена је, пре свега, мајка; Муж је глава породице*), и у облику заједничке идеје о мушкарцима и женама (*Мушкарци су рационални, жене емоционалне; Мушкарци мисле својом главом, жене – срцем; Мушкарци су безобзирни, неодговорни и само их жена може задржати; Мушкарци су снага, жене су слабост*).

3. Корпус и методологија истраживања

У „Фразеолошком речнику руског језика“ аутора А. И. Молоткова који садржи око 4000 фразеолошких јединица издвојено је 1300 соматских фразеологизама (укључујући и делове тела животиња), тј. 1/3 укупног броја ФЈ. У овом речнику могли бисмо издвојити следеће соматске компоненте у саставу соматских фразеолошких јединица: *бок, борода, волос (волосы, волосок), глаз (глаза, глазок, глазки), глотка, голова, горб, горло, грудь, губа, душа (дух), живот, жила, затылок, зубы, кишки, колено, кость, кровь, кулак, ладонь, лапа, лицо, лоб, лопатка, мозг, морда, нога, ноготь, нос, око (очи), палец, перст, печенка, плечо, потроха, пята (пятка), ребро, рожа, рука, рыло, сердце, слеза, слюни, спина, стопа, тело, ум, ус (усы), уста, ухо, харя, хребет, чело, шея, шкура, щека, язык*.

Две групе испитаника (руски матерњи и руски страни језик, укупно 80 испитаника) имале би задатак да издвојене соматизме оцене на скали која би подразумевала њихов израз перцепције и схватања да ли је неки соматизам у саставу фразеологизма мушки или женски, или се подједнако односи на оба пола. На основу добијених резултата очекујемо да добијемо прегледну слику о томе како соматизми функционишу са гендерног аспекта, које групе фразеологизама могу описивати само мушка или женска лица, да ли постоји нека правилност, да ли преводни еквиваленти имају исту гендерну перцепцију итд. Испитујући како носиоци руског језика и они који њиме владају као страним језиком гендерно описују одређену соматску компоненту желимо да потврдимо тезу да је већина делова људског тела маркирана према гендерном фактору. Да ли се неки део тела претежно оцењује као мушки или женски могло би да укаже и на скривену мотивацију и психолошку позадину такве оцене, што нам касније може служити као полазиште за анализу соматских фразеологизама са аспекта националне конотације и традиционалног виђења ове врсте лексике у поменутом два словенска језика.

Материјал за упитник

Упитник је био сачињен од 7 фразеологизама датих у реченичном контексту и на скали је било могуће оценити их са *само мушки*, *само женски* или *оба*.

Фразеологизми⁴:

1. Брать себя в руки.
2. Дурная голова ногам покоя не дает
3. Золотая голова
4. Чесать язык
5. Ветер в голове
6. Как корова языком слызала
7. Рот не замолкает

3.1 Анализа резултата

Поређење експерименталних група

Као што смо већ поменули, у нашем истраживању учествовале су две групе испитаника: носиоци и говорници руског језика различитог пола и старости. У табелама које следе дајемо преглед ових података:

Табела 1

Матерњи језик испитаника				
	Фреквенција	Процент	Валидни процент	Кумулативни процент
Руски је мој матерњи језик.	40	50.0	50.0	50.0
Руски је мој страни језик.	40	50.0	50.0	100.0
Укупно	80	100.0	100.0	

Табела 2

Пол испитаника				
	Фреквенција	Процент	Валидни процент	Кумулативни процент
Мушки	33	41.3	41.3	41.3
Женски	47	58.8	58.8	100.0
Укупно	80	100.0	100.0	

Употребом т-теста најпре смо упоређивали средње вредности циљних зависних варијабли како бисмо утврдили да ли постоји статистичка значајност када је у питању матерњи језик испитаника. У наставку дајемо податке за сваки од истраживаних фразеологизама појединачно:

⁴ У одељку *Дискусија* аутор даје еквиваленте фразеолошких јединица у српском језику.

Табела 3

Братъ себѣ в руки

		Братъ себѣ в руки			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	23	11	6	40
	Руски је мој страни језик.	21	5	14	40
Укупно		44	16	20	80

Соматски фразеологизам *братъ себѣ в руки* у одговорима испитаника оцењен је тако да резултати показују да је 23 носилаца руског језика овај СФ перципирало као нешто што се односи само на мушка лица, 11 само на женска и 6 испитаника оцењује га као једнак за оба пола. У другој групи испитаника бележимо нешто различитију перцепцију: 21 испитаник оцењује да се поменути соматизам односи само на мушка лица, 5 одговора односи се само на женска лица и 14 испитаника перципира ову соматску фразеолошку јединицу као једнаку по полу. Поређењем унутар самих група нисмо забележили статистичку значајност у односу на матерњи језик испитаника.

Соматски фразеологизам *дурная голова ногам покоя не дает* такође у одговорима испитаника не бележи статистичку значајност, док су квантитативни подаци следећи:

Табела 4

Дурная голова ногам покоя не дает

		Дурная голова ногам покоя не дает			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	16	15	9	40
	Руски је мој страни језик.	16	12	12	40
Укупно		32	27	21	80

Фразеологизам *золотая голова* се, према оценама наших испитаника, односи углавном на особе мушког пола, затим женског и најмање је перципиран као особина оба пола.

Табела 5

Золотая голова

		Золотая голова			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	12	18	10	40
	Руски је мој страни језик.	21	12	7	40
Укупно		33	30	17	80

Фразеологизми *чесать язык* и *ветер в голове* оцењени су приближно исто у одговорима испитаника (Табела 6 и 7):

Табела 6

Чесать язык

		Чесать язык			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	8	23	9	40
	Руски је мој страни језик.	2	28	10	40
Total		10	51	19	80

Табела 7

Ветер в голове

		Ветер в голове			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	5	22	13	40
	Руски је мој страни језик.	1	29	10	40
Укупно		6	51	23	80

Прву статистичку значајност забележили смо код фразеологизма *как корова языком слызала* (АНОВА тестом утврдили смо да је $p=0.29$ у корист друге групе испитаника), код кога у одговорима испитаника бележимо следећу фреквенцију:

Табела 8

Как корова языком слызала

		Как корова языком слызала			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	2	28	10	40
	Руски је мој страни језик.	0	37	3	40
Укупно		2	65	13	80

Унутар групе испитаника којима је руски језик страни превагу односе оцене које дати фразеологизам приписују само особама женског пола.

И последњи фразеологизам *рот не замолкает* такође је показао да је у корист испитаника из друге експерименталне групе примећена статистичка значајност ($p=0.01$), која указује на особину која се односи само на особе женског пола (в. Табелу 9).

Табела 9

		Рот не замолкает			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Матерњи језик испитаника	Руски је мој матерњи језик.	4	25	11	40
	Руски је мој страни језик.	0	38	2	40
Укупно		4	63	13	80

У односу на пол испитаника, у одговорима смо забележили статистичку значајност једино код фразеологизма *ветер в голове* ($p=0.36$) поново у корист друге експерименталне групе, где оцене показују да испитаници овај фразеологизам приписују претежно особама женског пола:

Табела 10

Ветер в голове

		Ветер в голове			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Пол испитаника	Мушки	5	22	6	33
	Женски	1	29	17	47
Укупно		6	51	23	80

3.2 Дискусија

Како је циљ нашег истраживања био потврђивање тезе да су соматизми у саставу фразеологизама гендерно маркирани, резултате нашег истраживања посматрамо са два аспекта, онако како нам то предочавају одговори испитаника из две различите групе, при чему је акценат био не на њиховом полу, него на статусу руског језика, тј. да ли постоји статистички значајна разлика између носилаца и говорника руског језика.

Почевши од првог мерења (анализа путем мерења фреквенције Crosstabulation) за сваки од 7 соматских фразеологизама забележили смо скоро идентичне перцепције наших испитаника у групи у којој је руски језик матерњи: соматски фразеологизам *братъ себя в руки* (срп. *довести се у ред*) перципиран је као особина која описује лица мушког пола (23 испитаника); у групи у којој је руски језик страни исти фразеологизам идентично оцењује 21 испитаник. Свакако, у обзир узимамо и српски еквивалент који у себи не садржи соматску компоненту.

Фразеологизам *дурная голова ногам покоя не дает* (срп. *ђаво не да некоме мира*) са значењем непотребних радњи, беспосличарења перципиран је као особина која описује и мушкарце и жене, у одговорима испитаника 16:15 за лица мушког пола. У групи говорника руског језика однос је 16/12 за лица мушког пола, што нас наводи на закључак да фразеологизам у целини у свести наших испитаника гендерно гравитира ка мушком полу. У српском језику изостаје фразеологизам са соматском компонентом.

Код соматске фразеолошке јединице *золотая голова* (у српском језику не бележимо фразеологизам) примећујемо разлику између група испитаника, где је 21 говорник руског језика овај фразеологизам приписао лицима мушког пола, а 18 носилаца руског језика сматра да се значење овог фразеологизма више односи на особе женског пола. У српском језику соматизам *глава* један је од најфреквентнијих у саставу фразеолошких јединица, где се немали број односи на онога ко је глава куће, породице, предводник, што је најчешће отац, те гендерно одговоре испитаника можемо посматрати и у том кључу.

Чесать язык (срп. *тупити језик*) представља фразеологизам који према одговорима испитаника гендерно гравитира према лицима женског рода (укупно 51 испитаник).

Испитаници којима је руски језик страни такође су оценили у већем броју да фразеологизам *ветер в голове*⁵ приписујемо лицима женског пола.

Израженом статистичком значајношћу међу истраживаним фразеолошким јединицама ($p=0.29$) истиче се фразеологизам *как корова языком слызала* (срп. *као мачка репом*), где се најчешће описују особе женског пола. Претпоставка је да је посебно на перцепцију испитаника утицала зоонимска компонента *корова* у руском језику, док у српском бележимо другачији облик и у соматској компоненти (*реп*).

И последњи истраживани фразеологизам *рот не замолкает* (срп. *не затварати уста*) приписује се особама женског пола. Статистичку значајност ($p=0.01$) бележимо у погледу броја испитаника којима је руски језик страни (укупно 38), који овај фразеологизам приписују само женским лицима, а само 2 испитаника сматра да се може односити на оба пола.

Уз помоћ АНОВА теста са поновљеним мерењима (one way repeated measures ANOVA) упоредили смо средње оцене у одговорима испитаника у односу на њихов пол, где сем фразеологизма *ветер в голове* ($p=0.36$) који је одређен као особина лица женског пола, код осталих фразеологизама није било неке статистичке значајности:

Ветер в голове

		Ветер в голове			Укупно
		Мушки	Женски	Оба пола	
Пол испитаника	Мушки	5	22	6	33
	Женски	1	29	17	47
Укупно		6	51	23	80

Разматрајући резултате нашег истраживања, на тренутном нивоу истраживања дате теме могли бисмо да поставимо следеће основе за даља истраживања:

- у фразеологизмима са јасно дефинисаном гендерном сликом (присуство лексема које недвосмислено указују на један од полова) но-сиоци и говорници руског језика скоро идентично оцењују соматске фразеолошке јединице;

⁵ У српском језику бележимо фразеологизам *држати се зубима за ветар* у значењу „бити без ослонца, подршке“, што је једина варијанта соматског фразеологизма са лексемом ветар у српском језику.

- примери попут фразеологизама *ветер в голове* и *рот не замолкает* најчешће у перцепцији испитаника имају позадину феминизираних лексика, која на плану руског и српског језика најчешће има висок проценат еквиваленције.
- разлике у гендерној перцепцији соматских фразеологизама нису условљене статусом руског језика, а ни полом испитаника.

4. Закључна разматрања

У раду смо настојали да истражимо могућност постојања разлика на гендерном плану између руског и српског језика на материјалу соматских фразеологизама, које су испитаници оцењивали на Ликертовој скали у односу на њихов статус руског језика (матерњи/страни).

Анализирајући фразеологизме руског и српског језика у гендерном смислу, можемо закључити да у оба језика постоји одређени однос према мушкарцу, односно жени. У језику се оцртавају извесни стереотипи, у складу са којима се одређене особине и представе односе само ка референту-мушкарцу или референту-жени.

Испитаници потврђују у својим оценама да фразеологизми попут *ветер в голове*, *рот не замолкает*, *чесать язык* гендерно могу бити обојени женским начелом, тј. стереотипним ставом да жене сувише причају, лакомислено делају, али да то нужно не препознају само особе мушког пола, те зато пол и гендер не повезује мо у смислу главног утицаја на представе оличене у језику, у нашем случају у фразеолошкој лексици. Такође, говоримо и о немалом броју одговора који истичу да истраживани фразеологизми могу да описују лица оба пола. Зато је наше истраживање гендера као социокултурне категорије ослоњено не на потенцијалне разлике у културама два словенска народа и језика, руског и српског, већ на чињеницу да се разлике у перцепцији пола и гендера недвосмислено потврђују и у језику, језичким ставовима и језичкој слици једне нације. Соматске фразеолошке јединице као снажно антропоцентрично постављене у језичкој свести како носилаца, тако и говорника једног језика, потврђују да се гендерне представе о неком соматизму крећу од личног става и виђења читаве соматске слике, која не мора да потенцира пол у свом формалном облику, али ће зато гендерно одређење имати своју јасну позадину у култури, менталитету и језичкој свести свакога од нас.

Литература

- Васюк, В. В. (2002). *Концепт женчина в статике и динамике фразеологии английского языка*. Москва: МГУ Ломоносова.
- Васькова, О. А. (2006). *Гендер как предмет лексикографического описания*. Москва: МГУ Ломоносова.
- Виноградов, В. А. (1990). Варьирование именных классификаций. *Языки мира: проблемы языковой вариативности*. 2(14), 171–209.

- Воринина, О. А. (2000). *Теоретико-методологические основы гендерных исследований*. Москва: МЦГИ – МВШСЭН – МФФ.
- Голев, Н. Д. (2013). Общий род и гендерная семантика русских имен существительных: бигендерность или агендерность? *Вестник ТГУ. Филология*. № 6, 14–28.
- Гриценко Е. С., Сергеева М. В. (2011). *Гендер в британской и американской лингвокультурах*. Москва: ФЛИНТА: НАУКА.
- Даль, В. (1996). *Толковый словарь живого великорусского языка*. Санкт-Петербург: Диамант.
- Enfield N.J. et al. (2006). “Cross-linguistic Categorization of the Body: Introduction”. *Language Sciences*. 28, 2–3, 137–147.
- Кирилина, А. В. (1999). *Гендерные аспекты языка и коммуникации*. Москва: МГЛУ.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Лејкоф, Ц. (1988). *Мышление в зеркале классификаторов. Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс.
- Пушкарева, Н. Л. (2007). *Гендерная теория и историческое знание*. СПб.: Алетейя.
- Соловьева, Н. С. (2014). *Динамика гендерных стереотипов в английской и русской языковых картинах мира (на материале фразеологии)*. Москва: ФЛИНТА.
- Spender D. (1980). *Man Made Language*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Ушакин, С. (2002). *О мужественности*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Hof, R. (1999). *Die Grammatik der Geschlechter*. Frankfurt a. M.: Campus-Verlag.
- Фомин, А. Г. (2003). *Психолингвистическая концепция моделирования гендерной языковой личности*. Кемерово: кузбас вузиздат.
- Червоный, А. М. Выражение интеллектуального уровня субъекта французскими и английскими фразеологизмами. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. № 2(32), 197–201.

Emilija Jovic

THE GENDER ASPECT OF DESCRIBING SOMATISM - ALTERNATIVE APPROACHES (IN THE RUSSIAN AND SERBIAN LANGUAGES)

Summary

The paper examines the influence of the gender category in the consciousness of Russian speakers on material referring to the thematic group of somatisms. Starting from the idea of the non-isomorphic representation of grammatical categories in the language and consciousness of the speakers, we will try to point out the dependence of speech and experimental realization of somatisms on the gender marking which does not agree with the realization of the gender category in that group of lexemes. Thus, in this paper we analyze how the gender marking of somatisms is expressed in

Russian and Serbian. For the given research, the delimitation of gender as a biological and sociocultural category, anthropocentrism of the gender category, as well as its relation to the morphological category of gender, are of the greatest importance. By analyzing the phraseology of the Russian and Serbian languages in the gender sense, we can conclude that in both languages there is a certain relationship with men and women. Certain stereotypes are outlined in the language, according to which certain characteristics and notions refer only to the referent-man or the referent-woman.

emilija.jovic@filfak.ni.ac.rs

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ЛЕКСЕМА СА ЗНАЧЕЊЕМ „ЗАОВА” У ГОВОРИМА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ¹

Сажетак: У раду су с лексичко-семантичког становишта представљени алтернативни² називи којима је у говорима призренско-тимочке дијалекатске области снаха именovala мужевљеву сестру. Лексичка грађа ексцерпирана је из дијалекатских речника и допуњена подацима прикупљеним за први том *Српског дијалектолошког атласа*. Подстицај за бављење овом темом произашао је из чињенице да је у речницима поред више различитих фонетских ликова лексеме *заова* забележен и велики број алтернативних (најчешће метафоричких) назива заснованих на колективној експресији језичке заједнице. Забележене номинационе јединице описане су на основу семантичких података који су потврђени у речницима, те сагледане у оквиру семантичких група које је установила М. Бјелетић (1996а: 97), а ми их модификовали у складу с нашом грађом: *именовања која означавају друштвени статус (статус у породици, престижна занимања, титуле)*, *именовања која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке)*, *именовања настала према називима различитих реалија*, *именовања настала према називима биљака*, *именовања настала према називима животиња*. Истраживањем је потврђена првобитна претпоставка да су оваква алтернативна именовања најчешће одражавала емотивни став новодоведене младе према мужевљевој сестри, а неретко су имала и профилактичку сврху. Циљ овог рада јесте да се кроз лексичко-семантичку анализу укаже на културне специфичности (веровања, ритуали, симболи и сл.) уткане у семантичке садржаје датих именовања, као и на специфичан однос говорних представника према једном сегменту њиховог окружења.

Кључне речи: српски језик, призренско-тимочка дијалекатска област, лексичко-семантичка анализа, алтернативни називи, лексема *заова*.

Бавећи се детаљним сагледавањем дистрибуције различитих дијалекатских ликова лексеме *заова* на призренско-тимочком ареалу (Савић-Грујић, 2019), наметнуло се питање које је тада било мимо наше пажње, али је представљало подстрек даљем истраживању. Наиме, подстицај за бављење овом

¹ Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 од 14. 1. 2021. године, који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ.

² *Алтернативан* се употребљава у секундарном значењу „који постоји, који се јавља поред онога што је општепризнато” (РМС, 2007: 28).

темом произашао је из чињенице да је у речницима с призренско-тимочке дијалекатске области потврђено 6 различитих фонетских варијанти лексеме *заова*, и чак 20 лексема које су у једној од секундарних семантичких реализација забележене у значењу „заова”. Реч је о алтернативним (најчешће метафоричким) називима које невеста при доласку у нови дом даје мужевљевој сестри.

Српски језик има богат корпус родбинских именована (Бјелетић, 1994: 199) јер се у традиционалној патријархалној култури сваки члан, било крвног или женидбеног сродства, означава посебним називом. Ова именована чувају се неговањем традиционалних сродничких односа (Петровић-Савић, 2011: 181), и док су у прошлости постојале повољне друштвене околности за њихово спонтано одржавање, у данашњим приликама потребан је свестан напор да би се она очувала (Тапоски, 1986: 12). Дијалекатски речници као драгоцене ризнице минулих времена похрањују речи из дубоке старине, а с њима и значења и сазнања која су данас сасвим непозната или позната тек малом броју говорника. Такав је случај и са сегментом српског традиционалног терминолошког система за обележавање сродничких односа који настају склапањем брака. Међу њима су и бројна такозвана невестинска имена којима се у говорима призренско-тимочке дијалекатске области снаха обраћала заови.

Имајући у виду опсежна истраживања која је у вези с родбинском терминологијом на српском говорном подручју спровела М. Бјелетић (1991, 1994, 1995, 1996а, 1996б, 1999, 2001),³ у раду разликујемо: 1. лексеме за номинацију и 2. лексеме за ословљавање.⁴ Од лексема за номинацију у ексцерпираној грађи потврђени су само различити фонетски ликови лексеме *заова* (*зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*, *зълва*), док су лексеме за ословљавање сагледане у оквиру семантичких група које је успоставила М. Бјелетић (1996а: 97),⁵ а ми их модификовали у складу с нашом грађом, те издвојили следеће семантичке групе и подгрупе:

2. 1. Именована која означавају друштвени статус:

2. 1. а) Именована која означавају статус у породици: *големница*, *дада*, *дода*, *енђибула*, *сја*, *сја*, *сестрица*;

³ Теоријско утемељење овог рада засновано је на опсежним истраживањима која је у вези с родбинском терминологијом на српском говорном подручју спровела М. Бјелетић. Међутим, будући да је српски језик „jedan od onih među indoevropskim jezicima koji ima najsloženiji sistem termina za obeležavanje rodbinskih odnosa” (Marjanović, Savić, 1982: 27), литература о родбинској терминологији релативно је обимна. Термини за означавање родбинских односа сагледавани су у оквиру различитих научних дисциплина, а посебно у домену науке о језику и етнологије. У овом раду осврнућемо се само на оне студије које су релевантне за наш аспект истраживања.

⁴ Ослањајући се на раније успостављене поделе (Vodrogi, 1962; Георгиева, Москва, Радева 1972; Шарапова, 1972), М. Бјелетић (1994: 200) термине сродства дели на *номинационалне термине* и *термине за обраћање*.

⁵ За истраживање М. Бјелетић (1996а: 97) релевантна је следећа подела: а) имена која означавају друштвени статус, престижна занимања, титуле; б) имена која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке); в) имена настала према називима предмета који се сматрају вредним; г) имена настала према називима биљака.

2. 1. б) Именовања која означавају престижна занимања: *писарка*;
2. 1. в) Именовања која означавају титуле: *везирка*;
2. 2. Именовања која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке): *милѐнка, убавѐнка, убавица, убавка*;
2. 3. Именовања настала према називима различитих реалија: *грањица, дўнавка, кїтица / ћїтица, лўтка*;
2. 4. Именовања настала према називима биљака: *јабалчица, пловди́на, трандави́ла*;
2. 5. Именовања настала према називима животиња: *голуби́ца*.

1. Лексеме за номинацију

Значење лексеме *заова* потврђено у већини дијалекатских речника ко-респондира значењу у савременом српском језику, где припада терминологији сродства и значи „мужевљева сестра” (РСАНУ, 1969: 195).

Материјал за први том *Српског дијалектолошког атласа* доноси више различитих фонетских ликова лексеме *заова*: *зълва, зълва, зълва, зълва, зълва, зълва, зълва*. Исти облици посведочени су и у дијалекатским речницима:⁶

– *Стареја зълва ми је умрела, а онај малеја још работи у Немачко* (Жугић, 2005: 102); – *Ја сам имала само едну зълву, Раду* (Динић, 2008: 218); – *Дете съм остайла куде зълву* (Стојановић, 2010: 276); – *Изорати́мо се са-зълву* (Стојановић, 2010: 248); – *Зава ми се тўј годину одаде* (Златановић, 2011: 145); – *Затѐко три зълве девојђе и ја ћи дарї* (Златковић I, 2014: 312); – *Има две-зълве жеѐнене* (Златковић I, 2014: 250); – *Зълва је сестра на младожењу* (Ћирић, 2018: 268).

Присан сроднички однос између снахе и заове репрезентује се употребом деминутивно-хипокористичних облика:

зълвица: – *Моја зълвица и ја смо јако живувале и слагале се* (Динић, 2008: 211); *залвѐ*: – *То-е моје залвѐ* (Стојановић, 2010: 248); *залвичѐ*: – *Ће ми буде залвичѐ* (Стојановић, 2010: 248).

С друге стране, шири, културолошки обојен контекст, који упућује на негативан однос снахе и заове, читава се једино у примерима:

– *Неће ти, ћерко, буде лѐко, имаш ти дѐвери и зълве* (Златановић, 1998: 127); – *Победе ме зълва, ал’ не можѐ да ме растаи од мўжа* (Јовановић, 2004: 399).

О таквом односу сведочи и једна песма из сврљишког краја, где се сви чланови дома у који невеста улази квалификују негативно, па и заове: „заовице кућне испоснице” (Богдановић, 2000: 24). Међутим, овакве квалификације не

⁶ Дијалекатским речницима репрезентована су сва три типа призренско-тимочке дијалекатске области. Пошто значење дате лексеме није условљено територијалном припадношћу, резултати су представљени хронолошки, према години објављивања речника.

морају нужно упућивати на негативан однос снахе и мужевљеве породице, већ њихово успостављање често може имати профилактичку сврху.

2. Лексеме за ословљавање

Ословљавање у оквиру породице и уже групе резултат је „вербалне манифестације патријархалне комуникативне културе” (Рељић, 2016: 147). Употреба одређених форми ословљавања одређена је сложеним системом „културних, комуникацијских – лингвистичких и нелингвистичких правила. Избор и употреба тих правила условљени су друштвено-културним оквиром, ситуационим контекстом, интенцијом саговорника и одређеним лексичко-граматичким обележјима конкретног језика” (Јоцић, 2011: 297).

У патријархалној заједници обичајна пракса налагала је да снаха при ступању у нови дом свим члановима мужевљеве породице да нова имена и тако их надаље ословљава. Успостављање нових именована имало је двојаку функцију. Најпре, алтернативна имена су одражавала емотивни став новодоведене младе према новој родбинској заједници, а неретко су имала и профилактичку сврху, о чему је говорио и Н. Богдановић (2019: 75): „Све нам се чини да таква имена имају и заштитну функцију. Млада/невеста неће, дакле, комуницирати са новом средином преко правих већ преко нових, надевених, сакривених имена. Таква имена обично су лепа, жељена, свесно одабрана, али она треба и да сакрију прави идентитет ради заштите од демонске силе невестине (те непознанице која је ступила у колектив)”.

Нова именовања била су обавезна и употребљавала су се у свим околностима као алтернатива личном имену широм призренско-тимочког ареала.⁷ Међутим, обичај давања нових имена није спецификум само говорног подручја које је предмет нашег истраживања, већ је уобичајено да „код јужних Словена новодоведена снаха надева друга, нова имена свим укућанима, често у оквиру посебног свадбеног ритуала” (Сикимић, 1998: 30). Истраживање Б. Сикимић (1998: 32) показује да се иста именовања заове која се налазе у нашој грађи, користе широм српског говорног подручја. О комуникативној пракси да млада током целог живота чланове мужевљеве породице ословљава новим именима сведочи још запис у *Српском рјечнику*: „Нова млада не смије (од стида) никога у кући звати по имену: зато је обичај да она, пошто се доведе, свим укућанима (мушкомоме и женском) нађе нова имена (само за себе); тако н. п. зове ... жене господом, мамом, наћом, снашом, невом, а ђевојке убавицом, љепотицом, секом, госпођицом, голубицом и. т. д.” (Вук, 1818: 232).

За ословљавање заове у говорима призренско-тимочке дијалекатске области потврђено је чак двадесет различитих именовања (укључујући и фонетске варијанте). Сва именовања детаљно су сагледана у оквиру семантичких група које смо раније навели.⁸

⁷ Лексичка грађа којом располажемо у највећој мери подудара се с оном коју је забележила Б. Савић (1995: 268).

⁸ У оквиру семантичких група грађа је представљена азбучним редом.

2. 1. Именовања која означавају друштвени статус

2. 1. а) Именовања која означавају статус у породици

У РСАНУ (1965: 432) секундарно значење лексеме *големица* јесте „реч одмила којом млађа снаха ословљава старију снаху или заову”. У истом значењу забележена је и у речницима с призренско-тимочког говорног подручја:

– *Големџа ми је деџата чувала док сам болувала* (Златковић I, 2014: 118); – *Ја са, ако сам стара, она си ме ока ко тџ штó ме окаше: големџе, јџла да си поорати-мо* (Ћирић, 2018: 123).

Конотативна компонента лексичког значења лексеме *големица* садржи податке о семантичкој маркираности лексеме и експресивном односу говорне заједнице према ономе што лексема значи (Драгићевић, 2007: 60). У конкретном примеру семантичка компонента садржана у мотивној речи *голем*, која се примарно односи на физичку квалификацију номиноване особе, упућује на положај старије мужевљеве сестре у патријархалној заједници, те на социјално-психолошки и културни аспект њеног именовања. Заова је *голема* зато што је њен положај у патријархалној породици велики. Она је старија сестра, важан члан породице, а оваквим ословљавањем исказује јој се посебно поштовање.

У традиционалној култури Срба сестра има важну улогу у односу са сестром или братом. Сема блискости која је једна од примарних код назива родбинских односа „што је нарочито евидентно за имена сродника (*сестра, брат, девер* и др.)” (Ристић, Лазић Коњик, 2018: 521), условљава да се употребом хипокористика *сџја, сџка, сестриџа* социјална релација између снахе и заове издиге на виши ниво. У дијалекатским речницима постоји неусаглашеност у вези с критеријумом који се односи на старосну доб именоване особе, те се на основу дефиниција може закључити да се исти назив некада користи за старију, а некада за млађу заову. Међутим, илустративни материјал представља употребу датих назива у контексту, из кога се јасно распознаје да се именовање *сџја* употребљава при обраћању старијој заови, док су именовања *сџка* и *сестриџа* намењена мужевљевој млађој сестри.

– *Невџста зовџ сџјо пóстару зџлву или пóстару снау* (Златковић, 2014: 386); – *Зџлву, која је пóмлада, зовџ сџко или сестриџе* (Златковић, 2014: 386); – *Пóмладу зџлву ока сестриџе* (Златковић, 2014: 390); – *Зџлву која је пóмлада од мўжа ми кришевала сам сџка или сестриџа* (Ћирић, 2018: 937, 939).

Такође, из свих дефиниција доследно се читава да су забележени хипокористици послужили као средство семантичке диференцијације јер се употребљавају у значењу „назив за заову који јој, од милоште, даје невеста” (Кожељац, 2014: 507).

На присан однос снахе и заове упућује и назив *дада*, који се широм српског говорног подручја употребљава као „назив одмила за мајку, сестру, старију рођаку или старију жену уопште” (РСАНУ, 1966: 17). Међутим, у *Речнику пиротског говора* назив *дада* реферира на млађу заову, док се фонетска варијанта *дода* дефинише као „старија женска особа (сестра, снаха, заова, јетрва)” Златковић I (2014: 144, 158):

– *Најстарата ми је дóда, помладата да́да, а најмладата сестра́ се́ка*; – *Дóда ме нау́чи како да уóдим разбóј* Златковић I (2014: 144, 158).

У *Речнику тимочког говора* у значењу „деверуша, заова” забележена је лексема *ѐнђибула*, а као потврда значењу и употреби наводи се запис из народне песме:

– *Па замоли ѐнђибулу Ма́ру* (н. п.) (Кожељац, 2014: 123).

О архаичној употреби, везаној за народну књижевност, сведочи и чињеница да у осталим дијалекатским речницима с призренско-тимочког ареала нема потврде овој лексеми. С друге стране, у РСАНУ (1959: 122; 1968: 212–213) забележено је више фонетских варијанти, као и семантичка реализација „удата момкова сестра”.⁹

2. 1. б) Именовања која означавају престижна занимања

Чувајући лексику једног говорног подручја, дијалекатски речници сведоче о друштвеним и културним приликама давних времена. Кроз лексички систем рефлектују се традиционална схватања и норме патријархалног друштва које су се строго поштовале у старој српској породици. У социокултурном контексту где је писмен и образован човек био реткост и зато изузетно цењен, ословљавање заове писарком представљало је израз посебног поштовања и упућивало на привилегован друштвени статус именоване особе.¹⁰

– *Ра́ду ча́ Влáјкову, та́ткову ти сестру́ о[д] ч́ичу, што́ 'е сь г у Леба́не, ви́кам гу пи́сарке, от кько́ сьм дошла́ за ва́шого та́тка* (Жугић, 2005: 272); – *Ты́, пи́сарко, ра́но ме пробóуди* (Кожељац, 2014: 380); – *Мéне снаá зовé пи́сарће*. – *Снаá ми зовé сестру́ ми пи́сарко* (Златковић, 2014: 122); – *Дòк је била́ жыва, свé ме је ока́ла пи́сарће, н́икако по мо́је йме* (Ћирић, 2018: 679).

2. 1. в) Именовања која означавају титуле

Употреба турцизама при ословљавању сродника „сведочи не само о престижу турског језика, већ и о статусу Турака у односу на домаће становништво” (Бјелетић, 1995: 214). Лексема *вези́рка*¹¹ у обраћању заови резултат је вербалних асоцијација дијалекатских говорника заснованих на колективним представама о социокултурном престижу, посведочених у језичком сазнању патријархалних говорника југоисточне Србије. У речницима је у вези са значењем лексеме

⁹ Примарно значење ове лексеме односи се на деверушу, пратиљу невесте на свадби. То може бити било која жена из мужевљева рода, а најчешће је његова сестра. М. Бјелетић (1995: 204) фонетску варијанту *инђа* разматра у оквиру номинационих термина јер и у турском језику припада сфери родбинске терминологије (тур. дијал. *инге*) (Исто: 205).

¹⁰ У вези са сродничким именовањима *писар*, *писарка*, *писарче*, забележеним у *Речнику говора јабланичког краја* Р. Жугић, преносимо једно занимљиво запажање В. Јовановића (2008: 14): „Оне се сасвим лепо уклапају у књижевни систем српског језика и на први поглед би читалац, који потиче из друге дијалекатске средине или неко коме традиционална народна култура није блиска, могао да ове речи повеже са основним, уобичајеним значењем глагола *писати*”.

¹¹ Према *везир* (тур. *vezir*) „титула високог државног чиновника на Истоку” (РСАНУ, 1962: 471). Лексеми *везирка* М. Бјелетић (1995: 2010) бележи у значењу „име одмила које млада даје заови”.

везирка које се односи на заову изостао илустративни материјал, али драгоцену вредност представља дефиниција која реферира на време употребе „назив којим се снаха од милоште (у ранијим временима) обраћала заови или јетрви” (Кожељац, 2014: 52).

2. 2 Именовања која означавају позитивне људске особине (физичке и психичке)

Секундарна номинација често је заснована и на конотативним семантичким компонентама које носе информације о колективним схватањима патријархалног менталитета. На тај начин развијају се нова значења постојећих лексема, која се у овом случају могу односити на именовање заове.

Међу називима којима је снаха од мила ословљавала заову у *Речнику говора јужне Србије* (Златановић, 1998: 230) и *Речнику тимочког говора* (Кожељац, 2014: 274) забележено је именовање *милѐнка*, али без илустративног материјала. Именовањем *милѐнка* реферира се на особу која понашањем и изгледом задовољава естетске и моралне критеријуме традиционалног друштва и подлеже позитивном колективном вредновању.

Семантичким компонентама о општем позитивном вредновању патријархалних говорника подстакнута су и именовања:

убавѐнка (Златановић, 1998: 422; Кожељац, 2014: 574); *убавиѐца*: – *Какво ђме ми речу, такво ђме им дадем, некоја Убавиѐца, некоја Пловдиѐна, некоја Трандавиѐла* (Ћирић, 2018: 1058); *убавка* (Златановић, 1998: 423).

Поред субјективних оцена појединаца и вредносних ставова говорне заједнице о добром и позитивном, један о кључних фактора при оваквој номинацији јесте ситуациони контекст (Косовский, 1974: 50), односно комуникациона ситуација која условљава различите семантичке реализације лексеме (Ристић, 1996: 100). У датој ситуацији снаха овако ословљава заову како би истакла њене позитивне особине, али и како би се створили добри међуљудски односи.

2. 3. Именовања настала према називима различитих реалија

Заснованост неких именовања може се темељити на асоцијативно-сликовитим представама дијалекатских говорника и не мора нужно бити утемељена на реалној вези између полазног и циљног појма. Чини се да су управо таква именовања *грањиѐца, дѐнавка; кѐтиѐца / ђѐтиѐца*.

Примарно значење лексеме *грањиѐца* јесте „деминутив од грана” (Динић, 2008: 109). Наше раније истраживање показало је да се оваква именовања у домену који се односи на квалификацију човековог физичког изгледа заснива на семантичкој компоненти „висок и танак” (Савић-Грујић, 2017: 157) и често носи информацију о недовољној ухрањености, што доприноси негативном семантичком нијансирању. Међутим, секундарна семантичка реализација која се односи на именовање младе женске особе, може садржати допунске позитивне семантичке нијансе базиране на семама „нежна и крхка”. Управо такво значење лексеме *грањиѐца* реализује се при именовању заове:

– *Снаа зовé зълву грањѝца, убавка, пѝсарка, дѝнавка, убавѝца, на убаво ѝме да је* (Златковић I, 2014: 128).

Иако у дијалекатским речницима нема прецизне дефиниције о томе коме је овакво именовање намењено, претпоставка је да се првенствено користило при ословљавању млађе мужевљеве сестре јер се у семантичкој структури лексеме *грањѝца* као и њених синонима *гранка, грањћа, гранчица* идентификује и семантичка компонента „млада”.¹²

Да су оваква именовања често резултат сликовитих асоцијација потврђује и именовање *дѝнавка*. Не може се пронаћи реална веза између реке Дунав и дијалекатских говорника с призренско-тимочког ареала. У прилог нашем тумачењу иде и констатација у илустративном материјалу о принципу који се примењује при одабиру имена „на убаво ѝме да је” (Златковић I, 2014: 128).

У РСАНУ (1975: 502) лексема *кита* забележена је у примарном значењу „свежањ, снопић (цвећа), букет”, док је једно од секундарних фигуративних значења „скуп, група одабраних људи, најбољи или најлепши у скупу” (Исто: 503). Метафоричким преносом на основу семе којом се репрезентује афирмативни став, у призренско-тимочким говорима развило се хипокористично именовање заове *кѝтица / љѝтица*:

– *Кѝтица óтиде на појáту* (Златковић I, 2014: 372); – *Снаа ме је звáла љѝтице и убаво смо се слагáле* (Златковић, 2014: 500).

Хипокористик *лутка* у РСАНУ (1981: 642–643) дефинисан као „назив одмила за дете, девојку, другарицу” потврђен је и у нашој грађи у значењу „име од миља које невеста даје најмлађој заови”:

– *Најмладуту зълву, она бѝше још детé, назвáла сам лѝтко; текá су звáле млáду зълву и дрѝће снаје* (Златковић, 2017: 779).

И ово именовање резултат је др уђе метафоричког повезивања на основу семе која упућује на пријатан визуелни и емотивни доживљај.

2.4. Именовања настала према називима биљака

Науци о језику познате су и лексеме за обраћање мотивисане фитонимима (Бјелетић, 1996а: 89) и оне су углавном намењене женама (Исто, 98). У нашој грађи такву мотивацију имају: *јáбалчица, пловдѝна, трандавѝла*.

Назив *јáбалчица* био је намењен ословљавању млађе заове. Имајући у виду значај јабуке у српској религији и култури,¹³ овакво именовање имало је

¹² У вези с именовањем *грањѝца* не треба искључити ни могућност мотивационе везе с лексемом *граника / граница / грањѝца* којом се именује једна врста храста (*Quercus conferta* Kit). У култури и митологији старих Словена, а и у митологији других индоевропских народа храст је заузимао значајно место. То је свето дрво, симбол постојаности и чврстине (Кулишић, Петровић, Пантелић, 1970: 309).

¹³ „ЈАБУКА (*Pirus malus* L.) – дрво и плод су симбол плодности, здравља, љубави, лепоте; знак брачне везе, здравог потомства; придаје им се светост, имају заштитна и лековита својства, везани су за подземно царство, за бесмртност. Дрво и плод играју значајну улогу у свадбеним

посебну вредност. Њиме се кроз живу и сугестивну слику указивало на лепоту именоване особе, на њену младост и здравље. „Упоредо с прагматичном важношћу, јабука по своме мјесту у митолошком свијету, по значају у културним представама, по својој симболици у народном животу (ослањајући се на стару пантеистичку религију и заједнички индоевропски култ, или се самосвојно развијајући на нашем етничком тлу), далеко надилази остале наше воћке” (Јошић, 2016: 21). Између осталог, јабука је веома важна и у односима између момка и девојке, као и међу младенцима у свадбеном ритуалу (Чајкановић, 1985: 110).

– *Óтиде Јабалчица на жéтву* (Златковић I, 2014: 346).

Пловдина је „сорта слатког црвенкастог грождја” (Жугић, 2005: 274; Динић, 2008: 577). Будући да се не може уочити реална веза између овог воћа и младе жене или девојке, претпостављамо да је овакво именовање засновано на семама субјективне оцене.

– *Имáла сам двé зълве, на сам једну́ окáла Пловдýна* (Ћирић, 2018: 686).

У говорима призренско-тимочке дијалекатске области лексемом *традавил / трендавил / трндафил* именује се врста руже. Ружа је цвет љубави и девичанства (Бјелетић, 1996а: 98), а у народним песмама она се најчешће идентификује с девојком (Чајкановић, 1985: 208). Користи се и у гатањима и љубавним враџбинама (Бјелетић, 1996а: 98).

2. 5. Именовања настала према називима животиња

Млађу заову снаха је ословљавала и хипокористиком *голубица*:

– *Голуби́це, пóздрави ти се једно́ ўбаво момчé* (Златковић I 2014: 121).

„Употреба зоонима за именовање лица карактеристична је за експресивни говорни чин” (Ристић, 2014: 123). Будући да „голуб заузима истакнуто место међу хипокористичима позитивне конотације” (Новокмет, 2020: 271), именујући заову голубицом, снаха тежи да укаже на њену скромност, чедност, смерност, поштење.

Специфичности датих именовања, условљене друштвеним и културним контекстом и широким спектром друштвене перцепције одређених човекових схватања и особина, на језичком плану најчешће се исказују употребом хипокористика (Бјелетић, 1994: 202; Петровић-Савић, 2009: 82). Оваква именовања обично су била свесно одабрана и у складу с карактерним или каквим другим својствима онога коме су намењена (Богдановић, 2019: 74–75). Међутим, иако су најчешће одражавала субјективан став невесте према заови и емотиван родбински однос, из илустративног материјала се види да су понекад била и наметнута: – *Какво́ ѓме ми речу́, такво́ ѓме им даде́м* (Ћирић, 2018: 1058) и да је при успостављању алтернативног именовања најважније било задовољити основни критеријум: „на ўбаво ѓме да је” (Златковић I, 2014: 128). Неретко су

обредима Словена” (СМ, 2001: 233).

алтернативна именована имала и профилактичку сврху и давана су како би невеста заову (а и остале чланове мужевљеве породице) заштитила од себе и предупредила неку нежељену злу силу коју као непозната уноси у нови дом.

Један од важних критеријума при одабиру имена којим ће се снаха обраћати заови била је и старосна доб. Иако у дефиницијама ово разграничење често изостаје, илустративни материјал увек нуди прецизније информације, те се може закључити да је већи број хипокористичних назива био намењен млађој заови: *сэка, сестрица, дада, грањица, лутка, јабалчица, голубица*, док је старија заова ословљавана називима *големица, сэја, дода*.

Иако излази из домена нашег истраживања, кратко ћемо се осврнути на порекло датих именована. Ранија истраживања показала су да родбинска терминологија представља „слој лексике који најдуже одолева страним утицајима” (Бјелетић, 1991: 398). У корелацији с њом јесу и анализирана именована за обраћање, која су већином словенског порекла. Мањи број турцизама, који се примарно односе на друштвени статус, престижна занимања и титуле сведочи о културно-историјским везама и некадашњем повлашћеном статусу Турака и турског језика.

Анализом је утврђено да су се забележена именована користила за обраћање и најчешће између њих и термина сродства није могуће уочити никакву етимолошку везу. „Ту се ради о процесима преношења значења који имају дубље социолошке, психолошке и магијско-симболичке узроке” (Бјелетић, 1996а: 98). Наиме, бројност лексема за ословљавање заове не може се објаснити мимо лингвокултуролошких оквира. Ова именована, као и лична имена, представљају део лексичког блага, носећи у себи „печат историје, културних утицаја и веза, традиције, обичаја, религије, језичког развоја, народне психологије, схватања живота и погледа на свет” (Грковић, 1977: 7). С аспекта савремене језичке ситуације на призренско-тимочком ареалу она су одраз прошлости и не представљају саставни део лексикона како старијих тако ни млађих дијалекатских говорника.

Извори

- Динић, Ј. (2008). *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4.
- Жугић, Р. (2005). Речник говора јабланичког краја. *Српски дијалектолошки зборник*, *ЛII*, 1–470.
- Златановић, М. (1998). *Речник говора јужне Србије*. Врање: Учитељски факултет.
- Златановић, М. (2011). *Речник говора југа Србије*. Врање: Аурора.
- Златковић, Д. (2014). *Речник пиротског говора 1–2*. Београд: Службени гласник.
- Јовановић, В. (2004). Речник села Каменице. *Српски дијалектолошки зборник*, *ЛI*, 313–688.
- Јовановић, В. (2007). Додатак речнику села Каменице код Ниша. *Српски дијалектолошки зборник*, *ЛIV*, 403–520.

- Рајковић Кожељац, Љ. (2014). *Речник тимочког говора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика.
- РСАНУ (1959–2010). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVIII*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- РМС (2017). *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Српски дијалектолошки атлас (рукопис)*
- Стојановић, Р. (2010). Црнотравски речник. *Српски дијалектолошки зборник, LVII*, 9–1060.
- Тирић, Љ. (2018). Речник говора Лужнице. *Српски дијалектолошки зборник, LXV*, 1–1166.

Литература

- Бјелетић, М. (1991). Родбинска терминологија код Срба у Румунији. *Научни саста-
нак слависта у Вукове дане*, 20/2, 391–401.
- Бјелетић, М. (1994). Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, 50, 199–207.
- Вјелетић, М. (1995). Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva. *Јужнословенски филолог*, 51, 203–221.
- Бјелетић, М. (1996а). Од девет брата крв (фитоними и термини сродства). *Кодови словенских култура. Биљке* 1, 89–101.
- Вјелетић, М. (1996б). Hungarizmi i germanizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva. У Ј. Планкош (Ур.), *Лексичке позајмљенице: зборник радова* (стр. 199–208). Суботица: Градска библиотека, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Бјелетић, М. (1999). Кост кости (делови тела као ознаке сродства). *Кодови словенских култура. Делови тела* 4, 48–67.
- Бјелетић, М. (2001). *Беле пчеле. Кодови словенских култура. Боје* 6, 106–118.
- Богдановић, Н. (2000). *Бела лоза*. Ниш: Просвета.
- Богдановић, Н. (2019). Невеста – нова и/или непозната. У Н. Богдановић (Ур.), *Од вештице до светице: зборник радова* (стр. 69–75). Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу и Удружење истраживача НАЕММОНТАНА.
- Вук 1818: Караџић, Вук Стефановић. *Српски рјечник (1818)* (приредио Ивић, Павле, 1987). Београд: Просвета, Нолит; Љубљана: Тискарна Људске правнице.
- Грковић, М. (1997). *Речник личних имена код Срба*. Београд: „Вук Караџић”.
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јовановић В. (2008). [О Речнику говора јабланичког краја Радмиле Жугић]. *Огледало*, 12-14.
- Јоцић, М. (2011). Ословљавање и обраћање. *Говор Новог Сада*, свеска 2: *Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине, Лингвистичке свеске* 9. Нови Сад: Филозофски факултет, 297–346.

- Јошић, Н. (2016). *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 24.
- Косовский, Б. (1974). *Общее языкознание: учение о слове и словарном составе языка*. Минск: Вышэйшая школа.
- Кулишић, Ш., Петровић, П. Ж. и Пантелић, Н (1970). *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.
- Новокмет, С. (2020). *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 30.
- Марјановић, А. и Savić, S. (1982) Usvajanje i razumevanje termina za označavanje rodbinskih odnosa kod školske dece. *Prilozi proučavanju jezika, 18*, 27–32.
- Петровић-Савић, М. (2009). *Лексика свадбених обичаја у Рађевини*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије, 7.
- Петровић-Савић, М. (2011). Терминологија родбинских односа насталих склапањем брака (област Рађевина). У Р. Жугић (Ур.), *Дијалекат – дијалекатска књижевност: зборник радова* (стр. 181–189). Лесковац: Лесковачки културни центар.
- Рељић, М. (2016). Неке особености комуникативног понашања славофоног становништва Косова и Метохије. *Славистика, XX*, 144–152.
- Ристић, С. (1996). Лексичка семантика као одраз односа човека и његовог језика (на примерима именица модела ”особа + морална или психичка особина”). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIX/1*, 99–109.
- Ристић, С. (2014). Квалификатори у српској лексикографији. У Р. Драгићевић (Ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси: колективна монографија* (стр. 113–130). Београд: Филолошки факултет.
- Ристић, С. и Лазич-Коњик, И. (2018). Концепт ПОРОДИЦА у српском језику (на материјалу речника српског језика). У Ј. Петковић и В. Поломац (Ур.), *Српски језик: статус, систем, употреба: зборник у част проф. Милошу Ковачевићу* (стр. 515–534). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Савић, Б. (1995). Невестинска имена. *Етно-културолошки зборник, I*, 268–270.
- Савић-Грујић, А. (2017). Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ. *Српски дијалектолошки зборник, LXIV/2*, 1–307.
- Савић-Грујић, А. (2019). Рефлекси финалног л у лексеми *заова* у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне. *Наш језик, L/2*, 645–653.
- Сикимић, Б (1998). Невестинска имена, од хипокористика до пејоратива. *Српски језик, 3*, 29–55.
- СМ (2001). *Словенска митологија: енциклопедијски речник* (редактори Толстој, С. М., Раденковић, Љ.). Београд: Zepher Book World.
- Таноски, Ф.(1986). *Рјечник родбинских назива*. Осijek: Izdavački centar Radničkog sveučilišta Božidar Maslarić.
- Чајкановић, В. (1985). *Речник српских народних веровања о биљкама*. Београд: Српска академија наука и уметности и Српска књижевна задруга.

Ana R. Savić-Grujić

A SEMANTIC ANALYSIS OF LEXEMES WITH THE MEANING “SISTER-IN-LAW” IN THE SPEECH OF THE PRIZREN-TIMOK DIALECT AREA

Summary

The paper presents alternative terms used to address a husband's sister, other than the term *snaha*, in the speech of the Prizren-Timok dialect area, from a lexical-semantic point of view. The material for analysis was taken from dialect dictionaries and expanded to include data compiled for the first volume of the *Serbian Dialectical Atlas*. The motivation for analyzing this topic stemmed from the fact that dictionaries contain several different phonetic images of the lexeme *zaova* or sister-in-law along with quite a few alternative (usually metaphorical) names based on the collective expression of the linguistic community. The recorded nomination units were described based on the semantic data confirmed in the dictionaries, and therefore viewed as part of the semantic groups established by M. Bjeletić (1996: 97), which we then modified in accordance with our material: *nominations which denote social status (status within the family, prestigious occupations, titles)*, *nominations which denote positive human features (physical and psychological)*, *nominations which occur based on the names originating from various realia*, *nominations which originated from the names of plants*, *nominations which originated from the names of animals*.

The aim of this paper was to use a lexical-semantic analysis to determine the cultural specificities (beliefs, rituals, symbols, etc.) interwoven into the semantic content of the given nominations, as well as the specific relationships of the speech representatives towards a certain segment of their environment.

The detailed study resulted in numerous conclusions. In traditional culture a *snaha* or daughter-in-law would never address her *zaova* or sister-in-law by her first name, and so these nominations represented an alternative form of address. Almost all the recorded names are hypocorisms, which denote the subjective attitude of the bride towards her sister-in-law, and an emotional familiar relation. A daughter-in-law addresses a sister-in-law in such a manner in order to point out her positive qualities, but also to establish good mutual relations. These names reflect the moral and esthetic norms of patriarchal society and are usually consciously selected in accordance with the character or any other features of the person they are intended for. However, even though these nominations usually reflect the emotional attitude of the newly-arrived bride, it was not infrequent for them to be imposed: – *Kakvo ime mi reću, takvo ime im dadem* (Ćirić, 2018: 1058) (in English: Whichever name they give me, that is how I call them). They often had a prophylactic purpose, and were given so that the addressed individual could be protected from the effects of evil forces. One of the important criteria for the selection of an alternative name is age. A great many names were meant for a younger sister-in-law: *golubica, granjica, jabalčica, lutka, čitica...* More evidence of the applied criteria for selecting a name is provided by a conclusion included in illustrative material “*na ubavo ime da je*” (Zlatković I 2014: 128) (in English: let it be a nice-sounding name). The broader, culturologically colored context is invoked by the negative relationship between a daughter-in-law and a sister-

in-law: – *Neće ti, ćerko, bude lako, imaš ti deveri i zylve* (Zlatanović 1998: 127) (in English: You will not have an easy time of it daughter, you have both brothers- and sisters-in-law).

Even though in the past there were more favorable social circumstances for the spontaneous continuation of these nominations, today a conscious effort is required in order for them to be preserved. Dialect dictionaries as the most precious treasure troves of bygone times nurture words that come to us from far into the past, and with them the meanings and knowledge which are today either completely unknown, or only known to a very small number of speakers. These nominations are a reflection of the past and are no longer a part of the lexicon of either the older or younger dialect speakers.

anasavic81@gmail.com

АЛТЕРНАТИВНА УПОТРЕБА ЛЕКСЕМА СА ЗНАЧЕЊЕМ НЕДОВОЉНОСТИ НЕЧЕГА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (НА ПРИМЕРУ ПРИДЕВА *МРШАВ* И ЊЕГОВИХ СИНОНИМА)¹

Сажетак: У српском језику постоји велики број придева који у одређеном значењу могу бити синоними придеву *мршав*. У раду се испитује полисемантичка структура овог каритивног придева, као и могућност да се различити придеви, који такође садрже сему 'недовољности' употребе као његова алтернатива. У анализи значења придева *мршав* полази се од ситуације у дескриптивним речницима српског језика. Циљ рада је да се укаже на богату семантичку разуђеност придева *мршав*, као и на способност придева овог типа да се алтернативно употребљавају у одговарајућем контексту.

Кључне речи: придев *мршав*, алтернативни назив, синоним, каритивна лексема, значење недовољности, српски језик.

1. Уводне напомене

1.1. Придеви којима се описује оскудност, недовољност нечега спадају у продуктивну групу лексема у српском језику. Негативне појаве у језику (где би се сврстале и оне описане придевима који су предмет овог истраживања) често се маркирају, што има везе са тиме да пажњу говорника привлачи оно што одступа од просечног и прототипичног, те лексеме са таквим значењима чешће добијају нове семантичке компоненте. И придев *мршав*, који је предмет овог рада, одликује се семантичком разуђеношћу, а, како показују примери употребе, већином његових секундарних значења описује се непожељно својство или стање, а веома ретко неутрално.

1.2. Оскудност, недовољност неког својства може се исказати читавим низом придевских лексема које су у већој или мањој мери међусобно синонимичне. Синониме одликује лексичко слагање и међусобна заменљивост, те се стога могу алтернативно употребљавати у одређеном контекстуалном окружењу.² Према Р.

¹ Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

² О синонимији у различитим језицима постоје бројна истраживања која овом приликом, због њихове бројности и разноврсности, нећемо посебно наводити, већ ћемо се осврнути само на она најрелевантнија за нашу тему. Напоменућемо да је ова врста парадигматских лексичких односа интерпретирана из различитих углова, од семантичких до лингвокултуролошких, у књижевном језику и у дијалекатима, затим у различитим терминологијама, жаргону, те да постоје читави

Драгићевић (2007: 252–253), код лексема које имају више значења синонимична могу бити сва значења (када се говори о тоталној синонимији) и делимична (када је реч о парцијалној, релативној синонимији). Тотална синонимија је изузетно ретка (може се препознати код моносемантичних лексема или код неких лексема са малом бројем значења), док парцијална, према овој ауторки, захвата делове полисемантичких структура лексема и много је чешћа (каква је нпр. међу именицама *кућа* и *дом*). Полазећи од погледа на синонимију у англосаксонској литератури, Т. Прћић (1997: 97–99) синонимију дефинише као „истоветност смисла” (1997: 97), те говори о непотпуној (дескриптивној) синонимији, која је усредсређена на истоветност смисла и денотације (нпр. *buy* и *purchase* у значењу *купити*), о потпуној синонимији у случају да лексеме имају идентично дескриптивно и асоцијативно значење (нпр. *close* и *near* у значењу *близак*), као и о апсолутној синонимији, у случају да лексеме имају исту дистрибуцију и да су уз то синонимичне у свим контекстима и свим значењима, што је изузетно ретко (нпр. такве су лексеме *caecitis* и *typhlitis*, обе са значењем ‘упала слепог црева’, од којих је једна из старогрчког, а друга из латинског језика, односно обе су строго специјализоване употребе) (Prčić 1997: 98). Закон језичке економије опире се гомилању синонима у једном језику, те се једна лексема издваја као доминантна, а друга своје значење сужава, везујући се за одређену ситуацију и одређени контекст.

Нису, дакле, све лексеме које чине синонимски низ истог семантичког ранга, већ су синонимичне само у одређеном контексту, те ћемо се у истраживању бавити релативним, непотпуним синонимима (уп. Гортан-Премк 1997: 140–149; Prčić 1997: 97–98; Драгићевић 2001: 245–249). Управо се у нашој анализи ради о односу међу релативним синонима, будући да је придев *мршав* изузетно полисемантичан.

1.3. Придевима у српском језику указује се на различите типове недовољности. Тако се, на пример, придевом *празан* у примарном значењу указује на одсутност уопште (*празан* простор, *празна* торба), придевима *пуст*, *опустео*, *ненасељен* на одсутност живих бића на неком простору (*пуста* кућа, *опустеле* улице, *ненасељен* крај), придевима *сув*, *исушен* на недостатак влаге (*суво* рубље, *исушена* земља), придевом *го* на одсутност одеће (*голо* тело), придевом *нем* на одсутност способности говора (*нем* човек), придевима *сиромашан*, *бедан*, *убог* на одсутност средстава за живот (*сиромашан* сељак, *бедно* домаћинство, *убоги* пешак), придевом *мршав* на одсутност мишићног ткива код живог бића (*мршава* кљусе, *мршав* врат).

1.4. Са друге стране, и једна лексема, захваљујући својој полисемантичности може изразити различите облике недовољности, у одређеном контексту. Тако, на пример, придев *празан* може бити алтернатива придевима *неродан* и *неплодан* у примеру „*празна* година”, придевима *безвредан* и *бескористан* у примеру „*празно* знање француског језика”, затим придев *мршав* алтернатива придеву *закржљао* у примеру „*мршава* дрво”, придевима *незнатан* и *недовољан* у примеру „*мршава* пензија” итд.

1.5. Анализа ће бити конципирана тако да ће се најпре дати опште семантичке карактеристике придева *празан*, а затим ће бити представљене алтернативе придеву *мршав* у његовом примарном, доминантном значењу „који има недовољно масног и мишићног ткива”, те потом алтернативе у његовим секундарним значењима, подељене на денотативна поља сродне семантике: значења из различитих сфера квалитативне недовољности, каква су она из сфере човечких постигнућа и могућности у одређеним областима, потом из сфере човечког социјалног статуса и уопште материјалних недовољности у различитим областима и, на концу, значења из области квантитативне недовољности.

2. Придев *мршав* као каритивна лексема

2.1. У ранијем истраживању лексике са значењем недовољности нечега истакли смо да придев *празан* представља каритив *par excellence* у српском језику (в. Миланов 2019). Навели смо и да је, према С. Толстој, ово својство карактеристично за многе групе повезаних лексема, пре свега, за придеве и њихове деривате. Придев *мршав* такође се сврстава у групу лексема чије је обележје каритивност (према лат. *caritas* 'недостатак'), стога што се њиме описује недовољност, недостајање нечега. Како напомиње С. Толстој (Толстая 2008: 50–98), каритивност указује на својеврсну унутрашњу регуларност у организацији смисаоне структуре језика, а полисемантичност каритивних придева представља резултат попуњавања каритивне компоненте значења, тј. супституције полазне каритивне компоненте значења другом врстом мањка. С. Толстој наглашава да је код придева *сув* (*сухой*) полазна каритивна компонента представљена у основном значењу 'влага' (*сухая земля*), а у његовим секундарним значењима каритивност се може схватити као одсуство разноврсних елемената регуларно својствених одређеном објекту, као што су виталност, здравље (*сухой человек*), својство плеса (*сухой танец*) итд. (Толстая 2008: 51). Каритивне лексеме могу имати опште каритивно својство (нпр. придев *празан*), што значи да се њима примарно указује на одсуство уопште, неvezано за конкретну предметну област, а ово опште значење се потом у процесу семантичке деривације не замењује него се пуни неким конкретним садржајем. Са друге стране, неке лексеме означавају недостатак у ужем смислу, односно везују се за одређене ентитете и одређене контексте (уп. т. 1.2.). Такви придеви секундарно указују и на недостатак других карактеристика, што је једно од важних својстава свих каритивних лексема, да су међусобно заменљиве у одређеним контекстима.³

2.2. Могућност употребе различитих, синонимичних лексема за означавање одређеног типа недостатка испитаћемо на примеру семантички богатог придева *мршав* и других придева који га у одговарајућем контексту могу заменити, тј. при-

³ Каритивну компоненту значења у српском језику имају бројни придеви којима се денотира недовољност неког својства или стања, а међу њима је, поред осталих, и читав низ придева изведених префиксима *без-* и *не-*: *безгласан*, *бесадржајан*, *беспослен*, *бестелесан*, *бестидан*, *беспаметан*, *некористан*, *ненасељен*, *неродан*, *неплодан*, *неважан*, *недарежљив* итд.

дева који се могу јавити као алтернатива овом придеву у одређеним значењима, као и истражити степен њихове семантичке компатибилности у различитим значењима. У анализи значења придева *мршав* и његових синонима поћи ћемо од ситуације у дескриптивним речницима српског језика (пре свега од стања у РСАНУ, који обухвата најширу грађу из свих области стварности и из свих крајева српске језичке територије, те се из овог речника најбоље може и видети конкурентност придева у истом значењу). Осим РСАНУ, као релевантни извори коришћени су и РМС, РЈАЗУ, као и речници синонима у српском језику (Lalević 2004, Тошић 2008).

2.3. Истраживачи се слажу да контекст има важан утицај на избор одговарајућег придева. Како истиче Д. Гортан Премк, успостављање синонимског односа једне лексеме у секундарној реализацији према другој у примарној је честа појава, те секундарна номинација није само у именовану новог појма већ, чешће од тога, у давању другог имена већ постојећем појму, а лексеме које су синонимне у неким значењима морају бити и различите употребне вредности (Гортан-Премк 1997: 145).⁴ О важности контекста приликом избора одговарајућег придева говоре и Марфи и Ендру, истичући да је постојање речи са одговарајућим значењем у лексичком фонду битан фактор, те да ће самостална употреба неког придева или његова употреба са неком именицом зависити од расположивости лексема са одговарајућим значењем (Murphy, Andrew 1993: 316). Синонимија, према Т. Прћићу (1997), „пружа могућност избора, да се на исти сегмент ванјезичке стварности упућује сличним, али ипак понешто друкчијим лексемама, које су прецизније, суптилније или живописније, сагласно намерама комуникатора у одређеној комуникационој ситуацији” (Prčić 1997: 101). Контекст је, дакле, одлучујући фактор приликом алтернативног коришћења једне лексеме уместо друге у одређеној ситуацији.

2.4. Придев *мршав* је, према етимолошким изворима, лексема формирана на простору јужнословенског ареала (Skok, 2, s. v. mršav), а са истим значењем и у истој форми потврђена је још у словеначком и бугарском језику.⁵ Историјски *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (РЈАЗУ), наводи да најстарије потврде придева *мршав* датирају из друге половине 16. века. Полисемантичан је у свим дескриптивним речницима српског језика – у највећем дескриптивном речнику српског језика, РСАНУ, има 23 значења, у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС) 8 значења, а у једнотомном *Речнику српскога језика* (РСЈ) 14 значења.

⁴ К. Милер истиче да, за разлику од других класа речи, придеви генерално немају нешто попут надређених чланова, а необични су по томе што се чини да су у менталном лексикону организовани углавном на основу антонимије, док синонимија, према овој ауторки, не игра толико важну улогу (Miller 1998: 48–52).

⁵ Опште је позната чињеница у науци о језику да су лексеме са највише значења најчешће добро укоренење у лексички систем српског језика, обично прасловенског порекла, али се, како запажамо, срећу и лексеме са јужнословенског простора које се одликују веома разуђеном полисемантичком структуром. Осим придева *мршав*, велики број значења имају и лексеме *плоча*, *длака*, *кошута*, *сапун*, *млак*, *брисати*, *врвети* итд., а све су оне јужнословенског или балканског порекла (уп. Skok 1–3).

2.5. Будући да се овим придевом примарно описује својство човека, његова полисемантичност мора имати везе и са чињеницом да лексеме којима се означава човек представљају богату групу која има извориште у антропоцентричној природи језика. Према Палмеру, „речи језика не одражавају увек реалну слику света, већ интересовања људи који га говоре” (Palmer 1976: 22). Човек је процес сазнања започео преко утисака које је примао непосредно преко чула и делова свог тела, лексеме које описују радње које човек обавља уз помоћ делова свог тела су разноврсне и спадају међу семантички најразуђеније, те су стога и у разним језицима света бројне лексеме којима се означавају делови тела или радње које човек обавља уз помоћ делова свог тела (уп. Brown 2005, према Kortjevскаја-Tamm 2008: 16–20). У прилог наведеној констатацији је и чињеница да придев *мршав*, који примарно описује физичко својство човека, спада у ред семантички изразито богатих лексема.⁶

3. Алтернативе придеву *мршав* у примарном значењу

3.1. У речницима синонима српског језика (Lalević 2004, Ћосић 2008) као алтернатива придеву *мршав* у његовом примарном значењу помињу се придеви *сув/сух, испошћен, неисхрањен, омршавео, танушан, сувоњав, танкострук, жгољав, спечен*, али запажамо да ни они нису истог семантичког ранга са придевом *мршав*. На пример, придев *сув* примарно описује недостатак влаге (уп. дефиницију у РМС, „који не садржи влаге, који није мокар: ~ рубље”), док су остали поменути придеви творбено изведени, и самим тим су уже семантике и директно везани за семантику лексеме која им је у основи, те су конотативно повезани са одређеном ситуацијом (нпр. *неисхрањен* је „који се није хранио довољно”, тј. стање појма зависи од конкретних околности: *неисхрањена* стока; слично је и са придевом *испошћен* са значењем „исцрпљен, омршавео од дугог поста”, као и са придевом *спечен* „сасушен, мршав”: отац је стајао ситан, *спечен*, сув као костур). Велики број алтернативних назива у поменутом значењу указује на општију семантику придева *мршав* и на његову неутралну стилску вредност, на супрот синонимима који су у том значењу специфичније употребне и упечатљиве конотативне вредности.

3.2. Према дефиницији датој у РСАНУ, придев *мршав* у свом основном значењу „који има недовољно масног и мишићног ткива; недовољно ухрањен, сув”, обухвата две семантичке нијансе – једну када описује неутрално својство живог бића (Он је висок и *мршав*), и друго, када се примером указује да је то својство наступило услед објективних спољашњих околности (Био је *мршав*,

⁶ Придев *мршав* је семантички веома богат и широкозначан, али је уже примарне семантике од, на пример, придева *танак* – док се придевом *мршав* примарно описује својство живих бића, придев *танак* је шире семантике (уп. дефиницију овог придева у РМС „који је мале дебљине, који се јавља у плитком слоју, чији је попречни пресек малог обима“; ~ конач, ~ платно, ~ превлака, ~ млаз, ~ зид, ~ дрво).

изгладнео и уморан). Примери такође показују да се овај придев користи и за обележавање таквог својства људи и животиња (нпр. Таљиге и *мршава* мрко кљусе; Пасу говеда, овце, коњи, ама све *мршава* као грана; Прекухали [су] ... његову као мотка *мршаву* жену), али и метонимијски, делова њиховог тела (нпр. Помилова [је] по *мршаву* наборану врату).

3.3. Придев *мршав* има велики број синонима у свом примарном значењу, што смо установили прегледом РСАНУ.⁷ Даћемо неке од примера⁸ који то потврђују:

А та невесела кола ... вукло *жгољаво* бијело кљусе; Пењу се уз скелу. Сухи, *жигљави*, смежурана, оцрнела лица; Госпођица Батистина беше дугачка, бледа, *журава*; Влајко се појавио. Слаб и *бестелесан*, као сенка; Нећеш ти нама из Јаруга отићи тако *глоћава* и мршава. Ухранићемо ми тебе; *Глобурав*, усукан ... коликогод беше, а кљове му пожутеле – ипак се видео ... господар горе; Изгледају сви некуда жалосни и *гогави*, канда ни на Божић н'јесу крува јели; Паше коњи дебели, | А твоји су *грчави*; Ванђел, *дуголењцаст* пазванција општински, палио [је] уличне фењере; *Кецаво* је дете које се храни простом храном; Његов осмех као да је залепршао ... преко целог његовог дугог *костурног* лица; *Мрцинав* је онај који је мршав као мрцина; Школска деца са ... *недохрањеним* организмом ... морају се упутити у школе на слободном ваздуху; Беше вам то човек ... *Сув*, *печен* као да је у пајантама висио; Онолично *жгебаво* женче, ка' чварак, а кадро да два човека табана по вољи; Нећеш ти нама из Јаруга отићи тако *глоћава* и мршава. Ухранићемо ми тебе; Онај *печени* и *оглодани* кувар скочи с клупе; *Либраст* ... н. п. свињче, т. ј. танко, које се не може ласно угојити; *Кошћелав* је доста, ма здрав ка дријен; Отпоче [говорити] и она млађа, нека *жиљаива* љубра, масна, неочешљана; Имала је мршаве кључњаче дечака и још *оскудно* тело; Већ Омеру пешкеш послалаху, | По дв'је козе и шугаво јаре, | И по коју *мрцињаву* овцу; Види је, кака је, пикљавица *пикљав*, сол што гу душа није испала.

Представљени примери употребе показују да је већина набројаних придева (какви су нпр. *глобурав*, *глоћав*, *гогав*, *грчав*, *дуголењцаст*, *жгебав*, *жиљајив*, *журав*, *кецав*, *корћелав*, *костуран*, *кошчат*, *мрцинав*, *пикљав*) нормативно или стилски маркирана, односно они припадају покрајинској лексици, или су пак у поменутом значењу експресивно обојени. Такође, многи примери имају, за савременог говорника, непрозирну семантику, што је опет у складу са територијалном распрострањеношћу наведених примера. За разлику од стања у речницима синонима који бележе лексику стандардног језика, наведени инвентар лексема има везе са ширином корпуса за велики дескриптивни речник какав је РСАНУ, те је присуство мање познатих и творбено мотивисаних лексема очекивано.

⁷ Осим синонимима, ово својство живог бића може се исказати и бројним фразеолошким конструкцијама наведеним у РСАНУ (нпр. *броје му се ребра/могу му се ребра избројити*, *бити као вретено*, *бити сама кост и кожа*, *све му лој кости измеће* и сл.) што говори о упечатљивости овог својства за говорнике.

⁸ Сви примери употребе анализираних придева су преузети из РСАНУ, а ако је пример из другог извора, то ће бити посебно наглашено.

Поменуте лексеме припадају периферији лексичког система, а њихово функционисање у језику „условљавају нејезички елементи и на плану номинације и на плану комуникације” (Ристић 2004: 55), док се увођењем алтернативних назива активира потенцијал творбених модела (уп. Ристић 2004: 55), односно лако се добијају нове лексеме додавањем познатих форманата на постојећу, познату творбену основу – о томе говоре горенаведене лексеме деривираних форманата као што су *-ав*, *-аст*, *-ан* итд. Алтернативно коришћење различитих придева уместо придева *мршав* у значењу „који има недовољно мишићног ткива” зависи од конкретне ситуације, од територије на којој се комуникација одвија, али је битно напоменути да је придев *мршав* у том значењу доминантна лексема о чему сведочи и непостојање правог синонима, али и велики број наведених алтернативних назива. Осим синонима, на његову доминантност у примарном значењу указује и велики број деривата у речницима, изведених управо на основу примарног значења (нпр. *мршавац*, *мршавило*, *мршавица*, *мршавост*, *мршавко*, *мршавушан*, *омршав*, *омршавети*, *помршав*). Неки од поменутих деривата такође су често стилски или експресивно обојени – на то указују и форманти који учествују у творби поменутих лексема.

4. Алтернативе придеву *мршав* у секундарним значењима

4.1. У даљем тексту даћемо најпродуктивније групе секундарних значења придева *мршав*, као и његове алтернативе у тим значењима. Грађа показује да се овим придевом описује и квалитативна и квантитативна оскудност. Као што је примарно значење придева *мршав* доминантно када описује физичко својство живих бића, тако је овај придев у секундарним значењима веома широке употребе, узимајући у обзир његову способност да означи најразличитије врсте недостатака, а последица тога је и велики број алтернатива у језику.

4.2. Стање у дескриптивном речнику српског језика показује да су међу секундарним значењима придева *мршав* доминантна она којима се описује квалитативна оскудност, а већина тих карактеристика везана је непосредно за чојека. Може се уочити више група значења, и општијих и конкретнијих.

4.3. У прву групу издвојићемо општа значења квалитативне недовољности, која се могу објединити општом семантичком компонентом ’који је слаб, недовољан’, а која су потврђена дефиницијама „који пружа слабу корист, узалудан, некористан”, „који слабо задовољава, слаб, лош”, „уопште слаб, мален; незнатан, ништаван, оскудан”. Придев *мршав* се код овог типа значења комбинује са различитим именицама, углавном општијег, често апстрактног значења, о чему говоре наредни примери.

Мршава посла, господине наредниче ... По три сата маршујемо, док наићемо на село; Он се узда у његове брошуре а не зна сиромаш како је то *мршава* ствар; Боља је *мршава* погодба него претила правда [распра]; Бољи је и *мршав* мир него

дебео процес; То би једина *мршава* корист од ње некеме на божем свету била; Спремала се и ове године војска на Србију ... али са *мршавим* резултатима.

У поменутиим примерима као алтернатива придеву *мршав*, према дефиницијама из РСАНУ, употребљавају се придеви *узалудан*, *некористан*, *слаб*, *лош*, *мален*, *незнатан*, *ништаван*, *оскудан*. Посебно се општошћу истиче значење „уопште слаб, мален; незнатан, ништаван, оскудан” (резултати осталих експедиција били су *мршавији*), где је било потребно чак пет алтернативних придева да би се нијанса значења спецификовала. Ово показује и колико је у многим случајевима посао лексикографа тежак и колико је тешко одредити прецизно значење и дати адекватан синоним за одређени пример употребе лексеме.

4.4. У грађи се уочава и група значења из сфере човекових постигнућа и могућности у одређеним областима, а илуструју је значења која се могу објединити општим семама ’који је малих способности’, ’који је недовољне вредности’. Дефиниције које потврђују овакву употребу придева *мршав* показују да се он јавља као алтернатива многим другим каритивним придевима (уп. деф. „који је малих способности, оскудних могућности, оскудан, скроман”, „слабо развијен, ограничен, оскудан”, „који је без потребних квалитета; слаб, неразвијен, оскудан”). Примери употребе придева *мршав* у поменутиим значењима такође показују да се он чешће комбинује са апстрактним именицама.

Тај је рођени психолог [Стендал] *мршав* сликар и пејзажиста; Као награду за стихове, поделићу с њим скромни хонорар, чиме ме почастује *мршави* геније мога народа; Маштала сам ... о томе како ћу својом *мршавом* памећу преокренути цео свет; Чињеница је да му је искуство *мршаво*, никакво; Прошле су силне забаве, још само по гдекоји концерат са све *мршавијим* и *мршавијим* програмом што се приреди; У свим његовим епским дјелима радња [је] *мршава*; Ова наша *мршава* драмска књижевност ... још увијек стоји под његовим ... утјецајем.

Наведени примери упућују на то да су оскудност у искуству, памети или талентима појаве које се често негативно маркирају у језику и које привлаче пажњу, а разлог за то можемо потражити у човековој урођеној потреби да тежи савршенству, те је склон да критикује и указује на оно што има недостатке (нпр. *мршав сликар* је онај чије дело не задовољава квалитетом; *мршава драмска књижевност* нема потребне квалитете да би задовољила захтеве публике; човек *мршаве памети* нема довољно развијене умне способности). Употребљени алтернативни придеви *ограничен*, *оскудан*, *скроман*, *неразвијен* својом разноврсношћу и конотативном вредношћу то и потврђују.

4.5. Придев *мршав* употребљава се и да опише својства из денотативног поља ’материјална оскудност’, а овим типом значења указује се на појаве из сфере човековог социјалног статуса и уопште материјалних недостатака у различитим областима. Значења која илуструју ова својства су: „у којем нема довољно хране, неродан, оскудан, гладан (о неком временском периоду)”, „који даје слаб принос, сиромашан”, „притиснут оскудицом, бедан”, „мален по вредности недовољан, незнатан, ништаван, бедан, сиромашан, оскудан”, „који

доноси малу корист, слабо уносан”. Примећујемо више од једног алтернативног придева код већине наведених значења. И бројност значења из сфере материјалне недовољности и примери упућују на важност социјалног статуса у човековом животу.

Мршав је њему живот овдје ... мора он опет у свијет; Удовица малога чиновника са својом *мршавом* удовичком пенсијом; Лични расходи позобаше ионако *мршав* буџет; Имаш руке златне; али ти је занат *мршав*; Остави опату де Филеру ову *мршаву* парницу од педесет хиљада франака; Тражи какву *мршаву* службу; Кретао би обадије своје мале чете у какву *мршаву* ноћну акцију; После седам масних година, настале су нове *мршаве*; Општа глад код нас, *мршаво* пролеће; Даље ми је писала ... да је жетва била врло рђава, а да ће берба бити још *мршавија*.

Готово сви наведени примери имају непосредно или посредно везе са човеком будући да се односе било на сиромаштво било на човекову немогућност да услед објективних околности живи нормално – услед временских прилика, друштвених околности итд. (нпр. *мршав живот*, *мршава пензија*, *мршава служба*, *мршава година*, *мршава жетва*). И придеви који могу заменити придев *мршав* у поменутиим значењима показују да је ова област стварности веома важна за говорнике, а да је већина придева који се јављају као алтернатива изразито непожељне конотативне вредности: какви су *неродан*, *неплодан*, *оскудан*, *гладан*, *сиромашан*, *недовољан*, *незнатан*, *ништаван*, *бедан*.

4.6. И наредно, продуктивно денотативно поље описано придевом *мршав* такође се може довести у везу са социјалним статусом човека, а то је ’храна’, а на њега се односи група примера којима се указује на незадовољавајућу исхрану или на одређене непожељне карактеристике неких прехранбених производа. На поменуто семантичко поље односе се значења „који је без масноће, меса или других потребних састојака, недовољно хранљив; недовољан по количини, недовољан, слаб, сиромашан, танак” и „који је без масноће, из кога је издвојена масноћа, постан”. Поменуто семантичке реализације илуструју следећи примери:

У *мршаву* чорбу ... нису метали меса ни масти; Свакога вечера, како седну за *мршаву* вечеру, она би му пребацивала; Дочекали су га и похани пилићи и гибаница ... али ... у *мршавим* порцијама; Треба дати ... за вечеру ... 20 гр. млада (*мршава*) сира; Ако се тај слој [кајмака] скине ... онда се остатак зове сплављено или *мршаво* (посно) млеко.

Наведене дефиниције и употребљени примери показују да се у овим значењима придев *мршав* може заменити већим бројем придева који припадају општеупотребној лексици и којима се примарно упућује на разноврсне врсте недостатака (придевом *танак* упућује се на димензију појма, придевом *недовољан* на оскудност у квантитету, док се придевима *слаб* и *сиромашан* упућује на непожељну човекову физичку особину, односно такав социјални статус). Будући да је ова област стварности веома важна за човека, не изненађује ни бројност алтернативних придева, као ни њихова негативна обележеност.

4.7. Групу значења обједињених општим значењем 'квантитативна оскудност' чине значења којима се денотира на одсуство задовољавајуће количине, мере или интензитета. Илуструју га значења „који је мале дебљине, малог попречног пресека, танак”, „слабо напуњен, полупразан, оскудан”, „недовољан по броју, количини или садржајности, оскудан, сиромашан, штур”. У поменутиим семантичким реализацијама придев *мршав* је употребљен кад се желе умањити димензија појма, његов садржај, бројност или количина:

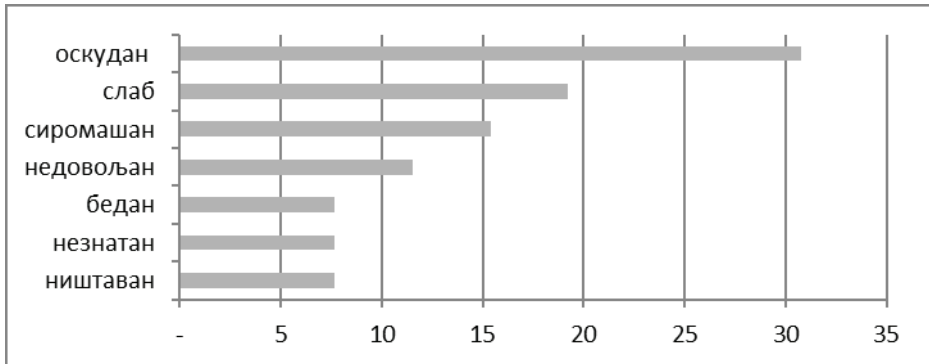
Узима [се] да су оваки рукописи старији од онијех који су писани ситнијим и *мршавијим* словима; Да пак књижица не изађе посве *мршава*, бијах услован користити се усменим изворима; Била је то *мршава* торба сиромашна изгледа; Дрхтали су пред набуситим стражарима, који претресаху *мршаве* котарице; О томе можемо судити само ... по *мршавим* белешкама; Наши историци ... покушали су ... да на основу *мршавих* података о краљу Марку слику његову ... расветле; Криво „млађе браће” добило је, законом, прописани број гласова те је најзад једва извукло своју *мршаву* већину.

Наведени примери показују да се придев *мршав* комбинује са именицама конкретног, најчешће предметног значења (нпр. *мршава* торба, *мршава* књига, *мршави* подаци). Из дефиниција се уочава да се као алтернатива придеву *мршав* у значењима квантитета, мере, интензитета употребљавају придеви *танак*, *полупразан*, *оскудан*, *сиромашан*, *штур*. Такође, и код ове групе значења запажа се употреба више синонима за објашњење једног примера што је потврда семантичке блискости каритивних лексема приликом описивања разнородних врста недостатака.

Запажамо овде још нешто. Употребом придева *мршав* у поменутиим значењима најчешће се умањује и вредност појма који се описује. На пример, у значењу „који је мале дебљине, танак” придев *мршав* је употребљен у стилски обојеном контексту, јер се употребом колокације „*мршава* књига” уместо очекиваног „*танка* књига” умањује и значај описаног појма. Поменути пример показује да се придев *мршав*, али и многи други секундарно употребљени придеви користе да се, осим описивања неког појма, да и сопствени суд о том појму, док се, са друге стране, примарним значењем даје неутрална квалификација појма.

5. Дискусија

5.1. Преглед семантичких реализација придева *мршав* показао је да се секундарно као алтернатива овом придеву јавља већи број придевских лексема, међу којима су са највише појављивања *оскудан*, *сиромашан*, *слаб*, *недовољан*, *незнатан*, *ништаван* (уп. Графикон 1). За све поменуте придеве (осим придева *ништаван* који је у РСАНУ реализовао 14 значења и придева *слаб* који у РМС има 11 значења) важи да су у српском језику семантички слабије разуђене лексеме. Такође, сви наведени придеви су и творбено мотивисани. Сви поменути префиксирани придеви имају општије примарно значење.

Графикон 1. Процентуални удео најфреквентнијих алтернатива придеву *мршав*

5.2. Наведени графикон приказује процентуалну заступљеност најфреквентнијих алтернатива придеву *мршав* у његовим секундарним значењима. Посебно се по фреквенцији међу побројаним лексемама истиче придев *оскудан* који је са придевом *мршав* заменљив у више секундарних значења. Према РСАНУ, значења придева *оскудан* обједињена су једним општим значењем, „уопште који у нечему оскудева”, које се потом различито конкретизује – „1а. који је малих, недовољних материјалних могућности, сиромашан”, „1в. слабо родан, неплодан (о земљишту)”, „2а. мали или недовољан по броју, количини, садржини и сл.”, „4а. који је незнатне јачине, слабог интензитета” итд.⁹ Са друге стране, према грађи из дескриптивних речника српског језика, придев *мршав* не јавља се као алтернатива придеву *оскудан* ни у једном значењу, а евентуално би се као блиско могло окарактерисати значење придева *оскудан* дато под 4в. „слабо развијен, неразвијен, жгољав (о телу)” (имала је мршаве кључњаче дечака и још *оскудно* тело). Дакле, овде се уочава једносмерна синонимичност, али и значењска спецификованост придева *мршав* – придев *оскудан* је општије семантике и може се регуларно користити код ширег спектра значења која као основну компоненту имају сему 'оскудности', док је, са друге стране, придев *мршав* у поменутиим значењима специфичније употребе, стилски обојен, те је више карактеристика неформалне или територијално обележене употребе.

5.3. Придевом *слаб* се примарно, као и придевом *мршав*, описује физичко својство живог бића. Његова основна семантичка реализација дата у РСМ 1. „који је мале физичке снаге, који није јаког, чврстог телесног састава; болешљив, слабуњав (о човеку и животињи); који је изнемогао, онемоћао од болести, исцрпености“, упућује на физички недостатак услед различитих фактора, док секундарно описује разноврсне типове недостатака (нпр. *слаб* краљ, *слаб* почетак, *слаба* надница, *слаб* плот, *слаб* на вино итд.).

⁹ О овом типу развитка полисемантичке структуре лексема писао је М. Дешић, који напомиње да у оваквим случајевима постоји једно опште значење које се различито конкретизује (Dešić 1990: 9).

5.4. Придев *недовољан* је семантички слабо разуђена лексема. Има опште примарно значење којим се указује на квантитативну оскудност – 1а. „који не задовољава количином, износом, обимом, кога нема довољно колико је потребно, непотпун; слаб” (нпр. *недовољни* докази, *недовољно* искуство, *недовољна* храна, *недовољан* кредит). Истог типа је и примарно значење придева *незнатан*, 1а. „мали по величини, степену испољавања, занемарљив” (нпр. *незнатне* разлике, *незнатан* нагиб, *незнатно* побољшање), а општија су му и секундарна значења. И придев *ништаван*, изведен од заменице *ништа*, такође има уопштено примарно значење, „незнатан, занемарљиво мали (по обиму, величини, бројности, интензитету, вредности и др.)” (*ништавно* искуство, *ништавна* цена, *ништавна* промена), а и секундарно описује незадовољавајућа својства појмова из различитих области (социјални статус, друштвене околности, способности, духовне карактеристике човека). Од најфреквентнијих алтернатива придеву *мршав*, за придев *сиромашан* може се рећи да му је основно значење спецификованије, усмерено на описивање човековог социјалног статуса 1а. „који је оскудан у средствима за живот, убог” (*сиромашан* крај, *сиромашни* племићи), док се придевом *слаб* описује физички недостатак код живих бића, телесна изнемоглост (*слаб* је ... па не смије из куће).

5.5. Како запажамо, каритивни придеви који имају примарно уопштеније значење, чешће могу бити алтернатива таквим придевима са специфичнијом семантиком. Са друге стране, придев *мршав* се не употребљава као алтернатива ниједном од поменутих придева у секундарним значењима.

6. Закључак

6.1. Примери употребе показују да је семантика оскудности веома инспиративна категорија у језику о чему говори велики број лексема којима се описује недовољност нечега. Показало се да се лексемама са овим значењем примарно може указати на оскудност уопште или на недостајање одређене врсте. Секундарно се све лексеме са значењем оскудности могу алтернативно употребљавати да означе широк дијапазон појава, што је једно од важних обележја лексема са каритивним значењем. Каритивност се може исказати лексички (разноврсним придевима и њиховим дериватима), али и творбено, додавањем различитих префикса на придевску основу (ту функцију у српском језику најчешће врше префикси *без-* и *не-*).

6.2. О доминантности придева *мршав* у означавању својства живих бића одређених телесних карактеристика говори и непостојање правог синонима, али и велики број алтернативних придева који у поменутом значењу могу заменити овај придев. Већина тих алтернативних придева је обележена била нормативним квалификаторима или је пак стилски обојена, па се употребљава приликом експресивнијег изражавања о телесној структури живих бића. Велики број синонима у секундарним значењима код придева *мршав* говори о

томе да је он широкозначна лексема стога што се употребљава за описивање сваковрсних недостатака, јер се значењима указује на оскудност у оквиру различитих области стварности. Тако налазимо примере да се значење овог придева шири и на друге појмове, па он секундарно описује и својство других конкретних, али и апстрактних ентитета (*мршава земља, мршава ватрица, мршав буџет, мршаво искуство* итд.).

6.3. Такође, представљање семантичких карактеристика придева *мршав* показало је да се секундарним значењима овог придева најчешће указује на непожељно својство појма, што важи и за многе друге полисемантичне придеве у српском језику. Та појава узрокована је човековом потребом да се свака нијанса непожељног својства опише већим бројем посебних лексема, па отуда и велики број придева који се могу алтернативно употребити.

6.4. Придев *мршав* у речницима српског језика има више од 50 једнолексемских синонима за различите семантичке реализације од којих нису сви истог семантичког ранга, неки се поклапају у већем броју значења са придевом *мршав*, а неки само у појединачним. Тако се придеви *бедан, гладан, грчав, жгољав, жгебав, журав, испошћен, костуран, кошчат, лош, мален, мрцинав, недовољан, незнатан, некористан, неразвијен, неродан, неплодан, ништаван, неисхрањен, оглодан, ограничен, омршавео, оскудан, печен, полупразан, постан, сув/сух, слаб, слабачак, танушан, скроман, сиромашан, танак, узалудан, усукан, штур* итд. употребљавају као алтернатива придеву *мршав* у његовом примарном значењу.

Ипак, може се запазити да готово сви наведени придеви, када се њима указује на физичко својство човека, имају непожељну конотативну вредност. Са друге стране, у СрпКор придев *мршав* нема велики број потврда, за шта, претпостављамо, има неколико разлога – овај придев је резервисан за описивање одређеног типа недостатка, затим грађа забележена у овом корпусу је из одређених функционалних стилова (углавном новинарског), али је важан факат и то да се алтернативно употребљеним придевима у истом значењу умањује и његова фреквенција. Друкчија је ситуација у Речнику САНУ, где су забележене све његове могуће употребе, и у књижевним текстовима и у народним говорима, и где разнолика могућност алтернативног коришћења овог придева уместо многих других исте семантике и најбоље долази до изражаја.

Литература

- Гортан-Премк, Д. (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Dešić, M. (1990). *Iz srpskohrvatske leksike*. Nikšić: Univerzitetaska riječ.
- Драгићевић, Р. (2001). *Придеви са значењем људских особина (творбена и семантичка анализа)*. Београд: Институт за српски језик.

- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кортјевскаја-Тамм, М. (2008). Approaching lexical typology. In: Martine Vanhove (ed.). *From Polysemy to Semantic Change* (3–52). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Миланов, Н. (2019). Прилог опису семантике придева *празан*. *Наш језик*, 50, 2, 447–454.
- Miller, K. J. (1998). Modifiers in WordNet. In: C. Fellbaum (Ed.). *WordNet: An Electronic Lexical Database* (47–68). Cambridge – Massachusetts: The MIT Press.
- Murphy, G., and Andrew, J. (1993). The Conceptual Basis of Antonymy and Synonymy in Adjectives. *Journal of Memory and Language*, 32, 3, 301–319.
- Palmer, F. R. (1976). *Semantics. A new outline*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ристић, С. (2004). *Експресивна лексика у српском језику*. Монографије 1. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Толстая, С. М. (2008). *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик.

*

Извори

- Lalević, M. (2004). *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*. Beograd: Nolit.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад (I–III и Загреб): Матица српска (I–III и Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски/српски језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1973.
- СрпКор: *Korpus savremenog srpskog jezika*. Beograd: Matematički fakultet. Доступно на: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/> [21.5.2021].
- Ћосић, П. и сарадници. (2008). *Речник синонима*. Београд: Корнет.

Nataša Milanov

THE ALTERNATIVE USE OF LEXEMES WITH THE MEANING OF INSUFFICIENCY IN THE SERBIAN LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF THE ADJECTIVE *MRŠAV* AND ITS SYNONYMS)

Summary

The paper examines the polysemantic structure of the charitable adjective *mršav* and the possibility of using it as an alternative to other adjectives with the meaning of insufficiency. All lexemes with the secondary meaning of scarcity can alternatively be used to denote a wide range of phenomena, which is one of the most important features of lexemes with a charitable meaning. Charitability can be expressed lexically (with various adjectives and their derivatives), but also formatively, by adding different prefixes to the adjective base. In the analysis of the meaning of the adjective *mršav*, we started with the situation given in the descriptive dictionaries of the Serbian language. The dominance of this adjective in denoting the properties of living beings of certain bodily characteristics is also indicated by the non-existence of a true synonym, but also by the large number of alternative adjectives that can replace it in the mentioned meaning. Most of these alternative adjectives are marked with normative qualifiers or are stylistically colored, so they are used in more expressive phrases concerning the body structure of living beings. The large number of synonyms in the adjective's secondary meanings indicate it being a broad-meaning lexeme, which is used to describe all kinds of shortcomings, indicating scarcity within different areas of reality. The secondary meanings of the adjective *mršav* usually indicate an undesirable property of the term, which is also true for many other polysemantic adjectives in the Serbian language.

natasamilanov@isj.sanu.ac.rs

Ivan Stamenković
University of Niš
Faculty of Philosophy

ALTERNATIVE EUPHEMISMS: INVESTIGATING THE PRESENCE OF “PEOPLE-FIRST” EXPRESSIONS IN THE COCA CORPUS

Abstract: Politically correct language seems to have become a norm in the past three decades; however, this type of language is in constant flux, with alternative expressions replacing old ones. Among key expressions used in politically correct language are expressions known as euphemisms, a euphemism being “a word or phrase used as an alternative to a dispreferred expression.” (Allan 2001: 148) This research focuses on politically correct euphemisms used for people with disabilities, which are introduced in an attempt to create a more neutral and non-discriminatory attitude towards this group of people. The subtype of politically correct euphemisms about people with disabilities explored in this paper falls under the label of “people-first” language, which replaces premodified with postmodified nouns. This paper aims to ascertain the level to which these prescribed guidelines for talking about people with disabilities have been implemented in everyday American English by exploring their distribution in the Corpus of Contemporary American English (COCA) in comparison to their “non-people-first” counterparts within the 1990–2010 period. The hypothesis is that the research will show a larger proportion of the politically correct people-first expressions coupled with non-offensive lexical euphemisms and that the progress of time will coincide with the increase in people-first terminology in comparison to its non-people-first counterparts.

Keywords: euphemisms, people-first, people with disabilities

1. Introduction

In general, the goal of language and communication is to promote harmonious relations and social cohesion among people. One of the inescapable elements of this kind of communication are the norms of political correctness — a term used to describe language, policies, or measures which are intended to prevent offending or disadvantaging any particular group of people in a society (Puissegur 2016). Among key expressions used within the area of political correctness are expressions known as euphemisms, a euphemism being “a word or phrase used as an alternative to a dispreferred expression.” (Allan 2001: 148)

A sphere of life where politically correct euphemisms play a significant role is referring to people with disabilities. A subtype of these politically correct euphemisms is the so-called “people-first” language, euphemistic expressions that

use postmodified instead of premodified nouns. Apart from the standard lexical changes of expressions with a dysphemistic connotation, this approach envisaged a syntactic change that would use postmodified instead of premodified nouns. For example, one should say that someone is ‘a person with a disability’, and not ‘a disabled person.’ These principles are reflections of changes in society, attempting to create a more polite or sensitive world for all its members. The idea behind introducing prescribed rules is that changing the language used to address people with disabilities will change the public attitudes towards these marginalized groups.

This paper aims to ascertain the level to which these prescribed guidelines for talking about people with disabilities have been implemented in everyday American English. This will be achieved by exploring their distribution in the Corpus of Contemporary American English (COCA) in comparison to their “non-people-first” counterparts, which raises two secondary goals. The first one is to ascertain which areas of everyday language use are more susceptible to the influence of language planning in the form of prescribed rules. By areas of language use, we mean the presence of these expressions in the three expression categories (people with disabilities, people with blindness, and people with hearing impairments) and five genres of the COCA (spoken, fiction, newspaper, magazine, and academic). The other secondary aim is to determine whether the usage of people-first expressions has grown over time by examining their distribution in comparison with their non-people-first counterparts in the 1990–2010 period, the two decades when their use should have gradually become the norm. The hypothesis is that the corpus search will show a larger proportion of the politically correct people-first expressions coupled with non-offensive lexical euphemisms, as well as that the progress of time will coincide with the increase in people-first terminology in comparison to its non-people-first counterparts.

2. Theoretical framework

As a part of politically correct language, the general rule of using politically correct euphemisms involves using a commonly innocuous word or expression in place of one that may be found offensive or suggest something unpleasant (Webster’s Online Dictionary). The main motive for using these expressions is to avoid “dysphemistic locution” — language that is perceived as discriminatory “against a variety of disadvantaged groups” (Allan, 2001:153), which testifies to its role in the greater area of political correctness.

The last decade of the twentieth century in the United States saw a significant number of publications in the areas of psychology and education that proposed a people-first approach, which stated that premodified nouns (such as *disabled people*) needed to be substituted by postmodified nouns (*people with disabilities*) (e.g., American Psychological Association 1994, Folkins 1992). The central presupposition of this approach (and euphemistic locution in general) is that changing the language will modify the attitudes towards disadvantaged groups for the better. This attitude

rests upon Benjamin Lee Whorf’s “linguistic relativity principle” (Whorf 1956: 214), which states that differences in language use influence the perceptual apparatus:

We dissect nature along lines laid down by our native language. The categories and types that we isolate from the world of phenomena we do not find there because they stare every observer in the face; on the contrary, the world is presented in a kaleidoscope flux of impressions which has to be organized by our minds — and this means largely by the linguistic systems of our minds.

(Whorf 1956: 212–214)

In other words, the assumption is that using postmodified instead of premodified nouns would emphasize the personhood of people with disabilities, and not the fact that they are disabled. If this is introduced as a norm by the authorities, in time, this would change the public’s attitude towards this social group that is often a target of discrimination.

The American Psychological Association gave the general tenets of the people-first language through the Committee on Disability Issues in Psychology (1992), and they can be summarized in the following five prescriptions:

- 1) Put people first, not their disability/Avoid implying that “a person as a whole is disabled (e.g., disabled person)”;
- 2) Do not label people by their disability/Avoid equating “persons with their condition (e.g., epileptics)”;
- 3) Do not overextend the severity of a disability/Avoid expressions that extend the scope of the disability (e.g., the disabled);
- 4) Use emotionally neutral expressions/Avoid suggestion of helplessness (e.g., stroke victim, suffer from a stroke, confined to a wheelchair);
- 5) Avoid offensive expressions (e.g., cripple).

(Committee on Disability Issues in Psychology 1992)

The stated prescribed rules are exemplified in the following expressions given in Table 1, taken from Halmari (2011: 830):

	PROBLEMATIC	PREFERRED
I	Disabled person Mentally ill person	Person with (who has/having) a disability Person with mental illness
II	Deaf and dumb/the deaf Schizophrenics Epileptics Amputee Paraplegics The disabled The retarded The mentally ill The CMI or SPMI	People who are hearing impaired People who have schizophrenia Individuals with (who have) epilepsy Person with an amputation Individuals with paraplegia People with disabilities Children with mental retardation People with a mental illness People with long term or serious and persistent mental illness or psychiatric disabilities
III	The physically disabled The learning disabled Retarded adult	Individuals with a physical disability Children with specific learning disabilities Adult with mental retardation

IV	Stroke victim Afflicted with cerebral palsy Suffering from multiple sclerosis	Individual who had a stroke Person with cerebral palsy People who have multiple sclerosis
V	Cripples Deformed Mongoloid Crazy, paranoid	People who are mobility impaired / People who use wheelchairs Person with a shortened arm Child with Down Syndrome Person with symptoms of mental illness

Table 1. ‘Problematic’ vs. ‘preferred’ phrases taken from Halmari (2011: 830)

The syntactic form of the preferred expression is 1) head noun + prepositional phrase (PP starting with the preposition *with*); 2) head noun + relative clause (starting with *who*), or 3) head noun + participial (*people having*). Apart from the change of the syntactic pattern, the preferred language introduces lexical euphemisms for the terms which were often earlier euphemisms themselves (e.g., *people with long term mental illness* for *CMI*, itself a euphemistic acronym for “chronic mental illness”). A further characteristic is the favoring of abstract nominalizations: disability, paraplegia, retardation, mental illness, etc. The final characteristic of this language is that the postmodifying relative clauses include transitive verbs *have* (*people who have schizophrenia*) and *use* (*people who use wheelchairs*) in the “preferred” expressions.

4. Previous research

Halmari (2011) investigated the distribution of people-first and non-people-first expressions related to people with disabilities in the press, i.e., the Texas daily newspaper named the *Houston Chronicle*, in the 2002–2007 period. The results were compared to those acquired using the same methodology to analyze articles from *Google News*. The goal was to determine to what extent people-first euphemisms were adopted in a non-academic everyday context of a daily newspaper. The results spoke largely in favor of the “non-people-first” approach — 73.6% of the *Houston Chronicle* corpus and 73% of the *Google News* corpus pertained to the non-people-first variant. On one hand, as far as the people-first expressions in the *Houston Chronicle* are concerned, the structures containing a noun and a postmodifier are either embedded within names of organizations providing services for the target groups, or in descriptions of what these types of centers, organizations, or programs do. On the other hand, the non-people-first pattern is reserved for criminals, their victims, or some fictional characters while the people-first pattern is used regarding children and non-criminal adults.

Stamenković (2017) examined the level to which these prescribed guidelines for talking about people with disabilities were adopted in the Serbian press during a period of nine years. This involved analyzing the distribution of people-first expressions in the online archives of the Serbian newspaper *Politika* between 2007 and 2015. As far as the absolute numbers are concerned, non-people-first expressions were slightly more dominant, but there was no strong inclination towards either type (50.73%). Another aim of the research was to ascertain whether the percentage of

people-first expressions (in relation to their non-people-first counterparts) grew over time. However, a linear regression analysis provided no statistically significant connection between the passage of time and the increase in the share of politically correct people-first expressions.

Taking another perspective, nearly half of the expressions conformed to the people-first pattern, while certain expression categories favored one variation over the other. The category denoting “People with disabilities” tended to use the people-first version of expressions while the category “People with visual and hearing impairment” strongly favored the non-people-first variant.

5. Methodology

This research was performed by searching the Corpus of Contemporary American English (COCA), which contains more than 520 million words in 220,225 texts equally balanced among five genres: spoken (109 million words), fiction (105 million words), popular magazines (110 million words), newspapers (106 million words), and academic journals (103 million words)¹. This corpus had been updated by 20 million words each year from 1990 until 2015. This balanced presence of language from different genres allows not only a good general overview of the distribution of people-first expressions but also a possibility to look at the degree of their acceptance and introduction in individual genres. Furthermore, the timespan the corpus covers is in line with the introduction of the people-first norm since it spans several years before and after the alleged year of its official introduction (1992/1994). An additional advantage of the corpus is that it allows for filtering by genres and years, enabling researchers to track a phenomenon within an individual genre for every included year.

The search was limited to three areas: people with disabilities (general reference to people with some sort of disability), people with blindness, and people with hearing impairments. The reason these target groups were selected is because there has been a history of opposition to this language by associations of people with blindness and hearing impairments. Firstly, as Jernigan (2009) notes, the National Federation of the Blind adopted a resolution in 1993 that condemned people-first language and dismissed the notion that the term “person” must be placed before the disability in order to emphasize the humanity of the people. They argued that the effect was the opposite of the intended aim since it implied some sort of shame and not equality. Secondly, people with hearing impairments also rejected this prescribed norm since they saw their disability as a source of positive identity and pride (Lum 2010: 441) and had no problem embracing the premodified term “Deaf person” (Gallaudet University 2013). Therefore, it seems that the analysis of these two groups of expressions would yield interesting results, while the group of expressions encompassing all people with disabilities was introduced to see if any differences would emerge.

A list of search terms was compiled for both people-first terms and their non-people-first counterparts for these three groups according to the tenets of people-first language

(Committee on Disability Issues in Psychology 1992; Halmari 2011; Snow 2016). The search queries were limited to noun phrases, including premodified and postmodified noun phrases, and lexically offensive expressions. The search queries used the lemmatization feature of the corpus, the part-of-speech tagging feature and its extension which enables the specification of what a particular word should be searched as by adding an underscore with a certain letter, and the filtering features for the genre and time period. Table 2 gives an overview of the search queries used to search the corpus.

	People with disabilities	People with visual impairments	People with hearing impairments
non-people-first	disabled_j NOUN the disabled handicapped_j* NOUN the handicapped	deaf and dumb NOUN the deaf and dumb deaf NOUN the deaf hearing impaired NOUN the hearing impaired hearing-impaired NOUN the hearing-impaired	blind_j NOUN the blind visually impaired NOUN the visually impaired
people-first	NOUN with a disability NOUN with disabilities NOUN who HAVE a disability NOUN who HAVE disabilities NOUN having a disability NOUN having disabilities	NOUN with a hearing impairment NOUN who HAVE a hearing impairment NOUN with hearing impairments NOUN who HAVE hearing impairments NOUN who BE hearing impaired NOUN having a hearing impairment NOUN having hearing impairments	NOUN with blindness NOUN with a visual impairment NOUN with visual impairments NOUN having a visual impairment NOUN having visual impairments NOUN who HAVE a visual impairment NOUN who HAVE visual impairments

Table 2. The search queries used to search the COCA

After the figures were acquired, they were first normalized by dividing the absolute frequencies by the number of words that the portion of the corpus contained in order to enable direct comparison. The analysis consisted of three stages: the first stage encompassed a general overview per category of expression and genre; the second stage included grouping the numerical result per expression category (disability, blindness, and hearing impairments), regardless of the genre; and the third stage meant presenting the results according to the five genres (spoken, fiction, newspaper, magazine, and academic), regardless of the expression category. Apart from that, the second and third stages of analysis included calculating the percentage of the people-first expressions in comparison to their non-people-first counterparts (their percentage in the total number of expressions for the given year) to ascertain whether their presence in each category/genre grew over time, indicating the degree of their acceptance into everyday language. The following section, which presents and discusses the results acquired by this research, will describe these procedures in more detail.

6. Results and discussion

6.1 General overview of the data

When the searches and the disambiguation between false positives were performed, the observed absolute frequencies were organized in tables, which can be seen in the Appendix, including detailed results for every search query. However, even though the different sections of the COCA have roughly the same number of words, the absolute values still needed to be normalized to allow comparison between figures. Table 3 shows the exact number of words that every section (genre) of the COCA contains.

Genre	Words
Spoken	109,391,643
Fiction	104,900,827
Magazine	110,110,637
Newspaper	105,963,844
Academic	103,421,981

Table 3. An overview of the number of words every section of the COCA contains

Since some of the absolute frequencies were rather small, the frequency was calculated as the number of examples per 100 million words and the values were rounded to include two decimal spaces. Figure 1 shows the relative frequencies of expressions dealing with people with disabilities in general².

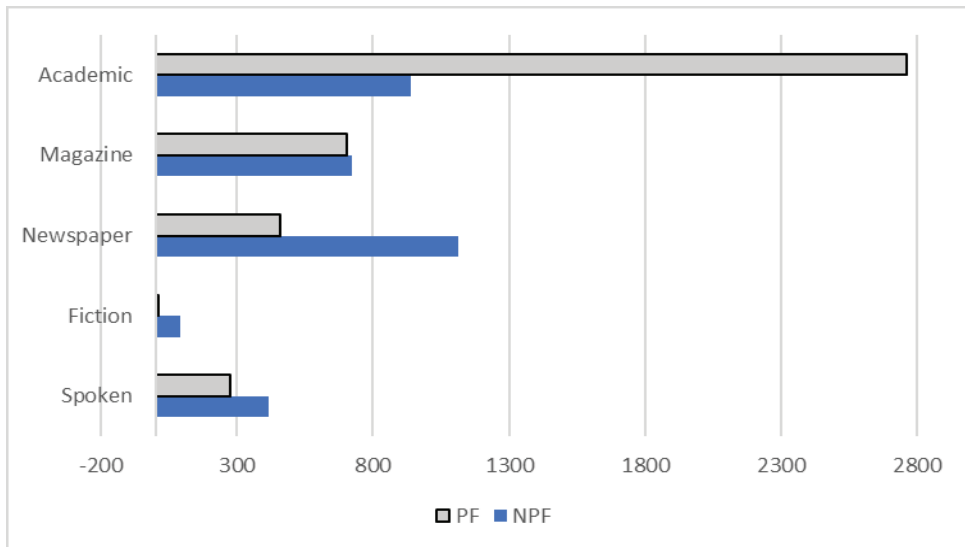

Figure 1. The relative frequencies per 100 million words of expressions regarding people with disabilities

What is noticeable is that the spoken, fiction and newspaper genres favor the non-people-first way of address, while the magazine genre is more balanced.

However, the academic genre shows a strong tendency towards the people-first expressions, which is expected. Namely, it is always the academic community that is first to adopt new and politically correct terminology since many of the editor boards explicitly instruct authors regarding the terminology they should use. Considering that authors of fiction do not adhere to prescribed norms due to the different style of the content they create, the fiction section contains an expectedly low number of people-first expressions, with some of the years not containing a single instance. One discrepancy must be noted when considering genre differences. In Stamenković (2017), the category of people with disabilities was the one where people-first expressions were predominantly used. Since that research only considered press sources, a similar result would be expected in the newspaper genre of the COCA, which proved to be untrue. Nevertheless, this is still in line with Halmari (2011) even though she considers a broader range of expressions. Moving on, Figure 2 shows the relative frequencies of expressions regarding people with blindness.

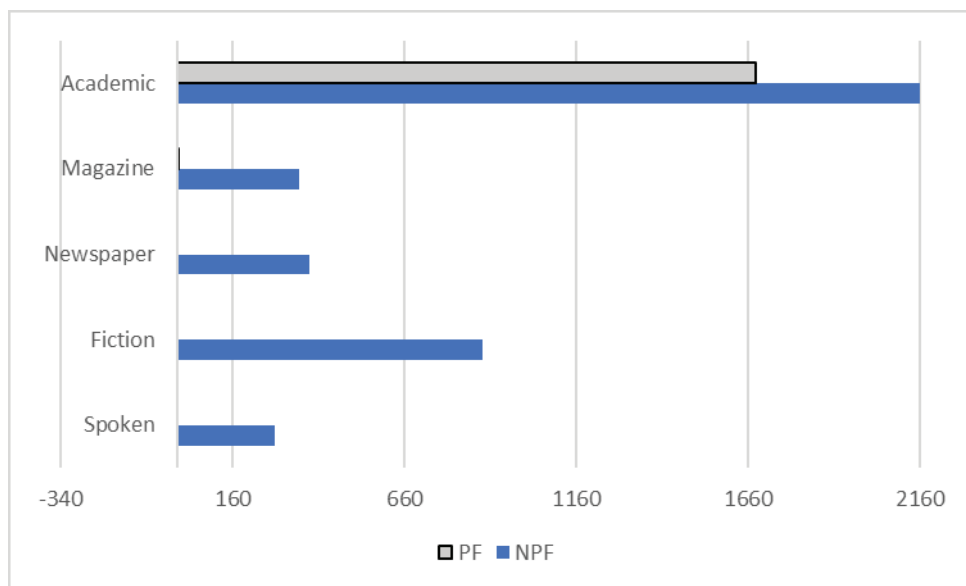

Figure 2. The relative frequencies per 100 million words of expressions regarding people with blindness

The category of expressions about people with blindness shows an even greater propensity towards non-people-first conventions. The spoken, fiction and newspaper genres do not contain any instances of people-first expressions, while the magazine section shows an immense tendency for using non-people-first expressions. Regarding the academic section, there is a noticeable difference from the previous category as the non-people-first expressions are dominant, but not in a manner as extreme as in the other genres. Like the previous category, the academic genre has the largest number of instances, which could be explained by a large volume of researchers dealing with the topics of vision impairment and blindness. The academic genre is more susceptible to

the prescribed people-first norm, but it seems other factors influence the dominance of non-people-first expressions. As mentioned in the Methodology section, the opposition from the community of people with blindness to people-first expressions seems to have influenced their use since people do not view the non-people-first expressions as offensive, which is why many of the mentioned institutions still contain the terms *the blind* or *blind people*. The results for people with hearing impairments are given in Figure 3.

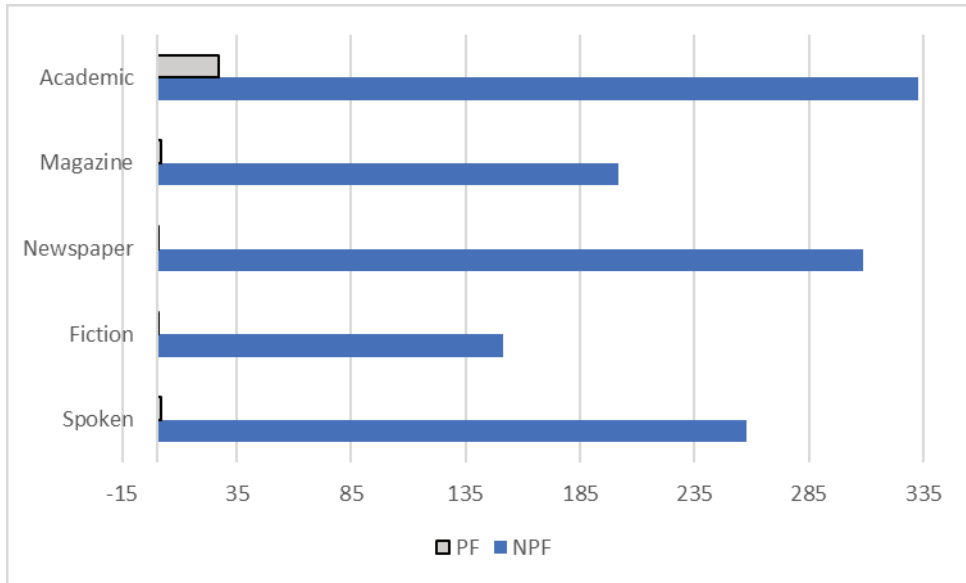

Figure 3. The relative frequencies per 100 million words of expressions regarding people with hearing impairments

This category of expressions again shows the dominance of non-people-first language, but now complete dominance exists in all five genres. Even though there are fewer expressions in total, in every genre for more than 90% of the cases the speakers chose not to use people-first language. Even the academic genre, which was noticeably different from the rest with a higher percentage of people-first expressions, now exhibits over 92% non-people-first expressions. This finding supports the idea that the “Deaf community” overwhelmingly does not see new norms in speaking with them as necessary and sees no stigmatizing characteristics in non-people-first expressions.

6.2 Data analysis by expression category

This subsection will first examine the individual categories of expressions without considering individual genres. The data for the first category, people with disabilities, are given in Table 4.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	253.48	73.75	90.21	26.25	343.69

1991	251.84	66.1	129.17	33.9	381.01
1992	231.13	54.53	192.74	45.47	423.87
1993	202.97	49.98	203.17	50.02	406.14
1994	205.53	41.72	287.09	58.28	492.62
1995	164.35	45.2	199.22	54.8	363.57
1996	192.03	50.72	186.55	49.28	378.58
1997	231.58	68.93	104.4	31.07	335.98
1998	160.23	37.02	272.61	62.98	432.84
1999	115.5	50.6	112.77	49.4	228.27
2000	170.06	49.71	172.07	50.29	342.13
2001	97.2	24.2	304.5	75.80	401.7
2002	123.12	46.58	141.22	53.42	264.34
2003	92.69	46.69	105.83	53.31	198.52
2004	111.82	38.69	177.22	61.31	289.04
2005	116.97	25.85	335.51	74.15	452.48
2006	108.06	14.51	636.76	85.49	744.82
2007	73.47	34.17	141.54	65.83	215.01
2008	119.85	47.23	133.93	52.77	253.78
2009	144.03	55.71	114.51	44.29	258.54
2010	123.44	41.88	171.31	58.12	294.75
Total	3289.35	43.85	4212.37	56.15	7501.72

Table 4. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the category of people with disabilities

The first noticeable thing in Table 4 is that the total number of people-first examples is larger than the number of their non-people-first counterparts. However, as Table 4 indicates, it is the academic genre that is accountable for this dominance of people-first expressions in this category. Figure 4 shows how the percentage of people-first phrases (relative to their non-people-first counterparts) changed over time.

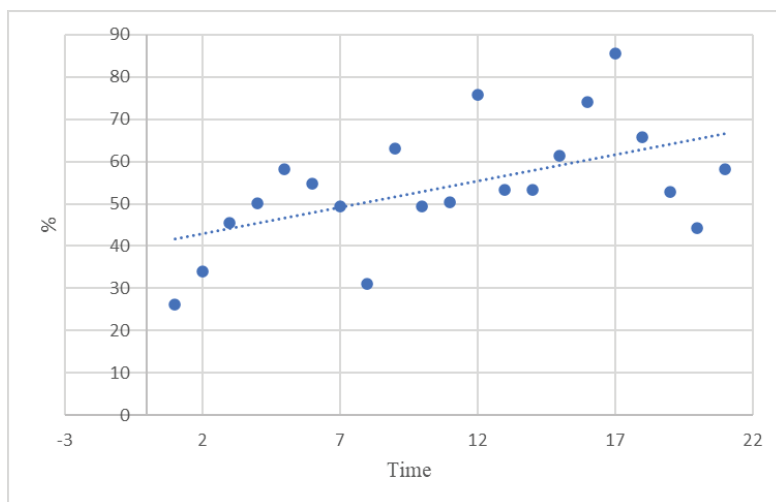

Figure 4. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the category of people with disabilities
The data proved to have a statistically significant positive trend, where the

slope coefficient is $\beta=1.25$ and the P-value is 0.011 ($p<0.05$), showing that there is an increase in people-first terminology over time. Therefore, the category of expressions related to people with disabilities not only generally has more people-first expressions, but their percentage also rose in the 1990–2010 period.

The percentage of people-first expressions was also determined for the category of people with blindness, which is laid out in Table 5.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	157.39	82.72	32.88	17.28	190.27
1991	220.35	98.78	2.72	1.22	223.07
1992	109.26	82.48	23.21	17.52	132.47
1993	126.39	99.29	0.91	0.71	127.3
1994	98.78	97.15	2.9	2.85	101.68
1995	175.6	92.37	14.5	7.63	190.1
1996	357.39	81.84	79.29	18.16	436.68
1997	525.36	81.66	117.96	18.34	643.32
1998	149.96	98.1	2.9	1.9	152.86
1999	108.76	100	0	0	108.76
2000	184.66	82.68	38.68	17.32	223.34
2001	156.6	88.04	21.27	11.96	177.87
2002	87.56	100	0	0	87.56
2003	85.93	100	0	0	85.93
2004	186.96	74.84	62.85	25.16	249.81
2005	106.42	90.91	10.64	9.09	117.06
2006	289.85	77.91	82.19	22.09	372.04
2007	208.57	48.51	221.42	51.49	429.99
2008	206.22	45.45	247.53	54.55	453.75
2009	331.07	47.66	363.56	52.34	694.63
2010	192.35	34.79	360.6	65.21	552.95
Total	4065.43	70.69	1686	29.31	5751.43

Table 5. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the category of people with blindness

In this case, the overall number of expressions favors the non-people-first variation, with over 70% of the overall expressions belonging to this group. However, the percentage of people-first expressions regarding people with blindness seems to rise from 2004 onward. To visualize this, the percentage of people-first expressions for each year is presented in Figure 5.

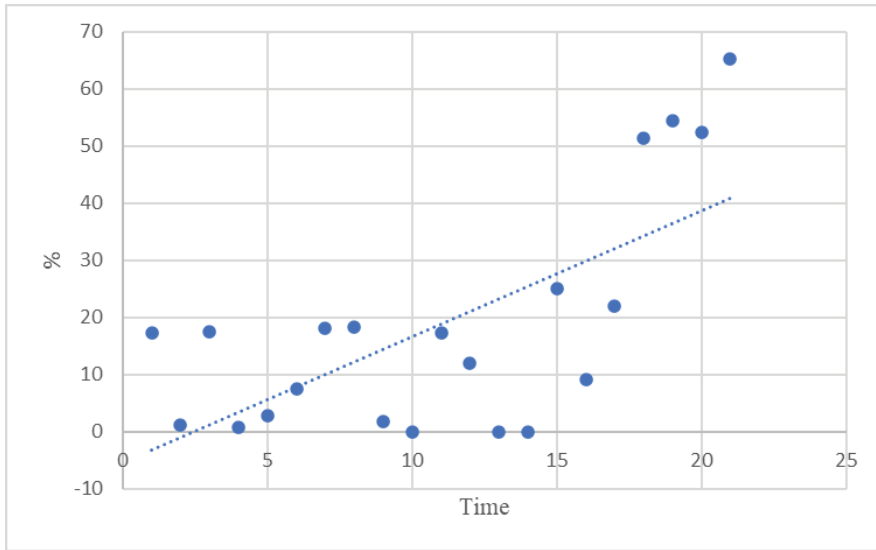

Figure 5. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the category of people with blindness

Linear regression shows a highly statistically relevant relationship between the passage of time and the increase in the percentage of people-first expressions ($p=0.000786$). The slope coefficient (β) of 2.2 reveals a shift towards people-first language, which is in line with one of the initial hypotheses.

The third and final category of expressions is related to people with hearing impairments. The overview of the relative frequencies of both expression categories and their percentage for every year is given in Table 6.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	42.4	97.9	0.91	2.1	43.31
1991	55.76	100	0	0	55.76
1992	96.54	100	0	0	96.54
1993	122.67	100	0	0	122.67
1994	103.79	98.17	1.93	1.83	105.72
1995	20.76	95.8	0.91	4.2	21.67
1996	41.51	91.59	3.81	8.41	45.32
1997	56.3	98.31	0.97	1.69	57.27
1998	42.26	100	0	0	42.26
1999	75.06	100	0	0	75.06
2000	65.78	98.55	0.97	1.45	66.75
2001	54.91	98.26	0.97	1.74	55.88
2002	82.92	98.87	0.95	1.13	83.87
2003	38.73	90.92	3.87	9.08	42.6
2004	42.29	97.76	0.97	2.24	43.26
2005	54.55	91.87	4.83	8.13	59.38
2006	62.99	90.33	6.74	9.67	69.73
2007	34.01	97.23	0.97	2.77	34.98
2008	34.05	97.4	0.91	2.6	34.96

2009	68.02	98.59	0.97	1.41	68.99
2010	56.82	96.71	1.93	3.29	58.75
Total	1252.2	97.46	32.61	2.54	1284.81

Table 6. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the category of people with hearing impairments

Non-people-first expressions are completely dominant both in the total number of expressions and in the numbers for every individual year, where the proportion of people-first constructions never reaches 10%. The change of the percentages through time is presented in Figure 6.

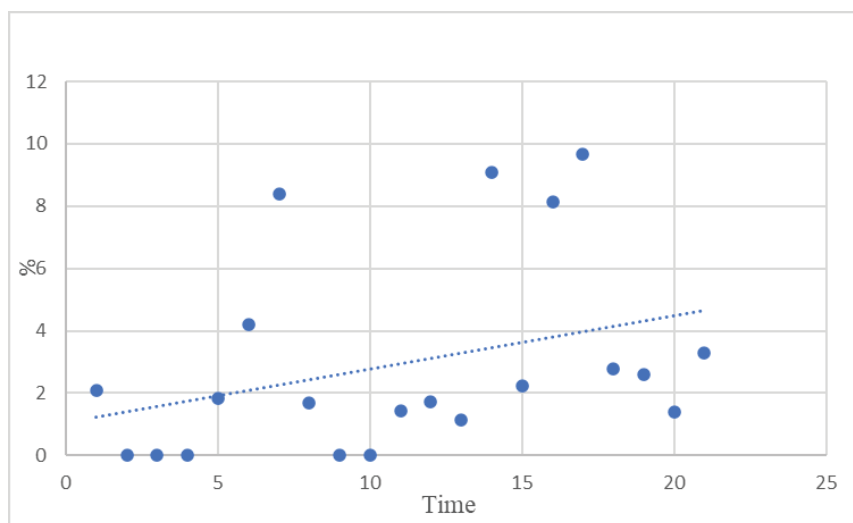

Figure 6. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the category of people with hearing impairments

Linear regression confirms that the slope coefficient is 0.17 and that there is no statistically significant relationship ($p=0.13112$) between this slight increase in percentage and the passage of time.

6.3 Data analysis by expression genre

This final subsection will approach the data from the perspective of different genres and will not consider any expression categories. Table 7 shows how the number of people-first and non-people-first expressions changed over time in the spoken genre.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	42.97	53.41	37.48	46.59	80.45
1991	28.34	79.5	7.31	20.5	35.65
1992	63.98	74.46	21.94	25.54	85.92
1993	47.54	85.24	8.23	14.76	55.77
1994	47.53	83.87	9.14	16.13	56.67
1995	26.51	76.31	8.23	23.69	34.74

1996	55.76	71.76	21.94	28.24	77.7
1997	55.76	78.2	15.54	21.8	71.3
1998	38.4	37.84	63.08	62.16	101.48
1999	34.73	86.37	5.48	13.63	40.21
2000	59.42	83.34	11.88	16.66	71.3
2001	42.97	82.46	9.14	17.54	52.11
2002	87.76	96.97	2.74	3.03	90.5
2003	12.8	77.76	3.66	22.24	16.46
2004	36.56	75.47	11.88	24.53	48.44
2005	45.71	74.63	15.54	25.37	61.25
2006	59.41	92.86	4.57	7.14	63.98
2007	14.62	69.55	6.4	30.45	21.02
2008	31.09	91.9	2.74	8.1	33.83
2009	90.51	95.19	4.57	4.81	95.08
2010	37.47	85.41	6.4	14.59	43.87
Total	959.86	77.55	277.9	22.45	1237.76

Table 7. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the spoken genre

Once again, the spoken genre shows the dominance of non-people-first expressions. To determine whether there is an increase in the percentage of people-first constructions over time, a scatter plot was created and is shown in Figure 7.

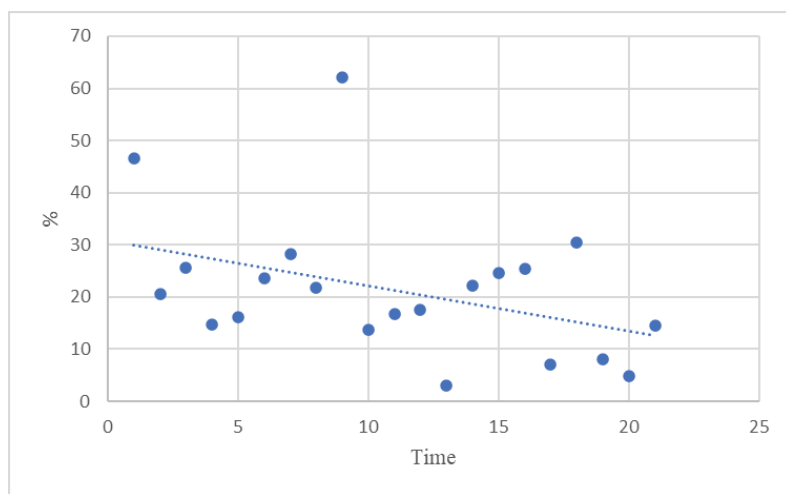

Figure 7. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the spoken genre

Instead of an increasing trend, the spoken genre observes a negative slope coefficient of -0.863; however, this proves to be statistically insignificant ($p=0.07679$), signifying that the alleged trend is a matter of chance.

Moving on, Table 8 shows the relative frequencies of both expression types in the fiction genre of the corpus.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	42.89	100	0	0	42.89
1991	50.52	100	0	0	50.52
1992	40.99	100	0	0	40.99
1993	72.45	98.71	0.95	1.29	73.4
1994	60.06	100	0	0	60.06
1995	27.64	100	0	0	27.64
1996	51.48	98.19	0.95	1.81	52.43
1997	72.45	98.71	0.95	1.29	73.4
1998	57.2	98.37	0.95	1.63	58.15
1999	61.96	100	0	0	61.96
2000	87.7	98.93	0.95	1.07	88.65
2001	31.46	100	0	0	31.46
2002	64.82	97.15	1.9	2.85	66.72
2003	43.85	93.88	2.86	6.12	46.71
2004	40.04	95.45	1.91	4.55	41.95
2005	40.03	97.68	0.95	2.32	40.98
2006	124.87	100	0	0	124.87
2007	41.95	97.79	0.95	2.21	42.9
2008	47.66	100	0	0	47.66
2009	32.41	100	0	0	32.41
2010	39.08	100	0	0	39.08
Total	1131.54	98.83	13.34	1.17	1144.88

Table 8. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the fiction genre

The fiction genre shows complete dominance of the non-people-first expressions likely because the fiction genre is very slow to accept prescribed norms due to the artistic freedom that is the underlying assumption of the genre itself. As far as a possible increase in the percentage of people-first constructions over time is concerned, Figure 8 shows a possible increase, even though the values are visibly grouped around 0.

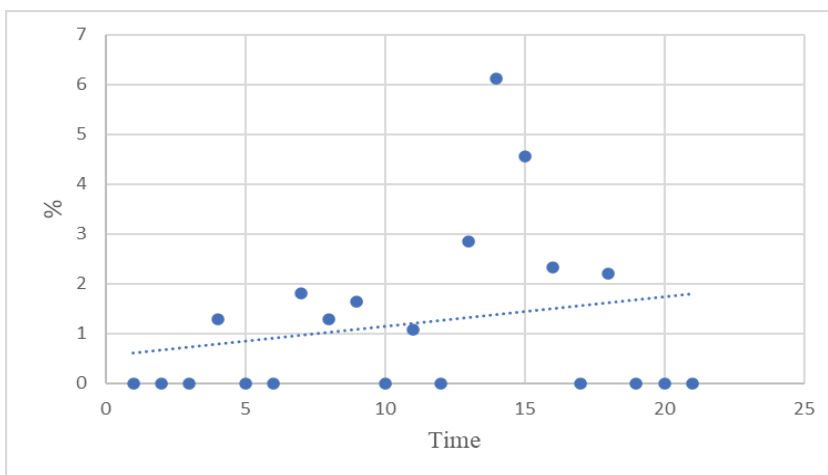

Figure 8. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the fiction genre

However, a very high p-value (0.339034) shows that there is no statistically significant relationship between the passage of time and the alleged increase in the percentage of people-first constructions. A similar situation occurred in the newspaper genre, whose data are presented in Table 9 and Figure 9.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	36.81	90.71	3.77	9.29	40.58
1991	89.65	90.47	9.44	9.53	99.09
1992	80.22	60.72	51.9	39.28	132.12
1993	78.32	88.3	10.38	11.7	88.7
1994	107.59	75.5	34.92	24.5	142.51
1995	95.32	75.94	30.2	24.06	125.52
1996	124.57	80	31.14	20	155.71
1997	132.11	92.11	11.32	7.89	143.43
1998	122.68	75.14	40.58	24.86	163.26
1999	106.64	72.9	39.64	27.1	146.28
2000	88.71	83.19	17.93	16.81	106.64
2001	53.8	81.43	12.27	18.57	66.07
2002	49.08	73.24	17.93	26.76	67.01
2003	81.16	80.37	19.82	19.63	100.98
2004	109.47	86.56	16.99	13.44	126.46
2005	75.49	80	18.87	20	94.36
2006	85.88	87.51	12.26	12.49	98.14
2007	71.72	80.85	16.99	19.15	88.71
2008	100.98	76.98	30.2	23.02	131.18
2009	70.78	75.76	22.65	24.24	93.43
2010	44.35	79.67	11.32	20.33	55.67
Total	1805.34	79.68	460.53	20.32	2265.87

Table 9. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the newspaper genre

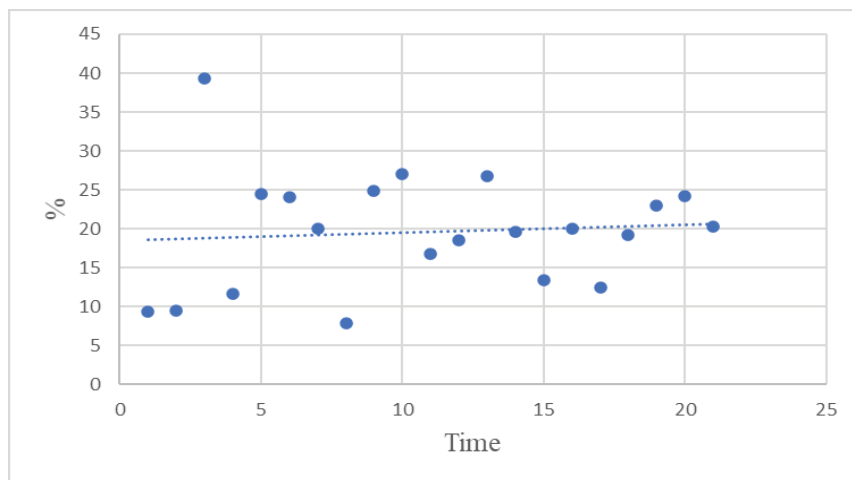

Figure 9. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the newspaper genre

Firstly, people-first expressions are once again not the norm, while the low slope coefficient indicates that there is no significant increase in their acceptance in the newspaper genre. Linear regression shows a very high p-value of 0.71994, showing that even this slight increase is just a matter of chance. These results are in line with the results

of Halmari (2011) and Stamenković (2017), where the press, regardless of their liberal or conservative attitudes, tends to use non-people-first language to decrease repetition, create catchy content, and save on space, among other reasons. As with the newspaper genre, no statistically significant relationship between the passage of time and the increase in the percentage of people-first expressions was found in the magazine genre. Table 10 and Figure 10 illustrate the data that was collected for this genre.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	120.79	76.88	36.33	23.12	157.12
1991	93.54	55.98	73.56	44.02	167.1
1992	84.47	84.55	15.44	15.45	99.91
1993	113.52	51.44	107.17	48.56	220.69
1994	111.7	49.4	114.43	50.6	226.13
1995	82.65	48.93	86.28	51.07	168.93
1996	53.58	64.13	29.97	35.87	83.55
1997	47.22	79.99	11.81	20.01	59.03
1998	33.6	50	33.6	50	67.2
1999	70.84	82.1	15.44	17.9	86.28
2000	59.94	82.51	12.71	17.49	72.65
2001	49.95	73.34	18.16	26.66	68.11
2002	43.59	55.81	34.51	44.19	78.1
2003	40.87	77.58	11.81	22.42	52.68
2004	55.4	87.15	8.17	12.85	63.57
2005	34.51	59.38	23.61	40.62	58.12
2006	40.87	59.21	28.15	40.79	69.02
2007	27.25	69.76	11.81	30.24	39.06
2008	36.32	80	9.08	20	45.4
2009	39.05	78.18	10.9	21.82	49.95
2010	39.96	68.74	18.17	31.26	58.13
Total	1279.63	64.28	711.11	35.72	1990.74

Table 10. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the magazine genre

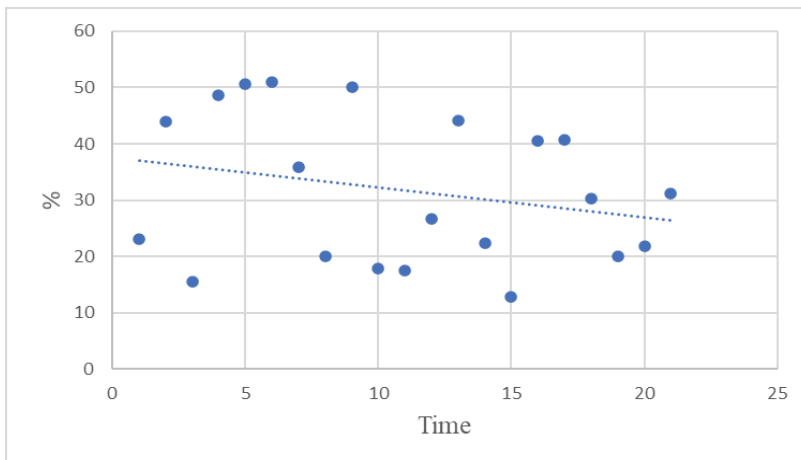

Figure 10. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the magazine genre

The percentage of people-first expressions is significantly larger in the magazine genre than in the newspaper genre. The COCA magazine genre also contains scientific

magazines, which might have contributed to the increase in politically correct people-first terms. However, the trend line seems to show a decrease in their percentage over time. On the other hand, there is no statistically significant relationship between time and their decrease ($p=0.269537$). Finally, the results for the academic genre are shown in Table 11.

Year	NPF	%NPF	PF	%PF	Total
1990	209.81	81.88	46.42	18.12	256.23
1991	265.9	86.48	41.58	13.52	307.48
1992	167.27	56.91	126.67	43.09	293.94
1993	140.2	64.44	77.35	35.56	217.55
1994	81.22	37.84	133.43	62.16	214.65
1995	128.59	58.85	89.92	41.15	218.51
1996	305.54	62.2	185.65	37.8	491.19
1997	505.7	73.35	183.71	26.65	689.41
1998	100.57	42.28	137.3	57.72	237.87
1999	25.15	32.51	52.21	67.49	77.36
2000	124.73	42.57	168.25	57.43	292.98
2001	130.53	31.25	287.17	68.75	417.7
2002	48.35	36.23	85.09	63.77	133.44
2003	38.67	35.08	71.55	64.92	110.22
2004	99.6	33.01	202.09	66.99	301.69
2005	82.2	21.97	292.01	78.03	374.21
2006	149.87	18.04	680.71	81.96	830.58
2007	160.51	32.87	327.78	67.13	488.29
2008	144.07	29.74	340.35	70.26	484.42
2009	310.37	41.31	440.92	58.69	751.29
2010	211.75	29.84	497.95	70.16	709.7
Total	3430.61	43.43	4468.1	56.57	7898.71

Table 11. The relative frequencies of all the people-first and non-people-first expressions in the academic genre

This is the only genre where people-first expressions are more dominant in the total number of expressions dealing with the target groups. This is in line with the findings from section 6.1 and again shows the propensity of the academic community to accept new prescribed expressions of this type and to follow strict regulations when writing their papers. As Figure 11 shows, there is a clear increase in the percentage of people-first expressions.

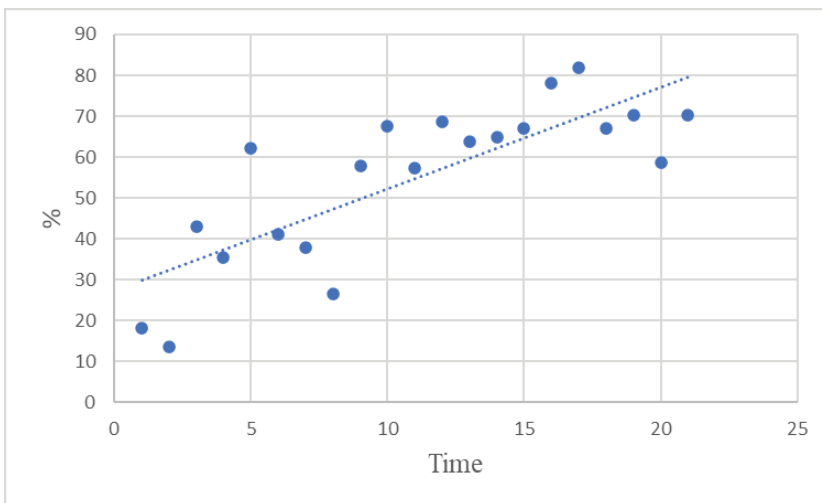

Figure 11. The percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts through time for the academic genre

Regression analysis shows a highly significant correlation between the passage of time and the mentioned increase, with $p < 0.001$, supporting the idea that the people-first convention is becoming increasingly accepted in the academic community.

To recapitulate this subsection, the non-people-first form of address is dominant in all genres of the corpus, apart from the academic genre. The academic genre is also the only one to show a statistically significant relationship between the passage of time and the increase in the percentage of people-first expressions in relation to their non-people-first counterparts.

7. Conclusion

This analysis explored the phenomenon of people-first language from different perspectives. Firstly, an overall examination of the search results divided into expression categories and genres indicated that non-people-first expressions were dominant, apart from the academic genre in the people with disabilities category. Secondly, when only the expression categories were considered, the category of people with disabilities had more people-first constructions and exhibited an increasing trend in the percentage of these expressions compared to their non-people-first counterparts. The category of people with blindness also showed a statistically significant increase in the percentage of people-first expressions but showed an overall dominance of non-people-first constructions. The category of people with hearing impairments showed neither people-first dominance nor an increasing trend of these expressions. Thirdly, the analysis of the data categorized by genres proved that out of the six genres, only the academic genre displayed a greater overall percentage of people-first expressions and a statistically significant correlation between their increase and time.

Therefore, the present research proved neither that the people-first standard was introduced into all aspects of American English, nor that this change is underway. This research opened new questions and could provide suggestions for further research. To confirm these findings, it is necessary to explore more categories of expressions apart from the three studied here. Apart from that, the COCA contains only the American variety of English, making this issue an example where further corpus research should be conducted to shed new light on this constantly fluctuating issue.

References

- Allan, K. (2001). *Natural Language Semantics*. Oxford: Blackwell.
- American Psychological Association, (1994). *Publication Manual of the American Psychological Association*. 4th edition. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Committee on Disability Issues in Psychology. (1992). *Removing bias in language disabilities: guidelines for non-handicapping language in APA journals*. (<http://www.apastyle.org/manual/related/nonhandicapping-language.aspx>) (April 7, 2017).

- “Euphemism.” (2016). Merriam-Webster.com. (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/euphemism>) (February 25, 2016)
- Folkins, J. (1992). *Resource on Person-First Language*. American Speech-Language-Hearing Association. (https://web.archive.org/web/20150511071056/http://www.asha.org:80/publications/journals/submissions/person_first.htm) (April 11, 2017)
- Gallaudet University. (2013). Terminology Describing Deaf Individuals. Resources for *Mainstream Programs: A Practical Guide*. ([http://web.archive.org/web/20130605003226/http://www.gallaudet.edu/Clerc_Center/Information_and_Resources/Info_to_Go/Educate_Children_\(3_to_21\)/Resources_for_Mainstream_Programs.html](http://web.archive.org/web/20130605003226/http://www.gallaudet.edu/Clerc_Center/Information_and_Resources/Info_to_Go/Educate_Children_(3_to_21)/Resources_for_Mainstream_Programs.html)) (April 11, 2017)
- Halmari, H. (2011). Political correctness, euphemism, and language change: The case of ‘people-first’. *Journal of Pragmatics*. 43. 828–840.
- Jernigan, K. (2009). The Pitfalls of Political Correctness: Euphemisms Excoriated. *Braille Monitor* 52 (3).
- Lum, D. (2010). *Culturally Competent Practice: A Framework for Understanding*. Belmont: Brooks/Cole – Cengage Learning.
- Puissegur, L. (2016). Political Correctness, the Ruination of the United States. Freedom Outpost. (<http://freedomoutpost.com/political-correctness-the-ruination-of-the-united-states>) (April 10, 2017)
- Snow, K. (2016). *To ensure inclusion, freedom, and respect for all, it's time to embrace people first language*. Disability Is Natural. (<https://www.disabilityisnatural.com/people-first-language.html>) (April 3, 2016)
- Stamenković, I. (2017). Time And Politically Correct Language — The Euphemistic “People-First” Expressions In The Serbian Press. In Ilić, B. M., & Lopičić (Eds.), *Jezik, Književnost, Vreme: Jezička Istraživanja*. 325-342. Niš: Faculty of Philosophy.
- Whorf, B. (1956). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Edited by John B. Carroll. Cambridge: MIT Press.

Ivan Stamenković

ALTERNATIVNI EUFEMIZMI: ISTRAŽIVANJE PRISUSTVA IZRAZA „PEOPLE-FIRST“ U KORPUSU COCA

Rezime

Čini se da je politički korektan jezik postao norma u poslednje tri decenije; međutim, to je tip jezika koji karakterišu stalne promene, pri čemu alternativni izrazi zamenjuju stare. Jedna od grupa izraza u okviru politički korektnog jezika obuhvata eufemizme, reči ili fraze koje se koriste kao alternativa manje poželjnom izrazu. (Allan 2001: 148) Ovo istraživanje se fokusira na politički korektne eufemizme koji se koriste za osobe sa invaliditetom, a koji su uvedeni da bi se stvorio neutralniji stav prema ovim osobama i sprečila njihova diskriminacija. Podgrupa politički korektnih eufemizama o osobama sa invaliditetom koja se istražuje u ovom radu je „people-first” jezik, koji zamenjuje

premodifikovane imenice njihovim postmodifikovanim ekvivalentima („slepa osoba” se zamenjuje terminom „osoba sa slepilom”). Cilj rada je da utvrdi nivo do koga su ove preskriptivne smernice o upotrebi termina sa postmodifikacijom usvojene u svakodnevnom američkom varijetetu engleskog jezika na osnovu istraživanja njihove distribucije u Korpusu savremenog američkog engleskog jezika (engl. Corpus of Contemporary American English, COCA) u poređenju sa izrazima koji ne koriste termine sa postmodifikacijom u periodu 1990–2010. Hipoteza je da će istraživanje pokazati veći udeo politički korektnih izraza sa postmodifikacijom zajedno sa neuvredljivim leksičkim eufemizmima, kao i da će se protokom vremena povećavati upotreba termina sa postmodifikacijom u poređenju sa terminologijom sa pre.

ivan.stamenkovic.1987@gmail.com

ADAPTACIJA SPORTSKIH TERMINA IZ ENGLESKOG JEZIKA U SRPSKOM NA KORPUSU LEKSIKE BORILAČKIH SPORTOVA

Apstrakt: Na korpusu leksike borilačkih sportova koja čini značajan deo sveukupnog sportskog terminosistema, a koja do sada nije bila predmet sveobuhvatnog lingvističkog istraživanja na našim prostorima, u ovome radu analiziraćemo specifičnosti termina koji su ustaljeni u upotrebi, a imajući u vidu činjenicu da još uvek nisu dostupni standardizovani rečnici za odabrane sportove. Pažnju ćemo usmeriti na alternative u procesu adaptacije terminologije olimpijskih borilačkih sportova, a to su boks, mačevanje, džudo, karate, tekvondo i rvanje. Naime, prilikom adaptacije strane terminologije u srpskom jeziku na raspolaganju nam stoje dve alternative: adaptacija preoblikovanjem naspram adaptacije prevođenjem. Cilj analize jeste razmotriti navedene alternative, tj. utvrditi koliko se pribegava preoblikovanju i time direktnom uvođenju anglicizama, a koliko se u okviru adaptacije prevodnim postupcima koristi leksički potencijal srpskog jezika. Razmotrićemo, takođe, u kom je obimu do sada izvršena standardizacija ovoga sloja sportske terminologije i kakve su perspektive rada na ovoj aktivnosti u narednom periodu. Istraživanje je smešteno u kontekst terminološke standardizacije i prevođenja, a korpus su činile sportske enciklopedije, rečnici i baze podataka na internetu. Rezultati dobijeni na odabranom korpusu mogu poslužiti i kao svojevrsan pokazatelj trenutnih tendencija u procesu adaptacije sportske terminologije u srpskom jeziku u celini.

Ključne reči: borilački sportovi, engleski jezik, srpski jezik, terminologija, adaptacija, standardizacija

1. Uvod

Pitanje terminološke standardizacije u srpskom jeziku već duži niz godina zaokuplja našu lingvističku javnost, a budući da je dominacija engleskog jezika prisutna u najvećem broju stručnih oblasti, jedno od osnovnih pitanja u okviru ovoga procesa jeste način adaptacije termina. U idealnim okolnostima pre upotrebe određenog termina u opštoj komunikaciji njegovu adaptaciju trebalo bi da izvrše lingvisti i stručnjaci iz određene oblasti. Međutim, veliki broj termina ulazi u upotrebu u srpskom jeziku pre nego što stručna lica utvrde odgovarajuće ekvivalente, te je zbog toga u jeziku prisutna neujednačena upotreba više različitih oblika termina koji ponekad odstupaju i od osnovnih normi srpskog jezika i mogu izazvati poteškoće

u komunikaciji. Pomenuti standardološki izazovi prisutni su i u korpusu sportske terminologije. Imajući u vidu nedostatak specijalizovanih rečnika za većinu sportova i činjenicu da proces normiranja terminologije borilačkih sportova u srpskom jeziku najvećim delom još uvek nije sproveden, ne iznenađuje činjenica da se termini borilačkih sportova u različitim kontekstima koriste na neujednačen način. Da upotreba određenih jezičkih jedinica u sferi borilačkih sportova odstupa od norme u našem jeziku potvrđuje, na primer, postojanje zvaničnih sportskih dokumenata u kojima se koriste neadaptirani termini, zvanična dokumenta na engleskom jeziku, sportski sajtovi i sportske enciklopedije u kojima se terminološke jedinice koriste bez prethodne adaptacije ili u više različitih oblika i sl. Borilački olimpijski sportovi koji su predmet analize u ovome radu predstavljaju samo jedan manji segment veoma kompleksnog sportskog terminosistema, ali s obzirom na raznolikost u poreklu i zastupljenosti na našim prostorima verujemo da mogu poslužiti kao dobar pokazatelj aktuelne terminološke prakse i tendencija u vezi sa adaptacijom i standardizacijom sportskog terminosistema u našem jeziku. Analizom ćemo pokušati utvrditi kojim se sve alternativama pribegava u procesu adaptacije, u kojoj meri su termini koji se koriste u ovim oblastima usaglašeni sa jezičkom normom, razmotriti proces standardizacije iz pragmatičkog ugla, te sagledati perspektive standardizacije ove stručne oblasti.

2. Teorijski okvir

Zbog izraženog uticaja engleskog jezika na srpski, najveći broj savremenih lingvističkih istraživanja stručnih terminologija u srpskom jeziku smešten je u okvire teorije jezika u kontaktu, procesa anglicizacije i jezičke standardizacije, te ćemo u nastavku rada definisati neke od osnovnih pojmova u vezi sa tim oblastima, kako bismo utvrdili teorijski okvir za istraživanje specifičnosti termina borilačkih sportova na našim prostorima.

2.1. Definicija terminologije

Terminologija se može shvatiti kao naučna disciplina koja u sebi sadrži elemente lingvistike, logike, ontologije, informatike, računarstva i pojedinačnih stručnih disciplina. Interdisciplinarnost ove nauke određena je karakteristikama terminoloških jedinica, koje su istovremeno jezičke jedinice (lingvistika), kognitivni elementi (logika i ontologija, tj. deo kognitivne nauke) i sredstvo za komunikaciju (teorija komunikacije)(Wüster u Cabré, 1999, str. 25). Upotreba stručne terminologije predstavlja najvažniju karakteristiku komunikacije u određenoj specijalizovanoj oblasti, jer čini jezik za posebne namene (eng. *special language*) drugačijim od opšteg, ali čini specifičnim i svaki jezik za posebne namene ponaosob (Cabré, 1999, str. 45). Terminologija jeste alat koji bi trebalo da bude upotrebljen na najefektniji mogući način u cilju eliminisanja nejasnoća u naučnoj i tehničkoj komunikaciji (Cabré, 1999, str. 5). Da bi išao u korak sa vremenom jezik mora imati savremenu

terminologiju koja će omogućiti da se imenuju svi novi pojmovi koji se javljaju u procesu razvoja određene stručne oblasti, te je jedan od važnijih zadataka u okviru jezičke politike određene društvene zajednice da utvrdi pravila o tome u kojim situacijama treba biti korišćen maternji jezik, a u kojima je pogodnija upotreba internacionalnih jezičkih oblika (Cabré, 1999, str. 48). Stanovište u vezi sa tim koje lingvisti na našim prostorima uglavnom zastupaju jeste uvođenje anglicizama u situacijama kada u srpskom jeziku ne postoji odgovarajući leksički ekvivalent ili je prevodni ekvivalent u srpskom jeziku suviše dugačak i kao takav ne može efikasno vršiti terminološku funkciju (Prčić, 2011, str. 177–178).

2.2. Principi adaptacije i standardizacije

Da bi određena strana leksema mogla vršiti terminološku funkciju u srpskom jeziku potrebno je pre svega da bude adaptirana na odgovarajući način. Proces adaptacije stranih termina u srpskom jeziku zasniva se na dva osnovna principa, a to su adaptacija preoblikovanjem naspram adaptacije upotrebom nekog od prevodnih postupaka, odnosno semantičkim transferom. Preoblikovanje kao način adaptacije predstavlja proces zamene elemenata jezika davaoca elementima jezika primaoca na fonološkom i morfološkom nivou (*uppercut* > *aperkat*) (Filipović 1986, Prčić 2011, Bajić 2010, Pravopis 2010, Vasić, Prčić i Nejgebauer 2018), dok se adaptacija prevodenjem može izvršiti na jedan od sledećih načina: direktno prevodenje, kalkiranje, delimično kalkiranje, funkcijska aproksimacija (Prčić 2011) i opisno/definijsko prevodenje (Hlebec 2009). Direktno prevodenje podrazumeva neposredno prevodenje značenja reči (*fencing* > mačevanje), dok se kalkiranje odnosi na polimorfemske reči i predstavlja doslovno prevodenje elemenata reči iz jezika davaoca elementima iz jezika primaoca (*street luge* > ulično sankanje). Ukoliko se radi o polimorfemskim rečima kod kojih se jedan element prevodi, a drugi pozajmljuje u pitanju je delimično kalkiranje (*winter duathlon* > zimski duatlon). Funkcijska aproksimacija jeste prevodni postupak kojim se sadržaj iz jezika davaoca izražava jezičkim sredstvima iz jezika primaoca sa ciljem da se što vernije predstavi funkcija reči (*ice diving* > ronjenje pod ledom). Opisno prevodenje predstavlja izražavanje sadržaja denotata u formi definicije ili opisa (*derobement* > sečivo koje je bilo sakriveno ili nedostupno protivnikovoj paradi). Koju od navedenih alternativa je u određenoj situaciji bolje upotrebiti zavisiće od niza činilaca, a značajno je pomenuti to da nekada neće biti moguće zadovoljiti sve navedene karakteristike idealnog termina, te će biti neophodno neku karakteristiku zanemariti u korist druge koja se u datom slučaju smatra važnijom. Kada je reč o ostalim alternativama kojima se pribegava u procesu preuzimanja strane terminologije moramo podsetiti i na pojavu termina u izvornom engleskom obliku, što nije prihvatljivo sa stanovišta jezičke norme, ali nije retka pojava. Takođe, nije neuobičajena pojava naporednog navođenja dva različita oblika termina. O svim pomenutim alternativama detaljnije ćemo govoriti u analizi.

Terminološka standardizacija uključuje predlog standardnog termina utemeljenog na jezičkim, stručnim i pragmatičkim principima, koji bi idealno trebalo

da bude samo jedna terminološka jedinica. Budući da praksa pokazuje postojanje više naziva istog pojma, standardizacija podrazumeva predlog standardnog termina i jedne ili više varijanata. U procesu standardizacije sportskih termina model koji se koristi zasniva se na sledećim principima: jednoznačnost i nesinonimnost (iz ugla struke), sistemnost, prozirnost i produktivnost (sa gledišta jezičkog standarda) i kratkoća i učestalost (sa stanovišta pragmatičnosti) (Milić, 2013, str. 81)¹. Dakle, da bi određena jezička jedinica mogla na odgovarajući način da vrši terminološku funkciju u okviru nekog stručnog registra potrebno je da poseduje navedene osobine.

2.3. Dosadašnja istraživanja anglicizacije i sportske leksike na našim prostorima

Interesovanje za stručne terminologije poslednjih decenija rezultat je napretka tehnologije i rastuće potrebe za specijalizovanom komunikacijom između ljudi koji govore različitim jezicima (Cabré, 1999, str. 9). Kako je proces standardizacije stručne terminologije u bilo kojoj oblasti veoma obiman i skup posao², mnogo ne iznenađuje činjenica da ovaj proces u našoj zemlji u sferi sporta još uvek nije u potpunosti sproveden. Sa druge strane, s obzirom na to da postoje brojni radovi koji teorijski razmatraju pitanja standardizacije možemo konstatovati da dobra osnova za sprovođenje ovoga zadatka već odavno postoji (Fekete, 2000, str. 78). Poslednjih decenija temom anglicizacije srpskog (odnosno srpsko-hrvatskog) jezika bave se brojni autori na našem govornom području (Filipović 1986, Bajić 2010, Prčić 2011, Mišić Ilić 2011, Radić Bojanić 2007), a u datim teorijskim okvirima sprovode se novija istraživanja anglicizama u različitim stručnim oblastima (Silaški 2012, Milić 2013; 2015, Budinčić 2018). Sportski termini bili su predmet naučnih istraživanja, kako u domenu standardizacije stručne terminologije ove oblasti u srpskom jeziku uopšte (Milić 2013; 2015, Budinčić 2015; 2018, 2019a, Vučković i Mandarić 2018, Milić at al. 2017, Milić i Kardoš 2016) tako i u sferi brojnih drugih pitanja u sportsko-lingvističkom kontekstu (Panić Kavgić 2016, Milić 2016, Budinčić 2019b; 2020). Kada je reč o radovima u vezi sa standardizacijom terminologije borilačkih sportova značajno je pomenuti rad o adaptaciji izvorno japanske terminologije borilačkih veština u engleskom i srpskom jeziku autorki M. Milić i A. Kardoš (2016). U ovom radu se u okviru izdvojenog korpusa detaljno analiziraju specifičnosti u procesu adaptacije i standardizacije terminologije džuda i karatea, te se, što je veoma značajno, navodi da je u toku proces izrade sportskog rečnika u kome će se između ostalih naći i termini ovih sportova.

¹ Prema Šipki, termini kao osnovne jezičke jedinice u okviru stručnog registra trebalo bi da poseduju sledeće osobine: transparentnost, internacionalnost, ustaljenost, kratkoća, sistemnost, nedvosmislenost, preciznost, nesinonimnost (Šipka, 1998, str. 128). Slične osobine izdvaja Bugarski (1996, str. 26), i to: sistemnost, produktivnost, jednoznačnost, internacionalnost, motivisanost, raširenost, stabilnost, konotacije, kratkoća i lakoća pisanja i izgovora, dok Gortan-Premk (2004, str. 116–125) navodi sledeće osobine ovih jezičkih jedinica: ograničena sposobnost polisemije, ograničena derivaciona sposobnost, nesinonimnost, veća sposobnost uspostavljanja antonimskih odnosa.

² Više videti u radu *Uloga menadžmenta terminologije u kreiranju jezičke politike i u procesu jezičkog planiranja: kako uhvatiti priključak sa svetom?* J. Filipović (2002).

3. Analiza korpusnog materijala

Korpus borilačkih sportova u okviru oblasti sporta kao organizovane društvene aktivnosti veoma je širok, te ćemo se u ovome radu usmeriti samo na jedan manji broj njih, i to na olimpijske borilačke sportove: boks, mačevanje, džudo, karate, tekvondo i rvanje. U okviru odabranih sportova izdvojićemo izvestan broj termina na engleskom i njihove ustaljene ekvivalente na srpskom jeziku kako bismo sagledali specifičnosti i alternative u procesu adaptacije u trenutnim okolnostima koje karakteriše nedostatak standardizovanih terminoloških rečnika. Pretpostavka od koje smo krenuli u ovome istraživanju jeste da ćemo u korpusu pronaći određen broj preoblikovanih i izvornih anglicizama, što se u analizi ispostavilo kao tačno. Međutim, pored takvih jezičkih oblika primetili smo i prisustvo termina adaptiranih ostalim metodama adaptacije, kao i neke druge specifičnosti, što ćemo ilustrirati primerima u nastavku rada.

Brojne sportske termine susrećemo u stručnoj literaturi, u sportskim enciklopedijama, kao i na zvaničnim stranicama sportskih saveza i drugim sajtovima koji nude sportske sadržaje, te smo leksiku za analizu u ovome radu izdvojili iz korpusa koji su činili: sportske enciklopedije *The Sports Book* i *Sportovi – vizuelna enciklopedija*, stručna literatura i izvori sa interneta – sajtovi sportskih saveza i sportskih klubova u Srbiji³. U okviru svakog od šest olimpijskih borilačkih sportova izdvojili smo određeni broj osnovnih termina, te ćemo u analizi dati podatke o načinu adaptacije za svaki od njih (A – preoblikovanje, D – direktni prevod, K – kalkiranje, FA – funkcijska aproksimacija, O – opisno/definijsko prevođenje) i ukazati na različite uočene specifičnosti. Verujemo da rezultati analize mogu predstavljati vredan pokazatelj prisutnih tendencija u procesu adaptacije ovog sloja sportskih termina u srpskom jeziku, ukazati na složenost ovoga procesa, te poslužiti za preispitivanje aktuelnih modela standardizacije.

1. Terminologija boksa⁴

- (1) *boxing* > boks [A]
- (2) *boxing-match* > boks-meč [A]
- (3) *round* > runda [A]
- (4) *ring* > ring [A]
- (5) *direct* > direkt [A]

³ Ovde vredi pomenuti publikaciju pod nazivom *Veliki ilustrirani rečnik borilačkih veština* (Dačić 2001), koja nudi mnoštvo interesantnih informacija u vezi sa sportovima i sportistima iz oblasti borilačkih veština, te kao takva može biti veoma interesantno štivo za mnoge ljubitelje sporta. Ova knjiga bi se mogla okarakterisati kao *leksikon* pojmova iz oblasti borilačkih sportova, međutim ne i kao rečnik standardnih termina. Zatim, od dostupne literature značajno je izdvojiti knjigu *Zlatna pravila japanskog karatea* (Šimić 2015), gde se mogu naći pojašnjenja značenja za ukupno 330 termina karatea, što se može okarakterisati kao vrlo značajan leksikografski doprinos. Ostali izvori koji nam stoje na raspolaganju jesu rečnici koji nisu iz uže stručne oblasti borilačkih sportova, te se ovi specifični termini u njima ne mogu naći.

⁴ Prva bokserska pravila pojavila su se sredinom 19. veka u Engleskoj, dok u Srbiji ovaj sport postoji od 1912. Godine 1804. boks je postao olimpijski sport (Šiljak, 2007, str. 148).

- (6) *hook* > kroše [A]; *crochet* (fr.) – sa značenjem 'kuka, kukica'
 (7) *uppercut* > aperkat [A]

Kao što možemo videti svi izdvojeni termini u okviru terminologije boksa su adaptirani preoblikovanjem. Kod primera broj (6) primećujemo da je termin u srpskom nastao preoblikovanjem termina iz francuskog jezika, što ukazuje na direktan uticaj ovoga jezika na srpski. Interesantna pojava prisutna je u prvom i drugom primeru gde je adaptacija izvršena uz eliptiranje, odnosno izostavljanje sufiksa 'ing', te termini predstavljaju primere pseudoanglicizma. Značajno je pomenuti da je termin *boks* postao opštevažeći nakon Drugog svetskog rata, dok je pre toga za ovaj vid borbe na našim prostorima bio korišćen termin pesničenje (Ćirković i Jovanović, 1992, str. 41). Ovaj podatak ukazuje na to da je usled sportske i jezičke globalizacije ustaljeni domaći termin istisnut i zamenjen internacionalnim, koji je od tada opšteprihvaćen u našem jeziku. Izdvojeni termini su ustaljeni u upotrebi i nisu prisutni varijantni oblici.

2. Terminologija mačevanja⁵

- (1) *fencing* > mačevanje [D]
 (2) *fencer* > mačevalac [D]
 (3) *fencing bout* > borba u mačevanju [D]
 (4) *piste* > pista [A] (sa značenjem 'deo borilačkog prostora određenog za borbu')
 (5) *foil* > floret [A]
 (6) *épée* > mač [D]
 (7) *sabre* > sablja [A]
 (8) *foilist* > takmičar u floretu / floretist [D/A]
 (9) *epeeist* > takmičar u borbama mačem [D]
 (10) *sabreur* > takmičar u borbama sabljom / sabljaš [D/A]
 (11) *attack* > napad [D]
 (12) *parry* > odbrana / parada [D/A]
 (13) *riposte* > protivnapad / riposta [D/A]
 (14) *phrase d'armes* > faza borbe [FA] (sa značenjem 'poslednji deo borbe pre zaustavljanja koji je sadržao ofanzivne i/ili defanzivne akcije takmičara')
 (15) *derobement* > (O) (sa značenjem 'sečivo koje je bilo sakriveno ili nedostupno protivnikovoj paradi')

Kao što možemo videti u navedenim primerima, oblici u kojima se termini mačevanja pojavljuju u izdvojenom korpusu u srpskom jeziku nastali su uglavnom preoblikovanjem i direktnim prevođenjem, ali postoje i primeri adaptacije funkcijskom aproksimacijom i opisno, što je ilustrovano primerima (14) i (15). Interesantno je pomenuti da su zvanična Pravila mačevanja iz 2015. godine prevedena sa francuskog

⁵ Prvi mačevalački klub osnovan je u Srbiji 1857. godine (Šiljak, 2007, str. 148). Floret i sablja bili su na programu prvih modernih Olimpijskih igara, a mač se javlja 1900. godine.

Ovde vredi pomenuti publikaciju pod nazivom *Rečnik evropskog bojevog mačevanja. Uvod u srpsku terminologiju klasičnog bojevog mačevanja Evrope* autora Aleksandra Stankovića (2017). Međutim, kako se ona „ni terminološki ni namenski ne podudara sa rečnicima mačevanja kao borilačkog sporta” (Stanković 2017) o njoj ne možemo govoriti u domenu terminološke standardizacije mačevanja kao borilačkog sporta.

jezika na srpski i da prevodilac daje napomenu, odnosno dodatna detaljna pojašnjenja u vezi sa pojmovima (14) i (15) pošto ih nije bilo moguće prevesti direktno. Pored prisustva u primerima (14) i (15) francuski jezik u engleskoj terminologiji prepoznajemo i u primeru (6). U izdvojenom korpusu uočavamo naporednu upotrebu dva alternativna oblika u srpskoj terminologiji, što ilustruje više prikazanih termina.

3. Terminologija džuda⁶

- (1) *judo* > džudo [A]
- (2) *judoka / judoist* > džudista, džudistkinja [A]
- (3) *ippon* > ipon (poen kojim se ostvaruje pobeda) [A/O]
- (4) *waza-ari* > vazari [A]
- (5) *yuko* > juko [A]
- (6) *koka* > koka [A]
- (7) *shido* > šido (prekršaj) [A/D]
- (8) *goshin-jitsu* > gošin-džicu (samoodbrana) [A/D]
- (9) *ude-hishigi-hara-gatame* > udehišigi-haragatame (poluga stomakom) [A/D]⁷

4. Terminologija karatea⁸

- (1) *karate* > karate [A]
- (2) *karateka / karateist* > karatista, karatistkinja [A]
- (3) *dojo* > dođo / sala za vežbanje [A/D]
- (4) *tameshiwari* > tamašivari / demonstracija lomljenja [A/D]
- (5) *kata* > kata / simulacija borbe protiv jednog ili više zamišljenih napadača [A/O]
- (6) *kumite* > kumite, sparring borba [A/D]
- (7) *ki* – 'intuitivnost', 'svrsishodnost akcije' [Značenje: mentalna snaga, intuitivnost, instikt, iskustvena moć, spiritualna inicijativa, osećanje da je čovekov Ego samo deo univerzuma, materijalni izraz duha koji vlada vasionom, univerzalni duh koji prožima čoveka i nalazi izraz u njegovom delovanju (Jorga, 1998, str. 110)]
- (8) *kyo* – 'prepoznavanje prilike' [Značenje: uočavanje dobre, prave šanse za napad, otkrivanje slabe tačke i odsustva duga, nepažnje i nesmotrenosti protivnika; momenat kada borcu nasuprot nama popusti borbena odlučnost, kada popusti njegova mentalna snaga, pravi je trenutak za izvođenje odgovarajuće tehnike (Jorga, 1998, str. 110)]
- (9) *michi* > mići, staza, put, dužnost [A/D]
- (10) *kosa dachi* > kosa daći, stav ukrštenim nogama [A/D]

Terminologija džuda i karatea specifična je po tome što vodi poreklo iz Japana gde su nastale ove borilačke veštine. Na osnovu analize terminologije ovih sportova u

⁶ Ovaj sport se pojavio u devetnaestom veku. Jedan je od najkompleksnijih sportova Dalekog istoka. Olimpijska disciplina postao je 1964. godine (Ćirković i Jovanović, 1992, str. 22). Reč *džudo* na japanskom jeziku znači 'nežan način'. Džudo je borilačka veština u kojoj takmičari nastoje oboriti protivnika na zemlju koristeći samo ruke. Prvi džudo klub u Srbiji je osnovan 1953. godine.

⁷ Kako se iste specifičnosti javljaju u okviru terminologije džuda i karatea, u nastavku ćemo objedinjeno dati komentare za ova dva sporta.

⁸ Karate je borilačka vještina koja se razvila iz kineskih borilačkih tehnika. U ovome sportu koriste se ruke, šake, laktovi, kolena, stopala i glava (The Sports Book, 2007, str. 218).

radu M. Milić i A. Kardoš (2016) došlo se do zaključka da je ona u srpskom jeziku u najvećoj meri nastala preuzimanjem iz engleskog jezika, kako prevođenjem tako i preoblikovanjem, ali da upotreba pojedinih oblika ukazuje na mogući direktni uticaj japanskog jezika na formiranje termina u srpskom. U radu se zatim zaključuje da je „sadržinska adaptacija izvorno japanskih termina u srpskom jeziku u celosti [je] izvršena preuzimanjem značenja termina iz engleskog jezika” (Milić i Kardoš, 2016, str. 222).

U našem korpusu primećujemo da su u stručnoj upotrebi prisutni termini nastali preoblikovanjem i da se uz njih često navode objašnjenja ili direktni prevodi engleskog prevodnog ekvivalenta na srpski što je opravdano s obzirom na semantičku neprozirnost ovakvih oblika te time i nemogućnost razumevanja njihovog značenja van uskostručnih krugova.

U okviru sportova poreklom iz Japana nešto detaljnije razmatranje zahteva adaptacija termina koje nije moguće direktno prevesti – takvi su primeri (7) i (8) u izdvojenom korpusu terminologije karatea. Oni označavaju određene filozofske principe koji se nalaze u osnovi ovoga sporta, te je potpuni prenos njihovog značenja u naš jezik moguć samo kroz nešto opširnija tumačenja. S obzirom na to da je karate u kulturi iz koje potiče više od sporta, odnosno predstavlja jednu posebnu filosofiju, ne iznenađuje postojanje ovakvih pojmova. Ipak, važno je napomenuti da ovakva jezička pitanja ne predstavljaju nerešive probleme – ukoliko ne postoje leksička sredstva za prevod termina na srpski jezik, termin se može adaptirati preoblikovanjem, a posebnu pažnju u takvom slučaju potrebno je posvetiti definiciji koja bi po standardnoj leksikografskoj normi trebalo da bude data u formi ne dužoj od jedne rečenice.

Primećujemo da određeni termini koji su ustaljeni u jezičkoj praksi odstupaju od osnovnih načela Pravopisa u vezi sa transkripcijom reči. Takav je slučaj kod termina pod brojem (9) i (10) u katrateu, gde bi prema Pravopisu ovi termini trebalo da postoje u obliku *miči* i *kosa dači*, umesto *mići* i *kosa daći*⁹. S obzirom na to da su ovi termini odavno ustaljeni u upotrebi u stručnim krugovima, postavlja se pitanje da li je za ovakve izmene kasno.

Oblast terminologije borilačkih sportova na našim prostorima jednim svojim delom na izvestan način predstavlja poligon na kome se ukrštaju Zapadni (u ovom slučaju prvenstveno jezički) i Istočni (sportski, sociološki, kulturološki) uticaji, te bi osim sa lingvističkog aspekta ovaj korpus mogao biti veoma izazovan predmet brojnih multidisciplinarnih istraživanja.

5. Terminologija tekvonda¹⁰

(1) *taekwon-do* > tekvondo [A]

(2) *taekwondoist* > tekvondoist, tekvondoistkinja, tekvondoka [A]

⁹ Na pojavu ovako transkribovanih reči ukazuje se kod Milić i Kardoš (2016). Autorke navode da ovakvi jezički oblici ukazuju na mogući direktni uticaj japanskog jezika na srpski. Termini su preuzeti iz rečnika karatea koji daje Simić (2015).

¹⁰ „Tekvondo je korejska veština samoodbrane i borbe hitrim i spektakularnim pokretima i udarcima nogama” (Sportovi – Vizuelna enciklopedija, 2007, str. 314). Kao i karate u svetu je postao poznat polovinom dvadesetog veka (Čirković i Jovanović, 1992, str. 28). U Srbiji se javlja 985. godine, a na programu Olimpijskih igara našao se 2000. godine.

- (3) *dobok* > dobok [A] (sa značenjem 'odeća koju nose takmičari')
- (4) *poomsae* > forma, pom-se [D/A]
- (5) *kyorugi* > kjourugi (borba) [A/D]
- (6) *chong* > čong (plavi) [A]
- (7) *hong* > hong (crveni) [A]
- (8) *shi-jak* > 'Ši jak!' [A] (oznaka za početak runde)
- (9) *keu-man* > 'Kjuman!' [A] (oznaka za kraj runde)

U adaptaciji terminologije tekvonda koji potiče iz Koreje, uočavamo pojave koje su prisutne i u okvirima terminologije džuda i karatea. Preoblikovanje kao i naporedna upotreba preoblikovanih i prevedenih termina osnovne su odlike koje, između ostalog, karakterišu i ovaj sportski terminosistem u srpskom jeziku. Može se konstatovati da je engleski jezik odigrao ulogu posrednika prilikom formiranja terminologije tekvonda u Srbiji. Interesantno je izdvojiti primer (2) gde se u srpskom jeziku javljaju nazivi za takmičare u oblicima za muški i ženski rod.

6. Terminologija rvanja¹¹

- (1) *wrestling* > rvanje [D]
- (2) *Salut* – Poziv rvačima da se pozdrave.
- (3) *Start* – Poziv rvačima koji stoje u uglovima strunjače da dođu na sredinu kako bi bili pregledani. Potom se rukuju i vraćaju svaki u svoj odgovarajući ugao, te čekaju zvižduk sudije kojim ih poziva da započnu borbu.
- (4) *Contact* – Sudija traži da rvač postavi ruke na leđa protivnika koji se nalazi ispod njega u parteru. Rvači u stojećem položaju treba da zauzmu kontakt „prsa o prsa”.
- (5) *Open* – Rvač treba da promeni svoj položaj i prihvati otvorenu borbu.
- (6) *Dawai* – Sudija poziva rvače na aktivniju borbu.
- (7) *Attention* – Sudija upozorava pasivnog rvača pre nego što se dodeli javna opomena, da zauzme korektnu poziciju u parteru.
- (8) *Touoche* – Reč koja označava da je rvač pobeđen „tušem”. Tom prilikom sudija u sebi kaže „tuš”, udari rukom po strunjači i daje znak zviždaljkom da označi kraj meča. (od francuskog oblika *touché*)
- (9) *Defaite* – Protivnik je pobeđen. (od francuskog oblika *défaite*)

Ono što bismo mogli izdvojiti kao specifično u okviru terminologije rvanja jeste upotreba velikog broja semantički prozirnih termina s obzirom na to da su tehnike u ovome sportu mahom označene rečima iz opšteg leksičkog fonda, kao na primer, bočna bacanja, uvijanja i presavijanja, okretanja i prevrtanja i sl. što ukazuje da je terminologija u našem jeziku izgrađena korišćenjem leksičkog potencijala srpskog jezika. Ovde je važno istaći specifičnosti jezika sudijskog rečnika, koji je deo zvaničnog dokumenta pod nazivom *Međunarodna pravila rvanja*, a koja su sa engleskog jezika prevedena na srpski. Rečnik je sastavljen od termina na engleskom i francuskom jeziku uz navođenje detaljnog pojašnjenja značenja za svaki dati termin, što je ilustrovano prethodno navedenim primerima.

¹¹ Rvanje je jedan od najstarijih borilačkih sportova na bazi hvatanja. Još 708. g. n. e rvanje je bilo deo antičkih Olimpijskih igara (Ćirković i Jovanović, 1992, str. 21), a deo modernih postalo je 2004 (Šiljak, 2007, str. 151). U Srbiji je prvi rvački klub osnovan 1911. godine.

3.1 Diskusija

Data analiza pokazuje da su negativne posledice nedostatka specijalizovanih sportskih rečnika vidljive u praksi. Kao što smo prethodno istakli, u procesu adaptacije se pribegava obema mogućim alternativama, kako preoblikovanju tako i prevodenju. Naporedna upotreba termina je prisutna u situacijama kada su preoblikovani termini semantički neprozirni te kao takvi mogu biti nerazumljivi pojedincima van uskostručne oblasti. Iako jeste dominantan, engleski jezik nije jedini koji ima uticaj na sportsku terminologiju u srpskom jeziku. Izvesni uticaji dolaze iz japanskog i francuskog, te u nekim situacijama nije moguće sa sigurnošću tvrditi da li je terminologija u srpskom jeziku nastala usled direktnog uticaja ovih jezika ili posredno preko engleskog. Dalje možemo primetiti da razuđenost odabranog sportskog terminološkog korpusa pokazuje da rešavanje standardnojezičkih pitanja u ovoj oblasti jeste veoma kompleksan posao koji zahteva sistematičan pristup, te da u njemu usled različitog porekla termina, raznolikosti u ustaljenoj jezičkoj praksi i sl. osim primene opštih principa adaptacije i standardizacije postoji potreba za dodatnim razmatranjima specifičnosti terminološke standardizacije gotovo svake sportske discipline ponaosob.

Usled broja aktivnih učesnika u sportskim događajima, poput sportista, sportskih trenera, sportskih novinara, reportera, navijača na sportskim terenima i ljudi koji redovno prate sportska dešavanja, sportska terminologija je više nego bilo koja druga stručna oblast deo svakodnevnog jezika, pa je procesu standardizacije ovoga terminosistema potrebno pristupiti imajući u vidu takav vanlingvistički kontekst. Uobičajeno je da se proces terminološke standardizacije zasniva na principu izdvajanja jednog termina koji se preporučuje kao standardni termin, te drugih jezičkih oblika koji su njegove (nestandardne) alternative. Međutim, terminologija sportova sa Dalekog istoka nas posebno navodi na zaključak da je uprkos uvreženom nastojanju da se sinonimija prilikom standardizacije u okviru terminoloških sistema svede na što manju meru, postoje situacije kada je od izuzetne važnosti otvorenost za alternative. Insistiranje na terminima koji se koriste samo u stručnim krugovima onemogućilo bi razumevanje značenja za širu publiku, što pragmatički nije poželjno. Stoga, moramo zapaziti da iako je sinonimija nepoželjna osobina idealnog termina, veoma je prisutna u pojedinim sportovima, te bi, uzimajući u obzir opisani društveno-jezički kontekst, možda trebalo da bude više prihvaćena sa lingvističkog i standardnojezičkog stanovišta. Međutim, kako ipak svaki termin nije moguće prevesti, do odgovarajućeg rešenja ovih pitanja verujemo da se može doći kroz veću angažovanost lingvističke i stručne javnosti u smislu leksikografskog opisa terminološkog sistema u srpskom jeziku. Dobro osmišljena leksikografska rešenja u obliku definicija koje treba da ima svaki rečnik, a koja će biti dovoljno informativna za sportiste i one koji to nisu, te dodaci u rečnicima u formi kratkog opisa sportova i slično mogli bi pomoći u otklanjanju pomenutih poteškoća u razumevanju sportskih termina.

4. Novi pristupi u procesu utvrđivanja i širenja jezičke norme

Raznolikost i rasprostranjenost odabranog sportskog terminološkog korpusa bez sumnje pokazuje da rešavanje standardnojezičkih pitanja u ovoj oblasti jeste veoma kompleksan posao. Osim primene opštih principa adaptacije i standardizacije termina koji se odnose na sport kao jedinstven stručni domen, uočavamo da postoji potreba za dodatnim razmatranjima specifičnosti terminološke standardizacije gotovo svake sportske oblasti ponaosob. Izrada sportskih rečnika za različite sportske discipline, koji bi trebalo da budu osnova na kojoj će počivati širenje standardnojezičke norme¹² zahteva mnogo vremena i sredstava, te nije izvesno kada bismo mogli očekivati da se ovaj proces završi. Ipak, iako je jasno da terminološki rečnici jesu neophodni, sama izrada rečnika, nažalost, nije dovoljna da bi se standardni termini koristili u praksi i tako uspešno dugoročno rešilo pitanje upotrebe stručnih termina u sportskoj oblasti (Auger 1986 u Cabré, 1999, str. 49–50). Upravo iz tog razloga nameće se potreba za razmatranjem određenih novih pristupa standardnojezičkim pitanjima. Povezivanje specifičnih sportskih oblasti sa drugim aktuelnim društvenim temama u okviru nastave engleskog jezika na osnovnoškolskom, srednjoškolskom i visokoškolskom nivou obrazovanja može biti jedan od vrlo delotvornih načina rada na rešavanju ovoga pitanja. Takođe, ovde je važno primetiti da ono što neke od analiziranih sportova izdvaja jeste prisustvo neraskidive povezanosti sa istočnjačkom kulturom koja je upravo preko njih došla na Zapad i na naše prostore¹³, te upravo ova kulturološka dimenzija može poslužiti kao osnova za osmišljavanje različitih projektnih aktivnosti koje bi doprinele razvijanju svesti kod mladih ljudi o značaju poznavanja različitih kultura i važnosti standardnojezičke norme. Naime, bilo da je reč o sportu sa Dalekog istoka ili sportu koji potiče sa nekog drugog područja, za svaki bi trebalo definisati kulturološki kontekst, te u takvim okvirima kreirati nastavne sadržaje. Osim toga, važno je istaći i da ukoliko određeni termini nisu standardizovani, što neće biti redak slučaj, trebalo bi im pristupiti ukazujući učenicima na alternative u procesu adaptacije, sa posebnom pažnjom usmerenom na leksički potencijal i mehanizme tvorbe reči u srpskom jeziku. Ovakav pristup pospešio bi sticanje englesko-srpske kontaktnojezičke kompetencije, tj. „vrst[e] jezičkog znanja koje se odnosi na valjanu upotrebu elemenata iz jezika davaoca u jeziku primaocu, koji s njim redovno dolazi u dodir” (Prčić, 2011, str. 147), a što predstavlja jedan od izuzetno važnih zadataka savremenog jezičkog obrazovanja. U nastavku navodimo nekoliko predloga aktivnosti koje bi mogle da daju doprinos u procesu razvijanja standardnojezičke svesti i širenja jezičke norme:

¹² Opširno o procedurama jezičke standardizacije videti kod Radovanovića (2003).

¹³ Na Zapadu se interesovanje za borilačke sportove sa Dalekog istoka pojavilo posle Drugog svetskog rata zajedno sa pojavom Brusa Lija, kada je početkom sedamdesetih godina prošlog veka publika u bioskopima imala priliku da se susretne sa do tada neviđenim borilačkim umećem jednoga glumca. Kako je u ove sportove bila utkana i filozofija življenja naroda sa dalekog istoka, oni su za Zapadni svet predstavljali jednu veliku novinu. Ova pojava veoma je značajna tema naučnih istraživanja u domenu kulturoloških studija (Filipović 2011). Sa druge strane, lingvistički aspekti ove oblasti veoma su specifični upravo iz razloga što za razliku od većine drugih sportova koji vode poreklo sa engleskog govornog područja dati sportovi svoju terminologiju nisu prvobitno formirali na engleskom jeziku.

- Izrada savremenih kreativnih metodičkih materijala za nastavu engleskog jezika u kojima bi akcenat bio na upotrebi standardizovanih sportskih termina na engleskom i srpskom jeziku, a koji bi mogli da se koriste u okviru nastave engleskog jezika.
- Projektni zadaci u okviru nastave engleskog jezika usmereni na jezičke i kulturološke teme u vezi sa borilačkim sportovima.
- Organizovanje radionica za nastavnike engleskog jezika u kojim bi bile predstavljene mogućnosti i načini na koje projektne aktivnosti u vezi sa sportovima i terminološkom standardizacijom mogu na kreativan način da se uključe u nastavne aktivnosti.
- Izrada englesko-srpskih rečnika standardizovanih termina i njihovo uključivanje u nastavni proces obrazovnih sportskih institucija.
- Izrada (ilustrovanih) štampanih rečnika sa standardizovanom terminologijom i onlajn rečnika borilačkih sportova koji bi bili dostupni svim mladim ljudima koji treniraju borilačke sportove ili su za njih zainteresovani.
- Kreiranje interaktivnih onlajn sadržaja koji bi imali obrazovni karakter, a koji bi mogli da se koriste u okviru nastavnog procesa ili van njega.
- Uspostavljanje saradnje obrazovnih institucija sa školama borilačkih veština, te promocija standardne jezičke upotrebe u okviru tih grupa.
- Uključivanje specifične nastave engleskog jezika u programe sportskih kampova.
- Organizovanje takmičenja u poznavanju sportova i sportske terminologije na engleskom i srpskom jeziku za učenike osnovnih i srednjih škola, što bi podrazumevalo dobru saradnju između nastavnika jezika i fizičke kulture.

Verujemo da je kroz dobro osmišljen pristup ovom pitanju u okviru nastavnog procesa moguće značajno uticati, pre svega, na razvijanje svesti o postojanju jezičkih normi u domenu adaptacije stranih termina u srpskom jeziku, a potom i na njihovom širenju. Rad na standardizaciji kroz interesantne teme može biti višestruko koristan, jer se kroz ovakav integrisani pristup nastavnom sadržaju učenici bave ne samo jezičkim već i drugim pitanjima iz oblasti opšte kulture, što predstavlja dobar način za razvijanje multidisciplinarnih kompetencija.

5. Zaključak

Polje sportske terminologije kako u svetu tako i u našoj zemlji predstavlja veoma širok i složen leksikološki prostor na kome se odslikavaju brojni jezički i kulturološki fenomeni. Imajući u vidu postojanje veoma velikog broja različitih sportskih disciplina i činjenicu da je sport više nego bilo koja druga oblast deo svakodnevnog života velikog broja ljudi razmatranje standardoloških pitanja u ovoj oblasti predstavlja gotovo neiscrpnu temu. U ovome radu istraživali smo jedan deo terminologije borilačkih sportova u srpskom jeziku sa ciljem da razmotrimo alternative u procesu adaptacije

kojima se najčešće pribegava u situaciji kada nisu dostupni rečnici standardnih termina. Analiza je pokazala da su u okviru adaptacije izdvojenih termina prisutne obe alternative, kako preoblikovanje tako i prevođenje, te da se u izvesnom broju slučajeva javlja potreba za naprednom upotrebom preoblikovanih i prevedenih oblika. Specifičnosti koje smo uočili u okviru svake od analiziranih sportskih oblasti podstakle su nas na razmišljanje o eventualnom preispitivanju aktuelnih principa terminološke standardizacije i o novim pristupima širenju jezičke norme.

Značajna je vest da je u toku izrada novog rečnika sportskih termina u kome će se naći i borilački sportovi, ali je i jasno da je nužno već sada delovati i na drugim nivoima – pre svega na nivou obrazovanja i medija i usmeriti se na osmišljavanje nekih alternativnih oblika promovisanja jezičke norme.

Verujući da je oblast sporta jedna od sfera za koju značajan broj mladih pokazuje interesovanje, smatramo da bi kroz odgovarajuće materijale kreirane za nastavu engleskog jezika bilo moguće uticati na razvijanje svesti o važnosti poštovanja jezičke norme među mlađom populacijom. Naime, kroz raznovrsne interaktivne sadržaje, učenici bi mogli sticati znanja o sportovima, drugim kulturama, razvijati jezičke veštine, učiti novi sportski vokabular i uz to razvijati svest o važnosti upotrebe termina u skladu sa standardom. Uz podršku digitalnih tehnologija ovaj način promocije jezičke norme mogao bi predstavljati model po kome bi se radilo na podsticanju procesa standardizacije terminologije ne samo sporta već i brojnih drugih oblasti.

Literatura

- Auger, P. (1986). Francisation et terminologie : l'aménagement terminologique. In G. Rondeau & J. C. Sager (Eds.). *Terminology 84: terminologie et coopération internationale: la terminologie, outil indispensable au transfert des technologies. Colloque international de terminologie* (pp. 47–55). Québec: Girsterm.
- Bajić, S. (2010). *Anglicizmi u srpskom jeziku*. Banja Luka/Beograd: Besjeda.
- Budinčić V. (2015). Engleski kao internacionalni jezik sporta u vremenu (anglo-) globalizacije. *Srpski jezik*, XX/1, 551–560.
- Budinčić, V. (2018). *Anglicizmi u sportskoj terminologiji*. Beograd: Alfa BK univerzitet.
- Budinčić, V. (2019)a. Između teorije i prakse u oblasti standardizacije naziva određenih sportskih disciplina u srpskom jeziku. U V. Lopičić i B. Mišić Ilić (Ur.), *Jezik, književnost, teorija: zbornik radova* (str. 345–358). Niš: Filološki fakultet.
- Budinčić, V. (2019)b. Eponimi kao vrsta pozajmljenica u srpskom sportskom diskursu. U M. Kovačević i J. Petković (Ur.), *Srpski jezik, književnost, umetnost XIII: zbornik radova* (str. 279–291). Kragujevac: FILUM.
- Budinčić, V. (2020). O nadimcima fudbalskih reprezentacija u srpskom jeziku u svetlu anglicizacije i jezičke norme. *Srpski jezik*, XXV/1, 647–659.
- Bugarski, R. (1996). *Lingvistika u primeni*. Beograd: Čigoja štampa.
- Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, methods, and applications*. Netherlands: John Benjamins.

- Fekete, E. (1996). Otpor prema tuđicama. U J. Plankoš (Ur.), *O leksičkim pozajmljenicama: zbornik radova* (str. 53–57). Subotica/Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Filipović, A. (2011). Borilačke veštine kao model kulturnog dijaloga Zapada sa Istokom, *Antropološke sveske* 18, (n.s.) 7.
- Filipović, J. (2002). Uloga menadžmenta terminologije u kreiranju jezičke politike i u procesu jezičkog planiranja: kako uhvatiti priključak sa svetom?, *Primenjena lingvistika* 3, 73–79.
- Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gortan-Premk, D. (2004). *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*, (2. Izd.), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hlebec, B. (2009). *Opšta načela prevođenja*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Milić, M. (2013). ‘Stvaranje, standardizacija i kodifikacija sportske terminologije u srpskom jeziku’, U: *Aktuelne teme engleskog jezika nauke i struke u Srbiji*, Beograd: CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu. Dostupno na: http://www.academia.edu/5023686/Sila%C5%A1ki_N_and_%C4%90urovi%C4%87_T_Eds_2013_.Aktuelne_teme_engleskog_jezika_nauke_i_struke_u_Srbiji_Current_topics_in_English_for_specific_purposes_at_tertiary_level_in_Serbia_.Beograd_CID_Ekonomskog_fakulteta
- Milić, M. (2015). Creating English-based sports terms in Serbian: Theoretical and practical aspects, *Terminology*. No 21/1. 1–22. Amsterdam: Benjamins.
- Milić, M. (2016). Metaphor in sports terminology in English and Serbian. In: L. Pungă (Ed.). *Language in use: Metaphors in non-literary contexts* (pp. 59–72). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Milić, M., i Kardoš, A. (2016). Adaptacija izvorno japanske terminologije borilačkih veština u engleskom i srpskom jeziku: Teorijski i praktični aspekti. U I. Živančević Sekeruš (Ur.), *Susret kultura IX: zbornik radova* (str. 219–228). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Milić, M., Panić Kavgić O. i Kardoš, A. (2017). Novi englesko-srpski rečnik sportskih termina: makrostrukturne i mikrostrukturne inovacije, U: S. Gudurić i B. Radić-Bojanić (Ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VI: zbornik radova* (str. 245–256). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mišić Ilić, B. (2011). Anglosrpski i Sergliš: Dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog. U V. Vasić (Ur.), *Jezik u upotrebi* (str. 71–93). Novi Sad/Beograd: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filozofski fakultet univerziteta u Novom Sadu, Filološki fakultet univerziteta u Beogradu.
- Panić Kavgić, O. (2106). Leksička kreativnost u nadimcima svetskih tenisera, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XLI /1, 269–299.
- Pešikan, M., Jerković, J., i Pižurica, M. (2010). *Pravopis srpskoga jezika* (izmenjeno i dopunjeno izdanje). Novi Sad/Beograd: Matica srpska / Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Prčić, T. (2011). *Engleski u srpskom* (2. izdanje). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Radić Bojanić, B. (2007). *Neko za chat?*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Futura publikacije.
- Radovanović, M. (2003). *Sociolingvistika*. Novi Sad: IK Zorana Stojanovića.
- Silaški, N. (2012). *Srpski jezik u tranziciji: o anglicizmima u ekonomskom registru*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost ekonomskog fakulteta.

- Šiljak, V. (2007). *Istorija sporta*. Beograd: Univerzitet braća Karić
- Šipka, D. (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Vasić, V., Prčić, T., i Nejgebauer, G. (2018). *Du you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*, (3. elektronsko izd.) Novi Sad: Filozofski fakultet, Dostupno na: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadržaj/2018/978-86-6065-451-1>.
- Vučković, M. i Mandarić, S. (2018). Analysis of Terms and Expressions in Figure skating, In S. Mandarić, L. Moskovljević, M. Marković & M. Ćosić (Eds.), *Proceedings book: Effects of Applying Physical Activity on Anthropological Status of Children, Adolescents and Adults* (pp. 353–360). Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Sport and Physical Education.
- Wüster, E. (1981). L'étude scientifique générale de la terminologie, zone frontalière entre la linguistique, la logique, l'ontologie, l'informatique et les sciences des choses. Rondeau & Felber 1981. 55–114.

Izvori

- Ćirković, Z. i Jovanović, S. (1992). *Borenja Boks – Karate*. Beograd: Fakultet fizičke kulture Univerziteta u Beogradu.
- Dačić, D (2001). *Veliki ilustrovani rečnik borilačkih veština*. Novi Sad: Domla Publishing. *Sportska pravila*. Internacionalna tekvondo federacija. <https://itftkd.sport/rules/>
- Jorga, I. (1998). *Tradicionalni fudokan karate. Moj put*. Beograd/Berlin/Moskva: Fudokan Press International.
- Jovanović, S. (1992). *Karate1 teorijska polazišta*. Beograd: Fakultet fizičke kulture Univerziteta u Beogradu.
- Međunarodna pravila rvanja Rvačkog saveza Srbije* (2009). http://www.wrestling-serbia.org.rs/pravilnici/pravila_2009.pdf
- Međunarodna pravila rvanja*. Rvački savez Srbije. https://www.wrestling-serbia.org.rs/pravilnici/pravila_international.pdf
- Popović, D. (2004). *Borenja 1 (džudo i samoodbrana)*. Priština: Fakultet za fizičku kulturu univerziteta u Prištini
- Rečnik džudo kluba*. <http://www.novosadskijudoclub.com/judo/84-2/>
- Rečnik tekvondo kluba Lav Beograd*. http://www.tkdLav.com/recnik_1.html
- Simić, N. (2015). *Zlatna pravila japanskog karatea I, II, III*. Beograd: CICERO.
- Sportovi – Vizuelna enciklopedija 2007*. Beograd: Kreativni centar (QA International, Canada).
- Stanković, A. (2017). *Rečnik evropskog bojevog mačevanja. Uvod u srpsku terminologiju klasičnog bojevog mačevanja Evrope*. Beograd: Centar Fabula nostra.
- Statuti i pravilnici tekvondo asocijacije Srbije*. <https://tas.org.rs/statuti-i-pravilnici/>
- Stubbs, R. (2007). *The Sports Book*. DK.
- Takmičarska pravila*. Bokserski savez Srbije. <https://bokserskisavez.rs/wp-content/uploads/2018/09/AOB-Competition-Rules-01.02.2015.pdf>

- Takmičarska pravila*. Mačevalački savez Srbije (2015) [http://www.mss.org.rs/dokumenta/Tehni%C4%8Dka_pravila_\(t\)_dec.2015\)ENG.pdf](http://www.mss.org.rs/dokumenta/Tehni%C4%8Dka_pravila_(t)_dec.2015)ENG.pdf)
- Takmičarska pravila. Tradicionalni karate*. (1998). Beograd: Međunarodna tradicionalna karate federacija.
- Takmičarski pravilnik Džudo saveza Srbije*. (<https://fa5c8cd86f67c21aad0-cc0fbd3b2f0bab9d7813811ccf221397.ssl.cf5.rackcdn.com/documentation/4/7cua82bm1e5onj14rskixqt3gvfdw6p9.pdf>)
- Takmičarski pravilnik Karate saveza Srbije* (2020). <http://karateserbia.org/wordpress/wp-content/uploads/2020/03/2019-03-24-TAKMICARSKI-PRAVILNIK-KFS-ver-2020.pdf>
- Tehnička pravila*. Bokserski savez Srbije (2015). http://www.americanbc.org/imagenes/servidor/file/Reglamentos/AIBA-Technical-Rules-01_02_2015.pdf
- Tehnička pravila*. Mačevalački savez Srbije. [http://www.mss.org.rs/dokumenta/Tehnicka%20pravila%20\(t\)%20dec.2010_29.pdf](http://www.mss.org.rs/dokumenta/Tehnicka%20pravila%20(t)%20dec.2010_29.pdf)

Valentina Budinčić

ADAPTATION OF SPORTS TERMS FROM ENGLISH IN SERBIAN ON THE CORPUS OF MARTIAL ARTS

Summary

In this paper we analyzed the specifics of combat sports terminology that is used in Serbian, given that official dictionaries with standard terms are not currently available. We focused on Olympic combat sports (boxing, fencing, judo, karate, taekwondo and wrestling) and investigated alternatives in the process of terminology adaptation. Namely, during the adaptation of foreign terminology in the Serbian language, there are two possibilities: adaptation by transshaping versus adaptation using some of the translation procedures (literal translation, structural translation, partial structural translation, functional approximation and descriptive translation). The research was placed in the context of anglicization, theory of terminology standardization and translation. The corpus consisted of sports encyclopedias, dictionaries and databases on the Internet. The analysis showed that in the process of adaptation of chosen terms, both alternatives – transshaping and translation – are present, and that in a number of cases there is a need for parallel use of transshaped and translated terms. The specifics that are revealed within each of the sports we analyzed prompted us to think about a possible re-examination of current approaches to terminological standardization. Believing that the field of sports is one of the domains in which most young people show interest, we believe that through appropriate materials created for teaching English, it would be possible to raise the awareness of the importance of language norm among the younger population. The results obtained in the selected corpus can indicate current trends in the process of adaptation of sports terminology in the Serbian language as a whole.

vvalentinab@yahoo.com

Daniel Russo

University of Insubria

Department of Human Sciences, Territory and Innovation

AN ALTERNATIVE SPELLING FOR ENGLISH: CONTEMPORARY APPROACHES AND SIMPLIFICATION CRITERIA

Abstract: The history of English spelling is characterised by periods of discontinuity and a slow and relentless shift from a phonemic orthography to a morphophonemic system. There have been two periods when spelling reform of the English language has attracted particular interest: the first was from the middle of the 16th to the middle of the 17th century, when a number of publications and dictionaries outlining proposals for reform were published; the second was between the 18th and early 20th centuries and linked to the development of phonetics as a science. For example, Noah Webster's dictionary included an essay on the oddities of modern orthography and his proposals for reform (some of which would become hallmarks of American English spelling). The purpose of this study is to review proposals for English-language spelling reform since the 1950s – New Spelling, Regularised English, Spelling Reform 1, Cut Spelling, Shavian, Interspel, and the Petersonian English Alphabet – to identify their main common traits by highlighting the underlying ideas of simplification. All the models under consideration show a preference for a phonemic spelling system as an ideal in the direction of linguistic simplicity.

Keywords: English spelling, history of English, spelling reform, simplification

1. Introduction

Since the Second World War, English has arguably become the major *lingua franca* in international communication and the most extensively studied second language (L2) in the world. Despite its relative lack of complexity (the notion of simplicity in this respect will be explored towards the end of this paper), one of the main difficulties encountered by both native and non-native English speakers is its spelling, which is characterised by “a lack of system and consistency in the relationship between the sounds of the spoken language and the symbols of the written language” (Upward & Davidson, 2011, p. 1). Anyone who possesses even basic proficiency in contemporary standard English will likely discern the mismatch between the written form and the pronunciation of words, such as in *cough*, *rough*, *though*, *through*, *thorough*, and *plough*, which are spelt with the same *-ough* ending but are phonetically actualised by a variety of different phonemes. Based on such observations, the English spelling system has historically drawn criticism from multiple sources (linguists, writers, scholars, scientists, etc.). It has been

characterised as “a disguise for pronunciation” (Jerome, 1889, in Jespersen, 1905, p. 246), a “pseudo-historical and anti-educational abomination” (Jespersen 1905, p. 246), “the world’s most awesome mess” and “the soul and essence of anarchy” (Pei, 1953, p. 310–311), “a chaotic concoction of oddities without order or cohesion” (Follick, 1965, p. 1), “an insult to human intelligence” (Wandruszka, 1990, p. 104), and, in layman’s terms, “quite crazy” (Weekley, 1965, p. 11). Spelling reform for the English language was championed as early as the 16th century by authors such as John Hart, who concluded that “in the moderne and present maner of writing [...] there is such confusion and disorder, as it may be accounted rather a kind of ciphing [...] a long and tedious labour, for that it is unfit and wrong shapen for the proportion of the voice” (1569 in Vallins, 1965, p. 94), and lexicographer Thomas Sheridan, who emphasised the impact of spelling on literacy:

Such indeed is the state of our written language, that the darkest heioglyphics [sic], or most difficult cyphers which the art of man has hitherto invented, were not better calculated to conceal the sentiments of those who used them from all who had not the key, than the state of our spelling is to conceal the true pronunciation of our words, from all except a few well educated natives. (Sheridan, 1780, p. 13)

Despite the century-long tradition of advocacy for a new orthography, English has never undergone a comprehensive process of spelling reform as other European languages have, such as the post-Revolution Russian orthography reform of 1917, the Portuguese Language Orthographic Agreement of 1990, the French “rectifications” of 1990, the German orthography reform of 1996, and the Dutch spelling reforms of 1996 and 2006 (see Murray, 2017). The last successful, albeit partial, English spelling reform was laid out and popularised by Noah Webster in the late 18th century. It applied, however, only to US English and involved a relatively small number of lemmas, although Webster’s proposal was originally much more radical (Upward & Davidson, 2011, pp. 302–305). This is the reason why today’s US and UK spellings are still intelligible to readers of every English variety.

Some of the reasons underlying the failure of more recent proposals for spelling reform are listed in Rogers (2005, pp. 195–197): (1) the extent of the so-called anglosphere – i.e. the large number of English-speaking countries with their own language varieties – prevents a radical unitary approach; (2) the natural conservatism of people inhibits speakers from learning another spelling system; (3) the absence of a centralised body for matters pertaining to the English language (such as the Académie Française for French and the Real Academia Española for Spanish) makes it politically challenging to persuade all English-speaking countries and publishers to use the same revised spelling; and (4) the enormous amount of (past and present) literature to transliterate makes change unviable.

There is, however, another fundamental reason: the current spelling system works better than expected by reform proponents. One study (Hanna, Hodges, & Hanna, 1971) revealed that, in a computer-based analysis of 17,000 lexical items, 84% were spelt according to regular, predictable patterns, and only 3% were inconsistent and idiosyncratic in their orthographies. This study concluded that

the apparent irregularity of English spelling results from the fact that the majority of the 3% most irregular words are also among the most frequently used lemmas. Therefore, the frequency of unpredictable spellings, not their number, can accentuate the impression of the irregular character of the English orthography. Unfortunately for all ESL learners, orthography is made by and for the native speakers of a language; in the words of Chomsky and Halle:

Orthography is a system designed for readers who know the language, who understand sentences and therefore know the surface structure of the sentences. Such readers can produce the correct phonetic forms, given the orthographic representation and the surface structure, by means of the rules that they employ in producing and interpreting speech. It would be quite pointless for the orthography to indicate these predictable variants. (1968, p. 49)

The success of a spelling reform not only depends on the inherent properties of an orthographic system but also is determined by cultural and political factors that often have little to do with linguistic considerations, as observed by Bunčić (2017, p. 41).

Starting from the assumption that spelling reforms are aimed at making orthography more regular, more predictable and, thus, simpler, the purpose of this paper is to analyse the most recent spelling reform proposals of the last two centuries to explore their main tendencies and approaches. This will lead to a final remark on the broader notion of linguistic simplicity. Rather than advocating for any specific spelling reform (or any spelling reform at all), this study investigates the core traits of seven spelling proposals to establish the main simplification principles.

2. A brief history of spelling reforms

For the purposes of this study, this section will focus on the latest stages of the history of English spelling to explore the reform proposals discussed in the next section from a historical perspective of linguistic attitudes and traditions; therefore, the highlights that follow are not meant to cover this complex topic exhaustively. Perhaps the greatest and most recent contribution to this subject is Upward and Davidson (2011); other works with a historical focus are Scragg (1974), Lass (1987), Millward (1988), and Wakelin (1988); English spelling is also discussed in Carney (1994), Deighton (1972), Parkes (1993), Haas (1969), and, for the development of American spelling, Venezky (1970, 1999).

Towards the end of the 13th century, as a result of the conflicts with France and of social changes, the English nobility began to speak English, which would officially replace French as the language of the government in the early 15th century. By this time, huge phonological changes had occurred in English, and its vocabulary was enriched by an enormous number of Norman French and French borrowings. While Old English spelling was somewhat uniform, Middle English spelling was hugely diversified, often following local pronunciation and spelling conventions (Rogers, 2005, p. 186). Since most chancery clerks were trained in French, they tended to

apply the same orthographic conventions to English. For example, <c> came to be used for both /k/ and /s/ in borrowed words like *cellar* but also in native words such as *mice* and *lice*, the Latin and French <qu> was used in English words like *queen*, the digraphs <ch> and <sh> started to represent the sounds /tʃ/ and /ʃ/, and <gh> for the now extinct phoneme /x/. One of the main phonological changes that affected spelling at this stage was the shift of unstressed vowels, especially in word-final syllables, towards /ə/, which went finally lost in Late Middle English. This change in pronunciation was not reflected in the spelling; on the contrary, final silent *es* became common practice to represent a preceding long stressed vowel as <VCe>: this first occurred in French loanwords, such as *spine* and *cape*, then in native words, such as *made*, *broke*, and *hate*. By the time printing came and was established in Britain, spelling practices had already been standardised, and the systematic connection between written sign and spoken sound had been lost. At this stage, various scholars and intellectuals started noticing these discrepancies and advocating for reform.

Stevens (1965) highlights that there were two periods when the orthography of the English language stood out in the linguistic debates of scholars and intellectuals, and the breakpoint between these two periods is the emergence of modern phonology. The first took place between the 16th and 17th centuries, when a number of works dealing with English spelling came out, e.g. *De recta et emendata linguæ angliaë scriptione* by Thomas Smith (1568), *An Orthographie* by John Hart (1569), *Booke at Large for the Amendment of English Orthographie* by William Bullokar (1580), *Logonomia Anglica* by Alexander Gill (1621), and *Grammar* by James Howell (1662). These proposals failed to reach the mainstream because of their radical character and insufficient understanding of phonology. However, as Mensel (1926) pointed out, a few simplified spellings involving minor changes during this period succeeded in attaining standard status, including *sin*, *war*, and *logic* versus the older versions *sinne*, *warre*, and *logique*.

The second period can be traced back from the 18th century to the early 20th century. One of the most conspicuous proposals for spelling reform of this period was by Benjamin Franklin, who, while living in London, wrote *A Scheme for a New Alphabet and Reformed Mode of Spelling* (1768); in this “scheme,”¹ Franklin proposed a system inspired by pseudo-phonetic principles (phonetics as a discipline had not yet taken shape). Based on the idea of “one symbol one sound” (Upward & Davidson, 2011, pp. 302–305), his system consisted of all Latin in the Latin alphabet minus <c>, <j>, <q>, <w>, <x>, and <y>, which he assumed redundant, plus six new letters for vowels and consonants which he believed lacked unambiguous orthographic representation and corresponding to /ɔ:/, /ʌ/, /ʃ/, /ŋ/, /θ/, /ð/. From the perspective of today’s phonology, we can notice the shortcomings of this system (Malone, 1925): there is a general confusion between vowel pairs such as /ɔ:/ and /ɒ/, /e/ and /ɛ/, /i:/ and /ɪ/, and /u:/ and /ʊ/; also, the letter <s> is still used to represent both /z/ and /s/ in the plural of nouns and in the third person singular of verbs in the

¹ A sample of text printed in this system can be found on Wikimedia Commons: <https://bit.ly/3yb8b0r> (last accessed 4 August 2021).

present tense. The same phonetic principles that inspired Franklin were taken up a few decades later by Alexander John Ellis in his *Plea for Phonetic Spelling* (1848). While his studies were initially intended to revolutionise English orthography, they represented a milestone into the investigation of English phonology, so much so that a number of the symbols he used, e.g. <ʃ> and <ʒ>, were passed on to the International Phonetic Alphabet.

In the late 19th and early 20th century, the interest in spelling reform grew in both the UK and the US, which resulted in the founding of the Simplified Spelling Board in New York in 1906 (Hodges, 1964) and the still extant Simplified Spelling Society in Britain in 1908 (Crystal, 2019, p. 277), which promoted lists of words that could be simplified by removing unnecessary or redundant letters, e.g. *tho/though*, *thru/through*, *gard/guard* (Upward & Davidson, 2011, p. 307). The movement later gained momentum and found political backing from President Roosevelt and the *Chicago Tribune*, which adopted a number of simplified spellings for a few years, but never reached the consensus required for such a vast endeavour.

As observed by Venezky (1999, p. 115), since the Early Modern English period, only minor revisions have been made to the English orthography, the only major exception being Noah Webster's dictionary of 1806, which established a different written standard for the English language in the US. Although Webster initially promoted a more radical revision of orthography inspired by Benjamin Franklin, the number of words affected by these variations is relatively small, and besides its symbolic value in terms of national identity, US spelling does not tackle the overall inherent complexities of the English writing system, which will be highlighted in the Conclusions section of this study.

3. Contemporary Approaches to English Spelling Reform

Since the peak period between the 19th and 20th centuries, the spelling reform movement has gradually lost impetus. The century-old English Spelling Society (formerly known as the Simplified Spelling Society) in Britain is the only international body left to advocate for a substantial revision of English spelling (the society's motto is "English spelling is broken. Let's fix it!"), on the grounds that the current orthography is alleged to have an economic and social impact on both native speakers and L2 learners. Since the 1950s, the society has never endorsed only one specific reformed system; however, over the years, the society's members and supporters have proposed a few reformations of traditional spelling. Most of the proposals discussed in this section have a more or less direct connection with the society.

The methodological framework used to analyse the spelling reform proposals here comes from Sproat (2000). Instead of categorising writing systems in a traditional hierarchical classification (cf. DeFrancis 1989), he put forward a two-dimensional typology: the first dimension is the type of phonography (consonantal, polyconsonantal, alphabetic, moraic, syllabic); the second dimension is the amount

of morphography, i.e. the amount of logographic elements involved in a writing system. In addition to this, Sproat adds an extra aspect of phonography – orthographic depth, which can be either shallow or deep. In shallow orthographies, the spelling–sound correspondence is (mostly) direct, as in those of Latin, Spanish, Finnish, and Serbian/Croatian. In contrast, in deep (opaque) orthographies, the relationship is less direct because of the many heterophonous allomorphs, which are spelt similarly. The spelling reform proposals selected for this study can be further divided into three categories: those using the basic set of Latin characters as in traditional spelling, those extending the English alphabet (mainly with diacritics), and those replacing the Latin character set with a new one.

3.1 New Spelling

New Spelling (also known as Nue Speling) is the last spelling reform proposal put forward by the English Spelling Society. Based on previous versions in 1940 and 1948 (Fennelly, 1992) and influenced by another spelling reform proposal called *Anglic* by Swedish scholar Robert Eugen Zachisson in 1930 (Upward & Davidson, 2011, p. 309), this system came out in 1991, and the authors claim it is “consistent and logical, and valid for all dialects and pronunciations” and constitutes “the only complete statistical analysis of English spelling” (Fennelly, 1992, pp. 1–2). Table 1 shows the letters and digraphs diverging from the traditional system and their phonemic values.

Table 1. New Spelling

vowels		consonants	
a	/ɑ:/ and /æ/	ch	/tʃ/
ae	/eɪ/	g	/g/
e	/ɛ/ and /ə/	j	/dʒ/
ee	/i:/	k	/k/
i	/ɪ/	kw	/kw/
y	/aɪ/	sh	/ʃ/
o	/ɒ/	th	/θ/ and /ð/
oe	/əʊ/ or /oʊ/	ks	/ks/
u	/ʌ/	y	/j/
ue	/ju(:)/	z	/z/
oo	/u(:)/ and /ʊ/	zh	/ʒ/
au	/ɔ:/		
ou	/aʊ/		
oi	/ɔɪ/		
er	/ɜ:(r)/		
or	/ɔ:(r)/		

This system uses only the basic set of Latin characters, introducing one new digraph <zh> for /ʒ/ and limiting vowel combinations in a fairly intuitive way for English speakers; however, a few inconsistencies can be noticed: the use of <e> for

both /ɛ/ and /ə/, <y> for both /i/ and /j/, and <oo> for both /u(:)/ and /o/ is potentially confusing. Though the vowel digraphs are already present in traditional English spelling, when they are systematically applied to writing, they result in a great departure from the current spelling, with a possible estranging effect, as can be seen in the sample text below.

It woz on the ferst dae ov the nue yeer that the anounsment woz maed, aulmoest simultaeneusli from three obzervatoris, that the moeshen ov the planet Neptune, the outermost ov aul the planets that w(h)eel about the sun, had bekum veri eratik. A retardaeshen in its velositi had been suspected in Desember. Then a faent, remoet spek ov lyt woz diskuverd in the reejen ov the perterbd planet. At ferst this did not kauz eni veri graet eksytment. Syentifik peepl, however, found the intelijens remarkabl enuf, eeven befor it bekaem noen that the nue bodi woz rapidli groeing larjer and bryter, and that its moeshen woz kwyt diferent from the orderli proegres ov the planets. (Fennelly, 1992, p. 3)

In this excerpt, there are some questionable spellings: *w(h)eel*, where the <h> between brackets can appear overzealous compared to other phonemic distinctions that tend to be oversimplified; *enuf*, which assumes a standard /ə' nʌf/ instead of /i' nʌf/ (and can be phonemically confused with *eni*); *suspected*, whereby <c> is not consistent with the systematic use of <k> for /k/ (cf. *bekum* and *diskuverd*). Finally, /ə/ in word-ending position does not seem to be rendered consistently, e.g. *peepl* but *retardaeshen*.

3.2 Regularised English

In 1959, Axel Wijk, a Swedish linguist of the Simplified Spelling Society, published a book proposing a “regularised” spelling (which he called “Regularized English”). Wijk advocated for a reform compared to New Spelling and maintained that his system retained “over 90 percent of traditional spellings, whereas New Spelling altered the traditional spelling in about 90 percent of English words” (Wijk [1959] in Scragg, 1974, p. 112). According to Wijk, two separate standards were to be established for the American and British orthographies based on “the dialect of its cultivated circles” (Horobin 2012, p. 175), but no other variety of English deserved its own spelling. Below is an example of text in Regularised English:

At the first glaance a passage in eny reformd spelling looks ‘queer’ and ‘ugly’. This objection iz aulwayz the first to be made; it iz perfectly natural; it iz the hardest to remoove. (Wijk [1959] in Scragg, 1974, p. 112)

Excluding the change in the use of the letter representing the consonant /z/, this passage highlights that this reformed system only attempts to make written vowels slightly more predictable (e.g. *glaance*, *aulwayz*, *remoove*).

3.3 Spelling Reform 1

In his book *Spelling Reform: A New Approach* (1969), the Australian engineer and amateur linguist Harry Lindgren promoted a gradual reform based on multiple stages, the first of which was called Spelling Reform 1 (or SR1). This first step included the following changes: (1) words containing /ɛ/ in a large variety of spelling

need to be consistently re-spelt to <e>, e.g. *eny*, *meny*, *agen*, *sed*, *jeopardy*, *redy*, *bery*, *gess*, *hefer*, and *frend*; (2) useless *es* should be dropped, e.g. *hav*, *liv*, *giv*, *com*, *som*, *leav*, *opposite*, *sleev*; (3) <ph> should be replaced with <f>; (4) words with the diagraph <gh> should be written according to pronunciation, e.g. *thru*, *tho*, *baut*, *thaut*, *cof*, and *enuf*. In order to emphasise the importance of reducing the complexity of the spelling of words containing /ɛ/, he created a poem that was published in a newsletter of the Simplified Spelling Society:

Draw a breth for progress,
Tred abrest ahead.
Fight agenst old spelling,
Better “red” than “read”.
Spred the words at brekfast,
Measure them in bed,
Dream of welth and tresure,
Better “ded” than “dead” (Simplified Spelling Society, 1982, p. 2)

The most striking element of this poem is that the spelling of *fight* is preserved in the traditional spelling, possibly because this change was involved in later stages of the Spelling Reform. This approach achieved some success in Australia: in 1975, the Australian Teachers’ Federation was interested in the reform as a policy to improve literacy; however, the Federation dissolved in 1987, and the reform was never applied to teaching curricula (Brown, 2018, p. 260).

3.4. Cut Spelling

Whereas New Spelling is a phonology-centred model to considerably change the English writing system, Cut Spelling has a reversed approach – i.e. it is meant to “simplify” the traditional writing system as it is. It was developed by Christopher Upward (1996), a member of the Simplified Spelling Society in the 1980s, by cutting out (hence *Cut* Spelling) redundant letters from the traditional English spelling to achieve the greatest possible regularisation with the least disruption to English orthography. Although Upward posits that an “ideal spelling system matches letters to speech–sounds” (Upward, 1996, p. 2), he also acknowledges the importance of continuity with the current written tradition:

English is so far from that ideal that we would need a totally new spelling system to make a perfect match. Even if such a drastic change were agreed, it would so disrupt the continuity of literacy, and the necessary worldwide re-education would be so costly, that it would be impracticable. (Upward, 1996, p. 2)

His methodology for modifying the spelling of words is based on two sets of principles, called “rules”: the reduction rules and the substitution rules. The reduction rules discard unnecessary letters by (1) removing letters irrelevant to pronunciation, especially silent letters, unless they help “indicate” pronunciation, e.g. *learn/lern*, *honest/onest*, *doubt/dout*, *friend/frend*, *could/cud*, *though/tho*, *build/bild*, *blood/blod*, *pitch/pich*; (2) removing unstressed vowels pronounced with schwa /ə/, e.g. *symbol/symbɪl*, *victim/victm*, *lemon/lemn*, *glamo(ur)/glamr*, *waited/waitd*; (3) removing doubled consonants unless they help pronunciation, e.g. *committed/*

comitd, *innate/inate*, *travel(l)ed/travld*, but *furry* (not to be confused with *fury*). The substitution rules are meant to reduce unintuitive pronunciations: (1) the diagraphs <gh> and <ph> are changed to <f> when pronounced /f/, e.g. *tough/tuf*, *photograph/fotograf*; (2) the letters <g> and <dg> are changed to <j> when pronounced /dʒ/, e.g. *judge/juj*, *geology/jeology*, *ginger/jinj*; (3) the letter groups <ig> and <igh> are changed to <y> when pronounced /aɪ/, e.g. *sigh/sy*, *sight/syt*, *sign/syn*. The excerpt below is a sample text in Cut Spelling:

Th secnd thing one notices is that CS is som 10% shortr than traditionl spelng. This has sevrl importnt advantajs. To begin with, it saves time and trubl for evryone involvd in producing ritn text, from scoolchildren to publishrs, from novlists to advrtisers, from secretris to grafic desynrs. CS wud enable them al to create text that much fast, because ther wud be fewr letrs to rite and they wud hesitate less over dificlt spelngs. Scoolchildren cud then devote th time saved in th act of riting (as wel as that saved in aqiring litracy skills) to othr lernng activitis. (Upward, 1996: 4)

Compared to New Spelling, the most relevant aspect from this excerpt is the strong relationship with English traditional spelling; this is why the text can be easily read even by untrained English speakers, although they can observe a few unusual consonant clusters (e.g. *ritn* [written], *dificlt spelngs* [difficult spellings], *lernng* [learning]). Since this reform does not apply a strict phonographic principle based on a shallow orthographic depth, it does not have to account for inconsistencies inherited from the traditional spelling, such as homophones, e.g. *syn* and *sine*, or homographs, e.g. *ther* corresponding to both *their* and *there*. Upward stresses the importance of reducing the number of letters to speed up the writing process and increase productivity; nonetheless, one may wonder whether the change is worth it, considering that the differences with traditional spellings may appear superficial.

3.5 Shavian

Shavian is by far the most challenging proposal for spelling reform of the last century, and it is named after George Bernard Shaw, who financed the creation of the alphabet. Shaw's interest in English spelling began when he served from 1926 to 1939 on the BBC's Advisory Committee on Spoken English. He considered the Latin alphabet unsuitable for writing English and advocated for a completely new writing system that could overcome all the inadequacies of the traditional spelling system. In his will, he dictated that a provision of £500 should be left for a competition aimed at creating a new writing system for English on the basis of three conditions: (1) it had to have at least 40 symbols, (2) it had to be as phonetic as possible, and (3) it had to be entirely different from the Latin alphabet (Brown, 2018, p. 267). Following Shaw's death in 1950, a worldwide contest was announced and won by four people, including Ronald Kingsley Read (1887–1975). Read was then appointed to merge the four designs into the final writing system, which was called Shavian.

As can be seen in Figure 1, the alphabet is a 48-character writing system written from left to right. The characters are divided into three types – tall, deep, and short – on the basis of phonological criteria (Brown, 2018, p. 269): short letters are vowels, liquids, and nasals; tall letters are voiceless consonants; a tall letter rotated or flipped becomes

with this strict phonemic system is that the connection of vocabulary sharing the same root is lost in the transcription, e.g. *sign* /sain/ and *signature* /'signətʃər/.

The Shavian alphabet is no longer promoted as a spelling reform, but it is still appreciated for aesthetic purposes by a community of supporters, mainly in the area of constructed languages, gathering around a website (<https://www.shavian.info/>) and a Twitter account (<https://twitter.com/shawalphabet>).

3.5 Interspel

Far from the revolutionary aspects of Shavian, Interspel is an example of spelling reform based on an extended Latin alphabet. Rather than a substantially new writing system, it is a set of criteria established by psychologist and current vice president of the English Spelling Society, Valerie Yule, to improve traditional English spelling, especially to help ESL learners and people with reading disabilities (Yule, 2007; Ivanov & Yule, 2007). The design of Interspel is a compromise, i.e. an attempt to apply consistent principles to English, while retaining the greatest possible similarity to traditional spelling. Based on the psychological aspects of how humans learn to read, Interspel works on three levels: (1) alphabetic sound-symbol correspondence for initial learning and pronunciation guidance in dictionaries; (2) consistent spelling patterns for vowels by retaining irregular traditional spellings for the most common English words to avoid a complete lack of connection with traditional spelling; and (3) alternative vowel spellings for long vowels for the purposes of “reading without traps” (Ivanov & Yule, 2007: 63–64). The most remarkable innovation of Interspel is the system of short and long vowels, shown in Table 2.

Table 2. Vowels in Interspel

short vowel	ph. value	long vowel	ph. value
a	/æ/, /ə/	à	/eɪ/
e	/e/	è	/i:/
i	/ɪ/	ì	/aɪ/
o	/ɒ/	ò	/oʊ/
u	/(j)ʊ/, /ʌ/	ù	/(j)u:/

Other vowel sounds are obtained by combining short vowels with consonants, such as <ar> for /ɑ:/, <ur> and <er> for /ɜ:/, and <au> for /ɔ:/. By using diacritics, this system stresses the phonemic relationship between words sharing the same root, e.g. *finish* and *final*, *study* and *stùdent*, *serenity* and *serèn*.

The passage below shows a sample of Interspel. In addition to the vowel system described in Table 2, we can identify a few segments in common with previous spelling reform proposals, including the disambiguation of words containing “soft” <c> and <g> with <s> and <j>, the respelling of words with the digram <gh>, and the deletion of silent letters such as <w> in *answer*.

Once upon a tim, the bùtiful dauter of a gràt magisian wonted mor perls tu put among her tresùrs. “Look thru the senter of the moon wen it is blu,” sed her royal mother in anser to her question. “Û mit find yur harts dezir.” The fair prinssess lafd, becaus she douted thès wurd. Insted, she ùsed her imajinàtion, and mùved into the fotografy biznes, and took pictùrs

of the moon in culer. “I persèv mòst sertainly that it is almòst hòly whìt,” she thaut. She also found that she could màk enuf muny in àt months to bì herself tuw lovly hùj nu jùels too. (Ivanov & Yule, 2007: 63)

3.6 The Petersonian English Alphabet

In the community of constructed languages (also known as conlangs), David J. Peterson is hailed as the wunderkind who invented Dothraki and Vlyrian for the television series *Game of Thrones* and a significant number of other fictional languages for various films and TV shows. Along with his job as conlanger, he worked on his own English spelling reform, which was last revised in 2018 and published on his personal website (<https://dedalvs.com/petersonian.html>). On the webpage, he clearly states that the system that he devised is not meant to be a serious spelling reform proposal but rather a linguistic *divertissement* – i.e. how he personally would like English to be spelt. However, he firmly believes that “the English spelling system will – and should – never be reformed” (Peterson, 2018).

His writing system is based on the following principles: (1) no diacritics and (2) no new characters; a revised spelling should thus use only the standard set of Latin characters; (3) recognisability, which means that there should not be “funky looking” combinations of letters, and characters should “represent sounds that make sense to an English speaker”; (4) regularity, the new spelling needs to be extremely consistent, thus a phonemic system; (5) destandardisation, which is a unique principle compared to the other reform proposals analysed above; if the new writing system is to be phonemic, it requires different standards for different language varieties.

The system is therefore strictly phonemic, with a rich inventory of digraphs (to avoid new characters and diacritics). The most distinctive features of this spelling are listed in Table 3. Quite surprisingly, <c> is used to represent /k/ in all positions, as in Old English and Celtic languages, and <o> was selected for both /ʌ/ and /ə/.

Table 3. The Petersonian English Alphabet

vowels		consonants	
a	/æ/	c	/k/
aa	/ɑ:/	ch	/tʃ/
au	/ɔ:/	dh	/ð/
ay	/aɪ/	g	/g/
ey	/eɪ/	j	/dʒ/
e	/ɛ/	sh	/ʃ/
i	/ɪ/	th	/θ/
iy	/i:/	wh	/w/
o	/ʌ/ and /ə/	y	/j/
oa	/ɒ/	z	/z/
ow	/əʊ/ or /oʊ/	zh	/ʒ/
u	/ʊ/		
ur	/ɜ:(r)/		
uw	/u:/		

The only sample text in this writing system on Peterson’s website is the transliteration of the so-called Babel Text (Genesis 1–9), which is the sample

text commonly translated into constructed languages in the conlang community. Compared to other spelling systems described above, this is the most complex and least graspable by readers of standard spelling, despite the fact that the creator professed that recognisability was to be one of the cardinal principles of this reform. This difficulty is due to the fact that phonemic orthography is in contrast with the morphophonemic nature of traditional English spelling.

Dhiy intayur urth had won lenggwij with yuniform wurdz. Wen dho piypul maygreytid from dhiy iyst, dhey fawnd o valiy in dho land ov Shinar, end dhey setuld dher. Dhey sed to won onodhur, “Com, let os mowld brics end fayur dhem.” Dhey dhen had brics to yuwz az stown, end asfaalt for mortur. Dhey sed, “Com, let os bild arselvz o siti, end o tawur huwz taap shal riyeh dho scay. Let os meyc arselvz o neym, sow dhat wiy wul naat biy scaturd aul owvur dho feys ov dhiy urth.” (Ivanov & Yule, 2007, p. 63)

4. Conclusions

The individual analysis of the English spelling reform proposals in this study can be synthesised in Table 3. Using a modified version of Sproat’s framework (2000), the systems are placed in a Cartesian plane, where the horizontal axis shows the type of phonography, in this case, the Basic Latin character set, an extended Latin character set, or non-Latin-based writing systems (other options listed in Sproat, such as *consonantal*, *moraic*, and *syllabic* are not included, as they are not applicable to the writing systems under examination), and the vertical axis represents the continuum constituting the amount of morphography and orthographic depth of the spellings. The systems near the top of the chart are purely phonemic, whereas the more morphophonemic a system is, the lower it is placed on the chart. Substantially, if traditional English spelling were added to the figure, it would be at the very bottom of the Basic Latin column (possibly slightly tilting towards the extended Latin column, if we consider the spelling of lexicalised loanwords such as *fiancé[e]* and *naïve*). In the traditional English spelling system, the spellings of homophonous morphemes such as *write*, *right*, and *rite* add to the amount of morphography, and the large number of heterophonous allomorphs that are spelt the same, such as *sign* versus *signal* and *signature*, adds to the orthographic depth value.

Table 4. Overview of Spelling Reform Proposals

	Type of phonography		
	<i>Basic Latin</i>	<i>Extended Latin</i>	<i>Non-Latin</i>
Amount of morphography/	Petersonian English Alphabet		Shavian
	New Spelling		
Orthographic depth	Cut Spelling	Interspel	
	SR1		
	Regularised English		

While the Petersonian English Alphabet and Shavian follow strict phonemic criteria and propose a completely new spelling (in the case of Shavian, a radically

new writing system), Regularised English puts forward only a few adjustments in the traditional orthography. In the middle of the table, the other systems tend to combine regularisation and continuity with traditional practices. In these reform proposals, a few common tendencies can be identified; the main issues that they aim to fix in the traditional orthography are (1) silent letters, especially of etymological origins, e.g. *debt*, *right*, *answer*, and *gnaw*; (2) disambiguation of spellings where the same sound is represented by multiple graphemes, e.g. <c>, <k>, <q> for /k/ and <g>, <j>, and <dg> for /dʒ/; (3) making the complex relationship between English vowels and their spellings more intuitive, considering that the Basic Latin character set has only five vowel symbols.

Despite individual idiosyncrasies, the proposals follow similar simplification principles that can be traced back to Franklin and Webster, discussed in this study. Simplicity in these spelling proposals is essentially meant as a shift towards a purely phonemic system, so much so that even the less phonemic proposals examined above are described in terms of a “compromise” between a supposedly simple phonemic writing system and the traditional English spelling for the sake of continuity with the past. As we can see in the trends over the last few centuries, the overall feasibility of a spelling reform has been evaluated exclusively based on graphematic criteria. The most important point here is the assumed notion of simplicity in writing systems, which proponents do not discuss exhaustively: whether we consider it in terms of a reduced number of graphemes, correspondence between grapheme and phoneme, or regularity intended as predictability, none of the solutions proposed so far accomplish the purposes of their premises. English-language spelling reformers might need to face the fact that the phonemic paradigm, which can work perfectly for many languages, is simply not applicable to English.

References

- Brown, A. (2018). *Understanding and teaching English spelling: A strategic guide*. New York: Routledge.
- Bunčić, D. (2017). Factors influencing the success and failure of writing reforms. *Studi Slavistici*, 14(1), 21–46.
- Carney, E. (1994). *A survey of English spelling*. New York: Routledge.
- Chomsky, N., & Halle, M. (1968). *The sound pattern of English*. Cambridge: MIT Press.
- Crystal, D. (2019). *The Cambridge encyclopedia of the English language* (Third edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- DeFrancis, J. (1989). *Visible speech: The diverse oneness of writing systems*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Deighton, L. C. (1972). *A comparative study of spellings in four major collegiate dictionaries*. Pleasantville, NY: Hardscrabble.
- Fennelly, L. (1992). Introducing New Spelling 90 [PDF File]. Retrieved from http://spellingsociety.org/uploaded_leafflets/1992ns90-leaflet.pdf

- Follick, M. (1965). *The case for spelling reform*. London: Pitman.
- Haas, W. (1969). *Alphabets for English*. Manchester: Manchester University Press.
- Hanna, P. R., Hodges R. E., & Hanna J. S. (1971). *Spelling: Structure and strategies*. Boston: Houghton Mifflin.
- Hart, J. (1569) *An orthographie*. London: William Seres.
- Hodges, R. (1964). A short history of spelling reform in the United States. *The Phi Delta Kappan*, 45(7), 330–332.
- Horobin, S. (2012). *Does spelling matter?* Oxford: Oxford University Press.
- Ivanov, L., & Yule V. (2007). Roman phonetic alphabet for English. *Contrastive Linguistics*, 32(2), 50–64.
- Jespersen, O. (1905). *Growth and structure of the English language*. Leipzig: Teubner.
- Lass, R. (1987). *The shape of English: Structure and history*. London: Dent.
- Lindgren, H. (1969). *Spelling reform: A new approach*. Indianapolis: Alpha Books.
- Malone, K. (1925). Benjamin Franklin on spelling reform. *American Speech*, 1(2), 96–100.
- Mensel, E. (1926). James Howell as a practical linguist. *The Journal of English and Germanic Philology*, 25(4), 531–539.
- Millward, C. M. (1998). *A biography of the English language*. Fort Worth, TX: Holt, Rinehart, & Winston.
- Murray, H. (2017). And all the arts of peace: Phonography, simplified spelling, and the spelling reform movement, Toronto, 1883 to 1886. *English Studies in Canada*, 43(2), 171–204.
- Parkes, M. B. (1993). *Pause and effect: An introduction to the history of punctuation in the West*. Berkeley: University of California Press.
- Pei, M. (1956). *The story of English*. London: George Allen & Unwin.
- Peterson, D. J. (2018). *The Petersonian English alphabet*. Retrieved from: <https://dedalvs.com/petersonian.html> (accessed on 3 August 2021).
- Rogers, H. (2005). *Writing systems: A linguistic approach*. Oxford: Blackwell.
- Scragg, D. G. (1974). *A history of English spelling*. Manchester: Manchester University Press.
- Shaw, G. B. (1963). The Simplified Spelling Proposals, Letter to the Times. In A. Tauber (Ed.), *George Bernard Shaw on language* (pp. 34–35). London: Peter Owen.
- Sheridan, T. (1780). *A general dictionary of the English language*. London: Dodsley, Dilly & Wilkie.
- Simplified Spelling Society (1982). *Newsletter: Winter 1982*. Retrieved from: <http://www.englishspellingsociety.org/news/news/news1pt1.php>
- Sproat, R. (2000). *A computational theory of writing systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stevens, W. (1965). Obstacles to spelling reform. *The English Journal*, 54(2), 85–90.
- Vallins, G. H. (1954). *Spelling*. London: André Deutsch.
- Venezky, R. (1970). *The structure of English orthography*. The Hague: Mouton.

- Venezky, R. (1999). *The American way of spelling: The structure and origins of American English orthography*. New York: Guilford.
- Upward, C. (1996). *Cut Spelling: A handbook to the simplification of written English by omission of redundant letters*. Birmingham: Simplified Spelling Society.
- Upward, C., & Davidson, G. (2011). *The history of English spelling*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Wakelin, M. (1988). *The archæology of English*. London: Batsford.
- Wandruszka, M. (1990). *Die europäische Sprachengemeinschaft*. Tübingen: Francke Verlag.
- Weekley, E. (1965). *Words, ancient and modern*. London: John Murray.
- Wijk, A. (1959). *Regularized English: An investigation into the English spelling reform problem with a new, detailed plan for a possible solution*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Yule, V. (2007). Interspel: Updating the writing system for international English. *Contrastive Linguistics*, 32(2), 50–64.

Daniel Russo

АЛТЕРНАТИВНИ ПРАВОПИС ЗА ЕНГЛЕСКИ: САВРЕМЕНИ ПРИСТУПИ И КРИТЕРИЈУМИ ПОЈЕДНОСТАВЉЕЊА

Резиме

Историју правописа на енглеском језику карактеришу периоди дисконтинуитета и спорог и немилосрдног преласка са фонемског правописа на морфофонемски систем. Постојала су два периода када је правописна реформа енглеског језика изазвала посебно интересовање: прво је то било од средине 16. до средине 17. века, када је објављено више публикација и речника у којима су изнети предлози реформи; други је између 18. и почетка 20. века и везан је за развој фонетике као науке. На пример, речник Ноа Вебстера садржао је есеј о необичностима модерног правописа и његове предлоге за реформу (од којих би неки постали обележја америчког правописа на енглеском). Сврха ове студије је да прегледа предлоге реформе правописа на енглеском језику од 1950-их-Нови правопис, Регуларизовани енглески, Правописна реформа 1, Пресечени правопис, Шавијански, Интершпелски и Петерсоновски енглески алфавет-да се идентификују њихове главне заједничке особине истицањем основне идеје поједностављења. Сви модели који се разматрају преферирају фонемски правописни систем као идеал у правцу језичке једноставности.

daniel.russo@uninsubria.it

Olivera Marković
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

KAKO RAZUMEMO PRIČE SMEŠTENE U PERIOD PRE VELIKOG PRASKA? NIVOI UTEMELJENJA KAO METODOLOŠKA ALTERNATIVA PRI PROUČAVANJU HUMORA¹

Apstrakt: Rad istražuje kognitivnosemantičke pojmove utemeljenja (*grounding*) (Coulson & Oakley 2005) i nivoa utemeljenja (višestruko utemeljena semantika – Antović 2016, 2017) kao alternativa pri proučavanju humorističkih aspekata odabranih kratkih pripovedaka iz zbirke *Kosmikomike* Italo Kalvina. Kalvinove priče su izabrane zbog toga što su aletička ograničenja njihovih svetova priče radikalno drugačija u odnosu na naš realni svet. Budući da uranjanje u svet priče (*immersion* – Ryan 2001) nužno uključuje poštovanje principa minimalnog odstupanja (Ryan 1991), ovaj će proces u slučaju Kalvinovih priča biti obeležen permanentnim pokušajima čitaoca da prati logiku blenda (koji je za neki tekst prepoznat kao stožerni) pojmovne mreže sažimanja (Fauconnier & Turner 1998) i podrivanjem tih pokušaja usled nemogućnosti da se u procesu semioze ne oslanja na različite nivoe iskustva. Naša je teza da će ovo „iskakanje” iz logike blenda značiti da će procesi upotpunjavanja i razrade mreža pojmovnog sažimanja uključivati i proces zamene okvira (*frame shifting* – Coulson 2001), što će generisati humorne efekte na različitim nivoima utemeljenja.

Ključne reči: metodološka alternativa, uranjanje, utemeljenje, višestruko utemeljena semantika, humor, pojmovno sažimanje, Optimal Innovation Theory, Italo Kalvino.

1. Uranjanje, utemeljenje i humor: ka metodološkim alternativama

Publikujući prvo izdanje zbirke pripovedaka *Kosmikomike* godine 1965, Italo Kalvino je pripremio i *Intervju sa autorom*, u kojem je izložio svoja poetička usmerenja pri pisanju pomenute zbirke. Upućujući na to da svaka pripovetka sadrži kratki uvodni segment kojim se objašnjavaju neke činjenice i teorije iz oblasti kosmologije, astronomije, kvantne fizike, biologije, Kalvino kaže da je želeo da se posluži naučnim podatkom kao inicijalnom kapislom kako bi izašao iz ustaljenih okvira imaginacije, polazeći od nečega što nije ni blizu njegovom uobičajenom mehanizmu razmišljanja (Kalvino 2008: 302–303). Ovakav (morfološki) okvir, svojevrsan *mise en cadre* oblikovan preko naučnog diskursa, ima funkciju „u kodiranju ili oblikovanju samih kognitivnih okvira teksta” i predstavlja „minijturni

¹ Ovo istraživanje podržalo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (ugovor br. 451-03-9/2021-14/200165).

narativni rezime celokupnog zapleta” (Milosavljević Milić 2016: 29), postavljajući osnovna globalna pripovedna ograničenja sveta priče (prevashodno ona aletičkog tipa) i tako trasirajući dalji interpretativni proces. Na primer, pripovetka *Sve u jednoj tački* počinje na sledeći način:

Računicama koje je započeo Edvin P. Habl, a koje se odnose na brzinu udaljavanja galaksija, moguće je utvrditi trenutak u kojem je čitava materija bila koncentrisana u samo jednoj tački, pre nego što je počela da se širi u prostor. Ta ‘velika eksplozija’ (big beng), od koje je univerzum nastao, dogodila se po svemu sudeći pre oko 15 ili 20 milijardi godina.

U skladu sa ovim spoljašnjim okvirom, odnosno okvirnom metaforom „sve u jednoj tački”, unutrašnji segment pripovetke kazuje o vremenu i prostoru pre big benga. Naravno, govoriti o jednoj tački, iz koje je sve nastalo, podrazumeva govorenje izvan kategorija vremena i prostora, događaja, individua – zapravo, podrazumeva negovorenje: „sve u jednoj tački” nalazi se s druge strane, u prostoru tišine. Kažemo „prostor”, ali ne mislimo na prostor – jezik stalno izneverava metaforu.² Osnovna tekstualna strategija pripovedaka uvrštenih u *Kosmikomike* upravo i počiva na ovom minimalnom uslovu čitljivosti, činjenici da se recipijent nužno mora, pri konstruisanju sveta priče, oslanjati na sopstveni iskustveni univerzum. Ukoliko ga tekstualni input, kao u slučaju Kalvinovih pripovedaka, i usmerava da konstruiše svet koji je radikalno drugačiji u odnosu na naš realni svet, interpretacija teksta ne može prenebnegnuti pomenuto kognitivno ograničenje. Ovaj rad za cilj ima ispitivanje čitalačkog procesa u kontekstu ovako određenih tekstualnih strategija pripovedaka iz *Kosmikomika*, a otuda dolazi i naše kognitivističko metodološko opredeljenje. Osnovna teza ovog rada je da je proces uranjanja čitaoca u svet priče Kalvinovih pripovedaka obeležen permanentnim pokušajima čitaoca da prati logiku pojmovne metafore (koja je za neki tekst prepoznata kao stožerna) i podrivanjem tih pokušaja usled nemogućnosti da se u procesu semioze ne oslanja na različite nivoe iskustva.

S tim u vezi neophodno je uvesti nekoliko osnovnih terminoloških odrednica, kognitivnonaratološke provenijencije, koje predstavljaju bazu ovog istraživanja. Za razliku od formalno-strukturalističkih, tekstocentričnih pristupa u okviru klasične faze naratologije, faze koja je obeležena scijentističkim optimizmom, naratolozi kognitivističkog usmerenja fokus stavljaju na dinamički karakter literarnog (i drugih tipova) narativa, shvaćenog kao kognitivni stil, te istražuju mentalna oruđa i procese koji omogućavaju razumevanje narativa. Pomeranje interesovanja sa priče na čitaoca i sa narativa na *narativnost* (kao kvalitet narativa) vodi i delimičnom napuštanju pojma „priča” u ime pojma „svet priče” (*storyworld*), shvaćenog kao sposobnost inspirisanja mentalnih reprezentacija posredstvom tekstualnog inputa³. Svet priče su

² Jezik kao sredstvo postajanja subjektom, ali istovremeno i sredstvo otuđenja od sopstva, jedna je od centralnih preokupacija zbirke. Naravno, u književnoistorijskom smislu Kalvino pripada postmoderni, a sve pripovetke u *Kosmikomikama* mogu se tumačiti u vezi sa poststrukturalističkom tezom o utamničenosti subjekta u jezik. Iako ćemo na pojedinim mestima pripovetke vršiti analizu u kontekstu postmodernizma, književnoistorijska dimenzija neće biti težište našeg rada.

³ Mari-Lor Rajan (Ryan 2013: 363) pod pojmom sveta priče podrazumeva „the ability to create a world, or more precisely, to inspire the mental representation of a world”.

oni mentalni modeli koji se tiču pitanja ko/šta, s kim, kada, gde, zašto i kako je neko nešto uradio u svetu u koji se recipijent prenosi (Herman 2004: 9). Date mentalne predstave izgrađuju se tokom procesa uranjanja (*immersion* – Ryan 2001), odnosno, prostornog, vremenskog i emocionalnog premeštanja čitaoca u svet priče. Kao što je već napomenuto, proces uranjanja je uvek ograničen, i to tzv. principom minimalnog odstupanja – čitalac izgrađuje svet priče i donosi sudove o tom svetu na osnovu već postojećih znanja, pretpostavki i uverenja koje ima o aktualnom svetu.⁴ Kalvinove priče u okviru *Kosmikomika* se upravo poigravaju ovim principom, podrivajući čitaočeve pokušaje da uskladi informacije ponuđene tekstem sa informacijama o realnom svetu. Već pomenuta pripovetka *Sve u jednoj tački*, na primer, poziva čitaoca da konstruiše svet priče u kojem je sve jedna tačka, ne postoje ni prostor ni vreme, ne postoji čak ni ideja o kosmosu, ali ipak postoje individue koje naseljavaju svet priče, kao i događaji čiji su oni nosioci.

Terminološka odrednica uranjanja u svet priče može se povezati sa kognitivnosemantičkom teorijom pojmovnog sažimanja⁵ (Fauconnier & Turner 1995, 1998, 2002), gde se uranjanje može zamisliti kao proces formiranja višedimenzionalnog makroblenda koji nastaje u mentalnom prostoru recipijenta.⁶ S tim u vezi može se povući paralela između principa minimalnog odstupanja i onoga što Fokoniје i Tarner određuju kao glavni zadatak pojmovnog sažimanja, a to je stvaranje blenda po meri čoveka, podvođenje stvari pod ljudsku meru (Фоконије и Тарнер 2014: 381).⁷

⁴ „This law-to which I shall refer as the principle of minimal departure-states that we reconstrue the central world of a textual universe in the same way we reconstrue the alternate possible worlds of nonfactual statements: as conforming as far as possible to our representation of AW [*actual world* – prim. aut.]” (Ryan 1991: 51).

⁵ Prema datoj teoriji, pojmovno sažimanje je bazična mentalna operacija konstrukcije značenja zasnovana na mapiranju elemenata – parnjaka između najmanje dva mentalna prostora – inputa (viđenih kao privremene i delimične strukture reprezentacije informacija, strukturirane na osnovu trajnijih kognitivnih modela) posredstvom trećeg, generičkog prostora (ovo je prostor koji sadrži sve zajedničke elemente ulaznih prostora u svim fazama razvijanja mreže pojmovnog sažimanja). Rezultat selektivne projekcije elemenata iz inputa jeste sažeti prostor/blend/amalgam, kvalitativno nova struktura koja sadrži elemente svakog od ulaznih prostora, ali i nove elemente i/ili odnose. Ovakva četvorpartitna pojmovna mreža je otvorena i dinamična, jer se daljim procesom elaboracije/razrade amalgama („помоћу имагинативне менталне симулације по принципима и логици који важе у амалгаму“ – Фоконије и Тарнер 2014: 350), kao i upotunjavanjem mreže (putem pozadinskih znanja i pojmovnih struktura koje su sa aktiviranim domenima mreže povezani), mapiranja mogu vršiti više puta i u svim pravcima, od amalgama ka inputima i obratno. Kako je pojmovno sažimanje operacija koja je istovremeno jednoobrazna i uslovljena trenutnim kontekstom, prepoznato je nekoliko osnovnih tipova mreža pojmovnog objedinjavanja, ograničeni broj vitalnih veza (na kojima počiva korespondencija između parnjaka) i upravljački optimalni principi kojima se učvršćuje stabilnost mreže i njena delotvornost u datom kontekstu. O teoriji pojmovnog sažimanja videti više u: Фоконије и Тарнер 2014.

⁶ „'Бленд' је интеграција која настаје у „менталном простору“ реципијента – у току читања текст се постепено прерађује путем умрежавања менталних простора, односно, краткорочних когнитивних репрезентација стања ствари (short term memory), које настају на основу инпута у тексту, са једне стране, и предзнања тумача (long term memory), са друге стране” (Милосављевић Милић 2015: 14).

⁷ S tim u vezi treba napomenuti da je temeljna pretpostavka u kognitivnim naukama vezana za

Za ovo su istraživanje posebno značajne one dopune modela pojmovnog sažimanja koje naglašavaju važnost konteksta u procesu semioze – odnosno, pitanje utemeljenja ili uzemljenja (*grounding*). Šona Kulson i Tod Oukli (Coulson & Oakley 2005) predlažu da se implicitne pretpostavke koje interlokutori imaju pri enkodiranju/dekodiranju značenja u model pojmovnog sažimanja uključe ne kao mentalni prostori, već kao tzv. *grounding box*, metaforičke *kutije* utemeljenja, odnosno neeksplicirane kontekstualne motivacije koje specifikuju uloge, vrednosti i iskustva koji dalje utemeljuju reprezentacije sagovornika. Sa druge strane, Mihailo Antović (2016, 2021) primećuje da *grounding box* nije nestrukturiran i postulira tezu da su faktori koji motivišu interakcije između mentalnih prostora višeslojni, odnosno, ograničeni sa najmanje šest nivoa utemeljenja. Ovi nivoi su raspoređeni duž ontološke ose (ontološke baze koja drži na okupu proces konstrukcije značenja), hijerarhijski organizovani i delimično rekurzivni. Autor nivoa utemeljenja metaforički predstavlja kao šest odvojenih kutija koje „privlače” pojedinačne instance pojmovnog mapiranja, tako da utemeljenja na nižem nivou delimično ograničavaju mapiranja na višim nivoima utemeljenja. U okviru svog modela višestruko utemeljene semantike (*multi-level grounded semantics*) Antović izdvaja fiziološki, slikovnošhematski, afektivni, konceptualni, elaborirani kulturološki i individualni nivo utemeljenja.⁸ U skladu sa tim, uranjanje u svet priče može se predstaviti kao niz sukcesivnih mapiranja ograničenih različitim nivoima utemeljenja.

Metodološki iskorak koji naše istraživanje pravi odnosi se na proučavanje mogućnosti aplikacije postulata višestruko utemeljene semantike pri analizi humora u (dužem) narativnom književnom tekstu. Ne zalazeći dublje u probleme humora, ovde polazimo od pretpostavke da se slučajevi humora mogu opisati kao prepoznavanje jednog stimulusa kao inkongruentnog. Humor je rezultat *iznenadnog* narušavanja naših mentalnih obrazaca i očekivanja (Morreal 2014: 568) koji su ustanovljeni kognitivnim okvirima kao osnovnim jedinicama kognitivne organizacije ili kategorizacije znanja. Humorna se inkongruencija u tom smislu može tražiti u odnosu između nemarkirane (prototipične) i markirane upotrebe kognitivnih mehanizama konstrukcije uopšte (*construal operations, construals*) (Brône i Feyaerts 2004).⁹

utelovljenost ljudskog uma/mozga.

⁸ Pomenuti nivoi su označeni kao fiziološki (odnosi se na telesne senzacije i percepcije osnovnog nivoa, koje prethode konceptualnom značenju), slikovnošhematski (koji motiviše tipično spacijalno organizovane korespondencije između strukture stimulusa i – telesnih – iskustava slušaoca recipijenta), afektivni (odnosi se na emocionalna stanja recipijenta), konceptualni (gde se fiziološki parametri, shematizovani pojmovi i afekti kombinuju u vrlo shematizovane, jednostavne narative), elaborirani kulturološki (obuhvata kulturološke pretpostavke i znanja) i individualni nivo (obuhvata idiosinkratička, često asocijativna iskustva interlokutora), pri čemu autor naznačava da je ovakva podela slučaj aproksimacije semantičkog kontinuuma, te da broj nivoa i podnivoa utemeljenja u procesu semioze može biti veći (Antović 2021: 1–4).

⁹ U tom smislu iznenađenje kao nužni aspekt humorog efekta i inkongruencija predstavljaju dve dimenzije istog fenomena (Attardo 2014: 383). Teza Brona i Fejartsa dozvoljava da se opažanje inkongruencije i njeno razrešenje posmatraju objedinjeno: „The resolution of the incongruity, on this account, is established when a hearer/reader manages to unpack the marked construal, i.e. when he or she recognizes the cognitive mechanisms underlying the humor stimulus and motivates (hence:

U ovom radu se humorom primarno bavimo u vezi sa postupkom zamene okvira (*frame-shifting* – Coulson 2001) kao rezultatom narušavanja ograničenja o načinu na koji varijabilni delovi kognitivnih okvira mogu biti popunjeni, što vodi procesu reanalize, tj. adaptaciji recipijentovih predstava u vezi sa datom situacijom u okviru novog blenda, i to na osnovu relevantnih informacija koje recipijent ima u svojoj radnoj memoriji, kao i na osnovu dugoročnog, pozadinskog znanja. Pritom, može se pretpostaviti da će prepoznavanje jednog spoja – blenda ili amalgama – kao više ili manje smešnog (odnosno, markiranog) zavisiti od stepena udaljenosti stvarnog od očekivanog značenja pojmovne mreže, odnosno od udaljenosti stvarnog značenja od značenja vezanih za prototipične centre aktiviranih domena. Ova distanca može biti kreirana i naglašavanjem granice između aktiviranih kognitivnih domena (up. nehumorni tip metafore, kod koje su njeni konstitutivni mentalni prostori stolpljeni, odn. gde je naglašena bliskost, a ne udaljenost između njih).¹⁰

Kalvinove pripovetke koje su predmet naše analize počivaju na razradi manjeg broja markiranih konceptualnih metafora (mreža pojmovnog sažimanja). Naša je teza da će „iskakanje” iz logike blenda koja nužno prati proces uranjanja u svet priče Kalvinovih pripovedaka takođe značiti da će procesi upotpunjavanja i razrade mreža pojmovnog sažimanja¹¹ uključivati i proces zamene okvira, što će generisati humorne efekte *na različitim nivoima utemeljenja*. U skladu sa tim, može se pretpostaviti da će veći humorni efekat proizvesti oni slučajevi upotpunjavanja i razrade konceptualne metafore koji proizvode značenja koja su na većem stepenu distance od značenja koje na onotološkoj osi utemeljenja proizvodi osnovni blend. Pritom, pri analizi humora u dužem narativnom tekstu polazimo od pretpostavke o postojanju jedne ili manjeg broja centralnih humornih kognitivnih metafora, koje prvo analiziramo u vezi sa procesom kompozicije tj. funkcionalno-strukturalnim aspektima pojmovne mreže, da bismo zatim pokazali kako funkcionišu procesi upotpunjavanja i razrade datih pojmovnih metafora u okviru celine teksta.

U kritičkoj literaturi se prevashodno raspravlja o postmodernističkim karakteristikama Kalvinove zbirke, ideološkim/filozofskim implikacijama iste, dok pitanje njenog humornog karaktera, začuđujuće, ostaje po strani ili se samo uzgred pominje. Izuzetak predstavlja rad Frensis Kromfauta (Cromphout 1989), koji humor

resolves) what is incongruous at first sight. This view emphasizes that incongruity and its resolution are merely perspectives of the same cognitive construal” (Brône & Feyaerts 2004: 363).

¹⁰ O kognitivističkim teorijama humorne metafore i tzv. teoriji distance videti više u: Fónagy, I. (1982). He is only joking: Joke, metaphor and language development. In: Keifer, F. (ed.), *Hungarian Linguistics*, 31–108. Amsterdam: Benjamins; Pollio, H. R. (1996). Boundaries in humor and metaphor. In: Scott Mio, J., and Katz, A. N. (eds.) *Metaphor: Implications and Applications*, 231–253. Mahwah (NJ): Lawrence Erlbaum; Kyratzis, S. (2003). Laughing Metaphorically. Metaphor and Humor in Discourse. Paper presented at the *Cognitive Linguistics, Functionalism, Discourse Studies: Common Ground and New Directions*. Panel: *Cognitive Linguistic Approaches to Humour* (July 20–25, 2003), La Rioja, Retrieved March 8, 2018, from CiteSeer^x database.

¹¹ Pod upotpunjavanjem (*completion*) podrazumeva se dopunjavanje minimalnog sastava u amalgamu pozadinskim pojmovnim strukturama i znanjima, dok je razrada (*elaboration*) amalgama proces njegovog daljeg razvijanja pomoću imaginativne mentalne simulacije, po principima i logici koji važe u amalgamu (Фоконије и Тарнер 2014: 350).

u *Kosmikomikama* ispituje u kontekstu naučne fantastike, prepoznajući Kalvinov originalni doprinos žanru u kombinaciji imaginativnog i komičkog otuđenja. Ovaj drugi aspekt autor vezuje za parodijsko poigravanje sa naučnim hipotezama i teorijama putem njihovog opredmećivanja kroz apsurdne i besmislene situacije, parodiranje literarnih toposa, inkongruentno kombinovanje stilskih registara, kao i događaja (uzvišeno–banalno), upotrebu tehnika iz stripova (1989: 162–164). Ispitujući postmodernističke osobenosti Kalvinovih pripovedaka, Kromfaut vidi Kalvinov humor kao sredstvo kognitivnog otuđenja čitaoca od antropocentrističnog i dogmatskog viđenja sveta. Ketrin Hjum (Hume 1982) zastupa suprotno gledište: zbog nedostatka spekulativnog interesovanja Kalvinovih priča za načine na koje bi ljudski rod odgovorio na tehnologijom determinisane situacije, zbirka ne pripada naučnoj fantastici. Na tragu promišljanja ljudske kreativnosti kod Artura Kestlera (Kestler 1964), K. Hjum (1982: 50) ističe da je moguća piščeva intencija pri pisanju zbirke ta da podstakne čitaoca na potpunije doživljavanje kosmosa (sveta), doživljavanje koje upotrebljava i analitičke i imaginativne ljudske kapacitete – koristeći se retoričkom amplifikacijom i ekstenzijom da prikaže naučne podatke, Kalvino širi skup mogućih asocijacija kod recipijenta.¹²

2. Pripovetka *Sve u jednoj tački*

U pripovetci *Sve u jednoj tački* narator Qfwfq pripoveda o događajima i odnosima koji su postojali pre velikog praska, te o svojoj zaljubljenosti u Ph(i)Nk_o, čija velikodušnost naposljetku dovodi do stvaranja kosmosa. Centralna je metafora u pripovetci data upravo naslovom. Jednostavnosti radi, ovde nećemo raspravljati o generičkom prostoru date pojmovne mreže, već ćemo se samo osvrnuti na kompoziciona obeležja ulaznih prostora i amalgama. Ulazne prostore imenovali smo kao „kosmos” (sa konstitutivnim elementima: prostor–vreme; sadržaj u vidu odvojenih entiteta) i „jedna tačka” (ovaj input oblikovan je prema euklidovskoj geometriji i sadrži sledeće elemente: jedna tačka, nema prostora, nema vremena, nema sadržaja). Budući da je u pitanju jednostrana mreža, u organizaciji topologije blenda učestvuje samo drugi input. Od ovog inputa blend nasleđuje sve elemente osim elementa „sadržaj”, koji se kao skup više odvojenih entiteta mapira iz prvog inputa. Ono što datoj pojmovnoj metafori, inače vrlo apstraktnog značenja, daje humorni karakter jeste stalno naglašavanje granica između inputa pojmovnog prostora – mentalni prostori mreže ni u jednom trenutku čitanja teksta nisu u potpunosti stopljeni jer naše znanje o svetu iznova podriva uranjanje u takav blend. Drugim rečima, razumevanje blenda „sve u jednoj tački” zahteva konstrukciju značenja na više nivoa utemeljenja, što povlači za sobom to da svaka razrada ovakvog blenda mora biti praćena semantičkim skokom, tj. zamenom okvira. U ovakvom čitalačkom procesu novonastali blend markira ili privlači pažnju na oba ulazna prostora

¹² S tim u vezi treba napomenuti da je upravo Kestlerova knjiga *The act of creation* poslužila kao inspiracija za formulisanje teorije pojmovnog sažimanja.

– na blend „sve u jednoj tački” i na kognitivni okvir koji je prethodno privučen obaveznim principom utemeljenja – a tenzija se održava konstantnim vraćanjem na strukturu starog domena, makroblend „sve u jednoj tački”, jer pri zameni okvira deo strukture pojmovne mreže (koja je proizvela sam proces zamene) mora biti zadržan. Uzmimo za primer ovaj uvodni deo unutrašnjeg segmenta pripovetke: „Naravno da smo svi bili tamo – *rekao je stari Qfwfq* – a gde bismo drugde? Nikome još uvek nije padalo na pamet da bi kosmos uopšte mogao postojati. A takođe i vreme: kog bi đavola sa njim mogli činiti, onako zbijeni kao incuni?” (2008: 37). Osim što se datim odlomkom višestruko naglašava razlika ovde i sada – tada i tamo, njime se takođe podriva i mogućnost takvog oponiranja jer je jedna tačka i ono iz čega je poteklo sada i ovde, ali i ono što isključuje sada i ovde (jer nikome nije ni padalo na pamet da bi kosmos mogao postojati, tj. poriče se prostor–vreme). Blend se ipak elaborira na telesnom i slikovnošematskom nivou – u dimenzijama prostor–vreme, preko specijalnih topologija, što za sobom povlači i utemeljenje na konceptualnom nivou – u vidu jednostavnog narativa „boraviti negde sa nekim”. Ono što je još zanimljivije jeste elaboracija blenda na kulturološkom nivou, u vidu iskaza „A takođe i vreme: kog bi đavola sa njim mogli činiti, onako zbijeni kao incuni?”. Humorni karakter ovakvog iskaza dolazi od neočekivanosti aktivacije frejma „đavo” (uz virtuelno prisutan frejm „bog”), čime se implicira i postojanje boga i đavola u okviru sveta priče i njihova suvišnost u istom tom svetu, i tako iznova podvlače granice datog blenda, uz dodatni komentar, sasvim drugačijeg emocionalnog registra, o tome da su egzistenti sveta priče bili zbijeni kao incuni.

Pripovedač neprestano poziva čitaoca da zamisli svet u kojem nema prostora, ali takav svet je moguće zamisliti samo kao svet gde nema *dovoljno* prostora jer je to svet u kojem postoje odvojeni entiteti¹³ – gde se može jedno drugom smetati ne fizički (jer su junaci interpenetrirajući), već „sa stanovišta karaktera”. Pripovedač, na primer, kaže da ume biti vrlo neprijatno „kada nema dovoljno prostora, a među nogama vam se neprestano vrzma neko tako antipatičan kao, na primer, gospodin Pber^l Pber^{dr}”, da to generalno nisu okolnosti koje podstiču druželjubivost i da se „na kraju” svako družio samo sa „uskim krugom poznanika”. Rečju, narativ o prebivanju u jednoj tački, pre velikog praska, postaje (postupkom dopune i razrade datog amalgama) neki drugi narativ, priča o životu u suženom prostoru, u skućenoj sredini, u sredini sa uskogrudim mentalitetom, elaborirana na afektivnim, konceptualnim, kulturološkim i, naravno, individualnim nivoima. Na primer, postupak zamene okvira na afektivnom nivou utemeljenja biće vezan za osećanja ograničenosti, mrzovolje, zavisti, ljubomore i mržnje. Ovaj niži nivo utemeljenja diktira dalja mapiranja (privlačeći neke koncepte i izostavljajući druge), te će na konceptualnom nivou utemeljenja blendu biti pridružena jednostavna priča o ugroženosti jedinke usled nedostatka životnog prostora. To za sobom povlači modifikaciju blenda na

¹³ Kumulacijom entiteta koji naseljavaju dati (ne)prostor istovremeno se i prati i podriva logika pojmovne mreže: budući da sadrži sve što postoji, u ovom se svetu nalaze i bića i ne-bića, i stvari i ne-stvari, na primer, „jedna porodica emigranata”, jedna čistačica bez funkcije, maglina Andromeda, planinski venac Vogezi, „izvesni izotopi barilijuma”, nameštaj vrlo brojne porodice Z’zu, koja želi čak da razapne uže preko tačke kako bi prostrla svoj veš.

kulturološkom nivou: junaci podozrevaju od porodice Z'zuovih kao od emigranata, a svoju predrasudu o navodnom doseljenju Z'zuovih u tačku, uprkos tome što „nije postojalo nikakvo ni pre ni posle niti drugde odakle se moglo emigrirati”, opravdavaju time što se pojam emigrant mora shvatiti „u širem značenju, to jest nezavisno od vremena i prostora” (2008: 38). Ono što je značajno primetiti jeste da uspešnost daljih elaboracija blenda, naročito kada je reč o humornom efektu, direktno zavisi od učešća već poznatog i/ili pomenutog, a ne samo od implementiranja novih i neočekivanih koncepata u makroblend. U tom smislu model višestruko utemeljene semantike pruža valjanu metodološku osnovu za analizu, jer dozvoljava da zamenu između dvaju ili više kognitivnih okvira ne posmatramo kao ničim neregulisanu. Naprotiv, postoje ontološki preduslovi različitih razina koji motivišu ovakva mapiranja i drže čitav sistem konstrukcije značenja na okupu. S tim u vezi potrebno je dalje istražiti mogućnost usklađivanja ovih opservacija sa kognitivističkom teorijom o kreativnosti i estetskom uživanju (i uživanju u humoru) Rahel Đore, tzv. hipotezi o optimalnoj inovativnosti (Giora 2003, Giora et al. 2004, 2015).¹⁴

Kao značajnu izdvojićemo i priču o zaljubljenosti pripovedača u junakinju Ph(i) Nk_o, priču koja je rezultat razrade makroblenda „sve u jednoj tački” i koja takođe nije bez humornog potencijala. S obzirom na to da su junaci i jukstapozicionirani i interpenetrirajući, ova priča se na afektivnom nivou vezuje, zbog boravka junaka u skućenom prostoru, za ljubomoru i posesivnost, na konotacionom nivou se ostvaruje i kao priča o ljubavi sa preprekama, kao priča o strasnoj ljubavi („ako uzmemo u obzir promiskuitet tačkolike konvergencije svih ostalih u njoj [junakinji]”) i kao platonska ljubav („s obzirom na [junakinju] tačkoliku neprobojnost”), a na kulturološkom nivou junakinja je predmet ogovaranja, što je posledica malograđanskog mentaliteta (mentaliteta koji je „uskogrud, u to doba, nekako sitničarski”). Kulturološke konotacije koje ovakva razrada blenda može imati odnose se i na povezivanje Ph(i) Nk_o sa figurama Device Marije i Marije Magdalene, i, povratno, na nižim nivoima utemeljenja, sa arhetipom žene–majke. Tok pripovetke zaista prati ovu logiku: onog časa kada Ph(i)Nk_o bude izgovorila, vođena plemenitim pobudama, „Momci, kad bih imala samo malo prostora, tako bih vam rado napravila rezance” (2008: STR.), tačka će početi da se širi, rezultujući istovremeno i stvaranjem svemira i razdvajanjem protagonista priče od objekta njihove zaljubljenosti. Naglašavanjem logomorfne tipa stvaranja, motivisanog ljubavlju, u završnici pripovetke podvlači se i kontrast sa prethodnom, mahom humorističnom pričom o životu u skućenom prostoru i o mržnji iz njega proizašloj, a time i naglašava etička i satirična funkcija humorne metafore na kojoj priča počiva.

¹⁴ „ (1) The Optimal Innovation Hypothesis - Pleasurability is sensitive to optimal innovation.

(2) Optimal innovation –A stimulus would be optimally innovative if it involves

(a) a novel—less or nonsalient—response to a given stimulus, which differs not only quantitatively but primarily qualitatively from the salient response(s) associated with this stimulus and

(b) at the same time, allows for the automatic recoverability of a salient response related to that stimulus so that both responses make sense (e.g., the similarity and difference between them can be assessable [...])” (Giora et al. 2004: 117).

3. Pripovetka *Hajde da se kladimo*

Sa pripovetkom *Hajde da se kladimo* granice narativnosti pomerene su još dalje jer su vremenske i prostorne koordinate početne situacije priče vezane za vreme pre postanka univerzuma, gde je događajnost svedena na kretanje nekolicine čestica u praznom prostoru i na komunikaciju između dveju vrlo neodređenih individua, pripovedača Qfwfq i Dekana (k)yK. Za razliku od prve analizirane pripovetke, ovde ne postoji određita odeljenost između spoljašnjeg okvira teksta i njegovog unutrašnjeg segmenta, zahvaljujući čemu stičemo jasniji utisak o unutrašnjoj logici organizacije čitave zbirke. Naime, pripovedanje intradijegetičkog naratora se ovde jasno nadovezuje na kazivanje naratora iz spoljašnjeg okvira pripovetke¹⁵, iz čega možemo izvesti zaključak da je čitava zbirka zamišljena kao intervju koji sa Qfwfq-om vodi autor (to jest, pripovedač blizak figuri realnog autora), koji naposljetku uokviruje zbirku intervjuom sa samim sobom.¹⁶ Budući odjek autorovog izlaganja naučnih činjenica i hipoteza, kazivanja Qfwfq-a, kao neposrednog učesnika događaja kosmičkih razmera, koja treba da posluže kao dokaz za autorove tvrdnje/pitanja s početka, višestruko su ironizovana: „This proof, however, redounds parodically against the scientific notion that Calvino highlights; for at every turn, the reader confronts the non-sense of an absurd situation that Qfwfq through his narrative renders credible (more or less)” (Cromphout 1989: 163).

U pripoveci *Hajde da se kladimo* Qfwfq počinje svoje izlaganje sledećim rečima: „Neću da se hvalim, ali ja sam se od samog početka kladio da će univerzum postojati, i pogodio sam” (2008: 67). Sujeta pripovedača-hvalisavca, tvrdnja da je on od *samog početka* pretpostavljao da će univerzum postojati, te nagoveštaj da je postojanje svemira rezultat opljade, dovodi u pitanje i pozvanost Qfwfq-a da govori o postanku univerzuma (šta je početak?; da li pripovedač poseduje dovoljno znanja da govori o datoj temi?; koja je priroda pripovedača, ukoliko je on prisustvovao rođenju svemira?), samu priču o postanku, kao i metafizičke implikacije te priče. Na kraju, ako se mogao predvideti ne samo postanak univerzuma nego i sva dalja dešavanja koje će taj događaj neminovno proizvesti, onda je i intervju između autora i Qfwfq-a fingiran, a time se nameću tipično postmodernističke preokupacije vezane za status subjekta, jezik kao sredstvo prenošenja istine, znanje/moć, metafikcionalnost i slično. Na ovaj se način kao centralna nameće tema o neminovnosti i slučajnosti – i to preko metafore o kladenju, ili, kako pripovedač na jednom mestu kazuje, metafore o „nagađanju o mogućnostima nagađanja”. Naime, kako nemaju prečeg posla, protagonisti priče klade se na to da li će se neki događaji odigrati ili se neće odigrati. Budući da igra kladenja počinje onda kada kosmos još uvek nije postojao,

¹⁵ „Logika kibernetike, primenjena na istoriju univerzuma, na putu je da dokaže neminovnost nastanka galaksija, Sunčevog sistema, Zemlje, čelijskog života. Prema kibernetici, univerzum se obrazuje čitavim nizom pozitivnih i negativnih 'retroakcija' [...] Od trenutka kada se taj proces pokrene, on jednostavno ne može a da ne prati logiku tih lančanih 'retroakcija'.

Da, ali to se u početku nije znalo – objasnio je Qfwfq – to jest, možda je moglo da se predvidi, ali onako, više po osećaju, nabadajući” (Kalvino 2008: 67, kurziv originalan).

¹⁶ O *Kosmikomikama* kao metafikcionalnoj autobiografiji videti u Siegel (1991).

mogućnosti za kladenje su neograničene – od toga da će se pojaviti prvi atomi do toga da li će Lisjen de Ribempre izvršiti samoubistvo na kraju Balzakovih *Izgubljenih iluzija* – a narativni tok se organizuje putem elaboracije date centralne metafore. Istu prepoznavamo kao pojmovnu mrežu jednostrukog tipa, a njene strukturalno-kompozicione karakteristike dajemo u tabeli ispod, opet izostavljajući generički prostor mreže.

Ulazni prostor 1	Ulazni prostor 2
<ul style="list-style-type: none"> • Kladioničari su rivali: dobitnik i gubitnik • Akcija kladenja: <ol style="list-style-type: none"> 1. predmet opklade 2. procena uspeha (proračun i/ili sreća) 3. ulog kao uslov opklade (kladenje uključuje rizik gubitka; ulozi su brojivi) 4. materijalni razlog: ostvarivanje materijalnog uspeha/dobiti 5. psihološki razlog: strast; bolest zavisnosti 6. rezultat: dobitak i gubitak uloga; rezultat je neizvestan 7. telesna radnja: ulaganje, podizanje dobitka i sl. 	<ul style="list-style-type: none"> • Qfwfq (kreativan) • Dekan (k)yK (nekreativan, statičan) • Svemir sa <i>praktično neograničenim mogućnostima</i> • Stvari se ne poseduju • Osećanje dosade
Blend <ul style="list-style-type: none"> • Qfwfq i Dekan (k)yK su kladioničari – rivali • Qfwfq je dobitnik i gubitnik • Dekan (k)yK je dobitnik i gubitnik • Akcija kladenja: <ol style="list-style-type: none"> 1. predmet opklade: stanje svemira 2. procena uspeha: proračun, maštovitost, sreća 3. ulog: nagađanje o mogućnosti nagađanja; igranje na reč; ulog kao uslov opklade ne postoji 4. psihološki uslov: strast; osećanje dosade; pokazati superiornost 5. ontološki uslov: dokazati sopstveno postojanje 6. rezultat: stanje svemira 	

Data pojmovna mreža je strukturirana kognitivnim okvirom kladenje (ovde: prvi ulazni prostor), koji i sâm predstavlja složeni blend.¹⁷ Drugi ulazni prostor odnosi se na specifično modelovan pripovedni svet junaka, koji prati razvoj svemira od njegovog postanka, postojanja jednostavnih formi i događaja u njemu, do istorijskog (zemaljskog) vremena koje završava u haosu. U takvom su svetu sasvim specifični i uslovi kladenja između egzistenata sveta priče: pošto je izbor predmeta opklade „bio praktično neograničen, budući da se do tog trenutka nije odigralo praktično ništa” (2008: 68), stvari se ne poseduju, nema uloga kao uslova opklade, te nema ni pobednika i gubitnika. Cilj kladenja je zabava – zasnovana ne samo na sposobnosti da se izvedu zaključci o fizičkim zakonima koji upravo nastaju, već i na sposobnosti domaštavanja svetova, ali i osmišljavanja konvencija (uz punu svest o njihovoj konvencionalnoj

prirodi) na osnovu kojih će se opklade označavati i izračunavati. Kao i u slučaju metafore „sve u jednoj tački”, ne možemo prenebregnuti ontološke nivoe uzemljenja pri konceptualizaciji metafore o nagađanju, što znači da je u pitanju markirana metafora čija svaka dopuna i elaboracija podrazumeva semantičke skokove. Rečju, čitalac je primoran da kladenje zamisli u okvirima prvog ulaznog prostora, kao fizičku manipulaciju predmetima (ulozima, predmetima opklade) koji su vidljivi i međusobno odvojeni, junake – učesnike opklade kao svesna i fizička bića koja posmatraju rađanje atoma, protozvezda, pojedinačnih elemenata i sl., ove kao pojave koje se mogu obuhvatiti čulima, i opklade kao događaje koji se odigravaju u vremensko-prostornim koordinatama merljivim ljudskim vrednostima. Na primer, pripovedač se konstantno poigrava paradoksom samoreferencije budući da opisuje primordijalno stanje u kojem ne postoje sistemi označavanja, tj. svaki novi (od strane junaka izmišljeni) sistem označavanja je jednako dobar kao i bilo koji potencijalni sistem; zahvaljujući svojoj domišljatosti on i dobija opklade. U konačnom, konvencionalnost sistema označavanja pojava dovodi u pitanje i stvarnosni status tih pojava:

Zvezde su se, na primer, povećavale, a ja pitam: – Koliko? – Trudio sam se da prognozu prenesem na brojeve jer u tom slučaju nije mogao mnogo da prigovara.

U to doba postojala su samo dva broja: broj *e* i *grčko pi*. Dekan računa onako odoka i odgovara: – Raste za *e* dignuto na *t*.

Svaka čast pametnjakoviću! To su svi znali. Međutim, ja sam odavno shvatio da stvari nisu baš tako jednostavne. – Da se kladimo da će se u jednom trenutku zaustaviti.

– Da se kladimo. A kada bi to trebalo da se zaustavi?

A ja, il' sve il' ništa, ispaljujem svoje *grčko pi*. I bi tako. Dekan je ostao bez reči. (2008: 69)

Pojmovna mreža je markirana i u tom smislu što se njome vrši (i na planu čitave mreže i na planu njenih pojedinačnih elemenata) inverzija figure i pozadine – nezavisnih i zavisnih članova kauzalnog lanca u okviru sveta priče.¹⁸ Na primer, nagađanje u kosmičkim okvirima, kakvo je prikazano u pripoveci, dolazi pre kladenja kao kulturološke pojave, zbog čega je proces zaključivanja za čitaoca dodatno zakomplikovan (sadrži dodatni korak) jer se u procesu semioze konačni blend mora prilagoditi poznatom okviru kladenja i svemu šta taj okvir na ontološkoj osi uključuje. Pored toga, svaki od pojedinačnih elemenata blenda uključuje semantički skok – (k)yK je dekan u svetu bez fakulteta, broj pi je *grčko pi*, komunikacija se odigrava u svetu bez jezika, a Dekan je u „dugovima do guše” iako nema uloga u opkladama niti je verovatno da u datom trenutku postoje čovekolika bića.

Jednom ustanovljen, blend pruža veliki broj mogućnosti dopuna i elaboracija koje mogu proizvesti dodatne humorne efekte, i to aktivacijom konceptualnih domena koji su *očito* semantički na velikoj udaljenosti od značenja podrazumevanih pojmovnom mrežom. Ova neadekvatnost, ontološki, epistemički, aksiološki rascep između sveta junaka i nadređenog sveta priče koju kreira čitalac, najverovatnije će biti prepoznata kao humorna inkongruencija:

Na primer, taman smo pravili prognozu zakrivljenosti galaktičkih spirala, kad meni

¹⁸ Videti više u: Langacker, R. W. (1993). Reference-Point Constructions. *Cognitive Linguistics*, 4, 1–38. <http://dx.doi.org/10.1515/cogl.1993.4.1.1>.

iznenada izlete: – Nego, čuj ovo, (k)yK, šta misliš da li će Asirci napasti Mesopotamiju? Ostao je potpuno zatečen. – Kako... šta? Kada? Izračunao sam na brzinu i ispalio neki datum k'o iz puške, naravno, ne u godinama i vekovima, jer se tada vremenske merne jedinice nisu mogle vrednovati takvim veličinama, a da bismo uopšte naznačili neki određeni datum morali smo da pribegavamo tako zapetljanim formulama da bi njihovo ispisivanje ispunilo čitavu školsku tablu. – A kako se zna...? – Brzo, (k)yK, hoće li je napasti ili ne? Ja kažem da hoće; ti da neće. Je l' važi? Hajde, ne gnjavi toliko. (2008: 70)

– Vidiš kako se zgušnjavaju planete: kaži mi brzo na kojoj će od njih nastati atmosfera: na Merkur? Veneri? Zemlji? Marsu? Hajde već jednom, odluči se; a onda, kad si već u radnji, izračunaj mi indeks demografskog rasta na Indijskom poluostrvu za vreme engleske dominacije? (2008: 72)

Budući da nove elaboracije pojmovne mreže podrazumevaju, za junake sveta priče, prostor mogućnosti a ne činjenica, insistiranjem na logici datog blenda tekst nameće pitanje o odnosu mogućeg i jezika, tj. pitanje o primarnosti jezika, odnosno sveta koji jezik označava. Konačni semantički skok nametnut tekstualnim inputom zapravo je poništavanje čitavog blenda: Qfwfq shvata da su stvari predeterminisane, da je širenje mogućnosti kombinovanja znakova postupak „koji će poslužiti kompaktnoj, neprozirnoj i jednoobraznoj stvarnosti da zamaskira svoju jednoličnost” (2008: 72), te da ne postoji klađenje, već isključivo samozaborav u igri nagađanja. Prevodeći motiv prevrtljivosti sreće na plan kibernetike (pretpostavku o trajanju univerzuma kroz beskonačan lanac retroakcija), pripovedač pronalazi utehu, pa čak i zadovoljstvo u porazu, u tvrdnji da je on jedini primetio da dešavanja u univerzumu više ne prate istu, jednostavnu logiku. Naime, Qfwfq se uvek kladi da će se nešto odigrati, a Dekan (k)yK da neće; kako se broj alternativa značajno uvećao sa starošću svemira, povećale su se i Dekanove šanse za dobijanje opklada. Ideja o znanju/moći ovde je, dakle, propraćena pripovedačevom lamentacijom nad izgubljenom jednostavnošću sveta. Međutim, ovo sentimentalno vraćanje na primordijalno (i, po ekstenziji, na modernizam u odnosu na postmoderno stanje), na čemu se obično insitira u kritici (Siegel 1991, Cromphout 1989), ironizovano je jer nas pripovedač (svojom tvrdnjom da bi se, da ponovo dobije priliku da sve počne ispočetka, opet kladio na isti način) vraća na sam početak priče: „Neću da se hvalim, ali ja sam se od samog početka kladio da će univerzum postojati, i pogodio sam [...]”. Ovakva ciklična kompozicija, simultana otvorenost i zatvorenost priče, na planu junaka ostvarena kroz pripovedačevo insistiranje na sopstvenoj poziciji, motivisana je spoljašnjim okvirom pripovetke u kojem se aletička ograničenja sveta priče ostvaruju preko tvrdnje da kosmos postoji kao beskonačan niz pozitivnih i negativnih retroakcija. U junakovom samoironičnom likovanju zbog prepoznavanja predeterminisanosti svega postojećeg i potencijalnog kriju se i epistemološki horizonti Kalvinovih pripovedaka uopšte – insistiranje na antidogmatskom kritičkom prostoru mogućnosti ili otpora, poziciji „između”, želja za drugim i (istovremeno) želja za primordijalnim sopstvom. Čak i ako živimo u kibernetičkom kosmosu ili kosmosu kojim vlada princip superdeterminizma, taj svet ne isključuje kreativni čin – čime se

i pripovedačevo likovanje otključava kao figura aporije¹⁹, svet priče prepoznaje kao sa-prostor pripovedačeve i čitačeve akcije, a tekst otvara ka borbenom, pre nego pomirljivom momentu. U eseju *The sea of objectivity* Kalvino upravo insistira na književnosti kao potrazi za pluralitetom nivoa stvarnosti, kao „neprihvatanju date situacije, aktivnom i svesnom skoku, želji za kontrastom, istrajavanju bez iluzija”.²⁰

4. Zaključak

U radu smo pokazali jednu od mogućnosti interdisciplinarnog usklađivanja kognitivne naratologije sa teorijama kognitivnosemantičke provenijencije, i posebno aplikabilnost višestruko utemeljene semantike pri promišljanju humornih efekata dužih književnih narativnih tekstova. Osnovna teza, da je elaboracija centralnih humornih metafora proučavanih tekstova zasnovana na izneveravanju logike blenda pojmovne mreže putem kreiranja novih blendova, komponovanih od originalnog blenda i kognitivnih okvira aktiviranih s obzirom na nužnost da se značenje blenda utemelji u naše iskustvo, dopunjena je opservacijom da je u novokreiranoj mreži pojmovnog sažimanja uvek prisutna tenzija između ulaznih prostora, te da upravo takav tip dijaforičnosti proizvodi humorne efekte. Pored toga, ukazano je na kompatibilnost višestruko utemeljene semantike i hipoteze o optimalnoj inovativnosti, budući da obe paradigme insistiraju na tome da mapiranja između mentalnih prostora pojmovne mreže nisu neregulisana. Iz ovog se može izvesti zaključak da efekat začudnosti, kao i inovativnost, oba u vezi sa humornim efektom, uvek počivaju na eksploataciji poznatog. Budući da semantički skokovi koji proizvode humor operišu sa semantičkom distancom (između poznatog i nepoznatog) koja ne sme biti ni prevelika ni premala kako bi se javio efekat iznenađenja/inkongruencije kod recipijenta i kako bi inkongruencija mogla biti razrešena, višestruko utemeljena semantika čini se kao dobro metodološko uporište jer omogućava da se emergentne strukture (rezultati semantičkih skokova) objasne kao deo semantičkog kontinuuma, a ne njegovo narušavanje. Treba naglasiti to da je pomenute zaključke neophodno ispitati na većem uzorku, a to je upravo zadatak doktorskog istraživanja autora ovih redova.

Kada je reč o Kalvinovim pripovetkama, treba napomenuti to da je važna tekstualna strategija na kojoj one počivaju vezana upravo za činjenicu da se njima frustrira i podriiva princip minimalnog odstupanja, što je posebno vidljivo kada je reč o nižim nivoima utemeljenja. Na primer, slikovne sheme koje organizuju centralne pojmovne mreže paradoksalno ne odgovaraju onome šta bi njihovi amalgami trebalo da znače. Ovakve procepe u tekstu Kalvino koristi kako bi implementirao neka ideološka značenja koja želi da istakne, poput onih vezanih za kulturološku/istorijsku uslovljenost svakog

¹⁹ U dekonstrukciji aporija se shvata kao „oblik očuvanja smisla, njegovo premeštanje i alteracija koja ne dopušta semantičku totalizaciju ili univoknost” (Milić 1998: 71).

²⁰ „The moment that we would want to see arise from one as from another mode of understanding reality is always that of non-acceptance of the given situation, of an active and conscious jump, of the desire for contrast, of perseverance without illusions” (citirano prema: Cromphout 1989: 170).

znanja, gubitak stabilnosti označitelja, ambivalentne implikacije postmodernističke relativizacije istine, a pre svega služe tome da, prekidom normalnog rada kognicije čitaoca, ponude alternativnu poziciju – istovremeno unutrašnju i spoljašnju – novi prostor starog/mogućeg. Rečju, ogoljavajući našu antropocentričnu poziciju, Kalvino istovremeno pokazuje našu jednostranost/automatizovanost, i otvara nas, kroz igru i u duhu nove integralne humanosti, mogućnosti uranjanja u svet onakvih kakvi jesmo. Za A. Kestlera ljudska kreativnost, ostvarena kroz humor, nauku i umetnost, predstavlja čin ukrštanja i dovođenja u osetljivu ravnotežu naizgled nespojivog; kreativnost dozvoljava da dosegemo nove, prethodno nepovezane dimenzije sopstvenog iskustva i na taj način dostignemo nove nivoe mentalne evolucije (1964: 96). Čini se da Kalvino zastupa sličan stav, kada o svojim *Kosmikomikama* kaže: „U primitivnom čoveku i u ljudima iz klasične starine”, stoji u *Intervjuu sa autorom*, „osećaj za kosmičko bio je nešto najprirodnije; dok je nama, međutim, da bismo se suočili sa suviše velikim stvarima, potreban nekakav zakon, filter, i to je funkcija *komičnog*” (Kalvino 2008: 301).

Literatura

- Antović, M. (2021). „Multilevel grounded semantics across cognitive modalities: Music, vision, poetry.” *Language and Literature*, 30(2): 147–173. Available: https://www.academia.edu/45599936/Multi_Level_Grounded_Semantics_Across_Cognitive_Modalities_Music_Vision_Poetry [24.3.2021]
- Attardo, S. (2014). Incongruity and resolution. In S. Attardo (ed.), *Encyclopedia of humor research*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781483346175>
- Brône, G., and Feyaerts, K. (2004). Assessing the SSTH and GTVH: A view from cognitive linguistics. *Humor: International Journal of Humor Research*. 17(4), 361–372. <https://doi.org/10.1515/humr.2004.17.4.361>
- Cromphout, F. (1989). From Estrangement to Commitment: Italo Calvino’s ‘Cosmicomics’ and ‘T Zero’. *Science Fiction Studies*, 16 (2), 161–183.
- Coulson, S. (2001). *Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*, New York: Cambridge University Press.
- Coulson C., and Oakley, T. (2005). Blending and coded meaning: Literal and figurative meaning in cognitive semantics, New York: *Journal of Pragmatics*, 37 (2005), pp. 1510–1536. <<http://www.cogsci.ucsd.edu/~coulson/Papers/coak-jop.pdf>>. 30.4.2018.
- Фоконије, Ж., и М. Гарнер (2014). Мреже појмовног обједињавања, у: Катарина Расулић и Душка Кликовац (прир.), *Језик и сазнање: хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет, 337–416.
- Giora, R., Fein O., Kronrod A., Elnatan I., Shuval N., and Zur A. (2004). Weapons of mass distraction: optimal innovation and pleasure ratings. *Metaphor and Symbol*, 19, 115–141.
- Herman, D. (2004). *Story logic: problems and possibilities of narrative*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.

- Kalvino, I. (2008). *Kosmikomike: stare i nove*. Prevele s italijanskog Elizabet Vasiljević i Ana Srbinović. Beograd: Paideia.
- Koestler, A. (1976). *The act of creation: with a new preface by the author*. (2nd ed.). London : Hutchinson.
- Milić, N. (1998). *ABC dekonstrukcije*. Beograd: Narodna knjiga/Alfa.
- Милосављевић Милић, С. (2015). „Когнитивна наратологија.” *Књижевна историја*, год. 47, бр. 156, стр. 11–23.
- Milosavljević Milić, S. (2016). *Virtuelni narativ: ogledi iz kognitivne naratologije*. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu; Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Morreal, J. (2014). Philosophy of humor. In S. Attardo (ed.), *Encyclopedia of humor research*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781483346175>
- Ryan, M-L. (2001). *Narrative as Virtual Reality, Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. Baltimore and London: John Hopkins University Press.
- Ryan, M-L. (2013). „Transmedial Storytelling and Transfictionality.” *Poetics Today*, 34: 3, pp. 361–388.
- Siegel, K. (1991). „Italo Calvino’s Cosmicomics: Qfwfg’s Postmodern Autobiography.” *Italica*, 68: 1, pp. 43–59. <https://doi.org/10.2307/479431>

Olivera Marković

HOW DO WE UNDERSTAND STORIES SET IN THE PERIOD BEFORE THE BIG BANG? LEVELS OF GROUNDING AS THE METHODOLOGICAL ALTERNATIVE IN HUMOR STUDY

Summary

This paper studies the cognitive semantics’ concepts of grounding (Coulson & Oakley 2005) and grounding levels (multi-level grounded semantics – Antović 2016, 2017) as an alternative in studying humorous aspects in chosen short stories from Italo Calvino’s *Cosmicomics* collection. Calvino’s stories were chosen because of the radical difference between the alethic limits of their storyworlds and our real world. Since the immersion into the storyworld (Ryan 2001) necessarily includes following the principle of minimal departure (Ryan 1991), in the case of Calvino’s stories this process will be marked by the reader’s permanent attempts to follow the blend logic (which is recognized as pivotal for a text) and the frustration of those attempts due to the impossibility not to rely on different levels of experience levels in the process of semiosis. Our thesis states that this “fallout” from the blend logic will mean that the processes of completion and elaboration of a conceptual integration network will include the process of frame shifting (Coulson 2001), which will generate humorous effects on different grounding levels.

olivera.markovic@filfak.ni.ac.rs

e konferencije sa opštim nazivom
tome relevantne iz ugla lingvističkih i
kurs, vreme, prostor, teorija i kontekst, već
politika, globalizacija, identitet, promene,
o su konferencije uvek bile tematski
alo uniformnost teorijskih i metodoloških
agledaju iz što više različitih, alternativnih
ativne perspektive, koje naročito nakon
staju veoma

ALTERNATIVE U UPOTREBI JEZIKA

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE

er the encompassing title *Language*,
t are relevant for linguistic and literary
heory and context, but also on the socially
ation, identity, changes, communication,
erences have always been thematically
oretical and methodological approaches;
topics from many different, alternative
ative perspectives, which, especially after
menon, become particularly relevant and

ns

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVES

ОДНОС УПОТРЕБЕ ДИЈАЛЕКАТСКИХ И СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКИХ ФОРМИ У ГОВОРУ МЛАДИХ У СИРИНИЋУ¹

Сажетак: У раду се као алтернатива традиционалној дијалектологији спроводи истраживање говора младих у једној од мање урбаних средина на подручју призренско-тимочке дијалекатске зоне. Рад представља наставак истраживања говора младих у Сиринићу и присуства стандардног српског језика у њему. Стандард у говор младих доспева из медија, поред тога што су говорници њему изложени од почетка свог образовања. У раду су анализирани акценатски систем, перфекат и футур први. Идентификовани су облици пореклом из стандардног српског језика и њихови дијалекатски еквиваленти. Искази у којима се јављају стандарднојезичке црте подвргнути су квалитативној анализи. Промене у акценту јављају се у вези с присуством других стандарднојезичких црта у истом исказу. У перфекту се стандард бележи у делу радног глаголског придева у множини, док у 3. л. мн. опстаје дијалекатско начело по којем се изоставља помоћни глагол. Стандардне форме у футуру првом заступљене су само у двама исказима који су интонационо маркирани, те упућују на додатни смисао исказа. Анализа акценатског система и облика футура првог указује на то да је постојаност дијалекта у испитиваној грађи висока, а да је употреба стандардног српског језика у њој најчешће интонационо и тематски маркирана, што значи да се може говорити о диглосији. Насупрот томе, разградња у 3. л. мн. перфекта у којем опстаје дијалекатско начело да се не користи помоћни глагол, док се у радном глаголском придеву користи стандарднојезички наставак указује на постојање промене у говору млађих саговорника, тако да је истраживање њиховог говора од значаја и за откривање развојних тенденција у дијалекту.

Кључне речи: говор младих, сиринићки говор, стандардни језик, акценат, перфекат, футур први, промене у дијалекту

1. Увод

У раду се као алтернатива традиционалној дијалектологији – према којој се идеалним говорницима сматрају они рођени и одрасли у месту које се истражује, немају формално образовање и који су мале мобилности (Белић, 1905: ХСVIII–ХСIX) – спроводи истраживање говора младих у једној од мање урбаних средина на подручју призренско-тимочке дијалекатске зоне. За ово истра-

¹ Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200170 од 05.02.2021.

живање користи се, такође, и алтернативна методологија прикупљања података и њихове обраде. Наместо интервјуа са изворним говорницима у којем се подстиче њихов што дужи наратив, користи се спонтана конверзација. Када је о анализи реч, осим што подразумева опис контекстно условљених варијабли које утичу на појаву нетипичних форми у оквиру испитиваних категорија, она садржи и њихову квантитативну обраду.

1.1. Млађи саговорници у дијалектолошким истраживањима

У радовима који се баве дијалектима често се разматра и однос традиционалне и урбане дијалектологије (о потоњој в. нпр. Бугарски, 2009), најчешће представљен као сучељавање.² Данас се више пажње посвећује градским говорима, а постоје и растуће тенденције ка испитивању говора младих. Према Т. Трајковић, методама урбане дијалектологије у целини је истражен говор Новог Сада (Бошњаковић и др., 2009), док су на територији призренско-тимочке области студије говора града знатно ређе у односу на традиционалне дијалектолошке (Трајковић, 2017: 93). Иако постоје и истражени говори неких градова на овом подручју,³ како Ж. Бошњаковић (Бошњаковић, 2009а: 50) истиче, мали број њих се доследно користи методама урбане дијалектологије и најчешће притом само упућује на разлике у говору између млађих и старијих.⁴

Узимајући у обзир дијалектологију у целини – и урбану и руралну – дијалектолошка истраживања покривају све старосне групе. Међутим, изостају истраживања млађих говорника у руралним или мање урбаним срединама. Њихов говор посматра се као различит од онога што се сматра аутентичним јер не задовољавају традиционалне дијалектолошке критеријуме и изоставља се из традиционалног описа. У истраживањима дијалекатских промена пак пажња се усмерава пре свега на град као на њихов извор. Трајковић наводи „Сигурно је да промене у дијалекту настају под утицајем екстралингвистичких фактора, којима су, заправо, најпре изложени урбани говори. Те промене се из центра полако шире ка периферији, затим ка ближем сеоском залеђу, а онда и ка даљим селима“ (Трајковић, 2018: 176). Може се претпоставити да урбанизација села, постојање барем основношколског образовања у њему, већа мобилност и приступ медијима директно утичу на промене у говору младих и на руралном подручју. Испитивања ванлингвистичких фактора који утичу на говор била би од велике вредности када би се радила на већем узорку говорника и обухватила шири простор. У овом раду је испитивање ограничено на лингвистички опис. Оно што се из угла лингвистике може испитати јесу језичке особености говора

² Ређе се може наћи и да традиционалну и урбану дијалектологију треба посматрати као комплементарне (Бошњаковић, 2016: 112), пре свега због примене различитих методологија, али са истим циљем – описом једног говора.

³ На пример Ђаковица (Стевановић, 1950), Лесковац (Михајловић, 1977), Ниш (Тома, 1998), Власотинце (Станковић, 1997) и Прешево (Трајковић, 2015).

⁴ Данас је ово подручје посебно инспиративно за испитивање диглосије (нпр. Трајковић, 2018, Трајковић/Михајловић, 2020) и говора младих у градовима (нпр. Јањић, 2011, Јањић/Чутура, 2012).

млађих на селу, сличности и разлике у односу на изворни говор, као и актуелне промене у њему.

2. Претходно истраживање

Рад представља наставак испитивања вернакулара⁵ млађих говорника сиринићког говора.⁶ У раду Реџић (2021) анализирана је употреба стандарднојезичких форми у деклинацији именица и личних заменица. Истраживање је показало да су дијалекатске форме бројнице и постојаније: у укупном узорку регистрованих именица пропорција стандарда и дијалекта износи 7:13, код личних заменица 9:20 (Реџић, 2021: 291, 294). Закључено је да је компетенција саговорника у употреби стандардног српског језика у оквиру ове категорије висока, будући да је била добро разграничена од дијалекатских форми, односно није забележена појава интердијалекатских форми (Реџић, 2021: 295–298). Познавање двају варијетета говорнице користе у различите комуникативне сврхе.⁷ Стандарднојезичке форме се проналазе у посебно стилизованим исказима који се препознају по интонацији или као средство за емфатичко истицање, у комбинацији са логичким акцентом. Оне су присутне и у исказима који су тематски маркирани (у конкретној грађи теме су биле филм и модерне реалије попут технологије). Поједине стандарднојезичке црте јављају се у оквиру идиоматских израза које говорници перципирају као целину са јединственим значењем због чега мање или уопште не примећују да се у оквиру њих служе формама нетипичним за свој уобичајен говор (Реџић, 2021: 293–294).

3. Предмет и циљеви рада

Предмет рада је анализа акцента, перфекта и футура првог у сиринићком говору на материјалу млађе популације у Сиринићу.⁸ Циљ рада јесте процена односа употребе дијалекатских и стандарднојезичких форми, затим и поређење добијених резултата са резултатима претходног истраживања на истој грађи.

⁵ Термин *вернакулар* (Labov, 2006: 86) у овом раду користи се са прилагођеном дефиницијом из претходног истраживања (Реџић, 2021) и односи се на говор младих као различит од изворног говора при чему се подразумева да га „чине језички обрасци усвојени најраније у породици заједно са обрасцима из других варијетета прихваћених у току школовања, језичког контакта и путем медија“ (Реџић, 2021: 286–287).

⁶ У овом раду се користи иста грађа као и у Реџић (2021) и испитује се истим поступцима како би се резултати могли међусобно поредети.

⁷ Најчешће се ради о преношењу додатог смисла попут ироније, хумора на исти начин на који би се у свакодневном разговору могао у те сврхе употребити жаргон, професионална терминологија и сл. Оваква употреба различитих варијетета већ је примећена у литератури: „Even within fixed interlocutor and situation arrangements, speakers use register, language, or dialectal features as resources for conveying meaning“ (Ervin-Tripp, 2002: 48).

⁸ О разлозима за одабир категорија в. одељак 6.

Могућност испитивања промена у дијалекту Т. Трајковић види у поређењу урбаних и руралних варијетета истог говора: „уколико већ постоји опис изворног народног говора, а затим и опис његове градске варијанте, дијалектолог би био у могућности да упоређивањем ових резултата покаже тенденције у даљем развоју базичног дијалекта на датом простору“ (Трајковић, 2018: 176). Анализа у овом раду врши се и ради процене могућности изучавања таквих тенденција на основу говора младих у руралном, односно мање урбаном месту и поређења њиховог говора са изворним.

4. Сиринићки говор

Сиринићки говор један је од говора призренско-јужноморавског типа који Р. Младеновић издваја у засебан део: косовско-метохијско-сиринићки поддијалекат (Младеновић, 2013: 405–406). Жупа Сиринић налази се на северним обронцима Шар-планине, у горњем току реке Лепенац. Чини је шеснаест села од којих пет има мешовито становништво, српско и албанско. У њима су Срби већинско становништво, док постоје и четири села која су само албанска (Младеновић, 2019: 62–63). Поред осталих прилика, и језичка ситуација је специфична; ради се о острву српског језика који контакт са српским ван локала има углавном само преко медија, евентуално у контакту са Србима на северу покрајине.

Сиринићки говор је детаљно описан у монографији „Говор северношар-планинске жупе Сиринић“ (Младеновић 2019). Описом су пре свега обухваћени фонетско-фонолошки и морфолошки систем, а поред тога, у њему се могу наћи и значајни делови који се односе на (морфо)синтаксу.

5. Грађа и методологија

За материјал је коришћен узорак спонтаног говора двеју говорница у двадесетим годинама. Састоји се од укупно 5480 речи. Реч је о њиховој конверзацији са истраживачем и једним говорником који се служи стандардним српским језиком који се из анализе искључују. Иако је истраживач присутан, он не поставља питања нити разговор усмерава на одређену тему, већ у њему учествује равноправно са осталима, служећи се испитиваним вернакуларом. Саговорник који се служи стандардом близак је са својим саговорницама којима је познато да се он увек служи другим варијететом, те се не очекује да, сем мањег присуства акомодације у комуникацији⁹, његово учешће у разговору утиче на креацију посебне комуникативне ситуације. На основу тога се може претпоставити да материјал има вредност спонтане језичке продукције.¹⁰ Не-

⁹ О теорији акомодације у комуникацији (Communication accommodation theory) в. Dragojevic i dr., 2014.

¹⁰ На значај говора у којем говорници не усмеравају пажњу на његову форму, тј. на своју продукцију, већ на његов садржај за квалитет грађе истичу многи истраживачи (нпр. Белић, 1905: XXXIV, Labov, 2002: 85)

достаци овакве грађе огледају се пре свега у немогућности подробније синтаксичке анализе због кратких и/или елидираних исказа, као и немогућности фонетско-фонолошке анализе јер аудио-запис није рађен у за то идеалним условима. Такође, рад је заснован на малом узорку, па се закључци у њему не могу генерализовати за говор младих у испитиваној средини, али се ипак овај рад као студија случаја може узети за полазну тачку и усмерење за даља и опширнија испитивања.

Анализа у овом раду укључује идентификовање стандарднојезичких црта у одабраним категоријама и проналазак њихових дијалекатских еквивалената¹¹. Одређује се квантитативни однос стандарда и дијалекта са циљем да се укаже на фреквенцију једног варијетета у односу на други, док квалитативна анализа исказа у којима се јављају стандарднојезичке форме има за циљ опис услова у којима се оне користе. Квалитативна анализа исказа врши се испитивањем унутрашњих (лингвистичко окружење црте) и спољашњих (социјалних¹² и ситуационих (реципијент, тема, пажљив говор, познатост контекста и формалност/стил)) варијабли које корелирају с појавом стандарднојезичког облика у исказу (Finegan/Biber, 2002: 235).

6. Анализа

У претходној анализи одабране грађе примећено је да се у вези са појединим променама на морфолошком плану јављају и неке фонетске (сегментне и супрасегментне) особености (попут промена у интонацији, Рецић, 2021: 296). Квантитетски ограничен корпус и грађа која није документована у условима какве захтевају софтвери за обраду говора онемогућавају приступ фонетској анализи, па о њој неће бити речи у овом раду. Ипак, овом језичком нивоу припада и акценат, а он је у сиринићком говору једноставан и може бити предмет анализе.

На морфолошком плану испитана је само именска флексија, па је за целовита сазнања о присуству стандарда у дијалекатском материјалу неопходно пажњу посветити и другим врстама речи, односно другим морфолошким и морфосинтаксичким облицима. Перфекат и футур први довољно су формално дистинктивни у односу на стандардни српски језик и у испитиваној грађи заступљени.

¹¹ Услов да се нека реч сматра дијалекатским еквивалентом пронађеним у стандарднојезичкој форми јесте да се са њоме поклапа према свим категоријама релевантним за облик у којем је забележена (род, број, лице итд.). О томе да ли је неки облик дијалекатски суди се на основу описа изворног сиринићког говора (Младеновић, 2019).

¹² Социјалне варијабли (пол, етничитет, социјални статус, порекло итд.), иако од великог значаја за истраживања овог типа, у овом раду се не испитују због малог узорка, али и због тога што су сви учесници у разговору чланови шире породице (Рецић, 2021: 296).

6.1. Акценат

„У сиринићком говору пенултимски ритамски акценат у именској и глаголској флексији у потпуности је стабилисан“ (Младеновић, 2019: 81).¹³ Његова природа је експираторна, а евентуална квантитетска варирања последица су прагматичке употребе акцента и интонације у комуникацији (Младеновић, 2019: 81–95). Захваљујући пре свега несложеној дистрибуцији, промене у акценту веома су изражене и приметне. Акценатске прилике забележене у грађи могли бисмо назвати интердијалекатским облицима¹⁴, због тога што тонска природа остаје неизмењена, док се место акцента мења, тако да заправо не припадају ни локалном говору ни стандарду. Број оваквих примера је мали – од укупно 3534 акценатованих у 41 речи место акцента је померено у односу на типичан пенултимски акценат. Речи са интердијалекатским местом акцента чине 1,2% комплетног узорка.¹⁵ У укупан број улазе поједине речи које се више пута понављају, а то су лична имена историјских личности (Стэфан Немања), фиктивних ликова (Волдемор, Вулверин) и – имена мачака која су пореклом антропоними (Марија, Софија, Оливер). Њихова појава корелира са појавом других стандарднојезичких црта у исказима у којима се јављају, односно у вези је са лингвистичким окружењем. У примеру (1), осим прозодијских карактеристика, употребљен је беспредлошки посесивни генитив (*двор Стефана Немање*) наместо у сиринићком уобичајеније предлошко-падежне конструкције од + општи падеж, али и стандарднојезичка форма радног глаголског придева (о томе в. у 6.2.), заједно са упитном заменицом *шта* место *што*, једином која се у тој функцији користи у сиринићком говору (Младеновић, 2019: 472–473). Исти је случај и са речима са интердијалекатским акцентом које се јављају у оквиру стиха (пример 2).

1) Приказивали, штá бéше, двóр Стéфана Нéмање.

2) Глé га Óливер колíки је, нáрасла је прóја мíшу до колéна.

Место акцента промењено је и код појединих заједничких именица. За разлику од личних имена, ове именице се у материјалу са промењеним местом акцента јављају независно од других чланова исказа. Највећи број њих може се сврстати у термине (пример 3) или лексеме са прецизно одређеним референтом у датом контексту (пример 4). Код лексема *свећице*, *кесице* (примери 4, 5) може се приметити и да се ради о изведеницама деминутивним суфиксом *-ица*, који је нетипичан за сиринићки говор,¹⁶ што значи да промена места акцента

¹³ Прилози „имају акценат на ултими или пенултими“ (Младеновић, 2019: 88), по правилу на пенултими када је последњи слог отворен, те се може уочити тежња ка пенултимском акценту и код ове врсте речи (Младеновић, 2019: 88–89).

¹⁴ Термин *интердијалекатски облик* на наведен начин дефинише Тома према Традгилу (Тома, 1998: 433).

¹⁵ У речима са промењеним местом акцента забележена су два глагола *нарасти* (тј. његов радни глаголски придев *нарасла*, пример 2) и *молити* (у футуру *молићу*, пример 11) и један прилог *уживо* (пример 11), док све остале примере чине именице.

¹⁶ Типичан деминутивни суфикс у говорима призренско-тимочке зоне, самим тим и у Сиринићу, јесте суфикс *-че* „који није ограничен првенствено на означавање младунчади и младих

ипак прати реч која садржи елементе стандарда. Међу овим лексемама има и случајева акомодације: исказом у примеру (5) говорница се обраћа свом саговорнику који се служи искључиво стандардним иако познаје и локални говор. У овом примеру препознаје се вертикална акомодација у комуникацији¹⁷ која је притом и краткотрајна. Говорница се у следећа два исказа упућена истом саговорнику исправља и изговара исту реч са акцентом на пенултими (*У дђм кад сам ти ставђла дђве кестђце*).

3) И їма онај самострел.

4) Сам купђла сђвђнице за тђрту.

5) Кђсице [за чај] нђси вђдио.

Употреба акцента везује се пре свега за појаву других стандарднојезичких црта, односно промена места акцента се јавља као пратећи елемент других стандарднојезичких црта у говору. То је најочигледније у примерима са стандарднојезичком деклинацијом (пример 1), међутим, и остали примери могу се везати за стандард на основу тога што њему припадају лексички или творбено. Ово указује на то да говорнице праве разлику између варијетета и на другим језичким нивоима и поднивоима. Ипак, они су нешто мање снаге, будући да се на њима може наћи и пенултимски акценат.

6.2. Перфекат

Перфекат се у сиринићком говору гради од помоћног глагола *бити* и радног глаголског придева, осим у 3. л. оба броја која су увек без помоћног глагола (Младеновић, 2019: 674–675). Исти распоред употребе, односно изостављања помоћног глагола у перфекту постоји и у македонском (Friedman, 2002: 37, Миђска-Томић, 2006: 337). Како славистичка, тако и балканистичка истраживања дотичу се питања (факултативне) употребе помоћног глагола у перфекту. Промене у систему претериталних облика у словенским језицима довеле су до губитка помоћног глагола у свим лицима, нпр. у руском, до његовог чувања у свим лицима, нпр. у словачком, или до факултативне употребе како је нпр. у српском или бугарском. Из балканистичког угла испитује се веза перфекта без помоћног глагола у вези са евиденцијалношћу у бугарском (исп. нпр. Sonnenhauser, 2013), а постоје и слична запажања и у вези са крњим перфектом у савременом српском језику (Meermann, 2015). Будући да у сиринићком говору „Оваква морфологизација облика [изостављање помоћног глагола у 3. л. оба броја – А. Р.], заправо, блокира присуство крњег перфекта“ (Младеновић, 2019: 675), нема услова за испитивање посебних значења и употребе у вези са изостављањем помоћног глагола.

припадника различитих групација, већ је у великој мери заступљен у функцији означавања „умањених“ предмета и објеката у ширем смислу. [...] Поред тога, суфикс – *че* се у овим говорима издваја као општи деминутивни суфикс и због своје могућности да се везује за основе именица сва три рода“ (Радић, 2018: 80).

¹⁷ Вертикално прилагођавање у теорији акомодације у комуникацији односи се на социјалну вредност, тј. престиж варијетета, при чему се стандарду обично приписује виша вредност (исп. Dragojević i dr., 2014: 37–39).

Радни глаголски придев (РГП), који је део перфекта, у множини има један наставак за сва три рода *-ле*,¹⁸ па се овај део истраживања тиче пре свега односа употребе дијалекатских и стандарднојезичких наставака у РГП. Разлика између сиринићког говора и стандардног српског језика у множини РГП јесте минимална: наставак *-ле*, који је у Сиринићу јединствен, постоји и у стандарду, с применом ограниченом на женски род множине. Уколико би се изузели облици перфекта множине на *-ле* када реферишу на женски род (пример 6), због тога што су идентични као у стандарду, однос стандарда и дијалекта у овој категорији износио би 9:13¹⁹. Могла би се у тим примерима претпоставити стандарднојезичка конгруенција у роду. Међутим, на основу тога што у материјалу доминира локални говор и што су у примерима попут (6) сви остали чланови исказа дијалекатски,²⁰ а сам исказ упућен другој говорници сиринићког говора, нема агрумената у прилог тој претпоставци; реч је о дијалекатском облику који се поклапа са стандардним. Наставак *-ле* не само да је неутралан, већ је једини у сиринићком говору, па би са рачунањем пређашње поменутих случајева однос био 9:19, а проценат стандарднојезичких црта у перфекту износио 32%. Код употребе стандарднојезичких форми у перфекту множине може се приметити корелација са једном од ситуационих варијабли пронађених и у деклинацији именица и личних заменица (исп. Реџић, 2021: 296–297), темом разговора, која је у овом случају филм²¹ (пример 7). Када је реч о унутрашњим факторима, тј. о лингвистичком окружењу, и у вези са РГП примећена је у појединим исказима специфична интонација употребљена са циљем да пренесе додатно значење. Тако екскламативни исказ у примеру (8) указује на саркастичан коментар.

- 6) Жими тї, знаш к[ак]о ме обрадова́ле овеј гризїне, нєсам ги јєла стó годїне.
- 7) Пóшто кад иза́шли гóре видео он се опоравља му се ко́жа и свє то.
- 8) У срѣдњи вѣк не прича́ли уóпште!

¹⁸ Особине радног глаголског придева у сиринићком говору диференцијалне у односу на стандардни српски језик бројне су. „Комбинација наставака у јд. м. р. специфична за сиринићки говор, непозната је ни [sic] у једном другом говору“ (Младеновић, 2019: 679) и укључује како призренско-јужноморавску иновацију *-ја* (*зборѣја*), тако и наставак *-оў* (*мо́гоў*), у којем је /ў/ последица развоја финалног *-л*, док је /о/ последица лабијализације основинских вокала *-а* и *-е*. Финално /ў/ може бити и факултативно, па се као наставак често јавља и само *-о*. Будући да у једнини кључну улогу има род, а у раду се анализира говор особа женског пола, материјал није погодан за испитивање употребе наставака у једнини у РГП, али је ипак могуће истражити варијацију на плану употребе множинских наставака.

¹⁹ Наведени бројеви и пропорције односе се пре свега на наставак у РГП, али се под њим подразумева перфекат због тога што има примера 1. и 2. лица множине перфекта у којима дистинкцију у односу на стандард чини наставак за РГП, али и примера 3. л. мн. које се састоји само од РГП, односно нема помоћни глагол, али као такво у Сиринићу представља перфекат.

²⁰ Уобичајена поштапалица у сиринићком говору *жими ти*, екавски рефлекс јата *нєсам*, енклитички облик личне заменице за 3. л. мн. *ги* и општи падеж у партитивној синтагми *сто године*.

²¹ У деловима разговора који су се тicali филмова и тема сличних њему попут серија забележен је већи број стандарднојезичких црта у претходном истраживању, па је филм препознат као једна од тема која елицитира више форми из стандардног језика, какав је случај и у наведеном примеру.

Међутим, на тај начин се може објаснити употреба четири од девет пронађених примера, док се осталих пет проналазе у исказима који нису ни на који начин маркирани (пример 9). Осим тога, забележен је и исказ у којем се јавља мешање стандарднојезичких и дијалекатских облика РГП у 1. лицу множине (пример 10). У примеру (10) првим обликом перфекта говорница реферише на себе и саговорницу (*отишли*), другим на већи број људи (*почеле*), а трећим поново на себе и саговорницу (*седеле*). Ни у овом исказу нема знакова утицаја, ни лингвистичких ни екстралингвистичких фактора. Против тога да се у првом случају ради о употреби стандарда говори и екавски рефлекс јата у негираном глаголу испред перфекта који – иако има неодређену дисперзију у грађи па се сматра да је у вернакулару готово једнак са икавским рефлексом у овом облику (в. фусноту 16) – несумњиво јесте дијалекатска форма²². На основу тога се закључује да говорница у овом исказу употребу разнородних форми не сматра релевантном или да је чак и не региструје.

9) Од кад дошли мџи ја пре један нџсам устајала.

10) Али једне годџне ако нџсмо отишли до четџри, у пет почеле, смо седеле цео сат у цџкву.

Битно је нагласити да без обзира на употребу наставка у радном глаголском придеву у множини у 3. л. мн. опстаје његова употреба без помоћног глагола (примери 6, 7, 8, 9 и 10), па да се промена заправо односи само на наставке у РГП. То указује на већу отпорност граматикализованих језичких средстава²³ у односу на употребу наставака у изградњи облика, које говорници лакше уочавају и разликују према варијететима у којима се користе²⁴. С обзиром на то може се закључити да су у овом облику забележени зачеци промене.

6.3. Футур први

Футур први у сиринићком говору гради се од граматикализованог *ће* и презента одговарајућег лица (Младеновић, 2019: 671).²⁵ Такав модел футура јесте једна од балканистичких црта у српским говорима (Ивић, 2001: 151, Младеновић, 2013: 351–352). Олга Мишеска-Томић код овог балканизма разликује

²² Употреба екавског, односно икавског рефлекса јата у одричном облику глагола *бити* у материјалу веома је разнолика и морала би се испитати на грађи већег обима. Због тога се у овом раду и једна и друга сматрају једнаким, односно рачунају за неутралне.

²³ Граматикализација се овде разуме према њеној најобухватнијој дефиницији, као настанак и развој нових категорија (Heine, 2003: 575), па се према томе што се и граматичке категорије даље могу граматикализовати (Ibid.), употреба радног глаголског придева без помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. перфекта супротставља стандарднојезичкој форми перфекта.

²⁴ Значај свести говорника о некој језичкој форми и степена апстракције који се ње тиче примећује и Лабов, када је реч о промени стила говорења заснованој на употреби различитих језичких регистара: „style-shifting is related to the degrees of social awareness of a linguistic variable by members of the community, which in turn is based on the level of abstractness in the structures involved“ (Labov, 2002: 86).

²⁵ У њему, као и у осталим говорима призренско-тимочке зоне, у овом облику се неће наћи инфинитив (Ивић, 2001: 150–151).

три модела: а) помоћни глагол може бити у личном облику и праћен конструкцијом *да* + презент (односно субјунктивом), б) помоћни глагол може бити у неличном облику, тј. граматикализован са субјунктивним конструкцијама и в) нелична (граматикализована) форма помоћног глагола са главним глаголом у оном времену у којем би био у субјунктивној конструкцији, али без маркера те конструкције (Мишеска-Томић, 2004: 38). У осталим говорима призренско-тимочке зоне степен граматикализације овог облика као и употреба субјунктивног маркера *да* може варирати (исп. нпр. Мирић, 2017, 2018),²⁶ док се у сиринићком говору увек користи граматикализована форма помоћног глагола *хмети* 3. л. јд. и презент одговарајућег лица, како је и у бугарском, македонском, модерном грчком и арлијском ромском (о футуру у овим језицима в. Friedman, 2000, Асенова, 2002, Мишеска-Томић, 2004). У грађи одступања од ове норме чине два исказа у којима се јављају облици футура првог, један 1. л. јд. и један у 2. л. јд., док дијалекатских има 33. Стандард је у овом облику заступљен у свега 6%. Први исказ (пример 11) јесте цео на стандарду као последица тенденције говорнице да осим помоћу интонације посебно стилизује и истакне тај исказ употребом средстава из другог варијетета, како је примећено и у деклинацији (в. у Рецић, 2021: 295). У другом исказу (пример 12) употреба помоћног глагола у личном облику корелира са променом места акцента у личном имену и код изведенице помоћу суфикса *-ица*, појавама забележеним и у другим исказима са стандарднојезичком цртом. У овом исказу региструје се промена тембра која указује на тепање, што је додатан знак да је исказ маркиран. Примери (11 и 12) међусобно се разликују по томе што је у првом употребљен прост облик футура првог, а у другом сложен. Облик футура првог у примеру (12) могао би се сматрати блискијим сиринићком говору, захваљујући томе што се и у сиринићком говору може, премда веома ретко, пронаћи као средство изразитог истицања (Младеновић, 2019: 672). Он се ипак убраја у групу стандарднојезичких црта како због тога што и сам представља средство за истицање у говору, тако и зато што је исказ у којем се налази маркиран.

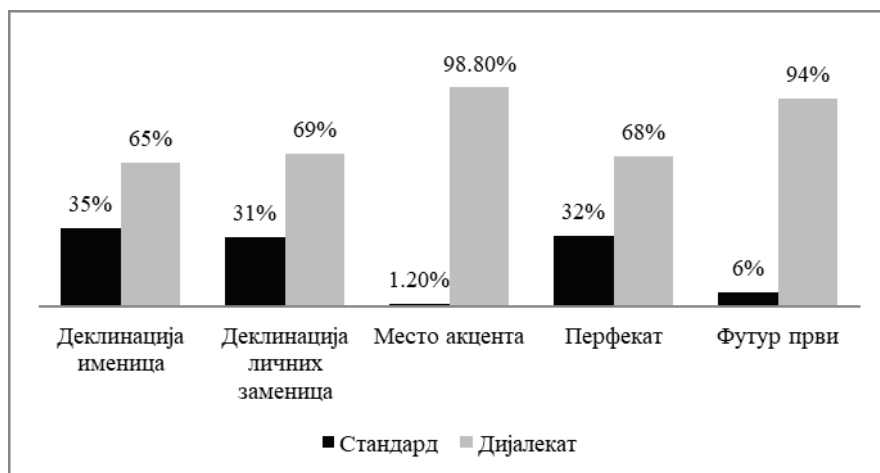
11) Ђво их. Ђорба са Воддемором, молићу лепо, уживо са сета.

12) Марија, колки ти је стомак, бебице мале ћеш да ми родиш.

7. Дискусија

На графикону 1 представљена је процентуална заступљеност стандарднојезичких и дијалекатских форми пронађених у датом корпусу у овом и претходном истраживању (Рецић, 2021). На тај начин се могу упоредити прилике у акценту, перфекту, футуру првом и деклинацији именица и личних заменица.

²⁶ Варијација је ипак ограничена: само у 1. л. јд доминира флективан облик помоћног глагола, док је у другим облицима заступљена граматикализована форма.

Графикон 1. Процентуална заступљеност стандарднојезичких и дијалекатских форми у грађи.

Процент употребе стандарднојезичких црта код футура првог (6%) и у акценту (1,2%) веома је мали у односу на остале категорије. Њихова појава у футуру првом се може објаснити помоћу корелације са спољашњим варијаблама, што значи да је проценат индикативан за то да се не ради о промени, већ о контекстуално условљеној употреби различитих облика. Испитиване појаве у акценту разликују се од осталих по томе што се јављају пре свега у вези са унутрашњим варијаблама, односно као пратиоци других стандарднојезичких елемената.

Процент стандарднојезичких форми у деклинацији именица (35%), личних заменица (31%) и у перфекту (32%) веома је сличан и виши у односу на остале. Квалитативна анализа указује да између деклинације и перфекта у том погледу постоји разлика. Сви примери стандарднојезичке деклинације налазе се или у маркираним исказима или у оквиру идиома. Упркос високом проценту стандарднојезичких црта у деклинацији, разграничење стандардне и дијалекатске норме у овој категорији и маркираност исказа у којима се оне јављају упућују на то да се ради о стабилности тог дела дијалекатског система. У случају перфекта висок проценат употребе стандарднојезичких црта у једном делу облика, њихова појава у неутралном исказу и интерференције у разграничењу дијалекта и стандарда указују на почетак промене у овом облику код конкретних саговорница.

8. Закључак

Анализа деклинације именица и личних заменица у претходном раду (Рецић, 2021) и места акцента, перфекта и футура првог у овом, као и њихово међусобно поређење, омогућили су обухватније сагледавање особености говора млађих говорника на руралном, тј. мање урбаном подручју Сиринићке жупе. Стање у акценту јесте интердијалекатско, с обзиром на то да се у ретким случајевима одсту-

пања од дијалекатске норме мења дистрибуција, али не и квалитет. Промена места акцента представља само пропратни елемент већ постојећим стандарднојезичким цртама. Малобројни примери стандарднојезичке употребе футура првог налазе се у маркираним исказима, односно у онима у којима се препознаје говорникова интенција да посебно стилизује или истакне исказ, са циљем да пренесе додатни смисао. За разлику од њих, стандарднојезичке форме перфекта јављају се и у неутралним исказима, што упућује на њихову већу адаптацију у говору. У перфекту долази до разградње у 3. л. мн. у којем опстаје дијалекатско начело да се не користи помоћни глагол, док се у радном глаголском придеву користи стандарднојезички наставак. Поређење са резултатима истраживања у оквиру стандарднојезичке деklinације (именице 35%, личне заменице 31%) показало је да је њој процентуално најближи перфекат (32%), међутим, квалитативна анализа је показала да се ради о веома различитим случајевима. Док су у перфекту забележени зачеци промене, у деklinацији су стандарднојезичке форме коришћене у маркираним исказима, исто као и оне у футуру првом, процентуално мало заступљеном (6%).

На основу анализе у овом раду, заједно са претходним истраживањем, могу се трасирати правци потенцијалних даљих истраживања говора младих на мање урбаном подручју. С обзиром на то да је анализа рађена на малом узорку, она само указује на тенденције које би требало испитати на обимнијој грађи. Осим тога, маркирана употреба присутних форми стандардног српског језика упућује и на могућности испитивања диглосије. Случајеви мешања стандарднојезичке и дијалекатске норме указују и на утицај који стандардни српски језик може имати на овај говор и изазвати промене у њему. Да би се могло са сигурношћу говорити о променама у говору, било би добро спровести истраживања овога типа и на узорку говора старијих саговорника. Стога би испитивање говора младих на овом подручју било вишеструко корисно, и у погледу одржања дијалекта, али и његових развојних тенденција.

Литература

- Асенова, П. (2002). *Балканско езикознание*. В. Търново: Фабер.
- Белић, А. (1905). Дијалекти источне и јужне Србије. *Српски дијалектолошки зборник I*, VII–CXII, 1–674.
- Бошњаковић, Ж. и др., (2009). *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Бошњаковић, Ж. (2009а). Испитивање градских говора у Србији. У Ж. Бошњаковић (Ур.), *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине* (стр. 47–76). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Бошњаковић, Ж. (2016). Прилог српској урбаној дијалектологији (језичке напомене уз један дорђолски идиолекат), *Јужнословенски филолог LXXII* (3–4), 111–136.
- Бугарски, Р. (2009). Теоријске основе урбане дијалектологије. У Ж. Бошњаковић (Ур.), *Говор Новог Сада. Св. 1, Фонетске особине* (стр. 13–31). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику.

- Ивић, П. (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јањић, М. (2011). *Говор младих Врањанаца: од дијалектизама до англицизама*. У: Р. Жугић (Ур.), *Дијалекат – дијалекатска књижевност* (стр. 109–115). Лесковац: Културни центар.
- Јањић, М., Чутура, И. (2012). *Дискурс младих на дијалекатском подручју: урбани дијалекат као резултат језичке хибридикације*. У: В. Лопичић, Б. Мишић Илић (Ур.), *Језик, књижевност, комуникација: језичка истраживања* стр. (332–348). Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Мирић, М. (2017). *Степен граматицизације футура првог у тимочким говорима*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXI/1, 133–164.
- Мирић, М. (2018). *Граматицизација футура првог и изостављање субјунктивног маркера да*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXI/2, 89–125.
- Михајловић, Ј. (1977). *Лесковачки говор*. Лесковац : Библиотека народног музеја.
- Младеновић, Р. (2013). *Говор јужнокосовског села Гатње. Монографије 18*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Младеновић, Р. (2019). *Говор северношарпланинске жупе Сиринић. Српски дијалектолошки зборник*, LXVI/1, 1–1050.
- Радић, П. (2018). *Творба речи и миксоглотија : прилози о суфиксацији у српском језику*. Београд : Друштво за српски језик и књижевност.
- Реметић, С. (1996). *Српски призренски говор*. *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, 319–614.
- Рецић, А. (2021). *Форме стандардног српског језика у сиринићком говору*. *Исходшта 7*, 291–306.
- Станковић, С. (1997). *Градски власотиначки говор(и) – социолингвистички процеси (опште карактеристике)*. У: М. Пантић (Ур.), *О српским народним говорима (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 9. 1996). Дани српскога духовног преображења IV* (стр. 167–179), Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа“.
- Стевановић, М. (1950). *Ђаковачки говор*. *Српски дијалектолошки зборник XI*, 1–152.
- Тома, П. Л. (1998). *Говори Ниша и околних села*. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.
- Трајковић, Т. (2015). *Говор Прешева*. <<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/5537/Disertacija3464.pdf?sequence=6&isAllowed=y>>. Датум преузимања: 10.11.2020.
- Трајковић, Т. (2017). *Диглосија у српским дијалектима – степен испитаности*. *Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (28-29. X 2016)*, књ. 1, (Српски) језик у комуникативној функцији, 167-178.
- Трајковић, Т. (2018). *Говор Прешева у структуралној и варијационистичкој перспективи (као модел за дијалектолошка предвиђања)*. У М. Ковачевић, Ј. Петковић (Ур.), *Српски језик, књижевност, уметност. Књига I: Курс опште лингвистике. Зборник радова са XII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 27–28. X 2017. године* (стр. 173–181). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

- Трајковић, Т., Михајловић, М. (2020). Говор Врања кроз призму диглосивности. *Јужнословенски филолог*, 76/1, 77–105.
- Dragojevic, M., Gasiorek, J., Giles, H. (2014). Accommodative Strategies as Core of the Theory. In H. Giles (Ed.), *Communication Accommodation Theory: Negotiating Personal Relationships and Social Identities across Contexts* (36–59). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ervin-Tripp, S. (2002). Variety, style-shifting, and ideology. In P. Eckert, J. R. Rickford (Eds.), *Style and Sociolinguistic Variation* (pp. 44–56). Cambridge University Press.
- Finegan, C. R., Biber, D. (2003). Register variation and social dialect variation: the Register Axiom. In P. Auer, A. Ludwigs, F. Hinskens (Eds.), *Dialect Change Convergence and Divergence in European Languages*, 11 (pp. 235–267). Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, V. (2000). Romani in the Balkan Linguistic League. In Tzitzilis, Chr. and Symeonidels, Kh. (Eds.), *Valkanikē Glōssologia: Sygkhronia kai Diakhronia/Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*, (pp. 95–105). Thessaloniki: University of Thessaloniki.
- Friedman, V. (2002). Macedonian. *Languages of the World / Materials* 117. Munich: LinCom Europa.
- Heine, B. (2003). Grammaticalization. In B. D. Joseph, R. D. Janda (Eds), *The Handbook of Historical Linguistics* (pp. 575–601). Blackwell Publishing.
- Meermann, A. (2015). Truncated Perfect in Serbian: A Marker of Distance?. In Sonnenhauser, B., Meermann, A. (Eds.) *Distance in Language: Grounding a Metaphor* (pp. 95–116), Cambridge Scholars Publishing.
- Mišeska-Tomić, O. (2004). Balkan Syntax and Semantics. *Linguistics Today* 67. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mišeska-Tomić, O. (2006). Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features. *Studies in Natural Language and Linguistic Theory* 67. Dordrecht: Springer.
- Labov, W. (2002). The anatomy of style-shifting. In P. Eckert, J. R. Rickford (Eds.), *Style and Sociolinguistic Variation* (pp. 85–108), Cambridge University Press.
- Labov, W. (2006). *The Social Stratification of English in New York City*. Cambridge University Press (second edition).
- Sonnenhauser, B. (2013). ‘Evidentiality’ and point of view in Bulgarian. *Săpostavitelno ezikoznanie* 2–3, 110–130.

Andela Redžić

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE USE OF DIALECTAL AND STANDARD FORMS IN THE SPEECH OF THE YOUTH IN SIRINIĆ

Summary

This paper focuses on the presence of standard Serbian language forms in the speech of the youth in the Sirinić region. The Serbian dialect spoken in Sirinić belongs to the Prizren-South Morava type. Apart from the fact that young speakers have been

exposed to standard Serbian since the beginning of their schooling, their language is also influenced by the standard Serbian present in the media. The paper analyzes the accentual system, past tense and future tense I, after identifying forms originating in standard Serbian and their dialectal equivalents. Utterances containing standard language features were subject to a qualitative analysis. Changes in accent occur in connection to the presence of other standard language features in the same utterance. Regarding the past tense, standard forms are noticed in the part of the present active plural participle, while for the third person plural the dialectal principle still applies, meaning the auxiliary verb is omitted. Standard forms of the future tense I were encountered only in two utterances that are intonationally marked, and indicate an additional meaning of the statement. The analysis of the accentual system and of the form of future tense I indicates that the persistence of the dialect in the examined material is high, and that the use of the standard Serbian language is usually intonationally and thematically marked, which means that we can talk about diglossia. In contrast, the decomposition of the third person plural of the past tense, in which the dialectal principle of not using an auxiliary verb survives, while the standard suffix is used for the present active participle, indicates a change in the speech of younger interlocutors, therefore researching their language is also important for revealing developmental tendencies of the dialect.

andjela.redzic@gmail.com

Миљана Чопа

Институт за српски језик САНУ, Београд

Нина Аксић

Етнографски институт САНУ, Београд

ПРОВИНЦИЈСКИ РЕП КАО АЛТЕРНАТИВНИ ЈЕЗИЧКИ И МУЗИЧКИ ПРАВАЦ: ЕЛЕМЕНТИ КОСОВСКО-РЕСАВСКОГ ДИЈАЛЕКТА У РЕП МУЗИЦИ¹

Сажетак: Ово истраживање предузето је с циљем да се испитају језик заступљен у реп музици с подручја косовско-ресавског дијалекта и теме које ова музика обрађује. Корпус представљају песме различитих извођача с поменутог дијалекатског подручја, а истраживању се приступа са (социо)лингвистичког и културолошког аспекта. Кроз анализу дијалекатских особина које у прикупљеном корпусу проналазимо на свим језичким нивоима тежили смо томе да најпре потврдимо употребу косовско-ресавског дијалекта, а потом да испитамо његову функцију и употребну вредност у наведеном музичком жанру. Употреба дијалекта у музичком стваралаштву несумњиво доприноси његовом очувању и популаризацији, поготово узевши у обзир то да је овакво стваралаштво доживело велику популарност код, пре свега, омладинске публике, и то из свих крајева Србије. Овај алтернативни језичко-музички правац, који можемо назвати и „провинцијски реп”, представља својеврсни феномен, који може послужити и као материјал за ишчитавање одређених елемената традиционалног, али и модерног живота младог човека који живи ван велеградских музичких збивања. Резултати добијени овим истраживањем могу бити од користи за даља истраживања језика и „провинцијских” тема заступљених у реп музици.

Кључне речи: дијалектологија, косовско-ресавски дијалекат, функција дијалекта, културолошко читање, реп музика.

1. Уводне напомене. Предмет и циљ истраживања

Реп (енгл. *rap*, лупкати, дрдати) представља стил у популарној музици који су крајем седамдесетих година двадесетог века развили диск-џокеји и урбаном црначко становништво у САД-у, а овај се стил одликује наглашеном употребом ритмичног и римованог говора, уз агресивно лупкање (Клајн, Шипка,

¹ Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 од 14. 1. 2021. године, који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ, као и према Уговору број 451-03-9/2021-14/200173 од 5. 2. 2021. године, који је склопљен с Етнографским институтом САНУ.

2006: *pen*).² Реп, дакле, представља елемент хип-хоп културе³ и део је андерграунд (енгл. *underground*, подземље) сцене, која подразумева различите алтернативне културе које се разликују од доминантне, преовлађујуће културе, такозваног мејнстрима (енгл. *mainstream*).

На српском језичком подручју почеци стваралаштва у овом музичком жанру везују се за почетак осамдесетих година прошлог века, а своју експанзију и пораст популарности реп музика у Србији достиже деведесетих година 20. века.

Главне карактеристике реп музике јесу одређени ритам, односно бит, обавезна рима уз елементе импровизације, употреба жаргона, односно сленга, експресивност, персуазивност, преношење одређене поруке, углавном друштвено ангажоване, на оригиналан начин (духовито, мудро, али и убедљиво) (Николић, Ђорђевић, 2016: 425), и неизоставно – бунт према систему, што је и једна од основних одлика хип-хоп културе.

Истраживачи у свету увелико се баве истраживањем језика овог музичког жанра и посебну пажњу посвећују употреби регионалних варијација које се у њему јављају. Више је истраживања у којима је језику реп музике приступљено са социолингвистичког аспекта (Alim, 2006; Omoniyi, 2006; Androutopoulos, 2009; Cutler, 2007, 2014; и др.), а највећи број истраживања овога типа обављан је на материјалу енглеског језика с подручја САД-а, али су се истраживања током времена проширила и на подручје Европе (на пример, за италијански в. Santoro, Solaroli 2007; за шпански в. Aliagas, Fernandez, Llonch, 2016; за немачки в. Cotgrove, 2018; и др.), и шире (на пример, за свахили в. Fenn, Perullo, 2000; за кинески в. Wang, 2012; и др.).

Специфичан језик реп музике истраживачи широм света означавају термином *језик хип-хопа* (енгл. *hiphop language*). На материјалу овог музичког жанра на српском језику вршена су углавном социолошка истраживања, а познато је и једно истраживање које се бави језиком, тачније – фразеологизмима у реп музици (Николић, Ђорђевић, 2016).

Када је у питању истраживање музике, посебно реп музике са становишта – најшире узев – културологије, а уже – антропологије, етнологије, музикологије, социологије и др., може се рећи да је мали број текстова на ову тему, али су они свакако значајни за наведене струке. У српској антропологији још увек није посвећена пуна пажња реп музици, али с обзиром на то да је музичка антропологија релативно млада грана, отворен је простор и за истраживања

² Реп музика развија се „у срцу америчких гета. Млади у јакнама, бејзбол капицама и патикама независних пертли играју уз синкопирани ритам, унатраг пуштају грамофонске плоче и причају као роботи: реп је рођен! Он говори о расизму, сиромаштву, бесу, осуђује насиље полиције, али говори и о срећи када се нађемо међу пријатељима. (...) Овај музички покрет за неколико година заузима веома значајно место у поп култури и добро се извози јер може да се изрази на другим језицима” (Larousse 2000: 86-87).

³ Хип-хоп култура обухвата четири кључна елемента: реповање, ди-џејинг, брејкденс и урбану уметност, односно цртање графита. Уз кључне елементе, ова култура, између осталог, подразумева специфичан стил одевања, као и специфичан језик који подразумева употребу сленга (в. https://sr.wikipedia.org/wiki/Hip_hop; https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Хип_хоп_музика).

ове врсте. Дакле, у делу културолошке анализе осврнућемо се на истраживану праксу, тј. музички феномен, пре свега посматрајући музику као „вид комуникације који се постиже различитим музичким праксама, њеним креирањем и употребљавањем у свакодневном животу” (Ковачевић, Ristivojević, 2014: 1040).

Феномен „провинцијског репа” заузима важно место у домаћој реп музици, али и на андерграунд, тј. алтернативној сцени. С обзиром на употребу реп музичког израза, који у својој основи подразумева бунт против система, изражавање незадовољства, употреба дијалекта, уз одабир и обраду тема којима се бави ова ангажована музика, додатно доприноси томе да се она удаљи од тема којима се бави популарна, тј. мејнстрим музика, те се и тиме ствара особен отклон од система.

Дакле, овај музички жанр није посебан само у музичком смислу, по томе што представља вид домаћег реп музичког правца (реп строфе с мелодијски певаним рефреном), у чијим рефренима се јављају мелодије већ познатих песама народне музике, већ је посебан и по темама које обрађује, али и по начину језичког изражавања. Наиме, текстови су представљени на дијалекту, а теме којима се аутори ових песама баве тичу се социјално-културолошких елемената живота у Србији, посебно људи рођених у провинцији.⁴

Ово истраживање предузето је с циљем да се испита језик заступљен у реп музици с подручја косовско-ресавског дијалекта, уз осврт на његову функцију, као и да се укаже на теме којима се ова музика бави, те на значај ових песама за осликавање локалних идентитета. Истраживању се приступа са (социо)лингвистичког⁵ и са, најшире узев, културолошког аспекта. Кроз анализу дијалекатских особина које у прикупљеном корпусу проналазимо на фонетско-фонолошком, морфолошком и синтаксичком нивоу тежили смо томе да најпре потврдимо употребу косовско-ресавског дијалекта, али и да уочимо одступања у корист стандардног идиома, као и разлоге због којих се од употребе дијалекта одступа. Напоследку, начињен је осврт на функцију и употребну вредност дијалекта у наведеном музичком жанру. Културолошким сагледавањем желели смо да, додатно, учинимо целовитији осврт на овај феномен, те да га представимо као значајну грађу из које се могу ишчитавати етнолошки, антрополошки, социолошки и др. елементи културе.

Дакле, богатство које пружа истраживани феномен може се сагледати у значају и могућностима које он има за анализу из угла различитих струка, па се тако може анализирати из угла лингвистике – дијалектологије, примење-

⁴ Претечом овог феномена, али не у жанровском смислу, може се сматрати група „Рокери с Мораву”. Ова група представља четворочлани мушки музички састав који је изводио нумере новокомпонованог народног стила, најчешће тзв. двојке, са шаљивим текстовима који су се тицали живота провинцијалаца и људи са села. Нумере су биле извођене на косовско-ресавском дијалекту, а извођачи су најчешће били обучени у стилизовану народну ношњу, где је доминантна била шајкача (В. <https://www.rts.rs/page/radio/ci/story/2925/radio-pletenica/4379580/medaljon---rokeri-s-moravu-.html>).

⁵ Лингвистички аспект односи се на анализу језичких, односно дијалекатских особина, док се социолингвистички односи на испитивање функције дијалекта у овом музичком жанру.

не дијалектологије, социолингвистике, психолингвистике, етнолингвистике и др., антропологије и етнологије – антропологије музике, етнологије, социјалне антропологије, културологије и др. Из овог разлога, интердисциплинарни приступ значајан је како би се што боље сагледало више аспеката овог модерног музичког феномена.

2. Корпус. Методе и технике прикупљања и обраде грађе

Корпус у овом истраживању представља четрдесет песама различитих извођача, односно реп састава с подручја косовско-ресавског дијалекта, из Јагодине, Крушевца и Куршумлије. Одабир извођача с овог подручја извршен је због обима извођача/аутора и песама на датом простору, па и због неопходности усмеравања проучавања музике „ка одређеној, малој групи која дели иста значења и мишљења према проучаваној музици” (Rašić, 2016: 134).

Песме које су корпусом обухваћене објављене су у периоду од 2015. до 2020. године и прикупљене су на платформи Јутјуб. Као критеријум за одабир песама послужила нам је њихова популарност, односно број прегледа на наведеној интернет платформи.

За потребе језичке, али и културолошке анализе, песме су најпре транскрибоване и акцентоване, а потом су карактеристичне особине косовско-ресавског дијалекта које су у њима заступљене класификоване према фонетско-фонолошком, морфолошком и синтаксичком језичком нивоу, док су текстови песама подељени према темама којима се баве и даље анализирани. Након спроведене лингвистичке анализе, уз преглед садржаја текстова песама, испитали смо функцију и употребну вредност дијалекта у датом корпусу. Што се тиче културолошке анализе, песме су разврстане према темама и потом коментарисане у светлу тематске „обојености” и значаја који имају као извор за истраживање традиционалне и савремене културе живљења у местима из којих потичу извођачи.

3. Резултати истраживања

3.1. Дијалектолошка анализа⁶

3.1.1. Фонетско-фонолошки ниво

3.1.1.1. Прозодија

Примери које смо забележили у корпусу подељени су према броју слогова и груписани у три целине које обухватају једносложне, двосложне и ви-

⁶ Анализа је спроведена водећи се одељцима посвећеним косовско-ресавском дијалекту из монографија Павла Ивића (1985: 101–109; 1994: 213–232; 2009: 63–96) и Милоша Окуке (2008: 128–227). Резултати су поређени с резултатима изнетим у описима трстеничког (Јовић, 1968) и ресавског говора (Пецо, Милановић, 1968). Из практичних разлога нису наведени сви примери који су у корпусу забележени.

шесложне речи. Даља класификација извршена је према месту и типу акцента, као и према отворености/затворености слога дате речи. Анализа је дата само као општа слика акценатског стања без тежњи да се уђе у дубље разматрање прозодијског система.

У једносложним речима у нашем корпусу реализују се силазни акценти:

браЎт, *веЎш* (Ћ–Ђ); *даám* (Ћ, МД, Ђ); *гоáст*, *крáв* (Кг); *риáль*, *свеЎ*, *чаЎс*, (Ћ–Ђ); *шлоáг* (Ћ, МД, Ђ).

Међу двосложним речима забележили смо реализацију дугоузлазног и дугосилазног акцента:

дугоузлазни на иницијалном слогу: *бе'ли* (Ћ, МД, Ђ); *би'ло* (ТМ); *бу'ва* (Кг); *вре'dи* (Ћ, МД, Ђ); *гла'ва* (ТМ); *глу'миш* (Кг); *да'ју* (Ћ–Ђ); *да'ла* (Ћ, МД, Ђ); *жва'ке*, *жу'tи* (Кг, Ћ); *крему* (ТМ); *мла'dи* (Ћ, МД, Ђ); *на'род* (Кг, Ћ); *но'жем* (ТМ); *пла'tа* (Ћ–Ђ); *пу'дер*, *пу'тем* (ТМ); *ра'tлук*, *ру'же* (Кг); *ру'ком* (Ћ–Ђ); *сви'ње* (Ћ, МД, Ђ); *стра'ва* (ТМ); *стру'ја* (Кг); *те'ча* (Кг); *тра'ва*, *тре'зан* (ТМ); *тре'се* (Ћ–Ђ); *ћу'tи* (Ћ, МД, Ђ); *че'ли* (Кг);

дугосилазни на иницијалном слогу: *веáзан* (ТМ); *виáкнем* (Кг, Ћ); *гуáжва* (Кг, Ћ); *доáђе* (Кг); *каáжем*, *каáрте* (Ћ, МД, Ђ); *куáтим* (Кг, Ћ); *луáтам* (Ћ, МД, Ђ); *маáјицу* (Ћ–Ђ); *моáзак* (ТМ); *паáмтим*, *пиáво* (Ћ–Ђ);

дугосилазни на отвореној ултими: *болеá*, (Ћ, МД, Ђ); *оваá*, *овоá* (Кг); *умеá*, *ујеá* (Ћ–Ђ);

дугосилазни на затвореној ултими: *ајваáр* (Кг); *бакииáш* (Ћ–Ђ); *був'љаáк* (Кг); *бунаáр* (Ћ, МД, Ђ); *данаáс* (Ћ, МД, Ђ); *мираáз*, *слогаáн* (Ћ–Ђ); *стомаáк* (Кг).

Међу вишесложним речима забележили смо реализацију трију акцената: двају силазних и дугоузлазног.

дугоузлазни на иницијалном слогу: *зу'јалице* (Ћ–Ђ); *кљу'чеви* (Ћ–Ђ); *кре'нусмо* (Ћ, МД, Ђ); *ку'пио* (Кг); *на'ђосмо* (Ћ, МД, Ђ); *на'родом* (Ћ–Ђ); *по'зив* (ТМ); *по'себно* (Ћ–Ђ); *по'себну* (Кг, Ћ); *пра'зне*, *пре'воз* (Ћ, МД, Ђ); *пре'дсобље* (Кг); *про'зора* (Кг);

дугосилазни на иницијалном слогу: *заáједно* (ТМ);

дугоузлазни на медијалном слогу: *бата'ли* (Ћ, МД, Ђ); *боро'внице*, *воза'чи* (Кг); *друга'ре* (Ћ, МД, Ђ); *илега'лци* (Ћ, МД, Ђ); *искљу'чила* (ТМ), *кола'че* (Кг); *коли'цима* (ТМ); *кондукте'ри* (Кг, Ћ); *макаро'не* (Кг, Ћ); *мандари'не* (Ћ, МД, Ђ); *нерво'за* (Кг, Ћ); *олу'ја* (ТМ); *осе'дим* (ТМ); *пензионери* (Кг, Ћ); *пече'ње* (Кг); *пожу'ри* (Кг, Ћ); *поква'рио* (Кг); *провинција'лци* (Ћ, МД, Ђ); *прови'рио*, (Кг), *промоте'ри* (Кг, Ћ); *салве'tа* (Кг); *тастату'ри* (ТМ); *херо'ја* (ТМ); *цига'ре*, *шофе'ри* (Кг, Ћ);

дугосилазни на медијалном слогу: *безобраáзни* (Кг); *девоáјку* (ТМ); *избаáцим* (Кг); *искеáзи* (Ћ, МД, Ђ); *облаáчим* (Ћ–Ђ); *помораáнце* (Кг); *осуáшено* (Кг); *ратосиáљам*, (Ћ, МД, Ђ). *штинаáљку* (Ћ, МД, Ђ);

краткосилазни на медијалном слогу: *блатњаЎва* (Кг); *задиркуЎју* (Кг); *изваЎдише* (Кг, Ћ); *изгуЎжвану* (Ћ–Ђ); *излазе* (Кг); *истиЎче* (Кг, Ћ); *комишиЎлук* (Кг)⁷; *купуЎјете* (Кг, Ћ); *намазаЎо* (ТМ); *напраЎвили* (Ћ, МД, Ђ); *орање* (ТМ);

⁷ У загради је дата скраћеница за уметничко име извођача или реп састава код којег је дати пример забележен.

отроЎван (Ћ–Ђ); *покиЎсла* (КГ); *политиЎку* (Ћ, МД, Ђ); *попиЎјемо* (Ћ, МД, Ђ); *пристиЎже* (Ћ, МД, Ђ); *продаЎјете* (КГ, Ћ); *ракија* (ТМ); *родиЎо* (Ћ–Ђ); *саксиЎје* (КГ); *смараЎње* (ТМ); *угодиЎо* (Ћ–Ђ);
 дугосилазни на затвореној ултими: *банкомаат*, *напреад* (КГ); *омекшиваач* (КГ, Ћ); *пластениак*, *прекриваач* (КГ, Ћ); *телефоан*, *Трстениак* (КГ);

Краткосилазни акценат се, дакле, у анализираном корпусу јавља на било којем слогу изузев последњег,⁸ а најчешће га бележимо на медијалном слогу, што се поклапа са стањем у косовско-ресавском дијалекту (уп. Окука, 2008: 203); Дугосилазни акценат у корпусу је забележен и у иницијалној, и у медијалној, и у финалној позицији⁹ (уп. Окука, 2008: 203). Дугоузлазни акценат у косовско-ресавском дијалекту везан је углавном за пенултиму (уп. Окука, 2008: 203), а у нашем корпусу забележен је и у иницијалној и медијалној позицији.¹⁰

Дакле, стање забележено у нашем корпусу у начелу се поклапа с описом акценатског система у косовско-ресавском дијалекту: троакценатски систем с повлачењем краткосилазног акцента с финалног слога, при чему се на претходно дугом слогу реализује дугоузлазни, а на претходно кратком слогу краткосилазни акценат (в. Ивић 1985: 102).

Предакценатске дужине забележене су у тек неколико примера,¹¹ а према постојећим описима, у говорима косовско-ресавског дијалекта оне се губе (Милорадовић, 2016: 81).

[...] *СнежаЎна*, *беЎжи од тоаг проЎзоЎра*, *виЎдиш да зрЎЎмиа* (КГ); [...] *свиЎ се понервоЎзиЎли*, *створиЎла се гуајсва* (КГ, Ћ).

У појединим примерима забележено је преношење акцента на проклитику. До преношења акцента на проклитику у појединим говорима косовско-ресавског дијалекта редовно долази у вези негација *не* + облик презента глагола *знати* (Јовић, 1968: 35):

неЎ знаш шта је вре 'дно [...] (ТМ); [...] *ниЎком иЎме неЎ знам*, *ал паамтим шта ниЎју* [...] (Ћ–Ђ);

У нашем корпусу забележени су и примери с преношењем акцента на проклитику које није карактеристично за говоре косовско-ресавског дијалекта, а може се претпоставити да је до њега дошло под утицајем стандардног језика или услед захтева метрике:

[...] *а већ суЎтра неама заЎшта паЎс да га ујеЎде* [...] (Ћ–Ђ); [...] *ако ти се неЎ*

⁸ У говорима косовско-ресавског дијалекта доследно је спроведено повлачење краткосилазног акцента с финалног слога, при чему је на већем делу његове територије на претходно дугом слогу настао дугоузлазни, а на претходно кратком – краткосилазни акценат (Ивић, 1994: 214).

⁹ Неки од наведених примера за ову особину не одступају од ситуације у стандардном језику, али су наведени како би потврдили чињеницу да се дугосилазни акценат јавља на свим слоговима у анализираном корпусу, а тако је и у косовско-ресавском дијалекту.

¹⁰ Ова се особина поклапа са стањем које се бележи у новоштокавским дијалектима, односно у стандардном језику.

¹¹ Примери у којима се реализују предакценатске дужине забележени су код извођача из Крушевца, условно речено – с подручја средишњег поддијалекта косовско-ресавског дијалекта.

ћа, теЋбра [...] (ТМ); [...] и *неЋ виде је виЋше, а реЋкла ће позоЋве* [...] (Ћ, МД, Ђ); [...] и *неЋ жури, бриЋга њуа* [...] (Кг, Ћ); [...] *један деЋда да проађем неЋ да* [...] (Кг, Ћ); [...] *НиЋна неЋ да своЋја, заЋто воЋзим деЋдина коЋла* [...] (ТМ); [...] *са зграЋда каЋпље заЋ врат* [...] (Кг).

3.1.1.2. Вокализам. Вокалске алтернације

У корпусу је забележена екавска рефлексација старог гласа *јат*, што је одлика косовско-ресавског дијалекта (уп. Ивић, 1985: 102; Ивић, 1999: 219–220; Окука, 2008: 200–201):

беаћи (Ћ, МД, Ђ); *вре’дно* (ТМ); *гдеЋ* (Ћ, МД, Ђ); *две, деЋ* (Кг, Ћ); *девоајку, деЋци, колеЋно* (Кг); *ле’на* (Ћ–Ђ); *меЋсто* (ТМ); *недеЋљу, неЋсму* (Ћ–Ђ); *пролеће, сведоЋци* (Кг); *свеаћ* (Ћ, МД, Ђ); *сеЋћам се, смејаЋо* (ТМ); *уЋвек* (Кг, Ћ); *угнезди, це’ли, цеЋо, чоЋвек* (Кг).

У одричном облику глагола *јесам* срећу се икавске форме, што је својствено неким говорима косовско-ресавског дијалекта (Ивић 1985: 102), а потврђује се примерима:

ниЋје (Кг); *ни’сам* (Кг; Ћ, МД, Ђ; ТМ); *ни’си* (ТМ); *ни’су* (Ћ–Ђ).

Бележимо примере код којих у финалним вокалским групама *-ао, -ео, -уо* долази до асимилације, затим и до контракције вокала, које као резултат имају финално *-о* (уп. Ивић, 1985: 102; Ивић, 1994: 220):

виЋдо (< видео) (Кг; Ћ, МД, Ђ); *доЋшо* (< дошао) (Кг, Ћ); *зиЋно* (< зинуо) (Кг); *иЋшо* (< ишао), *моЋго* (< могао) (Кг); *наЋшо* (< нашао) (ТМ); *поЋсо* (< посао) (Ћ–Ђ); *поЋтрпо* (< потрпао) (Кг, Ћ); *прекиЋно* (< прекинуо) (Ћ–Ђ); *реЋко* (< рекао) (Кг; Ћ–Ђ; ТМ); *стеаго* (< стегао) (Кг); *уЋзо* (< узео) (Кг; Кг, Ћ); *укиЋно* (< укинуо), *утеЋро* (< утерао) (Кг).

Забележена је и елизија вокала (уп. Ивић, 1985: 102; Окука, 2008: 200), до које најчешће долази у везама *да* + глаголски облик који почиње вокалом (Јовић, 1968: 47):

д иЋдемо (< да идемо) (Ћ, МД, Ђ); *д иЋмам* (Ћ, Ђ, Р); *д истеЋкне* (< да истекне) (Ћ–Ђ); *д оЋдеш* (Ћ); *д угаЋзим* (< да угазим) (Кг); *з овоа* (< за ово) (Ћ, МД, Ђ); *н ова* (< на ова) (Кг).

У оквиру редукције вокала забележене су синкопа и апокопа:

ал (< али) (Кг; Ћ–Ђ; Ћ, МД, Ђ; ТМ); *ал може* (< али може) (Кг); *виЋд* (< види) (Кг); *да л* (< да ли) (Кг; ТМ); *је л* (< је ли) (Кг; Кг, Ћ); *коЋлко* (< колико) (ТМ); *улаЋсте* (< улазите) (Кг); *чеЋтри* (< четири) (Кг).¹²

У корпусу је забележена и лексема *као* која се јавља у облику *ки*, а препоставља се да је настала као последица елизије вокала у финалном положају, *као* + *и* (уп. Јовић, 1968: 51):

¹² Овакве редукције вокала у великој су мери заступљене у разговорном језику уопште.

[...] *виЎтак си ки виЎдра и зелеан ки корњаЎча [...]* (Кг); [...] *изгледам ки бомбо'на [...]* (Ћ, Ђ, Р); [...] *јаа цвркуЎћем ки лоЎкер* (Кг); [...] *кад се баЎта МиЎшко заЎблену ки теЎле* (Ћ, МД, Ђ); [...] *ки д иЎмам цеалу ергеЎлу [...]* (Ћ, Ђ, Р); [...] *љуабе ме ки баЎдњак, заЎдње ми паЎре да'ју* (Ћ–Ђ); [...] *намаЎцкана ки аЎвет, а избаЎцила декоалте* (Кг, Ћ), [...] *пожу'тео ки све'ћа [...]*, [...] *пуа'тници комиарани храчу ки коЎћи [...]* (Кг).

3.1.1.3. Консонантизам. Консонантске алтернације.

Забележени су примери у којима се финално *-j* иза дугосилазног акцента губи (уп. Ивић, 1985: 102; Ивић, 1994: 222; Окука, 2008: 202; Ивић, 2009: 64). Овај консонант најлакше се губи испред вокала предњег реда (Јовић, 1968: 58), а за његово губљење у финалној позицији потврде налазимо и у опису ресавског говора (Пецо, Милановић, 1968: 271):

[...] *неЎка, шефе, немоа, ево неаћемо виЎше [...]* (Ћ, МД, Ђ); [...] *шта ми бреа'ти глу'миш, немоа те накоЎвем [...]* (Ћ–Ђ).

Забележени су примери у којима се консонант *x* губи у иницијалној, медијалној и финалној позицији (уп. Јовић, 1968: 61; Ивић, 1985: 102; Ивић, 1994: 221; Окука, 2008: 201):

иљаЎду (< хиљаду) (Кг); *ла'дно* (< хладно) (Кг); *леЎба* (< хлеба) (Кг; Кг, Ћ–Ђ, МД); *оЎће* (< хоће) (Ћ, МД, Ђ); *оЎћу* (< хоћу) (ТМ); *нара'ани* (< нахрани) (Ћ); *оЎдма* (< одмах) (КГ, Ћ; Ћ–Ђ); *оЎдо* (< одох) (Ћ, МД, Ђ); *паЎдо* (< падох) (Кг).¹³

У неким примерима консонант *x* се реализује, што може бити последица утицаја стандардног идиома:

јеЎдох, нихтиЎје, уЎдарих, ухваЎтио, хаЎјде, хоЎћете (Кг); *хоЎћеш* (ТМ); *хоЎћу, хра'ну* (Кг); *хтеЎо* (ТМ).

3.1.2. Морфолошки ниво

У корпусу су забележени примери у којима долази до уопштавања заменичко-придевског наставка *-ем* у дативу и инструменталу једине (уп. Јовић, 1968: 79; Пецо, Милановић, 1968: 304; Ивић, 1985: 103; Ивић, 1994: 222–223; Окука, 2008: 204; Ивић, 2009: 65):

[...] *таЎда јаа сам среЎћан и ниЎкем не смеатам [...]* (Кг); [...] *ки да је буЎмбар уЎједе, те језиЎкем заплиЎће [...]* (Ћ, МД, Ђ); [...] *с наајјачим мото'рем [...]* (Ћ, Ђ, Р).

Именице мушког рода прве именичке врсте забележене су с наставком *-е* у акузативу множине, аналошки, с другом палатализацијом (уп. Ивић, 1985: 103; Ивић, 1994: 223; Ивић, 2009: 66):

[...] *јер ми жеЎна даЎнас спреама пуЎњене уштиЎнце [...]* (Кг, Ћ); [...] *виа' ми овде продаЎјете му'да за бубреЎзе [...]* (Кг, Ћ).

¹³ Губљење консонанта *x* може бити одлика и разговорног језика.

Јављају се посебни енклитички облици личних заменица за прво и друго лице множине у дативу (*ни, ви*) и у акузативу (*не*) (уп. Ивић, 1985: 103; Ивић, 1994: 223; Окука, 2008: 205):

[...] *пљу̀шти киша ки из ка'бла и нѐстаде ни стру'ја* (КГ); [...] *ни'сам ви јаá з овоá, да ви пра̀во каáжем* (Ћ, МД, Ђ); [...] *оће не истѐра, ал Ћа̀че га напѝње* (Ћ, МД, Ђ).

Под утицајем суседних дијалеката призренско-тимочке дијалекатске зоне, односно, као једна од одлика балканског језичког савеза, у говорима косовско-ресавског дијалекта јавља се непромењено *ће* као енклитички облик помоћног глагола *хтети* за сва лица футура I. Међу примерима који потврђују ову конструкцију налазе се и примери који упућују на (ређу) употребу и других енклитика (*ћеш, ћу*), као и на (ређе) коришћење везника *да* (уп. Ивић, 1985: 104; Ивић, 1994: 224; Окука, 2008: 205), што бележимо и у примерима из нашег корпуса:

не'ћу ѝдем, не'ћу каáжем, не'ћу ма̀жем (ТМ); *ће бу̀де, ће да вѝдиш* (КГ); *ће да каже* (КГ, Ћ); *ће да печеá, ће добѝјемо* (КГ); *ће добѝјеш, ће доáћеш* (ТМ); *ће каáжу, ће нѝјеш* (КГ, Ћ); *ће позо̀ве* (Ћ–Ћ); *ће потру̀жете* (КГ, Ћ); *ће прекѝнеш* (КГ); *ћеш да приáчаш, ћу да вра̀тим* (Ћ–Ћ).

Аорист је у живој употреби – како у нашем корпусу, тако и у косовско-ресавском дијалекту (уп. Ивић, 1985: 103–104; Ивић, 1994: 224; Окука, 2008: 205):

да̀де (КГ); *за̀блену* (Ћ, МД, Ђ); *изва̀дише* (КГ, Ћ); *јѐдох* (КГ); *кре'ну̀мо, на'ћосмо се, нѐ виде* (Ћ, МД, Ђ); *па̀до* (КГ); *поцр̀каше, пу̀че* (КГ, Ћ); *сѐде* (Ћ, МД, Ђ); *се у̀беа̀ше* (КГ, Ћ); *у̀дарих* (КГ); *уцрвља̀смо се* (КГ, Ћ).

У корпусу је забележен атематски облик глагола *јести* у презенту (уп. Окука, 2008: 205–206):

[...] *је'мо про'ју а трошиá се, цумбус смо напра̀вили* [...] (Ћ, МД, Ђ); [...] *када је'мо пихтѝје, дода'је му таáј имѐк* [...] (КГ).

3.1.3. Синтаксички ниво

У корпусу су забележени примери у којима се јавља акузатив као општи падеж у функцији локатива (Окука, 2008: 206), односно, у којима се сагледава непознавање разлике између падежа правца (акузатива) и падежа места (локатива и инструментала) (уп. Јовић, 1968: 159; Пецо, Милановић, 1968: 306–307; Ивић, 1985: 104; Ивић, 1994: 224; Ивић, 2009: 66):

[...] *а на маáјицу но̀си црáни слогаáн* [...] (Ћ–Ћ); [...] *а у глаáву неáма ни дваá зуба кад се искеáзи* [...], [...] *а у тра̀мвај зама̀ло и шло̀г да ме стрѐфи* [...], [...] *да'ла ми броáј и трѐба да се видимо на спла̀в* [...] (Ћ, МД, Ђ); [...] *донѐси ми во̀ду, пу̀сти д истѐкне на чѐсму* [...] (Ћ–Ћ); [...] *изу̀јем се боáс и у дво̀риште шеáтам* [...], [...] *јѐси тиá спу̀стила онеá ролѐтне у спава̀ћу собу* [...] (КГ).

Бележимо и примере у којима се акузатив као општи падеж јавља у функцији инструментала (уп. Јовић, 1968: 161; Пецо, Милановић, 1968: 314, 317; Ивић, 1985: 104; Ивић, 1994: 224; Окука, 2008: 206; Ивић, 2009: 66):

[...] *а миá стојимо пред капиЎју ки ЈехоЎвини сведоЎци* [...] (Кг); [...] *а не даáј да те завитлаáва са његоЎве приáче* [...] (Ћ); [...] *дру'штво чеЎка пред кафаЎну* [...] [...]; [...] *јаá долаЎзим са траЎктор* [...] (Ћ, ЕМ); [...] *уживáвам, тиЎјем пиáво са сељаЎци пред продаáвницу* [...] (Кг); [...] *чаЎчалица међу зуáбе слоЎмъена на поЎла* [...] (Ћ–Ћ).

У корпусу се јављају примери у којима бележимо употребу конструкције *с + акузатив* у функцији инструментала (уп. Ивић, 1985: 104; Ивић, 1994: 225; Окука, 2008: 206–207):

[...] *даЎнас се разбацуЎје с паЎре јер му леЎгла пла'та* [...] (Ћ–Ћ); [...] *да на тераЎсу каЎчи веЎши с наáјвећи мераáк* [...] (Кг); [...] *и с иЎсте другаре сеЎднемо испред заáдруге* [...] (Ћ, МД, Ћ); [...] *кад проЎлеће доáђе, свуЎд иЎдем с бициЎкту* [...], [...] *са ле'пак јаá сам ДраЎгици залепиЎо штиЎклу* [...], [...] *тад јеЎдем са свеЎ коЎру мандари'не, помораáнце* [...] (Кг); [...] *ћу ти плаáтим с каЎртицу пошто еЎвре не приáмаш* [...] (Ћ–Ћ).

Бележимо и примере у којима се јавља акузатив као општи падеж у функцији генитива, што је својствено говорима косовско-ресавског дијалекта (уп. Ивић, 2009: 66; Милорадовић, 2003: 129–130):

[...] *доЎшо сам да куáтим хеáмију и хра'ну, триЎста граáма качкаваáљ и по'себну салаЎму* [...] (Кг, Ћ); [...] *оЎће да нас аЎпсе из трЎжишину инспеЎкцију* [...] [...]; [...] *пла'тио сам триЎста маЎрке кад сам га купоЎво*; [...] [...]; [...] *попиЎли смо пива једно чеЎтри-пеáт лимеáнке* [...] [...]; [...] *тоá је због превеЎницију* [...] (Ћ–Ћ);

Забележени су примери у којима је акузатив множине облички изједначен с номинативом множине (уп. Милорадовић 2003: 188):

[...] *избацио сам триЎцепси* [...], [...] *купујем писта'ћи* [...], [...] *теЎписи и стаЎзе суáшим на капиЎју* [...] [...]; [...] *чупаáм уáмгáци на жи'во* [...] (Кг).

3.2. Општи закључци лингвистичке анализе

Прелиминарни резултати анализе показују да аутори у свом стваралаштву користе дијалекат, првенствено на фонетско-фонолошком нивоу, у погледу акцентуације, уз честа одступања у корист стандардног језика на осталим језичким нивоима, до којих долази превасходно услед захтева метрике или из стилских разлога.

Највише је дијалекатских особина забележено на фонетско-фонолошком нивоу, што је било и очекивано. Иако су аутори с трију различитих подручја косовско-ресавског дијалекта, они нису посезали за специфичнијим дијалекатским особинама – оним према којима се овај дијалекат условно дели на мање јединице, а те се разлике сведе углавном на појединости и уколико се оне изузму, говори овог дијалекта показују велику уједначеност (Ивић, 1985:

105) – ту уједначеност сагледавамо и у нашем корпусу. Остаје нејасно да ли су аутори свесно посезали за „универзалнијим” дијалекатским особинама или су ове особине ишчезле из њиховог говора под утицајем стандардног идиома.

3.3. Културолошка анализа

Да бисмо усмерили поглед на културолошки аспект истраживаног музичког корпуса, те заузели и друго становиште с којег ћемо посматрати и анализирати представљени феномен, музику ћемо перципирати као активног чиниоца „у конструисању културе, друштва и етничког идентитета” (Ristivojević, 2009: 118). То се посебно односи на традиционалну музику, а у нашем случају, иако стил не можемо сврстати у традиционални, саме теме и текстови, па и мелодија која се среће у рефренима песама јесу „традиционалног” или барем народног, новокомпонованог типа. Тако, представљањем наше испитиване циљне групе, а то су музички састави с подручја косовско-ресавског дијалекта, као и тема којима се баве у својим песмама и начина на који представљају текст који је у основи дијалекатски, долазимо до прелиминарног закључка да утиснутост музике у културу може послужити „за заступање и ’одбрану’ мањинских или маргиналних група, односно њихових музика од хегемоније доминантних парадигми” (Ristivojević, 2009: 128). С претходним у вези је свакако и сама теза да је већ употреба дијалекта нешто што указује на жељу за одвајањем од широке, мејнстрим културне праксе, а посебно за истицањем локалне праксе, тј. упућује на потребу за приближавањем одређеној врсти публике.¹⁴

Значај који има реп музика у смислу „моћи да превазиђе оквири пуге музике или забаве” (Banić-Grubišić, 2010: 90), али и због могућности да се хип-хоп „контекстуализује у оквиру једне културе (...) сложенем мрежом значења која се формира у сусрету поетике реп музике с локалном историјом, идеологијама и друштвеним системом вредности” (Banić-Grubišić, 2010: 91), пружа могућност да се формира нова музичка пракса која проистиче из једне врсте глобалне културне праксе, али се уз помоћ својих карактеристика формира као локална културна пракса, тзв. „провинцијски реп”. Овиме се стиче и нека врста представљања идентитета једне микросредине (село, варошица или град), па затим и макросредине (један крај земље), а уз то и лични идентитет аутора/извођача, као и слушалаца/публике.

Када је у питању локална музичка пракса, у овом случају оно што смо назвали „провинцијски реп” – овде – реп с косовско-ресавског дијалекатског подручја, она се, како смо навели, разликује од других коришћењем дијалекта, употребом тема које су карактеристичне за ту локалну праксу, као и по самом музичком стилу који је комбинација репа и најчешће мелодијски обојених рефрена музичким темама преузетим из новокомпоноване музике. Све ово води

¹⁴ Може се претпоставити да специфичније дијалекатске особине, као и специфична дијалекатска лексика нису заступљени у песмама да би оне биле разумљиве и доступне широј публици, али опет – циљаној, ограниченој, уз помоћ дијалекта као средства помоћу којег се од друге врсте публике прави дистанца.

нас до још једне потврде термина *глокализација*, што представља интрепретирање глобалних феномена локалним праксама (Banić-Grubišić, 2010: 92). Као глобални музички феномен посматрамо хип-хоп културу, а с њом и њен сегмент – реп музичку праксу, који се у нашем случају примењују на аутентичан начин. Хип-хоп се с америчке сцене ширио и на друге музичке сцене по читавом свету, а затим прилагођавао, па се тако дошло до финалног резултата који представља „аутентичне сцене које имају потпуно особена лингвистичка, музичка и стилска својства” (Banić-Grubišić, 2010: 92). Тако долазимо до дефиниције да „хип-хоп представља ’најлокалнију’ савремену форму изражавања” (Banić-Grubišić, 2010: 92) у коју се у потпуности уклапа наше истраживање и представљање овог социомузичког феномена.

Функција употребе дијалекта у овом музичком жанру вишеструка је.¹⁵ Феномен „провинцијског репа” у Србији, с обзиром на то да има своју изразиту, локалну црту, представља и сегмент културе коју можемо поимати и „као ’начин живота људи’ (...) рефлектујући гледиште да одређена култура дефинише људе/народ” (Banić-Grubišić, 2010: 87). Тако, уз помоћ дијалекта којим се постиже аутентичност, али се исказује и одређени социјални идентитет и истиче порекло, односно – врши се територијална идентификација, као и тема којима се бави ова музичка пракса, прилично јасно можемо дефинисати, у сваком смислу, живот људи с подручја косовско-ресавског дијалекта. О настанку ове праксе у неколико наврата говорили су нам и сами аутори/извођачи, који су истицали да су овај стил развили како би учинили нешто духовито, интересантно, али и нешто што ће посебно издвојити њихову локалну културу.¹⁶ Посматрано с научног становишта, закључује се да у том двосмерном процесу „на музичаре утичу и њихове локалне културне традиције и транснационални стандарди музичке индустрије. Резултат је локална музика с транснационалним примесима или транснационална музика с локалним примесима” (Banić-Grubišić, 2010: 92).

Надаље, кроз употребу дијалекта може се сагледати и показивање својеврсног бунта према систему. Бунт, као једна од основних карактеристика овог жанра, исказује се, дакле, како путем тема песама, тако и путем језика, па се употреба дијалекта може схватити као постављање дистанце у односу на норму стандардног језика, која за разлику од дијалекта у народу подразумева одређени престиж и представља правилан и узоран говор. Такође, стварање на дијалекту може бити условљено и (недовољним) познавањем стандардног језика и владањем његовом нормом, па је могуће да ће се поједини аутори определити за стварање на дијалекту зато што не владају у довољној мери стандардним идиомом. Такође, мотивација аутора да посегну за дијалектом може бити подстакнута и тиме да у стандардном језику не проналазе одговарајућа средства којима би на себи својствен начин изразили своју мисао на одређену, њима блиску тему.

¹⁵ В. Марковић, 2019: 79–90.

¹⁶ Више послушати на сајту:

https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/25/beograd-202/4034454/sta-rece.html?fbclid=IwAR23cGQF4jkLusU-j4o_H8Emk9jLcixVBIV8tIdC0VC3Chc7i0TzQCH8s.

Примарна мотивација аутора да стварају на свом матерњем дијалекту била би превасходно то што је једноставније изразити се онако како се иначе природно говори. Узевши у обзир то да су у овом музичком жанру аутори песама управо и њихови извођачи, а да су текстови углавном лични и тичу се тема које су ауторима блиске, може се претпоставити да ће они настајати под одређеним емотивним набојем, који ће подстаћи спонтани, природни, матерњи говор¹⁷ – о ономе што је блиско говориће се на начин који је говорнику близак.

Као потврда тога да је реч о ономе што је извођачима блиско долазе теме којима се музичари баве у песамама, а које ћемо и представити, као важан сегмент антрополошког интересовања усмереног ка „друштвеним и културним значењима жанра којем припадају, у контексту који се разликује од онога у којем се сматра да настају оригинални жанрови” (Жикић, 2012: 93). Да су песме ангажованог типа, те да се текстови баве социокултурним темама, пре свега локалног карактера, али и онога који може бити примењен на глобалном нивоу (пре свега на нивоу Србије), потврђује и селекција песама коју смо урадили. Тако имамо песме: 1. љубавног садржаја („Раскид”, „Снежана”, „Калаштура”, „Немој да звоцаш” и др.), 2. традиционалне и животне приче („Стара школа”, „Договор са таштом”, „Слава”, „На шта се ти грејеш”, „Кад ћеш сине да се жениш”, „Мала деца мала брига”, „Сеоски гангстер”, „Какву сам ракију пеко”, „Бајка”, „Брате мој”, „И тебе сам сит теретано”, „Пијачни четвртак”), 3. локалне приче („Крушевљанка”, „Ракијара”, „Куршумлија”, „Оди Чичи”, „Уз Топлицу ветар дува”), 4. оне које се баве стереотипима везаним за занимања, порекло и др. („Таксисти”, „Београђанка”, „Пензионер”, „Конобар”, „Провинцијалац”, „Рабација”), 5. урбане приче („Немој да си јадан”, „Бријање”, „Jagzgers”, „Реп софистициран”, „Сајкотерапи” и др.)¹⁸. Из богате тематике, која се у својој суштини тиче друштвеног живота и културе људи једнога краја, можемо закључити да је жеља за дистинкцијом у односу на савремену, модерну културу коју намеће Београд као престоница, изразито велика, те су и песме самим тим алтернативне.

На основу дате поделе учача се да се „осим текста, као елементи који упућују на значење појединачне песме могу [...] узети и: наслов песме – [који] упућује на њену тематику (...); затим посебан начин њене инструментализације (...); те у одређеним случајевима – спот који визуализује тематику понекад” (Жикић, 2012: 496–497). О насловима је већ било речи, а што се тиче посебности инструментализације, како Жикић наводи, у овоме случају, с обзиром на то да се ради о матрицама за реп музику, ове врсте асоцијације нема у представљеним песамама, изузев понеког звучног ефекта. Када су у питању спотови,

¹⁷ Најприроднији говор добија се када се говори под извесним емотивним набојем, јер се тада не размишља о томе *како* се говори, већ се размишља о ономе *што* се говори (в. Meyerhoff, Schleeф, MacKenzie, 2015: 48).

¹⁸ Посебно примећујемо да се извођачи *The Mitrije* и *MZA* из Јагодине баве претежно урбанијим темама или макар обрађују теме на урбан начин, што можемо повезати с генерацијом којој аутори припадају, можда мањом удаљеношћу града из кога потичу од престонице, као и личним афинитетом извођача/аутора.

они свакако доприносе јаснијем разумевању текста, али и већој популарности песме, па и извођача/аутора. С тим у вези напомињемо да су, иако на косовско-ресавском дијалекту, с темама које се тичу углавном живљења у провинцији и традиционалне културе у ширем смислу, ове песме доживеле велику популарност код, пре свега, омладинске публике из свих крајева Србије. О томе колико је овај феномен постао популаран сведочи и чињеница да је, поред песама и све бројнијих група из овог краја Србије, он почео да се шири и на ниво кратких форми у облику скеча, тј. „клипа”, како код аутора с овог простора тако и из других крајева наше земље, који обрађују ове теме на начин карактеристичан за поднебље из којег потичу.

Дакле, овај алтернативни језичко-музички правац, који можемо назвати и „провинцијски реп”, представља својеврстан феномен, који може послужити и као материјал за ишчитавање одређених елемената традиционалног, али и модерног живота младог човека који живи ван велерадских (музичких) збивања. Ове песме, тј. њихови текстови, могу представљати и нарочиту модерну фолклорну форму, те послужити као добар материјал за културолошко, социолошко и етноантрополошко ишчитавање елемената традиционалног и савременог живота људи у провинцији. Дакле, алтернативност ових песама огледа се не само у коришћењу дијалекта већ и у њиховим темама, као и у начину њихове обраде, тј. представљања, заправо у њиховој припадности алтернативном музичком жанру, као што је реп, али и у његовој алтернативнијој, новој варијанти у комбинацији с популарним песмама.

4. Закључна разматрања

Истраживање је предузето с циљем да се испита употреба косовско-ресавског дијалекта у реп музици, као и да се начини осврт на његову функцију у овом музичком жанру. Такође, из културолошког угла предузели смо ово истраживање како бисмо сагледали којим се темама ова музика бави и који значај заступљене песме имају за осликавање локалних идентитета.

Прелиминарни резултати анализе показали су, најпре, да извођачи с подручја косовско-ресавског дијалекта у свом стваралаштву користе дијалекат, превасходно на фонетско-фонолошком нивоу, у погледу акцентуације, уз честа одступања у корист стандардног језика на осталим језичким нивоима, до којих најчешће долази услед захтева метрике или из стилских разлога. Функција дијалекта је вишеструка, а његовом се употребом првенствено постижу социјална и територијална идентификација, аутентичност, и исказује се бунт према систему.

Употреба дијалекта у музичком стваралаштву несумњиво доприноси његовом очувању и популаризацији, поготово узевши у обзир то да је овакво стваралаштво доживело велику популарност код, пре свега, омладинске публике, и то из свих крајева Србије.

Кроз ово истраживање показало се да је реп музика изузетно погодан материјал за лингвистичка и културолошка истраживања. Будућим истраживањима

ма језика и тема песама у реп музици требало би, између осталог, обухватити стваралаштво с других дијалекатских подручја, али би се могли применити и другачији приступи анализи.

Пажњу треба посветити и осмишљавању адекватне методологије, где би се могла прикључити и статистичка истраживања која би допринела поузданости резултата.

Резултати добијени овим истраживањем могу бити од користи за даља истраживања језика и „провинцијских” тема заступљених у реп музици, као и за културолошка, антрополошка, музиколошка и социолошка истраживања, али и у другим музичким жанровима, будући да истраживања ове врсте нису досад вршена у србистици и културологији.

Скраћенице

Ђ – *Djavo*

ЕМ – *El Manijaci*

Кг – *Kruševac geto*

МД – *Miško Dilin*

Р – *Režma*

ТМ – *The Mitrije*

Ћ – *Chache*

Ћ–Ђ – *Chache & Djavo*

Извори

<https://www.youtube.com/>; грађа добављена током 2020. и 2021. године.

Емисија *Шта рече?* (РТС); <https://www.rts.rs/page/radio/ci/story/29/beograd-202/4034451/sta-rece.html>; приступљено јула 2021. године.

Медаљон – Рокери с Мораву; [https://www.rts.rs/page/radio/ci/story/2925 /radio-pletenica/4379580/medaljon---rokeri-s-moravu-.html](https://www.rts.rs/page/radio/ci/story/2925/radio-pletenica/4379580/medaljon---rokeri-s-moravu-.html); приступљено августа 2021. године.

Српски хип-хоп, https://sr.wikipedia.org/wiki/Srpski_hip_hop; приступљено априла 2021. године.

Хип-хоп музика, https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Хип_хоп_музика; приступљено априла 2021. године.

*

Клајн, И., и Шипка, М. (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.

*

Larousse (2000). *Музика: енциклопедија за младе*. Подгорица: Змај.

Литература

- Жикић, Б. (2012). Поп песма: епистоларна форма популарне културе. *Etnoantropološki problemi*, 7(2) 487–508.
- Ивић, П. (1985). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, П. (1994). *Српскохрватски дијалекти, њихова структура и развој*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, П. (2009). *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јовић, Д. (1968). Трстенички говор. *Српски дијалектолошки зборник*, XVII, 1–238.
- Марковић, Ј. (2019). Употреба косовско-ресавског дијалекта у реп музици. У *Млади и србистика: зборник радова полазника образовних програма у ОКЦ „Вук Караџић” у Тришћу* (стр. 79–90). Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања.
- Милорадовић, С. (2003). *Употреба надежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Београд: Етнографски институт САНУ (Посебна издања, књ. 50).
- Милорадовић, С. (2016). Говорни тип града – „комуникацијска стратегија” и „идентификацијска пракса” у Србији данас. У Зузана Тополињска и др. (Ур.), *Релацијата село <> град на словенската територија денес (лингвистичко-социолошка анализа)* (стр. 77–92). Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика.
- Николић, М., и Ђорђевић В. (2016). Модификације фразеологизама у српској реп музици. У М. Ковачевић и Ј. Петковић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност I. Језик, књижевност, уметности* (стр. 423–431). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Пецо, А., и Милановић Б. (1968). Ресавски говор. *Српски дијалектолошки зборник*, XVII, 241–366.
- *
- Aliagas, C., Fernandez, J., & Llonch, P. (2016). Rapping in Catalan in Class and the Empowerment of the Learner. *Language, Culture and Curriculum*, 29(1), 73–92.
- Alim, S. (2006). *Roc the Mic Right: The Language of Hip Hop Culture*. New York – Abingdon: Routledge.
- Androutsopoulos, J. (2009). Language and the three spheres of hip-hop discourse. In A. Ibrahim, S. Alim & A. Pennycook (Eds.), *Global Linguistic Flows: Hip Hop Cultures, Identities and the Politics of Language* (pp. 43–62). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Banić-Grubišić, A. (2010). Romski hip hop kao multikulturalistički soundtrack: R-point: Pedagogija jedne politike. *Etnoantropološki problemi*, 5(1), 85–108.
- Cotgrove, L. A. (2018). The Importance of Linguistic Markers of Identity and Authenticity in German Gangsta Rap. *Journal of Languages, Texts and Society*, 2, 67–98.
- Cutler, C. (2014). *White Hip-Hoppers, Language and Identity in Post-Modern America*. New York: Routledge.

- Cutler, C. (2007). Hip-Hop Language in Sociolinguistics and Beyond. *Language and Linguistics Compass*, 1(5), 519–538.
- Fenn, J., & Perullo A. (2000). Language choice and hip hop in Tanzania and Malawi. *Popular Music and Society*, 24, 73–94.
- Kovačević, M. i Ristivojević M. (2014). Antropologija muzike: od folka do roka. *Etnoantropološki problemi*, 9(4), 1037–1053.
- Meyerhoff, M., Schlee, E., & MacKenzie L. (2015). *Doing Sociolinguistics: A Practical Guide to Data Collection and Analysis*. London and New York: Routledge.
- Omoniyi, T. (2006). Hip-hop through the world Englishes lens: A response to globalization. *World Englishes*, 25(2), 195–208.
- Okuka, M. (2008). Srpski dijalekti. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- Rašić, M. (2016). Antropoligija muzike: paradigme i perspective. *Зборник радова Академије уметности*, 4, 133–144.
- Ristivojević, M. (2009). Uloga muzike u formiranju etničkog identiteta. *Етнолошко-антрополошке свеске*, 13(2), 117–130.
- Santoro M., & Solaroli, M. (2007). Authors and Rappers: Italian Hip Hop and the Shifting Boundaries of "Canzone d'Autore". *Popular Music*, 26(3), 463–488.
- Wang, X. (2012). 'I am not a qualified dialect rapper': constructing hip-hop authenticity in China. *Sociolinguistic Studies*, 6(2), 333–372.

Miljana Čopa, Nina Aksić

**PROVINCIAL RAP AS AN ALTERNATIVE LINGUISTIC AND
MUSICAL TREND: ELEMENTS OF THE KOSOVO-RESAVA
DIALECT IN RAP MUSIC**

Summary

The aim of this research is to examine both the language used in rap music in areas where the Kosovo-Resava dialect is spoken and the themes appearing in this type of music. The research methods used are the (socio)linguistic and cultural approach (Anthropology and Ethnology). Such an interdisciplinary approach in regards to examining this modern phenomenon is valuable as it allows dissections from multiple aspects. Many are the purposes of using a dialect in this musical genre. It primarily shows one's authenticity and territorial identification, but also a unique rebellion against the system which is apparent from the themes of the songs that portray provincial life. The results of this analysis can provide support for future research into language and provincial themes appearing in rap music, or other genres, considering that this kind of research in Serbistics and Culturology is yet to be conducted.

miljana.copa@isj.sanu.ac.rs
nina.aksic@ei.sanu.ac.rs

Jelena Grubor

State University of Novi Pazar,
Department of Philology Sciences,
English Language and Literature Study Programme

Katarina Subanović

University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts,
Language and Literature Research Centre

THE EXPANDING CIRCLE UNDER A MAGNIFYING GLASS: WORLD ENGLISHES IN THE EUROPEAN CONTEXT

Abstract: The concept of ‘World Englishes/WEs’, which can be traced back to the Kachruvian Three-Circle Theory, has arisen out of the claim on ‘shared ownership’ of English throughout the world and the need to adopt an alternative approach to the role of native speakers. There has been exhaustive research into the characteristics of Outer (OC), and Expanding Circle (EC) varieties, but outside Europe. Since the context in which English is learnt/used in Europe is quite specific, our main aim was to determine the distribution and frequency of different ‘European Englishes/EEs’ in scholarly papers published in *World Englishes* in the last decade. We employed multi-layered content analysis, focusing on the key words (e.g. EC, European *n*-variety etc), and then analysing the singled-out papers more thoroughly by the set criteria. The results indicate that the number of EC papers exploring contexts outside Europe almost doubles ‘EEs’ papers. The great majority of ‘EEs’ papers fall under the descriptive perspective, followed by hybridisationist, with no papers adopting the critical perspective. The most frequently employed approach is sociolinguistic. The results pertaining to *n*-varieties are inconclusive. To conclude, further research is needed to provide more valuable insights into the study of ‘EEs’.

Key words: English in the European context, *h*-variety, language variation, *n*-variety, the Expanding Circle, World Englishes

1. The World Englishes paradigm: *nunc et situ*

Globalisation, as “an accelerated process of multidimensional changes” encompassing a range of fields (Gacel-Avila, 2005, p.121), and to it, the closely related term, internationalisation, can be seen from different aspects: political (political control), economic (trade and economy), socio-cultural (an emerging ‘world society’) (Lee, & Stensaker, 2021), and ideological (cultural imperialism). Accordingly, the modern world may well be viewed as a “melting pot”, resulting in a special blend of cultural elements (language inclusive), or “the salad-bowl where each culture can keep its distinctive character” (Palit, 2017, p. 49).

Regardless of the roots and/or reasons underlying consequent changes in language use, newly constructed language forms can naturally be considered from a linguistic angle. These changes may be regarded as posing a threat to the language under change, which is typically the case on the dominant-heritage-language plane. In a different context, it may also serve as a complementary means of expressing modernity, different dimensions of identity, progressiveness, in which case there are assimilated, blended or hybrid forms. Within the study of language, changes resulting from globalisation and internationalisation may thus be broadly studied from the linguistic purism and multilingual/plurilingual viewpoints. These changes can be seen as deviating from a 'native standard' or else as examples of language diversity.

From a more practical view, English has long been enjoying a special status throughout the planet (a 'world language'). More specifically, English is the language typically used for international communication in different spheres of life (politics, sports, science, tertiary education, entertainment, economics, etc.), which is therefore the main requirement for almost every profession in modern times (Grubor, 2021a). Consequently, the number of English language speakers appears to be constantly rising. Recently, it has been reported that approximately two billion people across the continents speak English today (Seoane, 2016), as the native or nativised language (Kirkpatrick, 2007), (co-)official language, hybrid variety (Seoane, 2016), *lingua franca* (Jenkins, 2007), global language (Crystal, 2003), international (auxiliary) language (Smith 1976, 1983), or in the context of Second Language Acquisition (SLA) studies, mother tongue (L1), second and foreign language (L2). Similarly, there is a wide array of settings where English can be used: at home (e.g. as an L1, 2L1, L2), at work (e.g. in business communication), abroad (e.g. for travelling), as well as the purposes of: everyday communication, socialising, advertising, entertainment, education, politics. This globally induced use of English has resulted in many changes in the English language, which is why many authors emphasise that "the more English spreads globally, the more heterogeneous it becomes internally" (Mair, 2013, p. 255).

This global influence of English and the emergence of resultant language variation have been extensively studied, which can be corroborated by scholarly journals,¹ book series and/or monographs.² As a result, many theories assert the claim on the 'shared ownership' of English, whereby English does not only belong to its native speakers, but also all people using it, "with all culturally-induced meanings attached to their utterances" (Grubor, 2021b, *in press*). The main tenets of the theories embracing the concept of World Englishes (WEs) pertain to the fact that English "has diversified into different varieties of English or multiple Englishes as the result of its spread and its acculturation in different communities of the world" (Li, 2019, p. 520). Linguistically speaking, WEs are code-mixed varieties that develop in contexts where language users have other code choices available (McLellan, 2010, pp. 425, 427).

¹ E.g. *English World-Wide*, *World Englishes*, *English Today*.

² E.g. *The Routledge Handbook of World Englishes*; *The Variability of Current World Englishes*; *World Englishes: New Theoretical And Methodological Considerations*.

The idea of the ‘shared ownership’ may be said to have originated from the Kachruvian Three-Circle Theory, subsuming the Inner (IC), Outer (OC) and Expanding Circle (EC). Briefly put, IC refers to native varieties (e.g., British English), OC to former colonies, with English as the official language (e.g., ‘Indian English’), and EC to nation-states where English is taught as a foreign language in formal education (e.g., ‘French English’). Since the concept of WEs has been thoroughly researched in the context of the OC, but far from sufficiently researched in the context of the EC (especially in Europe), we have set up the goal to determine the state of affairs within the European context for at least two reasons. Broadly speaking, the concept of WEs and its standing in linguistics is still indeterminate, its status unresolved. More specifically, the context of learning English in Europe is distinctly different from that of learning English in China, for example. Here, English is taught/learnt as an L2, and native varieties’ rules are typically adhered to.

Regarding the layout of the paper, first we will briefly introduce the theoretical frameworks predominantly used in the WEs literature; then we will present the methodology, the most important results and our findings, and finally, based on the results, provide some possible directions of further research in this area.

2. The theoretical grounding of English(es): What are the alternatives?

Within the field of theoretical linguistics, the notion of standard varieties has always been taken as an *a priori* argument, even though these ‘idealised varieties’ have frequently been questioned in the field of sociolinguistics (cf. the theory of *standard language cultures*, Milroy, 2002). In accordance with the subject matter of our paper, the authors adopting the WEs paradigm find the ‘imposition’ of a ‘standard’, and/or a native (‘role model’) speaker on language learners contentious, because native speakers themselves deviate from the set norms, which has been demonstrated by a plethora of sociolinguistic research. Accordingly, this view can be considered in simplified terms as the *language purism perspective*.³

Against this backdrop, speakers of a language may be classified under the categories of native and non-native speakers (NSs, NNSs, respectively). Consequently, there is English as a native language (ENL), whose speakers acquire English as their L1, English as a second and a foreign language (ESL, EFL), whose speakers are learning/acquiring English as their L2. ESL is typically deemed the official, societally dominant language, fulfilling many important functions in the lives of minority groups and/or immigrants, while EFL is regarded as the language learnt in instructional settings (Grubor, 2021b; Saville-Troike, 2012; VanPatten, & Benati, 2015). With respect to language forms discordant from the set ‘standards’ and/or ‘norms’ (cf. *nativelikeness*), they are considered errors (cf. *interlanguage*) in the SLA field of linguistic enquiry.

³ We should note here that contesting a standard within the WEs research nowadays refers only to native varieties, while ‘standards’ of ‘new Englishes’ have been proposed instead.

Based on the argument that, in reality, the majority of NNSs do not converse with NSs often, or at all, but with other NNSs, claims that ‘standard’ varieties and ENL decline in importance have been put forward. As maintained by the advocates of this idea, the issue of teaching/learning a NSs’ variety becomes questionable. Hence, another approach to the study of language and the role of a native speaker was proposed. Braj Kachru, to whom the term ‘World Englishes’ is typically attributed, developed the Three-Circle Theory. According to Kachru (1985), this model represents “the types of spread, the patterns of acquisition, and the functional domains in which English is used across cultures and languages” (p. 12). The *Inner Circle* refers to the regions where English is spoken as an L1 (e.g. the UK, the USA, Canada, Australia, New Zealand). The *Outer (Extended) Circle* includes colonial-imposed English-speaking countries (e.g. India, Bangladesh, Ghana, Kenya, Malaysia, Nigeria, Pakistan, the Philippines, Singapore, Sri Lanka, Tanzania, Zambia). This circle thus constitutes a larger and much more heterogeneous speech community, including bilingual (or multilingual) speakers, with English as an additional language. Another principal feature of the OC is the prestige that English obtained, being the state language (e.g. Nigeria, Zambia), the language of government, legal system and education (e.g. Singapore), the associate official language (e.g. India), and so on (Kachru, 1985, pp. 12–13). Finally, the *Expanding Circle* covers the regions where English has no colonial history (e.g. China, Japan, Greece, Russia, Spain, Portugal, Germany, etc). Within this circle, English is learnt as a foreign, and used as an international language, being the most useful vehicle for global communication. In a word, English in the OC is deemed norm-developing (*endonormativity*) and in the EC norm-dependent (*exonormativity*).

Although the Kachrurian model was proposed as an alternative to the traditional ENL-ESL-EFL framework, these models are in essence concordant. The only difference is the explicit acknowledgement of independent, equal varieties, as opposed to erroneous language forms. English was not seen as a single entity, but “embrace[d] a number of *Englishes*” (Seoane, 2016, p. 3). Nowadays, different phenomena cannot be fitted into or described by this model (such as globalisation and the entertainment industry), and the boundaries between ESL and EFL or nation-states are not clearly demarcated from each other (e.g. Blommaert, 2010; Kirkpatrick, 2014; Meriläinen, 2017; Mair, 2016; Pennycook, 2010); thus, a re-positioning of WEs research has been called upon. For this reason, some new alternative theoretical frameworks/theories have been formulated.

According to Seoane (2016), a model that “fundamentally changed the way we approach World Englishes” (p. 4) is Schneider’s *Dynamic Model* (Schneider, 2003, 2007). Being one of many cyclic models, this model holds that the social dynamics between speakers of different cultural roots and linguistic backgrounds are being established through contact. In the beginning, the boundaries between the cultural groups were clearly distinct, but in the end, due to their co-existence, they are becoming increasingly fuzzier (both socially and linguistically). Language contact evolves through five stages (the foundation phase, exonormative stabilisation, nativisation, endonormative stabilisation, and differentiation). Since postcolonialism

is not relevant to the subject matter of this paper, this or similar models will not be further elaborated on.

A model capturing the idea of English varieties emerging from global mobility (people, culture, language), within the sociolinguistics of globalisation (Blommaert, 2010), is Mair's *World System of Englishes* (Mair, 2013). Drawing on de Swaan's model of global multilingualism, the *World Language System* (de Swaan, 2002), he contends that there is a stable "hierarchical constellation of [English] varieties" and proposes four layers (Mair, 2016, p. 23). At the top, there is the 'hyper-central/hub variety' ('Standard American English'), below it, there are 'super-central varieties', 'standard' (e.g. British English, 'Indian English'), and 'non-standard' (e.g. 'African American Vernacular English'), 'central', 'standard' (e.g. Irish English) and 'non-standard' (e.g. 'North-of-England'), and 'peripheral', including "all traditional rurally based non-standard dialects, plus [...] pidgins and creoles" (*ibid.*). Simply put, the 'hub' of the world language system has a pervasive, 'super-central' transnational, but not global, 'central' (fully standardised official languages of nation-states) limited, and 'peripheral' local influence. This model entails the mobility of people and cultures, which other models lacked, as well as different facets of language contact and change. It can also be regarded as taking a *multilingual/plurilingual perspective*.

The list of models operative within the WE paradigm is far from exhaustive, so we have provided only a brief overview. More importantly, since WEs papers include a wide range of linguistic disciplines and approaches, and thus point to a lack of a unifying theory or consensus about the status of WEs, our main objective was to determine the 'diversity' of WEs research in Europe, in terms of the distribution of the content, perspective and approach that the researchers took in the analysed papers.

Finally, the alternatives pertaining to our analysis in particular may be summarised in the following way. Conceptually and theoretically:

- A1: the study of WEs is not recognised as part of *linguistics proper*;
- A2: the WEs concept questions the role of NS (as a role model), contrary to the mainstream standpoint and SLA theories;
- A3: within the WEs studies, ECs together with OCs are typically examined within Asia and Africa, not Europe.

For the sake of methodological convenience (rather than ideology), in our study:

- A4: the Kachruvian circles have been taken as a general framework for paper collection;
- A5: the concept of 'EEs' has been used as an umbrella term for all non-native varieties of English in any of the European countries, and therefore differs from Modiano's standing (2006, 2017).

3. Methodology

3.1. The database

The database has been generated from the scholarly journal *World Englishes*. In order to obtain current and relevant data, and determine whether there has been a change in the research agenda, we have focused on the papers published in the last decade (2010–2019, volumes 29–38), with the total number of papers $n=363$.⁴ After content analysis had been performed, the final sample comprised $N=37$ papers (29 empirical, 5 theoretical, 3 state-of-art), with approximately three papers published per year. Regarding the number of authors, whereby each name was counted once, it was $N=50$.⁵

3.2 The taxonomy of perspectives, and predominant linguistic approaches to the study of WEs

Linguistic scholarly research can take different perspectives in terms of the study of language change and/or variation within the WEs paradigm. According to Wolf and Polzenhagen (2009), there are three broad perspectives. Language use and variation/change can be documented and described as examples of different styles and/or variations (descriptive or perspective). They can be criticised for having a negative influence (popular ideas on Anglicisms) or even a ‘fatal’ impact (‘English as a killer language’) on the language under change (critical perspective), or else they can generate new language forms deriving from language contact (hybridisation perspective).

Research into WEs may also be classified according to the linguistic approach that authors predominantly take. The taxonomy we propose herein is meant to be concise but at the same time comprehensive. It has been derived from the previous taxonomies proposed by Bolton (2018), and Wolf & Polzenhagen (2009), since the authors underlined overlaps between the categories.

Our taxonomy comprises five *linguistic* approaches to the study of WEs in the European context. Simply put, there are (1) *the traditional linguistics approach*;⁶ (2) *the applied linguistics approach*, diverging into (a) *the SLA approach* and (b) *the educational linguistics approach*; (3) *the sociolinguistic approach*, further divided into (a) *the linguistic features approach* and (b) *the sociology of language approach*; (4) *the cognitive linguistics approach*; and finally (5) *the critical linguistics approach*.⁷

In short, some of the approaches proposed by the abovementioned authors are excluded, while some differ. First, the linguistic features approach differs from Bolton’s, and Wolf and Polzenhagen’s taxonomies in the role of a native variety. Second, the Kachruvian (‘socially realistic’ study) approach was excluded, as it represented

⁴ Book reviews, research reports, interviews, bibliographies and response papers were excluded.

⁵ For the purpose of reference, there were $N=6$ authors who had more than one article published (Russia – A1: 2, A2: 2; the Netherlands – A3: 3, A4: 2, A5: 2; Italy – A6: 2 papers).

⁶ ‘Traditional’ primarily relates to the structuralist language view.

⁷ Descriptors of each of the (sub-)categories are given in Appendix.

geographical division rather than a specific linguistic approach *per se*. Third, the corpus linguistics approach was excluded, since it has been typically treated as a methodological instrument, relevant to the sampling (like datasets, databases and participants are), rather than a specific linguistic approach. Fourth, the ELF & EIL approaches were also excluded, as they depict an overall language view, i.e. the role of English.

3.3. Procedure and data analysis

Content analysis has been conducted in several steps and involves different stages.

In Stage 1, the focus was on the key words in the titles and abstracts (e.g. the EC, corresponding European nationality adjectives/nouns and geographical areas within the EC). At this stage, we included two thematic volumes dealing with English in the post-Brexit EU and World Englishes and SLA, thus initially extracting N=60 papers.

In Stage 2, we studied the papers carefully to double-check their suitability for inclusion in the study, again focusing on the key points, thereby reducing the number of papers to N=37. The thematic issue dealing with Brexit and the future of English in that political union included 10 response papers and one response-to-response, so we excluded these 11 papers for obvious reasons. In addition, the majority of papers in the context of ELT dealt with some general ideas about the rationale behind introducing WEs into EFL classrooms, but with no explicit mention of the European context. Therefore, these papers were also excluded from further analyses, since they did not fully fall into the tested category.

In Stage 3, multilayered content analysis was performed. More specifically, each paper was thoroughly analysed in terms of:

- (1) a comprehensive annotated bibliography (topic, aims, methodology, main results, limitations, conclusion(s), the effect/role of an English variety), and
- (2) a checklist containing pre-defined evaluation criteria:
 - (a) the existence of a specific local variety (*n-variety*), whether explicitly or implicitly (e.g. Dutch English, English in Poland), either on its own or as a sub-variety of a more generic type (*N-variety*) (e.g. Euro-Englishes, Slavic Englishes etc);⁸
 - (b) the *perspective* the authors adopted, according to the tripartite taxonomy (Wolf, & Polzenhagen, 2009);
 - (c) the *linguistic approach* the authors predominantly employed (cf. Appendix);
 - (d) generalisability of the results, based on the nature of the sample/corpus/database (e.g. sample of convenience, representative).

In Stage 4, the results were compiled and the papers further divided into more general categories according to their content (e.g. language variability in NNSs).

In stage 5, the inter-rater reliability was checked by comparing the results on one-third of randomly chosen papers.

Accordingly, we formulated the research questions (RQ) as follows:

⁸ We decided on the *n-variety* in analogy with mathematical variables, where *n* implies a sequence of varieties (variety 1, 2, ..., *n*), and a specific variety (*n* may be replaced with or be a representative of a concrete variety).

RQ1: How can the papers be classified according to the predominant focus of their content?

RQ2: How are the papers distributed according to the tripartite taxonomy?

RQ3: What linguistic approaches are predominantly used?

RQ4: What is the distribution of varieties across the studies?

4. Results

In order to present the most relevant data briefly, the research questions are answered below.

RQ1 was to determine the predominant content of the papers. Broadly put, the largest number dealt with *language variability*, followed by *the ELT context*, and finally an insignificant number pursued *English as an official language of a (multilingual) political union* (the EU). Upon second analysis, the results show that the subcategories of *English as an independent n-variety* and *a hybrid variety as a product of language contact* were evenly distributed within the language variability category, while one-sixth dealt with *language attitudes*.

Table 1 Predominant content of the ‘EEs’ studies

Category	Subcategory			Total
Language variability in NNSs	<i>an n-variety</i> N=12	<i>a hybrid variety</i> N=12	<i>language attitudes</i> N=2	26
ELT context	<i>an n-variety or *ELF/EIL</i> N=4	<i>‘interlanguage’ (learner English)</i> N=5		9
Official language of a political union	/	/	/	2

*English seen as a lingua franca or international language in the ELT context

RQ2 was to determine the distribution of papers according to the perspective. Within the paper types, the largest number of empirical papers adopted the descriptive perspective, which doubled the next most common perspective, hybridisationist. The critical perspective was not present in any of the papers.

Table 2 Predominant perspectives

<i>Perspectives</i>	<i>Overall (N)</i>	<i>Types of papers</i>			<i>Overall (N)</i>		
descriptive	24	E	T	SA	17	3	4
hybridisationist	12				12	/	/
both	1				/	1	/
critical	/				/	/	/
total	37				29	4	4

E: empirical, T: theoretical, SA: state-of-art papers

RQ3 was to determine the distribution of papers according to the predominant approach (excluding the state-of-art papers). All the papers were successfully categorised under the assumed categories except one, which fell under the *linguistic landscape studies* (Parkin, & Arnaut, 2014).⁹ This approach has not been included in our taxonomy for not being closely representative of linguistic enquiry. Overall, the largest number of papers took the *sociology of language approach*, while the *educational linguistics approach*, and the *SLA approach* were also present.

Table 3 Predominant linguistic approaches

<i>Approaches</i>		<i>Overall (N)</i>	<i>E</i>	<i>T</i>
<i>sociolinguistic</i>	sociology of language	18	16	2
	linguistic features	6	6	/
<i>applied</i>	educational linguistics	4	2	2
	SLA	2	2	/
cognitive linguistics		1	1	/
'traditional' linguistics		1	1	/
total		32	28	4

E: empirical, T: theoretical

RQ4 was to determine the distribution of varieties across the studies. The results show that Dutch, Russian and German were most frequently analysed, with two authors publishing two, and one author publishing three papers on 'Dutch English' (*n*-varieties), and two authors publishing two papers on 'Russian English' (*n*-variety and learner variety) each. The only *N*-varieties were 'Eastern European' or 'Eastern Slavic', 'European'. As for *h*-varieties (hybrids), the most frequent combination of English was with French, Italian (with one author with two papers), Russian and German.

Table 4 Distribution of learner, *n*-, *N*- and *h*-varieties

		Dutch		Russian		German		Polish/ Turkish		other <i>n</i> -varieties ¹
		7	/	2	2	1	2	/	2	1
<i>n</i> -variety	learner variety							1	1	
<i>N</i> -variety		East European		Slavic		European		/		
N		2		2		2				
<i>h</i> -variety		+ Italian/ + French		+ German/ + Russian		+ Dutch		other <i>h</i> -varieties ²		
N		4		3		2				1

¹ *n*-varieties: Norwegian, Italian, Bosnia & Herzegovina; learner varieties: Finnish, Swedish, Greek, Austrian; ² + Hungarian, Polish, Spanish, Serbian, Macedonian, Slovenian, Croatian

4. Discussion

As regards to the predominant content, within the language variability category, the distribution of *n*-varieties and hybrids is equal, which prevents us from making reliable predictions about the potential direction of future research. We may, however, anticipate that hybrids may grow in importance due to the impact of “super-diversity studies”, which focus on “multilingualism in a globalizing world, where individuals engage in ‘polylinguaging’ and ‘translinguaging’” (Bolton, 2018, p. 9), and “the increasing cultural hybridity of today’s world and the way language is used” (Kirkpatrick, 2014, p. 37). With respect to the third subcategory, language attitudes seem to be far from being investigated in Europe, although sociolinguistic research shows that language use and the acceptance of certain variants *are* reliant upon language attitudes. This finding gives room for further investigation in the field. Concerning the ELT category, the distribution between learner English and an independent variety is quite even. Judging from the papers belonging to the thematic issue on SLA, these two linguistic disciplines have different foci, which does not imply that they cannot find common ground. WEs focus on population, normativity, ownership and an over-reaching societal impact (Larsen-Freeman, 2018; Ortega, 2018), whereas SLA aims at “how [L2] learning takes place” (Gass, 2018, p. 122), or else discovering general mechanisms underlying language acquisition. Finally, regarding the last category, definite conclusions cannot be drawn due to the small number of papers. Although this thematic issue included only one author advocating the idea of introducing ‘Euro-Englises’ as the official language of the EU, based on other authors’ responses to Modiano’s article (2017), we may assume that the mere idea of ‘EEs’ would not sprout in linguistic research.

With respect to the perspectives, the descriptive doubled the hybridisationist, while the critical was absent. One line of interpretation would be that the authors are still attempting to describe language variation, while hybrid products lagged behind in the last decade. As for the critical perspective, the results are expected either because English is not seen as a killer language any longer, or because of the scope of the journal, which embraces newly formed language forms and/or ‘varieties’. The first statement can be corroborated by the fact that the vast majority of papers are empirical, meaning that authors are still exploring and/or trying to describe potential commonalities. A small number of theoretical and review papers may indicate the need for a clearer conceptualisation of the WEs concept, as well as a more systematic overview of the obtained empirical data. As some authors from the field explicitly state, one of the major “concerns [...] has been to determine general features that distinguish the varieties” (Green, & Meyer, 2014, p. 3).

In terms of predominant approaches, the highest number of papers pursued the sociolinguistic approach, which is expected since the study of varieties and variation falls under this linguistic discipline. By far, the sociology of language approach was the most frequently employed, although the number of linguistic features approach was also significant. The results therefore suggest that in the last decade, these authors were interested in the interplay of language use and variation, and social variables (such as identity), but also providing the legitimacy of varieties by setting out commonalities. Furthermore, the presence of papers within the applied linguistics approach (i.e. the educational linguistics and SLA approaches) may be

indicative of the need to tackle both the macro- and micro-level of language learning (educational and language policies, and mechanisms underlying L2 acquisition). Finally, regarding the ELF and EIL categories previously employed in earlier taxonomies, the vast majority of authors explicitly elaborated on the global status of English (86%), and as regards the Kachruvian approach, approximately one-half of the papers embraced his ideas either conceptually, theoretically or methodologically.

The most frequently investigated *n*-variety was ‘Dutch English’, as an example of an in-between category between ESL and EFL, and French and Italian *h*-varieties. The insufficient number of papers, however, speaks of the need for further research to substantiate the claim of the existence and legitimacy of an *n*-variety within the European context.

Lastly, when it comes to the *limitations* of our study, the first refers to the database. Although we included the journal whose founder was the initiator of the concept, other journals also foster the shared-ownership idea. Broadening the scope of papers by including other journals could provide additional insights into the topic. Second, the nature of qualitative analysis, which does not assume standardised instruments and analytical procedures (Dörnyei, 2011, p. 38), places another limitation. Although the pre-determined criteria were consistently applied, the inter-rater reliability checked, there is always a danger of rater bias. Third, as regards the approaches, the differentiation between the traditional linguistics and linguistic features approach could be open to possible subjective interpretations, since there is a thin line between taking a native variety as a norm or else just as a source of comparison.

5. WEs in the last ten years and further ahead: *suma summarum*

Overall, the direction of future WEs research within the European context is somewhat unclear. Judging from general trends in linguistics, we may suppose that the dominant idea of multilingualism will assert its dominance, thereby leaving the idea of an independent *n*-variety behind. This is in line with modern sociolinguistic viewpoints that treat such constructs as changeable, adaptable, and fluid, rather than monolithic and/or static, as well as the fact that language is a living entity. Nevertheless, as Gass (2018) put it for the SLA context, “the current emphasis on multilingualism is not sufficiently fine-grained to help us further the goal of either discipline (monolingualism)” (p. 123).

In the ELT context, before considering the idea of introducing WEs to formal English classes, it is vital to answer some crucial questions regarding the main features of an *n*-variety, elaboration on a ‘standard’, the eligibility criteria for being a ‘role model’ speaker, and so on.

Our analysis has also indicated a lack of studies investigating attitudes towards ‘emerging’ varieties. With this respect, researchers might also ask themselves whether in the European context, it is the question of an independent *n*-variety or a ‘mix’ of native varieties, as some previous studies showed (e.g. Grubor, Bjelogrić, & Hinić, 2008; Grubor, & Hinić, 2011). Another area of study that further research can help us shed more light on is learners’ and teachers’ attitudes to *n*-variety vis-à-vis native varieties, as well as the idea of introducing the former to formal education. Finally, can it be the question of the formal-informal-contexts plane (cf. ‘learner’ v.

‘user varieties’), rather than ‘stable’ features of an *n*-, *N*- or *h*-variety?

References

- Blommaert, J. (2010). *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge: CUP.
- Bolton, K. (2018). World Englishes and second language acquisition. *World Englishes*, 37, 5–18. <https://doi.org/10.1111/weng.12299>
- Crystal, D. (2003). *English as a global language*. Cambridge: CUP.
- de Swaan, A. (2002). *The world language system: A political sociology and a political economy of language*. Cambridge: Polity.
- Dörnyei, Z. (2011). *Research Methods in Applied Linguistics*. Oxford: OUP.
- Gacel-Ávila, J. (2005). The internationalisation of higher education: A paradigm for global citizenry. *Journal of Studies in International Education*, 9, 121–136. <https://doi.org/10.1177/1028315304263795>
- Gass S. (2018). Coda 1 World Englishes and second language acquisition: Working towards a common goal. *World Englishes*, 37, 120–126. <https://doi.org/10.1111/weng.12307>
- Green, E., & Meyer, C.F. (Eds.) (2014). *The variability of current World Englishes*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Grubor, J. (2021a). L2 attitudes across secondary education: How (relatively) stable are they? *Nasleđe (Kragujevac)*, 48, 301–316. <https://doi.org/10.46793/NasKg2148.301G>
- Grubor, J. (2021b). The context of learning English as a foreign language (AL₂LC scale). *Folia Linguistica et Litteraria (in press)*.
- Grubor, J., Bjelogrić, N., & Hinić, D. (2008). British or American English in Serbia, or both? *Nasleđe (Kragujevac)*, 11, 123–131.
- Grubor, J., & Hinić, D. (2011). Pronunciation tendencies towards British and American English in EFL teachers in Serbia: Are teachers immune to global influences? *Nasleđe (Kragujevac)*, 17, 299–310.
- Jenkins, J. (2007). *English as a lingua franca: Attitude and identity*. Oxford: OUP.
- Kachru, B. (1985). Standards, codification and sociolinguistic realism: The English language in the outer circle. In R. Quirk, & H.G. Widdowson (Eds.), *English in the world: Teaching and learning the language and literatures* (pp. 11–30). Cambridge: CUP.
- Kirkpatrick, A. (2007). *World Englishes: Implications for international communication and English language teaching*. Cambridge: CUP.
- Kirkpatrick, A. (Ed.) (2010). *The Routledge handbook of World Englishes*. Oxon/New York: Routledge.
- Kirkpatrick, A. (2014). English as a medium of instruction in east and southeast Asian universities. In N. Murray, & A. Scarino (Eds.), *Dynamic ecologies: A relational perspective on languages education in the Asia-Pacific region* (pp. 15–29). Dordrecht: Springer.
- Larsen-Freeman, D. (2018). Second Language Acquisition, WE, and language as a complex adaptive system (CAS). *World Englishes*, 37, 80–92. <https://doi.org/10.1111/weng.12304>

- Lee, J.J., & Stensaker, B. (2021). Research on internationalisation and globalisation in higher education – Reflections on historical paths, current perspectives and future possibilities. *European Journal of Education*, 56, 157–168. <https://doi.org/10.1111/ejed.12448>
- Li, S. (2019). Expanding the scope for research on global English-language advertising. *World Englishes*, 38, 519–534. <https://doi.org/10.1111/weng.12428>
- Mair, C. (2013). The World System of Englishes: Accounting for the transnational Importance of mobile and mediated vernaculars. *English World-Wide*, 34, 253–278. <https://doi.org/10.1075/eww.34.3.01mai>
- Mair, C. (2016). Beyond and between the “Three Circles”: World Englishes research in the age of globalisation. In E. Seoane & C. Suárez-Gómez (Eds.), *World Englishes: New theoretical and methodological considerations* (pp. 17–35). Amsterdam: John Benjamins.
- McLellan, J. (2010). Mixed codes or varieties of English? In A. Kirkpatrick (Ed.), *The Routledge Handbook of World Englishes* (pp. 425–441). Oxon/New York: Routledge.
- Meriläinen, L. (2017). The progressive form in learner Englishes: Examining variation across corpora. *World Englishes*, 36, 684–696. <https://doi.org/10.1111/weng.12244>
- Milroy, J. (2002). Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics*, 5, 530–555. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00163>
- Modiano, M. (2006). Euro-Englishes. In B. Kachru, Y. Kachru, & C.L. Nelson (Eds.), *The handbook of World Englishes* (pp. 223–238). Malden: Blackwell Publishing.
- Modiano, M. (2017). English in a post-Brexit European Union. *World Englishes*, 36, 313–327. <https://doi.org/10.1111/weng.12264>
- Ortega, L. (2018). Ontologies of language, second language acquisition, and world Englishes. *World Englishes*, 37, 64–79. <https://doi.org/10.1111/weng.12303>
- Palit, J. (2017). The literary response to the interconnections between multiculturalism and globalization. *Research Horizons*, 7, 48–52.
- Parkin, D., & Arnaut, K. (2014). Super-diversity & sociolinguistics – A digest. *Tilburg Papers in Cultural Studies*, 95, 1–6.
- Pennycook, A. (2010). The future of Englishes: One, many, or none?. In A. Kirkpatrick (Ed.), *The Routledge handbook of World Englishes* (pp. 673–688). London: Routledge.
- Saville-Troike, M. (2012). *Introducing second language acquisition*. 2nd ed. Cambridge: CUP.
- Schneider, E.W. (2003). The dynamics of New Englishes: From identity construction to dialect birth. *Language*, 79, 233–281. <https://doi.org/10.1353/lan.2003.0136>
- Schneider, E.W. (2007). *Postcolonial English: Varieties around the world*. Cambridge: CUP.
- Seoane, E. (2016). World Englishes today. In E. Seoane & C. Suárez-Gómez (Eds.), *World Englishes: New theoretical and methodological considerations* (pp. 1–15). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Seoane, E., & Suárez-Gómez, C. (Eds.) (2016). *World Englishes: New theoretical and methodological considerations* (pp. 17–35). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Smith, L. (1976). English as an international auxiliary language. *RELC Journal*, 7, 38–53. <https://doi.org/10.1177/003368827600700205>
- Smith, L. (1983) (Ed.). *Readings in English as an international language*. Oxford:

Pergamon Press.

VanPatten, B., & Benati, A. (2015). *Key terms in second language acquisition*. 2nd ed. London: Bloomsbury Academy.

Wolf, H-G., & Polzenhagen, F. (2009). *World Englishes: A cognitive sociolinguistic approach*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Appendix: The taxonomy of predominant linguistic approaches to the study of WEs in the European context

the 'traditional' linguistics approach	the applied linguistics approach	the sociolinguistic approach	the critical linguistics approach	the cognitive linguistics approach
language use and variation are treated from the theoretical linguistics angle; a native variety serves as a frame of reference, therefore, 'deviations' from the standard are deemed errors; the main objective is to describe language variability, with no necessary implications on language pedagogy	language use and variation are treated from the applied linguistics angle; the main objective is to apply the findings in practice (e.g. ELT, SLA, language planning and development, language policy etc)	language use and variation are treated within sociolinguistics; the main objective is to describe variation vis-à-vis society and/or social variables	language use and variation are treated from the critical linguistics angle; typically focuses on language change and development in terms of different ideological implications; the main objective is to underline detrimental effects that English has may have on L1, individuals' identity, their cultural heritage etc	language use and variation are treated from the cognitive linguistics angle; the main objective is to describe and explain the systematicity, structure and functions of language and how these functions are realised by language systems; the focus is on the processes of abstraction, schematisation and conceptual structuring
	<i>the SLA approach</i> language use and variation are typically explicitly treated as errors (interlanguage), with a native variety as a frame of reference; the main objective is to discern the mechanisms underlying L2 acquisition; a special emphasis is given to L2 teaching and learning, with direct implications for English classrooms	<i>the linguistic features approach</i> language use and variation are treated within the variationist paradigm; the main objective is to describe variants as features of a variety, typically in their own right, with no native variety as the standard		
	<i>the educational linguistics approach</i> language use and variation are from a more general perspective, typically in a top-down direction (from the educational authorities) or bottom-up (to the authorities); the main objective is to work on or towards language policy, language planning and development, language as a medium of instruction, curriculum design, and teacher education	<i>the sociology of language approach</i> language use and variation are treated within multilingualism as the interplay between language(s) and society; the main objective is to delineate its effects in terms of ethnicity, identity, language attitudes, the patterns and functions of specific variants, language creativity, which results from language contact		

Jelena Grubor, Katarina Subanović

ŠIREĆI KRUG POD LUPOM: SVETSKI VARIJETETI ENGLSKOG JEZIKA U EVROPSKOM KONTEKSTU

Rezime

Koncept „svetskih varijeteta engleskog jezika/SVE”, koji potiče od Kašruove teorije koncentričnih krugova, proistekao je iz uverenja da engleski jezik pripada govornicima širom sveta i potrebe da se uloži izvornog govornika pristupi iz drugačijeg ugla. Veliki broj istraživanja bavio se ispitivanjem odlika varijeteta spoljašnjeg (SK), i širećeg kruga (ŠK) ali izvan Evrope. S obzirom da je kontekst u kome se engleski uči/upotrebljava u Evropi karakterističan, osnovni cilj istraživanja je utvrditi distribuciju i učestalost pojave različitih „evropskih varijeteta engleskog jezika/EVE“ u naučnim radovima objavljenim u poslednjoj deceniji u časopisu *World Englishes*. Analiza sadržaja sastojala se iz više faza. U prvom koraku radovi su birani na osnovu ključnih reči (npr. ŠK, evropski *n*-varijeteti i sl), a potom su izdvojeni radovi detaljnije analizirani prema unapred utvrđenim kriterijumima. Rezultati pokazuju da je broj radova koji ispituju ŠK u kontekstima izvan Evrope duplo veći od radova koji se bave „EVE“. Najveći broj radova koji je ispitivao „EVE“ preuzima deskriptivnu, a zatim i hibridizacijsku perspektivu, dok nijedan rad ne preuzima kritičku. Najčešće korišćeni pristup lingvističkoj analizi je sociolingvistički. Rezultati koji se tiču postojanja *n*-varijeteta nisu jasni. Da zaključimo, neophodna su dodatna istraživanja kako bi se pružili značajniji uvidi u ispitivanje „EVE“-a.

bram.english@yahoo.co.uk
katarinasubanovic@gmail.com

Admir Gorčević

State University of Novi Pazar

Department of Philology

English Language and Literature

DYSPHEMISMS IN BRITISH PRINT MEDIA – INEVITABLE NEGATIVE ALTERNATIVE OR TREND?

Abstract: Dysphemisms, expressions motivated by hatred, contempt, fear, or envy, appear when a neutrally or positively keyed expression is deliberately replaced with another with negative associations. The use of dysphemisms in mass media largely creates an image of society and social life. This language, being short, sharp and clear, adapted to and suitable for readership with diverse social status and sensibility, should not include dysphemisms for their negative character, although we infrequently come across them. We have presumed dysphemisms to be used in every kind of newspaper, at a different level and frequency. The research is based on identification, classification and analysis of dysphemisms used in British newspapers (The broadsheet papers - *The Daily Telegraph*, *The Guardian* and *The Times*, and the tabloids - *The Sun*, *The Mirror* and *The Daily Mail*). In order to show their frequency in everyday discourse, the examples found in the media have been cross-checked against the native language corpora – British National Corpus (BNC) and Corpus of Contemporary American English (COCA). The results show that all processed newspapers and magazines contain dysphemisms, depending on the type and format. Low quality tabloids and sensationalist press use them more frequently (with a higher level of offence) than the informative press with better quality content.

Key words: BNC, British press, COCA, discourse analysis, dysphemism, mass media, newspapers.

1. Introduction

Language is constantly censored by its users, while political correctness is described as an aspect of tabooing behaviour. Trudgill (2000, p. 18) claims that the social values of a language community greatly influence taboo words and the language itself. Speakers behave as if there is a very real connection between the actual physical shape of the words and their taboo sense, consequently describing them as dirty. The censorship of language is one of the main reasons and motives for language change, which manifests through the creation of new expressions or the change of vocabulary. According to Allan and Burridge (1991, p. 31) taboo is an

emotive trigger for word addition, word loss, phonological distortion and semantic shift which plays perpetual havoc with the methods of historical-comparative linguistics, even undermining one of the very cornerstones of the discipline – arbitrary nature of the word. Taboos arise out of social constraints on the individual's behaviour where it can cause discomfort, harm or injury (Allan and Burridge 2006, p. 1). People avoid tabooed topics or behaviour unless they intend to violate a taboo. Understanding language in different social contexts is important because of its impact on meaning, but it is also important to understand the differences and influence of style in the varieties of English which is one of the basic concepts in linguistics.

Many authors have studied dysphemisms in recent years (Conroy, 1927; Rawson, 1989, 2003; Allan & Burridge, 1991, 1992, 2006; Newman, 1995; Trudgill, 2000; Holder, 2002 among others). Euphemisms are non-offensive expressions that replace those that could be offensive (Newman, 1995, p. 51) and dysphemisms are the opposite of euphemisms. Rawson explains them as the speaker's attempt to offend or antagonise the listener by targeting their humanity (1989, p.12). Mott (2011, p.180) describes them as a deliberate reaction against euphemism and involves intentional use of strong words, very often with the aim of shocking the audience. They include swearing, giving derogatory names or any insulting comments at the expense of others. The connotations of such expressions are offensive and vulnerable in nature. They appear through the process of pejoration, where terms, originally neutral or even euphemistic, get the tone of bad, unpleasant and, eventually, unacceptable words that tend to be replaced by new euphemisms. This process is very short and highly dynamic.

Carnoy (1927, xxii, p. 351), who claimed that he was the first to use this term, explained that dysphemism is ruthless, brutal, mocking; it is also a reaction to arrogance, rigidity and pretentiousness, but it is also against sublimity and dignity in language. The creation of dysphemisms can be motivated by fear, defiance, or hatred, and people use them when they talk about other people or facts that irritate them, with which they disagree, or which they want to degrade or humiliate (Allan and Burridge, 2006, p. 32). Although negatively marked, dysphemisms are sometimes needed in discourse as there are situations when kindness is not necessary, and that is when the listener needs to be reminded of how much we disagree about an issue. In such cases, the insults are intentional, and language is a means by which we show our strong emotions.

The print media, an extraordinary medium and mainstay of leisure behaviour, have long been one of the most widespread and influential forms of informing. Moreover, in addition to engaging in informing, it also significantly contributes to culture and education, as well as to language development. Accordingly, society is more than ever influenced by the language that appears in newspapers. The press language must be clear, understandable and tailored to those we are addressing – a wide audience. Trudgill (2000, p. 33) points out that the key process of language change is the diffusion or spread of language innovations, or 'alternatives'. He believes that diffusion is established through linguistic adaptation, whereby speakers can change their speech in response to those with whom they speak or whom they

address. Therefore, diffusion is the transmission of linguistic features as a result of socio-psychological processes that take place during the interaction between the speaker or writer on one side, and the listener or reader on the other. Trudgill (ibid) also argues that the press can act as a source of new vocabulary, which, among other things, includes dysphemisms.

Broadsheet newspapers, usually referred to as broadsheets, are commonly perceived to be more intellectual in content than their tabloid counterparts. They tend to publish stories exploring topics in-depth, while avoiding sensationalist and celebrity-oriented material. The broadsheet, which are more formal with more complex language and descriptions of people, tend to relate to personality or position in society, while the language used in tabloids (or ‘the popular press’) is crude and often violent. It is also much more involved, emotive and biased than those of the broadsheets.

2. Research methodology

The aim of the study is to assess the impact of the language of British newspapers on English when it comes to dysphemisms. The hypothesis of the paper is that dysphemisms are used in British newspapers on a daily basis and that their frequency and level of formality directly depend on the type of newspaper, whether they are broadsheets or tabloids. In order to confirm this hypothesis, the research involved the following objectives: (1) to select the most representative newspapers, i.e., to create the primary corpus; (2) to identify dysphemisms in the primary corpus; (3) to compare and analyse the selected dysphemisms from the broadsheet papers and tabloids in order to determine their level of formality; and (4) to assess which ‘strong’ and ‘mild’ vulgarisms¹ from the primary corpus are the most frequent in the natural discourse – British National Corpus (BNC) and Corpus of Contemporary American English (COCA).

The following British newspapers (online editions) with the highest circulation have been analysed: *The Daily Telegraph*, *The Times* and *The Guardian* as broadsheets, and *The Sun*, *The Mirror* and *The Daily Mail* as tabloids.

Corpus analysis has been applied in the research. It deals with two different corpora – *the print media* as the primary corpus and *native language corpora*, BNC and COCA, as the reference corpora. The most offensive dysphemisms (vulgarisms) from the primary corpus have been cross-checked against the BNC and COCA to show their frequency in native corpora and to provide an adequate comparison. Corpus analysis has been chosen since corpus linguistics has become one of the dominant methods used to analyse ‘real language’. Corpus-based studies encompass naturally-occurring language samples, come close to representing authentic ‘real English’ and give appropriate examples to illustrate the meaning. The British

¹ In the paper, vulgarisms (“...coarse, crude or obscene expressions”, Collins Dictionary) and dysphemisms are studied as synonymic expressions.

National Corpus contains more than 100 million words, and it covers British English (BE) of the late 20th century from a wide variety of genres, with the intention of being a representative sample of spoken and written BE of that time. COCA contains more than one billion words of text from a wide range of genres (spoken, fiction, magazines, newspapers and academic).

More than 300 dysphemistic words and expressions have been identified and nearly one hundred selected for further analysis. Due to space constraints, a large number of interesting examples have not been included in the article. Nevertheless, the presented examples are indicative, intriguing and entertaining. The qualitative analysis has been used for the study and interpretation of the results, and the quantitative analysis for the native reference corpus in order to determine the distribution of dysphemisms. Definitions and descriptions of dysphemism and other terms related to the subject based on current linguistic literature have also been provided for some examples. To the best of our knowledge, the terms ‘strong’ and ‘mild’ dysphemism were given by linguists K. Allan and K. Burridge (Allan & Burridge, 2000, Allan 2012, 2016).

This paper is a continuation of our previous research in which we presented data on dysphemisms used in animated films (Gorčević, 2021). In the previous study, the results confirmed that the language of animated films contains dysphemisms and that their number and nature vary from film to film. Similarly, in the current paper, it is expected that the results will confirm the use of dysphemisms in the British print media and that the level of dysphemistic language depends on the nature of the newspaper.

3. Case studies

3.1. Dysphemisms in the broadsheet newspapers The Guardian, The Daily Telegraph and The Times and the tabloids The Sun, The Daily Mirror and The Daily Mail

This paper’s subsection begins with the examples of the permanent use of dysphemisms in just one article. The following excerpt is the article *Surgeon wounded hundreds amid ‘cultural denial’* in *The Daily Telegraph* (4 February 2020).

“There was a culture of avoidance and denial, an alarming loss of corporate memory and an offloading of responsibility at every level. (...) patients were again let down by ‘wholly inadequate recall procedures’ (...) An independent inquiry into how *rogue breast surgeon Ian Paterson* was (...) uncovered a healthcare system ‘*dysfunctional at almost every level*’ (...) ‘even when it was clear *his malpractice was criminal*’ (...) It was allowed to refer individuals considered to have committed a ‘*disciplinary or criminal offence*’ to the relevant authorities.”

Another excerpt from the article *Piers Morgan’s GMB meltdown shows he is trapped in his own psychodrama* in *The Guardian* (10 March 2021), which shows how an author constantly uses dysphemisms throughout the text criticizing one topic.

“Far from Oprah’s masterclass of empathy with Harry and Meghan, the ITV presenter’s chastising response is the latest chapter in a long, self-destructive cycle.” (...) *“On Monday’s edition, the presenter accused Meghan of lying about her experiences of racism and severe mental health issues.” (...)* *“Then he’ll go, and he will probably go down in flames because that’s what he always does.” (...)* *currently the subject of a quasi-independent BBC investigation into journalistic ethics.” (...)* *“He effectively accused Diana of being unbalanced and unreliable.” (...)* *“In contrast, his contributions on Meghan felt as if he was playing out some bizarre personal psychodrama”.*

Dysphemisms and dysphemistic euphemisms as well, like the previous ones, are characteristic of serious journalists and newspapers that write about important subjects such as politics, economics and other news of national interest. They are designed to match the preferences of their readers and are adapted to the level of formality of the newspaper. Both texts were written in a negative tone, one criticizing the (British) National Health Service and the other criticizing Prince Harry and Megan Markle, the members of the British royal family. From the beginning, the reader encounters a considerable number of negative comments and creates a negative picture about the subjects, which is the main intention and goal of the authors.

In order to illustrate the difference in the level of formality of dysphemisms in the selected broadsheets and the tabloids, we made a selection containing different types of dysphemisms, which are grouped as *sexist*, *racist*, *political* and *various dysphemisms*. The first set of examples are *sexist dysphemisms*. According to Oxford’s Dictionary, sexism refers to the unfair treatment of people, especially women, because of their sex. It is prejudice or discrimination that leads to a wide range of harmful behaviours, from acts of violence to subtle comments that reinforce stereotypes. Throughout the daily press, we are exposed to sexist comments and the broadsheets are not an exception.

“Mio Sugita won the award for Japan’s most sexist comment after accusing women of lying about sexual violence” (...) *“‘women can lie as much as they like’ about sexual violence.”* (The Guardian, 10 March 2021)

“(…) who was forced to resign last month after complaining that ‘that woman talked too much during meetings’.” (ibid)

“(…) members of the LGBT community were ‘unproductive’ because they cannot have children (...) In other words, *they lack productivity* and, therefore, *do not contribute to the prosperity of the nation.”* (ibid)

“‘Womaniser’ police officer strangled lover to death.” (The Times, 13 October 2020)

“I was literally killing trans people with my hate, to be called cunt and bitch (...) (The Daily Mail, 12 July 2020)

Sexist dysphemisms in the tabloids:

“She is too queer to marry a man in my life.” (The Daily Mail, 11 May 2020)

“The ‘gentle’ sex. The ‘taken advantage of’ sex. The you can’t do that, ‘you’re a woman’ sex. The weaker sex. The bitch. The whore. The ‘she deserved it’ sex. (...) *‘wife in the kitchen, whore in the bedroom’. The ‘you deserved that beating’ sex.”* (The Mirror, 13 October 2020)

“I am not his bit on the side (...)” (The Sun, 10 March 2020)

“Nurse suffered ‘unsurvivable’ brain damage after ‘*man whore*’ PC lover strangled her.” (The Mirror, 25 June 2020)

“(…) the abuse included “*all kinds of stuff from ‘paedophile’ to ‘Hiroshima’ to ‘rapist’*.” (ibid)

“Police officer called woman ‘*dirty little whore*’.” (The Mirror, 5 February 2020)

“*I was literally killing trans people with my hate* (…)” (The Daily Mail, 12 July 2020)

From the previous examples, it can clearly be concluded that the ones from the broadsheet papers are more serious and balanced with carefully chosen words and phrases that are more appealing to the reader (e.g. ‘*accusing women of lying about sexual violence*’, ‘*that woman talked too much...*’ or ‘*LGBT community were unproductive*’) but still quite offensive, while the dysphemisms from the tabloids are pompous, flashy and sensational with lots of ‘strong’ dysphemisms and vulgarisms (*sex, queer, whore, man whore, bitch, fuck and shit*, although censored, *f*** and s**** among others).

Racist dysphemisms occur when a speaker refers to or implicates the hearer or some third person’s race, ethnicity, or nationality in such terms as to cause a face affront (Allan, 2007, 1047). The negative connotation of these dysphemisms is intimately involved with notions of appropriateness in language use. The following examples illustrate some of the *racist dysphemisms found in the broadsheets and the tabloids*.

“David Starkey forced to resign over ‘*damn blacks*’ slavery comments.” (The Daily Telegraph, 3 July 2020)

“Xi Jinping’s China may one day lead the world – but *it will never be loved*.” (The Times, 18 November 2020)

“(…) with the industrialised world *learning to distrust and even hate the Beijing government*.” (…)
“*China is actively distrusted, disliked or hated by more people than ever before*.” (The Times, 18 November 2020)

More than 2,000 migrants *were bussed* (…)
(The Times, 18 Nov. 2020)

Racist dysphemisms in the tabloids:

“‘*Negro*’ was the first pejorative uttered. ‘*The low-calorie version of the N-Word*’: “*Nigger*” (The Mirror, 2 December 2019)

“(…) calling him a ‘*negro and cotton-picker*’.” (The Mirror, 2 December 2019)
“His descriptions of black people as ‘*tribal warriors with watermelon smiles*’ and ‘*flag-waving pickaninnies*’.” (ibid)

“Trump supporter in Starbucks asked to put on face mask screams ‘*f*** Black Lives Matter*’.” (The Mirror, 20 October 2020)

“*Black women scare me*. I put this down to being chased through Amsterdam by a *crazy black whore*...” (The Mirror, 24 April 2019)

“(…) who played *the Chocolate Coloured C**n* in the 1930s.” (The Daily Mail, 12 June 2020)

“(…) who called her a ‘*stupid northerner*’ and a ‘*silly white bi****h*’.” (The Daily Mail, 19 July 2020)

“Rook was also convicted racially aggravated (…)
by calling her a ‘*f**king negro*’.” (The Sun, 25 June 2020)

When it comes to *racist dysphemisms* in the selected broadsheets, they appear more tolerable and ‘pleasant’ than the tabloid dysphemisms. In the tabloids, *the blacks* become ‘(fucking) negroes’, ‘cotton-pickers’, ‘chocolate coloured cunts’ or ‘tribal warriors with watermelon smiles’. As it is not enough to call a black person *negro/nigger*, authors add attributes such as ‘fucking’ or ‘crazy’ to intensify the insult. On the other hand, *the whites* become ‘stupid northerners’ and ‘silly white bitches’ alluding to the white skin of the white people who live in parts of northern Europe (Scandinavia). The sentence “China is *actively distrusted, disliked or hated by more people than ever before.*” describes an attitude of the ‘western civilisation’, especially the US, towards this country and nation. Not only do they distrust and dislike China, but that they hate it ‘more than *ever before*’ which conveys to the reader a message that this has not been a current issue, but rather a continuous and long-lasting enmity.

The press has a special capacity to establish particular values and reference models for public opinion as well as to reproduce dominant ideologies and social conceptions; hence its value in the political field as a weapon of ideological persuasion and manipulation (Sanchez Ruiz, 2017, p. 7). Political discourse refers not only to politicians and their own agendas and manipulations in politics, but also to mastering language. The speaker represents the situation or characteristics of the interlocutor in a negative light, and an emotionally charged expressive value (Aytan et al. 2021, p. 743). The political language is manipulative, and consequently, many *dysphemisms with political background* may be found in the press regardless of their level of formality. The following examples illustrate the wide range of political dysphemisms, from quite formal to surprisingly informal.

“The Conservative cult of self-reliance usually provides *intellectual anaesthesia* against the discomfort of living in a very unequal society”. (The Guardian, 10 March 2020)

“Boris Johnson has refused to comment on *the debacle* (...) saying Harry was ‘*blowing up his family*’ (...)” (ibid)

“(...) calling it ‘*nonsense*’ and a ‘*hoax*’.” (The Times, 18 November 2020)

“Donald Trump *fires* top election cybersecurity official who refuted voter *fraud claims*.” (The Daily Telegraph, 1 February 2020)

“Trump *was dumped, on-air and in print* (as Boris Johnson also was).” (ibid)

“Putin has previously dismissed the web as a ‘*CIA creation*’.” (ibid)

“The deputy foreign secretary calls the prime minister of Japan a *wanker*.” (ibid)

“Navalny *was jailed* in January when he flew back to Moscow.” (The Guardian, 10 March 2021)

“Guy Verhofstadt holds up a *bollocks* to Brexit.” (The Daily Telegraph, 6 September 2019)

“*Bloody, bloody* Andrew Jackson (...)” (The Daily Telegraph, 8 July 2020)

“Three Hong Kong politicians arrested for ‘*rotten*’ protests in parliament.” (The Times, 18 November 2020)

Political dysphemisms in tabloids:

“Donald Trump branded ‘*moron*’ for suggesting disinfectant could treat coronavirus.” (The Mirror, 24 March 2020)

“Mayor of London Sadiq Khan, a ‘*joke of a man*’ for advocating a second Brexit

referendum.” (The Mirror, 16 January 2020)

“*Can Labour sink any lower?*” (The Sun, 10 March 2020)

“How about *the disastrous* EU vaccine programme Labours want to join?” (ibid)

“*She did a lot of public damage with her dishonesty and her manipulation, domination and control.*” (The Sun, 15 March 2021)

“This appears to be a blatant attempt *to create an authoritarian police state.*” (ibid)

“Their MPs are *mostly student-union sloganeers – fatally out of touch* with working people (...)” (ibid)

“Miss Hitler pageant entrant convicted of *neo-Nazi terrorist group* membership.” (The Daily Mail, 31 October 2019)

As mentioned, broadsheets often deal with serious topics in different spheres of everyday life, most of which relate to politics or economics. In terms of the level of formality, dysphemisms with political background from the broadsheet papers seem to be more balanced and adequate than those from the selected tabloids. Many authors publish newspaper articles in which they criticise political and economic subjects such as presidents, prime ministers, ministers, directors, and CEOs, among others. The language they use is mostly balanced, but still offensive, and negatively keyed as in ‘*deep-seated patriarchal relationships and in chauvinistic male mindsets...*’, ‘*...intellectual anaesthesia...*’, ‘*...nonsense and a hoax*’. Another example is the expression ‘*...was jailed...*’ that became dysphemistic because other milder expressions, such as ‘*was imprisoned*’ or ‘*arrested*’, could have been used in the first place.

Dysphemism is sometimes used as a hyperbole in a pejorative sense, the exaggeration of characteristics to make them sound even worse. They arise through the process of pejoration, where terms that are otherwise neutral or even euphemistic in nature get the characteristics of bad, ugly and, in the end, unacceptable words that tend to be replaced by new euphemisms (e.g. “*She did a lot of public damage with her dishonesty and her manipulation, domination and control.*” or “*This appears to be a blatant attempt to create an authoritarian police state.*”). When there is a possibility of variation, i.e., the existence of a more acceptable expression, “neutral” term or expression becomes “stronger” and “raw”, and that can be characterized as dysphemisation of the expression in modern discourse analysis. This process is short and quite dynamic.

However, occasionally quite inappropriate expressions emerge (e.g. ‘...calls the prime minister of Japan a *wanker*’, ‘...holds up a *bollocks* to Brexit’, or ‘*Bloody, bloody...*’). Political dysphemisms in the tabloids (e.g. ‘*moron*’, ‘*a joke of a man*’, ‘*...fatally out of touch with...*’, ‘*...neo-Nazi terrorist group...*’) are harsher, which is to be expected, having in mind the newspaper’s editing policy.

Sometimes, journalists use both censored and uncensored forms of the same expression in the same article. In the following pair of examples, the expressions *son of a bitch* and *asshole* have been censored when used in the headlines. The word *bitch* contains asterisks instead of the regular letters – *b*****, but further in the text the author used the uncensored form. The second example is similar – *ass* in *asshole* has been censored (*a***). The authors of both articles probably wanted to intrigue the

reader by using these infamous expressions, but considered them too harsh for the headline, although suitable for the body of the article.

Headline: “You’ve got a good one now, even though they’re trying to impeach the *son of a b***h!*” (The Daily Mail, 18 January 2020)

In the article: “President Trump said the Democrats are ‘trying to impeach *the son of a bitch*’.” (ibid)

Headline: “Ewan McGregor’s daughter Clara attacks ‘*a**hole*’ dad with bikini snap of mum Eve.” (The Mirror, 16 January 2020)

In the article: “Clara hit back: ‘Nah, I keep her away from *asshole men* who leave my goddess of a mother!’“ (ibid)

The following examples add up to the variety of dysphemisms in the press. They make a broad spectrum of dysphemisms with different levels of insult.

“Coronavirus: *Moron* who licked toilet bowl now in hospital with the bug.” (The Daily Mail, 25 March 2020)

“The man the Maduro regime labels a “*terrorist*”.” (The Times, 17 November 2020)

“Harvey Weinstein, *the disgraced movie mogul*, is suspected of having (...)” (The Times, 18 February 2020)

“Agency was ‘*terminated*’ for ‘*highly inaccurate*’ statements.” (The Times, 18 November 2020)

“And in perhaps *the academy’s most unimaginative and elitist pattern* (...)” (The Guardian, 12 March 2020)

“I fear *work lover will ditch me for sex* with a younger girl who wants *to bed him*” (ibid)

“I love my partner but *his teeth are terrible, stained and with plaque all over* (...) but his teeth *turn my stomach*.” (The Sun, 13 March 2020)

“She *went to hell and back* with her *jailbird ex* (...)” (The Sun, 10 March 2020)

“Does anyone care it’s where *the trolls go to hide... get a life!*” (ibid)

“Ted and his *awful daughter* were just moving in for a lockdown.” (The Sun, 13 March 2020)

“The owner has blasted customers as ‘*stupid*’ and ‘*plonkers*’.” (The Mirror, 1 April 2020)

Newspapers are supposed to present information to readers in an interesting but objective way. Although journalistic ethics teaches journalists to always report objectively and tell the truth, no matter how negative it is, which means that euphemisms should be avoided, they can hardly be left out because the topics and problems in which modern societies find themselves require a careful choice of words. However, the word choice in newspapers today has changed and, as a consequence, dysphemisms are much more common.

Our findings seem to show that all selected broadsheet papers, being similar in content and authors’ and editors’ policies, contain dysphemisms with a similar level of formality. It implies that these dysphemisms are more balanced and refined and are still suitable for ‘serious’ newspapers. They are not too offensive but are indicative enough to pass the critical message from the reporter.

3.2. “Serious” dysphemisms in BNC and COCA

The selected primary corpus contains a considerable number of offensive words with a various but quite high degree of negative expressiveness. The first set of examples show the use of ‘mild’ vulgarisms. These harsh dysphemisms are widespread in the selected newspapers, even though they are much more common in the tabloids. They are also called ‘soft vulgarisms’ and, as such, they are intriguing and inviting to the reader, but they rarely offend their sensibilities and dignity. ‘Strong’ vulgarisms, the extreme lexical units, violate social norms in public discourse. The most vulgar expressions, such as *fuck* (and its compounds *fuck-up*, *fucking*, *motherfucking*, *motherfucker*), *shit*, *bitch*, *cunt*, *whore*, *penis* among others, are often printed censored.

‘Mild’ vulgarisms in sentences:

“*Rot in hell, bitch.*” (The Daily Mail, 12 March 2020)

“Prince Harry claiming that he and Meghan moved abroad to avoid the ‘powerful media’ is *rubbish.*” (The Sun, 21 January 2020)

“This is no *damn* hobby!” (The Guardian, 28 April 2020)

“Oh, you *murderous bastard!!!*” (The Sun, 5 March 2020)

“Chris Eubank Jr has branded Billy J. Saunders a ‘*moron*’ and an ‘*idiot*.’”

“Yes, no, *Bugger!*” (The Guardian, 22 January 2020)

“McKenna brands cheating ex Pete Wicks a ‘*f***ing w***er.*’” (...) (The Sun, 11 February 2020)

“My Mum’s a *twat* at Royal Court Jerwood Upstairs.” (The Times, 11 January 2020)

‘Strong’ vulgarisms in sentences:

“(...) to try to force a ban on Huawei, with one calling it ‘a *totally f***ing shit* decision.’” (The Sun, 29 January 2020)

“He was quizzed about whether his size 13 feet meant he had a ‘*big dick.*’” (The Sun, 16 February 2020)

“*What the fuck* you watching?” (The Daily Mail, 27 March 2020)

“I was *literally killing trans people with my hate*, to be called *cunt and bitch* (...) (The Daily Mail, 12 July 2020)

“If nothing else Typhoid Dido is fluent in *management bollocks.*” (The Guardian, 7 April 2020)

“(...) and called her a ‘*dirty little whore.*’” (The Mirror, 6 September 2019)

“One Twitter called him a ‘*pussy*’ while another said the stunt was ‘*lame.*’” (The Sun, 4 March 2020)

As we stated earlier, we have dealt with two different corpora – *the print media* as the primary corpus and *native language corpora* – BNC and COCA as the secondary. In this section, we have cross-checked the most prominent ‘mild’ and ‘strong’ vulgarisms from the primary corpus against the BNC and COCA to show their frequency and distribution in native language corpora and to provide an adequate comparison. The following tables (Table 1 and Table 2) contain two columns: (1) the selected ‘mild’ and ‘strong’ dysphemisms, and (2) their frequency

(number of hits) in BNC and COCA. Charts (1, 2, 3 and 4) display the data from the mentioned tables, showing the distribution of the dysphemisms in numerical order, starting with the most frequent ones.

'Mild' vulgarisms	British National Corpus (BNC)
<i>Bloody</i>	6,748
<i>Hell</i>	5,005
<i>Rubbish</i>	2,180
<i>Damn</i>	1,876
<i>Bastard</i>	1,251
<i>Idiot</i>	591
<i>Bugger</i>	564
<i>Wanker</i>	92
<i>Twat</i>	63
<i>Moron</i>	46

Table 1 – 'Mild' vulgarisms in BNC

'Mild' vulgarisms	Corpus of Contemporary American English (COCA)
<i>Hell</i>	132,064
<i>Damn</i>	67,181
<i>Bloody</i>	19,817
<i>Idiot</i>	19,629
<i>Bastard</i>	11,829
<i>Rubbish</i>	4,841
<i>Moron</i>	4,715
<i>Bugger</i>	1,007
<i>Twat</i>	385
<i>Wanker</i>	371

Table 2 – 'Mild' vulgarisms in COCA

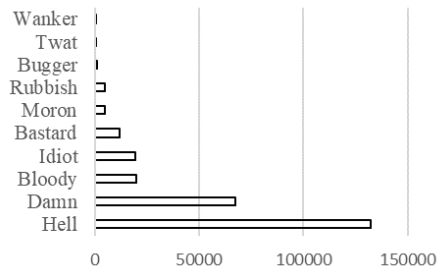
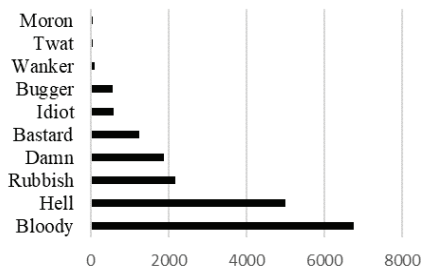

Chart 1 – 'Mild' dysphemisms in BNC Chart 2 – 'Mild' dysphemisms in COCA

'Strong' vulgarisms	British National Corpus (BNC)
<i>Shit</i>	1,733
<i>Dick</i>	1,437
<i>Fuck</i>	1,398
<i>Bitch</i>	870
<i>Negro/Nigger</i>	348
<i>Bollocks</i>	271
<i>Whore</i>	248
<i>Cunt</i>	206
<i>Pussy</i>	173
<i>Asshole</i>	44

Table 3 – 'Strong' vulgarisms in BNC

'Strong' vulgarisms	Corpus of Contemporary American English (COCA)
<i>Shit</i>	105,277
<i>Fuck</i>	101,588
<i>Dick</i>	32,470
<i>Bitch</i>	32,130
<i>Asshole</i>	12,914
<i>Negro/Nigger</i>	10,718
<i>Whore</i>	5,902
<i>Pussy</i>	5,674
<i>Cunt</i>	1,833
<i>Bollocks</i>	590

Table 4 – 'Strong' vulgarisms in COCA

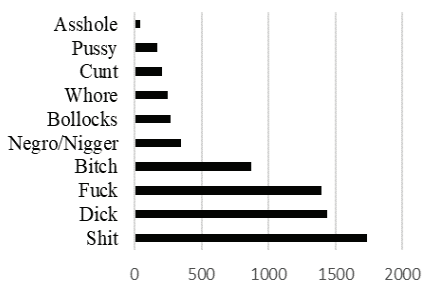

Chart 3 – 'Strong' vulgarisms in BNC

Chart 4 – 'Strong' vulgarisms in COCA

Tables 1 and 2 show the obtained results regarding 'mild' vulgarisms.

The most frequent ‘mild’ vulgarisms in BNC are *bloody* (6,748 hits), *hell* (5,005), *rubbish* (2,180), *damn* (1,876) and *bastard* (1,251), while the least frequent ones are *moron* (46), *twat* (63), *wanker* (92), *bugger* (564) and *idiot* (591). Charts 1 and 2 illustrate the distribution graphically.

The most frequent ‘mild’ vulgarisms in COCA are *hell* (132,064), *damn* (67,181), *bloody* (19,817), *idiot* (19,629) and *rubbish* (4,841), while the least frequent ones are *wanker* (371), *twat* (385), *bugger* (1,007), *moron* (4,715) and *rubbish* (4,841).

Tables 3 and 4 (along with Charts 3 and 4) show the obtained results regarding ‘strong’ vulgarisms.

The most frequent ‘strong’ dysphemisms in BNC are *shit* (1,733), *dick* (1,437), *fuck* (1,398), *bitch* (870) and *negro/nigger* (348), while the least frequent are *asshole* (44), *pussy* (173), *cunt* (206), *whore* (248) and *bollocks* (271).

The most frequent ‘strong’ dysphemisms in COCA are *shit* (105,277), *fuck* (101,588), *dick* (32,470), *bitch* (32,130) and *asshole* (12,914), while the least frequent ones are *bollocks* (590), *cunt* (1,833), *pussy* (5,674), *whore* (5,902) and *negro/nigger* (10,718).

If we compare the distribution of the selected ‘mild’ vulgarisms in BNC and COCA, we can conclude that the same expressions prevail as the most frequent in both corpora – *hell*, *bloody* and *damn*. As for the selected ‘strong’ vulgarisms, the expressions *shit*, *dick*, *fuck* and *bitch* are amongst the most frequent in both corpora.

It is worth noting that some of the selected vulgarisms, both ‘mild’ and ‘strong’, are much more in use than the others from the list. For example, the ‘mild’ vulgarism *hell* is the most frequent one in COCA and twice as common as *damn*, which is the second on the list. The rest of the vulgarisms are far behind, with a significantly less share. With regard to the selected ‘strong’ vulgarisms, similarly, *shit* and *fuck* are far more in use than the other vulgarisms on the list.

4. Conclusion

The purpose of the study was to determine the extent to which the language of British newspapers contains dysphemisms. Returning to the hypothesis, it is now possible to state that dysphemisms are used in both broadsheet newspapers and tabloids, i.e., they exist in the language of the British print media. Their number depends on the newspaper’s and editors’ policies – the more the newspaper is ‘serious’, containing more serious topics, texts, interviewees and language, the fewer dysphemisms, or less ‘dangerous’ ones, are used. Even though broadsheet newspapers, or ‘the serious press’, typically cover serious topics such as politics, economics and other national news, they are not without dysphemisms. Far from it. However, they are more balanced and sophisticated than the ones used in tabloids, and they are more acceptable for the readership.

Tabloids have always been brash and loud, using sensationalism as a means to engage readers and giving priority to anything that attracts public attention.

Consequently, their dysphemisms are pompous and showy, especially when it comes to sex, scandals, celebrity, nightlife or glamour. However, despite the fact that tabloids include more informal language, it is wrong to assume that they do not carry other ‘serious’ news. Nonetheless, the tone used is highly personalized and the reporters are opinionated.

Sometimes it’s not just a word or expression that can be used dysphemistically, but also an entire article. It can be written without using strong and harsh expressions, but the reader perceives the author’s negative intention and message, consequently creating a negative idea about the subject(s) of the article.

Given that our findings are based on a limited number of newspapers (there are twelve daily newspapers and eleven Sunday-only weekly newspapers distributed nationally in the U.K. as well as ten tabloids), even though they have the largest circulation in Great Britain, the results from such an analysis should consequently be treated with slight caution. In order to get more accurate results more newspapers should be included in future research.

As we have suggested here and in previous research (Gorčević, 2014, 2021), the language of public discourse, especially the language of the media, is exposed to changes that take place following general social progress, and, as a consequence, new dysphemistic expressions emerge. The study of dysphemisms, in this regard, may shed light on these contemporary changes since dysphemisms, especially cursing, have been and will be an attention-grabbing phenomenon that is becoming more and more popular with the media *as growing trend rather than necessity*.

References

- Allan, K. (2019). *The Oxford Handbook of Taboo Words and Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Allan, K. (2012). X-phemism and creativity. *Lexis* 7: 5-42. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/283296902_X--phemism_and_creativity.
- Allan, K. (2016). Pragmatics in language change and lexical creativity. Cham: Springerplus, 5. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4794474/>.
- Allan, K. & Burrige, K. (1991). *Euphemism and Dysphemism – Language Used as Shield and Weapon*. Oxford: Oxford University Press.
- Allan, K. & Burrige, K. (1992). ‘Raising Gooseflesh’: ‘dirty words and language change. La Trobe University Working Papers in Linguistics 5 (1992): 31-43.
- Allan, K. (2007). The Pragmatics of Connotation. *Journal of Pragmatics*, Volume 39, Issue 6, 1047-1057.
- Allan, K. & Burrige, K. (2006). *Forbidden Words – Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aytan, A., Aynur, B., Hilal, P., Aytac, E. & Malahat, A. (2021). Euphemisms and dysphemisms as language means implementing rhetorical strategies in political discourse. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(2), 741-754.

- Carnoy, A. J. (1927). *La science du mot: Traité de sémantique*. Editions “Universitas”.
- Gorčević, A. (2014). Eufemizmi i disfemizmi u medijima i njihov uticaj na javni diskurs. *Radovi Filozofskog fakulteta u Istočnom Sarajevu. Filološke nauke* 16. 1/1. 279-291.
- Gorčević, A. (2021). Dysphemisms in Animated Films. *Folia linguistica et litteraria, Journal of Language and Literary Studies, vol. 35*.
- Holder, R.W. (2002). *How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms*. Oxford: Oxford University Press.
- Mott, B. (2011). *Semantics and Translation for Spanish Learners of English*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona.
- Newman, D. A. (1995). *Sociology: Exploring the Architecture of Everyday Life*. Thousand Oaks: Pine Forge Press, CA.
- Rawson, H. (1989). *Wicked words: a treasury of curses, insults, put-downs, and other formerly unprintable terms from Anglo-Saxon times to the present*. New York: Crown Publishers.
- Rawson, H. (2003). *Rowson’s Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*. Chicago, IL: Castle.
- Sanchez Ruiz, R. (2017). Euphemism and Dysphemism During the War of Spanish Succession (1710-1713): George Ridpath. *Cuad. Invest. Filol.* 43 (2017), 7-31.
- Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. (Fourth edition) London: Penguin.

Web sites

- British National Corpus (BNC). Retrieved from www.english-corpora.org/bnc/
- Collins Dictionary. Retrieved from www.colinsdictionary.com/dictionary/english
- Corpus of Contemporary American English. Retrieved from www.english-corpora.org/coca/
- Oxford Dictionary. Retrieved from www.oxfordlearnersdictionaries.com
- The Daily Mail. Retrieved from www.dailymail.co.uk
- The Daily Telegraph. Retrieved from www.telegraph.co.uk
- The Guardian (international edition). Retrieved from www.theguardian.com/international
- The Mirror. Retrieved from www.mirror.co.uk
- The Sun. Retrieved from www.thesun.co.uk
- The Times. Retrieved from www.thetimes.co.uk

Адмир Горчевић

ДИСФЕМИЗМИ У БРИТАНСКИМ ШТАМПНИМ МЕДИЈИМА – НЕИЗБЕЖНА НЕГАТИВНА АЛТРНАТИВА ИЛИ ТРЕНД

Резиме

Дисфемизми, изрази мотивисани мржњом, презиром, страхом или завишћу, настају када се један неутрални израз са намером замени другим изразом који носи негативне асоцијације. Употреба дисфемизама у масовним медијима у великој мери приказује слику једног друштва и живота у њему. Овакав језик, сажет, оштар и чист, прилагођен да одговара читалачкој публици различитог друштвеног статуса и сензибилитета, не би требало да садржи дисфемизме због њиховог негативног карактера, иако их повремено примећујемо. Наша претпоставка је да се дисфемизми могу наћи у свакој врсти штампе, различитог нивоа формалности и у различитом броју. Ово истраживање је засновано на препознавању, класификацији и анализи дисфемизама у британској штампи, односно у информативним дневним новинама Дневни телеграф (The Daily Telegraph), Гардијан (The Guardian) и Тајмс (The Times), као и у таблоидима Сан (The Sun), Мирор (The Mirror) и Дејли мејл (The Daily Mail). У намери да прикажемо њихову учесталост у дневном дискурсу, примере које смо одабрали за анализу смо претражили у електронским језичким корпусима BNC – Британском националном корпусу и COCA – Корпусу савременог америчког енглеског језика. Резултати су показали да сви обрађени листови и часописи садрже дисфемизме, што зависи од типа и формата новина. Чешће наилазимо на њих у нискоквалитетним таблоидима и сензационалистичкој штампи, и њихов степен негативног значења је већи, него у информативним новинама квалитетнијег садржаја.

agorcevic@np.ac.rs

O ALTERNATIVNOM UOKVIRAVANJU DOGAĐAJA U NOVINAMA

Sažetak: U ovom radu se ispituje kako je u novinskim člancima (*Večernje novosti*, *Politika*, *Danas*) prikazan protest taksista u Beogradu (s jeseni 2019. godine). Kao teorijsko uporište poslužiće dve teorije okvira: jedna, razrađena u mas-mediologiji/komunikologiji (Entman), i, druga, semantički osmišljena (pre svega u radovima Ch. Fillmorea), koje se integrišu u jedinstven pristup. Polazeći od sadržaja posmatranih članaka, uočavaju se različita jezička sredstva pomoću kojih se stvaraju/aktiviraju određeni (alternativni/„alternativni“) okviri [frames] u kojima se – unutar novinskog diskursa – predočava jedan isti događaj (protest taksista na beogradskim ulicama). Cilj rada je da se istraži kako se odgovarajućom selekcijom leksema medijski uokviruje protest taksista, što omogućava da se u narednom koraku – u daljem kritičkom osvrtu – prepoznaju naznake o političkim/ideološkim razlozima za takav tip verbalnih/tekstualnih okvira u posmatranim dnevnim novinama.

Ključne reči: analiza sadržaja, teorija okvira i medijsko uokviravanje, diskurs novina.

1. Uvod: teorijski okvir, cilj rada i korpus

1.1. Prve dve sedmice oktobra 2019. godine odvijali su se protesti taksista na beogradskim ulicama zbog dolaska kompanije *CarGo* i najave da će i oni krenuti da se bave prevozom putnika. Nakon nekoliko ponovljenih upozorenja da će početi s protestima ukoliko se nadležni s njima ne dogovore, taksisti su se na kraju odlučili za taj korak. U većini medija, štampanih i elektronskih, dosta je pažnje posvećeno ovom događaju, ali nije u svim novinskim napisima koji su se bavili ovim događajem na isti način izveštavano. U ovom istraživanju posmatrao sam i analizirao novinske članke (ukupno njih 25) o protestima taksista u Beogradu koji su objavljeni u onlajn izdanjima dnevnih listova *Večernje novosti*, *Politika* i *Danas*, želeći da utvrdim kako se odgovarajućom selekcijom leksema medijski uokviruje protest, odnosno kakvi su to alternativni načini prisutni u izveštavanju o jednom, na prvi pogled nepolitičkom, događaju kakav je protest taksista. Nisu sve ove novine posvetile podjednaku pažnju protestima, pa stoga nije u njima bio objavljen ni isti broj tekstova o protestima, ali se u svima njima dovoljno pisalo da se može govoriti o određenim okvirima (modelima) kako su protesti predstavljeni i na osnovu kojih

se može izvršiti poređenje o načinu izveštavanja u njima.¹ Metod koji se koristi u ovom istraživanju je induktivni, dakle, polazi se od prikupljenih tekstova u kojima se potom registruju/utvrđuju okviri.

1.2 *Pojam okvira u sociologiji i komunikologiji.* Gregory Bateson (1972) prvi u nauku (antropologiju) uvodi pojam *okvira* [frame], po analogiji sa ramom koji izdvaja i razgraničava sliku od onoga što je „ne-slika”, određujući ga kao (mentalno) sredstvo kojim se delimitiraju „klase ili nizovi poruka (ili smislenog ponašanja)” (Bateson, 1972: 186). Kazano psihološkim terminima, okviri služe da se odeli figura od osnove. Batesonovu ideju o okvirima prilagođava svojoj sociološkoj orijentaciji Erving Goffman (1974) i dalje je razrađuje primenjujući koncept okvira na ono što je pasionirano izučavao – svakodnevne situacije, utvrdivši da „određenje situacije nastaje u saglasju sa principima organizovanja koji upravljaju društvenim događajima i našem subjektivnom učešću u njima” (1974: 9–10).

Unutar sociologije je, dakle, Goffman skovao termin „analiza okvira” [frame analysis] kako bi opisao proces dekonstruisanja „organizacije iskustva” pojedinca (1974: 11). On je zapravo pokušao doći do krajnjih, odnosno osnovnih okvira razumevanja, koji su u nekom društvu dostupni, a koji su odgovorni za osmišljavanje, tj. poimanje događaja u kojima pojedinac učestvuje ili kojima svedoči. Jedan od glavnih Goffmanovih doprinosa na ovom polju bila je ideja o tzv. primarnim okvirima. On je, naime, pretpostavio da su primarni okviri prvi nivo organizacije (našeg/pojedinčevog) iskustva, jer smo, kako veli, „skloni da doživljavamo događaje u okviru primarnih okvira, a vrsta okvira koji koristimo pruža način opisivanja događaja na koji se on primenjuje” (Goffman, 1974: 24), dodajući da su „društveni činovi i uopšte život razumljivi upravo zbog primarnih okvira koji nas [o tome] obaveštavaju” (Ibid., 26). Od dva diskretna primarna okvira – *prirodnog i društvenog*² – u ovom istraživanju, naravno, akcenat je na drugom, jer je on relevantan za ispitivanje alternativnih okvira koji se javljaju u novinskom izveštavanju o događaju koji se ovde razmatra. Gitlin (1980: 7) ističe kako su okviri „istrajni obrasci spoznaje, interpretacije i predočavanja, odabira, isticanja i isključivanja, te pomoću njih oni koji upravljaju simbolima rutinski organizuju diskurs”.

Ako se ima u vidu fokus na onlajn izdanja srpskih dnevnih novina, dakle, na tu vrstu korpusnog materijala, onda je korisno podsetiti se i određenja pojma okvira kod komunikologa Roberta Entmana, koji u svojim studijama takođe polazi

¹ Korpus za istraživanje sačinjen je od članaka objavljenih ovih datuma u onlajn izdanjima novina: korpus *Politike* [kodirano kao Pol01, Pol02 itd.] činilo je 7 tekstova - Pol01, 1. X 2019; Pol02, 3. X 2019; Pol03, 3. X 2019; Pol04, 4. X 2019; Pol05, 7. X 2019; Pol06, 7. X 2019; Pol07, 10. X 2019; korpus lista *Danas* činilo je 6 tekstova – Dan01, 30. IX 2019; Dan02, 3. X 2019; Dan03, 6. X 2019; Dan04, 13. X 2019; Dan05, 14. X 2019; Dan06, 15. X 2019; korpus *Večernjih novosti* činilo je 12 tekstova – Vn01, 30. IX 2019; Vn02, 1. X 2019; Vn03, 2. X 2019; Vn04, 3. X 2019; Vn05, 4. X 2019; Vn06, 7. X 2019; Vn07, 8. X 2019; Vn08, 9. X 2019; Vn09, 11. X 2019; Vn10, 13. X 2019; Vn11, 14. X 2019; Vn12, 15. X 2019.

² Prirodni primarni okviri „identifikuju pojave koje se vide kao usmerene, neorijentisane, nenavodene, čisto fizičke”, dok društveni primarni okviri „pružaju pozadinsko razumevanje za događaje koji uključuju volju, cilj i kontrolu napora inteligencije, agentivnost” (Goffman, 1974: 22).

od Goffmanovog određenja, ali dodaje da „upotrebiti okvir znači *odabrati izvesne aspekte stvarnosti* i tako naglasiti i u tekstu *stanovište* koje sugerise određeno sagledavanje reprezentovanog problema, tumačenja uzročno-posledičnih odnosa, moralnu evaluaciju i/ili preporuku za rešenje onoga o čemu tekst govori” (Entman, 1993: 52).

Za sve ove (i druge istraživače) očito je da okvir predstavlja neku vrste organizujuće, strukturirajuće ideje koja, time što neke elemente ističe a druge potiskuje, jedne odabira a druge izostavlja, aktivira izvesne kognitivne instrumente obrade (percipiranog materijala) i na taj način definiše ono ka čemu nas simboli (iskazani različitim semiotičkim resursima) upravljaju – npr. identifikujući semiotika definišući neki problem, njegov(e) uzrok(e), moguće rešenje, posledice itd. (up. Entman 1993)³ Npr. Cappella i Jamieson (1996) predlažu četiri kriterijuma kojima se okvir mora ispuniti: da ima prepoznatljive konceptualne i jezičke karakteristike; da se uobičajeno tako posmatra u novinarskoj praksi; da je jedan okvir moguće pouzdano razlikovati od ostalih; i da bi, naposljetku, okvir trebalo da odlikuje reprezentativnost/prepoznat(ljiv)ost. Ovo je na tragu onoga što Entman (1993: 52) sugerise u pomenutom seminalnom radu pišući da se okviri u vestima mogu sagledati i identifikovati „prisustvom ili odsustvom određenih ključnih reči, tipičnih fraza, stereotipnih slika, izvora informacija i rečenica koje tematski ojačavaju skup činjenica ili (vrednosnih) sudova”. Upravo o ovome, u svom konstruktivističkom pristupu, pišu Ganson i Modigliani (1989: 3) identifikujući „sredstva za uokviravanje”, koja kondenzuju informacije: (1) metafore, (2) primere (npr. istorijski primeri na osnovu kojih se može izvući neki zaključak), (3) krilatice [catchphrases], (4) opise i (5) slike (up. i Tankard 2001: 101, koji predlaže listu od 11 mehanizama uokviravanja).⁴

1.3. *Pojam okvira u semantici*. Sve prethodno rečeno, što dolazi sa polja društvenih nauka (sociologije, antropologije, komunikologije i sl.), i te kako ima veze s konceptom okvira u semantici. Kao reakcija na komponencijalnu analizu u semantici, javlja se kod Charlesa Fillmora (1977) ideja da bi trebalo uvažiti

³ Pet opšt(ij)ih, uticajnih generičkih matriksnih okvira, koji su derivirali iz promatranja medijskih tekstova, Semetko i Valkenburg (2000) ovako identifikuju: ‘pripisivanje odgovornosti’, ‘ljudski interes’, ‘konflikt’, ‘moralnost’, ‘ekonomske posledice’, koji, budući da su generički, nadilaze tematske/sektorske granice, dok potom specifični okviri, vezani za određene teme, omogućuju dalju diversifikaciju unutar pomenutih opšt(ij)ih okvira. De Vreese i dr. (2001: 108) ističu kako „možemo razlikovati specifične i generičke okvire (za vesti). Specifični okviri referiraju na određene teme ili vesti, dok su generički okviri široko primenljivi na niz različitih vesti, neki čak i dužem vremenskom periodu, pa čak, potencijalno, i u različitim kulturnim kontekstima”. Činjenica je, prema ovim autorima, da pristup usmeren na određenu temu „(...) omogućava istraživanje uokviravanja određenih događaja uzimajući u obzir veću specifičnost i uvažavajući veći broj detalja, da može obuhvatiti naročite aspekte izbora, organizacije i razrade koji su prisutni u izveštavanju (...), što pak otežava generalizacije i poređenja (...)” (Ibid.).

⁴ U sada već obimnoj literaturi, najviše iz perspektive komunikoloških istraživanja, registruju se i nedostaci koje primena teorija okvira ispoljava u analizi medijskog sadržaja. Navedeno, međutim, nije nešto što je jedinstveno i isključivo vezano za ovu teoriju, nego pripada široj sferi (kritičkih) diskursnih studija – a reč je o istraživačevoj subjektivnosti (u pristupu/odabiru) koju je veoma teško (ako je uopšte i moguće) neutralizovati. Konkretnije, kada se ima na umu teorija okvira, neki od glavnih zastupnika teorije (npr. Semetko & Valkenburg 2000) napominju kako je ipak istraživač taj koji na kraju određuje/identifikuje okvire u analizi.

iskustveno, enciklopedijsko značenje u razumevanju leksike, odn. leksikona uopšte. Tako nastaje teorija nazvana *semantika scene i okvira* [scenes-and-frames semantics] ili (uprošćeno), kako će i danas biti poznata – *semantika okvira*.⁵ Fillmore (1977: 60) istupa protiv oštrih (kategorijalnih) granica u semantici, i na primeru višeznačne lekseme „bachelor” pokazuje kako je znanje izvornih govornika o onome šta ta reč znači daleko obimnije i slojevitije od onoga što se u njenoj leksikografskoj/komponencijalnoj [a checklist theory of meaning] definiciji može naći. On konstatuje da mentalni koncepti deluju izvan (uskih) lingvističkih okvira, predlažući ideju sličnu onoj o prototipima koju iznosi Eleanor Rosch, gde postoje određeni članovi kategorije koji su bolji (tipičniji) predstavnici od drugih. Reč predstavlja kategoriju iskustva, a lingvisti bi trebalo da otkriju razloge koje govorna zajednica ima za formiranje kategorije koja je predstavljena rečju, te da taj razlog potom uključe u opis značenja reči. Semantika okvira je zapravo semantika razumevanja jer insistira na pitanju šta slušaoci/čitaoci moraju znati da bi razumeli neku reč (ili rečenicu). Fillmore tako uvodi pojam *prototipičnog okvira* [prototypical frame], koji predstavlja „nametanja strukture događaju (ili konceptualizaciji događaja) na utvrđen način i sa zadatom perspektivom” (Fillmore, 1977: 58), što ilustruje dobro znanim primerom s glagolima „kupiti/kupovati” [buy] i „prodati/prodavati” [sell] (i imeničkim izvedenicama iz grupe *nomina agentis* „kupac” [buyer] i „prodavac” [seller])⁶ koji – prema njegovoj teoriji (a nasuprot krutim strukturalističkim postavkama) – pripadaju istom (prototipičnom) okviru (u konkretnom slučaju: okviru „trgovačkog/komercijalnog događaja” [commercial event]⁷). Prema tome, semantički okvir predstavlja svojevrsan „ram” u kojem su koherentno strukturirani koncepti, pri čemu je, ukoliko je neki iz skupa koncepata nepoznat učesnicima u komunikaciji, onemogućeno da se i ostali potpuno shvate. Reči aktiviraju (prizivaju) okvire i denotiraju delove okvira, upućujući na perspektivu iz koje se sagledava određena situacija. Tako okviri služe i isticanju određenih elemenata unutar njega, tj. određenih aspekata situacije, i praktično nameću tačku gledišta u odnosu na neki događaj, ali i deluju povratno – omogućavajući da se reči shvate.⁸

⁵ Po Fillmoru, razlika između scene i okvira je uglavnom praktične prirode – scena se odnosi na našu iskustvenu stvarnost, dok se okvir odnosi na deo jezičkog konteksta: „okvir je bilo koji *sistem jezičkih izbora* (pri čemu je najjednostavniji onaj koji se tiče reči, ali uključuje i izbor gramatičkih pravila ili gramatičkih kategorija) koji se mogu povezati sa prototipskim primerima/instancama scene” (Fillmore, 1977: 63).

⁶ Fillmoreov pristup okvirima dominantno je usmeren, što je vidljivo iz ovog primera, na sintaksičku strukturu glagola, odnosno okvir služi da objasni sintaksičko ponašanje glagola.

⁷ Podrazumeva se da potpuni opis ovih glagola i imenica mora uključivati i podatke o njihovim gramatičkim svojstvima i različitim sintaksičkim modelima u kojima se pojavljuju (npr. ko se javlja u subjekatskoj a ko u objekatskoj poziciji, koji su elementi obavezni a koji su opcioni i sl.).

⁸ Na Fillmoreov koncept okvira naslanja se kognitivista Barsalou (1992) kada kaže kako se okvir odnosi na dobro utvrđene strukture pamćenja koje su od suštinske važnosti za razumevanje značenja. Prema mišljenju Barsaloua (1992: 29) tri su osnovne komponente okvira: (i) skupovi atributa (s odnosnim vrednostima) [attribute-value sets], koji čine jezgro okvira (pri čemu se atribut određuje kao „koncept koji opisuje aspekt barem jednog člana posmatrane kategorije, npr. *boja* opisuje jedan aspekt *ptica*, dok *lokacija* opisuje jedan aspekt *odmora*” – Barsalou, 1992: 30, dok je sam koncept „deskriptivna

Ovakvo shvatanje okvira i uokviravanja blisko je Lakoffu (2004; 2006), koji razlikuje *površinsko* (ili *konceptualno*) *uokviravanje* [surface framing] od *dubinskog uokviravanja* [deep framing]. Iako ni kod Lakoffa nije eksplicitno definisano, u osnovi površinsko uokviravanje podrazumeva pažljivu selekciju reči/izraza zahvaljujući kojima se slušaoci/čitaoci „usmeravaju” na neke aspekte situacije o kojoj je reč upravo prizivanjem određenih okvira (za koje su okidači date reči), dok su dubinski okviri kognitivne strukture u dugotrajnoj memoriji (LTM) koje podrazumevaju određene vrednosti.⁹ Jasno, ovde će od glavnog interesa biti tzv. površinski okviri. Iz ovoga se vidi komplementarnost pojmova *okvir* u komunikologiji i semantici, što omogućava da budu integrisani u analizi i diskusiji primera koji slede.

2. Analiza empirijskog materijala i diskusija

2.1. *Filmorovski određen okvir protesta*. Ako bi se na filmorovski način predstavljao okvir protesta, to bi moglo izgledati ovako: *protestovati* znači odlučno i otvoreno izjaviti protest, nezadovoljstvo protiv koga, čega (RSJ 2007), pri čemu je *protest* odlučno, otvoreno i kategorično izraženo neslaganje, nezadovoljstvo protiv čega što se smatra kao nepravilno. Slično, samo poređenja radi, može se pročitati i u kembričkom onlajn rečniku za reč imenicu i glagol (*to*) *protest*: an occasion when people show that they disagree strongly with something by standing together (...), especially on the streets (hold/organize/stage a protest); to express disagreement with, disapproval of, or opposition to something by complaining strongly about it. Dakle, semantički okvir protesta podrazumeva jednog učesnika koji izražava protest, samu radnju protestovanja, te potencijalnog drugog učesnika protiv koga se protestuje ili, umesto drugog učesnika, razlog koji je doveo do protesta (ovde je impliciran drugi učesnik koji je svojim (ne)činjenjem proizveo posledice zbog kojih prvi učesnik organizuje/izražava protest). U principu, pored ovih jezgrenih delova protestnog okvira, kao periferni elementi javljaju se npr. instrumenti (sredstva) kojima se oni koji protestuju koriste, lokacija (prostor) gde se protest održava i sl. Naravno, kakva će biti sintaksička formalizacija ovih elemenata protestnog okvira zavisi od strukturiranja rečenice/teksta (tako npr. pri anonimizaciji, odn. impersonalizaciji može izostati, na prvi pogled neočekivano/neuobičajeno, prvi participant – onaj ko izvodi proteste). Da li je ovakav okvir realizovan/očuvan u posmatranim člancima ili je došlo do njegove modifikacije?

informacija koju ljudi kognitivno reprezentuju za neku kategoriju” (Ibid., 31), zatim (ii) strukturne invarijante (što znači da atributi unutar okvira nisu međusobno nezavisni nego da su „često povezani korelaciono i konceptualno”) i (iii) ograničenja („koja izazivaju sistematsku varijabilnost u vrednostima atributa”).

⁹ „Površinski (ili kognitivni) okviri su vezani za reči/izraze poput ‘rat protiv terorizma’ koji istovremeno aktiviraju dubinske okvire ali i zavise od njih. Ovo su najosnovniji okviri koji formiraju moralni pogled na svet ili političku filozofiju. Dubinski okviri definišu nečiji sveukupni ‘zdravi razum’. Bez dubinskih okvira ne bi bilo ničeg za šta bi se površinski okviri mogli ‘uhvatiti’. Slogani nemaju nikakvog smisla ako ne postoji odgovarajući dubinski okvir [kojem korespondiraju]” (Lakoff, 2006: 29).

2.2. Pogledajmo najpre kako *Večernje novosti*, koje su u poređenju s drugim dvama listovima najviše članaka o protestu objavile, prvi put izveštavaju o ovom događaju:

[Vn01] TAKSISTI RADIKALIZUJU PROTEST: Prevoznici najavljuju „dvokratnu” blokadu Beograda, ujutru i popodne!

TAKSISTI su u ponedeljak sa više od 2.000 vozila onesposobili prestonicu za normalno funkcionisanje! Nezadovoljni primenom Zakona o prevozu putnika u drumskom saobraćaju, odnosno time što inspekcija i Komunalna milicija navodno ne sklanjaju sa ulica nelegalne prevoznike i ne kažnjavaju ih, sa dva protesta blokirali su širi centar Beograda i primorali građane na pešačenje, kašnjenje i maltretiranje od 12.00 do 16.00. Protestne vožnje i blokada Nemanjine i Kneza Miloša od 13.00 do 15.00 trajaće do petka. (...) Od sledeće nedelje najavljuju blokade tokom saobraćajnih špiceva. Sedmicu nakon toga, jedna grupa taksista će zaustaviti saobraćaj u prepodnevnom, a druga u popodnevnom špicu, odnosno od 7.00 do 10.00 i od 13.00 do 17.00 časova.

U ovom prvom tekstu o protestima taksista, koje su *Novosti* objavile, započinje se *in medias res*. Naime, ako se prate prethodni onlajn brojevi ovih novina, praktično nije bilo ni vesti kojom se najavljuje mogući protest taksista, međutim, prvog dana protesta naslov koji govori o ovom događaju već je prilično dramatičan: upotrebom glagola *radikalizovati* presuponira se da se neki proces već odvija (iako je to bilo prvo okupljanje) i implicira se da će protest dobiti na intenzitetu i stvoriti još veće probleme. Pitanje je kome i na koji način? Verovatno običnim građanima, budući da je u tekstu navedeno kako će „blokada biti dvokratna”. Treba reći da se u tekstu nalaze razlozi za „nezadovoljstvo” taksista, tj. navodi se zbog čega su se odlučili za protest, pri čemu prvo nije identifikovan akter kauzator (zahvaljujući nominalizaciji – „nezadovoljni primenom...”) koji ne primenjuje Zakon o prevozu putnika u drumskom saobraćaju, da bi potom bio iskazan funkcionalnom metonimijskom identifikacijom – „inspekcija/komunalna milicija koja – navodno – ne sklanja s ulica nelegalne prevoznike”. Kako je reč o protestima i protestovanju, koje je uvek, kako je gore rečeno, usmereno protiv nekoga/nečega zbog određenih neslaganja, iznenađuje da se o tome malo ili nimalo (kako ćemo videti) piše u prvom članku (ali i potonjim izveštajima). Drugim rečima, najčešće su potpuno elidirani, tj. potisnuti neki od aktera koji su veoma važni kad je reč o radnji i okviru protestovanja.

Ključni elementi, tako, u prvom tekstu koji se bavi protestom taksista ne čine razlozi koji su doveli do samog protesta, nego su to, naprotiv, lekseme koje imenuju procese – a ujedno predstavljaju perspektivu iz koje se posmatra protest i pomoću kojih će se uokviravati protest – glagol i glagolska imenica (propraćena bitnim pridevskim determinatorom): TAKSISTI *su* u ponedeljak sa više od 2.000 vozila *onesposobili* prestonicu za *normalno funkcionisanje*!

U RSJ (2007) gl. *onesposobiti* definiše se na sledeći način: „(nekoga) učiniti nesposobnim (za rad, za normalno obavljanje poslova)”. Taksisti su, u članku, postavljeni u poziciju agentivnog aktera (u funkciji subjekta), njihovo sredstvo za rad (vozila) postalo je sada instrument u službi protesta i proizvođenja „disfunkcionalnog efekta”, dok je trpilac takve radnje – prestonica, preko koje se metonimijski

identifikuju njeni građani/stanovnici, koji bi u njoj trebalo da rade, tj. „normalno funkcionišu”. No, taksisti su svojim postupanjem stvorili nenormalnu situaciju. Semantika okvira protesta potisnuta je drugim okvirom aktiviranim gl. *onesposobiti*, koji sada služi za određenje inicijalnog načina uokviravanja ovog događaja, što bi se bipropozicionalno/bisituativno ovako dalo odrediti:

neko_{SupraAg1} čini_{pred1-kauz} nešto čime onemogućava drugog_{SubAg2} da čini što bi inače
(normalno) činio_{nerealiz. pred2*}¹⁰

Prema tome, formira se okvir sputavanja/onemogućavanja gde Ag₁ (taksisti) postupa tako da pac/subAg₂ (građani) ne radi ono što bi uobičajeno radio. Ta vrsta nadređenosti taksista kao Ag₁ nad svima ostalima (građanima/stanovnicima) kao pac/subAg₂ očita je i u nastavku teksta, što se iskazuje opšteprinudnim gl. *primorati*:¹¹ / Taksisti su/ primorali građane na pešačenje, kašnjenje i maltretiranje.

U ovom primeru ta vrsta opresije koju taksisti čine prema građanima posebno je vidljiva iz upotrebe glagolskih imenica što kondenzuju kauzirane predikacije kojima se denotira šta građani sada preživljavaju (umesto onoga što bi bilo normalno): oni sada moraju da pešače, pa zbog toga kasne, a sve je zapravo veliko maltretiranje, odnosno građani su primorani na pešačenje (umesto vožnje), što rezultira njihovim kašnjenjem, a sve se to može opisati kao – maltretiranje. U ovakvom uokviravanju malo šta je ostalo od izvornog okvira protesta, još izrazitija je supresija odnosno, ekskluzija drugih aktera (onih koji bi, barem po shvatanju taksista, bili uzročnici dešavanja), dok se u dve glavne uloge javljaju taksisti i građani, s bitno različitim, tj. asimetričnim stepenom agentivnosti.

Drugačija perspektiva u odnosu na dešavanja može se videti isključivo u delovima novinskog članka kada se citiraju i parafraziraju sami akteri događaja (taksisti), kada se opet javlja (na početku) pomenuti treći akter (Saobraćajna inspekcija i komunalna milicija), drugde u članku/člancima inače potpuno isključen:

[Vn01] Najveći krivci za ovu anarhiju su Saobraćajna inspekcija i komunalna milicija. Ove institucije uporno odbijaju da sprovode Zakon, dok učestalo kontrolišu i kažnjavaju regularne taksiste. Ovaj protest je upozorenje pred radikalizaciju – navode predstavnici „Bunta“.

I još jedan okvir se (pored pomenutog vezanog za onesposobljavanje/sputavanje) realizuje u prvom članku o protestu – to je konfliktni ili konfrontativni okvir između građana i taksista:

[Vn01] Između besnih građana [i taksista], koji su kasnili na posao i u školu, izbijale su povremeno čarke. Jedna takva dogodila se na raskrsnici Starine Novaka i Ilije Garašanina. Ipak, većih incidenata nije bilo.

¹⁰ Simboli i skraćenice: SupraAg1 – agens nadređene predikacije (ovde radnje sputavanja), SubAg2 – agens podređene predikacije (one koja je onemogućena/sputana), Pac-SubAg2 – odnosi se na istog aktera kao i prethodna oznaka (SubAg2), ali naglašava da je taj akter trpilac radnje nadređene predikacije, pred1-kauz. – prva predikacija, ona koja je kauzirajuća (ovde iskazana gl. *onesposobiti*), nerealiz. pred2 – druga predikacija, ona koju je drugi akter (SubAg2) onemogućen da izvrši.

¹¹ Više o ovim glagolima i kauzativno-manipulativnom konceptu, te njegovoj realizaciji u srpskom jeziku v. monografiju M. Alanovića (2011).

U pomenutom primeru nije navedeno ko je inicirao „čarke”: upotrebom glagola „izbijati” sa nominalnim izrazom „čarke” u subjekatskoj poziciji ne identifikuju se agensi, koji su tematizovani predložko-padežnom konstrukcijom u inicijalnoj rečeničnoj poziciji („između besnih građana i taksista”), pri čemu nije utvrđen „pokretač”, tj. inicijator prepirki i svađe.

Ovaj se konfrontativni okvir pojavljuje i u petom tekstu o protestima u Beogradu, ovog puta u samom naslovu članka posvećenog ovom događaju:

[Vn05] Koškanje taksista i nezadovoljnih građana

Poput prethodnog primera i ovde je, zahvaljujući nominalizaciji (deverbativ „koškanje”), izbegnuto direktno pripisivanje odgovornosti za otpočinjanje svađe i prepirke, konstatuje se jedino ko u tom preganjanju učestvuje, uz ponovnu kvalifikaciju samo jednog od učesnika, građana – dok su u prvom slučaju bili „besni”, sada su građani „nezadovoljni”.

U jednom drugom izveštaju ne insistira se na kauzativnom okviru koji građane postavlja u poziciju trpilaca a taksiste u opresore, nego se samo naglašava protestni karakter njihovog okupljanja:

[Vn02] Taksisti su održali protest u Beogradu, drugi po redu. Oni su se najpre okupili na četiri lokacije, odakle su krenuli ka centru Beograda, a to su Obrenovački put na Čukarici, Blok 70 na Novom Beogradu, kod Pionira na Paliluli i u Kumodraškoj na Voždovcu. U 13 sati su krenule protestne vožnje ka centru grada, a taksisti su se okupili u Nemanjinoj, kod zgrade Vlade, a blokada saobraćaja okončana je oko 15 sati. Protestne vožnje išle su preko prometnih saobraćajnica kao što su Autokomanda, Slavija, Bulevar Mihajla Pupina, Brankov most, Terazije, pored Beogradskog sajma, pa u Kneza Miloša, Nemanjinu, Takovsku... Kretali su se u četiri pravca (...).

Bez upućivanja protiv koga/čega se protestuje, odnosno potiskivanjem razloga protesta, konstatuje se kako su „taksisti održali protest”, tj. gde su se okupili („u Nemanjinoj”) i kuda su se kretali, u koja četiri pravca su „išle protestne vožnje”. Tek se jednom spominje da je postojala „blokada saobraćaja”, bez dodatnih kvalifikacija.

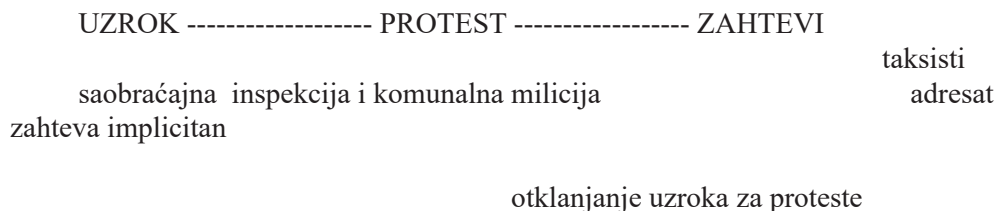
I u narednih nekoliko dana izveštavanje o ovom događaju svodi se na konstataciju da se protesti odvijaju i nastavljaju:

[Vn06] UKOLIKO im ne budu ispunjeni zahtevi, taksisti će sledeće nedelje da protestuju u popodnevnom špicu i uvešće još dva pravca, trase, iz kojih će ići ka centru Beograda. Do kraja nedelje protesti se neće radikalno menjati, ostaće u suštini iste trase i satnica kojima će ići ka zgradi Vlade i Nemanjinoj. Dogovoreno je da svi taksi prevoznici koji imaju aplikacije dobiju i panik taster koji će da koriste kada budu ugroženi.

Ovo je saopšteno ispred zgrade Vlade Srbije, gde su se okupili taksisti nastavljajući tako proteste koje su započeli prošle nedelje.

Konstatovano je (u tački 2.1) kako bi izgledao filmorovski protestni okvir, odn. šta se sve uključuje u njega: pored same radnje, otvara se mesto za onoga ko protestuje i za ono (ili onoga) protiv čega (ili koga) se protestuje, drugim rečima, što je uzrok protesta. U prethodnom primeru, vidi se ko je agens, ali je kauzator, odn. uzročnik koji je uopšte i doveo do protesta – neiskazan. Istina je, međutim, da

navedeni deo članka nudi složeniju sliku onoga što se zbiva: u kondicionalnoj klauzi pominje se da taksisti traže da im budu ispunjeni zahtevi, u suprotnom nastavljaju proteste. Tako dobijamo sledeću shemu:

Taksisti su (u primeru [Vn06]) u poziciji vršioca (i adresanta) dve rečenične predikacije – protestne i one kojom se nešto zahteva – čini se kao da su jedino oni delatni u čitavoj situaciji, premda su zahtevi usmereni ka otklanjanju uzroka koji je i doveo do protesta. Ipak, oni koji su uzročnici i oni kojima su zahtevi upućeni ostaju neimenovani (zbog pasivne konstrukcije), pa je jedino iz konteksta i mesta održavanja protesta (zgrada Vlade i Nemanjina) jasno ko bi trebalo da bude adresat ispostavljenih zahteva, dok se isključivo iz ranije objavljenih članaka može (pokušati) utvrditi ko je uzročnik i šta je dovelo do protesta uopšte (nepostupanje inspekcije i komunalne milicije shodno Zakonu).

S proticanjem vremena okvir koji je podrazumevao kao glavne aktere (samo) taksiste kao agense i proces koji vrše („protestovanje”) još je ređi, što najbolje ilustruje sledeći naslov i lid (sedmog dana protesta):

[Vn07] BLOKADA TAKSISTA: Prestanite da maltretirate građane Srbije
(...) Rešenje se, međutim, ne nazire, pa će se blokade nastaviti.

BEOGRADSKI taksisti i u utorak su, sedmi dan zaredom, nastavili da blokiraju prestoničke ulice, pa su svi koji u vremena protesta moraju da stignu na posao, školu ili kod lekara, praktično ponovo bili pretvoreni u taoce prevoznika. Tako će, najverovatnije, biti i narednih dana, jer se beogradskim kolegama polako pridružuju novosadski i taksisti u Nišu, a, prema nekim najavama, taksisti iz cele Srbije od ponedeljka će doći u Beograd da podrže zahteve taksista.

Širi centar grada u utorak je bio paralisano od 13 do 15 časova, a saobraćaj je normalizovan tek uveče. Rešenje se, međutim, ne nazire, pa će se blokade nastaviti.

Taksisti se opet postavljaju u agentivnu ulogu, ali ne unutar pomenutog protestnog okvira nego još jedanput unutar opresivnog okvira koji podrazumeva, na jednoj strani, opresora/siledžiju/nasilnika/grubijana i, na drugoj strani, žrtvu takvog nasilničkog/napasničkog ponašanja – „obične građane”.¹² Direktni apel je upućen taksistima: „prestanite da maltretirate građane Srbije!” A prilično je jasan i okvir maltretiranja, koji uključuje oba relevantna aktera: taksisti i građani Srbije,

¹² Ovde se termin opresivni (ili opresivno-inhibitorni) okvir (u smislu da se pod njime podrazumeva slika u kojoj jedan akter tlači, pristiska, tiranizira drugog aktera) koristi kao generički, tj. hiperonimski naziv za one, specifičnije okvire registrovane u člancima, kakav je okvir onesposobljavanja/onemogućivanja, zatim maltretiranja, pretvaranja nekog u taoce i sl.

vršio i trpio, subjekti i objekti procesa maltretiranja. Na ovakav okvir, prizvan glagolom *maltretirati*, skladno se naslanja i sledeći, inače veoma čest (i već pomenut) sputavajući/inhibirajući okvir, prisutan u gotovo svim analiziranim novinskim člancima, ostvaren ovde pomoću glagola *blokirati*:

[Vn07] BEOGRADSKI taksisti i u utorak su, sedmi dan zaredom, nastavili da blokiraju prestoničke ulice (...).

Ovog puta drugo mesto koje otvara gl. *blokirati* popunjeno je imeničkom frazom koja denotira nešto neživo (ulice), ali se metonimijskom transpozicijom i ovde može pretpostaviti da se blokada ne odnosi samo na ulicu nego zapravo na one koji se kreću ulicom (bilo peške bilo vozilima) – dakle opet na građane. U istom tonu će se nastaviti i izveštavanje u narednim člancima:

[Vn07] Taksisti ponovo zaustavili grad
Beogradski taksisti blokirali su danas, osmi dan, ulice prestonice, nastavljajući pritisak da se ispune njihovi zahtevi, odnosno ukine aplikacija „CarGo“.

(...)

Saobraćaj u širem centru prestonice bio je paralisiran, gradski prevoz se otežano odvijao, tako da su građani bili prinuđeni da i danas, kao i prethodnih sedam dana, pešače do posla, škole, lekara... I turisti koji grad razgledaju iz otvorenog autobusa bili su u nemilosti taksista.

Jedina novina je što se sada u poziciji trpilaca ne nalaze više samo građani Srbije nego i turisti koji „su bili u nemilosti taksista“. Implicitna kvalifikacija taksista kao agensa radnje maltretiranja sada je dobila svoju potvrdu, jer se pokazuje da oni nemaju milosti ni prema kome.

U tom okviru prizvanom leksemom *maltretirati*, posebno se ističe još jedna reč: *taoci*. Građani ne samo da su maltretirani nego su oni zapravo taoci taksista:

[Vn07] (...) svi koji u vreme protesta moraju da stignu na posao, školu ili kod lekara, praktično su pretvoreni u *taoce* prevoznika.

Određujući građane preko odredišta (zaposleni, učenici, bolesni) ukazuje se na to da prevoznici nemaju obzira ni prema kome, da njihovo delanje izrazito negativno utiče na različite (a zapravo na sve) grupe stanovništva. Iako nije okvir uveden glagolom, imenica u predložkom akuzativu indirektnog objekta (a generativno posmatrano leksičko jezgro / imenski predikativ dubinskog predikata: *pretvoreni u taoce* ← *postali su taoci*) jasno signalizira kakvo je stanje: jer, *talac* jeste (prema RSJ 2007) „osoba čijim se životom jemči ispunjenje neke obaveze ili iznuđuje postizanje kakvog cilja“. I mada nije reč o ugrožavanju života, drastična slika se formira pred čitaocima dnevnih novina: taksisti svojim postupcima pretvaraju građane u instrument za potkusurivanje s nadležnima.

2.3. U *Politikinom* izveštavanju nema većih razlika ili alternativnih okvira spram onoga što se moglo pročitati u *Novostima*. Evo jednog primera:

[Pol01] Kao i juče, zatvoreni su bili potezi oko Trga Nikole Pašića ka Dečanskoj i Terazijском tunelu, Takovska ulica od Glavne pošte ka Cvijićevoj, ulica Kneza

Miloša, kao i Nemanjina od Slavije do Savskog trga, a taksisti su ponovo napravili „čep” na raskrsnici ulica Kneza Miloša i Nemanjine.

Zbog blokiranih ulica i paralisanog gradskog prevoza, veliki broj Beograđana pokušavao je peške da dođe do odredišta, a nemali broj na taj način je prelazio i mostove iz Novog Beograda u stari deo grada i obratno.

Da se i ovde koristi okvir blokiranja, odn. onemogućavanja (slobodnog) kretanja, vidi se i po upotrebi kolokacije „napraviti čep”, gde se za takvu radnju (njenog prouzrokovača) vezuju taksisti kao agentivni participanti. Takva se slika dobija i u narednim rečenicama zbog upotrebe odgovarajućih pasivnih participa glagola *blokirati* i *paralisati*: „zbog blokiranih ulica i paralisanog gradskog prevoza”, gde odgovornost za takvu situaciju nije eksplicitno u datoj rečeničnoj konfiguraciji naznačena, ali je iz prethodnog konteksta jasno na kome leži krivica za blokiranje i paralisanje grada.

I drugi (pod)tipovi (generičkog) opresivnog okvira, kakvi su se sretali (i dominirali) u *Novostima*, nalaze se i u *Politici*. O tome rečito govori sledeći naslov i tekst:

[Pol02] Građani taoci taksista

Ako se neko svojski trudi da se zameri Beograđanima to su poslednjih dana taksisti. Koliko god tvrdili da im to nije namera, ozbiljno remete svakodnevicu žitelja glavnog grada. Već tri dana u poslepodnevnim satima oni, iako ne blokiraju u potpunosti gradske ulice, ipak uspešno parališu Kneza Miloša, Nemanjinu, Slaviju, Trg Nikole Pašića, Takovsku... Iako to čine kako bi se sa taksi tržišta proterala konkurencija koju smatraju nelojalnom, jedini taoci ove blokade su Beograđani.

Ista verbalizacija i leksikalizacija, kao i u nekolikim člancima prethodno posmatranog dnevnog lista, i ovde se uočava. Opet je okidač za okvir imenica *talac* (kao leksičko jezgro redukovanog kopulativnog predikata u naslovu i, potom, u poslednjoj rečenici izdvojenog teksta) koja denotira kakvo je stanje i kako su raspoređene uloge: taksisti pokušavaju da navedu Vladu da ispune njihove zahteve koristeći se građanima kao sredstvom iznude.

I drugde u člancima ovih novina nalazimo gotovo identičan verbalni repertoar: blokiranje gradskih ulica (doduše, „ne u potpunosti”), paralisanje centralnih beogradskih ulica i sl. Da su taksisti „remetilački faktor”, eksplicitno se navodi u tekstu („remete svakodnevicu žitelja glavnog grada”), što takođe doprinosi okviru i slici koja se formira o protestu u ovim novinama.

U oštrm kontrastu s takvom slikom taksista stoje građani:

[Pol02] I juče su bezuspešno u centru čekali autobuse, trolejbuse i tramvaje. Stajališta su bila krcata izmučenim putnicima. (...) Kao i pešaci, koji sve više gundaju na ovakvo ponašanje taksista, ni vozači nisu mnogo bolje volje. (...) Koliko građani trpe zbog nezadovoljstva taksi esnafa, i dalje ubedljivo najbolje svedoči Trg Nikole Pašića (...).

Na navedeno se skreće pažnja kako procesima koji se pripisuju građanima kao akterima, tako i kvalifikacijom, odnosno njihovom determinacijom: npr. „*bezuspešno čekaju* autobuse, trolejbuse...”; „*stajališta su krcata izmučenim putnicima...*”; „*građani trpe zbog nezadovoljstva taksi esnafa...*”

Nešto drugačiji okvir prepoznaje se u sledećem članku:

[Pol04] Taksisti jači od države

Zašto su vlada, Grad Beograd i MUP dozvolili višednevni haos na beogradskim ulicama

Taksisti usred radnog dana blokiraju grad, a nadležna ministarstva, grad i policija ništa ne preduzimaju da pomognu Beograđanima, koji su sve to trpeli i juče, četvrti dan zaredom. Rešenja niko ne predlaže, a ministri se oglašavaju u medijima, ali samo da bi odgovornost prebacili jedni sa drugih. (...)

Tek posle dva dana nesnosne gužve i haosa koje stvaraju taksisti Ružić im je poručio da se njegovo ministarstvo ne bavi registracijom udruženja, već da je to zadatak Agencije za privredne registre, ali da je vlada spremna za razgovor na tu temu.

Uvođenjem novih aktera – Vlade, Grada Beograda i MUP-a – uz već poznate (taksiste, građane), stvari se dodatno intenziviraju, jer se taksisti predstavljaju jačim od države, iako to ne bi smeo biti slučaj. Kritika je sada usmerena ne samo ka taksistima nego i ka državnim organima koji su dopustili, umesto da spreče, da se stvaraju „nesnosne gužve i haos”. A građani su opet pasivni učesnici u događajima, koji čekaju pomoć dok „grad i policija ništa ne preduzimaju da im pomognu”.

2.4. Kako se o protestima pisalo u dnevnom listu *Danas*? Prvo, treba napomenuti da je u ovom dnevnom listu objavljeno manje tekstova o protestu taksista nego u drugim dvama posmatranim listovima, pa je i korpus u slučaju lista *Danas* nešto manjeg obima u odnosu na korpuse iz *Novosti* i *Politike*.

[Dan01] Taksisti počeli svakodnevne proteste

Traže da država kazni one koji, kako kažu, nezakonito posluju i bave se taksi prevozom preko aplikacija.

Predsednik Udruženja taksista Srbije Aleksandar Bijelić kaže za *Danas* da traže zabranu za sve one koji prevoze putnike a nisu usklađeni sa zakonom.

Taksisti su danas na ulici ostali do 15 časova, sutra se protest nastavlja istim tempom.

U tekstovima davnog lista *Danas* zbivanja na beogradskim ulicama dobijaju, ako se može tako reći, očekivani protestni okvir: to je protest usmeren prema onima, kako se u članku navodi, koji „nezakonito posluju”. U fokus je postavljen, dakle, protest i istaknuti su razlozi za njegovo pokretanje. Da li i kakve posledice po građane ima sam protest – nije ovde navedeno. Čak se, u prvom tekstu, ne navodi blokada ulica, nego se samo konstatuje kako su „taksisti ostali na ulici do 15h”. Upotrebom glagola *ostati* okvir se svodi samo na jednog učesnika, onoga u subjekatskoj poziciji (taksiste), budući da je glagol neprelazan, jednoaktantni, tj. ne otvara mesto za druge učesnike. Istina, podrazumevana je sintaksička (i semantička) pozicija za spacijalnu dopunu (na ulici), ali se bilo kakva usmerenost prema drugim učesnicima, njihovo ometanje ili uskraćivanje slobode kretanja, ovim okvirom/rečeničnom konfiguracijom ni ne nagoveštava. Takav se okvir ponavlja i u narednim tekstovima:

[Dan03] U ponedeljak ponovo protesti taksista

Organizatori protesta poručuju da će taksisti na ulicama biti sve dok im država ne ispuni zahtev – a to je, kako navode, da počne da se primenjuje Zakon o prevozu

putnika, kako bi se zabranio rad, kako kažu, nelegalnim prevoznicima koji posluju uz pomoć aplikacije.

Taksisti sutra u protestu od 14 do 17, Gazela neće biti blokirana

Kako je protest odmicao (a broj tekstova o njima rastao), počeli su se javljati i okviri koji su dominirali u *Novostima* i *Politici*, aktivirani istim ili sličnim leksemama. Dakle, i ovde se pojavljuje okvir blokiranja, ali se ne ističu građani koji su sputani u kretanju, nego se izrazito naglašavaju ulice i saobraćajnice koje su blokirane (ili zatvorene):

[Dan06] Prema najavi taksista, situacija na ulicama Beograda danas će biti slična jučerašnjoj, pošto će protesti biti nastavljeni po „radikalizovanim metodama”, u vreme kada počinje poslepodnevni špic, od 14.00 do 17.00.

Kolona automobila sa novobeogradske strane će se prvo sliti na Gazelu, dok će druga potpuno blokirati Slaviju, ali i sve saobraćajnice u krugu od barem jednog kilometra. To znači da će pored uobičajenih lokacija koje će biti zatvorene, poput Trga Nikole Pašića, Ulice kneza Miloša, Takovske, poteza od Slavije do Savskog trga, dela Bulevara kralja Aleksandra, saobraćaj biti potpuno paralisano u Bulevaru oslobođenja, Makenzijevoj, Beogradskoj, Kralja Milana i ostalim saobraćajnicama koje vode od Slavije u različite delove grada.

U [Dan06] uočava se deagentizovana rečenica „protesti će biti nastavljeni”, gde se u subjekatskoj poziciji, formalno gledano, nalazi imenica *protesti* uz fazni glagol *nastaviti* u pasivnom participu. A fazni glagoli, budući su nepotpunog značenja, zahtevaju dopunu, pri čemu je, u primeru, dopuna faznog glagola upravo realizovana na subjekatskoj poziciji. Drugim rečima, moglo se reći da „će se nastaviti s protestima” (ili „nastaviće se da se protestuje”), te samo kontekst može pružiti odgovor na pitanje o vršiocu tog procesa. Konačno, na samom kraju, registruje se i okvir blokiranja (koje se odnosi na ulice i trgove) i, njemu ekvivalentan, okvir paralisanja (odnosi se na saobraćaj).

3. Zaključak

Iz analize se može ustanoviti koji su se to površinski okviri (prema Lakoffovoj terminologiji) javljali u novinskim izveštajima o protestima. Ako se ovi površinski okviri povežu s entmanovski shvaćenim medijskim okvirima, onda se može konstatovati kako različiti mediji, odnosno dnevni listovi sugerišu i različito sagledavanje reprezentovanog problema, tj. različito uokviruju protest, ali i da imaju, isto tako, i zajedničkih crta. Uostalom, kako pisati o dvonedeljnim svakodnevnim protestima? Da li je zaista moguće svaki put ponavljati istu priču, navoditi iste razloge koji su doveli do protesta, zar je moguće izbeći izveštavanje o onome što se iz dana u dan zbivalo na ulicama? Naravno da je odgovor negativan. Tako se pokazalo da su u *Novostima* dominirali opresivno-inhibitorni (onesposobljavanje građana, maltretiranje, pretvaranje stanovnika u taoce, blokiranje i sl.) i konfliktni/konfrontativni okviri (konflikti taksista sa sugrađanima i sl.), dakle tematizovano

je kako delovanje taksista utiče na svakodnevicu (većine) Beograđana. Stoga su i građani dobili važno mesto u izveštajima, po pravilu u pacijativnoj ulozi, kao akteri koji izrazito trpe zbog protesta. Iz ovoga se može sugerirati zaključak kako je u *Novostima* češće nego drugde, zahvaljujući takvim delegitimišućim okvirima, negativno evaluiran protest. U *Politici* je bilo i takvih (pre svega, opresivno-inhibitornih) okvira, ali i onih koji su postavljali u prvi plan same proteste i razloge za njih, pa se čak i problematizovalo pitanje odgovornosti/nereagovanja države zbog blokiranja ulica, paralisanja saobraćaja, „stvaranja haosa”. Iako se i u ovim izveštajima oseća delegitimizacija protesta, pokazano je više razumevanja za njih (navođenjem razloga za protestovanje), a ukazano je i na propuste državnih organa. Naposljetku, u dnevnim novinama *Danas*, češće nego u prethodna dva lista, figurirao je sam okvir protesta, uz često upadljivu supresiju drugog participanta – građana (kao trpilaca zbog delovanja taksista), dakle, reč je o nekoj vrsti legitimizacije protesta (afirmativni okvir), ali uz, docnije, prisutne i inhibitorne okvire blokiranja/paralisanja (koji se očito svugde pojavljuju i zajednički su svim trima listovima).

Literatura

- Alanović, M. (2011). *Kauzativnost – manipulativnost: od koncepta ka formi*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Barsalou, L. (1992). Frames, concepts, and conceptual fields. In: A. Lehrer, E. Feder Kittay (eds.), *Frames, fields, and contrasts* (pp. 21–74). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cappella, J. N., & Jamieson, K. H. (1996). News frames, political cynicism, and media cynicism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 546, 71–84.
- De Vreese, C., & Peter, J., & Semetko, H. (2001). Framing Politics at the Launch of the Euro: A Cross-National Comparative Study of Frames in the News. *Political Communication*, 18/2, 107–122.
- Entman, R. M. (1993). Framing: toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43/4, 51–58.
- Fillmore, C. (1977). Scenes-and-frames semantics. In: A. Zampolli (ed.), *Linguistic Structures Processing* (pp. 55–79). North Holland.
- Gamson, W., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95, 1–37.
- Gitlin, T. (1980). *The whole world is watching*. Berkeley: UCP.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Lakoff, G. (2004). *Don't Think of an Elephant! Know your values and frame the debate*. Vermont: White River Junction, Chelsea Green Publishing.
- Lakoff, G. (2006). *Thinking Points: Communicating Our American Values and Vision*. New York: Ferrar, Straus and Giroux.

- Löbner, S. (2014). Evidence for Frames from Human Language. In: T. Gamerschlag et al. (eds.), *Frames and Concept Types* (pp. 23–67). Dordrecht: Springer.
- RSJ (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad : Matica srpska.
- Semetko, H., & Valkenburg, P. (2000). Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News. *Journal of Communication*, 50/2, 93–109.
- Tankard, J. 2001. The empirical approach to the study of media framing. In: S. Reese et al. (eds.), *Framing public life* (pp. 95–106). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Strahinja Stepanov

ON THE ALTERNATIVE FRAMING OF EVENTS IN NEWSPAPERS

Summary

In this paper the author combines two frame theories – framing in communicology (media studies) and (Fillmore’s) frame semantics – in order to show how one event – the protest of taxi drivers in the autumn of 2019 – is alternatively portrayed and written about in three different daily newspapers. From the undertaken analysis, it can be established which surface frameworks (Lakoff’s term) appeared in newspaper reports on the protests. If these surface frameworks are connected with Entman’s understanding of media frames and framing, then it can be stated that different media, i.e. dailies, also suggest different views of the represented event, i.e. they frame the protest differently, but they also contain some common features. After all, how does one write about a two-week taxi drivers’ protest? Is it really possible to repeat the same story every time, to state the same reasons that led to the protest, is it possible to avoid reporting on what was happening on the streets day by day? Of course, the answer is *no*. Thus, it was shown that in the *Novosti* daily paper oppressive-inhibitory frames (disenfranchisement of citizens, harassment, turning citizens into “hostages”, conflicts with fellow citizens, etc.) were dominant. In this newspaper the effects of the taxi drivers’ protest on the everyday life of (most) Belgradians were the focus of attention. Therefore, the citizens were given an important place in the reports, with the thematic role of patients in the texts or actors who suffer because of the protests. From this it can be concluded that in *Novosti*, more often than in other papers, owing to such delegitimizing framing, the protest was evaluated negatively. There were similar or identical frames in *Politika* as well, but also those frames that put the protests in the foreground and the reasons that led to them, and even the issue of responsibility / non-reaction of the state was recognized. Although delegitimization was evident here too, more understanding was shown for the protests (i.e. reasons for protesting), and the oversights and inadequate handling of the situation by the institutions were also pointed out. Finally, in the daily newspaper *Danas*, more often than in the two aforementioned newspapers, the protest frame itself appeared, with the conspicuous absence / suppression of the second participant – citizens (as victims of the taxi drivers’ protests), therefore, in a way, legitimizing the protests (affirmative framing), but also, in later reporting, with some types of inhibitory frames (which apparently appear in all three newspapers).

straxstepanov@yahoo.com

АЛТЕРНАТИВНА МЕДИЈСКА СЛИКА СТВАРНОСТИ: ИЗВЈЕШТАВАЊЕ О ПАНДЕМИЈИ ВИРУСА КОРОНА

Сажетак: Феномен алтернативног посматрали смо у складу с поставкама посткласичне наратологије, теорије могућих свјетова и теорије контрафактивности, гдје се алтернативно схвата као она друга могућност која остаје у сфери виртуелног, као оно потенцијално које није актуализовано. Предмет рада јесте бављење специфичностима које се тичу језичког уобличавања неактуализованих аспеката стварности у медијима у оним случајевима када такви искази погодују конструисању ширих наратива пријетње и надлазеће или могуће опасности, као што је случај с примјерима извјештавања о ширењима болести (наративи избијања заразе / епидемије / пандемије), масовним убиствима, разним природним катастрофама. За потребе овог рада, анализирали смо низ текстова објављених у дневним новинама, као и на различитим порталима који тематизују питања у вези с пандемијом вируса корона. Циљ рада је показати да ли се креирање алтернативних слика стварности јавља у медијском извјештавању о пандемији, те указати на основне механизме и лингвистичке маркере које можемо препознати у случајевима када се управо оно виртуелно, као својеврсна алтернативна, неактуелизована стварност, користи као средство конструисања оваквих наратива.

Кључне речи: алтернативно, анализа дискурса, контрафактивност, критичка анализа дискурса, медијски дискурс.

1. Увод

Сложеност појма *алтернативности*, који је уједно и један од кључних појмова овог рада, огледа се, између осталог, и у томе што може бити сагледан и протумачен на више начина. На првом мјесту, ријеч је о појму који се у рјечничкој литератури дефинише као онај „који је у вези са алтернативом, који допушта једну од двеју могућности“, при чему се под алтернативом подразумева „нужност пристајања уз једну од две могућности“ (РМС 1967: 70–71). За потребе овог рада, појам алтернативности схваћен је као она друга могућност која остаје у сфери виртуелног, као оно потенцијално које није актуализовано, тј. није реализовано. Прецизније, алтернативно се у овом случају посматра у

складу са концептом теорије могућих свјетова заснованом на увјерењу да би ствари могле бити другачије у односу на тренутно стање. Из такве претпоставке уједно произилази и разликовање једног *актуалног свијета* (actual world) и више *неактуалних или алтернативних могућих свјетова* (nonactual, alternate possible worlds). Алтернативно се, дакле, односи на оне сегменте исказа који су присутни у самом тексту (уколико говоримо о писаној форми), али нису реализовани на плану свијета или стварности на коју тај текст упућује, био то свијет приче у књижевноумјетничким текстовима или оно што можемо именовати и одредити као објективну стварност нпр. у публицистичким.

Кад је ријеч о предмету и циљевима истраживања, на првом мјесту треба издвојити уочавање специфичности које се тичу језичког уобличења неактуализованих аспеката стварности у медијима, и то у случајевима када ти искази служе конструисању наратива пријетње и надлазеће или могуће опасности (гдје бисмо могли сврстати случајеве ширења болести – нпр. наративи избијања и ширења заразе, епидемије или пандемије, случајеве природних катастрофа, терористичких напада, масовних убистава итд.). Анализа је базирана на текстовима који су објављивани у дневним новинама, као и на порталима, а који тематизују питања у вези с пандемијом вируса корона. Такође, у обзир су узете и доступне анализе извјештавања медија о овом питању. Основни циљ рада јесте долазак до одговора на нека од сљедећих питања – посеже ли се за креирањем алтернативног као могућег али нереализованог у извјештавању о пандемији, која је функција алтернативног у оваквим исказима, у којим ситуацијама се уопште посеже за алтернативним и с којом намјером, којим језичким средствима се креирају овакви сегменти медијских текстова.

С обзиром на то да смо као предмет анализе издвојили оне сегменте медијског дискурса које можемо објединити под појмом наратива епидемије или пандемије, у наставку ћемо се прво позабавати тиме шта они заправо представљају и које су им главне одлике.

2. Медији и наратив епидемије / пандемије

Улога коју медији имају кад је ријеч о извјештавању у периоду пандемије вишеструка је и подразумијева однос који се успоставља и даље развија на релацији здравствене институције – власт – становништво, а тај је однос уједно заснован на информисању, али и савјетовању и упућивању, а у неким случајевима и у креирању одређене слике стварности или чак директном утицају на понашање прималаца поруке.¹ Праћење тока и озбиљности ситуације, преношење најважнијих одлука власти или препорука здравствених институција

¹ Као илустрација овог посљедњег може послужити примјер истраживања у Уједињеном Краљевству у оквиру којег су постављени сензори у тоалетима како би се пратило стање прања руку међу становништвом. Резултати истраживања из 2009/10. показали су како је прање руку постајало знатно учесталије како су медији чешће извјештавали о овом чину као једном од видова препорученог понашања у циљу избјегавања заразе (Davis 2017).

и њихових представника, указивање на мјере заштите и потенцијалне коракe превенције заразе, као и на могуће облике ризичног понашања само су неке од тема које се манифестују у различитим жанровима и формама медијског извјештавања. Продукција тих различитих видова медијског извјештавања одвија се углавном неким устаљеним и систематизованим током, уз могућност појаве варијација у зависности од различитих спољашњих или унутрашњих фактора, попут фазе епидемије или пандемије, озбиљности ситуације, фактора ризика, жанровских одлика одабране форме и слично.

Управо због те својеврсне шаблонизације исказа на плану структуре и избора конкретних јединица и поступака, у литератури се говори о наративима избијања заразе, епидемије или пандемије (Davis 2017, Gerlach 2016, Mairal 2011, Wald 2008).² Почетак извјештавања углавном одговара стандардном наративу избијања заразе (*outbreak narrative*), базираном на повезивању проблема са оним што се означава као примитивни начин живота и с неодговарајућом хуманитарном помоћи, међутим уколико пређе у наратив епидемије или пандемије, онда се пажња преусмјерава ка ширим питањима биосигурности (Gerlach 2016: 611). Овакви наративи не тичу се искључиво медијског дискурса, њих одликује трансмедијалност, па се, тако, могу пронаћи у различитим сферама – у религијским текстовима и митовима, књижевноумјетничким дјелима различитих периода и жанрова, видео-играма, филмовима, серијама (Gerlach 2016: 621, Wald 2008)... Неке од главних одлика текстова овог типа јесу њихова публицистичка природа (и у случајевима литерарних остварења), зарад постизања што већег степена увјерљивости, референце научног типа, упућивање на прошле сличне ситуације, које често служе и као вид упозорења.

Сва ова својства наратива заразе, епидемије или пандемије истовремено их повезују и са тзв. наративом ризика,³ чије су главне одлике конституисање одређеног шаблона који уједно омогућава људима који немају много знања о феномену о којем се пише да га у некој мјери боље схвате, уз битну напомену да знање до којег се долази може али и не мора бити тачно и истинито, али је оно у шта људи почињу да вјерују, а још једна битна одлика јесте да такав наратив ризика може латентно опстајати дуго времена, а онда се, по потреби и са појавом нове ризичне ситуације, реактивирати (Mairal 2011).

Када је ријеч конкретно о журналистичком извјештавању на ову тему, у литератури се издвајају три основне фазе извјештавања о зарази или болести. Прва подразумемијева фазу тзв. оглашавања аларма, тј. почетну фазу коју карак-

² Пораст интересовања за наративе овог типа повезан је са случајевима заразе који се могу класификовати као епидемије или пандемије, као што је нпр. случај епидемије еболе 2014. године, SARS епидемија 2003, пандемија H1N1 или свињског грипа 2009/10. године, те COVID19, а посебно је, у овом контексту, значајна и појава и ширење вируса хумане имунодефицијенције средином осамдесетих година (в. Wald 2008: 2).

³ Једним од првих примјера наратива ризика сматра се Дефоова „Година куге“ (*Journal of the Plague Year*), фикционални дневник настао с циљем спречавања могуће појаве куге у Лондону 1720. године, заснован на истраживању и мемоарима о томе шта се дешавало током претходне куге 1655. године, у којем се може препознати основа наративне структуре коју и данас користе медији при извјештавању о неком ризику (Mairal 2011).

терише izvještavaње o ставкама као што су брзина ширења заразе, позиви за помоћ, људске приче из заражених подручја итд. Другу фазу чини наставак прича о ширењу заразе, али уз спекулације о потенцијалним утицајима и на друге регије поред оне изворне. Трећа је такозвана фаза кризе и заразе, усмјерена на тему инфицираности која се већ проширила те стигла и до крајева у којима се извјештава (Gerlach 2016: 613).

Структура оваквих медијских текстова има свој ослонац у фикционализованом наративима, али и низ разлика које произилазе из њихове различите природе, а такође, коријени наратива пандемије проналазе се у тзв. *пандемијској култури (pandemic culture)*, насталој као продукт свијести о глобалној повезаности и умрежености данас (Gerlach 2016: 622). Наративизација извјештавања о догађајима овог типа помаже људима, као примаоцима порука које се тим текстовима преносе, да лакше и потпуније схвате новонасталу ситуацију у којој су се нашли, а која је, у доста случајева, далеко од било чега познатог или лаког за поистовјеђивање. Такође, таква шаблонизација текстова олакшава њихову каснију поновну активацију, ако за тим буде потребе, нпр. у неким наредним сличним или поновљеним ситуацијама. С друге стране, овакви наративи могу имати и другачије посљедице у виду утицања на руте и стопу заразе, промовисање или ублажавање стигматизације одређених јединки или група популације, као и локалитета, понашања, животних стилова (Wald 2008: 3).

У контексту оваквог посматрања медијског извјештавања о ситуацијама каква је глобална, свјетска здравствена криза у виду пандемије, позабавили смо се улогом коју има креирање алтернативних слика стварности у виду инкорпорирања нереализованих потенцијалних догађаја у сам текст који се може подвести под примјер журналистичког наратива пандемије.

3. Теоријско-методолошки оквир

Уколико говоримо о теоријско-методолошким поставкама које су послужиле као база овом истраживању, потребно је споменути посткласичну наратологију, изучавања феномена контрафактивности, анализу дискурса и критичку анализу дискурса, као и прагматику биополитичке комуникације.

3.1. Достигнућа посткласичне наратологије

Посткласична наратолошка истраживања послужила су нам као почетна база за постављање теоријско-методолошког оквира овог рада, јер се у контексту ових истраживања јавља интензивно интересовање за бављење феноменом алтернативности и његовим различитим аспектима на нивоу наративног текста. С обзиром на то да посткласична наратологија, као појам који означава „савремене приступе приповедању који, полазећи од појмова формулисаних у класичној наратологији, преиспитују њихове границе, померају их и превазилазе“ (Marčetić 2018: 74), подразумејева веома широк спектар методологија и

приступа који су се развили након наратолошког заокрета, који се десио осамдесетих година двадесетог вијека, нагласили бисмо да су нам за ово истраживање првенствено били важни они посткласичнонаратолошки приступи који у центар интересовања стављају феномене виртуелности, контрафактивности, алтернативности и актуализованости, као и на њима засновано бављење могућим, алтернативним или виртуелним свјетовима.

Сам термин *могући свијет*, као важан термин за разумијевање феномена алтернативног у овом контексту, одређује се као „celovito stanje stvari; skup individuumu (ljudskih bića i predmeta, na primer) zajedno s njihovim svojstvima (uključujući i delovanja koja vrše ili situacije u koje su uključeni)”, уз напомену која се односи на схватање овог појма у контексту наратива да „priповести обухватају temporalно устројене низове станја ствари за које се држи да су актуалне/фактуалне (ono што се дешава) и да су повезани са другим станјима ствари које нису актуалне или су контрафактуалне и плод су менталне активности ликова” (Prins 2011: 108), односно у основи овог концепта налази се идеја да је стварност схваћена као универзум сачињен од мноштва различитих свјетова (Ryan 2013). Концепт могућих свјетова своје извориште има у филозофији и идеји Г. В. Лајбница о овом свијету као „најбољем од свих могућих свјетова”, а примјену је нашао у идеји вишеструких реалности у физици, познатој као концепт мултиверзума и паралелних универзума.⁴ На поље наратолошких изучавања, средином седамдесетих година двадесетог вијека, утицаји ове теорије стижу преко модалне логике и рада на семантици модалних оператора могућности, неопходности и немогућности, као и питању истинитости контрафактивних исказа, гдје се посебно истичу С. Крипке, Д. Луис, А. Плантинга и Ј. Хинтика (в. нпр. Ryan 2006: 644; Ryan 2013; Ryan, Bell 2019: 3). Допринос развоју проучавања различитих сегмената концепта могућих свјетова на плану наратолошких истраживања дали су, између осталих, и Д. Луис, Л. Долежел, Л. Ваина, У. Еко, Р. Ронен, М. Л. Рајан, а неке од области које се издвајају као оне у којима је концепт могућих свјетова нашао примјену јесу теорија и семантика фикционалности (усмјерена на питања односа између актуалног и текстуалног свијета), теорија жанра (и типологија свјетова фикције), семантика наратива (унутрашња организација наративних свјетова) и поетика постмодернизма (Ryan 1992: 528), а њима се може придружити и дигитална култура, тј. дигитални медији (Ryan, 2013; Ryan, Bell 2019).

Истраживања која су одиграла важну улогу у развоју бављења поменутиим феноменима у наратологији свакако су сљедећа: Мари-Лор Рајан и њен рад на темељима теорије могућих свјетова и достигнућа Ека, Павела и Долежела, гдје је посебно битно питање концепта наратива као виртуелне реалности,⁵ затим

⁴ О постулатима паралелних универзума, природи алтернативних простора у физици и њиховим различитим нивоима, детаљније видјети у Ryan 2006: 634–643.

⁵ Сам термин *виртуелно* објашњава се преко његове свакодневне употребе, гдје означава или нешто имагинарно или нешто што се односи на сферу рачунара, али и преко истицања три његова различита значења – (1) виртуелно као илузија, (2) виртуелно као потенцијалност и (3) виртуелно као рачунарски посредовано (Ryan 2001: 12–13).

концепт урањања, феномен интерактивности (2001), као и бављење модалном структуром наративних универзума (1985); Рут Ронен и бављење односом могућих и фикционалних свјетова (2004); Марина Гришак ова и проблематизовање односа могућег, виртуелног и хипотетичког у фикцији, на примјеру виртуелног гласа, осмишљеног по узору на виртуелни наратив Мери-Лор Рајан и заснованог на теорији актуализације Шарла Балија (Grishakova 2019); Снежана Милосављевић Милић и бављење виртуелним наративима као оним сегментима наративног свијета који су присутни у наративном тексту, али остају неактуализовани, при чему, за њихово одређење, ауторка наглашава битну улогу Марголиновог приступа наративима, који почетну тачку има у лингвистичком моделу и одређењу глаголског времена, аспекта и модалности (2016).⁶

С обзиром на то да је концепт могућих свјетова заснован на категорији модалности, што упућује на прожимање филозофско-логичких и синтаксичко-семантичких категорија и релација, важно је поменути да управо ова категорија, како ћемо видјети у наставку текста, игра кључну улогу у одређењу и објашњењу категорије контрафактивности, јер је и сама контрафактивност заправо један вид модалности.

3.2. Изучавање феномена контрафактивности

Контрафактивност обухвата различите менталне репрезентације алтернативних виђења прошлости и посљедица које из таквих алтернатива произилазе, а које могу бити изложене у виду бољих или горих верзија у односу на стварност (Roese 1997: 133–134). У складу с тим, контрафактивно мишљење подразумијева замишљање могућих, нестварних свјетова, њихово претпостављање, те самим тим представља један од видова модалног резоновања (Buljan 2017: 745). Истраживања контрафактивности дала су, а дају и даље, доста резултата на пољу наратологије,⁷ али и других области, попут логике, психологије и неуронаука,⁸ те на плану лингвистике, гдје истичемо рад Фоконијеа и Тарнера, који су се, бавећи се теоријом концептуалне интеграције и самим концептуалним блендингом, дотакли и питања конструисања иреалног, односно

⁶ Са типолошког аспекта, виртуелни облици наратива које издваја С. Милосављевић Милић обухватају периферне могуће приче (контрачињенице и хипотетичку фокализацију), наративне негације, поређења и симулиране наративе (Milosavljević Milić 2016: 42).

⁷ На плану наратологије, важно је споменути Хилари Даненберг и анализу употребе контрафактивних исказа кроз историју – у ренесансним дјелима, фикционалним аутобиографијама из 18. вијека, романима 19. и 20. вијека, научнофантастичним дјелима, као и експерименталним постмодернистичким наративима (2008: 4).

⁸ У ова истраживања можемо убројати радове усмјерене на бављење контрафактивним мишљењем и различитим елементима који утичу на његову активацију (в. Roese 1997), контрафактивним мишљењем у западној филозофији, логици и науци – у антици, код Лајбница, Хјума, Луиса, као и у кинеској традицији (Buljan 2017), неактуализованим могућностима и идентитетом елемената који припадају различитим свјетовима у модалној логици (в. Lewis 1968), резултатима експеримената и тестова (нпр. праћење покрета ока, мјерење брзине читања, ЕЕГ, фМРИ) који показују како људи разумијевају контрафактивност (Вутне, Egan 2004; Kulakova, Nieuwland 2016) и сл.

феномена контрафактивности (2002), док је фактивност као семантичка категорија, а у склопу ње стварна фактивност (или фактивност у ужем смислу), контрафактивност и нефактивност, предмет истраживања у радовима Д. Сааведре (2000).

Оваква бројност различитих научних поља у којима је присутна заинтересованост за феномен контрафактивности произилази из присутности овог феномена у разним сферама живота: свакодневном говору, процесу мишљења, књижевним наративима, производима популарне културе, разним типовима дискурса, попут политичког, публицистичког, научног... Та распрострањеност директно је повезана са разним функцијама које се овом феномену приписују, међу којима се издвајају олакшавање разумијевања узрока догађаја, улога у процесуирању учења из искуства, регулисање понашања и емоција због утицаја на осјећања кајања и олакшања, разумијевање перспектива и увјерења других (Kulakova, Nieuwland 2016: 49).

Када је ријеч о феномену контрафактивности у контексту епидемије или пандемије, важно је поменути то да контрафактуали имају важну улогу у дискусијама о каузалној анализи у склопу филозофије, здравствених и друштвених наука, поготово кад је ријеч о анализама различитих модела предвиђања развојног тока епидемије или пандемије, гдје се посебна пажња усмјерава на разликовање пројекција о томе шта би се могло десити у неком хипотетичком сценарију (који може бити контрафактиван) и прогноза о томе шта ће се заиста десити (Fuller 2021).⁹ Такође, питање контрафактуала присутно је и у истраживањима о медијском извјештавању о пандемији. Закључци до којих се дошло у оквиру тих истраживања показују да се може уочити утицај медијског извјештавања на сам ток епидемије/пандемије, односно на број заражених и блиских контаката (в. Gozzi, Tizzani et al. 2020; Liu, Chen, Bao 2021).

Пошто смо пажњу у овом раду усмјерили на лингвистичке маркере у текстовима који припадају корпусу медијског извјештавања о пандемији којима се вербализује категорија алтернативности, а самим тим и контрафактивности, као једног њеног појавног вида, од велике нам је важности то да сам феномен контрафактивности, иако није безусловно граматички ограничен, ипак може зависити од одређених језичких маркера (Fausonnier, Turner 2002: 238), при чему се као његов прототипични језички изражај узима исказ *шта да* или (*у случају*) *да... онда* (*if then* конструкција), усмјерен на прошлост, прецизније – ријеч је о иреалним погодбеним конструкцијама типа (*у случају*) *да се десило А* (што имплицира да то А није реализовано), *десило би се и Б* (гдје је то Б замишљени, неактуализовани резултат исто тако неактуализованог услова А). Један дио анализе усмјерен је управо на проналажење и анализу оваквих конструкција у одабраном корпусу.

⁹ Истраживања овог типа углавном су усмјерена на питање контрафактивних процјена о могућим исходима који би настали као резултат примјене другачијих мјера у контролисању и сузбијању пандемије (в. нпр. Fuller 2021, Mishra, Scott et al. 2021).

3.3. Анализа дискурса и критичка анализа дискурса

Сљедећа битна ставка у дефинисању теоријско-методолошког оквира јесте анализа дискурса и критичка анализа дискурса, које се сврставају у један од три главна приступа проучавању медијског дискурса, заједно са социolingвистичким истраживањима и оним нелингвистичким, попут политичке анализе, комуниколошких и културолошких студија (Halmi, Belušić, Ogresta 2004: 43–44). Поимање језика као друштвене праксе, или специфичније као друштвеног процеса,¹⁰ уједно одређује и схватање појма дискурса у критичкој анализи, а од суштинске је важности и разграничење појмова текста и дискурса према критеријуму разликовања производа и процеса, гдје се текст сматра производом, а дискурс процесом друштвене интеракције чији је текст дио, што значи да дискурс као процес у себи садржи и текст, али и процес продукције, који као производ даје текст, и процес интерпретације, који као извориште има текст (Fairclough 1989: 24). Док су главни циљеви анализе дискурса откривање правила за производњу дискурса, природе и величине јединица које су одређене тим правилима, као и остваривања функционалних категорија помоћу граматичких структура (Воначић 1980: 207–208), критичка анализа дискурса припада типу дискурзивног аналитичког истраживања чија су главна начела, између осталог, адресирање друштвених проблема, схватање релација моћи као дискурзивних феномена, разумијевање дискурса као облика друштвене акције и појаве која конституише друштво и културу, игра важну улогу у одржању идеологија, те има историјску перспективу (Van Dijk 2015: 467). Критичка анализа дискурса одређује се као истраживање релација између дискурса, моћи, доминације, друштвене неједнакости, али и позиције истраживача у таквим друштвеним околностима (Van Dijk 1993: 249), односно као перспектива или својеврсна парадигма коју одликују принципи попут интердисциплинарности и еклектичности, тежње ка демистификацији односа идеологије и моћи, непостојања само једне прецизно дефинисане и издвојене теорије или методологије (Wodak, Meyer 2009: 3–5), проблемска оријентисаност, а не интересовање за специфичан лингвистички проблем (Wodak, Meyer 2009: 31), а као основни циљ намеће се стицање и указивање на знања која омогућавају или олакшавају људима један вид еманципације од различитих облика доминације (Wodak, Meyer 2009: 7).

Док би нивоу анализе дискурса одговарало бављење језичким јединицама различите хијерархије помоћу којих се остварују дискурзивне структуре у којима можемо препознати конструисање алтернативних слика стварности у медијима, што је важан сегмент анализе коју ћемо представити у наставку рада, посматрање медијског дискурса као процеса, што је одлика критичке анализе, усмјерава нас да у обзир узмемо и сегменте продукције и интерпретације анализираниог текста, тј. сегменте који се тичу изванјезичке стварности. У

¹⁰ Овдје мислимо на Ферклафово схватање језика као друштвене праксе, на којем почивају три импликације: (1) да је језик дио друштва, (2) да је језик друштвени процес и (3) да је језик друштвено условљен процес (Fairclough 1989: 22).

складу с тим, при анализи одабраних примјера, обратићемо пажњу на елементе који се тичу статуса и профила извора или пошиљаоца поруке која је заснована на нуђењу алтернативне слике стварности, тј. да ли је креирање алтернатива резервисано искључиво за поруке које преносе представници власти и здравствених институција или је продукција таквих исказа заступљена на ширем нивоу, те шта нам успостављање релација између извора и типова алтернативности која се креира говори о намјерама и могућим утицајима анализираних медијски посредованих порука.

3.4. Прагматика биополитичке комуникације

Још једна битна ставка теоријско-методолошког темеља, која произилази из саме тематске природе анализираних текстова заснованих на извјештавању о пандемији, јесте прагматика биополитичке комуникације, која је такође и предмет интересовања медицинске антропологије и која се заснива на бављењу феноменом биокомуникативности, односно бављењу комуникацијом као продукцијом, кружењем и рецепцијом знања на плану такозваног биомедицинског домена (Briggs, Nichter 2009: 194). На појам биокомуникативности надовезује се и Фукоов концепт биополитике, која подразумева својеврсни вид стратегија рационализације и политизације разних сфера људског живота, укључујући и оне попут здравља, хигијене, стопе рађања, очекиваног трајања животног вијека, расе итд., при чему је потребно нагласити да је ријеч о скупу пракси које датирају још од периода осамнаестог вијека, да би свој замах доживјеле у деветнаестом, а „захваљујући“ бројним политичким и економским проблемима и стањима, и те како су актуелне и данас (Foucault 2008: 317). У контексту овог рада, од интереса нам је било питање да ли се алтернативне слике стварности граде на темељу оних исказа у медијима који су засновани на биомедицинском знању, тј. да ли је конструкција алтернативног један од поступака биополитичке комуникације посредоване медијима.

3.5. Представљени теоријски оквир и предмет истраживања

Када је ријеч о претходно представљеним истраживачким приступима и перспективама, те могућностима њихове примјене при анализи феномена алтернативности у медијском извјештавању о пандемији вируса корона, издвојили бисмо сљедеће ставке: (1) достигнућа посткласичне наратологије која се ослањају на тековине теорије могућих свјетова представљала су иницијалну тачку за формирање теме рада и била су нам кључна за разумијевање самог појма алтернативности и важности обраћања пажње на елементе који су присутни у тексту, али нису актуализовани; (2) присутност феномена контрафактивности у разним сферама живота и различитим научним пољима послужила је као основа за претпоставку да се ова категорија може наћи и у медијским текстовима различите тематике, па тако и оним који тематизују питање пандемије, док су нас достигнућа лингвистичких изучавања ове категорије усмјерила на конкретне језичке формулације које можемо очекивати када говоримо о кон-

трафактивности; (3) методе и приступи анализе дискурса усмјерили су нас на квалитативну анализу језичких јединица и лингвистичких маркера, као и ширих дискурзивних структура које се могу уочити у исказима који су саставни дио медијског дискурса извјештавања о пандемији, а (4) перспективе критичке анализе, уз ослањање на прагматику биополитичке комуникације, омогућиле су нам осврт на одређене изванјезичке аспекте ширег друштвеног контекста у којем се, заправо, у пуној мјери тек и могу разумјети анализирани јединице, искази и структуре, а нарочито различите посљедице и ефекти њихове рецепције.

4. Алтернативна медијска слика стварности: извјештавање о пандемији вируса корона

4.1. Методологија селекције и анализе корпуса

Основна претпоставка од које смо пошли у овом раду јесте та да су поступци креирања алтернативних слика стварности које можемо препознати на основу сета одређених лингвистичких маркера који припадају различитим нивоима језичке организације присутни у наративима пандемије, конкретно у медијски посредованом извјештавању о пандемији вируса корона. Анализирали смо текстове објављене у дневним новинама и на порталима („Независне новине“, „Бука“, „Мондо“), уз осврт на доступне анализе извјештавања медија о овом питању („Ебарт“, 2020; Vegović, Labaš 2021), при чему нам је кључни критеријум било то да је ријеч о текстовима у којима се тематизују различити аспекти који се тичу ширења вируса корона и проглашења пандемије и у којима се јављају случаји употребе алтернативних аспеката стварности као могућих али у том тренутку и даље нереализованих догађаја или ситуација. Одлучили смо се да истраживачки корпус базирамо на објавама наведених дневних новина и портала, јер је ријеч о врло читаним медијима чија природа подразумева континуирано праћење ситуације о којој се извјештава и који су се бавили тематски различитим аспектима пандемије – праћењем броја заражених, потенцијалних начина ширења или спречавања заразе, увођењем или укидањем разних мјера, препорукама власти и здравствених институција, праћењем упоредне ситуације у околним земљама и свијету и слично. Корпус су чинили текстови објављивани у периоду од марта до октобра 2020. године. Овакав временски оквир омогућио нам је да у обзир узмемо и текстове објављене у периоду када су се на нашим просторима почели јављати први потврђени случајеви заразе, али и у периоду након тога, када се број заражених лица повећао, као и број доступних информација о природи самог вируса, али и току пандемије уопште.

Из овог корпуса издвојено је укупно 38 примјера у којима је садржана нека врста приказивања алтернативне верзије стварности и они су при обради грађе распоређени хронолошки, према времену објављивања вијести, од 11. марта до 13. октобра 2020. Први корак у приступу одабраној грађи подразумевао је

разврставање селектованог медијског садржаја уз праћење и навођење информација као што су: назив медија одакле је вијест преузета, датум објављивања, статус лица/институције чија се порука преноси,¹¹ те лингвистички маркери којима се постиже креирање алтернативне слике стварности. Сљедећи корак подразумијевао је детаљну анализу издвојених примјера и њихово груписање у неколико скупина, првенствено у зависности од типа алтернативне слике стварности која се конструише и лингвистичких маркера којима се алтернативност постиже – јер је управо питање језичке маркираности феномена алтернативности једно од суштинских којима смо се бавили у овом раду.

4.2. Анализа извјештавања медија о пандемији вируса корона

Прикупљене примјере извјештавања о пандемији који садрже креиране алтернативне слике стварности разврстали смо у сљедеће скупине:

- 1) креирање могућих али неактуализованих верзија будућности употребом потенцијала, условних конструкција или избором специфичне лексике;
- 2) креирање алтернативних виђења прошлости и њихових неактуализованих посљедица употребом контрафактивних исказа;
- 3) креирање алтернативних слика стварности помоћу форме питања;
- 4) креирање алтернативних слика стварности помоћу негације;
- 5) креирање алтернативних слика стварности поређењем и концептуалном метафоризацијом.

У наставку рада ћемо се детаљније позабавити сваком од ових група.

4.2.1. Креирање могућих али неактуализованих верзија будућности употребом потенцијала, условних конструкција или избором специфичне лексике

На првом мјесту, можемо издвојити примјере који су засновани на указивању на могућу, али и даље неактуализовану верзију будућности, гдје се, на лингвистичком плану, углавном користе условне конструкције, било на нивоу избора глаголских облика или самог типа реченица. Ту бисмо могли убројати сљедеће примјере:

- 1) Пандемија није ријеч која се лагано или непажљиво користи. То је ријеч која, ако се злоупотрејеби, може изазвати неразуман страх или неоправдано прихваћање да је борба готова, што води до непотребне патње и смрти (Бука, 11. 3. 2020).¹²
- 2) Њемачка канцеларка Ангела Меркел позвала је у сриједу на изванредној конференцији за тисак грађане Њемачке да буду солидарни

¹¹ Под одредницом „статус лица/институције“ мислимо на то да ли је ријеч о порукама које преносе грађани, државни званичници и представници власти, представници здравствених институција или различитих привредних организација, ИТ магната и слично.

¹² Приликом навођења примјера, у загради истичемо назив медија одакле је дио текста преузет, као и датум објављивања, док ћемо се осталим сегментима, као што су одабир језичких јединица и поступака, статус лица чија се порука преноси и слично, бавити при анализи дате групе примјера.

тијеком кризе изазване заразом коронавирусом. Поручила је грађанима да је тренутно најважнија задаћа спрјечавање ширења заразе, но њезиним коментаром да би зараза могла захватити више од 60 посто становништва незадовољан је чешки премијер Андреј Бабиш. „Такве ријечи изазивају панику“, рекао је па одмах додао да је Чешка подузела строге мјере како би избјегла најгоре сценарије, преноси агенција Реутерс (Бука, 11. 3. 2020).

- 3) Ако се ситуација са корона вирусом не стабилизује у наредне двије или три седмице, последице по бх. економију, сматра Смаилбеговић, могле би бити огромне. С обзиром на цјелокупну ситуацију, Удружење послодаваца већ је заказало хитно засједање, како би постигли договор које кораке подузети (Бука, 11. 3. 2020).
- 4) „Ширење вируса ће наставити да се одвија. Најважније је да се то колико је могуће више успори, јер ако има превише заражених у кратком времену, биће велики притисак на здравствени систем“, рекла је Фон дер Лајенова (Мондо, 11. 3. 2020).

Оно што можемо ишчитати из приказаних примјера јесте да је поступак креирања алтернативних слика стварности присутан у ситуацијама када се претпостављају могући исходи и резултати, најчешће у случајевима када се те претпоставке исказују непосредно употребом условних реченица (примјери 1, 3, 4), гдје само помињање услова у тексту са собом носи и активацију дате потенцијалне ситуације на мисаоном плану. Поред тога, претпостављање могућих сценарија остварује се и употребом других врста реченица, али у тим случајевима јавља се потенцијалност на нивоу употребе глаголског облика (нпр. примјер број 2).

- 5) У Њемачкој је у сриједу забиљежен трећи смртни случај од коронавируса и 1.296 заражених. Италија ће повећати јавну потрошњу на 25 милијарди еура како би помогла господарству ублажити учинке епидемије коронавируса који је узео више од 600 живота, а можда ће увести и нова ограничења кретања, најавио је у сриједу талијански премијер (Бука, 11. 3. 2020).
- 6) „Ја сам свјестан да моја професија¹³ значи да ћу се највјеројатније заразити. Нормално је да људи у оваквим ситуацијама постављају велики број питања на која не могу добити одговор. Хоћу ли се заразити? Колико људи ће се заразити и колико њих ће умријети? Тко ће умријети? То вам нитко не може рећи са сигурношћу“, објашњава он (Бука, 11. 3. 2020).
- 7) Русија можда неће потпуно отворати границе до 2021 (Независне новине, 13. 5. 2020).
- 8) Постоје назнаке да дјеца не шире нови вирус корона у истој мјери као одрасли, изјавила су два угледна британска епидемиолога и упозори-

¹³ У првом дијелу текста сазнајемо да је ријеч о асистенту професора хитне медицине са Свеучилишта Џорџ Вашингтон.

ла да постоји могућност да људски имунитет на овај вирус можда не траје дуго (Независне новине, 19. 5. 2020).

У овдје представљеним ситуацијама претпостављају се одлуке и даљи кораци и поступци или њихови исходи, који у том тренутку нису сигурни, нису реализовани, већ су само присутни на нивоу могућег. Док је претходну групу примјера одликовала формално исказана потенцијалност на морфолошком и / или синтаксичком нивоу, овдје је она садржана у лексичком избору, гдје лексема *можда*, *могућност* и *највјероватније* имају улогу лингвистичких маркера који цијелом исказу дају тон нереализоване потенцијалности, а не усмјерености на будућу ситуацију која ће се дефинитивно актуализовати. Овакав вид конструисања алтернативног може се објаснити и потребом да се нагласи озбиљност ситуације усмјеравањем пажње на могуће посљедице, што у неким случајевима може имати ефекат застрашивања, али и потребом да се износе различите опције, од оних више до оних мање вјероватних, како би се одао утисак држања ситуације, ма како она можда критична била, под контролом, јер претпостављање неког сценарија требало би истовремено да остави утисак спремности да се његова актуализација дочека.

Када је ријеч о претпоставкама, посебну пажњу требало би обратити и на претпостављање тога када и како ће се пандемија даље развијати или завршити и какве посљедице то може имати:

- 9) У изјави за недјељник „Фокус“, он је рекао да би на јесен могао услиједити четврти талас и да је неопходно до тада искористити вријеме да извуче максимум из структура и процеса (Независне новине, 14. 5. 2020).
- 9) Према новом Гејтсовом стандарду, који је помјерио лествицу очекивања када је пандемија у питању у односу на оно што је изјавио прије само мјесец дана, Американци ће можда морати да живе годинама, а многи и цијели живот, уз физичку дистанцу и друге епидемиолошке мјере уведене у борби против вируса корона. Гејтс је прије само мјесец дана најавио да би Сједињене Америчке Државе могле да се врате у нормалу у љето 2021. захваљујући вакцинама (Независне новине, 13. 10. 2020).

Овакви примјери уклапају се у главне одлике наратива пандемије, гдје се писање о потенцијалном крају заправо своди на истовремено претпостављање новог почетка (в. нпр. Davis 2017), односно на став да је потребно бити припремљен на задржавање ове, али и могуће нове ситуације овог типа. Формално гледано, у њима се примјећује комбинација језичких поступака из претходних примјера – употреба условних конструкција и потенцијала, али и специфичан избор лексике (нпр. лексема *можда* у пр. 10) која упућује на потенцијалност.

Уколико обратимо пажњу на то којим лицима припадају поруке које се преносе, а у којима је садржано креирање неког могућег, али и даље нереализованог аспекта, уочавамо да је углавном, без обзира на избор морфолошког, лексичког или синтаксичког средства формулисања алтернативе, ријеч о

обраћању државних званичника и представника власти (нпр. искази 1, 4 или 5), представника здравствених институција, епидемиолога и здравствених радника (нпр. искази 6 или 8), али и представника привредних организација и ИТ магната (искази 3 или 10).¹⁴ Овакво упућивање на исказе који припадају изворима који су уједно носиоци кредибилитета и ауторитета уклапа се у опште карактеристике наратива пандемије, које подразумевају тежњу ка увјерљивости и референце научног типа. Оне су овдје остварене позивањем на изјаве стручних лица, али и базирањем поруке, па и оног њеног дијела који је заснован на алтернативном виђењу стварности, на информацијама које се тичу биомедицинског феномена и биосигурности (уп. Briggs, Nichter 2009; Gerlach 2016), што је посебно видљиво у исказима усмјереним на предвиђање даљег тока пандемије, могуће увођење или укидање мјера или упућивањем на нове претпостављене начине ширења заразе и препоруке понашања грађана које из њих произилазе.¹⁵ Ово показује да је конструкција алтернативног један од поступака присутних у биополитичкој комуникацији посредованој медијима и да има улогу предвиђања или претпостављања могућег даљег тока или могућих исхода и посљедица које се тичу здравствено-политичке сфере и које могу утицати на живот грађана.

4.2.2. Креирање алтернативних виђења прошлости и њихових неактуализованих посљедица употребом контрафактивних исказа

- 1) Вирус корона у Италији узео је маха, а она пише шта би данас урадила другачије, да је само онда, када је ширење короне започело знала (Независне новине, 19. 3. 2020).
- 2) „Да смо знали у марту какво ће стање бити у мају сигурно да би рекли: ‘Па, не треба нам болница, не треба нам 200 респиратора, не треба нам ни два милиона маски и свашта нешто’. Међутим, доносити одлуке у то вријеме, када је пандемија била на врхунцу и када су све земље како у окружењу тако и широм свијета бројале мртве и заражене, није уопште било једноставно“, рекао је Вишковић (Независне новине, 3. 6. 2020).

Док су примјери претходне скупине усмјерени на потенцијалне али и даље нереализоване аспекте будућности, примјери у овој цјелини усмјерени су на

¹⁴ Оваква заступљеност извора или лица чије се поруке преносе одговара и објављеним информацијама у доступним анализама извјештавања медија о пандемији, гдје се као најзаступљенији извори у текстовима дневне штампе и ТВ емисија о пандемији вируса корона наводе званични извори као што су чланови Кризног штаба, предсједник, чланови министарстава и других институција, а онда и здравствени радници, друштвени актери, инострана политичка власт, медији, аналитичари и неименовани извори (Ебарт 2020: 17–19).

¹⁵ Доступне анализе медијског извјештавања показују да су међу подтемама у извјештавању о пандемији највеће интересовање код становништва изазивале следеће: број заражених, мјере и њихово увођење и релаксација, привредна криза, онлајн настава, живот током и након пандемије, промјене навика грађана, информације о начину тестирања, развој вакцина, пад туристичке сезоне (Begović, Labaš 2021: 17–18).

прошлост и приказују алтернативна виђења прошлости и нереализоване последице које из тих алтернатива произилазе. На плану употребе језичких средстава, овдје учачамо присуство иреалних условних реченица, које се, како је већ споменуто, узимају као прототипичан израз категорије контрафактивности и преносе информацију о нереализованом услову, тј. услову који у прошлости није актуализован, па самим тим и његов потенцијални исход остаје у сфери неактуализованости, односно схваћен је као алтернативна верзија стварности која није достигла реализацију. Овакви искази могу се повезати и са наратолошким изучавањима виртуелности и алтернативности, јер оваквим контрафактивним језичким изразима у различитим типовима дискурса формално и значењски одговарају примјери периферних могућих прича, конкретно хипотетичке фокализације. Овај тип виртуелних наратива у текстовима који припадају домену фикције подразумеива то да наратор или лик у неком наративу из домена фикције креира „хипотезе о томе шта би могло бити или шта би се могло перципирати из одређене перспективе, уколико би постојао неко ко би користио ту перспективу“ (Milosavljević Milić 2016: 45). Уколико то пренесемо на план медијског извјештавања о пандемији, учачамо ситуације гдје извор чија се порука преноси, за разлику од наратора или књижевног лика, овдје су то личне приче грађана (1) и изјаве представника власти (2), нуди алтернативно виђење стварности у виду неког неиспуњеног прошлог услова (*да је само знала / да смо знали*) и последице која због неиспуњења тог услова такође остаје нереализована (*шта би данас урадила другачије / сигурно да би рекли*). Иако контрафактивни искази и контрафактивно мишљење подразумеивају креирање и бољих и горих верзија у односу на ону која је актуализована у стварности, оба ова примјера из медија показују да неактуализована ситуација за којом се посеже представља бољу алтернативну слику стварности, ону у којој би лице чији се исказ преноси поступило или реаговало исправно, да је правовремено имало све потребне информације или знање које има сада. Њихова сврха у медијским текстовима може се повезати са раније поменутом важном улогом контрафактуала у олакшавању разумијевања узрока догађаја и перспектива и увјерења других (Kulakova, Nieuwland 2016).

4.2.3. Креирање алтернативних слика стварности помоћу форме питања

- 1) Због вируса ћемо стално радити од куће? (Мондо, 11. 3. 2020)
- 2) Да ли ће ЕУ затворити унутрашње границе због коронавируса? (Мондо, 11. 3. 2020)
- 3) Русија ће регистровати вакцину против короне крајем љета? (Независне новине, 16. 5. 2020)
- 4) Појавио се нови облик упале плућа, смртоноснији од COVID-19? (Независне новине, 10. 7. 2020)

Постављање питања, присутно у примјерима треће скупине, доводи до усмјеравања пажње на алтернативну верзију будућности која се разликује од неке раније очекиване и која је условљена тренутном ситуацијом, али која још увијек није актуализована и питање је да ли ће икада заправо и бити.

Овакви примјери, посматрано у контексту структуре цјелокупне објаве коју медији преносе, често се могу наћи, као што је овдје случај, не само у тексту већ и на мјесту наслова, често и у форми класичних *кликбејт* наслова, којима је циљ првенствено постизање што већег броја прегледа или читања, без обзира на то да ли ће се на постављено питање понудити и конкретан одговор. Примјере овог типа смо уврстили у понуђену типологизацију креирања алтернативних слика стварности у медијима јер форма оваквих питања (*Због вируса ћемо стално радити од куће?*) са собом носи двије алтернативне верзије стварности – једну која је заснована на потврдном одговору на питање (*да, хоћемо*) и другу која је заснована на одричном (*не, нећемо*). Једна од њих може бити реализована, али ће њена актуализација истовремено значити и неактуализованост њене алтернативе.

Управо форма питања даје слободу да се неизвјесна будућа ситуација овако директно помене, па и на кључном и истакнутом мјесту у објави какав је сам наслов. Дакле, иако се овако изложеним ставовима у форми питања избјегава упућивање на апсолутну истинитост или вјероватност оног што је датим исказом изречено, само његово позиционирање у текст отвара простор за активацију његове потврдне или одричне варијанте као потенцијалне будуће реалности.

4.2.4. Креирање алтернативних слика стварности помоћу негације

- 1) „Никада више нећемо радити на исти начин“, каже шефица људских ресурса у Твитеру, Џенифер Кристи. „Менаџери који нису мислили да могу водити тимове са удаљених мјеста добили су нову перспективу те зато мислим да се из ове позиције никада више нећемо вратити натраг“, сматра Кристи (Мондо, 11. 3. 2020).

Овај тип примјера заснован је на употреби негација, и то на начин да негирањем једне слике истовремено активирамо и њену алтернативну замјену, али и последице које из ње произилазе. Као што случај употребе контрафактивних исказа у медијском дискурсу можемо повезати с хипотетичком фокализацијом као видом периферне могуће приче у виртуелним наративима, тако и употреба негација зарад креирања неактуализоване алтернативности има своје мјесто и у фикционалним наративима. Наративне негације директно се вежу за негацију као лингвистичку категорију, тј. као синтаксички поступак којим се уводи негативни свијет (Milosavljević Milić 2016: 51). У наведеном примјеру (*никада више нећемо радити на исти начин / мислим да се из ове позиције никада више нећемо вратити натраг*), видимо да се негација усмјерава на претпоставке у вези са исходима који се тичу сфере будућности. У тренутку давања исказа, који можемо означити као садашњи, она и даље постоји само као алтернатива, слично као у примјерима употребе форме питања, која може, али и не мора бити актуализована у неком будућем тренутку.

4.2.5. Креирање алтернативних слика стварности поређењем и концептуалном метафоризацијом

Посебну скупину чинили би примјери засновани на успостављању поредбених или метафоричких веза, односно паралела међу двјема сферама:

- 1) „Пљување на људе у тренутку када показујете симптоме коронавируса је равно пуцању у њих, нема разлике“, казао је директор болнице Маурицио ди Мауро (Бука, 11. 3. 2020).
- 2) „У рату смо против вируса, панике и друштвено-привредних последица ове епидемије“, казао је Пленковић, нагласивши да постоји низ мјера и да Влада жели да донесе конкретне одлуке у свим секторима (Независне новине, 14. 3. 2020).
- 3) Ситуација је драматична. Приближавамо се сценарију из Италије и Шпаније. Молимо вас да останете код куће (СМС / Бука, 31. 3. 2020).
- 4) Тешко остварени добици у борби против вируса корона сада су изгубљени како се шири веома заразан делта сој овог вируса, саопштила је данас Свјетска здравствена организација (Независне новине, 30. 7. 2020).

Примјери 1, 2 и 4 илуструју да је концептуална метафоризација (Fauconnier, Turner 2002), које смо се на теоријском плану дотакли у поглављу о контрафактивности, такође једно од могућих средстава креирања алтернативне слике стварности. Ови примјери уклапају се у очекивано метафоричко поистовјеђивање вируса и борбе,¹⁶ већ забиљежено у литератури, гдје се паралелизам између пандемије вируса и рата објашњава, између осталог, коцептуализацијом болести у виду својеврсних ратова који се воде између непријатеља, тј. вируса, и нас, тј. људи, при чему се као могуће појашњење наводи историјска повезаност болести и ратова, у смислу тога да су ратови, кроз историју, довели до осиромашења становништва, а сходно томе и до лакшег подлијегања болестима, као и да су управо војни кампови често знали бити и извори разних зараза (Štrkalj Despot 2020: 6). Оваква концептуализација вируса и болести нарочито је примјетна у преносу порука представника здравствених институција (примјери 1 и 4) и власти (примјери 2 и 3), јер се управо њима на тај начин додјељује улога оних који истовремено воде борбу *за* добробит становништва, а *против* опасности у виду заразе.

Трећи примјер, који се прво појавио у форми СМС поруке, да би затим нашао своје мјесто и у медијима који су о тој поруци извјештавали, није дат у виду директног поређења или метафоре, али је такође заснован на успостављању паралелног односа, конкретно алудирањем на могућност шпанског и италијанског сценарија, активира се слика изразито критичног стања у Италији и Шпанији, која је до тог момента већ била пропраћена у медијима, тако што се та ситуација поставља као алтернативна слика реалности која би се могла реализовати уколико се не поштују одлуке Кризног штаба. Оно што је присутно у тексту, још једном није реализовано у стварности, али се намеће не само као потенцијално већ и као готово неизбјежно. Искази овог типа, иако на површинском нивоу могу бити представљени као класична упозорења зарад

¹⁶ Детаљније о питању језичких промјена које се дешавају у контексту пандемије, на плану лексичких трансформација и метафоричких уоквиравања, на примјеру дискуrsa о вирусу корона, в. Štrkalj Despot 2020.

добробити популације, у стварности могу да погодују намјери ширења панике међу становништвом, те њиховом застрашивању, поготово ако узмемо у обзир да је извор чију поруку медији преносе заправо званична фигура која треба да представља ауторитет на датом пољу.

Примјере успостављања метафоричких и поредбених веза уврстили смо у начине креирања потенцијалне али неактуализоване алтернативне верзије стварности јер су засновани на успостављању паралела међу двјема сферама – сфере која је актуализована у стварности (постојање вируса / болести / заразе, као и низ различитих корака који се спроводе с циљем контролисања пандемије) и сфере која је њена неактуализована алтернатива (рат, борба), али је присутна у језичком исказу зарад разумљивијег и ефектнијег приказивања ситуације о којој се извјештава.

5. Закључна разматрања

Анализа корпуса сачињеног од примјера извјештавања дневних новина и портала о вирусу корона потврдила је основну претпоставку којом смо се водили у овом раду, а то је да су поступци креирања алтернативних слика стварности које можемо уочити на основу лингвистичких маркера који припадају различитим нивоима језичке организације присутни у грађењу наратива пандемије, тј. у медијском извјештавању о пандемији вируса корона. Класификовањем селектоване грађе, предложили смо њено груписање у неколико скупина, у зависности од типа алтернативне слике стварности која се конструира и лингвистичких маркера којима се алтернативност постиже: 1) креирање могућих али неактуализованих верзија будућности употребом потенцијала, условних конструкција или избором специфичне лексике; 2) креирање алтернативних виђења прошлости и њихових неактуализованих посљедица употребом контрафактивних исказа; 3) креирање алтернативних слика стварности помоћу форме питања; 4) креирање алтернативних слика стварности помоћу негације и 5) креирање алтернативних слика стварности поређењем и концептуалном метафоризацијом. Квалитативна анализа издвојених примјера показала је да грађење оваквих алтернативних слика стварности има додирних тачака са поступцима креирања виртуелних наратива у фикцији (употреба контрафактивних исказа, метафора и поређења, негација), да се уклапа у опште одлике наратива пандемије, познате у литератури, попут тежње ка увјерљивости или позивања на научне референце (Gerlach 2016, Wald 2008), те усмјеравања пажње на питања из домена биосигурности и биополитике (Gerlach 2016, Briggs, Nichter 2009), али и у карактеристике медијског извјештавања уопште, које, поред улоге информисања, може имати и улогу креирања одређене слике стварности и утицати на понашање становништва, тј. оних којима се порука упућује (Wald 2008, Begović, Labaš 2021).

Извори

Buka, magazin, byka.com.
Mondo, portal, mondo.ba.
Nezavisne novine, dnevni list.

Литература

- Begović, P., Labaš, D. (2021). Medijske navike, povjerenje publike i lažne vijesti u doba koronavirusa, *Communication Management Review*, Vol. 06, No. 01, 6–28.
- Bonačić, M. (1980). Jezik u društvenom kontekstu i analiza diskursa. Znanstvena osnova komunikativnog pristupa poučavanju stranih jezika. *Strani jezici*, Vol. 9 (3), 204–213.
- Briggs, C. L., Nichter, M. (2009). Biocommunicability and the Biopolitics of Pandemic Threats, *Medical Anthropology*, 28 (3), 189–198.
- Buljan, I. (2017). Od jezika do mišljenja: irealne pogodbe i protučinjenično mišljenje. *Filozofska istraživanja*, 148, god. 37, sv. 4, 743–761.
- Byrne, R., Egan, S. (2004). Counterfactual and Prefactual Conditionals, *Canadian Journal of Experimental Psychology*, 58: 2, pp. 113–120.
- Wald, P. (2008). *Contagious: Cultures, Carriers, and the Outbreak Narrative*, Duke University Press: Durham.
- Van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, Sage, vol. 4(2), 249–283.
- Van Dijk, T. A. (2015). Critical Discourse Analysis. In D. Tannen, H. E. Hamilton, D. Schiffrin (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 466–485).
- Wodak, R., Meyer, M. (2009). Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology. In R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods for Critical Discourse Analysis* (pp. 1–33). Sage (2nd revised edition).
- Gerlach, N. A. (2016). From Outbreak to Pandemic Narrative: Reading Newspaper Coverage of the 2014 Ebola Epidemic, *Canadian Journal of Communication*, Vol. 41, 611–630.
- Grishakova, M. (2019). Interface Ontologies. On the Possible, Virtual and Hypothetical in Fiction, *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology*. University of Nebraska Press, 88–109.
- Davis, M. (2017). „Is It Going to Be Real?“ Narrative and Media on a Pandemic. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 18 (1), Art. 18.
- Dannenbergh, H. (2008). *Coincidence and Counterfactuality. Plotting Time and Space in Narrative Fiction*. Lincoln and London: University of Nebraska.
- Gozzi, N., Tizzani, M. et al. (2020). Collective Response to Media Coverage of the COVID-19 Pandemic on Reddit and Wikipedia: Mixed-Methods Analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 22(10): e21597, URL = <https://www.jmir.org/2020/10/e21597/>

- Ebart (2020). *Analiza izveštavanja medija o epidemiji korona virusa u Srbiji*. Analiza sadržaja dnevne štampe i TV stanica od 26. februara do 6. maja 2020.
- Kulakova, E., Nieuwland, M. S. (2016). Understanding Counterfactuality: A Review of Experimental Evidence for the Dual Meaning of Counterfactuals, *Language and Linguistics Compass*, 10/2, pp. 49–65.
- Lewis, D. (1968). Counterpart Theory and Quantified Modal Logic. *The Journal of Philosophy*, Vol. 65, Issue 5, pp. 113–126.
- Liu, N., Chen, Z., & Bao, G. (2021). Role of media coverage in mitigating COVID-19 transmission: Evidence from China. *Technological forecasting and social change*, 163, 120435. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120435>
- Mairal, G. (2011). The History and the Narrative of Risk in the Media. *Health, Risk & Society*, Vol. 13, No. 1, 65–79.
- Marčetić, A. (2018). Postklasična naratologija: Koliko je prirodna 'prirodna naratologija'?. U S. Milosavljević-Milić, J. Jovanović, M. Bojanić-Ćirković (ur.), *Od narativa do narativnosti: pola veka naratologije*: tematski zbornik radova, 73–85.
- Milosavljević Milić, S. (2016). *Virtualni narativ. Oglеди iz kognitivne naratologije*. Niš, Sremski Karlovci – Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Mishra, S., Scott, J., et al. (2021). Comparing the responses of the UK, Sweden and Denmark to COVID-19 using counterfactual modelling. *Scientific Reports*, 11, 16342.
- Принс, Ц. (2011). *Наратолошки речник*. Београд: Службени гласник.
- РМС (1967). *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књига прва, А–Е*. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица Хрватска.
- Roesse, N. (1997). Counterfactual Thinking. *Psychological Bulletin*, Vol. 121, No. 1, pp. 133–148.
- Ronen, R. (2004). *Possible Worlds in Literary Theory*. Cambridge University Press.
- Ryan, M. L. (1985). The Modal Structure of Narrative Universes. *Poetics Today*, vol. 6: 4, 717–755.
- Ryan, M. L. (1992). Possible Worlds in Recent Literary Theory. *Style*, vol. 26, no. 4, 528–553.
- Ryan, M. L. (2001). *Narrative as Virtual Reality, Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. The John Hopkins University Press: Baltimore and London.
- Ryan, M. L. (2006). From Parallel Universes to Possible Worlds: Ontological Pluralism in Physics, Narratology and Narrative. *Poetics Today*, 27: 4, 633–674.
- Ryan, M. L. (2013). Possible Worlds. In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/possible-worlds>
- Ryan M. L., Bell, A. (2019). Introduction. Possible Worlds Theory Revisited. *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology*, University of Nebraska Press.
- Сааведра, Д. (2000). Опозиције неких везника и синтаксичких структура у вези са фактивношћу у српском језику. *Јужнословенски филолог*, LVI, 995–1003.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.

- Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books.
- Faucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978–79*. Palgrave Macmillan.
- Fuller, J. (2021). Conceptual lessons for containing an epidemic of questionable COVID-19 counterfactual comparisons, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 75: 1031–1032, <https://jech.bmj.com/content/75/11/1031>
- Halmi, A., Belušić, R., Ogresta, J. (2004). Socijalnokonstruktivistički pristup analizi medijskog diskursa. *Medijska istraživanja*, god. 10, br. 2, 35–50.
- Štrkalj Despot, K. (2020). Kako koronavirus mijenja jezik kojim govorimo (i mislimo)? *Hrvatski jezik*, br. 2, 1–7.

Sonja Lero Maksimović

AN ALTERNATIVE IMAGE OF REALITY IN THE MEDIA: REPORTING ON THE CORONAVIRUS PANDEMIC

Summary

In this paper, we analysed the phenomenon of the alternative based on the postulates of postclassical narratology, the theory of possible worlds and the theory of counterfactuality, where the alternative is understood as the other possibility that remains in the virtual sphere, or as the potential that is not actualized. The subject of this paper is to explore different specifics concerning the linguistic shaping of non-actualized aspects of reality in the media in those cases when such statements favor the construction of broader narratives of threat and impending or possible danger, as is the case with reports of disease spread (outbreak / epidemic / pandemic narratives), mass killings, various natural disasters and so on. For the purposes of this paper, we analyzed several articles published in daily newspapers, as well as on various newspaper websites that address issues related to the corona virus pandemic, referring also to the available published analyses of media reporting. The aim of this paper is to point out to the basic mechanisms and linguistic markers that we can recognize in cases when the virtual, as a kind of alternative, non-actualized reality, is used as a means of constructing such narratives.

sonja.lero@ff.unibl.org

NARATIVNO NOVINARSTVO KAO ALTERNATIVA TRADICIONALNIM NOVINARSKIM ŽANROVIMA U SAVREMENOJ MEDIJSKOJ PRAKSI

Apstrakt: Polazeći od teorijskog određenja prema kojem se narativno novinarstvo ubraja u oblike novinarskog izražavanja sa izraženom književnom naracijom, u radu se ova forma proučava sa savremenog stanovišta kako bi se utvrdile njene odlike i pozicija u modernom novinarstvu. S obzirom na to da je reč o specifičnoj formi, u jezičkom, sadržajnom i organizacionom smislu, koja u značajnoj meri uključuje i umetnički aspekt, narativno novinarstvo se u praksi često doživljava kao zastareli i ekonomski neisplativ oblik novinarskog izražavanja. Zbog toga, jedan od glavnih ciljeva ovog rada jeste da se, kombinujući deskriptivni metod i kvalitativnu analizu sadržaja, utvrdi prisutnost narativnog novinarstva u savremenom medijskom diskursu, njegove karakteristike i pozicija u sistemu medijskih žanrova. Poseban fokus biće na utvrđivanju njegovih elemenata u građanskom novinarstvu koje se razvilo zahvaljujući napretku tehnologije i koje kao takvo predstavlja alternativu izveštavanju profesionalnih medijskih kuća.

Ključne reči: narativno novinarstvo, novinarski žanrovi, građansko novinarstvo, mediji, alternativa

1. Uvod

Istorija je pokazala da je pričanje priča, naročito onih sa izraženom mitološkom dimenzijom, jedan od najefikasnijih načina za širenje kulturnih obrazaca i ideoloških poruka. Kako primećuje Maršal Soules (*Marshall Soules*), suština ovakvog narativnog pristupa zasniva se na tome da: „usmerava pažnju, objašnjava konflikt, otkriva karaktere, izaziva emocije“ (Soules, 2015: 33). Kroz očuvanje ove vrste narativa, mitovi, koji čine važan deo kolektivnog identiteta i koji su duboko ukorenjeni u kolektivnoj svesti, iznova i iznova se oživljavaju. Još je Aristotel narative opisivao kao imitaciju stvarnosti, odnosno kao fikciju koja sadrži element poznatosti zahvaljujući kom će izazvati interesovanje publike (Aristotle, 2008). To pokazuje da su moć priče i pričanja prepoznati još u antici, kao i da je suština ostala ista, dok su se menjali samo načini na koje su priče pričane i sredstva pomoću kojih su te priče dolazile do publike.

Praksa prenošenja priča, najpre književnih, a kasnije i novinarskih, pokazala je da to kakav će efekat ostvariti na publiku ne zavisi samo od sadržaja, već i od

načina na koji je priča ispričana. Ta karakteristika vremenom je postala izražena u novinarstvu. Tako se na početku novinarski tekstovi po jeziku, stilu i strukturi nisu mnogo razlikovali od književnih. Međutim, kako je rastao broj informacija koji je stizao u redakcije, raslo je i medijsko tržište. Kako bi pridobili čitaoce, više nije bilo dovoljno samo pričati priče, već je bilo potrebno listove učiniti atraktivnijim, tekstove tematski podeliti u rubrike i, na kraju, efikasnije ih oblikovati kako javnost ne bi ostala uskraćena za neku važnu informaciju. Načini na koji su ti tekstovi oblikovani predstavljaju korene novinarskih žanrova. Žanrove treba posmatrati kao deo novinarskih narativa čiji je cilj privlačenje publike. Novinarski narativi predstavljaju dominantni model komunikacije kao i, kako opisuje Den Berkovic (*Dan Berkowitz*), neku vrstu kulturne rezonance (Berkovitz, 2010). Upravo nam kulturna rezonanca, kao važan činilac novinarskih narativa: „pruža modele pomoću kojih razumemo stvarnost, drage ljude i sami sebe“ (Ekström, 2000: 474).

Iako ne postoji opšteprihvaćena definicija žanrova, ovaj termin u svom etimološkom značenju predstavlja rod ili vrstu, a u literaturi način pisanja, pa i sam stil (Jevtović, Petrović & Aracki, 2014: 116), dok se u novinarstvu klasifikuju prema svrsi/nameni, stilu i sadržaju. U zavisnosti od novinarske prakse i tradicije gotovo svaka zemlja ima svoj sistem i model klasifikacije i podele novinarskih žanrova. Kada je reč o srpskoj novinarskoj praksi dominantna su tri modela: faktografski, analitički i beletristički (Jevtović, Petrović & Aracki, 2014). Sve tri vrste zasnivaju se na činjenicama, ali svaka vrsta je određena pravilima koja utiču na to na koji način će informacija biti obrađena i plasirana. Tako faktografski žanrovi podrazumevaju čisto saopštavanje fakata, bez vidljivih upliva stavova, mišljenja i emocija novinara. S druge strane, analitički i beletristički pristup je znatno kompleksniji i može da uključuje ove elemente, ali uz izvesna ograničenja. Međutim, u određenim slučajevima klasični žanrovi ne predstavljaju adekvatan izbor da se priča u formi medijskog teksta predstavi publici.

Zato treba uzeti u obzir da je novinarstvo dinamična kategorija, te da žanrove ne treba posmatrati kao celine koje su međusobno isključive. Kako piše Boban Tomić: „Savremeno, postmoderno društvo traži i osavremenjavanje novinarske prakse pa se tako u medijskim kućama sve više govori osnovnim programskim i izdavačkim formatima, koji u sebe uključuju i nove novinarske žanrove i oblike novinarskog stvaralaštva“ (Tomić, 2016: 138). Hibridizacija žanrova je uvek bila deo novinarske prakse, a ova karakteristika naročito je postala izražena u 21. veku kada je zahvaljujući razvoju interneta i novih tehnologija došlo do promene komunikacijskog modela od vertikalnog, jednosmernog, prema dvosmernom, horizontalnom tipu, koji podrazumeva da i recipijenti mogu preuzeti ulogu komunikatora i širiti medijske sadržaje. Osim što se na taj način popularizuju nove forme, poput građanskog novinarstva, u medijskom diskursu i sistemu žanrova javljaju se i novi, specifični stilovi, čije korene možemo naći u književnosti. Upravo ovakav stil pisanja, koji se često naziva narativnim novinarstvom poslednjih godina izaziva veliku pažnju, kako medijskih profesionalaca, tako i istraživača medija. Zbog toga je cilj ovog rada da ispita karakteristike narativnog novinarstva i odredi njegovo mesto i potencijal u savremenoj novinarskoj praksi.

2. Odlike narativnog novinarstva i njegova pozicija u savremenoj novinarskoj praksi

Iako narativno novinarstvo nije nov pojam u akademskoj praksi izučavanja medijskih sadržaja u kontekstu njihove žanrovske distinkcije, ne postoji opšta usaglašenost na kakvu vrstu sadržaja se ova sintagma konkretno odnosi. Ne postoji usaglašenost ni oko samog imena, pa se u relevantnoj literaturi mogu pronaći nazivi poput literarni žurnalizam, narativno novinarstvo, kreativna nefikcija, te novi žurnalizam, koji se suštinski odnose na istu formu.

Kako primećuju Kobi van Kriken (*Kobie van Krieken*) i Hose Sanders (*José Sanders*), ne postoji ni opšte prihvaćena definicija narativnog novinarstva. Istraživanja u ovoj oblasti ukazala su na mnogobrojne koncepte koji se mogu dovesti u vezu sa ovom novinarskom formom. Međutim, kako zaključuju, ova istraživanja nisu rezultirala konsenzusom oko karakteristika koje bi odredile suštinu narativnog novinarstva i napravile jasnu razliku u odnosu na druge žanrove (Van Krieken & Sanders, 2021: 1394). Van Kriken i Sanders, takođe, ističu, da je fokus dosadašnjih istraživanja uglavnom bio na stilu i istorijskom aspektu, kao i da se mali broj studija bavio efektima, recepcijom i društvenim značajem ovakvih tekstova. Osim toga, dosadašnje analize u najvećem broju slučajeva bile su usmerene na knjige, novine i časopise, dok su onlajn mediji, filmovi i multimedijalni sadržaji bili predmet svega nekoliko studija (Isto: 1397).

I pored određenih nastojanja da se ono proglasi zastarelom formom, brojni teoretičari, poput Džona Hartsoka (*John Hartsock*), to odbacuju. On smatra da je ovakav vid medijskog izveštavanja ključan u vremenima krize (migracije, ratovi, ekonomski krah, kršenje ljudskih prava) kada: „konvencionalni načini davanja smisla socijalnim, kulturnim i političkim rascepima ne funkcionišu“ (Hartsock, 2000: 15), odnosno: „potreban je treći način da se ispriča priča“ (Connery, 1990: 5), a taj treći način upravo spada u domen narativnog novinarstva. Takođe, Džoš Roiland (*Josh Roiland*), u eseju „Bilo koje drugo ime: Slučaj literarnog novinarstva“ („By any other name: The case for Literary Journalism“) insistira na tome da se narativno novinarstvo ne može proučavati kao podvrsta nekog postojećeg žanra, jer smatra da poseduje dovoljno distinktivnih obeležja koji ga razlikuju od ostalih novinarskih formi. Kako piše, ova vrsta novinarstva: „postoji u knjigama, novinama, podkastima, elektronskim medijima. To je novinarstvo koje se bazira na detaljnom izveštavanju, proverenim činjenicama i istini. Uključuje brojne književne elemente – od alegorije, preko metafore do književnog motiva“ (Roiland, 2015: 69).

Edvin Ford (*Edwin Ford*) u uvodu Bibliografije američkog literarnog žurnalizma (*A Bibliography of American Literary Journalism*), ističe da je umetnički senzibilitet autora i umetnički pristup oblikovanju stvarnosti ono što razlikuje narativne tekstove od ostalih medijskih sadržaja. To su, kako kaže, karakteristike koje ga čine ne samo specifičnim, već i neophodnim u medijskom diskursu: „Danas više nego ikada nam je potrebno literarno novinarstvo: za pisca sa novinarskim senzibilitetom da oseti brzinu kojom se menjaju aspekti ove dinamičke epohe i sa dovoljno knji-

ževnog senzibiliteta da prikupi i oblikuje materijal očima i rukama umetnika“ (Ford, 1937: 1).

Američki istraživač Norman Sims bio je među prvima koji je u knjizi *Novinari književnici* (*The Literary Journalists*) objavio obimniju studiju o narativnom novinarstvu sistematizujući njegove glavne odlike. Sims je radeći na doktorskoj disertaciji upoznao grupu novinara iz Čikaga koja je o događajima izveštavala na originalan i specifičan način kroz tekstove koji bi se u poznatom žanrovskom sistemu najbliže mogli odrediti kao kolumna. Ove tekstove odlikovao je lokalni sleng, ali su autori koristili i fiktivne ličnosti kako bi kroz umetnički okvir predstavili svoje viđenje života u gradu. Upravo ovaj pristup, koji je postao popularan i među drugim novinarima, inspirisao je Simsa da se bliže posveti njegovom izučavanju. Iako se zbog Simsovih studija, narativno novinarstvo vezuje sa Sjedinjene Američke Države, ovaj fenomen obuhvata daleko širi istorijski okvir, a kao neki od najznačajnijih predstavnika pominju se Danijel Defo, Mark Tven i Ernest Hemingvej. Sims smatra da je najveća draž narativnog novinarstva, to što svakodnevne interakcije može da pretvori u zanimljive dramske priče. Kako objašnjava: „Novinari književnici slede sopstvena pravila. Za razliku od standardnog novinarstva, narativno novinarstvo zahteva uranjanje u složene, teške teme. Glas autora izlazi na površinu da pokaže čitaocima da je autor na zadatku“ (Sims, 1984: 2). Opisujući neka od ključnih narativnih sredstava i proces kreacije tekstova narativnog žurnalizma, Sims ističe da likovi u narativnom novinarstvu moraju da ožive na papiru, baš kao u fikciji, ali njihova osećanja i dramatični momenti imaju posebnu moć zato što znamo da su njihove priče istinite (Isto). Za Simsa narativno novinarstvo predstavlja: „detaljno izveštavanje, komplikovane strukture, razvoj karaktera, simboliku, glas autora, usmerenost na obične ljude i... tačnost“ (Sims, 2007: 6–7). Time pokazuje da se faktografija ne negira, ali uz oslanjanje na književne tehnike i pravce, naročito realizam, način oblikovanja priče približava se književnosti. Akcenat nije na novinarskoj prezentaciji događaja u klasičnom smislu, već na subjektivnom predstavljanju radnje, predela, enterijera i eksterijera koristeći umetničku prizmu. Autor se, takođe, posvećuje karakterizaciji likova i njihovim emocijama, mislima, osećanjima, instinktima. Ono što narativno novinarstvo razlikuje od većine drugih žanrova jeste subjektivnost koja je ne samo dozvoljena, već i poželjna, ali tako da se ne zapostave činjenice i tačnost informacija. Kako piše Branko Čečen:

„Apsolutna objektivnost, kao osnovni postulat u teoriji prenošenja informacija, gotovo je u potpunosti odbačena, kao apsurd. Zamenjena je apsolutnim pokušajem subjekta ka dostizanju objektivnosti. U tom smislu, novinar koji se bavi narativnim formama povremeno ima tu slobodu da objektivno predstavi subjektivni doživljaj realnosti jednog ili više referentnih učesnika“ (Čečen, 2005).

Da narativno novinarstvo ispunjava etičke standarde smatra i Den Wakefield (*Dan Wakefield*) za koga je ova forma ne samo kreativna, već: „donosi predele, zvukove i osećanja koja okružuju činjenice i povezuje ih i poredi sa drugim činjenicama iz istorije, društva i književnosti na umetnički način koji ne uništava činjenice, već proširuje njihovu dubinu i dimenziju“ (Wakefield, 1966: 41). Ovu tezu upotpunjuje

i Nora Berning koja ističe da vest ne predstavlja objektivnu refleksiju realnosti i da je uvek uslovljena mišljenjima, verovanjima i stavovima novinara (Berning, 2011). To pokazuje da apsolutna objektivnost ne postoji i da je suštinska razlika između tradicionalnog i narativnog novinarstva samo način interpretacije događaja.

Međutim, kod narativnog novinarstva fokus nije samo na autoru, već i na publici koja, zahvaljujući književnom pristupu, postaje uključena u priču, intelektualno i emotivno više angažovana, jer: „čitaoci često bolje razumeju i usvajaju priče koje su pisane narativnim stilom, nego one o kojima se izveštava koristeći princip obrnute piramide“¹ (Green, 1979).

Uzimajući u obzir umetničku dimenziju tekstova narativnog novinarstva, i individualistički pristup prilikom njihove izrade, teško je odrediti strukturu ili šablone po kojima oni nastaju. Ipak, Mark Kramer (*Mark Kramer*), direktor Niman Feloušip (Nieman Fellowship) programa narativnog novinarstva na Univerzitetu Harvard, izdvojio je nekoliko dominantnih karakteristika poput: „glas“ pripovedača, služenje simbolikom, književno dočaravanje destinacija, razvijanje likova, korišćenje dijaloga, predstavljanje ugla trećeg lica, beleženje statusnih simbola osoba i grupa, prikaz događaja po principu scenu po scenu gde svaka scena sadrži mikropriču koja gradi narativni tok (Čečen, 2005). Zbog toga slobodno možemo reći da dok je cilj tradicionalnog novinarstva da pruži informaciju, cilj narativnog novinarstva jeste da pruži priču. Ono što ovakve priče čini privlačnim publici jeste činjenica da u sebi često sadrže mitološke arhetipove koji stvaraju osećaj poznatosti i omogućavaju lakše emocionalno vezivanje za sadržaj. Kako primećuje američki profesor novinarstva Džek Luli (*Jack Lule*), akteri u pričama su često predstavljeni tako da njihova uloga odgovara mitološkim arhetipovima poput žrtve, žrtvenog jarca, heroja, dobre majke, varalice itd. (Lule, 2001), što su brojne studije i potvrdile (npr. Berkowitz, 2005, 2010; Sternadori, 2014). To ujedno predstavlja potvrdu da je ovakav vid pisanja vrsta kognitivne prečice do mitova koji su duboko ukorenjeni u kulturnoj i društvenoj svesti.

3. Narativno novinarstvo kao deo medijskog tržišta

Zbog kompleksnosti same forme u kojoj se često mogu naći elementi različitih tradicionalnih žanrova i podžanrova, poput članka, kolumne, reportaže, realističke proze, narativno novinarstvo je i dalje najzastupljenije u štampanim medijima. Međutim, zahvaljujući razvoju novih tehnologija, kao i pomenutoj promeni komunikološke paradigme (od vertikalnog prema horizontalnom tipu) koja je, između ostalog, omogućila razvoj građanskog novinarstva i nove načine za plasman medijskih sadržaja, narativno novinarstvo se u hibridnim formama sve češće može sresti i na onlajn platformama. Lejla Turčilo građansko novinarstvo opisuje kao: „kreiranje informacija od strane aktera online komunikacije koji nisu nužno novinari-profesio-

¹ Princip u faktografskom novinarstvu po kome se činjenice u tekstu ređaju po važnosti počevši od najznačajnijih (prim. aut).

nalci i njihovo distribuiranje putem online medija“ (Turčilo, 2014: 163). Upravo ta karakteristika da kreator medijskih sadržaja u savremenom dobu ne mora biti medijski profesionalac, omogućava komunikatorima da temama koje obrađuju pristupaju na originalan, sebi svojstven način i uz određenu dozu umetničkog senzibiliteta, što ovakve tekstove čini bližim narativnom novinarstvu, nego tradicionalnim žanrovskim formama. Takvi tekstovi mogu ostvariti značajan uticaj na javno mnjenje, što ujedno predstavlja podstrek za urednike i novinare u tradicionalnim medijima da modifikuju pristup, jezik, stil i, generalno, način oblikovanja medijskih priča i prilagode ih savremenim tendencijama. Kako piše Sanja Domazet: „I razvitak onlajn novinarstva podstakao je potrebu za kreativnim pisanjem u tradicionalnim štampanim medijima, pa i svim ostalim medijima“ (Domazet, 2019: 25).

Pored tehnološkog napretka koji je doprineo medijskoj konvergenciji, štampa je ostala vrsta medija kojoj se publika okreće kako bi dobila informaciju više, detalje i kontekst samih događaja, a narativni pristup im to i omogućava. I dok se tradicionalno novinarstvo bazira na konceptu objektivnosti i neutralnosti odgovarajući na pitanja: ko, šta, gde, kada, zašto plus kako, pozivajući se na relevantne izvore, narativno novinarstvo je fokusirano na kako i zašto sa akcentom na subjektivni i emocionalni doživljaj (Uko, 2007). Poslednjih godina i u naučnim i u profesionalnim krugovima raste interesovanje za narativno novinarstvo, jer se smatra da je ovo forma koja će sačuvati tiraže štampanih medija (Hartsock, 2007; Shim, 2014). Upravo narativno novinarstvo, kroz kompletnije priče ispričane na originalan način, omogućava povezivanje štampanih medija sa publikom i ostvarivanje prisnijeg odnosa. Kako piše Branko Čečen, na taj način tradicionalni mediji u novom medijskom okruženju stvaraju i neguju publiku koja će im biti verna.

„Ako u čitaocu uspe da izazove skladne emocije, da pobudi njegove instinkte i u njemu ostavi bilo kakav sentiment, od tog trenutka on prepoznaje taj medij kao sebi blizak. Ne kao mogući izvor zabave i informacija, ne kao stvar izbora, nego kao nešto svoje, ukratko – potrebu. Što je razlika, otprilike, kao između poznanika i prijatelja. Takav čitalac neće ni pogledati druga izdanja, već će posegnuti za prijateljskim medijem prema kojem oseća vrstu pripadnosti i bliskosti.“ (Čečen, 2005)

Kako bi se što bolje pozicionirali na medijskom tržištu, brojni urednici i novinari usvajaju principe narativnog novinarstva, naročito one koji se odnose na originalan i specifičan pristup prilikom obrade određenih tema i koji uključuju veće angažovanje publike. Na ovaj način se ne bore samo sa konkurencijom koja pripada istoj vrsti medija, već i sa novim medijskim formama i sadržajima. Zato treba naglasiti da je novo medijsko okruženje doprinelo popularizaciji transmedijalnog pristupa prilikom plasiranja određenih sadržaja iz domena sadržaja narativnog novinarstva. Tako ovi tekstovi, mogu biti pretvoreni u knjige, a nakon toga u serije i filmove. Osim toga, u savremenom medijskom okruženju narativno novinarstvo javlja se u novim popularnim formama, kao što su podkasti ili video-sadržaji na striming platformama, što omogućava novim generacijama da upoznaju i prihvate njegove odlike. S obzirom na to da se ovakva vrsta sadržaja podjednako koristi i u građanskom i u tradicionalnom novinarstvu, tržišni potencijal je praktično neograničen.

Već je istaknut značaj narativnog novinarstva u vremenima krize kada je javnost mnogo više zainteresovana da čuje priče o životima, sudbinama i stradanjima običnih ljudi, pričama i sudbinama sa kojima može da se poistoveti, koje će pružiti određene odgovore ili makar nadu i utehu, a maksimalni potencijal takvih priča ne može se ostvariti kroz faktografske forme. Značaj i potencijal narativnog novinarstva uočeni su još tokom Krimskog rata (1853–1856) kada su se izdvojila dva dominantna pristupa izveštavanja. To su bile priče Vilijema Rasela (*William Russell*), dopisnika londonskog Tajmsa (*Times*) i priče Edvina Godkina (*Edwin Godkin*), dopisnika lista Dejli njuz (*Daily News*). Iako su obojica javnosti predstavljala slike rata, Raselovi izveštaji bili su zasnovani na svedočanstvima različitih aktera kako bi što realnije preneo priče sa terena. S druge strane, Godkin se opredelio za pristup koji možemo nazvati literarnim: „Pisao je kako vojnici doživljavaju rat, unoseći i svoja preživljavanja ratnih strahota“ (Bjelica & Jevtović, 2006: 73–74).

Iako, nesporno, veoma značajna novinarska forma, posebno u vremenima kada se ne traži samo informacija, već i dublji kontekst, treba voditi računa da estetika ne zaseni suštinu novinarstva – objektivnost i tačnost: „Ukoliko estetska razmatranja dominiraju nad tradicionalnim principima objektivnosti i tačnosti, to može dovesti do toga da novinarstvo izgubi kredibilitet“ (Van Krieken & Sanders, 2017: 1375). Iz tog razloga, ne treba izgubiti iz vida da su kod ove novinarske forme subjektivnost i emocionalnost najizraženiji, što može rezultirati zloupotrebom emocija, kojima je i najlakše manipulirati. Na taj način nastaju nenovinarski i manipulativni tekstovi pod okriljem narativnog novinarstva, što može biti i jedan od razloga zbog kojeg pojedini mejnstrim mediji teško prihvataju ovu formu ili je, čak, odbacuju.

5. Primeri narativnog novinarstva u savremenoj novinarskoj praksi

Popularizacija narativnog novinarstva kroz različite forme građanskog novinarstva dovela je do toga da progresivno orijentisane redakcije stvore prostor za ovu vrstu medijskog izražavanja koje na taj način postaje uticajni žanr (Schmidt, 2017). Međutim, narativno novinarstvo, kao deo mejnstrim medijskog diskursa, ne prihvata se istim tempom i entuzijazmom u svim društvima. Komparativna istraživanja su pokazala da, na primer u Australiji i slovenskim zemljama institucionalni kontekst nudi ograničene mogućnosti novinarima književnicima da objavljuju svoje priče u mejnstrim medijima (Joseph, 2010; Merljak Zdovc, 2009).

Kada je reč o Srbiji, tekstovi sa odlikama narativnog novinarstva najčešći su u medijima koji uključuju elemente građanskog novinarstva i/ili su inspirisani inostranim publikacijama koje neguju ovakve forme. Osim toga, prisutni su u periodičnim publikacijama (npr. *Nedeljnik*), ali i kao dopuna tradicionalnih medija (Npr. list *Danas* pored toga što je najpoznatiji po dnevnom listu, prisutan je i na onlajn platformama koje novinari i urednici koriste za realizaciju podkasta u okviru kojih se mogu čuti priče koje sadrže elemente narativnog novinarstva). Za potrebe ovog rada, u cilju ilustracije primera iz prakse koji mogu poslužiti kao osnova za dalja istraživanja iz ove oblasti, urađena je kvalitativna analiza sadržaja dva teksta kako bi se prikazale odlike narativnog novinarstva koje se javljaju u srpskim mejnstrim

medijima. Jedan je objavljen u srpskoj verziji onlajn magazina *Vajs (Vice)* pod nazivom „Povratak kući: moja zimska idila u Besnom Foku”², a drugi u onlajn izdanju magazina *Nedeljnik* pod nazivom „Jedine slike iz tek oslobođenog Jasenovca koje je sklonio Kardelj: Tajna nestalih filmova našeg najpoznatijeg ratnog foto-reportera”³. *Vajs* je na zvaničnom sajtu predstavljen kao „multimedijalna platforma koja proizvodi više od 2400 sadržaja nedeljno na 25 jezika”⁴, dok u začelju svake stranice *Nedeljnika* stoji opis: „Internet izdanje najtiražnijeg srpskog njuzmagazina koji čita poslovna, politička i biznis elita”⁵. Opisi rubrika na portalu *Vajs* ukazuju na to da redakcija neguje nekonvencionalni pristup obrade tema. Neki od primera naziva rubrika su: „Politika”, „Droge”, „18+”. I pored naslova koji mogu da se kvalifikuju kao delimično tabloidni (Npr. „Kako je moja bipolarna majka pokušala da nađe spas u magičnim pečurkama”), tekstovi imaju daleko kompleksniju strukturu.

Jedan takav primer je prvi analizirani tekst, preuzet iz magazina *Vajs*. Iako naslov upućuje na to da bi tekst žanrovski mogao biti određen kao putopisna reportaža, autorka već na samom početku signalizira da njene intencije prevazilaze žanrovska ograničenja:

„Vrlo retko idem u Besni Fok. Poslednji put sam tamo bila pre dve ili tri godine. Kadgod je trebalo da idem osećala bih nelagodu, govorila sam da me mrzi da idem, šta tamo da radim, čak mi i poseta majci nije bila dovoljna da presrećno krenem na Bogosloviju, pa na 107”.

Početak koji je u kontradiktornosti s naslovom ukazuje na to da čitaoca očekuje jedan autentični prikaz i što je još važnije – da ga očekuje priča, a ne klasični novinarski tekst. Priča je pisana u prvom licu, a autorka sebe, koristeći princip ređanja scena, stavlja u prvi plan kao aktivnog učesnika svih događaja, što doprinosi samoj autentičnosti. Da tekst nije samo putopisna reportaža ili memoar ilustruje činjenica da se autorka često koristi simbolikom kako bi objasnila svaki segment putovanja, sećanja sa aspekta aktuelnog trenutka, kao u ovom delu:

„Htela sam da prođem još jednom i pored „Magacina“. To je bila jedna veća hala gde su se slavili svi ispraćaji u vojsku i svadbe. Skoro svi moji drugari iz detinjstva i razreda su tamo pravili ispraćaj, dolazilo bi po sto ljudi. Komšije i stariji, i naravno roditelji svih prijatelja. Uvek bend i igrali bismo, pili, sjajno se provodili i na kraju lili suze uz recimo „Nedelja, a svi ste tu”.

Dalje, dok piše o svojoj očekivanoj šetnji kroz naselje, autorka naglašava:

„Ne želim da se prisećam sebe u rolerkosteru tinejdžerskog doba koje je bilo ispunjeno alkoholom, besomučnim sedenjem u sobi i plakanjem, pisanjem veoma mračnih pesama i dnevnika u kojima mrzim sebe”.

² Izvor: <https://www.vice.com/sr/article/jgqa5g/povratak-kuci-moja-zimska-idila-u-besnom-foku> (poslednji pristup: 7. 10. 2021).

³ Izvor: <https://www.nedeljnik.rs/foto-jedine-slike-iz-tek-oslobođenog-jasenovca-koje-je-sklonio-kardelj-tajna-nestalih-filmova-naseg-najpoznatijeg-ratnog-foto-reportera/> (poslednji pristup: 7. 10. 2021).

⁴ Izvor: <https://www.vicemediagroup.com/> (poslednji pristup: 6. 10. 2021).

⁵ Izvor: <https://www.nedeljnik.rs/> (poslednji pristup: 7. 10. 2021).

Opisi iz ovog odlomka mogu se svrstati u univerzalne motive u kojima se mogu pronaći brojne mlade osobe koje određeni lokalitet vezuju slične emocije. Na taj način autorka istovremeno oslikava stanje svog rodnog mesta i stanje sopstvenog duha, što nije moguće postići klasičnim novinarskim formama.

S druge strane, u *Nedeljniku*, tekstovi u kojima dominiraju elementi narativnog novinarstva najčešće se mogu pronaći u rubrici „Velike priče”. Analizirani tekst „Jedine slike iz tek oslobođenog Jasenovca koje je sklonio Kardelj: Tajna nestalih filmova našeg najpoznatijeg ratnog foto-reportera”⁶ bavi se stradanjima u logoru Jasenovac, tačnije pronađenim fotografijama iz tog doba za koje se smatralo da su izgubljene. Sama tematika dovoljna je da kod čitaoca izazove emotivnu povezanost sa tekstom, jer je reč o događaju od velikog značaja za kolektivni identitet srpskog naroda koji sadrži i izraženu mitološku osnovu. Zahvaljujući odabranom pristupu, kao i stilskim sredstvima, ta povezanost se ostvaruje na jedinstven način. Tekst počinje iskazom: „Čudni su putevi fotografije i istine”. Ovim se jasno signalizira da će glas autora biti dominantna. Međutim, način na koji je tekst struktuiran ne dovodi u pitanje njegovu autentičnost, a autentičnost u narativnom novinarstvu, kao što je ranije u radu istaknuto, mnogo je značajnija kategorija od objektivnosti. Zadatak narativnog novinarstva, baš kao i književnosti, jeste da „uvuče” čitaoca u svet priče i postane njen aktivni učesnik. U ovom konkretnom slučaju to se postiže detaljnim oslikavanjem scena (predela, predmeta, enterijera), uz pomoć kojih autor, specifičnom estetikom, pruža odgovarajući kontekst:

„U požuteloj novinarskoj beležnici, koju je hemingvejski naslovio „Put na front”, upisani su mnogi dragoceni detalji koji dokumentuju završetak vojnih operacija u Jugoslaviji, s kraja Drugog svetskog rata”.

Takođe, izjave, za razliku od klasičnog intervjua i konvencionalnih medijskih izjava, ovde su u funkciji pomenutog oslikavanja i kao takve stilski su bliže književnim monološkim i dijaloškim formama sa elementima dramske napetosti:

„- Pokušavam da vas nađem danima... Mislim da sam našao fotografije koje prate novinarske beleške Branka Savića...

Tajac... Pa pitanje: Jeste li sigurni da su to te fotografije...?

- Jedan kroz jedan. Dnevnik je jako detaljan, prati fotografije. To je sigurno to, rekao je Cukić”.

Kod tekstova koje obrađuju istorijske teme često je pozivanje na istorijske izvore koji doprinose dokumentarnosti, ali su predstavljeni tako da prate stil, strukturu i koncept samog narativa. To je slučaj i sa analiziranim tekstom u kome se autor oslanja na svedočenja uz pomoć kojih ilustruje atmosferu i naglašava emocionalni aspekt:

„Obilazimo zgarišta, porušenih i zapaljenih zgrada i baraka, koje se još gde-gde puše. Nailazimo i na nekoliko izgorelih leševa zarobljenika koji su pokušali da se sakriju prilikom poslednjeg odvođenja, ali su ipak stradali”.

⁶ Dostupan na adresi: <https://www.nedeljnik.rs/foto-jedine-slike-iz-tek-oslobođenog-jasenovca-koje-je-sklonio-kardelj-tajna-nestalih-filmova-naseg-najpoznatijeg-ratnog-foto-reportera/>

Kako bi približio emotivni, ali i društveni i istorijski kontekst, autor u navedenom primeru koristi delove iz pronađenog ratnog dnevnika. Time, kombinujući elemente klasičnog novinarstva, istorijskih izvora i književne naracije, on obogaćuje narativni tok i prenosi jednu od priča koja je mogla biti ispričana na mnogo načina, naročito u doba transmedijalnosti. Međutim, upravo kroz korišćenje principa narativnog novinarstva ovaj medijski tekst dobija potencijalni kapacitet da ostvari mnogo veći uticaj na čitaoca nego što bi to bio slučaj sa klasičnim žanrovima.

6. Zaključak

Teorijski koncepti i praktični primeri predstavljeni u ovom radu pokazali su da za narativno novinarstvo postoji interesovanje medijske publike i da kao takvo zaslužuje svoje mesto u kompleksnom sistemu novinarskih žanrova – i kao predmet akademskog proučavanja, zatim novinarske prakse i, konačno, kao predmet kritičkog proučavanja naučnih istraživanja o ovoj oblasti.

Novinarski žanrovi su dinamička kategorija, što podrazumeva da se vremenom transformišu u stisikom, sadržajnom i strukturalnom smislu, pa se na taj način prilagođavaju trendovima koji se tiču kreiranja i plasiranja medijskih sadržaja. Isti koncept primenjiv je i na narativno novinarstvo koje takođe poseduje svojstvo transformacije, baš kao i književnost, te može postojati kao dominantna komponenta određenog teksta, ali se odlike narativnog novinarstva, zahvaljujući hibridizaciji, mogu javiti i u tekstovima u kojima su dominantni drugi žanrovi. To, između ostalog, omogućava da principi ove novinarske forme mogu biti primenjivi na gotovo sve teme. Uzimajući u obzir ovu karakteristiku sasvim je izvesno da će na dalju transformaciju medijskih žanrova uticati i narativno novinarstvo – posebno na one koji spadaju u beletrističku grupu. Osnovni princip te dinamičnosti jeste inovacija koja postaje važna u uslovima kada se javlja veliki broj medija i kada svako može postati kreator medijskog sadržaja. Jedan od značajnijih faktora koji pomaže mediju da se izbori na tržištu jeste originalnost, što je, takođe, jedna od glavnih karakteristika narativnog novinarstva koje se već odomaćilo u medijskoj praksi velikog broja zemalja.

Kako je u radu napomenuto, određeni autori smatraju da je ovo forma koja će sačuvati štampane medije u novom medijskom okruženju, ali da je istovremeno pogodna i za onlajn platforme. Međutim, kada je o ovdašnjoj medijskoj sceni reč, narativno novinarstvo je i dalje uslovno marginalizovano i javlja se sporadično u publikacijama koje su, iako popularne, više orijentisane ka alternativnim načinima izveštavanja. Razloge verovatno treba tražiti u problemu objektivnosti, o kome je pisano, i u strahu od ekonomske neisplativosti. Zato treba istaći da su narativni tekstovi i dalje suštinski novinarski u kojima se poštuju svi profesionalni principi. Ono što ove tekstove razlikuje od klasičnog novinarstva jeste način interpretacije događaja koji je zasnovan na autentičnosti prikazanoj umetničkim izrazom. Kada je o drugom izazovu reč, potrebno je naglasiti da je narativno novinarstvo već pokazalo tržišni potencijal, kao i da su neke redakcije u zemlji već usvojile ovaj način izveštavanja.

Zbog toga je realno očekivati da će narativno novinarstvo u bliskoj budućnosti prihvatiti još veći broj medija.

Autentičnost, originalnost i književnoumetnički pristup prilikom obrade tema, glavne su odlike koje narativno novinarstvo razlikuju od dominantnih medijskih žanrova. Način na koji su ovakvi tekstovi oblikovani, stavljaju događaje u drugačiji, jedinstven kontekst, pružajući nešto novo, neizvesno i primamljivo za medijsku publiku sa kojom se putem narativnih tekstova ostvaruje mnogo bliži i čvršći kontakt.

Literatura

- Aristotle (2008). *Poetics. The Internet Classics Archive, 350 BCE Translation by SH Butcher*. Retrieved from: <http://classics.mit.edu/Aristotle/poetics.html>
- Berkowitz, D. (2005). Suicide bombers as women warriors: Making news through mythical archetypes. *Journalism & mass communication quarterly*, 82(3), 607–622. <https://doi.org/10.1177/107769900508200308>
- Berkowitz, D. (2010). The ironic hero of Virginia Tech: Healing trauma through mythical narrative and collective memory. *Journalism*, 11(6), 643–659. <https://doi.org/10.1177/1464884910379705>
- Berning, N. (2011). Narrative Journalism in the Age of the Internet. *Digitales Journal für Philologie*, 3. Retrieved from: <https://www.textpraxis.net/nora-berning-narrative-journalism-in-the-age-of-the-internet>
- Бјелица, М., & Јевтовић, З. (2006). *Историја новинарства*. Београд: Мегатренд универзитет примењених наука.
- Connery, T. B. (1990). A third way to tell the story: American literary journalism at the turn of the century. *Literary journalism in the twentieth century*, 3–20.
- Čečen, B. (2005). *Šta je narativno novinarstvo i kako ga pisati*. Retrieved from: <https://www.media.ba/bs/novinarstvo-tehnikiforme-novinarstvo-tehnik-i-forme/staje-narativno-novinarstvo-i-kako-ga-pisati>
- Domazet, S. (2019). *Kreativnost – nova novinarska pismenost*. Beograd: Čigoja štampa
- Ekström, M. (2000). Information, storytelling and attractions: TV journalism in three modes of communication. *Media, Culture & Society*, 22(4), 465–492. <https://doi.org/10.1177/016344300022004006>
- Merljak Zdovc, S. (2009). More stories, more readers? Feature writing in Slovene newspapers. *Journalism Practice* 3: 319–334. <https://doi.org/10.1080/17512780902798745>
- Ford, E. H. (1937). *A bibliography of literary journalism in America*. Minneapolis: Burgess publishing Company.
- Green, G. M. (1979). Organization, goals, and comprehensibility in narratives: newswriting, a case study. *Center for the Study of Reading Technical Report*; no. 132. Retrieved from: https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/17583/ctrstreadtechrepv01979i00132_opt.pdf?sequence=1
- Hartssock, J. C. (2000). *A history of American literary journalism: The emergence of a modern narrative form*. Univ of Massachusetts Press.

- Hartsock J. C. (2007) 'It was a dark and stormy night': Newspaper reporters rediscover the art of narrative literary journalism and their own epistemological heritage. *Prose Studies* 29: 257–284. <https://doi.org/10.1080/01440350701432853>
- Јевтовић, З., Петровић, Р., & Арацки, З. (2014). *Жанрови у савременом новинарству*. Београд: Јасен.
- Joseph, S. (2010). Telling true stories in Australia. *Journalism Practice* 4: 82–96. <https://doi.org/10.1080/17512780903119685>
- Lule, J. (2001). *Daily news, eternal stories: The mythological role of journalism*. New York: Guilford Press.
- Roiland, J. (2015). By any other name: The case for Literary Journalism. *Literary Journalism Studies*, 7(2), 63–89. Retrieved from: https://ialjs.org/wp-content/uploads/2016/01/LJS-v7i2-60-89-Roiland_HYPERLINKED-1.pdf
- Schmidt, TR. (2017). Pioneer of style: How the Washington post adopted literary journalism. *Literary Journalism Studies* 9: 34–59. Retrieved from: <https://ialjs.org/wp-content/uploads/2017/07/02-Schmidt-34-59.pdf>
- Shim, H. (2014) Narrative journalism in the contemporary newsroom: The rise of new paradigm in news format? *Narrative Inquiry* 24: 77–95. DOI: 10.1075/ni.24.1.04shi
- Sims, N. (1984). The Literary Journalists. Retrieved from: <https://normansims.com/wp-content/uploads/2014/04/The-Literary-Journalists.pdf>
- Sims, N. (2007). *True stories: a century of literary journalism*. Evanston: Northwestern University Press.
- Soules, M. (2015). *Media, persuasion and propaganda*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Sternadori, M. (2014). The witch and the warrior: Archetypal and framing analyses of the news coverage of two mass shootings. *Feminist Media Studies*, 14(2), 301–317. Retrieved from: https://www.academia.edu/25958883/The_witch_and_the_warrior_Archetypal_and_framing_analyses_of_the_news_coverage_of_two_mass_shootings
- Tomić, B. (2016). Raslojavanje novinarskih žanrova u novomedijskoj praksi. *Politeia*, 6(11), 133–150. <https://doi.org/10.7251/POL1611131T>
- Turčilo, L. (2014). Profesionalno i građansko novinarstvo: saradnja ili konkurencija. *Mediji i komunikacije*, 1(1), 159–167.
- Uko, N. (2007). *Story Building: Narrative Techniques for News and Feature Writers*. Lanham: University Press of America.
- Wakefield, D. (1966). The personal voice and the impersonal eye. *The Atlantic*, 6, 38–48. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED096677.pdf>
- Van Krieken, K., & Sanders, J. (2017). Framing narrative journalism as a new genre: A case study of the Netherlands. *Journalism*, 18(10), 1364–1380. <https://doi.org/10.1177/1464884916671156>
- Van Krieken, K., & Sanders, J. (2021). What is narrative journalism? A systematic review and an empirical agenda. *Journalism*. 22(6), 1393–1412. <https://doi.org/10.1177/1464884919862056>

Dušan Aleksić

**NARRATIVE JOURNALISM AS AN ALTERNATIVE
TO TRADITIONAL JOURNALISTIC GENRES IN
CONTEMPORARY MEDIA PRACTICE**

Summary

Using the theoretical designation of narrative journalism as a form of journalistic expression relying heavily on literary narration, the given journalistic form will be analysed from a contemporary perspective in order to determine its characteristics and position in contemporary journalism. Considering that it constitutes a unique form from the linguistic, content, and organizational perspective, and that its artistic aspect is highly prominent, narrative journalism is often viewed as an obsolete and economically unprofitable journalistic form in practice. Because of that, one of the main goals of this paper is to determine to what extent narrative journalism is present in the contemporary media discourse, what its characteristics are and which position it occupies in the system of media genres, and to do so by combining the descriptive method and qualitative content analysis. It will focus especially on determining its role in civic journalism, which developed on the basis of technologic advancement, and which represents an alternative to the reporting of professional media.

dusan.aleksic@filfak.ni.ac.rs

Владета Радовић

Милан Дојчиновић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за комуникологију и новинарство

ВЕБ МЕДИЈИ КАО АЛТЕРНАТИВНА СФЕРА ИНФОРМИСАЊА У ПОСТНОВИНАРСТВУ

Сажетак: Савремени тренутак у којем живимо и стварамо може се означити као дигитална епоха прожета бинарним језиком јединица и нула. „Дигитални живот“ детерминише и дигитализована сфера јавног информисања у којој информисање посредством интернета тријумфује над традиционалном сфером информисања (штампа, радио, телевизија). Све већи број публике оријентише се ка праћењу онлајн медија, поготово посредством медијских апликација на смартфон уређајима. Парадоксално или не, дигитални медији истовремено креирају „информативну бујицу“ која је довела до „зачепљења“ информативних канала, али и отварају простор у којем је могуће остварити *објективну информисаност*, изван униформног контекста политике извештавања традиционалних медија. Због тога веб медије можемо означити алтернативом у информисању. У дигиталном медијском окружењу трансформише се и начин новинарског изражавања, попримајући одлике интернет комуникације: брзо, кратко и једноставно. Предмет овог рада јесу медији онлајн сфере као алтернативни извори информисања у ери постновинарства и постистине. Како је са све већим протоком информација у онлајн сфери повећана могућност за дезинформисаност, од нарочитог значаја је истаћи механизме којим се аудиторјум може заштити од лажних вести и неистина. Основни циљ рада је да се утврди може ли се медијска онлајн сфера перципирати као засебна сфера информисања или само као допуна традиционалној сфери.

Кључне речи: веб медији, постновинарство, постистина, алтернатива, информисање, алтернативни медији

1. Уводна разматрања

Информативни опсег детерминисан је индустријско-технолошким напретком медија и друштва. У „аналогном друштву“ преиндустријске револуције медиј примарног информисања била је штампа. Индустријском револуцијом¹ у XIX веку започиње еволуција медија и продор медијских порука у

¹ Синтагму „индустријска револуција“ први пут је употребио француски политички економиста Адолф Бланки (Jérôme-Adolphe Blanqui) 1872. године, како би описао новонастајући период развоја и темељних промена друштва у производном, технолошком процесу и друштвеном контексту.

друштво. Развој медија, између осталог, следи отварање школа и описмењивање све већег дела становништва.

У усменим културама преиндустријског доба преовладало је усмено и руморно информисање, које је било неформално и некодификовано професионалним медијским ангажманом. Информација је тада била неодојива од робе, информативни путеви били су исти они којима су размењивана робна добра – морски саобраћај и утабани друмови коњским запрегама, док се у улози новинара налазио сваки морепловац који се нашао на изворишту информација. У улози новинара *мнемосфере* (Дебре 2000: 60,61) често су били и дворски гласници, преносећи вести у служби властодршца. Информацији ће бити потребан дуг период да почне да се перципира као засебно добро, изван робно-новчаних оквира. Онда када је становништво постало писмено темељ информацијском друштву био је постављен. Услови развоја друштва и уздицања на цивилизацијској лествици импликовани су многим факторима – социоекономском ситуацијом различитих епоха, глобализацијом, културним контекстом, развојем науке, али и медија. На темељу информационо-комуникационих технологија развијала се и цивилизација. Експанзија медија неодојива је од развоја технологије, а у многим сегментима и немогућа без мултидисциплинарних научних сазнања и открића. На експериментима Николе Тесле са електромагнетним таласима рођен је радио, док су експерименти Росинга и Нипкина са селенијумом, катодним цевима и наизменичном струјом утрли пут развоју телевизије.

Алтернативни извори информисања уочавају се још много пре дигиталних медија. Лутерове тезе о самовољи католичке цркве истакнуте на Витенбершкој цркви биле су својеврсна алтернатива која је опонирала увреженим информацијама о безгрешности католичких свештеника објављиваним у црквеним прогласима, тадашњем мејнстрим медију. Период инквизиције и формирања Калвинистичке цркве дали су прву алтернативу у информисању – памфлете. Католичка црква не би постигла много спаљивањем Лутера јер су његова дела већ била доступна по повољној цени. Памфлети којима су се Лутерови следбеници на народном језику обраћали народу имали су кључну улогу у процесу реформације. Ови памфлети били су описивани као масовни медији (Бригс, Берк 2006: 109–145). Памфлет и летак постали су први симболи алтернативног вида информисања који је тадашњем становништву отворио другачију перспективу о дешавањима. Обрачунавање лецима и памфлетима настављено је и у раној модерној Европи за време битака за слободу штампе, која није окончана до дана данашњег.

У основи демократских принципа јесте слобода говора. Међутим, о слободи говора не може се говорити уколико не постоје слободна комуникација и слободни медији. Традиционална сфера информисања (штампа, радио и телевизија) одувек су били под патронатом власти, ма колико у оквиру менаџмента у медијима говорили о различитим типовима традиционалних медија, а сходно томе и *етатистчком, моделу јавне службе и медијима цивилног сектора*. Стиче се утисак да је наведена трипартитна подела синтетизована у једну – *модел државне службе*. Због самих трошкова штампања новина, као и због скувих

дозвола за фреквенцијски опсег радио или телевизијског емитовања, овакви медији нису могли постати део алтернативне сфере јер по самој природи изискују високе трошкове функционисања. Почетком новог миленијума повеле су се и нове дебате, па је тако 2001. године Жан Бодријар у тексту „Реквијем за медије“ истицао да традиционални медији не могу омогућити слободан проток информација и слободну комуникацију. Бодријар је тада разумевао неомарксисте и левичаре, попут Ензенсбергера и Брехта, који су у масовним медијима видели могућност ослобођења и револуције у комуникацији. Ензенсбергер и Брехт, на супрот Бодријару, сматрали су да су медији по својој природи слободни и да их је потребно истргнути из руку манипулатора. Ипак, капиталистичка идеологија одавно је била инфилтрирана у све поре друштва, а једина оаза слободе назирала се у новом комуникационом простору који је пружао интернет. Бодријар је на бољи начин од неомарксиста разумео функционисање медија. Полазио је од саме основе математичке теорије о комуникацији успостављеној на релацији *енкодер-канал-декодер*. Ова схема информисања ултимативног је карактера у традиционалним медијима и њен редослед није био измењив све до тренутка појаве медија у оквиру интернета. Према томе, принцип – *говор који не претпоставља одговор*, својствен је искључиво традиционалним медијима. Реч је о једносмерној комуникацији и деспотском карактеру традиционалних медија, наспрам вишесмерне, мултипликоване комуникације и демократског карактера медија на интернету, чиме се умножава обим комуникације и број актера.

На медијској сцени много тога је коренито промењено онда када је уочен потенцијал интернета за размену информација, као и могућност да се интернет искористи као „дериват медија“². Крајем прошлог века почело се све више говорити о метамедијима и мултимедијима, а у теорији медија о „онлајн журнализму“. „Сајтови са вестима убрзо су се нашли међу најпосећенијим сајтовима на мрежи – неки су припадали новинским изворима који су имали штампана издања или су вести емитовали на радију и телевизији, а неки су били независни“ (Крејг 2010: 24). Према наводима овог аутора, који се позива на податке Американ џурнализам ривјуа, 1994. године само је 20 новина у целом свету имало веб сајтове, да би после мање од пет година тај број премашио 5.000. Традиционално новинарско гесло да се оно што није објављено у медију није ни десило, може се надоградити у синтагму новог доба – оног чега нема на интернету није се ни догодило. Свеприсутност публике на интернету³ диктира тренд да сваки медиј мора постојати и на интернету, будући да се глобална ин-

² Интернет је првенствено настао са идејом умрежавања више компјутера за лакшу размену података међу просторно разуденим рачунарима. Међутим, крајем XX века уочава се медијски потенцијал интернета, када редакције традиционалних медија покрећу веб сајтове са циљем информисања посредством „дигиталних новина“ или „е-новина“. Међу првим таквим сајтовима било је онлајн издање америчког дневног листа *Chicago Tribune*, 1992. године. Због испрва идејно другачије намене, онлајн медије може означити као *интернет деривате*.

³ Стопа глобалне интернет пенетрације (коришћења интернета на светском нивоу) у 2021. години износи 65,6%, са растом од 1332% у периоду од 2000. до 2021. године. (<https://www.internetworldstats.com/stats.htm> Приступљено децембра 2021).

тернет популација увећава за 600.000 сваким даном!⁴ Наведимо само пример регистрованих онлајн медија у Србији. До 2017. године у Србији је било регистровано 539 онлајн медија, да би у 2021. години тај број био готово утростручен на 1290. За само четири године регистрован је 751 онлајн медиј⁵.

2. Појмовно-категоријално одређење савремене инфо-сфере

Значајан фактор за нову поделу медија и редефинисање јавне сфере била је технологија оптичког кабла и бежичног (wireless) система преноса података посредством интернета. Развој интернет технологије био је предуслов за стварање дигиталних медија, а дигитално информацијско доба медије је трансформисало у више праваца. Разноликост медијског система данашњице, према критеријуму општости, огледа се у подели медија на пет великих група, које смо класификовали на:

- 1) традиционалне медије (дневна и периодична штампа, радио, телевизија);
- 2) конвергентне медије (веб сајтови традиционалних медија);
- 3) поли-медијске платформе (друштвене мреже);
- 4) веб медије грађанске иницијативе (настали из концепта грађанског новинарства);
- 5) самосталне веб медије (тзв. *digital born media*).

Премда постоји тенденција класификације свих нових информационо-комуникационих средстава на интернету префиксом „нови“, сматрамо да је плеоназмично гомилање речи сувишно (нпр. *нови нови медији*) и да је боље третирати их прецизнијим терминолошким одређењима.

Интернет медије међу првима је дефинисао руски теоретичар медија Лев Манович, који је писао о „екранизованом друштву“. У књизи *Метамедији*, Манович нове медије дефинише у садејству са сајбер културом у односу супротности, на начин да сајбер културу карактеришу разне социјалне појаве које се заснивају на интернету и другим облицима комуникације у оквиру интернета, а да медији могу бити и аналогни и дигитални. Тада „нове медије“ Манович види и као компјутерску технологију коришћену као платформу за дистрибуцију мултимедијалног садржаја, али и као део софтвера, будући да се рад нових медија заснива на дигиталним подацима којима се лако може манипулисати посредством софтвера. Нове медије Манович посматра и као део медијске уметности у оквиру интерактивних мултимедија и видео игара (Манович 2001: 19).

Нови медији настају онда када се отварају онлајн редакције, онда када друштвене мреже делимично постају медији. Парадоксално или не, веб ме-

⁴ Према резултатима истраживања „Digital around the world“ из октобра месеца 2021. године. (<https://datareportal.com/global-digital-overview> Приступљено децембра 2021).

⁵ Према статистичким подацима базе онлајн медија у Србији и „Share Lab-a“. (<https://onlajnmediji.rs/> и <https://labs.rs/sr/onlajn-mediji-u-srbiji/> Приступљено децембра 2021).

дији створили су могућност за ревитализацију јавне сфере и новинарства, пружајући могућност новинарима да се објективније и етичније баве свакодневицом изван традиционалних медија.

Поједини теоретичари медија, попут Мануела Кастелса (Manuel Castells), означавају период деведесетих година XX века као „револуционарно доба у комуникацији и медијима“, које је обележено развојем интернета и информационо-комуникационих технологија (Кастелс, 2014: 81–85). Иако се о информационом друштву почело говорити 80-их година XX века, након што је Маршал Маклуан (Marshall McLuhan) наслужио суперповезаност планете у „глобално племе“ (Маклуан, 1973: 20), а Алвин Тофлер (Alvin Toffler) писао о инфо-сфери и информатичком друштву у књизи „Трећи талас“ (Тофлер, 1983: 195), предуслов за успостављање нове јавне сфере створен је развојем www (World Wide Web) стандарда 1989. године⁶. Овим стандардом отворен је пут за развој медијских веб сајтова. Од овог момента могуће је говорити о информационом друштву у којем ће информација постати капитал. Према Вебстеру (Webster) кључни аспекти информационог друштва су:

- *технолошки*: тиме се указује на раст иновација у информационој и медијској технологији и раст информационих аутопутева;
- *економски*: описује се раст економске вредности информационих активности и развој информационе или е-економије;
- *професионални*: истражује се промењени модел професионалних активности, фокусирајући се на опадање производног и раст сервисног сектора;
- *просторни*: наглашава се раст мреже, чиме се мења однос времена и простора са могућношћу да се управља пословима на глобалној равни ослобођених временских ограничења;
- *културни*: указује на изузетан пораст протока информација као резултат већег броја медија (Kevin Williams, *Understanding media theory*, код Штављанин 2013: 35).

Кључне парадигме онлајн новинарства, али и предности у односу на традиционалну медијску сферу обједињене су у: *хипертекстуалности*, *интерактивности* и *мултимедијалности*. *Хипертекстуалност*, као линковање или веза са другим веб сајтовима и текстовима по питању исте тематике продубила је читалачку знатижељу и пружила могућност да се публика о одређеној теми подробније информише. Иако је базична интерактивност у традиционалним медијима постојала кроз „писма читалаца“ и телефонских позива публике на радију и телевизији (*talk show* емисије, квизови итд.), *интерактивност* је са онлајн медијима учинила публику ангажованом и укључила је у сам ток произ-

⁶ Оцем интернета, какав данас познајемо, сматра се швајцарски софтверски инжењер Тим Бернерс Ли (Tim Berners-Lee), који је у марту месецу 1989. године креирао програмски језик – *хипертекст* (енг. *hypertext*) у Церновој лабораторији, што је интернет учинило функционалним и омогућило размену докумената и „пакета података“ између сервер рачунара и других просторно удаљених рачунара.

водње вести. „У доба интернета публика је променила навике у конзумирању медија и неки од кључних захтева постали су интерактивност и жеља да се утиче на садржаје који се пласирају преко медија“ (Грухоњић, 2021: 32). Интерактивност посредством секције коментара у онлајн медијима представља и нови начин долажења до јавног мишљења о некој теми. У политичкој комуникацији она се остварује и посредством наручених коментара с циљем лобирања за одређену личност или идеју. *Мултимедијалност* је новинарске текстове и приче на интернету учинила илустративнијим, али и документованијим. Мултимедијалност кроз аудио и видео инсерте пружила је документованост веб медијима који се баве истраживачким новинарством. На тај начин читалац добија аутентичну слику о ономе о чему новинари истраживачких веб медија извештавају, о чему ће бити даље речи у наставку рада.

Савремена инфо-сфера подређена је дигиталној технологији. Најилустративнији пример за то је дигитални сателитски радио у ауто-индустрији, на начин да нови аутомобили више не примају АМ и ФМ радио сигнал, већ искључиво дигитални сателитски. Друштво друге декаде новог миленијума постало је дигиталним сигналом ултимативно повезано. Како наводи ауторка Мери Чејко у књизи „Суперповезани“: „Глобални интернет, дигитални медији и револуција мобилних медија драстично је изменила животе чак и оних људи који не проводе толико времена онлајн (или га не проводе уопште) или не користе друштвене медије“ (Чејко 2018: 14). Једноставно, немогуће је остати аналоган у друштву у којем је окружење дигитално. Колико год се савремени човек трудио да не користи технолошке новотарије и геџете, околности то од њега захтевају. Примера је много, а можда и најилустративнији јесте онај који се односи на онлајн наставу у актуелном тренутку ковид пандемије. Наставни кадар старијих генерација морао је да научи и да се привикне на компјутеризовани рад са ђацима и студентима и да на неки начин поново стиче нова искуства у настави, урпкос пређашњем „аналогном искуству“.

3. Веб медији у доба постновинарства

Иако су први медијски веб сајтови и платформе вести представљени почетком деведесетих година XX века (*America Online, Prodigy (Чудо), CompuServe, Chicago Tribune...*) и даље су традиционални медији били доминантан извор информисања. Медијски *status quo* трајао је до почетка новог миленијума, а сав потенцијал интернета уочен је за време друштвених криза или је обележен немилим догађајима – рушењем Кула близнакиња у САД 2001. године и експлозијом бомбе у британској метро станици 2005. године⁷. Прва

⁷ Када је 7. јула 2005. дошло до терористичких напада у лондонском метроу, британски јавни информативни сервис ВВС је у току првих неколико сати од детонација примио преко 1.000 фотографија, више од 20.000 имејлова и око 20 аматерских снимака. Прва вест у наредном дневнику ове реномиране медијске куће почела је управо ТВ прилогом који је у потпуности био сачињен од материјала који су послали очевици – грађани репортери. Тадашњи главни и

декада новог миленијума био је период најзначајније медијске трансформације и транзиције будући да су мултипликовани извори информисања променили медијске парадигме аналогног доба. Од тад почиње период постновинарства. На улазу у нови миленијум редакције великих светских медијских конгломерата, попут *Си Ен Ена* и *Би би сија*, увиђају потенцијал грађана очевидаца и отворено их позивају да партиципирају у креирању медијског садржаја, нудећи одређену новчану накнаду. Тако очевици разних догађаја постају грађани-репортери, а новинарство час доживљава „кризу идентитета“, час „препород“ због амбивалентног утицаја интернета на медијасферу.

Постновинарство доба је постистине, полуинформација, бујице дезинформација и лажних вести будући да се истина разводњава извештавањем са свих страна⁸. Иако се гносеолошки истина не може одредити као универзална и јединствена, према онтологији медија она мора бити „истинитија“, не би ли се задовољио јавни интерес. Постновинарство продукт је технолошког развоја медија и стапања инфосфере са комуникационом сфером. Постновинарство је део технолошког комплекса *everyday* технологије паметних телефона, на начин да се све већи део глобалног становништва информисе посредством мобилних телефона. Масовна производња микропроцесора потпомогла је развој „смартфон културе“, тзв. џепних рачунара, које су и целокупно новинарство претворили у *инстант журнализам*. Савременик у сваком тренутку, а захваљујући приступу интернету⁹ и поседовању мобилног телефона, има приступ готово тренутно, не само актуелним информацијама, већ и архивама медијских текстова објављеним годинама раније.

Таква врста „убрзаног новинарства“ донела је површност у извештавању, а код публике створила лажан осећај добре и правовремене информисаности само на основу великог броја информација свакодневно дистрибуираних. „Основни критеријум у савременом свету информација је избор вести (...) Како свака медијска кућа има посебну сарадњу са бар две, а често и више новинских агенција, то значи да дневно прима између шест и десет хиљада порука“ (Фоа, 2017: 43) Наведена процена аутора је само на основу сарадње медијских кућа са новинским агенцијама. Дневни број приспелих информација двоструко је већи уколико се узме у обзир и број информација које пристижу посредством интернета.

Информативни балон постао је *информативни џепелин* који је захваћен ужареном стихијом лажних информација. Тај џепелин за сад плови небом, међутим, питање је још колико дуго ће моћи.

одговорни уредник информативног програма Ричард Сембрук изјавио је: „Сада знамо да када се важни догађаји десе, јавност може да нам пружи онолико информација колико смо и ми у стању да понудимо њима. Од сада, рад на вестима је партнерство“ (Nieman Reports, доступно на линку: <https://niemanreports.org/articles/citizen-journalism-and-the-bbc/> Приступљено децембра 2021).

⁸ Реалност је конструисана у оквиру медијског језика, медијског дискурса и медијске репрезентације... То значи да медијска репрезентација не репрезентује мање или више прецизно реалност на коју се односи, колико омогућава средства којима се реалност активно конструисе (Радовановић, 2018: 210).

⁹ Од 7 милијарди 875 милиона становника на планети, 5 милијарди и 168 хиљада глобалног становништва има приступ интернету (<https://www.internetworldstats.com/stats.htm> Приступљено септембра 2021).

„Мрежа је огромни супермаркет информација, где прикупљање вести често личи на израду колажа и хипертекстуалног повезивања различитих сајтова новинских агенција, телевизија, привредних компанија, јавне администрације, са оскудним простором остављеним за писање и за индивидуалну креативност. Постоји ризик да интернет постане место постновинарства, заробљеног у себи самом, где сусрет са стварношћу остаје у позадини и увек се одвија нечијим посредовањем.“ (Гоцини 2001: 420)

Као одговор на неопходност селекције и верификације вести из огромне интернет инфо-пустиње, појављују се независни веб медији који представљају алтернативни вид информисања. Из већ поменуте категоризације медија, из категорије самосталних веб медија (*digital born media*), настају алтернативни медијски портали, који се оснивају као одговор професионалних новинара на деградирани статус новинарске професије у традиционалним медијима и због политичке зависности. Најпознатији пример таквог медија јесте француски портал *Mediapart*, који је окупио вишегодишње новинаре и уреднике из француског дневног листа *Le Monde* и ујединио их са идејом извештавања у циљу одбране јавног интереса. Новинари овог веб медија баве се истраживачким новинарством, док грађани Француске за коректну и објективну информисаност плаћају месечну, полугодишњу или годишњу претплату на веб сајт. Не треба прећи ни националне границе како би се пронашли добри примери успешног функционисања оваквог типа нових медија. Најзначајнији чувари јавног интереса у медијском систему Србије тренутно су искључиво овакви веб медији. Све иницијалне информације о коруптивним делатностима актуелне политичке власти проистичу управо из оваквих медија. Најзначајнији код нас су *ЦИНС (Центар за истраживачко новинарство Србије)*, *BIRN (Balkan Investigative Reporting Network)*, *КРИК (Мрежа за истраживање криминала и корупције, као део шире истраживачко-медијске организације OCCRP – Organized Crime and Corruption)*, портал *Раскринкавање као део пројекта КРИК-а, Јужне вести, VOICE (Војвођански истраживачко-аналитички центар)*, *Инсајдер, Истиномер, Цензоловка*. Грађани који прате ове медије имају могућност да предложе новинарима тему која их погађа и која је од јавног интереса, а посредством донација могу материјално да подрже новинарски рад на одређеној причи. Према томе, алтернативни интерактивни медији представљају ону врсту нових медија (интернет гласила) заснованих на комбинацији рада новинара професионалаца и ангажованих грађана, а насталих као одговор на деградацију новинарске професије услед захтева капиталистичког тржишта. Медији оваквог типа углавном су транспарентне власничке структуре, јер су најзначајнији модели њиховог финансирања грађанске донације и финансирање посредством медијских пројеката из домаћих, европских или глобалних фондова за развој и слободу медија. На овај начин тежи се да се елиминише политички притисак на уређивачку концепцију, као и економска зависност од државе и политичких партија.

Узмимо за пример недавно објављену вест о шверцу уметничког дела „Стражар“, нашег познатог сликара Паје Јовановића, у којем је учествовао симпатизер и члан владајуће Српске напредне странке. Елементе наведене ве-

сти размотрићемо из угла извештавања алтернативног веб портала *ЦИНС* и мејнстрим медија: веб сајта *РТС-а*, *Курира* и *Политике*.

Веб портал *ЦИНС* ову вест испратио је кроз читав серијал текстова, док су преостала три медија објавила по један текст. Веб портал *ЦИНС* у тексту под насловом „Случај Стражар: Колекционар из градске управе“¹⁰ открива све време у мејнстрим медијима скривани идентитет човека који је средином јула из Беча сле-тео на београдски аеродром „Никола Тесла“ и том приликом незаконито покушао да без плаћања пореза и без пријаве српској царини прокријумчари слику вредну 140.000 евра и још 15.000 евра у кешу. Реч је о градском секретару за комуналне и стамбене послове града Београда и одборнику СНС-а у београдској општини Раковица, Николи Ковачевићу, чији идентитет публика сазнаје искључиво из текстова *ЦИНС-а*, док се на сајтовима преостала три предметна медија његов идентитет не открива. Према сазнањима новинарке *ЦИНС-а*, Јоване Томић, а на основу увида у царински записник, господину Ковачевићу поред непријављеног уметничког дела „Стражар“, слике која је на аукцији у Бечу плаћена 140.000 евра, одузет и непријављени новац у износу од 15.550 евра. *ЦИНС* даље открива да је слика плаћена са приватног рачуна Николине супруге Милене. Након ових информација, заменик градоначелника Београда, Горан Весић, оглашава се на свом Фејсбук профили са речима да је слика купљена како би била враћена у Србију и изложена у Музеју Београда, не објашњавајући порекло новца којем је слика купљена и зашто је куповина обављена са приватног рачуна у „државне сврхе“. У наведеном тексту, новинарка *ЦИНС-а* консултовала је више разнородних извора. Пренете су изјаве и једне и друге стране, Николе Ковачевића, Горана Весића, Немање Ненадића из Транспарентности Србија, пренете су информације из Управе царина, а консултован је и адвокат Иван Нинић у вези са процедуром увоза уметничких дела у Србију. Тон извештавања је неутралан и непристрасан, без контекстуалног извештавања.

РТС у тексту „Покушао да у коферу унесе слику Паје Јовановића, вредну више од 130.000 евра“¹¹ не открива идентитет прекршиоца закона, нити објављује изјаву било које стране. Тежиште текста пребацује се на остала заплењена робна добра на аеродрому „Никола Тесла“ током летњих месеци. Тон извештавања неутралан је, међутим, вест је непотпуна и без иједне пренете изјаве.

Политика у тексту „Заплењена слика ‚Стражар‘ Паје Јовановића биће на располагању свима, у Музеју града Београда“¹² извештава једнострано и у контексту повољном по прекршиоца закона. У целом тексту пренесене су изјаве Горана Весића, са акцентом на то да је „национално благо“ напоскон враћено кући. Тон извештавања пристрасан је и необјективан, без консултованих саговорника „друге стране“. Објављени текст више је у циљу лобирања и одбране чланова СНС-а неголи у циљу одбране јавног интереса.

¹⁰ <https://www.cins.rs/slucaj-strazar-kolekcionar-iz-gradske-uprave/> (Приступљено септембра 2021).

¹¹ <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/4446472/aerodrom-torba-slika-paja-jovanovic-strazar.html> (Приступљено септембра 2021).

¹² <https://www.politika.rs/sr/clanak/483658/Zaplenjena-slika-Strazar-Paje-Jovanovica-bice-na-raspolaganju-svima-u-Muzeju-grad-a-Bеограда> (Приступљено септембра 2021).

Текст објављен у *Курир*у под насловом „Стражар скривен у пртљагу путника из Беча: На београдском аеродрому заплена чувена слика Паје Јовановића“¹³ такође скрива идентитет прекршиоца закона, међутим, наводи се да је прекршилац 39 година старости. Бекграунд вести идентичан је као у вести Политике, при чему је наведена остала заплена роба веће вредности током летњег периода. Тон извештавања необјективан је и без консултованих саговорника нити једне, нити друге стране.

Наведена студија случаја наводи на закључак да је веб портал у потпуности задовољио јавни интерес извештавајући истинито о предметној вести, као и да је објективније и етичније приступио извештавању о овој теми. Наравно, из појединачног случаја не можемо извести генерални закључак, но наведеном анализом потврђујемо основну тезу рада да веб медији могу да представљају алтернативу за информисање изван униформног и политизованог контекста традиционалних и конверgirаних медија. Напослетку, да алтернативни веб портал *ЦИНС* није известио о идентитету кријумчара, јавност Србије остала би ускраћена за ову информацију, а политички марифетлук испод радара јавности. Објективност приликом извештавања о предметној теми у текстовима *ЦИНС*-а огледа се и у документованости кроз објављене фотографије запакованог уметничког дела у авиону, саопштења Вишег јавног тужилаштва у Београду, као и објављеног рачуна за слику и пуномоћја коју је Ковачевићу дала његова супруга на име куповине слике њеним новцем. Остали анализирани медији не објављују ништа од наведеног, уз врло ограничени професионални однос према теми са значајем од јавног интереса, будући да постоје индиције и основана сумња о ненаменски потрошеном новцу из буџета града Београда.

Проматрајући утицај интернета на трансформацију новинарства, аутор Кардозо (Cardoso) истиче две перспективе развоја медија: *револуционарни* и *еволутивни*. Револуционарна перспектива и категорије које га сачињавају (дигитална комуникација, глобална приступачност, интерактивност у хоризонталној и вертикалној комуникацији) означавају тренутак промене у историји новинарства, док под еволутивним приступом подразумева промене у новинарству у смислу измењене улоге новинара (Cardoso 2006: 211).

Ипак, треба правити дистинкцију између алтернативних портала и медијских портала насталих на бази *грађанског новинарства*¹⁴.

Заштита јавног интереса посредством онлајн медија остварује се и кроз медије цивилног сектора, које можемо категоризовати у три групе:

- 1) као медиј НВО сектора;
- 2) као самосталан медијски сајт;
- 3) као део професионалног медијског сајта у секцији грађана-дописника.

¹³ <https://www.kurir.rs/crna-hronika/3730665/na-beogradskom-aerodromu-zaplenjena-vredna-slika-paje-jovanovica> (Приступљено септембра 2021).

¹⁴ Концепт *грађанског новинарства* подразумева активно учествовање грађана у прикупљању, креирању, анализирању и дистрибуирању информација посредством својих веб канала, нпр. путем блогова или форума, профила на друштвеним мрежама, или посредством електронских и онлајн медија који нуде могућност грађанима да попут дописника извештавају о догађајима у чијој су се непосредној близини нашли. Новинари аматери или грађани-репортери, у зависности од медија, могу имати статус хонорарног сарадника.

Важно је напоменути и да медији цивилног сектора нису синоним за грађанско новинарство, будући да је за медије цивилног сектора карактеристичан некомерцијални начин финансирања и извештавање у јавном интересу.

Један од најпознатијих и најчитанијих веб портала базиран на раду грађана-репортера је јужнокорејски веб сајт „Ohmynews“¹⁵. Основан је 2000. године и од тада па до данашњег датума постао је један од најчитанијих веб портала у Јужној Кореји, са готово милион читалаца дневно и око 26.000 регистрованих грађана-репортера. Настао је из незадовољства новинара и грађана према цензурисаним штампаним медијима у Јужној Кореји и на идеји грађана да пренесу своја ускостручна знања. На овом веб медију објављују се искључиво текстови грађана-репортера.

4. Субкатегоризација алтернативних веб медија и измењени постулати информисања

Под алтернативне веб медије можемо категоризовати онлајн медијске редакције. Ипак, веб медије не треба изједначавати са страницама посвећеним праћењу одређених медијских садржаја, какве постоје на Фејсбуку и Инстаграму (вести из света шоу бизниса, из света филма, музике, глуме итд.). То су пре медијски посредници и странице на друштвеним мрежама са циљем зараде од Гугл и Фејсбук реклама.

Алтернативни веб медији створили су могућност за објективнији начин информисања само за ону групу публике која зна да разликује веродостојне онлајн медије од оних лажних. Ипак, граница између ове две категорије веб медија често није најјаснија ни самим медиолозима јер учестале технолошке промене веома брзо мењају правила игре.

У том правцу, Марк Деузе наводи четири врсте онлајн новинарства:

- мејнстрим информативни сајтови;
- индекси, претраживачи и портали (category sites);
- сајтови за коментаре, односно метасајтови;
- сајтови за размену информација и дебате (Indymedia platform) (Штављанин 2013: 86).

Наведену поделу неопходно је обогатити и следећим категоријама, сходно убрзаној развојној динамици медијасфере:

- онлајн медији истраживачког новинарства;
- самостални онлајн медији за локалне теме;
- самостални онлајн медији националног карактера;
- самостални онлајн медији интернационалног карактера;
- веб видео-медији као *Youtube* канали.

Онлајн медији истраживачког новинарства представљају веома важну субкатегорију алтернативних веб медија. Овакви медији представљају измење-

¹⁵ Линк ка веб сајту: <http://www.ohmynews.com/> (Пристапљено септембра 2021).

не концепте савремене политике и чин подршке слободи говора и визији интернет активизма. Типичан представник ове групе медија је Викиликс (*WikiLeaks*), алтернативни веб медиј који афирмише истраживачко новинарство на интернету, познат између осталог по објављивању тајних докумената америчке администрације о злостављању и мучењу ратних затвореника у „тајном“ затвору Гвантанамо, као и објављивању снимака о страдању невиних Авганистанаца од стране америчких ратних авиона.

У савремености, све већи број публике информисе се посредством мобилног телефона, а навика гледања телевизије или слушања радија није више учестала. Кључне позиције промене начина информисања и инфо-навике аудиторијума односе се на појаву интернет претраживача Гугл (1998), на оснивање друштвених мрежа Фејсбук (2004), Твитер (2008), на развој мобилне мреже (3Г, 4Г, 5Г стандард) и свеукупни развој рачунарске технологије и мрежних система. Друштвене мреже су од персоналних онлајн дневника постале „кредибилни“ извор за прикупљање информација медијским кућама. Изјаве политичара са званичних Фејсбук или Твитер налога преносе се у медијима једнако као изјаве са конференција за медије. Уочљив је и тренд *digital born* медија, који постоје искључиво на интернету без базе у виду традиционалног медија. Нови медијски свет који се креира искључиво на интернету мења до сад познате постулате информисања. *Gatekeepers*-е, односно уреднике медија, који су у англосаксонској верзији вратари који пропуштају информације, у онлајн инфо-сфери мењају Гуглови алгоритми, који на основу инпута и интересовања постављених на основу забележених активности корисника на мрежи, сугеришу информације персонализованом решетком и аутоматизованом схемом информисања. Уочљива је и промена дневне агенде информација. До недавно су иницијалне вести полазиле из традиционалних медија, док сада агенду традиционални медији преузимају из онлајн медија.

Индикативни су резултати прошлогодишњег истраживања о навикама у информисању грађана Републике Србије. Истраживање „*Информисање у дигиталном окружењу у Србији*“¹⁶ спроведено на намерном узорку од 2008 испитаника, у организацији Центра за медије Факултета политичких наука и *BBC News*-а на српском, указује да се највећи број испитаника информисе на интернету посредством дигиталних медија. Примарни извор информисања испитаника (95%) представљају онлајн медији са друштвеним мрежама. Важан кластер истраживања била је и старосна доб испитаника, према којем је уочено да су млађи испитаници у двадесетим годинама склонији информисању на мрежи, док су они средњих година, испитаници у четрдесетим, и даље „верни“ телевизији. Ипак, доминантан извор информисања су онлајн сајтови традиционалних медија и друштвене мреже (Фејсбук, Твитер), док је уочен пораст праћења вести и на друштвеној мрежи Инстаграм.

Када је реч о уређају са којег се приступа вестима, испитаници означавају мобилни телефон као примарно средство посредством којег се информису.

¹⁶ Линк ка истраживању: <https://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/informisanje-u-digitalnom-okruzenju-u-srbiji/> (Приступљено септембра 2021).

5. Ангажована публика и редефинисање јавне сфере

Дигитализација јавног мњења редефинисала је концепт јавне сфере и поимање публике. Публика традиционалних медија део је концепта мас-медија и можемо је назвати пасивном публиком. „Дигитална публика“ окупљена на интернету део је атомизованог и раслојеног јавног мњења. Публика на интернету подељена је у групе у зависности од тематике, области и степена интересовања, те је она због начина персонализованог информисања – активна публика. На пример, уколико се појединац интересује за област екологије, а тематику загађености речних система у Србији, он ће ангажованим информисањем на интернету претражити сав аудио, текст и видео материјал о предметној проблематици. У погледу активне публике и вишег степена ангажованости, појединац може претражити на интернету и законе којима се уређује одлагање штетних и канцерогених материја из индустријских кругова у близини река, или посредством креирања догађаја (*event-a*) на друштвеним мрежама организовати, заказати и позвати људе у акцију чишћења речних корита. У том погледу, ангажовано информисање на интернету добија на значају и због документованости, медијске карактеристике коју ће тешко добити из кратких ТВ извештаја или новинских текстова. Категорија атемпоралности у информисању још једна је важна одлика када говоримо о временској флексибилности савременог друштва. Како све већи број људи зарађује посредством интернета, произвољно одређујући радно време на седмичном нивоу, персонализовано информисање постаје све заступљеније. Све мањи број људи не прати устаљене термине емисија вести које се емитују на телевизији или на радију, већ сами одређују време информисања на основу праћења информација на интернету. Измењено радно окружење (нарочито од момента пандемије ковида) намеће и тзв. „слободну информисаност“. На тај начин припадник атомизованог јавног мњења сам бира изворе информисања, као и време за праћење дневних новости из света и земље. Тако веб медији постају алтернативни вид информисања, не само због политичке независности, већ и због нових друштвених образаца и организације живота условљеног дигиталном културом. Парадоксално, интернет је као најмасовнија информационо-комуникациона платформа најпре умрежио друштво, а затим на врхунцу свог развоја почео да дели и раслојава публику на „гетоизовано јавно мњење“, у оквиру којег се окупљају појединци сличних интересовања, схватања и различите старосне доби. Илустративан пример за наведено јесу Јутјуб канали, а као пример таквог информативног карактера код нас је „Балкан инфо“, који функционише скоро као засебан радиодифузни медиј.

Ново медијско доба захтева и нову категоризацију публике, коју смо под утицајем дигиталног медијског доба класификовали на више нивоа, у зависности од извора информисања:

1. публика онлајн издања традиционалних медија;
2. публика веб медија без упоришта у класичној редакцији традиционалних медија;

3. публика која информације дели на форумима по принципу грађанског новинарства;
4. публика видео-сфере на интернету (*Youtube, Vimeo, Foursquare...*).

Према теорији коришћења медија и награде (*Uses and Gratification Theory*) људи прате медије како би задовољили когнитивне и емотивне потребе, потребу за интеграцијом у друштву и потребу за забавом и релаксацијом. У контексту ове теорије интернет, као *мултимедијални медијски колаж*, пружа све могућности за задовољење наведених потреба. Нови медији (веб медији и друштвене мреже) не само да успешно могу задовољити потребе за информисањем и знањем, већ могу пружити и могућност „проширеног информисања“ и стицања ускостручног знања. Илустративан је пример Јутјуб туторијала о учењу одређених заната, од везења, па све до ауто лакирања и полирања. Веб медији као алтернатива традиционалним медијима у технолошко-дискурзивном контексту у већој мери задовољавају потребу за социјализацијом, интеракцијом и креативношћу, а могућност персонализованог информисања утолико их чини занимљивијим за публику. Нове медијске технологије непрестано конвергирају и стварају нове хибридне медијске форме. Еклатантан пример је онлајн платформа *Foursquare* настала 2008. године са око 200 запослених радника са циљем да заинтересованој публици понуде најбоља места за излазак у провод или у ресторан. На таквој бази функционише још сијасет веб платформи, попут оних за проналазак смештаја *Booking, Airbnb*, или попут друштвене мреже *Pinterest*, основане са циљем дељења фотографија дизајна ентеријера. Наведене платформе део су новомедијског конгломерата друштвених мрежа.

6. Закључна разматрања

Као продукт савремене инфо-сфере базиране на раду дигиталних платформи претходних година популаризован је подкаст формат емисија, као и Јутјуб канали. Наведене две платформе према информативном опсегу који досежу и у којем информишу на милионе гледалаца и претплатника, а на основу публицитета њихових водитеља, постају пре засебни медији неголи платформе за дељење мултимедијалног садржаја. Синтеза нових технологија комуникације са медијима изнедрила је хибридне медије новог доба, који постају све интересантнији за публику. Једна од основних одлика дигиталног доба, интерактивност, и даље је најпримамљивија глобалном аудиторијуму. Из интерактивности је стасала и нова генерација ангажоване публике, која је некадашња писма читалаца из штампе унапредила у сугестије и материјалну подршку веб медија за извештавање о темама од јавног интереса, назовимо га *feedback 2.0*.

Дигитализација медија убрзала је проток информација, међутим, истовремено је створила и могућност креирања алтернативних медија, који пружају могућност за креирање самосталних и политички независних медија. Императив савременог инфо доба није више пуко информисање, већ оно чињенично,

назовимо га *објективним информисањем*. Превелики број информација које свакодневно струје савременим инфо-каналима доводе до тога да публика више не може да препозна истиниту од лажне вести. У протеклих неколико година појавиле су се и кликбејт (*clickbait*) информације, са циљем да публику често окупљену на друштвеним мрежама привуку да прочитају сензационалистичке вести из црне хронике или са естраде и да на тај начин уласком на одређени предаторски веб сајт забележе посету, која се таквим медијима исплати кроз Гугл рекламе. Технолошке иновације у области информационо-комуникационих технологија мењају, готово на месечном нивоу, до сад знане медијске парадигме. Поред униформних вести презентованих традиционалним каналима информисања, веб медији грађанима нуде могућност за веродостојније информисање, већег кредибилитета. Ипак, „опасност“ од дезинформација постоји највише на интернету, те не треба сметнути с ума основне постулате новинарства – процену кредибилности извора, процену интервјуисаних саговорника и проверу вести из неколико извора. Управо су лажне вести са интернета и „предаторски веб медији“ условили отварање специјализованих медијских сајтова који се баве провером објављених информација (*fact/checking*). На овим веб сајтовима под лупом новинара често се налазе и традиционални медији и њихова онлајн издања. Такви су: *Snopes.com*, *factcheck.org*, *Fact Check AFP*, а код нас: *Fake news tragač*, *Istinomer*, *Raskrikavanje*.

Digital born media указују нам на то да веб медији све више креирају засебну медијасферу, најпре због публицитета који имају, а затим и због професионалнијег и етичнијег новинарског односа према темама о којим извештавају у односу на традиционалне медије и њихове веб сајтове. Пример извештавања онлајн редакција ЦИНС-а, КРИК-а, БИРН-а итд., као и француског Медијапарта указују нам на нове тенденције у развоју новинарства, где ћемо за професионално и објективно информисање морати да се претплатимо¹⁷.

Упркос утицају високотехнолошке револуције на медије, основни постулати новинарске професије остају непромењени, а то је објективно и правремено информисање у служби јавног интереса и новинара као контролора власти.

Сва бит хипермедијалности у догледној будућности огледаће се у даљем спајању технолошких иновација (паметне наочаре *Apple iGlass*, паметни сат) са информационо-комуникационом сфером, која ће још више убрзати процес преношења информација. На новинарима професионалцима преостаје да упркос унапређеним каналима протока информација задрже основне постулате новинарске професије постављене још у доба штампе, јер суштина информисања увек је иста, ма колико се форма мењала.

¹⁷ Илустративан је пример *грађанских информативних ваучера* који су актуелни у неколико америчких држава. Циљ је да се из националних фондова додели по 200 долара сваком пунолетном грађанину, на основу чега публика може партиципирати и материјално подржати рад веб медија на одређеној причи од јавног интереса. Овим се активно информисање подстиче и подиже на нови ниво.

Литература

- Baudrillard, J. (2001). *Rekvijem za medije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Gustavo Cardoso, *The Media in the Network Society*, CIES, Lisbon, 2006, p. 211.
- Бригс, А., Берк, П. (2006). *Друштвена историја медија*. Београд: Clío.
- Гоцини, Ђ. (2001). *Историја новинарства*. Београд: Clío.
- Грухоњић, Д. (2021). *Хибридни новинарски жанрови*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Дебре, Р. (2000). *Увод у медиологију*. Београд: Clío.
- Кастелс, М. (2014). *Моћ комуникација*. Београд: Clío, Multimedia.
- Крејг, Р. (2010). *Онлајн новинарство: извештавање, писање и уређивање за нови медиј*. Београд: Clío.
- Манович, Ј. (2001). *Метамедији – избор текстова*. Београд: Центар за савремену уметност.
- Меклуан, М. (1973). *Гутенбергова галаксија: Цивилизација књиге*. Београд: Нолит.
- Радовановић, М. (2018). *Семиотика алтернативних медија*. Филозофија медија: медији и алтернатива, пос. изд., књ. 22, стр. 203–215.
- Тофлер, А. (1983). *Трећи талас (том први)*. Београд: ООУР Издавачки завод Југославија.
- Фоа, М. (2017). *Господари медија*. Београд: Clío, Multimedia.
- Чејко, М. (2018). *Суперповезани*. Београд: Clío, Multimedia.
- Штављанин, Д. (2013). *Балканизација интернета и смрт новинара: ка постинтернету и постновинарству*. Праг/Београд: Радио Слободна Европа, Чигоја штампа.

Веб извори

- <https://www.internetworldstats.com>
- <https://datareportal.com>
- <http://www.ohmynews.com>
- <https://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs>
- <https://onlajnmediji.rs/>
- <https://labs.rs>
- <https://www.cins.rs/>
- <https://www.kurir.rs/>
- <https://www.politika.rs/>
- <https://www.rts.rs/>
- https://www.researchgate.net/profile/Gustavo-Cardoso-2/publication/348191833_The_Media_in_the_Network_Society/links/5ff34bab92851c13feeb2160/The-Media-in-the-Network-Society.pdf

Vladeta Radović, Milan Dojčinović

WEB MEDIA AS AN ALTERNATIVE SPHERE OF INFORMATION IN POST-JOURNALISM

Summary

Abstract: The modern moment in which we live and create can be viewed as a digital epoch permeated with the binary language of numbers one and zero. “Digital life” is also determined by the digitized sphere of public information in which information available via the Internet triumphs over the traditional sphere of providing information (the press, radio, television). An increasing number of audiences is turning to online media, via either computers or via media applications on smartphones. Interestingly, digital media simultaneously create “information flash flood” which lead to the “clogging” of information channels, but also open a space in which one may obtain *objective information* outside the uniform context of traditional media reporting policy. That is why we can label web media as an alternative in providing information. In the digital media environment, journalistic genres are also transformed, so that they accept the features of Internet communication, which is concise and simple. The subject of this paper is the media of the online sphere as an alternative source of information in the era of post-journalism and post-truth. As the possibility of misinformation has increased with the increasing flow of information in the online sphere, it is especially important to point out the mechanisms by which the audience can be protected from fake news and untruths. The main goal of this paper is to determine whether the online media sphere can be perceived as a separate sphere of informing or only as the addition to the traditional sphere.

vladeta.radovic@filfak.ni.ac.rs
milan.dojchinovic@gmail.com

WECHAT – АЛТЕРНАТИВНИ ОБЛИК КОМУНИКАЦИЈЕ У КИНИ

Сажетак: У процесу убрзаног друштвено-економског развоја, Кина је у доба интернета спремна да спољном свету понуди резултате свог културног и технолошког напретка, али је истовремено и веома одлучна у чувању аутономије у вези са пласирањем различитих облика дигиталне комуникације на свом тлу. Захваљујући вишегодишњој посвећености кинеске државе у стварању пандана страним друштвеним мрежама, креирана је кинеска алтернатива, вишенаменска апликација – *Weixin* (кин. 微信, срп. микропура), позната као *WeChat* изван Кине. У време када се појавила била је само једна од великог броја апликација за паметне телефоне, да би се последњих година преобразила у платформу на коју се данас просечан кинески грађанин ослања у многим својим друштвеним активностима. *WeChat* успешно обједињује функције које га чине моћним комуникационим, као и практичним средством помоћу кога се лако сазнају најновије информације, врше плаћања, заказују медицински прегледи и успешно достављају поклони у новцу, тзв. *хунгбао*. У овом раду осврнућемо се управо на комуникациону функцију ове платформе која се огледа у размени информација писаним и аудио-визуелним путем међу пријатељима свих генерација и указати на сличности и разлике које постоје између овог кинеског алтернативног начина комуникације и сличних апликација на Западу.

Кључне речи: *кинеска алтернатива, Weixin, WeChat, комуникациона функција, апликације на Западу*

1. Увод

Појава интернета представља једну од фаза модернизације друштва у двадесетом веку, коју упоредо прати процес развоја нових технологија. Стварањем виртуелног простора за комуникацију различитих корисника широм света (Петровић, 2014: 18), додатно се наглашава „потреба за повезаношћу и укорењеношћу“, као „једна од основних друштвених потреба и то је оно што нагони људе да макар путем технологије чувају своје мале оазе друштвености“ (Петровић, 2014: 19).

Циљ овог рада јесте да укаже на снажну улогу коју дигитална средства имају у свакодневној комуникацији људи у сад већ зрелој фази развоја интернета, при чему се и поред њиховог позитивног дејства, услед неконтролисане употребе може створити зависност као негативни образац понашања неких корисника. Распрострањеност коришћења различитих дигиталних форми, од онлајн апликација преко

медија до друштвених мрежа, указује на значај електронског описмењивања, али и на незаобилазност оваквих алтернативних облика комуникације у животу савременог човека. Слика дигиталне стварности коју у Кини путем *WeChat*-а деле њени грађани, не одудара много од слике електронске социјализације међу корисницима фејсбука на Западу, што ћемо приказати кроз практичне примере у овом раду.

2. Појава интернета у Кини

У књизи „Нови медији и друштвене мреже“, аутора Станка Црнобрње, дато је објашњење појма интернета, које гласи:

„[...] Интернет је »мрежа свих мрежа« која се састоји од милиона приватних, јавних, академских, пословних, владиних и невладиних мрежа, које у свом наступу могу бити локалне или глобалне. Све ове мреже повезане су широким спектром електронских, бежичних и оптичких мрежних технологија. [...] Кроз сервисе као што су *instant messaging*, форуми, друштвене мреже, интернет је омогућио и убрзао нове облике међуљудске комуникације. Трговина путем интернета развија се невероватном брзином, у свим крајевима света. Б2Б, као и друге финансијске услуге, трансакције и сервиси на интернету, утичу на токове понуде и потражње у читавим индустријама, широм света.“ (Црнобрња, 2014: 76)

У Кини је доба повезаности на интернет почело 1994. године, а за име домена (енг. domain name), односно „[...] име које одабира појединац, предузеће или организација, и под којим се може наћи на интернету“ (Црнобрња, 2014: 52), Кина је 1993. године одабрала скраћеницу *CN*, што се доводи у везу са енглеским називом за Кину – *China* (Liu, Yu, 2017: 1–3). Појава првих интернет барова, на кин. 网吧, wangba (“Jiushi niandai”, 2019: para.1) означила је почетак социјализације кроз дигиталну игру и комуникацију путем имејла (енг. *Email*). Уследио је период усавршавања, а убрзан технолошки напредак последњих година донео је промене које су омогућиле стварање данашње слике дигиталне Кине најновијег интернет доба. *Yinghaiwei* је био први интернет провајдер за становнике у Кини, настао 1995. године, а недуго затим, 1997. године, новинска кућа *People's Daily* је уз подршку централне власти покренула онлајн вести на *people.com.cn* и тако постала део међународне интернет мреже (Liu, Yu, 2017: 4–6). Први статистички подаци о развоју интернета које је објавио *CNNIC* (пун назив гласи *China Internet Network Information Center*) на дан 31.10.1997. године говоре о броју од „[...] 299,000 хиљада компјутера са приступом интернету, 620,000 интернет корисника, 4066 имена домена регистрованих под *CN*, око 1500 *WWW* вебсајт адреса, и брзине интернета од 25, 408 М са могућношћу међународног повезивања у Кини“ (Liu, Yu, 2017: 7). Већ следеће године ти бројеви су увелико порасли, указујући на убрзан развој интернета у Кини. С појавом *Web2.0*¹, почињу да се покрећу друштвене мреже попут Фејсбука, отварају веб-странице као што су

¹ Web2.0 дефинише се као „технологија друге веб-генерације, која и оним корисницима који не поседују специјализовано техничко знање омогућава да сами створе своје веб-сајтове, објављују своје креације, стварају и постављају на интернет своје аудио и видео-фајлове, размењују фотографије и информације, и обављају разне друге онлајн послове“ (Црнобрња, 2014: 124).

WIKI, Blog, као и веб-сајтови попут *kaixin.com*. На временској линији даљег тока развоја друштвеног умрежавања, појавио се микроблог – *Weibo* (кин. 微波), пружајући могућност коментарисања објављеног, па и државних питања, што је 2012. године навело кинеску државу да озваничи постављање таквих микроблогова на *Sina Weibo* путем сајта *weibo.com*, а затим на *Tencent Weibo*, путем *qq.com* (Liu, Yu, 2017: 9–10). У почетку је на западу владало мишљење да је *Sina Weibo* копија *Twitter*-а, док се данас због популарности ове друштвене мреже у Кини, а нарочито након што је 2014. године компанија *Sina Weibo* листирана на берзи *NASDAQ* као прва кинеска компанија у области развоја друштвених медија, може слободно рећи да је број активних корисника ове друштвене мреже превазишао број корисника западног *Twitter*-а (Liu, Yu, 2017: 11). Непрекидним развојем мобилног интернета, који је отпочео 2000. године, појавиле су се апликације као што је *Weixin* (кин. 微信, срп. микропурука) или *WeChat*, која је великом брзином избила на прво место међу корисницима мобилних, а нарочито паметних телефона са андроид и иос оперативним системима. Са 4G мрежом то више није била само апликација, већ је постао омиљен начин инстант комуницирања – *instant messaging* (Liu, Yu, 2017: 10–11). Кинеске интернет компаније су присутне на међународном тржишту капитала, и даље раде на развоју нових технологија, иако неке од њих изазивају помешана осећања код обичних људи, као што то чине различити коментари о 5G мрежи, али то свакако не оспорава кинески допринос у развоју *E*-трговине, клауд технологије, или компјутерски контролисаних робота (Liu, Yu, 2017: 11–12).

Слика 1. Први интернет барови у Кини (“Jiushi niandai”)

3. Распрострањеност друштвених апликација и мрежа у Кини

На основу истраживања које је спровео Центар за нове медије и друштвена истраживања Института за испитивање јавног мњења (*New Media and Social Research Center of Institute for Public Opinion Research*) при Шангајском универзитету за саобраћај (*Shanghai Jiaotong University*), дошло се до података о навикама

корисника интернета у тридесет и шест градова у Кини, при чему они припадају различитим старосним, полним и образовним групама, а и различитог су пословног профила. Истраживање је урађено 2014. године у облику телефонске анкете (Xie, Liu, Qiao, Chen & Zhang, 2017: 15–16).

Издајамо следеће податке који говоре о популарном избору друштвених апликација којима се интернет корисници највише служе и то изражено у процентима:

„ [...] QQ (78,5%), WeChat (73,2%), и microblog (42,0%) су са вишом стопом пенетрације међу интервјуисаним лицима него друге друштвене апликације, прате их Renren (13,7%), YY (10,0%), остале апликације (7,9%), MSN (7,7%), Douban (5,7%), Kaixin (5,2%), Facebook (3,6%) и Twitter (2,9%)“ (Xie et al., 2017: 22, 23).

Према истраживању CNNIC-а из 2014. године, преко 80% корисника WeChat-а користе гласовне и писане поруке, а 77% активно коментарише објаве својих контаката на WeChat-у, што указује на значај друштвених фактора у коришћењу ове апликације. За разлику од блога и микроблога, онлајн размена информација и друштвена комуникација на WeChat-у се у 70% до 90% случајева одвија међу људима који се познају – члановима породице, пријатељима, познаницима из школе, као и колегама са посла (Liu, Jing, 2014: 2–3).

3.1. WeChat – од апликације за мобилне телефоне до друштвене платформе са моћном комуникационом функцијом

Према подацима компаније Tencent, у другом кварталу 2016. године било је 806 милиона корисника WeChat-а. Од када се ова апликација 2011. године појавила на дигиталном тржишту па до данас, постала је нераздвојив део свакодневице и широко популаран начин комуникације међу људима (Gao, 2019: 57).

Јавном платформом је званично постала 2012. године, са великим бројем корисничких налога отворених за потребе како физичких тако и правних лица. Интересантно је навести податак да је 2018. године за време новогодишње прославе, укупан број заједничких корисника ове платформе у Кини и иностранству достигао једну милијарду (Li, n.d.: 111).

Слика 2. Апликација Weixin/WeChat (“WeChat shi shenme”)²

Захваљујући разноврсним функцијама WeChat-а, корисници могу да преко мобилних бројева, корисничких имена или QR кода додају нове а блокирају нежељене контакте, обављају аудио и аудио-визуелне позиве, шаљу писане,

аудио и аудио-визуелне поруке. Преко званичних налога на овој платформи корисници могу да уче, приступају библиотекама, заказују лекарске прегледе и такси службу, играју разне игрице, да се информишу о актуелним политичким и друштвеним питањима, врше трансакције, а преко коментара у објавама својих контаката названим *Moments* (кин. 朋友圈, pengyouquan, срп. тренуци) да дају своје мишљење или једноставним знаком „лајковања“ изразе своје допадање. Опцијом *zampesi* (кин. 摇一摇, yao yi yao, енг. Shake), која подстиче спонтану комуникацију међу корисницима *WeChat*-а, када једна особа затресе телефон а у истом тренутку то учини и неко други, порука ће пуком случајношћу стићи тој другој особи, а да се при томе они не познају (“Weixin”, n.d.: para. 1-2; “Tianjia haoyou“, 2019: para. 1-5; “Kineski facebook“, 2015: para. 1, 7; “Facebook yao“, n.d.: 18; Li, Wei, & Xi, 2018: 70).

Оно што је можда најинтересантније за кориснике у Кини јесте могућност слања поклона у виду новца, тзв. *хунгбао* (кин. 红包, hongbao) или *јасуићијен* (кин. 压岁钱, yasui qian). Још у време владавине династије Хан, носили су се талисмани исковани у облику новчића, са изразима као што је „Мир целе године“ с предње стране, а на полеђини су били украшени сликама животиња за које се сматрало да доносе срећу – змаја, феникса, и као такви нису имали комерцијалну вредност. Кинеске народне приче говоре о томе да је израз *јасуићијен* потекао од израза 压崇钱 (yasui qian, јасуићијен), у коме реч 崇 (sui, суи) означава зле духове који су, како се веровало, уочи дочека Нове године долазили да плаше децу, па су одрасли покушавали да их давањем новца отерају. Касније је реч 崇 (sui, суи) замењена хомофоном 岁 (sui, суи) и тако се и данас користи. Црвени папир у који је некад замотаван новац замењен је црвеном ковертом. Давање *хунгбаоа* је од начина да народ тим поступком искаже жељу за миром, хармонијом и благостањем постао начин изражавања и размене емоција између чланова породице и пријатеља, а по свом културолошком значају свакако се може уврстити међу симболе традиционалних обичаја у Кини. У црвену *хунгбао* коверту су се осамдесетих година двадестог века стављале новчанице од по десет јуана, а у новије доба тај износ прелази и десетине хиљада јуана. Када говоримо о *WeChat хунгбаоу*, постоје мишљења да се на тај начин губи емоција присутна у директном контакту, али већина Кинеза сматра да је овај начин алтернативне интеракције посебан и интересантан, и ничим не умањује вредност неговања традиционалне културе давања. О томе говоре и подаци из 2017. године када је током новогодишњег дочека подељено и примљено четрнаест милијарди и двеста милиона комада *WeChat хунгбаоа*, чиме је тај број у односу на претходну 2016. годину увећан за више од 70% (Yuan, 2017: 62; Liu, 2019: 102–103).

Треба поменути и да је давање поклона дубоко утемељено у кинеској култури, те се често граничи са корупцијом, нарочито када су корисници правна лица, којима ни нове интернет опције нису стране. Да би се избегли овакви проблеми, износ који се поклања, у зависности од тога коме се даје и о којем типу *WeChat* поклона је реч – обичан или *хунгбао* за специјалне прилике, као што су рођење детета, свадба, рођендан, и слично, ограничава се бројем тран-

сакција које могу да се шаљу на дневном нивоу или пак једном у три месеца (Zhou, n. d.: 127).

Слика 3. WeChat хунгбао (“Weixin hongbao”)

Традиционално давање и примање *хунгбао* коверти разликује се од све популарнијег, тзв. „грабљења црвених коверти“ (кин. 抢红包, *qiang hongbao*)³, које представља својеврсну игру насталу на *WeChat* апликацији. На основу анкете о учесталости коришћења услуге слања и примања, односно „грабљења црвених коверти“ на поменутој апликацији, о безбедности те услуге на интернету, као и могућем утицају на свакодневне навике, која је спроведена у неколико основних и средњих школа у граду Шиђијаџуангу, где су испитаници била деца млађег и старијег узраста, дошло се до податка да 86, 85% ученика користи ову опцију на интернету. Одређен број испитаника дели мишљење да се учествовањем у таквом облику забаве продубљују међуљудски односи, а да при томе онлајн комуникација која чини срж тих односа није условљена временским и просторним ограничењима. С друге стране, око 50% испитаника сматра да се учестало коришћење ове услуге одражава на њихове свакодневне навике, укључујући и квалитет учења. Подаци добијени овим испитивањем такође указују да деца најмлађег узраста немају довољно развијену свест о правилном начину коришћења ове услуге, те да су стога изложена ризику могуће преваре на интернету. Отуда је значајна улога родитеља и наставника у формирању свести младих о опасностима погрешног коришћења интернет услуга, укључујући и „грабљење црвених коверти“. Подједнако важан је и рад државних органа и програмера софтвера који заједничким снагама морају предузети ефикасније мере ради боље заштите безбедности деце на интернету (Weng, 2018: 84–86).

4. Сличности и разлике између западног Фејсбука и кинеског *WeChat*-а

Посматрано из угла савременог интернет корисника, због брзине којом се информације размењују путем порука на друштвеним мрежама и при коришћењу разних апликација у приватне или пословне сврхе, често се уместо целовитим изразима или реченицама служимо скраћеницама, брoјевима, емо-

тиконима, што можемо видети у потоњем табеларном приказу на примерима који се јављају на *WeChat*-у и Фејсбуку (Chen, Shi, 2015: 89; Zhou, n.d.: 127; “What Instant”, n.d.).

Табела 1 Језик интернет комуникације (у облику бројева и слова) карактеристичан за *WeChat* и фејсбук

WeChat	Фејсбук	Превод на српском
3Q (са кинеским изговором <i>san kiu</i> подсећа на израз Thank you на енглеском)	TU, TY (скраћено од Thank you)	Хвала ти.
I U (скраћено од I love you, 我爱你, wo ai ni)	IYU (скраћено од I love you)	Волим те.
GG (скраћени облик израза за старијег брата 哥哥, изговара се gege)	X	Старији брат
520 (хомофон, изговором wu er ling подсећа на 我爱你, wo ai ni)	X	Волим те.
88 (изговорено <i>baba</i> на кинеском подсећа на израз Bye-bye на енглеском)	X	Довиђења
“1314”元(хомофон, изговором <i>yisan yisi</i> подсећа на 一生一世, yisheng yishi, израз често коришћен у тзв. хунгбао порукама)	X	„(За) цео живот“, односно онај ко шаље износ од 1314 јуана, онемо ко је прималац на овај начин упућује поруку овог значења.
你造吗? (“Ni zao ma?” Замењује израз “你知道吗? Ni zhidao ma?”)	X	Знаш ли?
555 (изговорено <i>wi wi wi</i> , подсећа на звук плакања, често се користи у кратким порукама)	X	Плакати, јецати
X	BFF (скраћено од Best friends forever)	Најбољи пријатељи за цео живот
X	GR8 (скраћени облик израза Great)	Одлично
X	HRU (скраћени облик израза How are you?)	Како си?
X	LOL (скраћени облик израза Laugh out loud)	Смејати се на сав глас
X	SS (скраћени облик израза So sorry)	Веома ми је жао.
X	SUP (скраћени облик израза What’s up?)	Шта има (ново)?
X	SYL (скраћени облик израза)	Видимо се касније.

Осим горенаведених примера који указују на сличан начин комуницирања

на *WeChat*-у и Фејсбуку, појава неконтролисаног проверавања доспећа порука, коментара у моментима (*WeChat*) или на зиду (Фејсбук), говори о својеврсној интернет зависности у односу на ове друштвене мреже или дигиталне платформе у сајбер простору алтернативне комуникације, па тако према подацима истраживања које је спровела компанија *Tencent* а тиче се дигитализације података на *WeChat* платформи, 52% корисника бар десет пута дневно проверава новине на апликацији, а 24, 9% је оних који то чине више од тридесет пута на дан (Lü, Wang, 2019: 97). У току дана *WeChat* корисници проведу седамдесет минута служећи се апликацијом, а корисници Фејсбука, инстаграма и месенџера педесет минута (“Facebook томо”, 2016: 7). На основу анкете спроведене међу групама корисника на Фејсбуку и *WeChat*-у о њиховом понашању при дељењу одређених знања са другим корисницима, показало се да су Фејсбук корисницима „коментари на вести, садржаје или знање“ на првом месту, после којих долази „одговарање на питања“, док су *WeChat* корисници фокусирани на „прослеђивање и дељење садржаја знања“ (Geng, Shen, 2018: 1027).

Када је 2004. године Марк Цукерберг (Mark Zuckerberg) са својим колегама са Универзитета Харвард покренуо Фејсбук (Facebook), отпочело је доба које је донело тренд коришћења друштвених мрежа (Korpilaakko, 2015: 1). Популарност Фејсбука као омиљене друштвене мреже је убрзано расла, о чему говори и податак да је 2013. године било преко милијарду корисника ове мреже. „[...] Да би приступили овој друштвеној мрежи, корисници пре свега морају да се региструју, након чега имају могућност да сами креирају свој профил [...]“ (Црнобрња, 2014: 57). Примарно тржиште Фејсбука налази се у Сједињеним Америчким Државама (“Facebook томо”, 2016: 7), а *WeChat*-а у Кини. Посматрано из практичног угла можемо рећи да је Фејсбук ближи корисницима на западу јер својим разноврсним, годинама унапређиваним садржајем покрива њихове сфере интересовања, док је *WeChat* на иностраном тржишту потребан оним корисницима који на неки начин сарађују са Кином. С друге стране, *WeChat* задовољава све потребе интернет корисника у Кини јер он за њих није само мобилна апликација, већ представља свеобухватно комуникационо средство на које увек могу да се ослоне, као на партнера у свакодневном животу.

5. Улога *WeChat*-а и других апликација, као и дигиталних платформи у доба борбе против епидемије вируса COVID-19 у Кини

На почетку избијања епидемије вируса COVID-19, која је погодила све области културног, друштвеног и економског живота, и онемогућила њихово нормално функционисање, Министарство образовања НР Кине донело је *Мишљење о организацији и управљању радом високошколских установа током*

учења на даљину у време борбе против епидемије вируса COVID-19⁴ имајући за циљ спровођење мера које ће обезбедити континуитет у подучавању и учењу упркос обустави наставе у школским учионицама, а све уз помоћ различитих апликација и дигиталних платформи. Њиховом комбинованом употребом омогућен је несметан проток и размена информација између учесника у настави, односно наставника и ученика применом дигиталних метода одржавање наставе. На примеру кинеских платформи за учење на даљину као што су *дигитална учионица Ју* (кин. 雨课堂, Yu ketang), и *дигитална учионица за одржавање онлајн састанака – Тенгсјун* (кин. 腾讯会议, Tengxun huiyi), ученицима је омогућено директно укључење на наставу, присуствовање аудио- и видео-састанцима, као и приступ наставним јединицама, те постављеним домаћим задацима. У циљу омогућавања комуникације ученика и наставника, оформљене су наставне групе на *WeChat*-у и другим апликацијама, као што је *QQ*, захваљујући којима се посленаставне активности несметано одвијају. Преко апликације *WeChat* ученици постављају питања, и размењују различите информације које се односе на наставно градиво. У пракси се показало да су због своје улоге током учења на даљину, апликација *WeChat* и неке друге апликације, а у комбинацији са дигиталним платформама, умногоме олакшале цео процес, који се у периоду тешких изазова са којима се цело човечанство суочава у последње две године колико траје борба против епидемије вируса COVID-19, одвијао у специфичним условима (Lei, Zhang, Tao, & Liu, 2021: 59–61).

6. Закључак

Позитивна страна комуникације у сајбер простору огледа се у потреби корисника разних апликација и алтернативних комуникационих средстава да одржавају контакт, поготово онда када директна комуникација кроз лични контакт није могућа. Мултифункционалност дигиталне платформе и апликације *WeChat*, поред увек доступне аудио или аудио-визуелне комуникације *WeChat* корисницима нуди различите опције при решавању пословних или школских задатака, а самим тим и брже постизање личних или практичних циљева. Свакодневна употреба *WeChat*-а указује на велику популарност ове апликације међу просечним становницима Кине, што је издваја од других апликација и сврстава међу омиљена дигитална средства комуникације у свету модерне технологије.

Литература

Gao, R. (2019). Weixin chuanmei xingtai yu wenhua biaoхian [WeChat as a Medium and Form of a Cultural Expression]. *Zhongguo guangbo dianshi xuekan* [China Radio

⁴ Оригиналан назив на кинеском гласи 《关于在疫情防控期间做好普通高等学校在线教学组织与管理工作的指导意见》, Guanyu zai yiqing fangkong qijian zuohao putong gaodeng xuexiao zai xian jiaoxue zuzhi yu guanli gongzuo de zhidao yijian (Lei, Zhang, Tao, & Liu, 2021: 59, 60).

- and TV Academic Journal*], 1, 57–58. (高荣国.微信传媒形态与文化表现.中国广播电视学刊, 2019(1): 57–58).
- Geng, R., & Shen, J. (2018). Shejiao wangluo qunzu yonghu zhishi gongxiang xingwei dongji yanjiu: yi Facebook Group and WeChat qun wei li [Research on Motivations for Member's Knowledge Sharing Behavior in Social Networking Groups: The Case of a Facebook Group and WeChat Group]. *Qingbao xuebao [Journal of the China Scientific and Technical Information]*, 10/37, 1022–1033. DOI: 10.3772/j.issn.1000-0135.2018.10.006 (耿瑞利.申静.社交网络群组用户知识共享行为冬季研究: 以 Facebook Group和微信群为例.情报学报, 2018 (10/37): 1022-1033. 该文献的识别号为 DOI: 10.3772/j.issn.1000-0135.2018.10.006).
- Zhou, M. (n.d). Wangluo hongbao de wenti yanjiu [Research on the Issue of Digital Red Envelopes]. *Jinrong jingji [Finance and Economy]*, 126–127. (周明帅.网络红包的问题研究.金融经济, 没有注明年份: 126-127).
- Jiushi niandai wangba zui remen youxi, ni jingli guo na ji ge [Which of the Most Popular Games in Internet Cafes in the '90s have you experienced?]. (2019, May 3). Retrieved on March 18, 2021 from http://k.sina.com.cn/article_6514368517_18449600500100hbjj.html
- Kineski facebook: Aplikacija za koju najvjerojatnije niste čuli najvažnija je društvena mreža u Kini. (3. studeni 2015). *Tehnoklik*. Preuzeto 16. maja 2020, ca <https://net.hr/tehnoklik/mobile/app-os/kineski-facebook-aplikacija-za-koju-najvjerojatnije-niste-culi-najvaznija-je-drustvena-mreza-u-kini/#>
- Korpijaakko, M. L. (2015). *Cracking Facebook*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Lei, H., Zhang, T., & Liu, J. (2021). Yiqing fangkong beijing xia jiyu duo pingtai moshi de xianshang jiaoxue yanjiu [Online Teaching Based on Multiple Platform Mode under Background of Epidemic Prevention and Control]. *Gaodeng jiaoyu yajiu xuebao [Journal of Higher Education Research]*, 2/44, 59–65. (刘洪涛.张涛.刘亚杰.疫情防控背景下基于多平台的线上教学研究. 高等教育研究学报, 2021(2/44): 59–65).
- Li, J., Wei, Q., & Xi, Y. (2018). Jiyu weixin yu Facebook shejiao wangluo pingtai xia de gaoxiao tushuguan fazhan fenxi yanjiu [Research on the Development of University Library under WeChat and Facebook Social Networking Services Platform]. *Sichuan tushuguan xuebao [Journal of the Library Science Society of Sichuan]*, 6/226, 69–74. (李娟.魏青山.习呀萍.基于微信与 Facebook 社交网络平台下的高校图书馆发展分析研究.四川图书馆学报, 2018 (6/226): 69–74).
- Li, S. (n.d.). Xin meiti shiyu xia de chuantong wenhua chuanbo – Yi weixin gongzhong pingtai wei li de tanxi [New Media in Traditional Culture Transmission - An Analysis of WeChat Public Account]. *Guonei ruxue chuanbo yu fazhan/Guoji ruxue fazhan baogao [The Spread and Development of the Confucianism in China /The Development Report on Confucianism Abroad](2016–2017)*, 111–121. (李树超.新媒体视域下的传统文化传播——以微信公众平台为例的探析.国内儒学传播与发展/国际儒学发展报告(2016–2017), (没有注明年份): 111–121).
- Liu, H. (2019). Weixin hongbao de shehui wenhua yiyi jiedu – jiyu yi ge “70 hou” lao tongxue weixin qun de kaocha [Interpretation of the Social and Cultural Significance of WeChat Red Envelopes - Based on the Survey of a WeChat group of “Post-70s” Old Classmates]. *Xibu xuekan [Journal of Western]*, 84, 102–106. DOI:10.16721/j.cnki.cn61-1487/c.2019.03.023 (刘华芹.微信红包的社会文化意义解读 - 基于一个“70后”老同学微信群的考察.西部学刊, 2019 (84): 102–106. 该文献的识别

号为 DOI:10.16721/j.cnki.cn61-1487/c.2019.03.023).

- Liu, Y., & Jing, Y. (2014). Xin meiti yu wenhua de quan luohua shengcun – jixi weixin de zhishi chuangbo tezheng [New Media and Cultural Survival – An Analysis of the Characteristics of Knowledge Diffusion in WeChat]. *Zhejiang chuanmei xueyuan xuebao [Journal of Zhejiang University of Media and Communications]*, 6/26, 1–7. (刘永昶.景岩.新媒体与文化的圈落化生存——解析微信的知识传播特征.浙江传媒学院学报, 2014(6/26): 1–7. 该文献的识别号为 DOI:10.13628/j.cnki.zjcmxb.2014.06.001).
- Lü, X., & Wang, J. (2019). Shejiao wangluo de shijiao chengyin jizhi yanjiu – jiyu weixin pengyou quan de shili [Research on the Mechanism of Social Networks Addiction – Based on example of the WeChat Moments]. *Xiandai chuanbo [Modern Communication]*, 12/281,97–100. (吕欣.王俊城.社交网络的视觉成瘾机制研究——基于微信朋友圈的示例.现代传播, 2019 (12/281): 97–100).
- Liu, L., & Pan, Y. (2017). Review of 20 Years of Internet Development in China. In Xie, Y. (Ed.), *New Media and China's Social Development* (pp. 1–14). Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd. and Social Sciences Academic Press.
- Петровић, Д. Друштвена конструкција интерперсоналних медија – оде телеграфа до интернета (2014). У Тодоровић, Д., Петровић, Д., Прља, Д. (прир.), *Интернет и друштво: зборник радова* (стр. 3-19). Ниш, Београд: Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институт за упоредно право. Преузето 5.8.2021. ca https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2016/07/internet_i_drustvo.pdf
- “Tianjia haoyou、pengyouquan、dianzan、lahei“ deng ci yong yingwen zenme shuo? [How to say “Add Friends, Moments, A Thumb Up, Block Somebody” in English?] (2019, Jan.1). Retrieved on May 16, 2020 from <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1621463830440100419&wfr=spider&for=pc>
- Facebook momo kaishi „chao“ weixin, dan „chao“ de bu gou [Facebook started to “copy” WeChat secretly, but that is not enough] (2016). *Xinxi yu dianao [China Computer and Science]*, 18, 6-7. ((没有注明作者). Facebook 默默开始 “抄”微信, 但“抄”得还不够. 信息与电脑, 2016 (18): 6–7).
- Facebook yao zuo meiguo weixin [Facebook wants to be an American version of China's WeChat].(n.d.). *Jisuanji yu wangluo [Computer and Network]*, 18–19. ((没有注明作者). Facebook要做美国微信.计算机与网络, (没有注明年份): 18–19).
- Црнобрња, С. (2014). *Нови медији и друштвене мреже*. Београд: Центар за медије и комуникације. Факултет за медије и комуникације. Универзитет Сингидунум.
- Chen, J., & Shi, X. (2015). Yi weixin wei gongju de shishi wenzi jiaoliu de huayu tezheng tanjiu [On the Discourse Feature of Instant Text Based Communicatioj by WeChat]. *Tangshan xueyuan xuebao [Journal of Tangshan College]*, 2/28, 88–91. (陈洁. 石晓玲.以微信为工具的实时文字交流的话语特征探究.唐山学院学报, 2015(2/28): 88-91).
- Weixin [WeChat]. (n.d.). Retrieved on May 16, 2021 from <https://baike.sogou.com/v18046480.htm?ch=ww.xqy.xgbk>
- Weixin hongbao [WeChat Red Envelopes]. (n. d.). Retrieved on May 16, 2020, from <https://baike.baidu.com/item/%E5%BE%AE%E4%BF%A1%E7%BA%A2%E5%8C%85/13007189>

- WeChat shi shenme? WeChat he weixin you shenme bu yi yang? [What is WeChat? What is the Difference between WeChat and Weixin?] (2018, March 23). Retrieved on March 28, 2021 from https://www.cr173.com/html/246161_1.html
- Weng, A. (2018). Hulia wang hongbao dui qingshao nian xuesheng shenxin jiankang yingxiang de shizheng yanjiu [Empirical Study on the Influence of Digital Red Envelopes on Physical and Mental Health of Teenagers]. *Jiaoyu jiaoxue luntan [Education Teaching Forum]*, 10, 84-86. (翁艾迪.互联网红包对青少年学生身心健康影响的实证研究. 教育教学论坛, 2018(10): 84-86).
- What Instant Messaging Abbreviations Mean. (n. d.). *Instant Messaging Planet*. Retrieved on May 16, 2020 from <https://www.instantmessagingplanet.com/what-instant-messaging-abbreviations-mean/>
- Xie, Y., Liu, C., Qiao, R., Chen, W., & Zhang, X. (2017). Survey of Chinese Internet Users Internet-Using Habits. In Xie, Y. (Ed.), *New Media and China's Social Development* (pp. 15-24). Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd. and Social Sciences Academic Press.
- Yuan, L. (2017). Cong Chunjie hongbao kan yasui wenhua xin neihan [Red Envelopes for Spring Festival – New Connotation of the Custom of giving Lucky Money]. *Xingzheng kexue luntan [Research of Administration Science]*, 63. (袁蕾.从春节红包看压岁文化新内涵.行政科学论坛, 2017: 63).

Dragana Bajić-Levy

WECHAT – AN ALTERNATIVE FORM OF COMMUNICATION IN CHINA

Summary

During the process of rapid socio-economic development, China is ready to present the results of its cultural and technological progress to the outside world in the age of the Internet, but at the same time it is very determined to preserve its autonomy in placing various forms of digital communication on the Chinese market. As a result of the dedication of the Chinese state to making a counterpart to foreign social networks through the years, a Chinese alternative, a multi-purpose application - *Weixin* (in Chinese 微信, in English *micro message*) was created, known as WeChat outside China. At the time of its emergence, it was just one of many other smartphone applications, and was just recently transformed into a platform which is now used by average Chinese citizens in many social activities. WeChat successfully combines the functions which make it a powerful means of communication, as well as a practical means for easily finding out the latest information, for making payments, scheduling medical examinations, and successfully delivering money gifts, or the so-called *hongbao*.

This paper investigates the communicative function of this platform, which is reflected in the exchange of written and audio-visual information among friends of different generations, and points out the similarities and differences that exist between this Chinese alternative method of communication and similar applications in the West.

bdragana5@yahoo.com

**ALTERNATIVE I ALTERNATIVNI
PRISTUPI U NASTAVI STRANIH JEZIKA**

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVES

Ana Đorđević

University of Belgrade

Faculty of Philology

TEACHING AS AN ALTERNATIVE: ENGLISH LANGUAGE STUDENTS' MOTIVATION TO BECOME TEACHERS BEFORE AND AFTER THE PRACTICUM

Abstract: The paper explores the changes in English language students' levels and types of motivation to become teachers as a result of their practice teaching. Prior to it, a total of 72 final year students of English language, literature and culture filled in a questionnaire aimed at determining their level of interest in teaching in various educational settings, the reasons for and against teaching in state schools and the extent to which different aspects of their teacher education courses have prepared them for the upcoming practicum. By examining the correlations between individual scores and the students' corresponding academic achievement and by comparing the groups with and without previous teaching experience, we sought to create a profile of a student with a typically high/low level of motivation. The qualitative part of the study, based on a thematic analysis of the portfolios submitted by 28 students who started their practice teaching before the Covid-19 induced lockdown, revealed an increased interest in teaching in state schools after the practicum, mainly as a result of their enhanced intrinsic motivation to teach, reduced teaching-related anxiety levels and modified self-perceived teaching ability beliefs.

Key words: motivations for teaching, shift in motivation, the practicum, teacher education, English language students

1. Introduction

In the past few decades, there has been a surge of interest in pre-service teachers' motivation for choosing teaching as a career, which can be attributed to several factors. Firstly, numerous studies and reports give an account of teacher shortages and the difficulties in attracting new candidates to teaching and retaining them in the profession, especially in developed countries (Jungert, Alm & Thornberg, 2014; OECD, 2005; Sinclair, Dowson & McInerney, 2006; Watt et al., 2012). Even when this is not the case, investigating prospective and practising teachers' motivation to pursue a teaching career is seen as important as it can be a potent predictor of teaching quality, commitment towards the profession and, ultimately, student attainment (Bakar, Mohamed, Suhid & Hamzah, 2014; OECD, 2005; Simić, 2015). However, while there is an overwhelming number of studies dealing with the

motivations of teacher trainees in general, irrespective of their subject of study, there remains a gap in the research on ELT teacher candidates (e.g. Kyriacou & Coulthard, 2000; Kyriacou & Kobori, 1998; Sali 2013; Yuan & Zhang, 2017).

In Serbia, general interest in teacher education programmes has been in decline for over a decade (Marušić, 2014; Marušić Jablanović & Vračar, 2019) and it is the observable, growing negative trend in undergraduate English language students' interest in teaching, especially in state schools, as well as the perceived positive impact the practicum has on their teaching career choices¹, that has prompted us to look into their levels and types of motivation to teach in different educational settings before and after their practice teaching. Further exploration into these is conducted in relation to their previous teaching experience, different aspects of academic achievement, the extent to which they feel prepared for the practicum and the reasons they specified for and against teaching in state schools.

Although most similar studies focus on investigating, teacher education, students (Bergmark, Lundström, Manderstedt & Palo, 2018; Watt et al., 2012), the context of this research is different in that the subjects are final year students of English language, literature and culture who, apart from teaching, have a variety of other career options after graduation. With no available data on the proportion of the student body who ultimately opt for teaching as a career and among the growing concerns about the lower share of high achievers among them (Marušić, 2014; OECD, 2005), it was not only pivotal to explore the general levels of motivation to teach, but also to look into their types and to determine if there is a link between the students' motivations and their academic and teaching ability in order to address the critical issue of quality in the future English teaching generation.

2. Motivations for choosing teaching as a career

According to Watt and colleagues, “motivations for career choices are forged from personal values and expectancies, experienced in particular sociocultural settings within the context of different demand and reward structures” (Watt et al., 2012, p. 794). The most cited reasons for entering teacher education programmes and the teaching profession include: the appeal of working with children and adolescents, a desire to impart knowledge, support their development and contribute to society, the enjoyment of pedagogy and subject matter, the potential for intellectual fulfilment, ongoing personal and professional development, the perceived benefits or convenience of teaching (working hours, holidays, manageable workload, job security), the influence of others (family, former teachers), the status of teaching and dissatisfaction with a previous career (Bergmark et al., 2018; Jungert et al., 2014; Sali, 2013; Sinclair et al., 2006; Watt et al., 2012; Yüce, Şahin & Koçer, 2013). These are typically categorised into intrinsic (the joy of teaching), extrinsic (job-related benefits) and altruistic (service to children and society) factors, or types of

¹ As a result of an almost decade-long experience as a teacher trainer and a practicum coordinator

motivation (Bakar et al., 2014; Bergmark et al., 2018; Jungert et al. 2014; Simić, 2015). However, Watt and Richardson warn about the occasional lack of precision in the constructs' operationalisation (see Watt & Richardson, 2007). They have also developed a highly influential framework comprising the so called FIT-Choice scale (Factors Influencing Teaching Choice), which apart from the aforementioned types of motivation presented in the form of intrinsic value, personal utility value (job security, time for family) and social utility value (future of children, social contribution), also takes into consideration the subject's previous socialisation influences (social dissuasion, prior learning and teaching experiences), task demand and return (social status and salary), as well as their perceived teaching abilities (Watt & Richardson, 2007).

Irrespective of the terminology used, there is a widespread agreement on the importance of intrinsic and altruistic types of motivation in teacher candidates for their academic engagement first (Jungert et al., 2014), and then for their initial career satisfaction, teacher retention and commitment to teaching in general (Bakar et al., 2014; Jungert et al., 2014; Sali, 2013; Watt & Richardson, 2007). Although, prospective teachers normally have multiple rather than single motives for entering teacher education, it is the primarily extrinsic quality of motivations to teach that is associated negatively with later planned persistence in the career and career choice satisfaction (Watt et al., 2012).

As a result of the previously mentioned differential demand and reward structures related to teaching across different cultures, the dominant motives for becoming a teacher are also context-dependent, with the intrinsic and altruistic ones being more frequent in developed countries than in developing countries (Bergmark et al., 2018; Jungert et al., 2014; Simić, 2015; Watt et al., 2012). Namely, while the love of teaching/subject matter, working with children and adolescents and making a social contribution were found to be the highest rated reasons for taking up teaching in the studies conducted in Australia, the United States, Germany, Norway, Sweden and Slovenia (Jungert et al., 2014; Kyriacou & Kobori, 1998; Sinclair et al., 2006; Watt et al., 2012), the findings from Turkey indicate a prevalent (Yüce et al., 2013) or highly represented (Sali, 2013) extrinsic type of motivation among Turkish student teachers.

The only two studies which measured the distribution of different motives for teaching among pre-service teachers in Serbia used samples of undergraduate students of various disciplines who had selected a teacher education track or a set of teacher-track courses in their study programmes. Although both applied the FIT-Choice theoretical framework, the corresponding scale was used in only one of them (Marušić Jablanović & Vračar, 2019), yielding the following results: the love of the subject matter (added to the original scale), an affinity for teaching and shaping the future of children/adolescents, are the preponderant motives. The predominance of intrinsic and altruistic motivation was confirmed in the other study (Simić, 2015), which used a thematic analysis of the interviews conducted with both undergraduate students and beginning and experienced teachers. Overall, working with youth was the most frequently cited motive for choosing teaching as a career, although it was

almost twice as often mentioned by experienced teachers than by undergraduate students, who gave precedence to their interest in the subject and the influence of a former teacher or parent as the main motivators for their career choice.

3. The stability of motivations to teach

Although it is generally agreed that pre-service and in-service teachers' motivations for teaching may change substantially over time (Bergmark et al., Sinclair et al., 2006; Yuan & Zhang, 2017), most researchers have narrowed their focus to the problems of high attrition among prospective and practising teachers (e.g. Chambers, Hobson & Tracey, 2010), thus failing to paint a full picture of both positive and negative influences on their motivation. Therefore, it appears almost inconceivable that there are such few studies directly investigating the changes in pre-service teachers' motivations for becoming teachers as a result of their initial teacher education experiences.

The findings of such quantitative studies point to a relative stability of motivations with only a few shifts detected. For example, a longitudinal research project undertaken in Norway by Roness & Smith (2010) has demonstrated that the enjoyment of teaching and the wish to work with young people increased the most during their teacher education programme, which they attribute mainly to the students' experience of practice teaching. Another study, which used a FTT-Choice theoretical model, also confirmed that most motives remain relatively stable, although those related to social utility value were rated as more important at the beginning of their Educational Master programme than at the end (Canrinus & Fokkens-Bruinsma, 2014), which the authors put down to their practical teaching experience, where they may have obtained 'a more realistic view of what a teacher is able to accomplish' (p. 273). A similar conclusion was reached by Sinclair and colleagues who, nevertheless, found a negative shift in most motivations to teach over a period of five months, which was explained both by the students' and their supervising teachers' more realistic or downright negative appraisal of teaching in general during their practicum (Sinclair et al., 2006).

Qualitative research on the stability of prospective teachers' motivation for choosing teaching as a career has yielded a much more comprehensive perspective on the issue. For instance, using the subjects' personal reflections, focus group and individual interviews, Yuan and Zhang (2017) found that, despite the occasional oscillations in the pre-service teachers' motivations as a result of the contact with various aspects of a four-year teacher education programme, most of the ten student teachers examined had experienced a growth in their intrinsic motivation towards teaching. This positive change has been brought about by their increased self-efficacy and confidence as language teachers following the development of their teacher knowledge, reflective practices and teaching skills and techniques, especially during the practicum (Yuan & Zhang, 2017). In an even more detailed inquiry into the potential changes in teaching motivation conducted in the form of four case

studies, Tang and colleagues discovered significant shifts in both directions (from ‘a dream job’ to ambivalence and from ambivalence to enthusiasm), which suggests that the changes are rather complex and idiosyncratic in nature and depend on a host of factors related to teacher education, which they divided into three major groups: ‘individual’ (e.g. expectations of oneself), ‘higher education’ and ‘fieldwork’ (Tang, Cheng & Cheng, 2014).

4. Research methods

A mixed-methods research design (Creswell, 2003) was employed in the study in order to better understand teaching motivations both on a group and individual levels.

A total of 72 final year students of English language, literature and culture at the Faculty of Philology in Belgrade took part in the quantitative data collection in February 2020 before their practicum by completing a questionnaire in which they rated their level of interest in teaching in different educational settings and the extent to which various aspects of teacher education courses have prepared them for the upcoming practice teaching on a scale from 1 to 10. Other questions were designed using a multiple choice format with a fixed list of answer options (they could circle up to 2), including an open-ended ‘other’ alternative to reduce a possible bias in the results. The choices offered in the questions regarding the reasons for and against teaching in state schools were based on the FIT-Choice theoretical model (Watt et al., 2012), so that all of the categories and sub-categories (e.g. self perceptions, task demand, intrinsic value) were represented by at least one answer option. Finally, a bivariate correlation analysis and independent t-test statistics were used to explore the potential links between the students’ academic achievement and previous teaching experience and their motivations for becoming teachers.

Qualitative data collection was based on the students’ reflection papers from the portfolios they submitted after the practicum. Normally, their practice teaching involves 10 classes of participant observation in a primary or secondary school, after which they teach 2 classes on their own. However, because of the state of emergency declared in Serbia on the 15th of March, 2020 due to the Covid-19 crisis, only 28 students managed to start their practicum with an average of 7.96 classes observed and only their portfolios were thematically analysed (Merriam, 2009). In particular, the sections on whether they would choose teaching as a career, their previous language learning and teaching experiences, the description and evaluation of their host teacher, learners and activities observed were colour-coded according to the following themes: change, type, reasons, initial motivations, host teacher, learners, personal characteristics and things learned.

5. Results and Discussion

5.1. Motivations across different educational levels and settings

In the questionnaire administered before the practicum, the students were asked to indicate the extent to which they were interested in teaching English both as a future career and as a temporary/first or part-time job and at various levels in different educational settings.

Table 1

Descriptive statistics for interest in teaching English across different domains

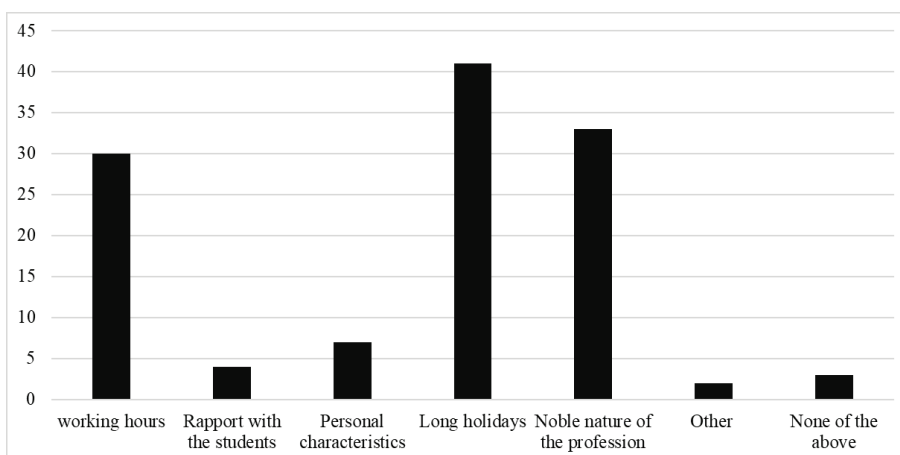
Interest in teaching English:	Mean	Standard Deviation
Future profession	5.87	2.77
Private foreign language school	6.75	2.57
Primary school	4.28	2.88
Any high school	4.39	2.6
Grammar school	5.05	2.98
Vocational school	3.56	2.53
Temporary/first/part-time job	6.60	2.73

The results in Table 1 reveal a medium motivation of the students, with the highest score for private foreign language schools ($M=6.75$), which is not surprising, bearing in mind the relatively small size of the classes there and the relatively high motivation among the learners. Another common feature of their reflection papers is a description of a stark contrast between a very positive learner experience in a private foreign language school and the ineffective and dull English language classes at state schools. The students' interest in teaching at various levels and types of state schools is, therefore, noticeably lower, with grammar schools having the highest score ($M=5.05$) and vocational schools, usually associated with students' disruptive behaviour and low attainment, being the least popular ($M=3.56$).

When it comes to the students' commitment to teaching, the results indicate a higher interest in teaching as a temporary or part-time job ($M=6.60$) than as a proper career ($M=5.87$), which resonates with the findings of numerous studies about the high attrition rates among both pre-service and in-service teachers (Bakar et al., 2014; Watt & Richardson, 2007).

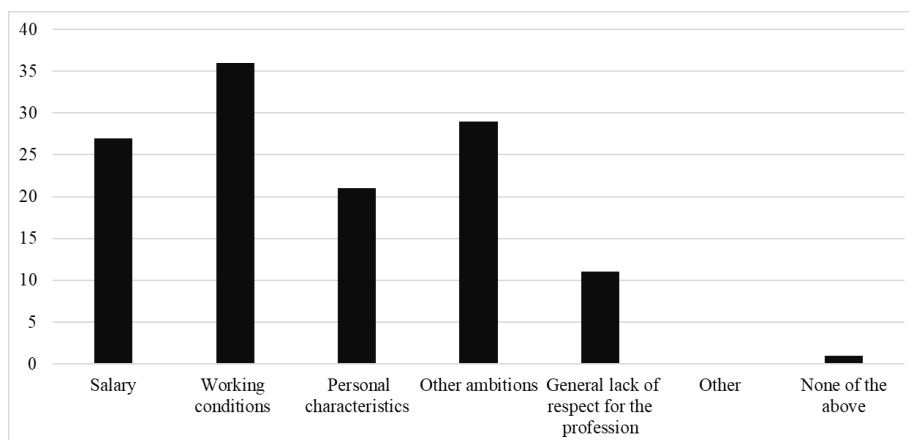
5.2. Motivation to teach in state schools: reasons for and against

While most studies reviewed report altruistic and intrinsic motivations to be dominant among pre-service teachers (Jungert et al., 2014; Kyriacou & Kobori, 1998; Watt et al., 2012), the results of this research point to a combination of personal utility and social utility (altruistic) motivations as the prevalent ones among English language students considering teaching in state schools.

Graph 1

As can be seen in Graph 1, the majority of them (41) opted for ‘long holidays’ as one of the main reasons for choosing teaching in the state sector, which was followed by ‘the noble nature of the profession’ as an example of an altruistic type of motivation (33) and ‘working hours’ as another personal utility oriented one (30). Working with children/adolescents, which is one of the most cited motives for entering teaching (Simić, 2015; Watt et al, 2012), was here rated as the least influential and appears to be the very reason why many students would not want to become teachers in state schools in the first place.

Graph 2

Namely, half of the sample chose ‘working conditions’ including student discipline, as the main disincentive (Graph 2; see Kyriacou & Coulthard, 2000). Together with the figures for ‘salary’ (27) and ‘general lack of respect for the profession’

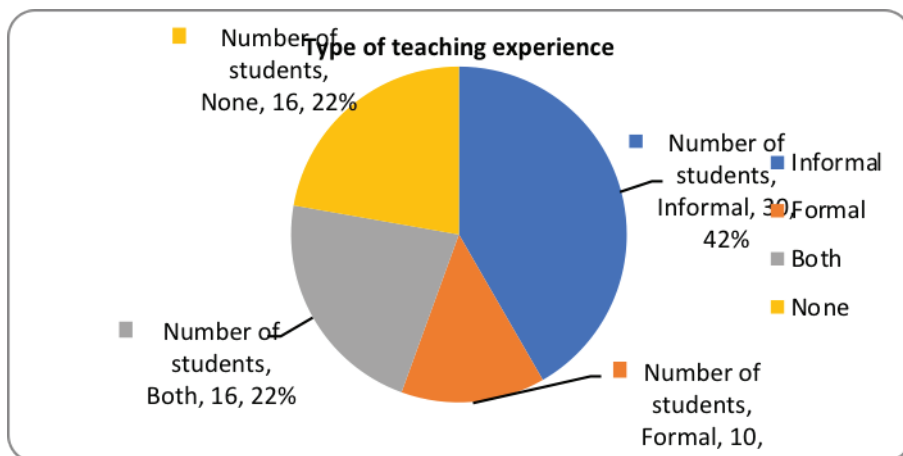
(11), the results clearly show that the students perceive the teaching profession as one with high task demand and low task return (inadequate remuneration and social status), which is summed up in one of the students' portfolios:

S 19: Before doing the practicum, I never really considered teaching as my future profession because I think it is a lot of work for a small salary on the one hand and a great responsibility on the other.

The relatively high scores for 'other ambitions/interests/talents' (29) and 'personal characteristics' (e.g. shy, introverted; 21) as reasons for not being willing to teach in state schools reflect the context of the study, which, as previously explained, is not a typical teacher education institution.

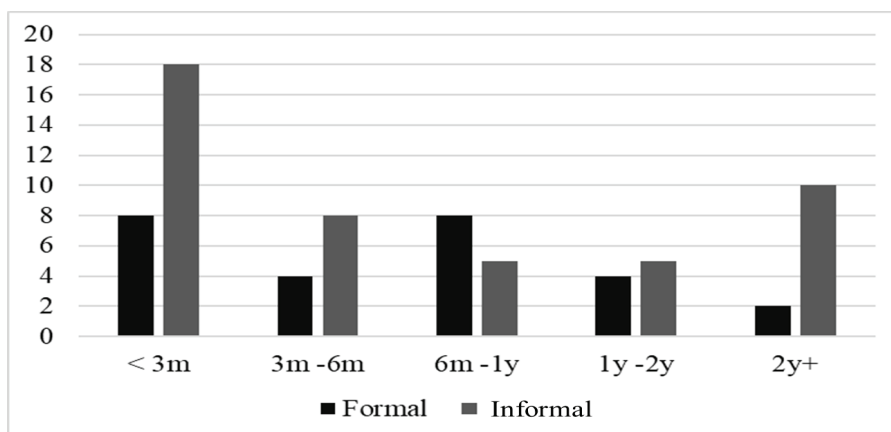
5.3. Teaching motivation and previous teaching experience

One of the aims of the research was to investigate the extent and scope of previous teaching experience among final year English language students and the effect it has on their motivation to become teachers.

Graph 3 Type of teaching experience

The majority of the students (64%) reported having some informal teaching experience (i.e. giving private lessons/tutoring, including on-line teaching), of which approximately a third also had some formal teaching experience (22% of the total sample), typically in private foreign language schools. The same percentage of the students claim to have no teaching experience whatsoever, while 14% of them have only experienced formal classroom teaching, of which only 2 students in a state school. The following graph shows the length of their teaching experience.

Graph 4 Length of teaching experience

In order to determine if there is a difference in the motivation levels between the groups of students with and without teaching experience, an independent sample T-test was conducted. Contrary to the findings of Roness and Smith (2010), the results show that there is no significant difference between the two groups in terms of their interest in teaching across various levels and types of institutions. The students who start teaching during their undergraduate studies are not necessarily or exclusively intrinsically motivated, which was confirmed in the individual-level qualitative analysis, and there are even cases of those who become less motivated as a result of their teaching experience:

S18: The more I taught, the more I started changing my mind about the future profession I would like to have. I wanted to be an English teacher ever since I started majoring in English Language, but it is very draining, emotionally more than physically.

However, when looking into the link between the students' teaching experience and their ELT-related academic achievement, the results of an independent sample T-test showed that there is a significant difference between the students with teaching experience ($M=9.03$, $SD= 0.89$) and without teaching experience ($M=8.30$, $SD= 1.15$) in their average microteaching grade ($t(63)= -2.07$, $p= 0.043$) and a significant difference between the former ($M=9.0$, $SD= 0.97$) and the latter groups ($M=8.41$, $SD= 0.89$) in their average grade in ELT methodology subjects ($t(69)= -2.72$, $p= 0.008$). This shows that teaching experience seems to greatly contribute to the students' enhanced teacher knowledge and teaching skills, although it is certainly logical that many students might start teaching precisely because of their self-perceived teaching abilities.

5.4. Motivation to teach and academic achievement

No correlations were found between the students' level of interest in teaching and their academic achievement in terms of their overall average grade (GPA), their average Contemporary English and ELT Methodology grades and their Micro-

teaching grade. In other words, the results didn't confirm a common perception that it is primarily the high achievers who shy away from teaching and vice versa.

On the other hand, all correlations between the grades are significant (Table 2), varying from .795 for GPA and Contemporary English, to .483 for Micro-teaching and Contemporary English, which suggests that the students who are more proficient in English usually have a higher GPA and other examined average grades.

Table 2
Correlations between average grades

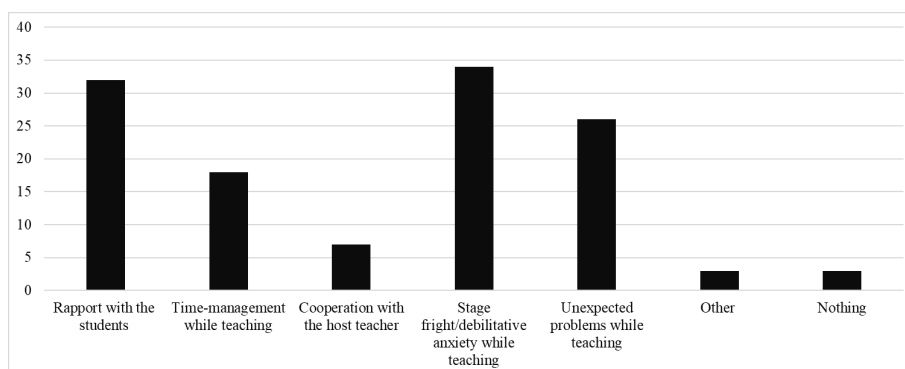
	GPA	Contemporary English	ELT Methodology	Micro-teaching
GPA	1	.795**	.727**	.566**
Contemporary English	.795**	1	.603**	.483**
ELT Methodology	.727**	.603**	1	.659**
Micro-teaching	.566**	.483**	.659**	1

**= significant correlation at the 0.001 level

However, it is interesting to note that the weakest links are those between the students' Micro-teaching grade and their average Contemporary English grade and GPA, which shows that the academically weaker students with somewhat lower levels of English language proficiency can indeed be very good at teaching and vice versa.

5.5. Concerns about the practicum

When asked about what they fear most about the upcoming practicum, the students most commonly cited stage fright or debilitating anxiety while teaching as the greatest concern, which was followed by those about establishing rapport with students (e.g. due to disciplinary issues), unexpected problems in the classroom and time-management.

Graph 5 Concerns about the practicum

S27: I had been convinced that young learners ran riot in class and that they had a very short attention span. A feeling of fear and anxiety had been present before going to the school and meeting my host teacher and the students.

5.6. The role of teacher preparation

Student evaluations of various teacher education aspects of their undergraduate studies, their previous teaching experience and personal characteristics in terms of the extent to which they have prepared them for their practice teaching have revealed relatively high and mostly similar ratings for the theoretical part of their ELT Methodology courses, their coursework (e.g. lesson plans) and micro-teaching sessions (see Canrinus & Fokkens-Bruinsma, 2014; Roness & Smith, 2010 for similar student evaluations). Self-perceived abilities for teaching were not as highly rated, which suggests that some students consider their personal characteristics to be at odds with the requirements of the teaching profession (see Graph 1), while previous teaching experience scored just above the midpoint, mainly due to the pool of students (16,22%) who have never taught before the practicum.

Table 3
Evaluation of various aspects of teacher preparation

	Min	Max	Mean	SD
Theory	3.00	10.00	7.3750	1.84953
Coursework	3.00	10.00	7.2917	1.96761
Micro-teaching sessions	2.00	10.00	7.6528	1.87767
Teaching experience	.00	10.00	5.4167	3.89203
Personal characteristics	1.00	10.00	6.0135	2.68802

It also appears that the students became even more aware of the merits of ELT theory and other aspects of teacher preparation after the practicum (see Yuan & Zhang, 2017), which they acknowledged in their reflection papers:

S70: During the practicum, I could see the host teacher implementing all of the right methods and I was so proud of being able to recognize them myself.

5.7. Shift in interest to teach in state schools

Based on the students' questionnaire responses concerning the initial level of interest in teaching in the type of state school that was their practicum placement (primary or high school) and their post-practicum accounts from the portfolio reflection papers, a table was compiled to demonstrate the shifts in their motivation as a result of their practice teaching.

Table 4
Shifts in motivation levels: state schools

	NNN	NN	N	NNP	NP	NPP	P	PP	PPP
NNN	S55		S42						
NN		S14, S17, S30, S72	S9		S19, S69				
N	B				S1	S61, S64*			
NNP	E					S26	S27		
NP	F					S8	S16*		
NPP	O								
P	R						S66	S18	S13
PP	E							S25	S46, S71
PPP									S48, S63

N-negative; P-positive; S-student; coloured boxes-no change

On both the vertical (pre-practicum) and horizontal (post-practicum) axes, we can see the continuum from NNN (triple negative), representing the most negative attitude towards teaching in the specified state school and, consequently, the lowest motivation, to PPP (triple positive) representing the highest motivation when it comes to teaching there. Four students were excluded from the analysis as it was not clear from their accounts to what extent they were interested in teaching in the type of state school in which they had done their teaching practicum. Of the remaining 24 students, only 9 of them (in coloured boxes) experienced no change in their motivations for teaching (4 of them with an already dominantly positive initial orientation), while 15 of them appeared to have increased levels of teaching motivation, with some of them moving from a fairly negative attitude towards the profession to a position where teaching is now an option and others professing an even greater affinity for teaching after their practicum experience.

S69 (NN2 – NP): Before this experience, I found the idea of a teaching career unexciting and even repulsive. However, this experience challenged my presuppositions and made me reconsider the possibility of teaching as my future profession.

S13: (P – PPP): I want to be a teacher now more than ever, even though my initial dream was to be a translator.

5.8. The type of changes observed

When it comes to the type of changes experienced and the reasons behind them, a thematic analysis revealed the following:

I Change in intrinsic motivations

A significant positive shift in intrinsic motivations, detected in 14 out of 15 students who experienced a change, was brought about by their perception of

teaching as a highly rewarding activity conducted in a stimulating and enjoyable classroom atmosphere, or, more specifically, as a result of several factors grouped under the following themes:

1. Learner characteristics and engagement (10²)
2. Host teacher as an inspiration (6)
3. The joy of imparting knowledge (4)
4. Feeling important as a figure of authority (2)
5. Influencing young generations³ (1)

The majority of the students started their practicum with fairly low expectations when it comes to learners (see Graphs 1 and 2) and were pleasantly surprised by their characteristics ('well-behaved', 'charming'), their participation in class and a generally good command of the English language:

S9: Not having gotten the chance to teach my first formal lesson, I felt surprisingly robbed of the opportunity to interact with such curious and intelligent students.

Namely, contrary to the findings of Sinclair and colleagues (Sinclair et al., 2006) and Canrinus and Fokkens –Bruinsma (2014), and in line with those of Yuan & Zhang (2017), the practicum experience in this case was not perceived as a 'reality shock', but rather as an opportunity for students to get to know the learners and to dispel some of the preconceived notions about them.

Also, although only 6 students explicitly identified their host teachers as responsible for their increased motivation, typically as a consequence of the perceived joy they felt while teaching, their personality and exceptional teaching skills they wanted to emulate one day, almost all other students in the study (with the exception of 2 respondents) had positive or extremely positive perceptions of their mentors, which must have contributed to the discerned shifts in intrinsic motivations both directly and indirectly (i.e. teachers inducing learner engagement and cooperation).

The final three motivational factors were less frequently mentioned simply because most students (24) only observed the host teachers and were only in some cases given opportunities to actively participate in teaching. Nevertheless, the findings are consistent with those of Roness and Smith (2010) about the greatest effect of the teacher education programme on the students' enjoyment of teaching and their wish to work with young people.

II Change in anxiety levels

Seven students, who initially reported stage fright as one of their greatest preoccupations about the practicum, had their anxiety levels significantly reduced during the practice teaching, usually owing to the learners' positive reactions and/or the host teacher's encouragement.

S69: After the initial stage fright was gone, I realized that there was no need for it in the first place. The students were extremely responsive...

² The number of students whose statements were related to the listed themes

³ See Simić, 2015 for 'influencing young generations' as an intrinsic motive

S61: Our [host]teacher showed me that I am not as anxious a teacher as I thought I would be.

III Change in ability beliefs

As a result of their practicum experience, a positive change in self-perceived abilities for teaching was observed in four students, although it is believed that the frequency of the statements similar to the one below would have been much greater had all the students had the opportunity to complete their practise teaching:

S16: I think that even for this short period of time I realized that I might be good at teaching.

It is especially interesting to note that some of the motivational factors which were here found to be most problematic in the pre-practicum phase (i.e. a wish to work with children and self-perceived abilities for teaching) appeared to have evolved the most during the practice teaching, which resonates with the findings of Yuan and Zhang (2017) about the key role of teacher education, and the practicum in particular, in increasing students' intrinsic motivation, self-efficacy and confidence in language teaching.

5.9. No change in motivation to become teachers

Out of 9 students who exhibited no signs of change in their motivations to teach, we focused on those 5 who remained determined not to pursue a teaching career and examined the reasons behind their choice:

1. Personality

Almost all of these respondents (4) cited their personality characteristics as the main obstacle to becoming teachers:

S14: I believe teaching is a noble cause that opens many doors to students, but for my personality, the burden is not worth the rewards.

Also, while host teachers were often perceived as role models to be emulated, in two cases, teacher observation provided the students with specific opportunities 'for vicarious personal judgements concerning one's own teaching-related abilities' (Watt et al., 2012, p. 804):

S30: My characteristics do not fit the role of a teacher as I do not have the patience and a caring nature needed for it. I have seen these characteristics in my host teacher and I do not believe I possess them.

2. The system

Finally, two students also claimed that they do not want to be part of the (educational) system that they believe is faulty:

S72: I would always feel like there is a missing piece because I am not able to give each student the kind of education they need.

6. Conclusion

Although the prevalence of intrinsic and altruistic motivations among the students (see Jungert et al., 2014; Kyriacou & Kobori, 1998; Marušić & Vračar, 2019; Simić, 2015; Watt et al., 2012) was not confirmed since the extrinsic motives proved to be dominant (see Sali, 2013; Yüce et al., 2013), it should be stressed that unlike the listed studies with teacher trainees as subjects, in our context, the students' participation in teacher education courses was compulsory and therefore did not necessarily suggest a heightened interest in teaching. In other words, it was only logical that the students with other professional preferences would choose extrinsic rewards such as long holidays and working hours as potential motivators for taking up teaching. The findings also suggest that it is both the academically more able and weaker students that may have teaching aspirations and that previous teaching experience does not necessarily signal that students want to become teachers in the future.

The most fruitful result of the research is the confirmed significance of the practicum for increasing students' intrinsic motivations as a result of their dispelled misconceptions about learners, their personal and professional fascination with their host teachers, and their greatly enhanced self-perceived teaching abilities and newly-acquired confidence as student teachers. Moreover, by enabling them to discover the joys of teaching, practicum often proved to be the best weapon against the perception of teaching solely as an alternative, a 'fallback career' (Watt et al, 2012) if everything else fails, and such an overwhelmingly positive appraisal of the practice teaching was shared by the students who described it as 'a truly unforgettable experience', 'an enormous impact', or even:

S46: In my opinion, this sort of experience is one of the best ones I have had during my formal education.

References

- Bakar, A. R., Mohamed, S., Suhid, A., & Hamzah, R. (2014). So you want to be a teacher: What are your reasons? *International Education Studies*, 7(11), 155-161. <http://dx.doi.org/10.5539/ies.v7n11p155>
- Bergmark, U., Lundström, S., Manderstedt, L., & Palo, A. (2018). Why become a teacher? Student teachers' perceptions of the teaching profession and motives for career choice. *European Journal of Teacher Education*, 41(3), 266-281. <https://doi.org/10.1080/02619768.2018.1448784>
- Canrinus, E. T., & Fokkens-Bruinsma, M. (2014). Changes in student teachers' motives and the meaning of teacher education programme quality. *European Journal of Teacher Education*, 37(3), 262-278. <http://dx.doi.org/10.1080/02619768.2013.845162>
- Chambers, G. N., Hobson, A. J., & Tracey, L. (2010). 'Teaching could be a fantastic job but...': Three stories of student teacher withdrawal from initial teacher preparation programmes in England. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 16(1), 111-129. doi: 10.1080/13540600903475652

- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jungert, T., Alm F., & Thornberg, R. (2014). Motives for becoming a teacher and their relations to academic engagement and dropout among student teachers. *Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy*, 40(2), 173-185. <http://dx.doi.org/10.1080/02607476.2013.869971>
- Kyriacou, C., & Coulthard, M. (2000). Undergraduates' views of teaching as a career choice. *Journal of Education for Teaching: International research and pedagogy*, 26(2), 117-126. <http://dx.doi.org/10.1080/02607470050127036>
- Kyriacou, C. & Koberi, M. (2006). Motivation to learn and teach English in Slovenia. *Educational Studies*, 24(3), 345-351. <http://dx.doi.org/10.1080/0305569980240307>
- OECD (2005). *Teachers matter: Attracting, developing and retaining effective teachers*. Paris: OECD Publishing.
- Marušić, M. (2014). Da li je intrinzička motivacija profesionalnog izbora značajna za kasniji profesionalni razvoj nastavnika? *Psihologija*, 47(4), 449-464. doi: 10.2298/PSI1404449M
- Marušić Jablanović, M., & Vračar, S. (2019). Ispitivanje motivacije nastavnika za izbor zanimanja primenom FIT-Choice skale. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 51(1), 7-45. <https://doi.org/10.2298/ZIPI1901007M>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Roness, D., & Smith, K. (2010). Stability in motivation during teacher education. *Journal of Education for Teaching*, 36(2), 169-185. <http://dx.doi.org/10.1080/02607471003651706>
- Sali, P. (2013). Understanding motivations to become teachers of English: ELT trainees' perceptions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 93, 1418 – 1422. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.10.055
- Simić, N. (2015). Motivacija za izbor profesije nastavnik – perspektiva budućih nastavnika, pripravnika i iskusnih predmetnih nastavnika. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 47(2), 199-221. doi: 10.2298/ZIPI1502199S
- Sinclair, C., Dowson, M., & McInerney, D. M. (2006). Motivations to teach: Psychometric perspectives across the first semester of teacher education. *Teachers College Record*, 108(6), 1132-1154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00688.x>
- Tang, S. Y. F., Cheng, M. M. H., & Cheng, A. Y. N. (2014). Shifts in teaching motivation and sense of self-as-teacher in initial teacher education. *Educational Review*, 66(4), 465-481. <http://dx.doi.org/10.1080/00131911.2013.812061>
- Watt, H. M. G., & Richardson, P. W. (2007). Motivational factors influencing teaching as a career choice: Development and validation of the FIT-Choice scale. *The Journal of Experimental Education*, 75(3), 167-202. doi: 10.3200/JEXE.75.3.167-202
- Watt, H. M. G., Richardson, P. W., Klusmann, U., Kunter, M., Beyer, B., Trautwein, U., & Baumert, J. (2012). Motivations for choosing teaching as a career: An international comparison using the FIT-Choice scale. *Teaching and Teacher Education* 28, 791-805. doi:10.1016/j.tate.2012.03.003

- Yuan, R., & Zhang, L. J. (2017). Exploring student teachers' motivation change in initial teacher education: A Chinese perspective. *Teaching and Teacher Education, 61*, 142-152. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2016.10.010>
- Yüce, K., Şahin, E. Y., & Koçer, Ö. (2013). Motivations for choosing teaching as a career: A perspective of pre-service teachers from a Turkish context. *Asia Pacific Education Review, 14*, 295-306. doi: 10.1007/s12564-013-9258-9

Ana Đorđević

NASTAVA KAO ALTERNATIVA: MOTIVACIJA STUDENATA ENGLSKOG JEZIKA ZA IZBOR NASTAVNIČKOG POZIVA PRE I POSLE METODIČKE PRAKSE

Резиме

Ovo istraživanje je usmereno na ispitivanje eventualnih promena u stepenu i tipu motivacije studenata engleskog jezika za izbor nastavničkog poziva pod uticajem iskustva metodičke prakse. Ukupno 72 studenta završne godine studija Engleskog jezika, književnosti i kulture popunilo je upitnik u cilju utvrđivanja stepena zainteresovanosti za posao nastavnika u različitim tipovima obrazovnih ustanova, razloga za i protiv podučavanja u državnim školama i stepena u kom su ih različiti metodički aspekti studija pripremili za predstojeću studentsku praksu. Istražujući korelacije između pojedinačnih skorova i odgovarajućeg akademskog uspeha studenata i poredeći grupe studenata sa i bez nastavnog iskustva, nastojali smo da kreiramo profil studenta sa tipično visokim ili niskim stepenom motivacije. Tematska analiza 28 portfolija studenata koji su praksu započeli pre uvođenja vanrednog stanja izazvanog pandemijom Kovida-19 ukazali su na povećanu motivaciju ispitanika za podučavanjem u državnim školama nakon metodičke prakse pretežno usled porasta intrinzičke motivacije, smanjenog nivoa anksioznosti studenata prilikom podučavanja i njihovim izraženijim opažanjem posedovanja odgovarajućih sposobnosti za nastavničku profesiju.

ana.djordjevic@fil.bg.ac.rs

Ivana MarinkovićWestern Serbia Academy of Applied Studies
Užice Department**Dragana Pešić**University of Kragujevac
Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja

THE ROLE OF ALTERNATIVE ASSESSMENT METHODS IN COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING

Abstract: Foreign language instruction has suffered significant methodological changes due to the shift to student-centred learning and communicative language teaching. However, language assessment still defies these changes. The tendency to use summative assessment methods is contradictory to the desired development of students' communicative competence. This gap must be bridged in order to motivate students to participate in communicative activities and achieve the determined outcomes, which calls for the introduction of alternative assessment methods. This paper aims to determine the effectiveness of self- and peer assessment of oral presentations at the tertiary level of education, and whether they can yield results compatible with teachers' rating of student performance. This research uses a case-study approach with a questionnaire designed to assess the content and organisation of oral presentations, the speaker's language use, manner and interaction with the audience. The research results not only indicate whether the alternative methods provide qualitative information as a necessary complement to summative assessment, but also how successful they could be as motivation boosters and what additional steps should be taken to make them more reliable and valid indicators of student performance.

Keywords: alternative assessment methods, summative assessment, formative assessment, peer assessment, self-assessment, traditional assessment

1. Introduction

Significant changes to foreign language teaching in recent years have been induced by technological development, globalisation and international communication. Teaching has become learner-centred, whereas the communicative teaching approach has taken precedence over the traditional, grammar-translation method (Kim & Kim, 2004, p. 165).

The shift in focus from successful foreign language acquisition to successful language usage aimed at effective communication in real-world situations has forced foreign language teachers to provide learners with as many speaking opportunities in the classroom as possible, demanding active learner engagement and the integration of different language skills (Larsen-Freeman, 1986, p. 131). On the other hand, active

learner engagement in the process of their own progress monitoring and evaluating is rather underused in practice (Topping, 2003, p. 56). Summative assessment is still predominantly the most objective knowledge indicator despite the mismatch between itself and teaching activities and intended communicative competence development (Geeslin, 2003, p. 858). Therefore, the achievement of learning outcomes regarding foreign language instruction requires filling in the gap through the continuous, formative monitoring of individual learners' progress, and timely feedback on their strengths and weaknesses, as well as on effective ways of overcoming the difficulties in foreign language acquisition and performance (Barbosa & Beserra, 2015, p. 107). However, formative assessment implies self-assessment, as well as other alternative assessment methods such as peer assessment, a learning diary and a portfolio which, being subjective by nature, are still under scrutiny due to doubts of their validity (Brown & Hudson, 1998, p. 655).

Nevertheless, alternative assessment methods actively involve learners, making them aware of their own responsibility in achieving success. This underlines the necessity of accepting these methods not as a replacement of the summative assessment, but as its qualitative complement, and as a means of harmonising teaching with assessment and obtaining realistic indicators of learners' knowledge and skills (McMillan & Hearn, 2008, p. 48).

For this paper, a case study was performed with the aim to: (1) test the efficiency of self-assessment (SA) and peer assessment (PA) of students' oral presentations compared to teacher assessment (TA), and (2) investigate students' attitude towards SA and PA as assessment types. The obtained results will provide a framework for the discussion on the roles and responsibilities of teachers in the organisation and implementation of alternative assessment types, as well as in ensuring their reliability.

2. Literature Review

Prompted by changes in foreign language teaching methodology, the research conducted worldwide over the last few decades has highlighted the shortcomings of the predominant summative assessment, which measures knowledge at the end of a module or course when it is already too late to take any corrective measures. Thus, rote learning and cramming for a test are encouraged, aimed not at improving knowledge but at achieving the best possible score on a test (Tang, 2016, p. 751; Harris, 1997, p. 13). Unfortunately, it is based on these test scores that serious decisions for test-takers are made, which may have severe consequences for both themselves and the entire society, making it necessary to take a critical stance on the reliability and fairness of the summative assessment (Bachman & Purpura, 2008, p. 457).

Traditional tests are no longer sufficient for the reliable assessment of learners' entire and diverse knowledge, which they have not gained primarily from their teachers and textbooks, but from numerous other sources as they construct it actively in compliance with their personal interests. These tests are not even precise indicators of their linguistic

ability since they measure the knowledge of grammar and lexis, whereas functional, strategic and sociolinguistic knowledge requires additional, alternative assessment methods that place the emphasis not on the outcomes but on the learning process itself and the practical application of knowledge (Smith, 1999, p. 704).

The aforementioned shortcomings of summative assessment have spurred research on formative assessment as its qualitative complement, proving that formative or alternative assessment methods help to develop learners' critical thinking and metacognitive skills and boost their intrinsic motivation to invest more effort into their learning (Smith, 1999, p. 705; McMillan & Hearn, 2008, p. 40; Geeslin, 2003, p. 863). This should be considered a sufficient reason for their introduction into everyday classwork despite research that has not confirmed their reliability (Janssen-van Dieten, 1989, p. 44; Jafarpur, 1991, p. 153; Cheng & Warren, 2005, p. 111). Furthermore, alternative assessment methods help all learners overcome the problem of foreign language anxiety, which is the most detrimental factor in language skill development (Tang, 2016, p. 754).

David Gardner (2000, p. 51) underlined the importance of self-assessment for the development of learner autonomy. Namely, autonomous learning requires self-assessment of learners' progress as it provides them with immediate feedback on the effectiveness of the strategies, methods and materials used, and aids teachers in providing them needed help in a timely manner. Gardner believes that teachers' activity plays a key role in the improvement of the self-assessment reliability as they guide learners through the self-assessment process, raising their awareness of its benefits and the importance of the obtained results.

While developing learner autonomy, learners observe their peers throughout the learning process, gaining a more detailed knowledge of peers' work than their teachers. Peer assessment can show them that their judgment is respected, thus making them more responsible towards other group members, enhancing interpersonal relationships between learners, and fostering the development of higher-order reasoning (Cheng & Warren, 2005, p. 94). Again, the teachers' guidance and clear assessment criteria are essential for peer assessment validity (Patri, 2002, p. 125).

Michael Harris (1997, p. 17) maintains that, if integrated with everyday coursework, alternative assessment methods can make teachers' assessment easier and more effective, especially for large groups of students where it is impossible to monitor each individual's work. On the other hand, alternative assessment methods represent quite a challenge for teachers, who are accustomed to relatively objective tests. Therefore, to use them successfully, teachers must overcome prejudices against such assessment types as it is their responsibility to prepare students for alternative assessment methods, provide the necessary materials, and design instruments taking into consideration both the outcomes of specific activities and the needs of specific groups of students (Geeslin, 2003, p. 865).

3. Research Methodology

3.1. The study objective

The research presented in this paper encompasses the assessment of students' oral presentations as a prerequisite of successful action-oriented learning and such a form of expression in which the language serves as a means of communication instead of being the learning subject (CEFRL, 2018, p. 27). Moreover, spoken production in a foreign language is much more complex than writing or listening as it requires simultaneous concentration on different components, such as the content, language usage, eye contact, body language and interaction with listeners (Patri, 2002, p. 123).

The primary aim of this research is to test the efficiency of SA and PA of students' oral presentations, and the compatibility of the obtained results with those of TA. Furthermore, this research aims to gain insight into the students' opinions on these assessment types and their contribution to increasing students' motivation to actively engage in their own learning. Based on the findings, this paper will provide an explanation of teachers' roles and responsibilities in the organisation and implementation of alternative assessment methods, and in ensuring their reliability.

3.2 Participants

The research involved 13 second-year students enrolled in several study programmes in a three-year college in Serbia (Information Technology, Healthcare, Interior Architecture, and Management), who wrote seminar papers on a topic of their own choice, relevant to their field of study. They also prepared oral presentations, visually supported by PowerPoint presentations, to fulfil a pre-exam obligation that could eventually result in a higher grade.

3.3. Instrument

The questionnaire designed by Patri (2002, pp. 128-131) provided the basis for the one used in this research. It was modified in line with the recommendations of Geeslin (2003, p. 860), who spent eight years experimenting with self-assessment in the Spanish learning context. Namely, the key components of the questionnaire were first defined and then contextualised in the form of appropriate statements to provide clear assessment criteria (see Appendices 1-3).

The same questionnaire was used for the three assessment types, the only difference being that the self-assessment questionnaire had an additional part asking for the student's opinions about their usefulness, the complexity of the (self-) assessment task, and their own impartiality. This part of the questionnaire employs a combination of multiple-choice questions and open-ended ones as their qualitative complement since some authors believe that such 'task-linked' questionnaires increase the validity of self-assessment results (Patri, 2002, p. 111). For fear that students might skip open-ended questions or fail to provide detailed answers

in English, thus compromising the quality of the research, the questionnaire was translated into Serbian despite the additional cognitive strain that constantly shifting from one language to another could cause. In order to motivate students to perform this task seriously, the questionnaires were not anonymous.

The assessment form was designed to serve as a checklist during the presentation preparation process, providing students with an opportunity for a detailed check of whether the criteria are met (Geeslin, 2003, p. 862). Therefore, it was handed out to students a few days before the scheduled seminar paper presentation term, together with printed instructions on how to prepare the presentation, so that they could familiarize themselves with the elements they should focus on while both preparing their own presentation and listening to their peers' presentations.

Each participant prepared a ten-minute presentation. Both the teacher and peers assessed the participants during the presentations, the teacher using the TA form (see Appendix 3) and peers writing their comments on the PA form (see Appendix 2). After all the presentations, students completed the SA form (see Appendix 1).

The self-assessment was followed by a brief discussion, aimed at complementing the assessment forms by providing the teacher with an opportunity to ask for clarification of confusing or unexpected answers. To ensure the participants' objectivity in SA and PA, they had not been previously informed about the discussion and therefore provided the teacher with reliable insight into the level of their criticism and self-criticism.

Given that the research was designed as a combination of direct observation and discussion with a limited number of participants, aimed at finding out *how* and *why* the analysed alternative assessment types could be used, the case study proved to be the most suitable research method (Yin, 2009, p. 11).

3.4. Data Processing

Statistical data analyses were performed using the following SPSS software analysis techniques:

- descriptive statistics – to sum up the data, perform their comparison, as well as analyse the results of the task-linked questionnaire;
- the analysis of variance (ANOVA) – to identify if there were statistically significant differences between the three examined assessment methods with regard to the questionnaire statements. Being aware of the importance of the identification of the exact assessment methods between which there was a statistically significant difference, on the one hand, and of a great difference in the number of obtained answers – SA: 13, TA: 13, PA: 154, on the other hand (the number of participants x the number of presentations – the missing values), the Posthoc analysis was performed as well;
- t-test – to determine and compare the mean values of the grades obtained using the examined assessment methods.

4. Result Analysis and Discussion

4.1 Assessment of Presentation Content and Structure

Based on the participants' grades in English, shown in Table 1, it is clear that most participants had grade 8 (eight) or 9 (nine) in English on the 5-10 scale (30.8% and 46.2%, respectively). The remaining students avoided this pre-exam obligation primarily due to the fear of mandatory oral presentations.

		Frequencies			
Grade		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	7	2	15.4	15.4	15.4
	8	4	30.8	30.8	46.2
	9	6	46.2	46.2	92.3
	10	1	7.7	7.7	100.0
	Total	13	100.0	100.0	

Table 1. Participants' grades in English

The grades in Table 1 indicate a solid knowledge of English within the B1 proficiency level, ensuring that the participants were competent enough to notice the strengths and weaknesses of individual presentations and therefore contribute to the reliability of the obtained results. On the other hand, the missing information on the competency of weaker students to assess their own and their peers' knowledge makes the generalisation of results impossible and calls for the involvement of a greater number of participants with different levels of English proficiency in further research.

The analysis of students' opinions about the clarity of the stated purpose of each presentation using ANOVA techniques revealed a statistically significant difference between the averages obtained through the analysed TA, SA and PA ratings ($p=0.000$, which is below the significance level of 0.05). The exact groups between which there was a difference were identified using an additional, Posthoc analysis, the results of which are given in Table 2.

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Clearly stated purpose of presentation						
(I) ID	(J) ID	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
SA	TA	2.019*	.311	.000	1.25	2.79
	PA	-.377	.233	.273	-.95	.20
TA	SA	-2.019*	.311	.000	-2.79	-1.25
	PA	-2.396*	.224	.000	-2.95	-1.84
PA	SA	.377	.233	.273	-.20	.95
	TA	2.396*	.224	.000	1.84	2.95

Table 2. Comparison of grades on stated purposes of presentations

Namely, there is no statistically significant difference between PA and SA ($p=0.273$), but there is a statistically significant difference between these two assessment types and TA ($p=0.000$). The discussion about the selected grades revealed that students thought the very announcement of the topic, with no additional comments, could be considered an introduction, which is a direct consequence of their insufficient preparation for the task. Despite having enough time to become familiar with the questionnaire, and the teacher's expectation that they would do that as they are considered hard-working students, highly motivated to obtain the highest possible grade in English, the students did not take this responsibility seriously enough, which was confirmed in several other statements. It indicates the necessity of teachers' active involvement in students' preparation for alternative assessment methods (Gardner, 2000, p. 55; Geeslin, 2003, p. 863), i.e., the uncertainty of letting students prepare on their own regardless of how responsible and successful they are. It also points to either the generally insufficient use of oral presentations at this higher education institution or insufficient attention paid to the structural elements of presentations.

As for the relevance of the selected topic to the speaker's field of study, no statistically significant differences were identified ($p=0.676$). The listeners recognised the correlation between the content of presentations and the subject matter of the study programme of each speaker, and objectively assessed the choice of irrelevant topics.

However, the statement about the speakers' clearly expressed personal attitudes towards the selected topics led to significant differences in grades and statistically significant differences between all the analysed assessment methods. Almost none of the speakers provided arguments supporting their topic choice, which was recognised and objectively assessed only by the teacher (Table 3).

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Clearly expresses personal attitude towards topic						
(I) ID	(J) ID	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
SA	TA	1.965*	.359	.000	1.08	2.85
	PA	-.894*	.275	.006	-1.57	-.22
TA	SA	-1.965*	.359	.000	-2.85	-1.08
	PA	-2.859*	.254	.000	-3.49	-2.23
PA	SA	.894*	.275	.006	.22	1.57
	TA	2.859*	.254	.000	2.23	3.49

Table 3. Assessment of speakers' personal attitudes towards topic choice

The mean values provided in Table 4 show that the teacher's average rating on this statement was 1.31, the SA average was 3.27, whereas the ratings by peers appeared to be quite unrealistic, with an average of 4.17. The discussion revealed that students did not give too much thought to the meaning of the statement itself, which is again the result of their insufficient preparation for the task.

Group Statistics					
	ID	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Clearly expressed personal attitude towards topic choice	SA	11	3.27	.786	.237
	TA	13	1.31	1.109	.308
	PA	138	4.17	.859	.073

Table 4. Average ratings on speakers' attitudes towards topic choice

Regarding the main part of the presentation, i.e., the statement about whether the key point was thoroughly explained, PA and TA corresponded, whereas the analysis showed a statistically significant deviation of SA results (Table 5).

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Key points are explained with sufficient details						
(I) ID	(J) ID	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
SA	TA	-1.000*	.243	.000	-1.60	-.40
	PA	-.617*	.182	.004	-1.07	-.17
TA	SA	1.000*	.243	.000	.40	1.60
	PA	.383	.176	.097	-.05	.82
PA	SA	.617*	.182	.004	.17	1.07
	TA	-.383	.176	.097	-.82	.05

Table 5. Comparison of grades on presentation content

Taking the average grades on the presentation content into consideration, there is a very small difference between PA (4.62) and TA (5.00), the students being stricter than the teacher in this case. However, the students assessed their own presentations with an average of 4.00, thus demonstrating a high degree of self-criticism, claiming that it was during the presentation itself that they realised what information was excessive and what else could have been mentioned. The obtained results on the tendency of good English language performers to underestimate their own knowledge are in line with Patri (2002, p. 121).

The compatibility of the results of all three assessment types ($p=0.823$) was determined with regard to the statement about the conclusion of the presentation (*An overview of all key points is provided*), which can be regarded as proof that the students listened carefully.

4.2 Assessment of Language Usage

The second part of the questionnaire consisted of statements on language usage. The obtained results show that SA and PA can be considered as highly reliable assessment methods of grammar accuracy ($p=0.140$) and pronunciation ($p=0.686$).

On the other hand, as for the fluency and stuttering/pauses during the speech, SA proved to be more demanding than the other two assessment types, thus confirming the already mentioned self-criticism of the speakers, further intensified by the discomfort caused by the excessive use of printed materials (Table 6).

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Fluent, not too many pauses						
(I) ID	(J) ID	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
SA	TA	-1.359*	.320	.000	-2.15	-.57
	PA	-.782*	.240	.006	-1.37	-.19
TA	SA	1.359*	.320	.000	.57	2.15
	PA	.577*	.231	.047	.01	1.15
PA	SA	.782*	.240	.006	.19	1.37
	TA	-.577*	.231	.047	-1.15	-.01

Table 6. Assessment of fluency

The overuse of notes was recognised as a shortcoming of almost every presentation by the listeners as well, because it made the presentations much less interesting, decreased eye contact between the speaker and listeners, and reduced the possibility of varying voice pitch and speed of speech, both techniques aimed at keeping the listeners involved. Therefore, regarding these elements, there were no statistically significant differences between the grades given by different groups of participants ($p=0.345$), which suggests the conclusion that students assessed both their own and their peers' presentations objectively enough.

There were no verbal interactions with the audience both due to the above-mentioned dependence on notes and the speakers' excessive anxiety to finish the presentation as fast as possible. Thus, in this case, there were also no statistically significant differences noted between the different types of assessment ($p=0.104$).

However, regarding the speakers' self-confidence, there was a statistically significant difference between PA and SA, as well as between PA and TA, whereas the difference between TA and SA was not statistically significant (Table 7).

Multiple Comparisons						
Dependent Variable: Self-confident, not anxious						
(I) ID	(J) ID	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
SA	TA	-.718	.343	.115	-1.57	.13
	PA	-1.347*	.257	.000	-1.98	-.71
TA	SA	.718	.343	.115	-.13	1.57
	PA	-.629*	.248	.043	-1.24	-.02
PA	SA	1.347*	.257	.000	.71	1.98
	TA	.629*	.248	.043	.02	1.24

Table 7. Assessment of speakers' self-confidence

Most speakers were extremely anxious, which was noticed by the teacher, but not by the listeners, and can be explained by their lack of experience in monitoring other students' presentations as instruction is generally dominated by teachers' presentations. However, the problem could be easily overcome with the introduction

of students' presentations in everyday instruction. Listeners would get used to noticing even the most discrete signs of anxiety, whereas speakers would master the techniques of overcoming or controlling their speaking anxiety. The same solution to this speaking anxiety problem was proposed by the participants in their statements on the task-linked questionnaire.

A statistically significant difference between PA and TA was also obtained regarding the grades for speakers' posture during presentations and non-verbal interaction with the listeners (mimics, gesticulation), as shown in Table 8. The students explained this by their excessive focus on the form itself, making it impossible to observe the speakers sufficiently, which is just another consequence of their insufficient preparation for the task and ignorance of the form content.

Multiple Comparisons							
Dependent Variable	(I) ID	(J) ID	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Changing position while speaking	SA	TA	.917	.437	.114	-.16	1.99
		PA	-.568	.321	.212	-1.36	.22
	TA	SA	-.917	.437	.114	-1.99	.16
		PA	-1.484*	.321	.000	-2.28	-.69
	PA	SA	.568	.321	.212	-.22	1.36
		TA	1.484*	.321	.000	.69	2.28
Non-verbal interaction with listeners - mimics, gesticulation	SA	TA	.282	.427	.804	-.77	1.34
		PA	-.957*	.320	.013	-1.75	-.17
	TA	SA	-.282	.427	.804	-1.34	.77
		PA	-1.240*	.309	.000	-2.00	-.48
	PA	SA	.957*	.320	.013	.17	1.75
		TA	1.240*	.309	.000	.48	2.00

Table 8. Assessment of speakers' posture and non-verbal interaction with listeners

The students' insufficient preparation for this activity represents a crucial shortcoming of the research presented in this paper. This could be easily overcome in future research by actively involving students in the process of defining the form components or by organising discussions about the form designed by the teacher. Such discussions should be skilfully led by the teacher to make students aware of the elements to focus on during their presentations and of the assessment criteria while taking their suggestions into account and modifying the statements accordingly to a degree that would not diminish the importance of the assessment (Geeslin, 2003, p. 862).

The compatibility between the ratings obtained through these three assessment types was also determined with regard to the statement about whether listeners were interested in others' presentations ($p=0.099$). This statement got a high average grade from the teacher (4.15) and listeners (4.11), whereas the speakers themselves found

the listeners less interested in their presentations (3.50), which is reasonable enough given their already mentioned self-criticism.

These grades on the listeners' interest in peers' presentations can be considered a sufficient reason for the introduction of SA and PA of oral presentations into regular teaching practice. Despite their incompatibility with the results of the traditional assessment, which might be caused by various factors, the advantages they bring in the formative sense are numerous: they motivate students to listen carefully to their peers' presentations, compare their own knowledge and language skills with others, think about ways to improve their language performance, and set themselves realistic and achievable goals, which is in line with Topping (2003, p. 56).

4.3. Task-Linked Questionnaire

The goal of this part of the self-assessment form was to learn about the students' attitude towards: (1) the analysed assessment methods, (2) the difficulties faced during SA and PA, (3) their impartiality when assessing their own and their peers' presentations, and (4) the importance of oral presentations in foreign language learning.

Most participants (90%) did not find it difficult to assess their own presentations and believed they had been completely objective, which indicates that they were largely unaware of the high degree of self-criticism confirmed by the findings. Precise assessment criteria, defined in cooperation with students before commencing work on the presentations, would result in greater student objectivity during SA.

On the other hand, half of the participants admitted that they had not been completely impartial when assessing their peers, while almost a third of them found it difficult to assess their colleagues and felt bad when giving them low grades (30%), which complies with the results of previous studies (Falchikov, 1995, p. 289; Cheng & Warren, 2005, p. 103). Some students were not certain whether they had managed to discover their peers' strengths and weaknesses (20%), as there were too many elements to assess, which once again confirms the fact that students did not take the importance of getting familiar with the assessment form seriously enough in advance.

All participants agreed that SA and PA make oral presentations more interesting because they motivated listeners to be more attentive and listen carefully. They underlined the fact that, had they not been expected to assess their colleagues, they would not have listened carefully to the presentations about topics that were beyond their field of interest. Overall, students found these assessment methods quite useful, claiming that careful monitoring of other students' presentations helped them realise the strengths and weaknesses of their own presentations. This serves as a confirmation of the aforementioned statements regarding the importance of these methods for the development of metacognitive skills and further justifies their introduction into everyday foreign language teaching.

The fact that only one respondent was not certain whether they would be less nervous and speak more fluently if they had another opportunity to give a

presentation, tells us that the students were prepared to put in additional effort to improve their speaking skills and that they should be given an opportunity to do so by introducing oral presentations into the regular classwork.

5. Conclusion

Taking into consideration the subjective character of alternative assessment methods and a variety of factors that might affect their results (the age and achievement of students, prior preparation, i.e., the teacher's attitude towards these methods and their readiness to make the effort necessary for implementation), the research into their reliability in different contexts cannot be expected to yield compatible results and generalisable conclusions for foreign language instruction. This has been confirmed by some contradictory research findings presented in papers published to date (Geeslin, 2003, p. 865; Janssen-van Dieten, 1989, p. 44; Jafarpur, 1991, p. 153). Nonetheless, even authors that have drawn negative conclusions on the reliability of these methods as knowledge assessment tools do not deny the importance of using them in the classroom because of the numerous benefits they give both students and teachers due to their formative character (Janssen-van Dieten, 1989, p. 44; Jafarpur, 1991, p. 153).

Alternative assessment methods represent a precondition of the efficiency of contemporary teaching methods and successful development of student communicative competence (Smith, 1999, p. 705; Brown & Hudson, 1998, p. 668; Geeslin, 2003, p. 859). However, they are still underused in the foreign language classroom, which points to the necessity of new research on their reliability, efficacy, and ways to overcome the identified disadvantages.

The results of the research presented in this paper confirm the fact that, besides making instruction more interesting, self-assessment and peer assessment of oral presentations actively involve students, prompt them to listen to others' presentations carefully and help them develop metacognitive skills. Despite the determined incompatibilities between the ratings obtained in students' and teachers' assessments (Janssen-van Dieten, 1989, p. 44; Jafarpur, 1991, p. 153), the given reasons are sufficient to justify the implementation of oral self- and peer-assessed presentations into everyday instruction.

The incompatibilities confirmed by the research mostly stem from the students' insufficient prior preparation, which is encouraging as such a problem can be easily solved. Namely, the compatibility between the results of the three assessment methods was determined in 9 out of 16 statements on the assessment form used for this research. Self-assessment results differ from the results of the other two assessment types regarding the content and fluency and are likely caused by the students' excessive self-criticism. Once the assessment criteria are precisely defined and the students are introduced to them, their self-criticism could be reduced to an acceptable level.

Different peer assessment results were obtained with regard to monitoring speakers' behaviour and their anxiety because listeners were focused on the form

itself and its completion. This could be overcome by involving students in the form design process, i.e., by a detailed analysis of individual statements, performed by teachers and students together. This confirms the fact that the reliability and efficacy of alternative assessment methods primarily depend on the teacher and their readiness to accept these methods, together with their associated, numerous new tasks (Geeslin, 2003, p. 865).

The analysis of mean grade values showed that participants were less critical towards their peers than the teacher, feeling uncomfortable when assessing peers and especially when giving them low grades. However, the fact that they were conscious of their subjectivity and stated that they would have been more objective had they known they would need to explain the grades (i.e., that the presentations would be followed by a discussion) shows that this problem can be easily solved as well. For example, by defining criteria precisely and introducing follow-up discussions or interviews with students whose grades require an explanation as a mandatory component of alternative assessment, as suggested by Patri (2002, p. 126).

This paper points to a few directions for future research. Besides the aforementioned corrective measures, further research should involve a greater number of participants, including those with lower foreign language proficiency to determine how competent they are in using alternative assessment methods. In addition to the analysed methods, the efficacy of other alternative assessment types such as a learning diary and student portfolio should be examined as well. This is quite a complex task, but once these assessment types are mastered by students, the teachers' workload would decrease, leaving them more time to focus on enhancing their teaching techniques.

References

- Bachman, L. F. & Purpura, J. (2008). Language Assessments: Gate-Keepers or Door-Openers? In B. Spolsky & F. Hult (Eds.), *The Handbook of Educational Linguistics* (pp. 457-468). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Barbosa, M. A., Beserra, L. S. (2015). Formative Assessment in the Foreign Language Classroom. *Brazilian English Language Teaching Journal*, 6(1), 100-109.
- Brown, J. D., Hudson, T. (1998). The Alternatives in Language Assessment. *TESOL Quarterly*, 32(4), 653-675.
- Cheng, W., Warren, M. (2005). Peer assessment of language proficiency. *Language Testing*, 2(1), 93-121.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment* (Companion Volume with New Descriptors). Council of Europe, 2018: 27.
- Falchikov, N. (1995). Peer feedback marking: developing peer assessment. *Innovation in Education in Higher Education*, 20, 289-299.
- Gardner, D. (2000). Self-assessment for autonomous language learners. *Links & Letters*, 7, 49-60.

- Geeslin, K. (2003). Student Self-Assessment in the Foreign Language Classroom: The Place of Authentic Assessment Instruments in the Spanish Language Classroom. *Hispania*, 86(4), 857-868.
- Harris, M., (1997). Self-assessment of language learning in formal settings. *ELT Journal*, 51(1), 12-20.
- Jafarpur, A. (1991). Can naive EFL learners estimate their own proficiency? *Evaluation and Research in Education*, 5, 145-157.
- Janssen-van Dieten, A. (1989). The Development of a Test of Dutch as a Foreign Language: The Validity of Self-Assessment by Inexperienced Subjects. *Language Testing*, 6(1), 30-46.
- Kim, S. Y., Kim, J. H. (2004). When the learner becomes a teacher: Foreign language anxiety as an occupational hazard. *English Teaching*, 59(1), 165-185.
- Larsen-Freeman, D. (1986). *Techniques and Principles in Language Teaching*. New York: Oxford UP.
- McMillan, J. H., Hearn, J. (2008). Student Self-Assessment: The Key to Stronger Student Motivation and Higher Achievement. *Educational Horizons*, 87(1), 40-49.
- Patri, M. (2002). The Influence of peer feedback on self- and peer-assessment of oral skills. *Language Testing*, 19(2), 109-131.
- Smith, K. (1999). Language Testing: Alternative Methods. In Spolsky, B. & Asher, R.E. (Eds.), *Concise Encyclopedia of Educational Linguistics* (pp. 703-707). Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Tang, L. (2016). Formative Assessment in Oral English Classroom and Alleviation of Speaking Apprehension. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(4), 751-756.
- Topping, K. (2003). Self and peer assessment in school and university: reliability, validity and utility. In M. Segers, F. Dochy & E. Cascallar (Eds.), *Optimising new modes of assessment: in search of qualities and standards* (pp. 55-87). (Innovation and change in professional education; Vol. 1). Kluwer Academic Publishers.
- Yin, K. R. (2009). *Case Study Research: Design and Method*. London: Sage Publications Ltd.

Ивана Маринковић
Драгана Недељковић

УЛОГА АЛТЕРНАТИВНИХ МЕТОДА ОЦЕЊИВАЊА У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА УСМЕРЕНОЈ НА РАЗВОЈ КОМУНИКАТИВНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Резиме

Да би се ученици подстакли да активно учествују у комуникативним активностима на часу и да би остварили предвиђене исходе, неопходно је усагласити наставу и оцењивање, што намеће потребу за увођењем алтернативних метода оцењивања. Циљ овог рада је да утврди ефикасност самооцењивања и вршњачког оцењивања усмених презентација на нивоу високог образовања, као и њихову поузданост,

односно подударност са оценама које даје наставник. Истраживање је спроведено користећи студију случаја и образац за оцењивање садржаја и структуралних елемената усмене презентације, употребе језика, понашања и интеракције говорника са слушаоцима (Patri, 2002: 128-131). Анализом добијених података користећи различите технике SPSS програма дошло се до закључка да код већине тврдњи нема статистички значајног одступања између резултата алтернативних метода и традиционалног оцењивања, а да су утврђена одступања последица велике самокритичности студената и њихове недовољне припреме за саму активност, што се лако може превазићи активним укључивањем студената у процес креирања обрасца и дефинисања критеријума. Испитиване методе оцењивања чине наставу занимљивијом, мотивишу ученике да пажљиво прате и размишљају о добрим и лошим странама усмених излагања, чиме се подстиче развој критичког и метакогнитивног мишљења, а активно учешће наставника у припреми ученика за спровођење алтернативних врста оцењивања повећава њихову поузданост.

ivana.marinkovic@vpts.edu.rs
dragana.nedeljkovic1@gmail.com

Appendix 1 – Self-Assessment Questionnaire

Ime i prezime studenta:
Tema:

Ocenite svoje izlaganje koristeći sledeću skalu:

Loše – 1; Nezadovoljavajuće – 2; Zadovoljavajuće – 3; Dobro – 4; Odlično – 5

A Uvod

1. Jasno najavljena suština izlaganja.

1 2 3 4 5

2. Izbor teme je u skladu sa strukom za koju se student obrazuje.

1 2 3 4 5

3. Jasno izložen lični stav o tematici..

1 2 3 4 5

B Glavni deo

1. Ključne stavke su objašnjene sa dovoljno relevantnih detalja.

1 2 3 4 5

C Zaključak

1. Dat je pregled ključnih stavki.

1 2 3 4 5

D Jezik

1. Gramatički tačne rečenice.

1 2 3 4 5

2. Tečan govor, bez puno pauza i zastajkivanja.

1 2 3 4 5

3. Pravilan i glasan izgovor reči.

1 2 3 4 5

E Ponašanje tokom izlaganja

1. Siguran/na u sebe – bez treme.

1 2 3 4 5

2. Samopouzdanost – bez preteranog korišćenja štampanog teksta.

1 2 3 4 5

3. Održavanje pažnje publike uspostavljanjem kontakta očima.

1 2 3 4 5

4. Menja visinu glasa/brzinu govora.

1 2 3 4 5

5. Menja položaj u toku izlaganja.

1 2 3 4 5

F Interakcija sa slušaocima

1. Neverbalna interakcija sa slušaocima (mimika, gestikulacija).

1 2 3 4 5

2. Verbalna interakcija sa slušaocima (uključivanje publike u razgovor postavljanjem pitanja i podsticanjem na odgovaranje).

1 2 3 4 5

3. Slušaoci su zainteresovano pratili izlaganje.

1 2 3 4 5

Navedite nekoliko razloga za ocene 1 i 2, ukoliko su zastupljene:

.....

Koju ocenu imate iz engleskog jezika? 6 7 8 9 10

1. Da li smatrate da biste pri ponovnom izlaganju na engleskom jeziku:

- imali više samopouzdanja? Da Ne Nisam siguran/na

- izlagali tečnije? Da Ne Nisam siguran/na

- bolje izgovarali reči? Da Ne Nisam siguran/na

2. Da li Vam je bilo teško da ocenite svoje izlaganje?

Da Ne

Zašto?

3. Da li ste uspeli da uočite jake i slabe strane svojih kolega?

Da Ne Nisam siguran/na

4. Da li Vam je bilo teško da ocenjujete izlaganje kolega?

Da Ne

Zašto?

5. Da li Vam je bilo neprijatno da kolegama date lošu ocenu?

Da Ne

Zašto?

6. Da li smatrate da ste bili potpuno objektivni pri ocenjivanju sebe?

Da Ne

7. Da li smatrate da ste bili potpuno objektivni pri ocenjivanju kolega?

Da Ne

8. Da li smatrate da su samoocenjivanje i vršnjačko ocenjivanje:

- korisni? Da Ne

Zašto?

- zanimljivi? Da Ne

Zašto?

- motivišu slušaocę da pažljivo slušaju? Da Ne

Zašto?

Appendix 2 – Peer Assessment Questionnaire

Ime i prezime izlagača:

Tema:

Vaše ime i prezime:

Ocenite izlaganje kolege/koleginice koristeći sledeću skalu:

Loše – 1; Nezadovoljavajuće – 2; Zadovoljavajuće – 3; Dobro – 4; Odlično – 5

A Uvod

1. Jasno najavljena suština izlaganja.

1 2 3 4 5

2. Izbor teme je u skladu sa strukom za koju se student obrazuje.

1 2 3 4 5

3. Jasno izložen lični stav o tematici..

1 2 3 4 5

B Glavni deo

1. Ključne stavke su objašnjene sa dovoljno relevantnih detalja.

1 2 3 4 5

C Zaključak

1. Dat je pregled ključnih stavki.

1 2 3 4 5

D Jezik

1. Gramatički tačne rečenice.

1 2 3 4 5

2. Tečan govor, bez puno pauza i zastajkivanja.

1 2 3 4 5

3. Pravilan i glasan izgovor reči.

1 2 3 4 5

E Ponašanje tokom izlaganja

1. Siguran/na u sebe – bez treme.

1 2 3 4 5

2. Samopouzđano – bez preteranog korišćenja štampanog teksta.

1 2 3 4 5

3. Održavanje pažnje publike uspostavljanjem kontakta očima.

1 2 3 4 5

4. Menja visinu glasa/brzinu govora.

1 2 3 4 5

5. Menja položaj u toku izlaganja.

1 2 3 4 5

F Interakcija sa slušaocima

1. Neverbalna interakcija sa slušaocima (mimika, gestikulacija).

1 2 3 4 5

2. Verbalna interakcija sa slušaocima (uključivanje publike u razgovor postavljanjem pitanja i podsticanjem na odgovaranje).

1 2 3 4 5

3. Slušaoci su zainteresovano pratili izlaganje.

1 2 3 4 5

Navedite nekoliko razloga za ocene 1 i 2, ukoliko su zastupljene:

.....

Appendix 3 – Teacher Assessment Questionnaire

Ime i prezime izlagača:

Tema:

Ocenite izlaganje studenta/studentkinje koristeći sledeću skalu:

Loše – 1; Nezadovoljavajuće – 2; Zadovoljavajuće – 3; Dobro – 4; Odlično – 5

A Uvod

1. Jasno najavljena suština izlaganja.

1 2 3 4 5

2. Izbor teme je u skladu sa strukom za koju se student obrazuje.

1 2 3 4 5

3. Jasno izložen lični stav o tematici..

1 2 3 4 5

B Glavni deo

1. Ključne stavke su objašnjene sa dovoljno relevantnih detalja.

1 2 3 4 5

C Zaključak

1. Dat je pregled ključnih stavki.

1 2 3 4 5

D Jezik

1. Gramatički tačne rečenice.

1 2 3 4 5

2. Tečan govor, bez puno pauza i zastajkivanja.

1 2 3 4 5

3. Pravilan i glasan izgovor reči.

1 2 3 4 5

E Ponašanje tokom izlaganja

1. Siguran/na u sebe – bez treme.

1 2 3 4 5

2. Samopouzđano – bez preteranog korišćenja štampanog teksta.

1 2 3 4 5

3. Održavanje pažnje publike uspostavljanjem kontakta očima.

1 2 3 4 5

4. Menja visinu glasa/brzinu govora.

1 2 3 4 5

5. Menja položaj u toku izlaganja.

1 2 3 4 5

F Interakcija sa slušaocima

1. Neverbalna interakcija sa slušaocima (mimika, gestikulacija).

1 2 3 4 5

2. Verbalna interakcija sa slušaocima (uključivanje publike u razgovor postavljanjem pitanja i podsticanjem na odgovaranje).

1 2 3 4 5

3. Slušaoci su zainteresovano pratili izlaganje.

1 2 3 4 5

Navedite nekoliko razloga za ocene 1 i 2, ukoliko su zastupljene:

.....

Danica Jerotijević Tišma

University of Kragujevac

Faculty of Philology and Arts

CAN “ACCESS” FRAMEWORK OFFER A FRESH ALTERNATIVE TO TEACHING TARGET SOUNDS PRODUCTION? - AN EXAMPLE OF POSTALVEOLAR SEQUENCES¹

Abstract. The present paper investigates the effects of the ACCESS framework (Gatbonton & Segalowitz, 2005) in teaching L2 sound production, in this particular case the production of /tr-/dr/ postalveolar sequences by Serbian EFL learners. The given postalveolar sequences represent an ongoing sound change, especially in the General American variety, where the retracted plosive allophonic variation seems to approach complete affrication (e.g. Magloughlin, 2018), thus representing an interesting phenomenon of variable pronunciation particularly relevant for second language acquisition. Serbian EFL learners likewise demonstrate variable production of these particular sound sequences, probably due to the influence of L1. The chosen ACCESS framework incorporates both form-focused instruction and communicative aspects of language learning, and it seemed suitable for the type of training the participants needed at the particular stage of learning. The study included an experiment with pre- and post-test production testing, including sentence list recordings of target sounds in the initial position. The experimental period lasted three months and included an experimental and a control group at B1 level CEFR. The results show positive effects of the applied instruction on the production of postalveolar sequences, especially /tr/. The obtained results underscore significant pedagogical implications, particularly regarding the amount and type of phonetic instruction in the Serbian EFL setting.

Keywords: ACCESS, pronunciation instruction, Serbian, English, postalveolar sequences

1. Introduction

Having in mind that intelligibility of oral production decreases the chances for misunderstanding and professional discrimination, even though pronunciation seems to play an important role in EFL students' speaking skills development, motivation increase and self-confidence boost (Hashemian & Fadaei, 2011). Hence, carefully implemented pronunciation training is said to positively affect perception and listening skills, along with its primary goals – enhancing segmental and suprasegmental levels of perception and production (Aliaga-García & Mora, 2008).

¹ The research was conducted within the scientific project entitled *Brands in Literature, Language and Culture* ФИЛ-1819 at the Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac.

Therefore, both receptive and productive aspects of language learning are covered by successful pronunciation training (Linebaugh & Roche, 2015).

Even though renowned authors suggest the existence of a “threshold level of pronunciation” for a foreign language learner (Celce-Murcia, Brinton, Goodwin, & Griner, 2010, p. 8), there is a singular discrepancy between what EFL learners can and want to achieve, which is, in a great number of cases, native-like pronunciation (Derwing, 2003, p. 559; Keely, 2016). Of course, this is not easily attainable due to numerous factors, including mother tongue interference, maturational constraints, the onset of learning, motivation, attitudes, etc. (Moyer, 2004). The process is made even more difficult with pronunciation instruction being reduced to minimal pair exercises, imitation of teachers’ (sometimes erroneous) articulation, and decontextualized repetition drills. Such a situation is a direct consequence of the misconceptions about pronunciation being non-teachable, corrective feedback being intrusive, teachers lack of time, knowledge, and familiarity with the available materials (Fraser, 2006; Gilbert, 2008). A historical overview of approaches and methods in language teaching adds to the diversity of viewpoints on pronunciation, from the Grammar Translation paying no attention to it, the Cognitive Approach regarding it as a waste of time, the Direct Method underscoring repetition drills, to Audiolingualism and the Silent Way emphasizing explicit pronunciation instruction (Richards & Rodgers, 2001). Even though the Communicative Language Teaching approach recognizes the significance of pronunciation learning, teachers who are its proponents and practitioners seem to have difficulties applying it in their curriculum (Silveira, 2002).

2. Effectiveness of Pronunciation Instruction

Albeit pronunciation teaching research is still far behind the research on vocabulary and grammar teaching, the last decade has seen a considerable increase in studies dealing with the effects of pronunciation teaching on production accuracy in a target language (e.g. Saito & Lyster, 2012; Kissling, 2013; Derwing, Munro, Foote, Waugh, & Fleming, 2014; Thompson & Derwing, 2015).

What proper pronunciation teaching needs to provide for a learner is the necessary knowledge and skills to gain control of the sound system of an L2 and achieve both intelligibility and comprehensibility, while employing communicative strategies when interacting with speakers of different backgrounds (McNamara, 2002; Nakashima, 2006).

Instruction is *explicit* if “rule explanation forms part of the instruction (deduction) or if learners are asked to attend to particular forms and try to find the rules themselves (induction)” (DeKeyser, 2003, p. 321), and *implicit* if students remain unaware that the learning took place (Ellis, 2001). Explicit pronunciation instruction may include drawings of vocal tracts, waveforms and spectrograms as illustrations of target sounds, and it has been demonstrated to enhance production accuracy (Piske, MacKay, & Flege, 2001). Even though some authors claim that

explicit instruction could not help the acquisition of implicit knowledge (Doughty, 2003), there are more who claim that explicitness in teaching leads to the development of both metalinguistic and implicit knowledge (Ellis, 2006; Schmidt & Watanabe, 2001). Explicit instruction proved especially beneficial, even indispensable, in pronunciation learning. Saito and Lyster (2012) analyzed the effects of form-focused instruction on English /ɪ/ pronunciation by Japanese EFL learners. The results showed positive effects of form-focused instruction at both the level of controlled and spontaneous speech. Kissling (2013) found positive effects of pronunciation instruction on Spanish sounds by English speakers. However, Derwing et al. (2014) found no significant effects of short-term pronunciation instruction on the perceived degree of foreign accent.

3. Postalveolar Sequences in English and Serbian

Alveolar plosives [t, d] demonstrate an interesting coarticulatory effect when found before the approximant [r], resulting in an allophonic variation called retracted [t] [d] (Ladefoged, 2006, pp. 71-76). This particular allophonic variation may cause perceptual confusion, especially among Serbian EFL learners since the retracted allophone reminds the listeners of the postalveolar affricate sounds - /tʃ/ and /dʒ/, consequently having them transcribe the sounds using the symbols for affricates instead of those for plosives. The additional difficulty stems from the similarity of affricates in English and Serbian, even though the localization is not identical (Flege, 1995) (postalveolar in English vs. palatal in Serbian). Furthermore, the production of postalveolar sequences demonstrates high levels of variability among native speakers as well, with alveolar + trill combinations among older generations and retracted + retroflex articulations among younger speakers (Ladefoged, 2006).

The relevant literature does not offer a unique differentiation of whether the plosives in this particular context represent merely a positional variant or have a separate phonemic status. Gimson (1978, p. 149) believed that postalveolar clusters could not be regarded in terms of phonemes, yet the author claimed that foreign language learners should pay special attention to these sequences when acquiring English sounds. Nevertheless, some authors spoke about the affrication before [r] relatively concurrently (Read 1971, p. 13), leading to the appearance of those views stating the phonemic status of the sequences in question due to their distinctive functions in pairs like *trip/drip* (Coxhead, 2006, p. 5). A number of relevant studies report on the ongoing, nearly completed, sound change, especially in North America, related to the affricated articulation of alveolar plosives in pre-rhotic positions (Smith, 2013, p. 71; Stevens & Harrington, 2016, p. 119; McGoughlin, 2018, p. 143). The sound change is not isolated to North America, but is widespread in the UK (Bass, 2009) and New Zealand, as well (Lawrence, 2000). Ohala and Solé (2010, p. 47) speak about “emergent affricates” in this particular context.

To the best of our knowledge, the Serbian scientific context lacks research in the particular subject matter, i.e. the acquisition of English postalveolar sequences.

Ten years ago, in one of the few studies, Čubrović (2008, pp. 148-149) concluded that /tr/ and /dr/ clusters posed a specific problem for Serbian EFL learners and that teachers should pay special attention to them since Serbian affricates represent the most common substituents, often resulting in a perceivable foreign accent.

4. The Present Study

The significance and implementation of pronunciation instruction is likewise marginalized in the Serbian EFL context, usually due to teachers' lack of awareness and knowledge of how to approach pronunciation teaching (Jerotijević, 2014). Therefore, the present paper aims to investigate the effect of the ACCESS framework (Gatbonton & Segalowitz, 2005) on Serbian EFL learners' production of postalveolar /tr/ and /dr/ clusters. ACCESS stands for Automatization in Communicative Contexts of Essential Speech Segments and is a relatively under-researched approach to pronunciation instruction which combines both automaticity development and communicative perspectives. The framework in question was chosen due to the fact that it aims to achieve the necessary automaticity in segmental production via focusing on form while simultaneously observing the tenets that communication is authentic, repetition is necessary for task completion, targeted expressions are formulaic and functional, and students may encounter them again in an outside-the-classroom communicative situation. The benefits of the approach were proved in a study on rising/falling intonation in English (Trofimovich & Gatbonton, 2006). Thus, we combined form-focused instruction in communicative settings to investigate their effects on postalveolar sequences production, since Serbian EFL learners demonstrate variable production of /tr/ and /dr/ combinations, which is likely due to the fact that Serbian has no allophonic variations of plosives in pre-rhotic contexts, unlike English, which [t] and [d] are retracts before /r/ (Ladefoged, 2006, pp. 71-76).

5. Methodology

5.1 Research Questions

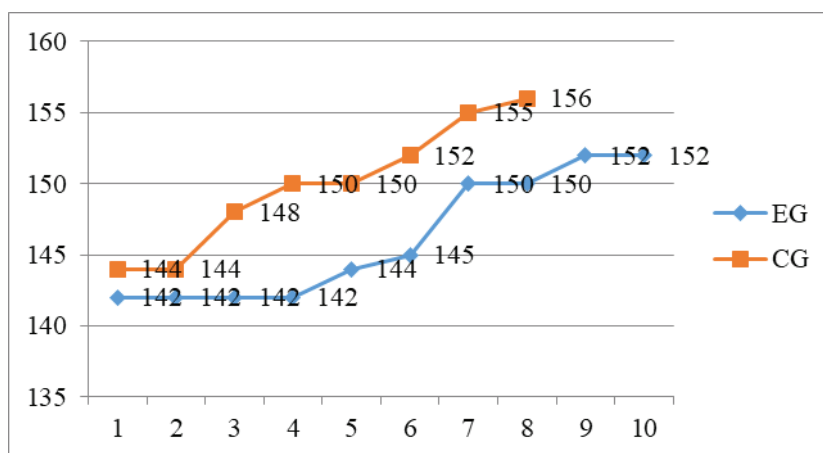
Having the aims of the study in mind, the empirical research was based upon the following research questions:

- What are the variants in Serbian EFL learners' production of postalveolar sequences?
- Can the implemented pronunciation instruction within the ACCESS framework (Gatbonton & Segalowitz, 2005) affect Serbian EFL learners' production of English postalveolar sequences?
- Are the effects of the implemented pronunciation instruction positive, neutral or negative?

5.2 Participants

A total of 18 students (8 males, 10 females, mean age = 17.38) participated in the study, all attending the Grammar School in Jagodina, Serbia. The participants were all students at the very beginning of the third year of humanistic and linguistic orientation, with five regular English classes a week. During the previous school year, students had three classes a week. The students were divided into two groups, experimental and control: namely, 10 of them were in the experimental group (5 males, 5 females) and 8 of them (3 males, 5 females) in the control group. To ensure the validity of the division, the diagnostic testing was performed using sample Cambridge Proficiency Tests², during the in-class examination with the assessment performed by the instructor. A more detailed description of the points can be found in Graph 1. The B1 level of achievement covers the range from 140-160 points. All the participants had no prior experience living in an English speaking country, and they had all been learning English for 11 years, with only three of them attending private English lessons along with the regular school classes and all of them were in the control group.

Graph 1. Achieved Points in Proficiency Level Diagnostics for Experimental (EG) and Control Group (CG)

5.3. Instruments

For the purpose of pre-test and post-test production recording, two sets of sentences with the same frame, *I say _____ again.* were selected with varying words containing target sequences in initial position – five examples for /tr/ and five for /dr/. Each sentence was to be pronounced three times in a row. In the choice of vocabulary, we had the current level of participants in mind, hence the words were familiar to all of them: *dream, drop, drive, drum, drink* and *trip, try, tree, truck, traffic*. We wanted to cover several vowel qualities following the target cluster, which

explains the selection of tokens. Moreover, we did not want to isolate words entirely, even though word lists are common in gathering phonetic corpora (Thompson, 1991). The same list was repeated for both pre- and post-testing.

The instrument used for collecting the data on participants is a pre-test survey containing questions on biographical data of the participants. When it comes to the diagnostic proficiency level testing, the instrument was already described in the section on participants, i.e. the sample test was taken from Cambridge Proficiency tests given in a paper-based form before the beginning of the experimental period.

5.4 Procedure and Data Processing

The experimental period lasted for three months, with two one-hour classes a week, during the winter term 2012/2013 (October to December 2012). The experiment consisted of pronunciation instruction devised according to the suggestions of the ACCESS framework, with the structure of the classes being organized into three phases: creative automatization, language consolidation and free communication phase (Gatbonton & Segalowitz, 2005). The first phase included problem-solving activities, simulations and role-plays with the aim of introducing students to useful utterances in a repetitive and natural way. The second phase had the goal to strengthen learners' control of problematic areas detected in phase one, and to work on fluency and accuracy. The third phase had the aim of testing the used utterances in context and engaging students in free communication activities. The materials, exercises and examples were taken from various Internet sources, English textbooks and activity books, prepared and compiled by the instructor. The exercises included both perception and production tasks. The instruction was predominantly focused on the production of consonants and those segments and clusters that posed the greatest difficulty for the learners. The control group did not undergo any of the activities of the experimental group, but engaged in everyday classroom activities that included randomized pronunciation practice. The participants all signed the agreement to participate and received course credit for participation. Pre-testing was performed in October 2012, and post-testing was done after the end of the experimental period for both groups. The recording was done using Olympus Digital Voice Recorder VN-8600PC in a sound isolated room with 44.1 kHz sampling and 16-bit conversion preserved in WAV format.

The obtained results were analyzed by combining the auditory and acoustic analyses. The acoustic analysis investigating relevant parameters, such as release bursts and occlusions in plosives, frication in fricative parts of affricates and formant variation and vibration for the rhotic approximant were performed using *Praat* (Boersma & Weenink, 2016). Statistical analyses were done in SPSS, version 24.0, including percentage counts, student's t-test and Mann-Whitney U test.

6. Results and Discussion

The results of the pre- and post-test examinations for the voiceless postalveolar sequence are shown in Table 1 for both investigated groups of participants.

Table 1. /tr/ Production Results of the Pre-Test/Post-Test for the Experimental (EG) and Control Group (CG)

Variants of /tr/ Production (Pre-Test)	EG (N=50)	CG (N=40)
[tr]	16%	15%
[tɹ]	30%	30%
[tɻ]	32%	47.5%
[tʃr]	12%	7.5%
Mann-Whitney U Test Results	U=874.500 p=0.694	
Variants of /tr/ Production (Post-Test)	EG (N=50)	CG (N=40)
[tr]	2%	17.5%
[tɹ]	16%	25%
[tɻ]	70%	45%
[tʃr]	12%	12.5%
Mann-Whitney U Test Results	U=765.500 p=0.032	
Within-Group T-Test Results	t=5.957 p=0.001	t=1.000 p=0.323

What we notice right away is an appreciable variability of /tr/ production, which is typical of the interlanguage system, constantly in progress, somewhere between the native and foreign language sound systems. In terms of production, there are four voiceless postalveolar sequence display alternatives: a) a combination of the voiceless alveolar plosive + vibrant or trill articulation of the rhotic approximant corresponding to the typical mother tongue realization of the sound in question (marked as [tr]); b) a combination of the voiceless alveolar plosive + retroflex articulation of the approximant, which resembles an RP realization of /tr/ characteristic of older generations (marked as [tɹ]); c) the “desirable”, retracted articulation of the voiceless alveolar plosive approaching affrication, as is the case in the majority of varieties of present-day English, especially General American (marked as [tɻ]); and d), a combination of a typically Serbian palato-alveolar voiceless affricate + vibrant approximant, which probably triggers the highest degree of foreign accentedness (marked as [tʃr]).

Pre-test results (Table 1) show us that the majority of examples of voiceless postalveolar sequence are realized with the alveolar plosive in a retracted position, perceptually reminiscent of the English voiceless affricate in both groups, and the rest of the variants are present in a similar percentage between the chosen groups of participants. Results of the comparison of the performance of the two groups (Mann-Whitney U=874.500 p=0.694), before the experimental period began, tell us that there was no statistically significant difference between the experimental and control

groups, which enabled the validity of the sampled population since they performed fairly similarly in the pre-test. In the post-test, however, we detected a statistically significant difference both between groups (Mann-Whitney $U = 765.500$ $p = 0.032$) and within the experimental group ($t = 5.957$ $p = 0.001$) which underscores the effect of the implemented pronunciation instruction within the ACCESS framework. The experimental group showed significant improvement regarding the production of the voiceless postalveolar sequence, which could especially be seen in the doubling of the percentage of retracted articulation and lowering the percentage of other variants, especially the ones emphasizing the presence of foreign accent and mother tongue interference. Pertaining to the control group, we notice that it made no significant progress since the percentage of variants remained rather unaltered. Having the previous results in mind, we may conclude that integrating form-focused instruction in a communicative setting had beneficial effects on the production of the /tr/ cluster in Serbian-English interlanguage phonology.

Similarly to the results of /tr/ production, the results of pre- and post-test examinations of the voiced counterpart sequence are presented in Table 2 for both investigated groups.

Table 2. /dr/ Production Results of the Pre-Test/Post-Test for the Experimental (EG) and Control Group (CG)

Variants of /dr/ Production (Pre-Test)	EG (N=50)	CG (N=40)
[dr]	12%	15%
[dɹ]	24%	22.5%
[d̠ɹ]	40%	40%
[dʒr]	18%	17.5%
[tʃr]	6%	5%
Mann-Whitney U Test Results	U=968.500 p=0.789	
Variants of /dr/ Production (Post-Test)	EG (N=50)	CG (N=40)
[dr]	12%	17.5%
[dɹ]	16%	17.5%
[d̠ɹ]	64%	37.5%
[dʒr]	8%	22.5%
[tʃr]	0%	5%
Mann-Whitney U Test Results	U=927.000 p=0.520	
Within-Group T-Test Results	t=1.851 p=0.70	t=1.012 p=0.342

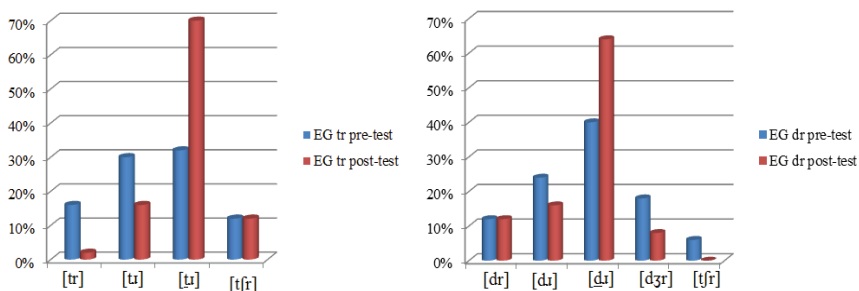
By looking at the results from Table 2, we again notice considerable variability of realizations of the /dr/ sequence, similar to the /tr/ variants for the most part, at least when it comes to the rhotic approximant and the manner of articulation of /d/ dependent on coarticulatory effects of the following sound. Consequently, there is a) a combination of the voiced alveolar plosive + trill articulation of the rhotic approximant reflecting the mother tongue influence (marked as [dr]); b) a combination

of the voiced alveolar plosive + retroflex articulation of the approximant (marked as [dɹ]); c) again the “desirable”, retracted articulation of the voiced alveolar plosive approaching affricated realization (marked as [dɹ]); d) a combination of a Serbian palato-alveolar voiced affricate + vibrant approximant (marked as [dʒr]), and an additional e) devoiced realization of the previous combination of sounds which was somewhat unexpected yet relatively consistent (marked as [tʃr]). Such results point to the high degree of variability in the interlanguage system and provide the necessary grounds for experimental investigations of various sorts.

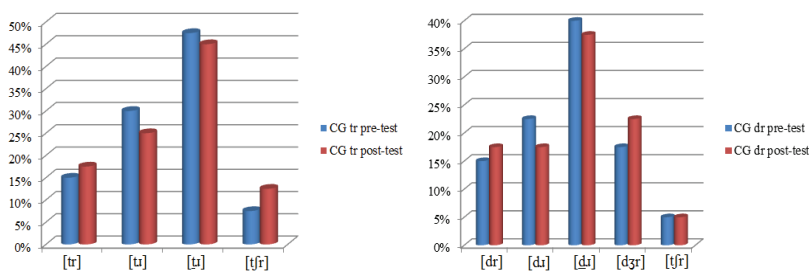
The pre-test results show an equal percentage of retracted realizations, which is prevalent in the corpus. The results of the statistical analyses comparing the experimental and control groups before the experiment show no statistically significant difference, indicating a relatively balanced performance of the two groups (Mann-Whitney $U=968.500$ $p=0.789$). However, the results of the post-test yield surprising results. Namely, the experimental group shows improvement of the production, even elimination of the devoiced [tʃr] variant, but the between-group (Mann-Whitney $U=927.000$ $p=0.520$) and within-group ($t=1.851$ $p=0.70$) statistical testing shows no statistically significant difference between the experimental and control group. The possible explanations lie in the fact that the voiced postalveolar sequences pose greater difficulty in articulation for Serbian EFL learners, or perhaps that the voiceless counterpart sequence was given more attention during the experimental period, which is less likely since the instructor made sure to provide equal input for both. Nevertheless, although the results proved no statistical significance, the improvement within the experimental group is evident, while the control group displayed similar results, even preserving the devoiced [tʃr] and showing minimal changes in the number of variants, whatsoever. Therefore, we could likewise conclude that the applied pronunciation instruction had a positive impact on the production of the /dr/ sequence.

Graphs 2 and 3 provide a more convenient overview of the results of the pre-test and post-test for the experimental and control groups, respectively.

Graph 2. Pre-test and Post-Test Comparison for the Experimental Group

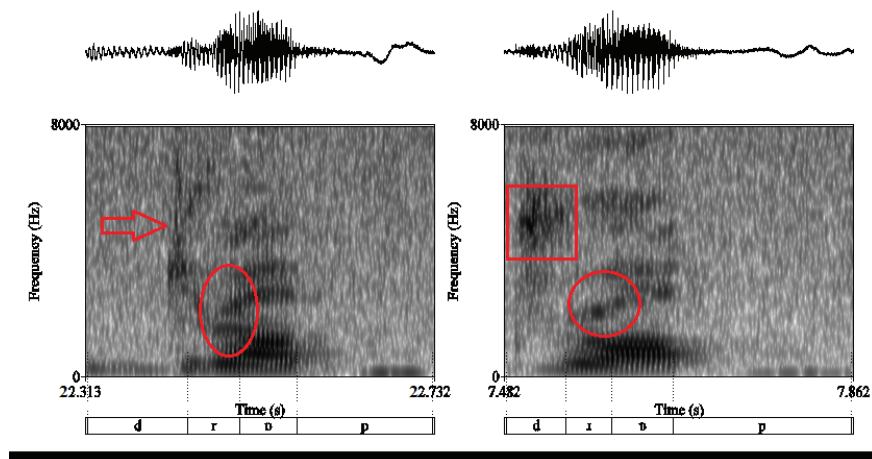
Graph 3. Pre-test and Post-Test Comparison for the Control Group

The following four figures illustrate the spectral characteristics of the postalveolar sequences in Serbian-English interlanguage belonging to our chosen sample. Figures 1 and 2 display the improvement of productions providing the articulations in the pre-test and post-test, whereas Figures 3 and 4 display the production of the control group participants with no noticeable changes in production before and after the three-month-long instruction for the experimental group.

The spectrograms in Figure 1 show the production of the /tr/ sequence and the pre-test realization (left) shows a plosive (the burst and a small amount of frication following the burst are clearly visible) and a retroflex articulation of the approximant (indicated by the formant dip). The post-test realization (right) shows signs of heavy frication in the higher regions of the spectrum, indicating a sibilant fricative, i.e. a retracted, perhaps even affricated articulation. Bearing in mind that the spectrograms represent articulations of one and the same speaker, we can say that there is an evident change in pronunciation, probably caused by the applied method of instruction.

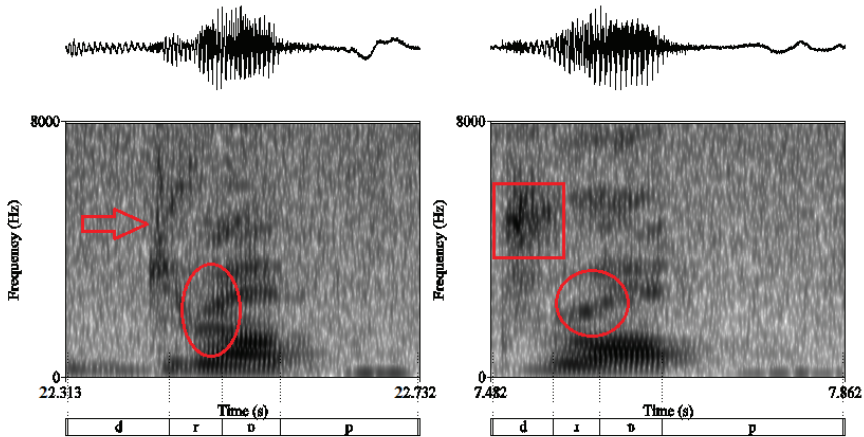
Figure 1. An Illustration of Considerable Improvement: Pre-test and Post-Test Production of the /tr/ Sequence (EG)

Considerable improvement is likewise detectable in the spectrograms in Figure 2. In the pre-test example on the left, we see a release burst and a voice bar

followed by the separated formants pointing to the alveolar trill rather than to a retroflex approximant, and on the right, we see signs of longer turbulent noise in higher regions of the spectrum with an evident third formant lowering, indicating a retroflex realization of the approximant.

Figure 2. An Illustration of Considerable Improvement: Pre-test and Post-Test Production of the /dr/ Sequence (EG)

The release bursts of the initial voiceless plosive are visible in both spectrograms in Figure 3, showing minimal signs of frication, followed by a retroflex articulation of the rhotic approximant. This may indicate that the speaker is consistently speaking with an RP accent or has difficulty in perception or production of the retracted articulation of /t/ in this phonetic context.

Figure 3. An Illustration of No Improvement in Production: Pre-test and Post-Test Production of the /tr/ Sequence (CG)

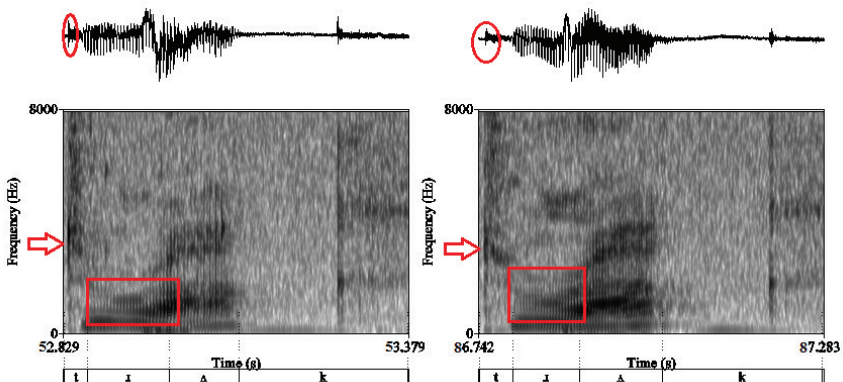
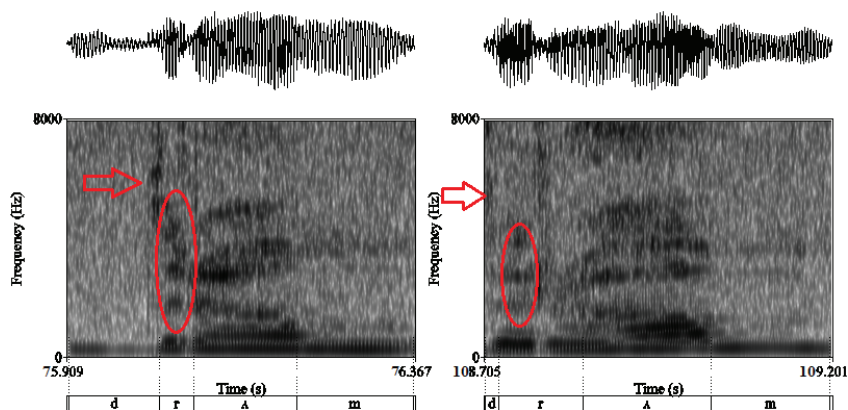

Figure 4 shows spectrograms of the speaker who persisted in plosive + trill production. Both spectrograms clearly show release bursts and a formant distance, along with the periodicity in the waveform indicating the vibrant nature of /r/ articulation. This particular speaker may be heavily influenced by their mother tongue's phonetic features and transferred them to the L2. The similarity of the sequence phonotactically allowed in both languages adds up to the difficulty of perceptual dissimilation, resulting in the prevalence of mother tongue features.

Figure 4. An Illustration of No Improvement in Production: Pre-test and Post-Test Production of the /dr/ Sequence (CG)

7. Conclusion

The present paper aimed at investigating the effect of the ACCESS approach to pronunciation instruction (Gatbonton & Segalowitz, 2005) on Serbian EFL learners' postalveolar sequence production. The sample of the participants was divided into an experimental and control group. The experimental group underwent a three-month-long instruction following the tenets of the ACCESS framework integrating form-focused instruction and communicative principles in language teaching. The control group received information on English pronunciation only as a part of the regular everyday curriculum.

The results of the empirical research showed positive effects of the applied pronunciation instruction, especially regarding the /r/ sequence. Since the statistical analyses demonstrated a statistically significant difference between the experimental and control groups, pointing to the fact that the differences in the post-test productions could not be ascribed to mere chance but are probably the result of the applied instructional method. No statistically significant difference in performance was found for the /dr/ sequence, yet the results of the production of the experimental group showed changes in the distribution of variants. All in all, we

could conclude that the pronunciation instruction within the ACCESS framework could positively affect target sound production (postalveolar sequences production to be more precise). However, issues remain regarding the different effects on /tr/ and /dr/, hence, further research is necessary to investigate other factors that may contribute to such an outcome. Moreover, more empirical research is needed to test the applicability of the ACCESS framework to other aspects of segmental and suprasegmental phonology.

The limitations of the present paper lie in the relatively small number of participants belonging to one and the same proficiency level. Therefore, future studies may incorporate other levels, as well, to examine whether the applied instruction would have similar outcomes. Future research may further focus on both consonants and vowels, as well as on comparing the effects of the ACCESS framework to some other instructional approaches and methods.

The relatively positive effects of the ACCESS framework shown in the production tests of the present paper underscore important pedagogical implications for Serbian EFL teachers. Having in mind that pronunciation is often limited to decontextualized five-minute repetition exercises, the method applied in the present study draws attention to innovative options for combining form-focused activities while simultaneously enabling communication outside the formal setting of the classroom. Furthermore, the results once again underline the idea that a consistent and structured application of any approach could yield more favorable outcomes than randomized, or no instruction, whatsoever. Bearing in mind the current expansion of online materials and the abundance of available resources, teachers might reconsider former practice and introduce alternative options for pronunciation practice.

References

- Aliaga-García, C., & Mora, J. C. (2008). Assessing the effects of phonetic training on L2 sound perception and production. *New Sounds 2007: Proceedings of the Fifth International Symposium on the Acquisition of Second Language Speech*. Florianópolis, Brazil: Federal University of Santa Catarina. 10-27.
- Bass, M. (2009). Street or shtreet? Investigating (str-) palatalisation in Colchester English. *Estro: Essex Student Research Online*. 10–21.
- Boersma, B., & Weenink, D. (2016). Praat: Doing phonetics by computer (Version 6.02.3) [Computer program]. <http://www.praat.org/>. > 21. 6. 2016.
- Celce-Murcia, M., Brinton, D.M., Goodwin, J.M., & Griner, B. (2010). *Teaching pronunciation: A course book and reference guide*. 2nd edition. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Čubrović, B. (2008). Reconstructing English postalveolar sequences: The case of Serbian EFL learners. In *New Sounds 2007: Proceedings of the Fifth International Symposium on the Acquisition of Second Language Speech*, ed. by Andréia Schurt Rauber, Michael Alan Watkins & Barbara O. Baptista. Florianópolis, Brazil: Graduate Program in English, Federal University of Santa Catarina. 149-152.

- DeKeyser, R. (2003). Implicit and explicit learning. In M. Long & C. Doughty (Eds.), *Handbook of second language acquisition* (pp. 313–348). Malden, MA: Blackwell.
- Derwing, T., Munro, M. J., Foote, J. A., Waugh, E., & Fleming, J. (2014). Opening the Window on Comprehensible Pronunciation After 19 Years: A Workplace Training Study. *Language Learning* 64. 526-548.
- Derwing, T.M. (2003). What do ESL students say about their accents?, *Canadian Modern Language Review*, 59(4). 547-566.
- Doughty, C. (2003). Instructed SLA: Constraints, compensation, and enhancement. In C. Doughty & M. H. Long (Eds.), *Handbook of second language acquisition* (pp. 256-310). New York: Basil Blackwell.
- Ellis, R. (2001). Introduction: Investigating form-focused instruction. *Language learning*, 51(1), 1-46.
- Ellis, R. (2006). Researching the effects of form-focused instruction on L2 acquisition. *AILA Review*, 19(1), 18-41.
- Flege, J. E. (1995). Second language speech learning theory, findings and problems. In W. Strange (Ed.) *Speech Perception and Linguistic Experience: Issues in Cross Language Research* (pp. 233-277). Baltimore, MD: York Press.
- Fraser, H. (2006). Helping teachers help students with pronunciation: a cognitive approach. *Prospect*, 21, 80-95.
- Gatbonton, E., & Segalowitz, N. (2005). Rethinking communicative language teaching: A focus on access to fluency. *Canadian Modern Language Review*, 61(3), 325-353.
- Gilbert, J. K. (2008). Visualization: An emergent field of practice and enquiry in science education. *Visualization: Theory and practice in science education*. Dordrecht, Springer: 3-24.
- Gimson, A.C. (1978). *An Introduction to the Pronunciation of English*: ELBS.
- Hashemian, M., & Fadaei, B. (2011). A comparative study of intuitive-imitative and analytic-linguistic approaches towards teaching English vowels to L2 learners. *Journal of Language Teaching and Research* 2(5), 969-976.
- Jerotijević, D. (2014). The Marginalization of Pronunciation Instruction in Serbian EFL Classrooms. *Zbornik radova sa konferencije Jezik, književnost, marginalizacija održane 25-26. aprila, 2013.*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu. 547-560.
- Keely, T.D. (2016). Is Native-Like Accent in a Foreign Language Achievable? Examining Neurological, Sociological, Psychological and Attitudinal Factors. *Business Review*, 26 (4): 59-92.
- Kissling, E. (2013). Teaching Pronunciation: Is Explicit Phonetics Instruction Beneficial for FL Learners? *The Modern Language Journal* 97. 720-744.
- Ladefoged, P. (2006). *A course in phonetics* (5th ed.). Belmont, CA: Thompsom Wadsworth.
- Lawrence, W. (2000). /str/! /Str/: Assimilation at a distance? *American Speech* 75(1):82–87.
- Linebaugh, G., & Roche, T. (2015). Evidence that L2 production training can enhance perception *Journal of Academic Language & Learning*, 9 (1), A1-A17.
- Magloughlin, L. (2018). */tʌ/ and /dʌ/ in North American English: Phonologization of a Coarticulatory Effect*. Doctoral Dissertation. Department of Linguistics, Faculty of Arts, University of Ottawa: Canada.

- Coxhead, A. (2006). *Essentials of teaching academic vocabulary*. Boston: Houghton Mifflin.
- McNamara, T. F. (2003). *Measuring Second Language Performance*. Longman, London and New York.
- Moyer, A. (2004). *Age, accent and experience in second language acquisition: An integrated approach to critical period inquiry*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Nakashima, T. (2006). Intelligibility, supra-segmentals, and L2 pronunciation instruction for EFL Japanese learners. *The journal of Asia TEFL*, 6(3), 122-139.
- Ohala, J.J., & Solé, M.J. (2010). Turbulence and phonology. *Turbulent sounds: an interdisciplinary guide* 37–102.
- Piske, T., MacKay, I. R. A., & Flege J. E. (2001). Factors affecting degree of foreign accent in an L2: a review. *Journal of Phonetics* 29: 191-215.
- Read, C. (1971). Pre-school children's knowledge of English phonology. *Harvard educational review* 41:1–34.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (1991). *Approaches and Methods in Language Teaching*, Cambridge University Press, The United States of America.
- Saito, K., & Lyster, R. (2012). Effects of form-focused instruction and corrective feedback on L2 pronunciation development of /ɪ/ by Japanese learners of English. *Language Learning* 62(2): 595-633.
- Schmidt, R., & Watanabe, Y. (2001). Motivation, strategy use, and pedagogical preferences in foreign language learning. *Motivation and Second Language Acquisition*, 23, 313-359.
- Silveira, R. (2002). The influence of pronunciation instruction on the production of English word-final consonants by Brazilian learners. *Proceedings of the Third Texas Foreign Language Education Conference*. (pp. 1-30). Austin, TX: University of Texas at Austin.
- Smith, B. (2013). *The Interaction of Speech Perception and Production in Laboratory Sound Change*. Doctoral Dissertation, Ohio State University.
- Stevens, M., & Harrington, J. (2016). The phonetic origins of /s/-retraction: Acoustic and perceptual evidence from Australian English. *Journal of Phonetics* 58:118 – 134.
- Thompson, I. (1991). Foreign Accents Revisited: the English Pronunciation of Russian Immigrants. *Language Learning*, 41(2), 177-204.
- Thomson, R., & Derwing, T. (2015). The Effectiveness of L2 Pronunciation Instruction: a Narrative Review. *Applied Linguistics* 36. 326-344.
- Trofimovich, P., & Gatbonton, E. (2006). Repetition and focus on form in processing L2 Spanish words: Implications for pronunciation instruction. *The Modern Language Journal*, 90, 519-535.

Даница Јеротијевић Тишма

**НУДИ ЛИ “ACCESS” МЕТОДА НАСТАВЕ ИЗГОВОРА
АЛТЕРНАТИВУ ТРАДИЦИОНАЛНИМ ПРИСТУПИМА?
- ПРИМЕР ПОСТАЛВЕОЛАРНИХ НИЗОВА**

Резиме

У раду се испитује утицај методе ACCESS (Gatbonton & Segalowitz, 2005) на наставу изговора гласова страног језика, у овом случају на продукцију посталвеоларних низова /tr-/dr/ код српских ученика енглеског као страног језика. Релевантна литература указује на постојање фонолошки потенцијално важне промене у изговору посталвеоларних низова која је све распрострањенија нарочито у општеамеричком варијетету, а ради се о повлачењу алвеоларног плозива ка посталвеоларној локализацији која се приближава потпуној африкацији (e.g. Magloughlin, 2018), што указује на занимљивост овог феномена за истраживања нарочито у оквиру студија усвајања страног језика. Српски ученици енглеског као страног језика такође показују варијабилност изговора датих гласовних низова, највероватније под утицајем трансфера фонолошких карактеристика матерњег језика. Одабрана метода ACCESS подразумева наставу која интегрише фокус на форми и комуникативне аспекте учења језика, и учинила нам се погодном за наставу изговора одабраној популацији ученика. Емпиријско истраживање засновано је на експерименту са пре- и пост-тест испитивањем продукције посталвеоларних низова у иницијалној позицији унутар формулаичних реченица. Експериментални период је трајао три месеца, а одабрана популација испитаника подељена је на експерименталну и контролну групу, на Б1 нивоу постигнућа у тренутку испитивања. Резултати указују на позитивне ефекте одабраног метода на продукцију посталвеоларних низова, нарочито што се тиче безвучног парњака /tr/. Такође, резултати указују на важне педагошке импликације за наставу изговора у српском контексту учења енглеског као страног језика посебно када је у питању одабир адекватног приступа настави изговора.

danica.tisma@filum.kg.ac.rs

ПОСТИГНУЋЕ У УЧЕЊУ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА И ЊЕГОВИ АЛТЕРНАТИВНИ ИНДИКАТОРИ КОД СТУДЕНАТА НЕФИЛОЛОШКИХ СТУДИЈА У СРБИЈИ

Сажетак: У овом раду испитује се пре свега постигнуће у учењу енглеског језика студената нефилолошких студија у Србији, за чију су процену као главна мера коришћени резултати које су испитаници остварили на тесту знања, као и могућност постојања разлика у постигнућу међу различитим подузorcима испитаника. Такође, циљ рада је да се испита могућност постојања алтернативних индикатора постигнућа, као што су: оцене из предмета Енглески језик, самопроцена нивоа знања енглеског језика и самопроцена успешности у учењу овог језика. У истраживању је учествовало 843 испитаника, студената основних студија нефилолошких факултета у Србији. Мерни инструменти које смо користили били су анкетни упитник и тест знања енглеског језика. У истраживању смо користили квантитативне методе статистичке анализе података: дескриптивне анализе, тестове разлика и корелациону анализу. Према резултатима које су испитаници показали на тесту знања, може се закључити да поседују знање из енглеског језика које је изнад просечних вредности. Разлике у постигнућу између испитаника мушког и женског пола нису уочене, док резултати указују на разлике међу студентима који студирају на факултетима који припадају различитим научним областима. Резултати, такође, показују да се у условима у којима није могуће организовати тестирање знања енглеског језика као алтернативни индикатори постигнућа у учењу енглеског језика код одабране групе испитаника могу користити првенствено самопроцена студената о сопственом нивоу знања, затим оцене које ови испитаници остварују из енглеског језика током студија, као нешто мање поуздан индикатор, и на крају, самопроцена успешности, као најмање поуздан индикатор.

Кључне речи: постигнуће у учењу енглеског језика, студенти нефилолошких студија, алтернативни индикатори постигнућа, оцене за предмет Енглески језик, самопроцена нивоа знања енглеског језика, самопроцена успешности.

1. Увод

У средишту многих теоријских разматрања и истраживања у области учења страних језика налази се трагање за одговорима на следећа питања: Како се може дефинисати постигнуће у учењу страних језика? Како се постигнуће у учењу страних језика може мерити? Наиме, теоретичари и истраживачи настоје да проникну у природу овог концепта, као и у његову повезаност са другим конструктима, као што су интелигенција, настава, стилови учења, и сл.

У области учења страних језика постигнуће одређено у најширем смислу, подразумева знање (енгл. *knowledge*) и способност (енгл. *ability*), односно учениково познавање одређеног језика и његову способност да комуницира (Јанковић, 2016: 55). Тако, Картер и Нунан (Carter and Nunan, 2001) дефинишу постигнуће као способност примене знања о страном језику у комуникативне сврхе. Слично, Ричардс и сарадници (Richards, Platt and Platt, 1992) сматрају да се постигнуће односи на степен у ком појединац може да користи одређени језик, односно колико успешно чита, пише или говори на страном језику, или у којој мери разуме тај језик.

Иако у литератури постоји сагласност да постигнуће не укључује само скуп знања о неком страном језику, већ првенствено комуникативну функцију тог језика, чини се да у пракси није могуће прецизно дефинисати овај концепт и одредити његове компоненте, већ оно у различитим контекстима има другачија одређења у зависности од тога ко су ученици, какве су њихове потребе и који су циљеви учења.

Може се рећи да је у учењу страних језика важно разумети и одредити шта је то постигнуће и које димензије подразумева, како би из таквих сазнања проистекле валидне педагошке и практичне импликације како за учење и наставу, тако и за тестирање у области учења страних језика.

Циљ овог рада је да се испита постигнуће у учењу енглеског језика студентата нефилолошких студија у Србији мерено тестом знања, да се утврди да ли постоје разлике у постигнућу од различитих подузорака и да се испита могућност постојања алтернативних индикатора постигнућа.

2. Теоријска разматрања

2.1. Постигнуће у учењу страних језика

Настојећи да прецизније дефинишу постигнуће, аутори (Bachman and Palmer, 1996; Canale and Swain, 1980; Celce-Murcia, Dörnyei and Thurell, 1995; Chomsky, 1965; Del Humes, 1972) првенствено су се оријентисали ка утврђивању компетенција које процес учења страних језика укључује. Како су различити аутори истицали значај различитих способности, односно компетенција, тако се током последњих неколико деценија може уочити неколико модела постигнућа, од почетних одређења, преко модела који су предложили Канал и Свејнова (Canale and Swain, 1980), Бахмановог и Палмеровог (Bachman and Palmer, 1996) конструкта језичке способности, педагошки оријентисаног модела који предлажу Селсе-Мурсија и сарадници (Celce-Murcia et al, 1995), до Заједничког европског референтног оквира за учење, подучавање и вредновање језика (CEF, 2001).

Према почетним одређењима постигнућа у учењу страних језика (на пример, Lado, 1961; Oller, 1979), постигнуће представља дводимензионалну структуру, која укључује димензију језичког знања (познавање граматичких

правила, лексике, синтаксе, морфологије, итд.) и димензију језичких вештина (конверзацију, слушање, читање и писање).

Полазећи од структуралистичког схватања језика, Ладо (Lado, 1961) је дефинисао постигнуће као систем састављен од четири језичке вештине (читање, писање, слушање и конверзација) и низа компоненти, које се међусобно преплићу (фонеме, морфеме, фразе, клаузе и реченице). Будући да се у оквиру овог приступа језик посматрао као скуп појединачних компоненти, а не као јединствена целина, у области тестирања језика јавило се настојање да се компоненте језика тестирају и оцењују појединачно и независно једна од друге.

Олер (Oller, 1979) је предложио интегративни приступ дефинисању постигнућа у учењу језика. Наиме, овај аутор је заступао холистички приступ изучавању језика, те се залагао за истовремено изучавање и тестирање више језичких вештина и низа компоненти (на пример, фонеме, морфеме), односно онако како се оне јављају у стварној комуникацији.

Критикујући структурализам као концепт којим није могуће објаснити креативну димензију језика, као ни универзалне карактеристике свих језика, Чомски (Chomsky, 1965) је предложио идеју о језичком знању (енгл. *linguistic competence*), на основу које је настао модел постигнућа према којем успешно овладавање језиком подразумева познавање граматичких структура тог језика.

Дел Хајмс (Del Hymes, 1972), међутим, тврди да познавање језика не подразумева једноставно поседовање језичког знања, већ укључује и способност употребе тог знања. Наиме, аутор уводи појам *комуникативне компетенције* (енгл. *communicative competence*), тврдећи да познавање језика као формалног система представља само једну од димензија ове компетенције, поред социолошких и културолошких знања, која су неопходна како би се то формално знање употребило на правилан начин. Наиме, Дел Хајмс предлаже модел који подразумева постојање језичке димензије, психолингвистичке способности појединца и природе комуникације. Према овом моделу језик не представља формални систем, већ он постоји искључиво у контексту и на тај начин га је једино исправно и проучавати.

Под утицајем тврдњи Дела Хајмса, аутори (Bachman and Palmer, 1996; Canale and Swain, 1980; Celce-Murcia et al, 1995), у оквиру настојања да одреде концепт постигнућа у учењу страних језика, усмеравају своја испитивања ка дефинисању појма комуникативне компетенције.

Према Каналу и Свејновој (Canale and Swain, 1980), комуникативна компетенција представља основу језичког постигнућа. Модел ових аутора, који укључује граматичку, социокултурну и стратегијску компетенцију, представља синтезу знања и вештина потребних за комуникацију. Знања се односе на познавање граматичких правила, начина употребе језика у друштвеном контексту, и познавање начина комбиновања исказа и комуникативних функција у складу са одређеним дискурсом. С друге стране, вештине подразумевају начин на који говорник користи то знање у стварној комуникацији. Неколико година касније, Канал (Canale, 1983) је предложио нешто измењени модел који укључује четири компетенције: две које одражавају употребу језичког система (граматичку

и дискурсну компетенцију) и две које се односе на функционалну димензију комуникације (социокултурну и стратегијску компетенцију).

У оквиру дефинисања постигнућа у учењу страних језика, Бахман (Bachman, 1990) је увео термин *комуникативне језичке способности* (енгл. *communicative language ability*), која представља комбинацију језичке способности и језичке делатности реализоване у одређеном контексту. Бахман и Палмер (Bachman and Palmer, 1996) предложили су модел према којем језичка компетенција подразумева организациону компетенцију, која се односи на познавање структуре језика, и прагматичку компетенцију, која је дефинисана као употреба организационог знања у одређеном контексту. Бахман и Палмер су издвојили стратегијску компетенцију из језичке компетенције, сматрајући да говорници могу поседовати исти ниво језичке компетенције, али да не буду подједнако успешни у примени тог језичког знања. За разлику од претходних оквира, овај модел не указује само на компоненте комуникативне компетенције, већ и на сложено, међусобно деловање ових компоненти.

Селсе-Мурсија и сарадници (Celce-Murcia et al, 1995) сматрају да прецизно дефинисање постигнућа у учењу страних језика не подразумева једноставно набрајање компоненти које га чине, већ и разматрање међусобних односа тих компоненти. Стога, модел који ови аутори предлажу представља динамични, интерактивни конструкт. У средишту овог педагошки оријентисаног модела комуникативне компетенције стоји дискурсна компетенција. Поред ове, модел укључује социокултурну, језичку и акциону компетенцију. Дискурсна компетенција налази се на месту где се преостале три компетенције преплићу, тј. спајају како би обликовале дискурс, који повратно обликује ове три компетенције (Celce-Murcia et al., 1995). Све четири компетенције су обухваћене стратегијском компетенцијом која омогућује говорнику да оствари успешну комуникацију. Како је овај модел педагошки оријентисан, циљ аутора је био да се на основу прецизног дефинисања постигнућа у учењу страних језика омогуће практичне импликације за наставну праксу, а посебно за област оцењивања, састављање наставних планова и избор наставног материјала у области учења страних језика.

Заједнички европски референтни оквир за учење, подучавање и вредновање језика (CEF, 2001) намењен је прецизном описивању постигнућа у учењу језика, те се примењује како у области учења и наставе језика, тако и у области тестирања и оцењивања. Овај оквир подразумева две димензије: хоризонталну и вертикалну. Хоризонтална димензија се односи на два аспекта: језичке активности у које је говорник укључен (контекст, тема, комуникативни задатак) и комуникативне језичке компетенције које се према овом моделу, слично као у моделу који предлажу Канал и Свејнова (Canale and Swain, 1980), деле на језичку, социолингвистичку и прагматичку компетенцију. Вертикална димензија подразумева скалу референтних нивоа којима се описује знање језика.

Према овом моделу, комуникативна компетенција је дефинисана у ужем смислу, односно као језичко знање, те укључује језичку, социолингвистичку и прагматичку компетенцију. Другим речима, комуникативна компетенција

подразумева познавање и способност употребе језичких извора који служе као основа за формирање језичких порука, затим знања и вештине које омогућају употребу језика у одређеном друштвеном контексту, као и знања о правилима организовања и структурисања реченица у оквиру порука и познавање правила употребе дискурса за остварење одређених функционалних циљева у процесу комуникације.

Заједнички европски оквир предлаже скале вредновања познавања језика по нивоима за сваку од наведених компетенција, те постоје скале вредновања опште језичке способности, богатства лексике и владања вокабуларом, употребе граматике, владања фонолошким системом, владања правописом, социolingвистичке компетенције, итд. (Јанковић, 2016).

За потребе нашег истраживања фокусирали смо се искључиво на скалу вредновања опште језичке способности. Наиме, према овом оквиру постоји шест нивоа опште језичке способности (од А1 до Ц2), који су класификовани у три групе: кандидат почетник (нивои А1 и А2), напредни кандидат (нивои Б1 и Б2) и самостални кандидат (нивои Ц1 и Ц2) (ЗЕО, 2003).

2.2. Мерење академског постигнућа

Уопштено говорећи, академско постигнуће се може мерити на различите начине: тестовима које осмишљавају предметни наставници, просечном оценом ученика из свих предмета, учинком ученика на тестовима које осмишљавају школске управе како би се проценило испуњавање циљева школског наставног програма, стандардизованим тестовима чија је намена поређење учинка једне групе ученика у односу на остале ученике, и сл. (Грубор, 2012.).

Разматрајући различите врсте мерења академског постигнућа, Марш и сарадници (Marsh, Nau and Kong, 2002) тврде да мерење постигнућа треба разврстати у три категорије: 1) мерење „пуког“ знања одређеног наставног предмета, при чему се за овакве тестове ученици не могу припремити или се не припремају јер је улог мали; 2) мерење учинка које укључује овладавање предметом и утицај мотивисаности да се постигне добар учинак, што представљају заправо званични испити чији садржаји прате програме наставних предмета и који носе велике улоге, што мотивише ученике да их припремају; 3) мерење „великих улога“, у којима се резултати не заснивају само на конкретном учинку, већ и на проценама наставника о квалитету труда ученика и о томе колико марљиво раде, те су пример оваквог мерења постигнућа школске оцене.

Будући да је постигнуће у учењу енглеског језика основна димензија коју смо испитивали за потребе овог истраживања, настојали смо да постигнемо што већу објективност у процени ове варијабле, те смо приликом одабира начина њеног мерења, одлучили да се усмеримо ка мерењу пуког знања енглеског језика и мерењу великих улога. Другим речима, постигнуће испитаника смо мерили на основу њиховог учинка на тесту знања енглеског језика који смо осмислили за потребе овог истраживања, као и на основу оцена из енглеског језика које су испитаници остварили током студија. Уз оцене испитаника

у истраживање смо укључили и самопроцену нивоа знања и самопроцену успешности у учењу енглеског језика као потенцијалне алтернативне показатеље постигнућа у учењу енглеског језика.

3. Методологија истраживања

3.1. Циљ истраживања

Циљ истраживања је да се испита постигнуће у учењу енглеског језика мерено тестом знања код студената нефилолошких студија у Србији, да се утврди да ли постоје разлике у постигнућу код различитих подузорака (подузорок мушких и женских испитаника, и подузорок студената факултета који припадају различитим научним областима) и да се истражи могућност постојања алтернативних индикатора постигнућа, као што су: оцене из предмета Енглески језик које су испитаници остварили на крају претходног семестра, самопроцена нивоа знања енглеског језика и самопроцена успешности у учењу овог језика. Смисао овог циља је да се провери које варијабле би се могле користити као алтернативне критеријумске варијабле у истраживањима у којима није могуће организовати тестирање знања.

3.2. Узорак

У квантитативном делу овог истраживања учествовала су 843 испитаника, студената основних студија нефилолошких факултета у Србији. Већина наших испитаника је женског пола (64,5%). Када су у питању националност и матерњи језик, испитаници су се углавном изјаснили као припадници српске националности (97,6%) и говорници српског као матерњег језика (98,8%). У истраживање су укључени студенти друге (47,8%), односно треће године студија (52,2%), у зависности од наставног плана и програма одређене студијске групе. Наиме, одабрани су они испитаници чији се ниво језичке компетенције процењује као Б2 (према Заједничком европском референтном оквиру за учење, подучавање и вредновање језика), односно они студенти који су претходне школске године (на првој, односно другој години студија) имали предмет Енглески језик и који су већ имали прилику да полагају испит из овог предмета током студија. Просечна оцена коју су испитаници остварили на крају претходног семестра из предмета Енглески језик износи 8,62.

Просечан период учења овог језика код ове групе испитаника јесте 9,72 година. Када је у питању учење енглеског језика изван школе или факултета, резултати показују да чак половина испитаника није учила овај језик на овај начин (50,1%), док је 49,8% испитаника учило на курсу, а само један испитаник (0,1%) на приватним часовима. Изјашњавање испитаника о боравку у некој од земаља енглеског говорног подручја показује да чак 84,5% испитаника није боравило ни у једној од ових земаља.

За истраживање су одабрани студенти укупно 16 факултета, односно по четири факултета као представника четири научне области (друштвено-хуманистичких (N=254), медицинских (N=230), природно-математичких (N=175) и техничко-технолошких наука (N=184)), на четири универзитета у Србији (Универзитету у Београду (N=202), Универзитету у Новом Саду (N=219), Универзитету у Нишу (N=197) и Универзитету у Крагујевцу (N=225)).

3.3. Инструменти и варијабле

Мерни инструменти које смо користили у овом истраживању били су анкетни упитник и тест знања енглеског језика.

Основна намена анкетног упитника била је да се обезбеди увид у социо-демографске податке, податке о историји учења енглеског језика, као и податке о потенцијалним алтернативним индикаторима постигнућа у учењу енглеског језика (оцена из предмета Енглески језик коју су испитаници остварили на крају претходног семестра, самопроцена нивоа знања енглеског језика и самопроцена успешности у учењу енглеског језика).

Варијабла која се односи на оцене из предмета Енглески језик које су студенти остварили на крају претходног семестра, представља један од два вида мерења постигнућа у овом истраживању. Главна мера постигнућа се односи на збир поена остварених на тесту знања енглеског језика, а поменута оцена представља додатну меру постигнућа. Уколико се осврнемо на типологију мерења академског постигнућа Марша и сарадника (Marsh et al., 2002), можемо рећи да овај вид мерења постигнућа представља меру великих улога, будући да оцене студената нису само резултат формалног тестирања знања, већ и процена наставника о труду који су уложили, њиховој мотивисаности за рад, сарадљивости, и сл.

Самопроцена нивоа знања енглеског језика је варијабла која представља процену испитаника о сопственом нивоу знања овог језика, према скали опште језичке способности, која укључује нивое од А1 до Ц2, према Заједничком европском референтном оквиру за учење, подучавање и вредновање језика (CEF, 2001).

Самопроцена успешности у учењу енглеског језика представља варијаблу којом се изражава процена студената о сопственој успешности у учењу овог језика, ако се упореде са познаницима који уче овај језик у једнаким или сличним условима.

Други инструмент који смо користили за потребе овог истраживања био је тест знања енглеског језика. Овај инструмент смо користили за дијагностиковање постигнућа у учењу енглеског језика. Тест је обухватао важније граматичке и лексичке елементе који се обрађују у средњошколској настави, као и у настави енглеског језика на нивоу језичке компетенције у учењу страних језика која се процењује као Б2 (према Заједничком европском референтном оквиру за учење, подучавање и вредновање језика), на универзитетском нивоу образовања. Задаци су формулисани у облику питања са вишеструким одговорима, а укупан број поена на овом тесту из енглеског језика је био 30.

Гледано из перспективе класификације мерења академског постигнућа Марша и сарадника (Marsh et al., 2002), ова мера постигнућа се може одредити као мера пуког знања енглеског језика, с обзиром да се састоји из теста постигнућа за који ученици не могу да се припреме или се не припремају јер је улог мали.

3.4. Поступци обраде података

У истраживању смо применили квантитативне методе статистичке обраде и анализе података, и то: дескриптивну анализу, тестове разлика и корелациону анализу. Дескриптивна статистика је коришћена за анализирање свих испитиваних варијабли, и то за испитивање средњих вредности, стандардне девијације, фреквенције, процената, испитивање нормалности дистрибуције, и сл. Тестови разлика, t-тест независних узорака и једнофакторска анализа варијансе (енгл. one-way ANOVA), коришћени су за утврђивање статистички значајних разлика између група. Будући да се у оквиру наше групе испитаника, може издвојити подузорок мушких и женских испитаника, и подузорок студената факултета друштвено-хуманистичких, медицинских, природно-математичких и техничко-технолошких наука, ове тестове смо првенствено користили за испитивање разлика између прикупљених података код поменутих група. Корелациона анализа је примењена са намером да се провери могућност постојања повезаности између постигнућа испитаника мереног тестом знања и алтернативних показатеља постигнућа.

Све статистичке анализе резултата квантитативног дела истраживања обављене су коришћењем софтверског пакета SPSS, верзија 17.0.

4. Резултати и дискусија

Први циљ рада био је да се утврди какво је постигнуће наших испитаника у учењу енглеског језика. Као што је већ поменуто, основну процену постигнућа у учењу енглеског језика у овом истраживању представљао је скор на тесту знања енглеског језика, на ком су испитаници могли да освоје највише 30 поена.

Табела 1. Дескриптивни подаци за скорове на тесту знања енглеског језика

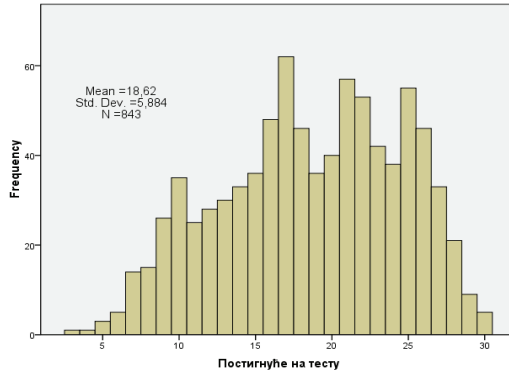
	Min-Max	Mean	Std. Dev.	Skewn.	Kurtosis	KS
Тест знања	3-30	18,62	5,884	-,239	-,830	,083**

** $p < ,01$; * $p < ,05$

Резултати дескриптивне статистике показали су (Табела 1) да је средња вредност скорa који су испитаници остварили на тесту знања $M=18,62$ ($SD=5,884$). На основу показатеља расподеле вредности (skewness $-,239$; kurtosis $-,830$; $KS=,083$; $p < ,01$) и графичког приказа фреквенције за варијаблу постигнућа (Графикон 1),

може се уочити да се скорови на тесту знања енглеског језика дистрибуирају по приближно нормалној расподели, при чему дистрибуција показује благу позитивну закривљеност према вишим вредностима. На основу резултата може се закључити да су испитаници показали знање изнад просечних вредности на тесту знања.

Графикон 1. Дистрибуција скорова на тесту знања енглеског језика

Други циљ рада био је да се утврди да ли постоји разлика у постигнућу у учењу енглеског језика између различитих подузорака испитаника. Како бисмо испитали да ли постоји разлика између испитаника мушког и женског пола, применили смо тест независних узорака *t*-тест. Резултати су показали да није било разлике у постигнућу у учењу енглеског језика између ове две групе испитаника ($t(841)=1,665$; $p=,096$; $\eta^2=0,003$).

Да бисмо утврдили да ли постоје значајне разлике у постигнућу у учењу енглеског језика међу студентима факултета различитих научних области, спровели смо једнофакторску анализу варијансе (ANOVA). Резултати су показали да су идентификоване разлике у постигнућу код студената различитих образовних области ($F(3,839)=11,558$; $p=,000$; $\eta^2=0,04$), али да је ефекат утицаја мали (Табела 2).

Табела 2. Дескриптивни подаци за скорове на тесту знања према образовним пољима

Научна област	N	Mean	Std. Dev.	Std. Error	95% Confidence Interval		Min.	Max.
					Lower Bound	Upper Bound		
Друштвено-хуманистичка област	254	18,32	5,761	,361	17,61	19,03	5	29
Природно-математичка област	175	16,99	5,633	,426	16,15	17,83	3	29
Техничко-технолошка област	184	18,45	5,823	,429	17,60	19,29	4	30
Медицинска област	230	20,32	5,863	,387	19,56	21,08	5	30
Укупно	843	18,62	5,884	,203	18,22	19,01	3	30

Како бисмо остварили детаљнији увид у поменуте разлике, спровели смо *Tukey's b, post hoc* тест (Табела 3). Резултати су указали на то да су највише поена на тесту знања енглеског језика забележили студенти факултета медицин-

ских наука ($M=20,32$), нешто ниже студенти техничко-технолошких ($M=18,45$) и друштвено-хуманистичких факултета ($M=18,32$), а најниже студенти природно-математичких наука ($M=16,99$).

Табела 3. Разлике у поенима на тесту према образовним областима

Научна област	Постигнуће		
	1	2	3
Природно-математичка	16,99		
Друштвено-хуманистичка		18,32	
Техничко-технолошка		18,45	
Медицинска			20,32

Трећи циљ рада био је да се истражи могућност постојања алтернативних индикатора постигнућа, као што су: оцене из предмета Енглески језик које су испитаници остварили на крају претходног семестра, самопроцена нивоа знања енглеског језика и самопроцена успешности у учењу овог језика.

Прва варијабла коју смо испитивали као потенцијални антернативни показатељ постигнућа испитаника подразумевала је мерење на основу њихових оцена из енглеског језика, које су остварили током студија.

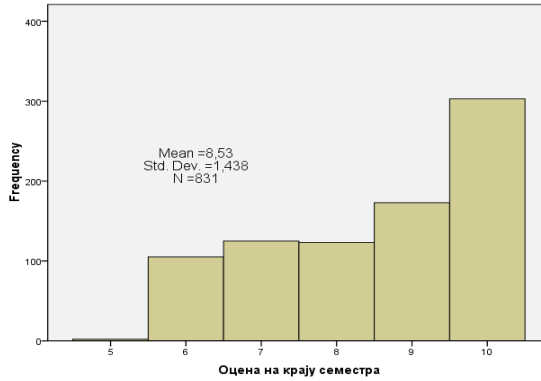
Резултати дескриптивне статистике показали су да је просечна оцена из енглеског језика који су испитаници остварили на крају претходног семестра износила $M=8,5$; $SD=1,45$. Као што се може видети у Табели 4, чак више од половине студената је остварило високе оцене, односно чак 477 (56,5%) испитаника је остварило оцене девет и десет.

Табела 4. Расподела оцена из енглеског језика на крају претходног семестра

Оцена	Фреквенције	Процент
5	3	0,4
6	110	13,0
7	127	15,1
8	126	14,9
9	174	20,6
10	303	35,9

На основу показатеља дистрибуције (skewness $-0,511$, kurtosis $-1,107$, $KS(831)=0,212$; $p<0,000$) и графичког приказа расподеле вредности варијабле оцена (Графикон 2), види се да је дистрибуција оцена из енглеског језика на крају претходног семестра асиметрична и да показује закривљеност ка вишим вредностима.

Графикон 2. Дистрибуција оцена из енглеског језика на крају семестра

Друга варијабла коју смо испитивали као потенцијални алтернативни индикатор постигнућа у учењу енглеског језика је самопроцена нивоа знања енглеског језика. Ова варијабла се односи на процену испитаника о сопственом нивоу знања енглеског језика, према скали опште језичке способности према Заједничком европском референтном оквиру за учење, подучавање и вредновање језика (CEF, 2001).

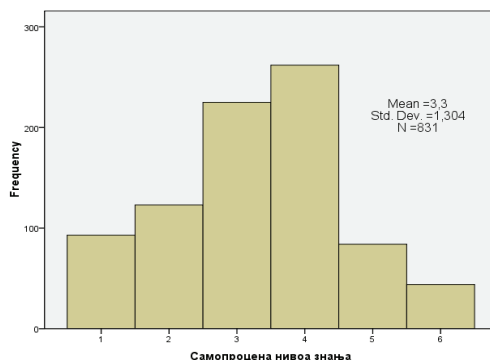
Као што се може видети у Табели 5, највише студената (31,7%) је проценило ниво свог знања енглеског језика као Б2, а нешто мање испитаника, тачније 226 (26,8%) студената, своје знање је проценило на нивоу Б1.

Табела 5. Расподела вредности варијабле самопроцене нивоа знања енглеског језика

Ниво знања	Фреквенције	Процент
A1	95	11,3
A2	126	14,9
B1	226	26,8
B2	267	31,7
Ц1	85	10,1
Ц2	44	5,2

На основу показатеља дистрибуције (skewness $-0,032$, kurtosis $-0,407$, $KS(831)=,172$; $p<,000$) и хистограма (Графикон 5), може се рећи да дистрибуција вредности варијабле самопроцене нивоа знања, иако донекле одступа од нормалности, има прилично нормалан изглед.

Графикон 3. Дистрибуција самопроцене нивоа знања испитаника

Трећа варијабла коју смо испитивали као потенцијални алтернативни индикатор постигнућа у учењу енглеског језика јесте самопроцена успешности у учењу енглеског језика, која одражава процену испитаника о томе колико су успешни у учењу енглеског језика, у поређењу са познаницима који уче овај језик у једнаким или сличним условима.

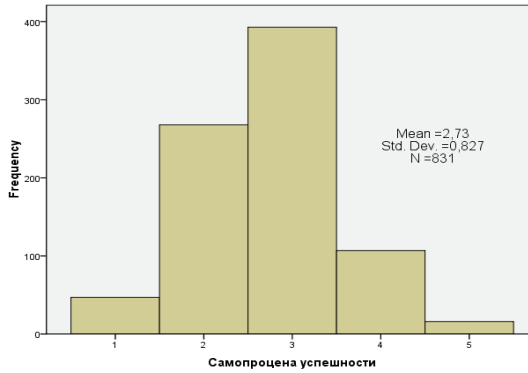
Резултати су показали да највећи број испитаника (47%) процењује да су по успеху у учењу енглеског језика око просека, док нешто мањи број студентата (32,3%) сматра да спадају у успешније ученике када је учење енглеског језика у питању (Табела 6).

Табела 6. Расподела вредности самопроцене успешности у учењу енглеског језика

Самопроцена успешности	Фреквенције	Процент
„знатно сам изнад просека“	48	5,7
„спадам у успешније“	272	32,3
„по успеху сам око просека“	396	47,0
„спадам у мање успешне“	110	13,0
„знатно сам испод просека“	17	2,0

Како бисмо утврдили дистрибуцију вредности ове варијабле, осврнућемо се на вредности показатеља дистрибуције (skewness ,136, kurtosis ,113, $KS(831)=,248$; $p<,000$) и графичких приказа расподеле вредности варијабле оцена (Графикон 4), на основу којих се може закључити да дистрибуција вредности која се односи на самопроцену успешности у учењу енглеског језика, као и претходна, одступа донекле од нормалности, али изгледа прилично нормално и има показатеље скјуниса и куртозиса у границама ± 1 .

Графикон 4. Дистрибуција самопроцене успешности испитаника

Како бисмо утврдили да ли поменуте варијабле могу бити алтернативни индикатори постигнућа у учењу енглеског језика, спровели смо корелациону анализу, са циљем да проверимо њихову повезаност са постигнућем мереним тестом знања енглеског језика.

Резултати су показали да се скор који су испитаници остварили на тесту знања налази у умереној позитивној корелацији са оценама које су испитаници остварили на крају претходног семестра из енглеског језика ($r=,488$; $p=0,000$), као и високој позитивној корелацији са самопроценом нивоа знања ($r=,688$; $p=0,000$). Анализа је, такође, показала да постоји статистички значајна корелација између скорa оствареног на тесту знања енглеског језика и самопроцене успешности у учењу овог језика, при чему ова корелација има ниску вредност ($r=,240$; $p=0,000$) (Табела 7).

Табела 7. Корелација скорa на тесту са осталим показатељима постигнућа

		Оцена на крају семестра	Самопроцена нивоа знања енглеског језика	Самопроцена успешности у учењу енглеског језика
Постигнуће на тесту знања	корелација	,488**	,688**	,240**
	значајност	,000	,000	,000

Овакви резултати показују да између постигнућа које су испитаници показали на тесту знања енглеског језика и њихове самопроцене о сопственом нивоу знања овог језика постоји висока корелација, што указује на то да се варијабла самопроцене нивоа знања може сматрати поузданим алтернативним индикатором постигнућа ових испитаника у учењу енглеског језика.

Када је у питању варијабла која се односи на оцене из предмета Енглески језик које су студенти остварили на крају претходног семестра, резултати су указали на то да између ове варијабле и постигнућа мереног тестом знања енглеског језика постоји умерена повезаност, на основу чега се може рећи да

се и ова варијабла може користити као поуздани алтернативни индикатор постигнућа у учењу енглеског језика, иако мање поуздан у односу на самопроцесну нивоа знања овог језика.

Коначно, осврнућемо се на варијаблу самопроцене успешности у учењу енглеског језика, којом се изражава процена студената о томе колико су успешни у учењу овог језика, ако се упореде са познаницима који овај језик уче у једнаким или сличним условима. Резултати су показали да између постигнућа мереног тестом знања и ове варијабле постоји статистички значајна, мада слаба повезаност, што указује на то да се и ова варијабла може донекле сматрати алтернативним индикатором постигнућа у учењу енглеског језика код ове групе испитаника, иако знатно мање поузданим у односу на варијабле самопроцене нивоа знања енглеског језика и оцена из овог језика.

5. Закључак

Циљ истраживања спроведеног за потребе овог рада био је да се испита постигнуће у учењу енглеског језика код студената нефилолошких студија у Србији, да се утврде разлике у постигнућу код различитих подузорака и да се испита могућност постојања алтернативних индикатора постигнућа код ове групе испитаника.

На основу резултата може се закључити да су испитаници показали знање изнад просечних вредности на тесту знања. Разлике у постигнућу између испитаника мушког и женског пола нису уочене, док резултати указују на разлике међу студентима који студирају на факултетима који припадају различитим научним областима, при чему су највише знања показали студенти факултета медицинских наука, нешто мање студенти техничко-технолошких и друштвено-хуманистичких факултета, док су најмање знања показали студенти природно-математичких наука.

Када су у питању алтернативни показатељи постигнућа у учењу енглеског језика, може се закључити да се у условима у којима није могуће организовати тестирање знања енглеског језика, као алтернативни индикатори постигнућа у учењу енглеског језика код студената нефилолошких студија у Србији, могу користити првенствено самопроцена студената о сопственом нивоу знања, затим оцене које ови испитаници остварују из енглеског језика током студија, као нешто мање поуздан индикатор, и на крају, самопроцена успешности знања као најмање поуздан индикатор.

5.1. Ограничења истраживања

У истраживању спроведеном за потребе овог рада, као мера постигнућа у учењу енглеског језика коришћен је збир поена остварених на тесту знања енглеског језика, који омогућује само делимични увид у општу језичку способност студената нефилолошких студија у Србији. Будућа истраживања би

се могла фокусирати на тестирање појединачних језичких вештина (читања, писања, слушања и говорења) и појединачних сегмената језика (нпр. вокабулара, граматике), те на испитивање разлика између различитих подзорака у контексту вештина и сегмената језика. Овакво истраживање подразумевало би организационо и временски захтевнију процедуру тестирања, али свакако би омогућило јаснији увид у постигнуће испитаника у учењу енглеског језика, као и у алтернативне показатеље постигнућа.

Литература

- Bachman, L. F. (1990). *Fundamental considerations in language testing*. Oxford: Oxford University Press.
- Bachman, L.F. and Palmer, A. S. (1996). *Language testing in practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Canale, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. In Richards, C. and Schmidt, R. W. (Eds.) *Language and Communication*. London: Longman, 2–27.
- Canale, M. and Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing, *Applied Linguistics* 1: 1–47.
- Carter, R. and Nunan, D. (Eds.) (2001). *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages*. Cambridge University Press.
- CEF. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Council of Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
- Celce-Murcia, M., Dörnyei, Z. and Thurell, S. (1995). Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model with Content Specifications. *Issues in Applied Linguistics*. Vol. 6, No. 2. Regents of the University of California, 5-35.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. M. I. T. Press. Cambridge, Mass.
- Del Hymes, H. (1972). On communicative competence. In Pride, J.B. and Holmes, J., *Sociolinguistic: selected readings*. Harmondsworth: Penguin: 269-293.
- Lado, R. (1961). *Language Testing*. New York: McGraw-Hill.
- Marsh, H. W., Hau, K. T. and Kong, C. K. (2002). Multilevel causal ordering of academic self-concept and achievement: Influence of language of instruction (English compared with Chinese) for Hong Kong students. *American Educational Research Journal*, 39 (3), 727–763.
- Oller, J. W. (1979). *Language Tests at School*. London: Longman.
- Richards, J. C., Platt, J. and Platt, H. (1992). *Dictionary of language teaching and applied linguistics* (2nd ed.). London: Longman.
- Грубор, Ј. (2012). *Ставови према учењу енглеског као страног језика и њихов утицај на постигнуће*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филолошки факултет.
- Јанковић. Н. (2016). *Вредновање језичких знања и способности у настави енглеског језика*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Филолошки факултет.

Anica Radosavljević Krsmanović

ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY AND ITS ALTERNATIVE INDICATORS AMONG NON-ENGLISH MAJOR UNIVERSITY STUDENTS IN SERBIA

Summary

The objective of the paper is to assess English language proficiency of non-English major university students in Serbia, measured by English proficiency test score, as well as to examine whether there are differences in English language proficiency among subgroups of the participants. The third aim of the study is to consider the possibility of the existence of alternative indicators of English language proficiency: the students' grades in English language, their self-evaluation of English language proficiency and their self-evaluation of success in English language learning. For this purpose, we conducted a survey with non-English major university students. The methods of data collection involved a questionnaire survey and English language proficiency testing. The obtained data were processed by means of descriptive statistics, tests for differences in variance and correlation analysis as recommended statistical methods. The results of the study demonstrated that the participants' English proficiency test results were above average. Regarding the differences across the subgroups of the participants, the results indicated the differences in English language proficiency among the students of the faculties of different scientific fields. Finally, the results showed that the participants' self-evaluation of English language proficiency, their grades in English language and their self-evaluation of success in English language learning, could be used as alternative indicators of their English language proficiency.

anica.krsmanovic@filum.kg.ac.rs

Vesna Simović
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

O JEDNOJ ALTERNATIVNOJ SLICI FRANCUSKE

Apstrakt: Istraživanja koja smo sproveli među studentima Univerziteta u Nišu (Ignjatović & Simović 2016; Simović 2020) pokazala su da je, i pored dugogodišnjeg učenja francuskog jezika, njihovo viđenje Francuske gotovo bez izuzetka obeleženo stereotipnim predstavama o Francuskoj kao zemlji ljubavi, romantike, rafinirane kuhinje, visoke mode, luksuznog načina života, turističkih atrakcija Pariza i Azurne obale. Cilj ovog rada je da ukaže na jednu drugačiju sliku Francuske koja postoji među srbofornim govornicima. Kao korpus za analizu koristili smo odrednice u vezi sa Francuskom u onlajn rečniku slenga *Vukajlija*. Za razliku od pozitivnih i idiličnih predstava studenata, ova slika ukazuje na socijalne aspekte koji nisu prisutni u predstavama studenata o Francuskoj i Francuzima. Iako reflektuje svakodnevni, realni život izvornih govornika (brojni imigranti, nezaposlenost, teški uslovi života u defavorizovanim četvrtima, multikulturalnost francuskog društva i dr.), i ova slika Francuske duboko je prožeta individualnim i kolektivnim stereotipnim predstavama čiji se afektivni naboj kreće između ironije i podsmeha, čak i prezira prema ovoj zemlji i njenim stanovnicima. Smatramo da je u savremenoj nastavi i učenju stranog jezika utvrđivanje dominantnih stereotipa o ciljnom jeziku i kulturi, bilo da su oni pozitivni ili negativni, preduslov za svaki dalji rad na osvešćivanju i prevazilaženju pojednostavljenih i uopštenih predstava o zemlji čiji se jezik uči, o izvornim govornicima i njihovoj kulturi (*stereotype awareness*) pa samim tim i za uspešno ovladavanje tim jezikom. Otuda i interesovanje za istraživanje ove teme.

Ključne reči: stereotipi, predstave, Francuska, Francuzi, francuski jezik, Vukajlija

1. Uvod

Pozitivan odnos prema stranom jeziku i kulturi jedan je od preduslova za njegovo uspešno učenje. Negativne predstave o ciljnom jeziku i kulturi mogu uticati na motivaciju za učenje pa je zato važno znati kakve predstave učenik ima o njima (Durbaba 2016: 221; Kovačević 2005; Topalov 2011). Rad na osvešćivanju predstava, stereotipa i predrasuda, njihovih izvora, a posebno na pojednostavljenom, površnom ili uopštenom predstavljanju zemlje čiji se jezik uči, izvornih govornika i njihove kulture, danas se smatra jednim od važnih ciljeva učenja stranih jezika (*stereotype awareness*). Otuda i interesovanje za utvrđivanje predstava i stereotipa u vezi sa Francuskom, njenim stanovnicima, kulturom i jezikom koji je posle engleskog i nemačkog, strani jezik koji se najčešće izučava u našem osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju (Koji strani jezici se uče u našim školama? 2019).

Veze između Srbije i Francuske datiraju od srednjeg veka, a u prvoj polovini 19. veka one se i formalno uspostavljaju osnivanjem prvog konzularnog predstavništva Francuske u Beogradu. Tokom Prvog svetskog rata, savezništvo između dve zemlje se produbljuje, a u periodu između dva rata, Francuska postaje zemlja u kojoj se školuje srpska intelektualna elita.

Kroz dugu istoriju odnosa sa Francuskom menjale su se predstave o njoj. Krajem 19. i u prvoj polovini 20. veka dominira elitistička slika Francuske obeležena njenom bogatom istorijom, umetnošću, kulturom i književnošću što je i razumljivo imajući u vidu da su nosioci frankofonije i frankofilije u to vreme u našoj sredini bili mladi intelektualci, obrazovani upravo u Francuskoj.

Od sredine 20. veka, usled intenzivnijih kontakata sa Francuskom, slika ove zemlje počinje da se menja. Zahvaljujući učenju francuskog jezika u školama, ali i turističkim putovanjima, popularnoj muzici i kinematografiji čiji odjek dopire do nas, francuska kultura se popularizuje i demokratizuje postajući dostupna većem broju ljudi. Fokus sa elitističke pomera se na popularnu kulturu oličenu u čuvenoj francuskoj šansoni, modi, kozmetici, kuhinji, u umetnosti življenja uopšte (Vujović 2019), a predstave koje tada nastaju o Francuskoj kao zemlji ljubavi, romantike, sofisticiranosti i luksuza opstaju do danas.

Ovo je primetno i u predstavama naših studenata o Francuskoj. Naša, kao i istraživanja drugih istraživača sprovedena među ovom populacijom (Vujović 2013, Ignjatović & Simović 2016, Simović 2020), pokazala su još uvek žive stereotipe o Francuskoj prvenstveno kao zemlji romantične ljubavi, turističkih znamenitosti, kulture, umetnosti i sl. među ovom populacijom.

U želji da proširimo i upotpunimo sliku o ovoj temi, u našem radu bavimo se predstavama srbofonih govornika o Francuskoj, Francuzima i francuskom jeziku. Cilj rada je utvrditi vladajuće predrasude i stereotipe o ovoj zemlji, njenim stanovnicima i kulturi među govornicima koji ne pripadaju nužno akademskoj zajednici. Dobijeni rezultati mogli bi poslužiti kao polazna tačka za rad na stereotipima i predrasudama u nastavi francuskog jezika, tj. za razvijanje interkulturalne kompetencije učenika.

2. Predstave i stereotipi

Pojam predstava nalazimo u više oblasti društveno-humanističkih nauka. Smatra se da je sa Dirkemovim određenjem „kolektivnih predstava“ koje suprotstavlja „individualnim predstavama“ («représentation collective/représentation individuelle») ovaj pojam našao svoje mesto u savremenim proučavanjima društvenih fenomena. Socijalna psihologija je, pak, ovaj termin prekvalifikovala u „društvene predstave“, a utemeljivač ove discipline Moskoviči je, početkom šezdesetih godina 20. veka, u svojim radovima o društvenim predstavama u francuskom posleratnom društvu aktualizovao ovaj pojam u smislu diferencijacije unutar grupa u okviru jednog društva. Njegovi pionirski radovi iznedrili su brojne nastavljače ove teorije koji su se interesovali kako za sadržaje predstava tako i za načine na koje se predstave formiraju i modifikuju (Cuq 2003: 214–215, Kalampalikis 2019).

Zahvaljujući istraživanjima u ovoj oblasti bilo je olakšano razumevanje i procesa nastanka stereotipa i njihove prirode. Stereotipi se, naime, shvataju kao šematizovane predstave koje se ne razvijaju, koje postaju ustaljene i nepromenljive pa samim tim i ograničavajuće u pojednostavljenom prikazivanju društvenih fenomena i objekata, tj. socijalnih grupa i pojedinaca koji se smatraju njihovim pripadnicima. Stereotipi tako usled stalnog korišćenja postaju jedinstveni zatvoreni sistem nepromenljivih odlika koje služe identifikaciji ili kategorizaciji različitih pojava, kolektiva ili pojedinaca kojima se pripisuju ili negiraju određene karakteristike (Cuq 2003: 215). Tako se može govoriti o etničkim i nacionalnim stereotipima, posebno značajnim za didaktiku stranih jezika i interkulturalnu komunikativnu kompetenciju, stereotipima prema rasi, polu, uzrastu, poreklu, veroispovesti, profesiji, fizičkom izgledu, itd.

Amosi u svojoj poznatoj studiji *Les idées reçues. Sémiologie du stéréotype* (1991) podseća na poreklo reči i koncept stereotipa koji je još početkom 20. veka u društvene nauke uveo Lipman ukazujući na to da se spoznaja spoljašnje stvarnosti ne vrši direktnim putem već preko mentalnih predstava. Po njemu, stereotipi su slike u našim glavama. Da bi pojmió stvarnost, čovek prirodno teži sistematizovanju, klasifikaciji, kategorizaciji informacija koje prima iz sveta koji ga okružuje. Pojednostavljene i nepromenljive ideje o različitim kategorijama um lakše uređuje i organizuje. To pojednostavljivanje i kategorizacija objekata i fenomena iz realnosti u raspoznatljive i unapred definisane klase pomaže mu da se suoči sa novim iskustvima i pojavama kojima je izložen. Kada se, međutim, specifične odlike koje se pripisuju određenoj kategoriji smatraju ne samo reprezentativnim već i njenim konstitutivnim elementima nastaju stereotipi. Oni predstavljaju jednu vrstu hipergeneralizacije. Ako se pojedinac svrsta u neku kategoriju na osnovu određenog elementa (rase, pola, uzrasta, nacionalnosti), smatra se identičnim svim ostalim članovima te grupe u svim aspektima (Amossy 1991; Amossy & Herschberg Pierrot 2016; de Carlo 1998; Durbaba 2016).

Prema teoriji društvene kategorizacije, stereotip je rezultat neutralnog kognitivnog procesa kojim se niti vrednuje niti procenjuje posmatrani objekat. Međutim, kategorije, posebno kad se odnose na grupe ljudi, ne predstavljaju datost objektivne stvarnosti već otkrivaju jednu viziju sveta po kojoj se ljudi razlikuju na osnovu jednih pre negoli na osnovu nekih drugih elemenata. Ljudi stupaju u međusobne odnose simbolično kroz generalizaciju i etiketiranje što im omogućava da sintetišu i odmah utvrde karakteristike, uloge i očekivana ponašanja. Kako je, međutim, ova spoznaja neizbežno antropocentrična, a identitet, bio on lični, grupni ili nacionalni, se konstruiše u opoziciji sa drugima, taj drugi se definiše po onome što ga razlikuje (de Carlo 1998: 86). Prema antropolozima, etnocentrizam je odlika svih društava, čak i onih najizolovanijih. Težnja da se sopstvena grupa smatra apsolutnim merilom vrednosti u odnosu na koji se procenjuju svi ostali i da se različitost vidi kao znak inferiornosti može se smatrati univerzalnom (Lévy-Strauss 1990: 21).

Kontakt sa drugim, drugačijim, oduvek je bio i izvor nelagodje i straha. Da bi se oni prevazišli, najefikasnije se pokazalo svođenje drugog na pojednostavljenu, nepromenljivu predstavu. Utoliko bolje ako je ona pritom i negativna, lakša za kori-

šćenje i kontrolisanje. U didaktici stranih jezika uopšte posvećuje se posebna pažnja predstavama i etnostereotipima kako u samom procesu nastave i učenja stranog jezika i kod pojedinaca koji u njemu učestvuju (učenici, roditelji, nastavnici, predstavnici obrazovnih institucija) tako i u principima na kojima ta nastava počiva. Tu se prvenstveno misli na interkulturalni pristup koji bi omogućio ozbiljno i adekvatno suočavanje sa preprekama koje onemogućavaju korektnu interkulturalnu percepciju stereotipa koji, zbog svoje pojednostavljujuće, asimilišuće, uopštavajuće, uvrežene prirode (Rot 2000: 260; Đerić 2005: 33), Drugoga vide kroz ograničavajuće, pseudopoznavanje. Otuda i važnost poznavanja predstava i stereotipa o ciljnom jeziku i kulturi kao prvog koraka u daljem radu na njihovom osveščivanju kod učenika, kritičkom promišljanju i prevazilaženju.

Iako stereotipi mogu biti zastupljeni i vizuelno, kroz reklame, karikature i sl., oni se najčešće realizuju verbalno i to kroz različite kratke tekstualne forme kao što su poslovice, anegdote, vicevi i sl. Kao primer jednog od vidova jezičke realizacije etnostereotipa, Durbaba navodi različite nazive za pripadnike određenih nacija koji zbog specifične konotacije ne spadaju u standardnu leksiku. Ona ih klasifikuje prema: a) specifičnim gastronomskim navikama ciljne kulture (Žabari – Italijani); b) čestim ličnim imenima (Janez – Slovenci; Mujo i Haso – Bosanci); c) običajima ili tradiciji; d) standardnom etnonimu, često u skraćenom obliku (Amer – Amerikanci); e) istorijskih događaja ili fenomena (četo – četnik; ujo – ustaša) (2016: 220-221).

Mi ćemo se u ovom radu baviti jezičkim realizacijama stereotipa o Francuzima, Francuskoj i francuskom jeziku među srbofonim govornicima. Ovo istraživanje bilo je inspirisano našim prethodnim istraživanjima ovog fenomena sprovedenim u dva navrata, 2015. i 2020. godine među studentskom populacijom. Oba istraživanja pokazala su izuzetno pozitivan stav prema ciljnom jeziku i kulturi kao i prema pripadnicima ovog naroda. Imajući, međutim, u vidu činjenicu da poslednjih godina drastično opada interesovanje za učenje francuskog jezika prvenstveno u osnovnim školama, što se direktno odražava na broj učenika u srednjim školama i na fakultetima koji uče ovaj jezik, želeli smo da ispitamo kakve su predstave o Francuskoj kod govornika koji ne pripadaju nužno akademskoj zajednici i koji potencijalno čine blisko porodično i socijalno okruženje budućih učenika. Kako se pozitivan stav prema ciljnom jeziku i kulturi smatra jednim od preduslova za uspešno ovladavanje tim jezikom, negativne predstave i stavovi koji vladaju u njihovom najbližem okruženju mogli bi dodatno demotivisati potencijalne učenike za učenje francuskog jezika. Da bismo stekli sliku o predstavama koje bi mogle da utiču na motivaciju i izbor francuskog kao stranog jezika u široj jezičkoj zajednici, analizirali smo onlajn rečnik slenga *Vukajliju*.

3. Prezentacija i analiza korpusa

Kao korpus za istraživanje čije rezultate predstavljamo u ovom radu poslužile su nam odrednice u vezi sa Francuskom iz onlajn rečnika slenga *Vukajlija*. Ovaj rečnik specifičan je iz više razloga. Naime, ovo je najveći srpski rečnik slenga sa više od

10.000 odrednica koje predlažu, definišu i komentarišu sami korisnici. Kao korpus, on je već poslužio za istraživanja predrasuda i stereotipa o Nemačkoj i Nemcima. U našem radu koristimo hipoteze o pomenutom korpusu navedene tom prilikom (Durbaba 2016: 221–222). Kako ističe Durbaba, može se poći od pretpostavke da korisnici rečnika *Vukajlija* koji daju definicije pojmova žele da dobiju što je moguće više pozitivnih komentara zahvaljujući duhovitosti i kreativnosti svojih priloga. To dalje znači da date definicije i iskazani stavovi treba da naiđu na razumevanje i prihvatanje ostalih korisnika sajta, tj. da odslikavaju najukorenjenije etničke predrasude i heterostereotipna gledišta zajednička najširem krugu ljudi, kako registrovanim, aktivnim članovima sajta koji ostavljaju svoje komentare tako i velikom broju korisnika koji prate ono što je objavljeno. Upravo zato može se zaključiti da predstave i stereotipi koji se javljaju u postavljenim definicijama odslikavaju duboko uvrežena mišljenja, predrasude i stereotipe zajedničke velikom broju srbofonih govornika, korisnika i posetilaca sajta. U tom smislu, dakle, one se mogu smatrati reprezentativnim za analizu.

Činjenica da su autori definicija anonimni u ovom slučaju predstavlja prednost, smatra Durbaba, jer to znači da su odrednice u rečniku bile definisane po volji korisnika, slobodno, bez brige o socijalno prihvatljivim normama izražavanja ili političkoj korektnosti (2016: 221). Analizirani korpus pokazuje da su iskazane predstave i stereotipi formulisani direktno i eksplicitno. Prednost analize stavova iz ovakvog korpusa leži u činjenici da korisnici nisu ograničeni na izbor između unapred izabranih i sugerisanih predstava i stereotipa koji bi im bili ponuđeni kao što je slučaj sa anketnim pitanjima u standardnim anketama. Date definicije nisu „cenzurisane“ strahom od osude sredine niti ispitivača/anketara niti su birane prema društveno prihvatljivim stavovima. Otuda i direktno izražavanje, česte konotacije na seks, erotiku ili pornografiju u datim definicijama. Nisu retki primeri ni negativnih, uvredljivih kvalifikacija u definisanim pojmovima, zasnovanih upravo na predstavama i stereotipima u vezi sa Francuskom i Francuzima.

Uz očigledne prednosti za analizu, Durbaba ukazuje i na ograničenja koja karakterišu ovako izabran korpus. Činjenica da su autori priloga u rečniku kao i njegovi korisnici anonimni onemogućava njihovo smeštanje u bilo kakav sociodemografski kontekst (pol, uzrast, obrazovanje, poreklo, sredina iz koje dolaze). Nemoguće je, takođe, utvrditi stepen njihovog poznavanja zemlje i kulture o kojima govore (2016: 221), u ovom slučaju Francuske i francuskog jezika, postojanje i vrstu kontakata sa Francuzima, dužinu i tip eventualnih boravaka u Francuskoj. Konačno, nemoguće je uspostaviti vezu između zavisnih i nezavisnih varijabli, pa time i generalizovati dobijene rezultate.

Za potrebe našeg rada, analizirali smo 39 odrednica u vezi sa Francuskom, prvenstveno *Francuska*, *Francuz*, *Francuskinja*, *Francuzi*, *francuski jezik*, ali isto tako i izraze koji u svom obliku sadrže odrednicu *francuski* i povezuju se sa ciljnom zemljom i kulturom (*francuska pudla*, *francuska obrada*, *francuska higijena*, *francuska depilacija*, *francuska sobarica*, *francuska salata*, itd.), kao i reprezentativne pojmove u vezi sa ciljnom kulturom (*Pariz*, *Parižanka*, *Mona Liza*, *Ajfelova kula* i dr.). Najveći broj analiziranih pojmova opisan je jednom definicijom, dok su ključni

pojmovi opisani većim brojem definicija. Neke od navedenih definicija propraćene su komentarima. Tako, na primer, za odrednice *Francuz/Francuzi* postoji 18 definicija i 33 komentara, za *francuski jezik* 5 definicija i 49 komentara, za *Pariz* 12 definicija i 38 komentara, *Ajfelovu kulu* 6 definicija i 12 komentara, itd.

Zanimljivo je da je *Francuska* pomenuta u malom broju definicija i to kroz prizmu dve potpuno različite oblasti društvenog života – sporta i etničkih grupa koje sačinjavaju savremeno francusko društvo. Za razliku od idealizovanih predstava Francuske kao zemlje umetnosti, kulture, bogate istorije, turističkih atrakcija, kao simbola ljubavi i romantike, prisutnih kako kod naših studenata (Simović 2015, 2020) tako i šire, među pripadnicima drugih naroda (Gras & Corbeil 2008; Emaish & Rabadi 2011; Hauger 2016; Giunta 2018), sajt *Vukajlija* nudi jednostranu sliku Francuske kao zemlje u kojoj imigranti iz bivših kolonija broičano dominiraju nad starosedecima. Njihovo prisustvo uočava se kako među običnim stanovništvom, tako i među sportskim reprezentativcima, estradnim i javnim ličnostima. Na osnovu datih definicija reklo bi se da korisnici sajta multikulturalizam francuskog društva vide površno i svode ga na broj imigranata koji premašuje broj starosedelaca i dovodi ih u demografsku opasnost. U iskazanim stavovima najčešće se pominje rasna podela stanovništva i ističe brojnost crnačkog stanovništva. Primetno je i mešanje pojmova etničke grupe i nacije, kao i potpuni nedostatak svesti o tome da crnačko stanovništvo koje naseljava Francusku čini Francuze jednako kao i belačko¹:

1. Država koja se graniči sa Alžirom na severu, Marokom na zapadu, Libijom na istoku i Nigerijom na jugu. Od stanovništva prevladava crna rasa, ima i dosta bele rase (arapi). Takođe znamo da se tamo održalo 1998 svetsko prvenstvo u fudbalu (nbgd-pfc).
2. Zemlja u kojoj je nacionalnim manjinama pošlo za rukom da potisnu u drugi plan starosedelačko stanovništvo.
3. Fudbalska i košarkaška reprezentacija dotične zemlje (Zaklani_Analizator).
4. Francuska košarkaška reprezentacija...svakakvih ima samo Francuza nema... (Yohnny Bravo).
5. Francuska je u Africi bi pomislilo svako dete koje na TV-u vidi da je skoro svaki fudbaler reprezentacije crnac, svaki pevač na Eurosongu crnac, i svaka voditeljka crnkinja (Korle)
6. Francuzi – nacionalna manjina u Francuskoj (Plajvi).

Globalno uvrežene stereotipne predstave Pariza kao „grada svetlosti“, svetske metropole za koju se kao prva asocijacija vezuje pojam ljubavi, romanse, luksuza, uživanja u životu, tzv. „joie de vivre“ (Gras & Corbeil 2008; Emaish & Rabadi 2011; Hauger 2016; Giunta 2018), ne nalazimo u rečniku *Vukajlija*. Kao i pojam Francuske, i pojam Pariza kod korisnika ovog sajta evocira isključivo predstave o socijalnim problemima populacije (velike socijalne razlike među stanovništvom, netrpeljivost različitih grupa, multikulturalne razlike koje predstavljaju prepreku za zajednički život, nedostatak tolerancije, loš ekonomski status imigranata), sagledanim

¹ Sve tvrdnje korisnika *Vukajlije* koje se navode u radu kao primeri prenete su u obliku u kom su navedene na sajtu, bez ispravljanja jezičkih i pravopisnih grešaka. Izneti stavovi služe isključivo kao ilustracija navoda iznetih u radu i ne predstavljaju mišljenje autorke rada.

i u ovom slučaju kroz prizmu stereotipa o starosedelačkom stanovništvu koje stari i izumire i imigrantima koji naseljavaju Francusku i demografski je „ugrožavaju“. „Opasnost“ ne pretil samo Parizu kao glavnom gradu i simbolu Francuske već i drugim velikim gradovima. Etnička i religijska raznolikost francuskog društva navela je veći broj korisnika *Vukajlije* da iznesu svoje predstave o socijalno-ekonomskoj situaciji ne samo u Francuskoj već i šire u Evropi. Smanjenje starosedelačkog stanovništva u Francuskoj i Parizu poredi se sa sličnom situacijom u drugim razvijenim evropskim zemljama kao što su Nemačka, Holandija, Španija ili Italija. Kao što se iz primera može videti, one se uglavnom svode na stereotipne predstave o pogubnom narastajućem talasu muslimanskog stanovništva:

7. „Grad svetlosti“ i „Prestonica evropske kulture“ gde ćete da se nagledate Arapa više nego u Saudijskoj Arabiji i pojedete najbolji Donner-kebab, kakav više ne postoji nigde na Bliskom istoku (Kurd).
8. Marsej po poslednjem popisu ima 39% posto Francuza, Rotterdam 37% Holandjana, Španija godišnje primi oko milion afričkih imigranata, u Berlinu policija odavno ne sme da ulazi u pojedine turske kvartove. U velikim italijanskim gradovima nisam video dva Italijana osim karabinjera, u Atini na glavnim gradskim trgovima crnci prodaju porno filmove. Svima preporučujem knjigu Jelene Čudinove **Bogorodičina džamija u Parizu**, roman koji predviđa blisku budućnost Evrope 2048. godinu (Gvozzden).
9. A za to sve je kriva nerazumna ekonomska represija nad zemljama iz kojih potiču ti imigranti. Svi bi najradije ostali tu gde su rođeni, a mali procenat ambicioznih bi se selio u bogate zemlje. Međutim, kada je stanje ekstremno, mnogo gore nego, na primer u Srbiji, ne možeš zaustaviti ljudsku želju da prežive (pa čak ni vrlo strogim zakonima o imigraciji). Za sve je kriv mali procenat bogatih koji ni neće dolaziti u kontakt ni sa imigrantima ni sa besnim francuzima-nemcima-holandjanima... koji mogu samo da gledaju kako im nacija odumire. Oni koji su dole tuku se međusobno i prave sranja, a ovi gore kupe kajmak (dovlinhos).
10. Tako je dovlinjose a samo da dodam da mi ih uopšte nije žao, za 10-ak godina **those brutal crazy Serbs će im biti** dobri, kada garavi budu formirali svoje milicije po predgradjima Pariza a mesare izbace svinjetinu iz svog asortimana zbog religijske tolerancije...pa pogledajte šta je bilo za one karikature Muhameda u Danskoj, da ne pričam o guranju Turske u EU koja u isto vreme zakopava sekularizam i vraća se feredžama i džihadu, izvršavanja šiptarskih krvnih osveta po Londonu, Dizeldorfu i Ženevi...licemerni moji zapadnjaci tražili ste gledajte.... I naravno da ne mrzim te ljude, emigrante koji samo hoće da zarade za hleb u većini slučajeva (Gvozzden).
11. To sto im „nacija odumire“ je samo logicna poslijedica: kad su ti narodi kolonizovali Afriku, nisu se opterećivali tolerancijom i postovanjem lokalnih obicaja ili nosnja. A i dalje smatraju da su najvise doprinjeli Africi sto su im napravili puteve i neke pruge, i da bi ti Afrikanci trebali da im budu zahvalni! sto je inace islo u njihovu korist, da bi sto efikasnije opustosili te zemlje od prirodnog bogatstva (sengenskaviza).

Čak ni Ajfelova kula koja se u stereotipnim predstavama o Francuskoj po pravilu izjednačava isključivo sa slikom romantične ljubavi (Gras & Corbeil 2008; Emaish & Rabadi 2011; Hauger 2016; Giunta 2018), kod saradnika sajta *Vukajlija* ne budi slične

predstave. U komentarima se ističe sveprisutnost ovog simbola Pariza i Francuske, posebno u kinematografiji koju korisnici sajta očigledno poznaju jer se pozivaju kako na francuske tako i na američke filmove u kojima se pojavljuje ovaj topos:

12. Sporedni lik u svim francuskim filmovima i filmovima u kojima se radnja duže od dve nanosekunde odvija u Francuskoj. To je nešto kao slika druga Tita u jugoslovenskoj kinematografiji, ali ni on nije bio toliko zastupljen na filmu (kostja).
13. Grad svetlosti, zagadjenog vazduha, smrdljivih Francuza kojih tamo najmanje ima i onog velikog metalnog sranja!(DeathSoul).

Definicije koje u rečniku *Vukajlija* stoje uz odrednicu *Francuz/ Francuskinja/ Francuzi* pokazuju dobro poznate i široko rasprostranjene stereotipne predstave o Francuzima kao osobama privilegovanog socijalnog statusa koje uživaju u lagodnom životu uopšte, posebno u ljubavi (Gras & Corbeil 2008; Emaish & Rabadi 2011; Hauger 2016; Giunta 2018). Pripadnici ovog naroda vide se kao šarmantni, zgodni, prefinjeni, poznavaoi vina i cigara, veliki zavodnici. Pozitivne predstave o Francuzima imaju, međutim, i svoje naličje. Reč je o stereotipima koji se odnose na određene elemente izgleda ili osobina Francuza prikazane u negativnom svetlu: sklonost ka određenom načinu oblačenja poistovećuje se sa homoseksualnošću, ljubavno umeće vidi se kao promiskuitetnost, privilegovan društveni položaj kao skorojevičstvo:

14. Veliki ljubavnik, ljubitelj vina i kvalitetnih cigareta (Jova).
15. (Dve drugarice):
Prva: Jao, da li si videla onog Anastasijinog rođaka Francuza?
Druga: Jesam, čovek i tako šarmantan i lep ...
Prva: Hej, kako su ti Francuzi divni ... Kada bi bar svi bili kao oni
(duki16).
16. (Dva druga):
Prvi: Jao, da li si, majke ti, video onog Anastasijinog rođaka iz Francuske?
Drugi: Ma jesam, pederčina k'o i svi Francuzi ...
Prvi: Vala, baš. Onako uske hlače ne nosi ni moja cura ..
Drugi: Ma tačno ti zaustavlja cirkulaciju (duki16).
17. Iza nje burna prošlost, ispred nje sjajna budućnost, sa leve strane muž, sa desne ljubavnik, a na glavi šešir (*Srpkinja*).
18. Osoba koja ne bira sa kim spava, svaštojeb
A: Brateeeee, vidi onu Maju kakva je, uh!
B: Sti kršten, majke ti?
A: Što, brate, vrh je!
B: Eeee koji si ti francuz postao... Daj bre, obuzdaj se, turio bi ga i mrtvoj kravi (CMarko).
19. Statusna titula uz ime novopečenog buržuja sa urođenom „r“ govornom manom, ranije u društvu poznatog kao mutavi (Markes).

Negativne predstave o Francuzima potiču i od drugih stereotipa. Onaj o nedostatku lične higijene raširen je i među pripadnicima drugih naroda, dok ostale zastupljene na *Vukajliji* ne nalazimo kod govornika drugih zemalja (Gras & Corbeil 2008; Emaish & Rabadi 2011; Hauger 2016; Giunta 2018). Saradnici ovog sajta ukazuju na odbojan fizički izgled Francuza, njihovo neprimereno ponašanje u javnosti,

često nezadovoljstvo koje javno manifestuju i sl. Oni se čak vide i kao kukavice i licemeri, suprotno uvreženim predstavama koje ove osobine pripisuju Italijanima. Negativno vrednovanje Francuza dodatno je naglašeno direktnim i eksplicitnim izrazima pa date definicije ostavljaju utisak ruganja i prezira iskazanog prema pripadnicima ovog naroda:

20. Francuska higijena iliti minut higijena, smuljati polučasovno ‘spremanje’ u 2 minuta:
Ustaješ, pogled na sat: ‘Kasniiiiim’ !
Oblačiš na brzinu prvo što ti padne ‘podruku’ . Uh, kosa ti je masna, ništa, danas ću je vezati... Jooj koji podočnjaci, aj da metem naočare za sunce... E taako... Uh... Dobro bi mi došlo tuširanje... E jbg sad, dezodorans : psttttt: ... Malo parfema : pssst: Eto.. Begam sad... Izlaziš sav bunovan/na na ulicu iii... Jaoo, a pranje zuba? Očajnički preturaš po dzepovima i pronadješ spasonosan orbit (WierDinAGooDWay).
21. Nosate galolatske kukavice koje smrde na pokvareni sir. Mada ni njima nije lako ako se znaju njihove žene furaju zabagrele venerine bregove i zarasle pazuhe (Roki Bilbao™).
22. Ljudi koji su do pre dva dana obožavali Nikolu Karabatića i proglašavali ga Francuzom, a danas, kada je osumnjičen za nameštanje utakmice, proglašavaju za Srbinom. Ukratko: goveda (Dzeljana007).
23. Nacija koja odbija da govori engleskim jezikom (TheTerrible).
24. Narod kojem štrajk dolazi toliko uobičajen kao reći „dobar dan“ (Slavk0).
25. Neko ko se vrlo lako predaje, čak i ako nema razloga za to:
Profesor: „Aj pričaj Njutnove zakone, sve što znaš.“
Učenik: „Ne znam profesore, evo predajem se.“
Neki štreber ili neko ko igra Hearts of Iron: „Francuz, Francuz“ (sa pola učionice) (fallgelb22061940).
26. Plus, iako su Italijani najpoznatiji kapitulanti. Ali, ni Francuzi nisu loši (Bulgakov).

Definicije francuskog jezika izazvale su brojne komentare saradnika *Vukajlije* i nijedan od njih nije lišen afektivnog naboja. Pozitivne predstave o francuskom jeziku temelje se na njegovoj zvučnosti i melodičnosti koje se objašnjavaju velikim brojem samoglasnika i karakterističnim izgovorom glasa „r“ pa ga korisnici rečnika opisuju kao vrlo lep, milozvučan, najlepši od svih jezika, jezik ljubavi, zavodnički. Rasprostranjena predstava o ovom jeziku da upravo zbog njegove melodije i prozodijskih elemenata, šta god da se izgovori zvuči romantično i nežno prisutna je i među saradnicima *Vukajlije*:

27. Veoma lep, i milozvucan jezik cija je najkarakteristicnija odlika ono „francusko“, kotrljajuće R, pa je verovatno zbog toga i prozvan jezikom ljubavi... (*dr_vlada*).
28. Ž, r i samoglasnici
-Žr,ea ae unoo?
-Ae,kom ve ae žveee.
-uuui pae vea žreee.
-Ma vi a mee žraa vua i?!?! (Gvozzden).
29. Francuski je super ali ne da ga govore muškarci...da ne bude da neosnovano pričam, onoj ribi iz Enigme baš lepo idu i ž i r i samoglasnici (gospodžo-zgaziš-me).
30. Najlepši od svih jezika (*Kir Jeca*).

31. Najjaci jezik... (Sarke).
32. Moj ortak je jednom prilikom želeo da ispadne šmeker, pa je devojci rekao da zna francuski :) kada ga je zamolila da joj priča na francuskom, on je počeo da brblja testove iz školskih lekcija, koje nikako nisu bile romantične, ali njoj je to lepo zvučalo :))) (*dr_vlada*).
33. Najjebozovniji jezik na svetu. Ukoliko ga ne razumete svaka reč vuče na blud (*Борко*).

Negativne predstave, pak, iskazane su vrlo oštro i nabijene su negativnim emotivnim nabojem, često bez navođenja bilo kakvih argumenata ili objašnjenja za iskazane tvrdnje. Francuski jezik je okarakterisan kao odvratan, ciganski, nikakav. Neki negativni komentari daju i određena obrazloženja ovakvog stava prema francuskom jeziku. Kao razlog se navode osobine ovog jezika koje generalno većini govornika predstavljaju teškoću prilikom učenja: složena pravopisna i gramatička pravila i nazalni glasovi koje govornici srpskog jezika teško izgovaraju:

34. Odvratan jezik if you ask me :) (Telcontar).
35. Oh mon dieu, c'est vrai! :O xD. francuski sucks. =.= (*Moonowa*).
36. Pfu, odvratnog li jezika. Od svih ciganskih (a.k.a. romanskih) jezika najnepravilniji, najupropašćeniji, i s najvećom stopom degradacije (*Dildojko*).
37. Povadiš sebi sve zube, slomiš nos, i naučiš francuski da se ne primeti (*Dildojko*).
38. Jebem ti takav jezik kad pišem 10 slova a čitam 2 (*Wuxy*).

Kao i jezik, i njegovo učenje izaziva različite predstave kod korisnika sajta. Za neke od njih, učenje francuskog simbol je dugotrajnog neuspešnog školskog učenja koje zbog tradicionalnog pristupa ne omogućava učenicima da komuniciraju na ovom jeziku. Ima i onih kojima je učenje francuskog jezika lako i jednostavno:

39. Mnogi srpski srednjoškolci uče, ali, iako mnogi imaju petice retko ko zna da saštavi dve rečenice na francuskom ... (*dr_vlada*).
40. I glagoli kako njih da zaboraviš ? „Reci mi pluskvamperfekat glagola aller...“ (*Triša*).

Najzad, možemo primetiti da definicije pojmova koji u sebi sadrže pridev *francuski*, a koji pripadaju potpuno različitim semantičkim poljima (*francuski hleb*, *francuska sobarica*, *francuska pudla*, *francuska obrada*, *francuska depilacija*, *francuski poljubac* i dr.), po pravilu sadrže topose koje ne nalazimo u istraživanjima predstava sprovedenim pomoću standardizovanih anketa i posredstvom anketara (Gras & Corbeil 2008; Emaish & Rabadi 2011; Hauger 2016; Giunta 2018). Reč je o stereotipnim opštim mestima pornografije, genitalija ili seksa koje se povezuju sa pomenutim pojmovima. Ni u samim definicijama ni u komentarima definisanih pojmova nema nikakvog objašnjenja za ovakve predstave, ali po odobravanju na koje definicije nailaze kod korisnika sajta stiče se utisak da navedeni pojmovi bude duboko ukorenjene stereotipne predstave seksualne prirode koje niko od saradnika i korisnika sajta ne dovodi u pitanje. Mogući razlozi za ovakve predstave mogu biti

fizičke ili karakterne osobine koje se onda identifikuju sa pojmom *francuski* (falusni oblik bageta, kod nas poznatog kao francuski hleb; dlaka psa francuske pudle povezuje se sa genitalnim dlakama; francuska sobarica – ženska osoba lakog morala, prividno naivna i lakoverna i sl.):

41. Francuska pudla je stil genitalne frizure koju nose devojkice i momci koji još nisu otkrili makaze i brijač...a ni miris...a ni higijenu.
Vrlo popularna međunožna frizura 70' godina prošlog veka u erotskim i francuskim filmovima (UraharaZR).
42. Francuski hleb – Mera za dužinu veličine ninfomanki (LJakse No.1).
43. Francuska obrada – Kad joj daš svoj parizer da ga oralno obradi (doctorB).
44. Francuska depilacija – Čemu služi ne znam, mada pretpostavljam da služi kako bi te navodila u mraku gde treba ili štaveć, kao onaj znak za izlaz u požaru, samo što je ovde u pitanju ulaz. A i kul je. Mada kul je kako god (Celt).

4. Zaključak

Analiza stereotipa i predstava o Francuskoj kod govornika srpskog jezika pokazala je sliku ove zemlje i njenih stanovnika koja se umnogome razlikuje od one koju ima studentska populacija. Za razliku od pozitivne, moglo bi se reći čak i idilične slike koju imaju kako naši tako i studenti širom sveta, predstave korisnika sajta *Vukajlija* otkrivaju jednu alternativnu sliku ove zemlje i njenih stanovnika.

Gotovo po pravilu, studenti govore o Francuskoj kao zemlji kulture i umetnosti, vrhunske kuhinje i uopšte specifične lakoće življenja (*joie de vivre*), o francuskom kao jeziku ljubavi, jednom od najlepših na svetu, o Parizu kao prestonici u kojoj se dešavaju ili proslavljaju romantični ljubavni susreti, dok su Francuzi okarakterisani najčešće kao elegantni i prefinjeni. Nasuprot njima, predstave korisnika sajta *Vukajlija* otkrivaju jednu multikulturnu zemlju i njenu ne tako ružičastu svakodnevicu obeleženu brojnim društvenim izazovima među kojima se najčešće ističe porast broja muslimanskog stanovništva kao i brojčana dominantnost imigranata nad starosedelačkim stanovništvom, kako u Parizu tako i u Francuskoj uopšte. Što se njenih stanovnika tiče, za razliku od idealizovanih stereotipnih predstava studenata, u rečniku *Vukajlija* nalazimo uglavnom negativne predstave o Francuzima, počevši od njihovog fizičkog izgleda do karakternih osobina.

Iako su, kao i sve predstave i stereotipi, i ove o Francuskoj i Francuzima uopšte ne i prikazuju ih na površan i pojednostavljen način, važno je poznavati ih. Posebno kad je reč o duboko ukorenjenim kako ličnim tako i kolektivnim uverenjima o narodu čiji se jezik uči i njegovoj kulturi. Prethodna istraživanja kao i analiza predstavljenog korpusa pokazuju dva različita lica iste stvarnosti. Kako smo videli iz analiziranih primera, bilo da su pozitivne ili da su negativne, navedene predstave sadrže suprotstavljen afektivni naboj koji se kreće od divljenja do prezira, od veličanja do podsmeha. One se mogu koristiti u nastavi francuskog jezika kao polazište za rad na osveščivanju kulturnih razlika, a dalje i za razvijanje interkulturalne kompetencije. Koristeći predstave učenika ili čak i one rasprostranjene šire, među srbofonim govornicima, nastavnik

može da predoči složeniju i originalniju sliku Francuske kako bi dekonstruisao postojeće stereotipe. Razgovor i diskusija lišeni moralisanja ili vrednosnih sudova kako o ciljnoj tako i o kulturi učenika nameću se kao prvi korak ka osveščivanju kulturoloških razlika. Navedeni primeri sa sajta *Vukajlija*, uz potpunu svest o tome da se ne mogu smatrati reprezentativnim uzorkom iz razloga navedenih na početku, ali i neki drugi, uzeti iz svakodnevne prakse nastavnika, mogu da posluže ne samo kao ilustracija stereotipa o ciljnoj kulturi već i kao primer ostrašćenog govora mržnje usmerenog ka Drugom i Drugaćijem. Oni impliciraju stav o superiornosti sopstvene kulture koji govornicima koji su ih iskazali „daje za pravo“ da omalovažavaju i vređaju pripadnike druge kulture samo zato što su drugačiji. Iza takvih stereotipnih tvrdnji o Drugom koje počivaju na neobjektivnom sagledavanju sopstvene kulture najčešće se krije neznanje koje lako prerasta u netoleranciju, netrpeljivost pa čak i mržnju. Utoliko je u radu na dekonstruisanju stereotipa o Drugom neophodno krenuti od rada na autostereotipima.

U sledećoj etapi, upoznavanje učenika sa aktuelnom, popularnom kulturom može biti zanimljiv početak rada na stereotipima o Francuskoj i Francuzima. Informacije koje se predstavljaju učenicima mogu se dopunjavati i relativizovati pa tako vremenom omogućiti uvid u složenije aspekte francuskog društva. Ovo je način da se prevaziđe često turistički, panoramski pogled na ciljnu kulturu, stekne dublje znanje o njoj, a samim tim i prevaziđu predrasude i stereotipi koji onemogućavaju međusobno razumevanje (Abdallah-Pretceille 1999; Beacco 2000; Zarate 1993).

Literatura

- Abdallah-Pretceille, M. (1999). *L'éducation interculturelle*. Paris: PUF.
- Amossy, R. (1991). *Les idées reçues. Sémiologie du stéréotype*. Paris: Nathan.
- Amossy, R., & Herschberg Pierrot, A. (2016). *Stéréotypes et clichés, langue, discours, société*. Paris: Armand Colin.
- Beacco, J.-C. (2000). *Les dimensions culturelles des enseignements de langue*. Paris: Hachette.
- De Carlo, M. (1998). *L'interculturel*. Paris: CLE International.
- Cuq, P. (2003). *Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde*. Paris: CLE international.
- Дурбаба, О. (2016). *Култура и настава страних језика. Увод у интеркултурну примењену лингвистику*. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет.
- Đerić, G. (2005). Pravo lice množine. Kolektivno samopoimanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu istoriju, IP Filip Višnjić.
- Emaish, N., & Rabadi, N. (2011). Des stéréotypes de la France et des Français chez les étudiants jordaniens. *Dirasat, Human and Social Sciences, University of Jordan*, 38, 2, 707-714. [https://journals.ju.edu.jo/2982-5874-1-SM%20\(2\).pdf](https://journals.ju.edu.jo/2982-5874-1-SM%20(2).pdf)

- Giunta, L. (2018). Stéréotypes et représentations de la France chez les étudiants japonais à Tokyo en 2017, entre continuité et nouveauté : influence de la durée d'étude du français et du séjour en France. *Revue de Hiyoshi. Langue et littérature françaises*, 66, 1–31. <https://core.ac.uk/download/pdf/157813879.pdf>
- Gras, A., & Corbeil, S. (2008). Paris sera toujours Paris! L'influence des représentations et des stéréotypes sur l'enseignement du français langue étrangère au Japon. *Revue japonaise de didactique du français*, 3/2, 60–74. <https://sjdf.org/pdf/04Gras,Corbeil.pdf>
- Hauger, I. (2016). *La perception de la France et du français chez des collégiens finnophones*. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/49050/1/URN%3ANBN%3A-fi%3Aaju-201603151844.pdf>
- Kalampalikis, N. (2019) Serge Moscovici: Psychologie des représentations sociales. <https://hal.univ-lyon2.fr>
- Ковачевић, Б. (2005). Ставови говорника српског језика према страним језицима. *Српски језик*, 10/1–2, 501–518.
- Koji strani jezici se uče u našim školama? (2019). <https://www.ozonpress.net/obrazovanje/koji-strani-jezici-se-uce-u-nasim-skolama/>
- Ignjatović, N., & Simović, V. (2016). Les images stéréotypées chez les étudiants de langue et littérature françaises. *Les études françaises aujourd'hui. Tradition et modernité*, 409–424.
- Lévy-Strauss, C. (1990). *Race et histoire*. Paris: Denoël.
- Rot, K. (2000). *Slike u glavama. Ogledi o narodnoj kulturi u jugoistočnoj Evropi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Simović, V. (2020). La France entre l'amour et la désaffection. Les représentations de la France, des Français et du français chez les locuteurs serbophones (u štampi).
- Вујовић, А. (2013). Како студенти виде културни идентитет Француза. *Педагогија*, 1/2013, 53–60.
- Vujović, A. (2019). Un aspect des relations franco-serbes : L'Association de coopération culturelle Serbie-France. *Serbica, Dossier spécial, Rapports culturels franco-serbes II, Les relations littéraires et culturelles franco-serbes dans le contexte européen*, 26. <https://serbica.u-bordeaux-montaigne.fr/index.php/revues/1267-modele-n-27>
- Zarate, G. (1993). *Représentations de l'étranger et didactique des langues*. Paris: Didier.

Vesna Simović

ON AN ALTERNATIVE REPRESENTATION OF FRANCE

Summary

The research we conducted among students of the University of Nis (Ignjatović & Simović 2016; Simović 2020) showed that, despite many years of learning French, their view of France is almost without exception marked by stereotypical notions of France as a land of love, romance, refined cuisine, high

fashion, a luxury lifestyle, the tourist attractions of Paris and the Cote d'Azur. The aim of this paper is to point out a different picture of France that exists among Serbophone speakers. As a corpus for analysis, we used terms related to France in Vukajlija's online slang dictionary. Unlike the positive and idyllic representations of students, this picture indicates social aspects that are not present in the representations of students about France and the French. Although it reflects the everyday, real life of native speakers (numerous immigrants, unemployment, difficult living conditions in favored neighborhoods, the multiculturalism of French society, etc.), this image of France is deeply imbued with individual and collective stereotypes whose affective charge ranges between irony and ridicule, even contempt towards this country and its inhabitants. We believe that in modern foreign language teaching and learning, the establishment of dominant stereotypes about the target language and culture, whether positive or negative, is a prerequisite for the successful mastery of that language and for any further work on awareness and overcoming simplified and generalized ideas about the country whose language is being learned, about native speakers and their culture (stereotype awareness). Hence the interest in researching this topic.

vesna.simovic@filfak.ni.ac.rs

Irena M. Selaković

Univerzitet u Kragujevcu

Filološko-umetnički fakultet

Katedra za hispanistiku

USVAJANJE IDIOMATSKIH KONSTRUKCIJA NA ŠPANSKOM JEZIKU UZ POMOĆ ŽARGONIZAMA IZ HISPANSKE KINEMATOGRAFIJE

Apstrakt: U ovom radu predstavljamo alternativan način za usvajanje idiomatskih konstrukcija na španskom jeziku uz pomoć žargonizama kojima obiluju dostignuća hispanse kinematografije. Idiomatske konstrukcije u velikom broju slučajeva predstavljaju problem prilikom učenja španskog kao stranog jezika, a studenti veoma često unapred stvaraju averziju prema njima zbog toga što im se pažnja ne posvećuje dovoljno na početnim nivoima učenja jezika. Drugi od problema za njihovo savladavanje može biti striktna okrenutost nastavnika gramatičko-prevodnom ili direktnom metodu u nastavi. Međutim, priroda frazeoloških jedinica zahteva viši stepen kreativnosti prilikom njihovog prezentovanja u okviru određene nastavne jedinice. U našem radu polazimo od hipoteze da je savladavanje idiomatskih konstrukcija lakše ukoliko se prvobitno predstave i objasne primeri žargona konkretnih govornih situacija iz filмова, koji su veoma često zanemareni u gramatikama i priručnicima za učenje stranog jezika. Pored navedenog, želimo da ispitamo da li su studenti motivisaniji za usvajanje idiomatskih konstrukcija kada su već upoznati sa elementima španske kulture koji su prikazani na filmu, audio-vizuelnom didaktičkom sredstvu. Rezultati do kojih smo došli na osnovu kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja sprovedenog sa studentima treće godine Filološko-umetničkog fakulteta u Kragujevcu koji uče španski kao strani jezik potvrđuju da studenti pokazuju visok stepen interesovanja za upotrebu filma u učionici zarad usavršavanja frazeološke kompetencije.

Ključne reči: idiomatske konstrukcije, žargon, hispanse kinematografija, španski kao strani jezik, učenje stranog jezika.

1. Uvod

U okviru ovog istraživanja nudimo alternativan način za usvajanje idiomatskih konstrukcija, odnosno frazeologizama. Frazeologizmi u velikom broju slučajeva predstavljaju problem prilikom učenja španskog kao stranog jezika. Praksa je pokazala da imaju tendenciju da unapred stvaraju averziju prema njima. Pretpostavka je da je jedan od razloga za to što im se pažnja ne posvećuje dovoljno na početnim nivoima učenja jezika, a drugi od problema za njihovo savladavanje može biti striktna okrenutost nastavnika gramatičko-prevodnom ili direktnom metodu u nastavi.

Priroda frazeoloških jedinica zahteva viši stepen kreativnosti prilikom njihovog prezentovanja u okviru određene nastavne jedinice. Zbog toga smo odlučili da za

potrebe ovog istraživanja nastavnom materijalu koji se koristi na časovima španskog jezika priključimo film, audio-vizuelni medij i inovativno didaktičko sredstvo, uz pomoć kog ćemo pokušati da studentima olakšamo usvajanje frazeoloških jedinica.

U okviru teorijsko-metodološkog rada pažnju ćemo posvetiti frazeološkim jedinicama i njihovom pristupu u nastavi španskog kao stranog jezika. Pored toga, pokušaćemo da utvrdimo stepen povezanosti između datih konstrukcija i žargonizama, koji takođe imaju osobine ustaljenih konstrukcija. Utvrdićemo na koji način se uz pomoć filma može pristupiti usvajanju frazeoloških jedinica na časovima španskog kao stranog jezika i predložiti aktivnosti za njihovu implementaciju.

Polazimo od hipoteze da je savladavanje idiomatskih konstrukcija lakše ukoliko se prvobitno predstave i objasne primeri žargonizama konkretnih govornih situacija u filmovima, u odnosu na tradicionalan način učenja ovih izraza uz pomoć gramatika i priručnika za učenje, u kojima se, prema rezultatima istraživanja Lopes Vaskes (2011: 541), primećuje nepodudaranje prilikom odabira frazeoloških sadržaja za čas španskog kao stranog jezika. Pored toga, smatramo da je film kao didaktičko sredstvo pravi izbor za pristup ovoj temi zbog govornog imputa koji bi studentima bio dostupan, jer kako Lopes Vaskes (2011: 541) naglašava, raniji pristupi ovim konstrukcijama uglavnom su podrazumevali pisane tekstove, dok su one tipične za usmeni govor.

Teorijski deo našeg rada prate rezultati empirijskog istraživanja, sprovedenog na Filološko-umetičkom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu u kome su učestvovali studenti treće godine studija koji slušaju predmet Španski jezik 3 i imaju B1 nivo Zajedničkog evropskog referentnog okvira za žive jezike. Uz pomoć anonimnog upitnika ispitaćemo da li su studenti motivisaniji za učenje idiomatskih konstrukcija nakon što se upoznaju sa određenim elementima španske kulture uz pomoć filma kao audio-vizuelnog didaktičkog sredstva. Rezultate ćemo prikazati na osnovu kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja.

2. Frazeološke jedinice u nastavi (frazeodidaktika)

Definisanju frazeoloških jedinica i njihovoj klasifikaciji posvećen je veliki broj radova. Zbog toga, kao i zbog obima našeg rada, nećemo se time detaljno baviti, ali ćemo navesti jedno od objašnjenja frazeoloških jedinica koje nudi autorka Pejović (2015: 9):

Frazeološke jednice, kao ustaljeni višeleksemski spojevi čije značenje nije jednako zbiru značenja sastavnih elemenata, i uže, frazemi, kao ekspresivne frazeološke jedinice, koje se u rečenici ponašaju poput leksema, vršeći iste funkcije, čine sastavni i neodvojivi deo jednog jezika, i često su odraz društveno-istorijskih okolnosti određene zajednice, kao i njenih aksioloških vrednosti, tradicije i kulture. (Pejović, 2015: 9)

U našem radu ćemo prevashodno dati prednost frazeološkim jedinicama u okviru frazeodidaktike, grane frazeologije, koja je nastala u Nemačkoj 1987. godine, a njenim tvorcem smatra se Piter Kun (Peter Kühn) sa člankom *Deutsch als Fremdsprache im phraseodidaktischen Dornröschenschlaf. Vorschläge für eine Neukonzeption*

phraseodidaktischer Hilfsmittel i ostalim mnogobrojnim radovima (1992; 1994; 1996) (Gonsales Rej, 2012: 71). Danas, izučavanje frazeodidaktike u svetu postaje sve popularnije, prvestveno zbog potrebe dostizanja nivoa jezika koji imaju maternji govornici. Međutim, u Srbiji ovoj oblasti tek predstoje mnogobrojna istraživanja, sa posebnim osvrtom na aktivnosti koje se mogu koristiti na časovima zarad unapređenja ovog jezičkog fenomena koji mnogim učenicima predstavlja veliki problem.

Lopes Vaskes (2011: 533) objašnjava da je jedan od glavnih ciljeva frazeodidaktike da posmatra pojave koje su vezane za frazeološke izraze, kako na maternjem tako i na stranom jeziku. Pored toga, potrebno je da posebna pažnja bude poklonjena razumevanju i upotrebljavanju određenog frazeologizma u kontekstu. Sa tim u vezi, još jedan zadatak frazeodidaktike predstavlja odabir odgovarajućih frazeoloških jedinica koje bi bile prilagođene za svaki nivo jezika ponaosob, veoma bitan zadatak kome u prethodnim istraživanjima nije posvećena velika pažnja (Lopes Vaskes, 2011: 533 prema Penades Martines, 1999: 33). Zbog toga je potrebno, kako Gonsales Rej (2012: 68) ističe, frazeodidaktiku shvatiti kao oblast koja u glavni fokus stavlja načine podučavanja i implementacije frazeologizama u nastavni proces, radi unapređenja komunikativne kompetencije učenika.

Što se tiče komunikativne kompetencije, Čabrić-Čiča (2014: 216) objašnjava da ona predstavlja glavni cilj nastave stranog jezika. Međutim, da bi svi kriterijumi bili zadovoljeni i da bi se za nekog moglo reći da vlada komunikativnom kompetencijom na određenom jeziku, ta osoba mora u svom izražavanju upotrebljavati ustaljene fraze, koje, iako predstavljaju poteškoću prilikom usvajanja jezika, čine nezaobilazni element govora ciljnog jezika (Čabrić-Čiča, 2014: 217). Iz tog razloga se pojmovi *komunikativna* i *frazeološka kompetencija* ne mogu proučavati odvojeno jedan od drugog. Lopes Vaskes (2011: 531–532) spominje da je frazeološka kompetencija pojam koji u poslednje vreme zavređuje veliku pažnju istraživača i nastavnika stranih jezika. Ona podrazumeva usvajanje idiomatskih konstrukcija i prevazilaženje problema sa kojima se učenici mogu susresti, a koji mogu biti: nesaglašenost gramatičkih pravila koja su uveliko usvojena ili značenje frazeologizma koje ne predstavlja skup pojedinačnih značenja leksema od kojih je konstruisan frazeologizam. Zbog toga bi se, kako Del Mar Forment Fernandes (1998: 339) napominje, frazeološkim jedinicama trebalo pristupiti malo kasnije u nastavnom procesu, odnosno na višim nivoima učenja jezika, kada je učenik već uveliko savladao osnovna pravila jezičkog sistema ciljnog jezika. Na taj način ne bi došlo do konfuzije koja bi mogla biti izazvana morfološkim, sintaksičkim ili semantičkim osobenostima, ali i paradigmatiskim aspektima jezičkog sistema. Iz tog razloga je podučavanje frazeoloških jedinica jedan od poslednjih koraka prilikom učenja jezika kojem je potrebno posvetiti pažnju, jer da bi se ostvarila maksimalna komunikativna kompetencija, učenik bi trebalo da bude u stanju da njegova jezička produkcija bude što sličnija maternjem govorniku tog jezika (Del Mar Forment Fernandes, 1998: 339). To znači da nije dovoljno samo poznavanje leksike, već i upotreba frazeoloških izraza koji ispunjavaju gotovo svaki diskurs u španskom jeziku, bio on pisani ili govorni.

Od ključnog značaja za savladavanje problema prilikom usvajanja frazeoloških jedinica jeste *frazeološki trokorak*, pojam koji uvodi Kin (1992), a koji se sastoji

od tri koraka ili faze kroz koje je potrebno proći zarad adekvatnog usvajanja frazeoloških jedinica stranog jezika (Lopes Vaskes, 2011: 534 prema Kin, 1992; 1994; 1996). Te faze su sledeće:

1. identifikacija frazeološke jedinice u pisanom ili govornom diskursu;
2. razumevanje frazeološke jedinice (samostalno ili uz pomoć nastavnika);
3. upotreba frazeološke jedinice u odgovarajućem kontekstu).

Kao što smo videli, vladanje frazeološkim izrazima je važno zarad postizanja komunikativne, ali i socijalne kompetencije (Kozla Sumanska, 2000: 249). Ovo je prevashodno bitno ukoliko osoba koja uči španski jezik otputuje u Španiju ili neku drugu zemlju u kojoj je španski zvanični jezik i nađe se u određenoj situaciji u kojoj ne zna kako da odreaguje ili ne odreaguje adekvatno, a propust se desio zbog nepoznavanja frazeologizma. Međutim, učesnik konverzacije, strani student ili neko ko uči španski jezik, nije uvek u stanju da na odgovarajući način upotrebi frazeologizme, pogotovu one koji predstavljaju lažne prijatelje sa njegovim materinim jezikom, zbog očigledne razlike u jezičkim sistemima¹ (Kozla Sumanska, 2000: 251).

Kako Kozla Sumanska (2000: 249) navodi, možemo napraviti paralelu između procesa normiranja određene frazeološke jedinice u datom jeziku i procesa usvajanja tih izraza u ciljnom jeziku. Da bi određena jezička forma postala norma, neophodna je njena učestala upotreba. Na sličan način, da bi se izraz usvojio i pravilno upotrebljavao prilikom učenja stranog jezika potrebno je da se često koristi u odgovarajućem kontekstu.

3. Povezanost frazeoloških jedinica i žargonizama

U našem radu želimo da ukažemo na povezanost frazeoloških jedinica i žargonizama, odnosno stavljamo znak jednakosti između onih izraza koji se mogu naći u gotovo svakom dijalogu hispanskih filmova, a čije značenje ne predstavlja skup značenja leksema koje ga tvore. Smatramo da su studenti koji slušaju predmet Španski jezik 3 sposobni da uoče da takve konstrukcije imaju jedinstveno značenje. Kako Milošević (2020: 25) objašnjava „žargonizmi su vrlo rasprostranjeni pa se njihova upotreba može uočiti na svim nivoima komunikacije, kako u formalnim tako i u neformalnim situacijama, kod mlađih i starijih generacija“. Ova pojava je veoma tipična za španski jezik. Gotovo da nema razgovora u kome se neće upotrebiti neka ustaljena konstrukcija.

Karmona Ramires (2016: 14) ističe da žargon predstavlja „vrstu jezičke raznolikosti govora koja se razlikuje od standardnog jezika i da je ponekad nerazumljiva govornicima koji ga ne koriste“. Na isti način, frazeologizmi predstavljaju određenu vrstu žargona našim studentima, odnosno predstavljaju odstupanje jer ih ne koriste svakodnevno.

Del Mar Forment Fernandes (1998: 340) zapaža da se u priručnicima koji se preporučuju onima koji imaju viši nivo znanja nekog jezika malo više pažnje po-

¹ Za primer uzimamo srpski i španski jezik.

svećuje oblasti frazeologije od priručnika koji su vezani za niže nivoe. Međutim, uglavnom se radi o prisutnosti frazeologizama ubačenim u gramatička vežbanja. Zbog toga je najveći fokus nastavnikovog objašnjavanja na gramatici, odnosno morfološkim i sintaksičkim osobenostima tog frazeologizma, a ne semantičkim (Del Mar Forment Fernandes, 1998: 340).

Menac (1978: 220–221) napominje da „neki frazeologizmi potiču iz različitih žargona (slenga ili šatrovackih govora), a ovi govori predstavljaju svojevrsne šifrirane jezike, razumljive određenom krugu ljudi“. Kad poneki izrazi iz tih žargona izađu iz zatvorenog kruga i postanu razumljivi većem broju ljudi, oni mogu ući u opšti frazeološki fond. To znači da mnogi frazeologizmi predstavljaju podvrstu žargonizama. Iz tog razloga fokus našeg rada bazira se na približavanju frazeologizama studentima na način na koji bi se objašnjavao određeni žargonizam koji se javlja u nekom dijalogu iz filma. Del Mar Forment Fernandes (1998: 344–345) naglašava da odabir adekvatnog frazeologizma može pospešiti i zadržati motivaciju učenika što će pozitivno uticati na usavršavanje njihove komunikativne kompetencije. Iz tog razloga smatramo da je analiziranje scena u kojima se žargonizmi ili frazeologizmi spominju od ključnog značaja za njihovu adekvatnu produkciju, kao i da semantički pristup može povećati motivaciju za učenjem.

4. Značaj filma u nastavi španskog kao stranog jezika

Čvrstog smo uverenja da primena audio-vizuelnih sredstava u učionici stranih jezika polako postaje imperativ svim nastavnicima koji kvalitet svojih časova žele da podignu na viši kreativni nivo. Zahvaljujući tehnologijama koje su nam danas dostupne, učenici su svakodnevno izloženi multimedijalnom inputu, koji je u zemljama širom sveta odavno pronašao svoje mesto i u učionici. Pereira Varandas (2006: 66) napominje da živimo u „civilizaciji slike“. Zbog toga, film predstavlja adekvatno didaktičko sredstvo koje pored svog zabavnog karaktera, sadrži određene aspekte koji informišu i podstiču motivaciju studenata. Pored toga, kako Hornjak (2016: 47) navodi, film kao didaktički materijal na časovima španskog jezika u velikoj meri može pomoći razvijanju jezičkih veština i kompetencija.

Kastinjera Ramos i Erero Vesino (1999: 817) napominju da je „bioskop shvaćen kao globalizujuća disciplina koja sadrži tri elementa – jezički, paraverbalni i kulturni – idealan instrument za podučavanje jezika na naprednom nivou“. Ovome možemo dodati i da je idealan za implementaciju frazeoloških jedinica u nastavu španskog kao stranog jezika. Sva tri navedena elementa potrebna su za adekvatno razumevanje i potencijalno upotrebljavanje u kontekstu određenog frazeologizma.

Amenos Pons (2000: 770) navodi da film na času može poslužiti kao komplementarni materijal ili izvor informacija, ali i kao centralni materijal uz pomoć koga se mogu uvoditi i objašnjavati različiti fenomeni. To mogu biti, kako Hornjak (2016: 48) dodaje, jezički, ali i kulturološki sadržaji. Amenos Pons (2000: 770) ističe da, bez obzira o kom tipu materijala se radi, on mora biti privlačan učenicima i odgovarati potrebama i cilju učenja, a nastavnik pre njihove pripreme za čas mora odgovoriti na dva pitanja: „šta se tim materijalom želi postići i na koji način nam film

kao sredstvo može pomoći da to ostvarimo“. Zbog toga je požrtvovanost nastavnika u ovom slučaju izraženija u odnosu na pripremu časa uz pomoć priručnika. Kako Amenos Pons (2000: 771) navodi, nastavnik mora biti kompetentan i snalažljiv da primeni prethodno radno iskustvo koristeći inovativni nastavni materijal.

Hornjak (2016: 49) objašnjava da se film na času španskog jezika može koristiti prilikom uvođenja novih nastavnih jedinica, ali i ponavljanja ili obnavljanja već prikazanog gradiva. Kada je reč o pogodnostima upotrebe filma u učionici, važno je istaći da film između ostalog vrši eksploataciju neverbalnih elemenata, zatim omogućava upotrebu interdisciplinarnih znanja i podstiče motivaciju što direktno poboljšava smisljeno učenje i kritičko razmišljanje učenika i zahvaljujući njemu se sadržaji koji su predmet usvajanja kontekstualizuju.

Svi navedeni aspekti značaja filma u učionici u potpunosti odgovaraju prirodi frazeoloških jedinica. Film predstavlja spoj književnog, ali i narodnog jezika u kojima kolokvijalni izrazi, izreke, idiomi i žargonizmi zauzimaju posebno mesto (Kozla Sumanska, 2000: 251).

Međutim, koliko god bila privlačna ideja uvođenja filma u učionicu, nastavnici moraju biti spremni na rizik koji to sa sobom nosi. Kako objašnjava Amenos Pons (2000: 769), niko ne može da garantuje da će film biti zanimljiv (svim) učenicima u grupi koji uče španski kao strani jezik i da će izazvati pozitivnu reakciju, što je usko povezano sa motivacijom studenata. Zbog toga je neophodno pratiti njihove reakcije tokom projekcije filma ili odabranih scena, prpratnih vežbanja i nakon održanog časa.

5. Empirijski deo istraživanja

Teorijski deo našeg rada potkrepićemo rezultatima istraživanja sprovedenog na Filološko-umetničkom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu u kome su učestvovali studenti treće godine studija koji slušaju predmet Španski jezik 3 tokom školske 2020/2021. godine. Uzorak čini devet ispitanika². Za prikupljanje odgovora korišćen je specijalno kreiran anonimni upitnik, a pitanja su bila zatvorenog i otvorenog tipa, kao i pitanja na koje je odgovor bilo potrebno dati uz pomoć Likertove skale numerisane od 1 do 5.

Cilj istraživanja bio je ispitati da li bi studenti bili motivisaniji za učenje idiomatskih konstrukcija uz pomoć filma kao audio-vizuelnog didaktičkog sredstva u nastavi, a hipoteza od koje smo krenuli glasila je da je savladavanje ovih izraza lakše ukoliko se oni prvobitno predstave i objasne preko žargona konkretnih govornih situacija u filmovima, što je drugačije u odnosu na tradicionalan način učenja ovih izraza preko lista i gramatika i za učenje jezika na koji su studenti navikli.

Iz cilja istraživanja proizašla su tri istraživačka zadatka. Prvi od njih odnosio se na dosadašnje iskustvo studenata sa frazeologizmima na časovima španskog kao

² Radi se o malom broju ispitanika, međutim, na našem fakultetu izborni predmet Španski jezik 3 po akreditaionom planu slušaju samo studenti italijanistike i romanistike, koji uglavnom čine manjinu na početnim nivoima studija. Za španski kao izborni se uglavnom opredeljuju studenti srbistike, germanistike i anglistike koji slušaju samo predmete Španski jezik 1 i Španski jezik 2.

stranog jezika. Drugi zadatak bio je povezan sa filmom kao didaktičkim sredstvom u nastavi španskog kao stranog jezika za usvajanje frazeologizama. Poslednji zadatak predstavlja stav studenata o aktivnostima koje podrazumevaju film kao jedan od ravnopravnih materijala koji se koristi u učionici španskog kao stranog jezika na Filološko-umetničkom fakultetu.

6. Rezultati istraživanja

6.1. Dosadašnji pristup frazeologizmima na časovima španskog kao stranog jezika na Filološko-umetničkom fakultetu

Na samom početku ovog istraživanja od ključne važnosti je bilo upoznati se sa dosadašnjim iskustvom studenata treće godine sa frazeologizmima u nastavi. Pretpostavili smo da su studenti, zbog kompleksne prirode ovih jedinica, imali dosta poteškoća prilikom njihovog usvajanja. Zbog toga smo im postavili pitanje „Da li ste tokom učenja španskog jezika imali problema sa usvajanjem frazeoloških izraza?“. Na ovo pitanje bilo je potrebno odgovoriti preko Likertove skale od 1 do 5 gde su stepeni slaganja i neslaganja imali sledeće vrednosti: 1 – ne, nimalo; 2 – ne mnogo; 3 – u određenoj meri; 4 – veoma; 5 – da, mnogo. Iznanadili su nas odgovori studenata. Od ukupnog broja ispitanika 44,4% izabralo je opciju 1 na skali, odnosno odgovor „ne, nimalo“. Takođe 44,4% studenata izjavilo je „ne mnogo“, dok je 11,1% studenata obeležio opciju „u određenoj meri“.

Kako bismo došli do adekvatnih rezultata, morali smo da utvrdimo na koji način studenti najlakše usvajaju frazeološke izraze koji su im do tada bili dostupni na časovima španskog kao stranog jezika. Zbog toga smo im postavili pitanje „Kojom tehnikom ste učili frazeološke izraze?“. Na ovo pitanje je trebalo izabrati jedan od tri ponuđena odgovora. 66,7% studenata izabralo je opciju „Na osnovu odgovarajućeg konteksta“, odnosno, studenti su pamtili u kakvom kontekstu je taj izraz bio upotrebljen, uglavnom u tekstovima koji su obrađivani ili prevedeni na času. 33,3% studenata odlučilo se za opciju „Pretraživao/la sam značenje i pokušao/la da povežem sa samim izrazom“. Ovi studenti su se služili internet pretraživačem kao glavnim izvorom za pretragu značenja. Niko od studenata nije izabrao opciju „Napamet, uz pomoć liste“, što pokazuje da su studenti svesni da je usvajanju ovako kompleksnih jezičkih fenomena potrebno drugačije pristupiti.

Smatrali smo da je neophodno istražiti dosadašnji pristup frazeologizmima na časovima španskog jezika, odnosno izvore preko kojih se studentima oni prezentuju. Zbog toga smo im postavili pitanje „Kako su frazeološki izrazi do sada bili uključeni u nastavu?“. Što se tiče odgovora, bilo je potrebno izabrati između tri ponuđene opcije koje su glasile: 1) uz pomoć priručnika koji se koristi na času; 2) zahvaljujući nastavniku; 3) i jedno i drugo. 100% studenata izabralo je treću opciju. To pokazuje da se frazeološki izrazi provlače kroz nastavne jedinice u priručnicima koji se koriste na višim nivoima studija. Na našem fakultetu za Španski jezik 3 koriste se tri različita priručnika³. U prvom semestru *Sueña 3* (knjiga i vežbanka) i *Prisma BI* (knjiga

³ Priručnici se ne koriste u celosti, već se gradivo prilagođava nastavnim jedinicama koje su propisane nastavnim planom i programom.

i vežbanka). U drugom semestru se pored navedenih priručnika ubacuje i *Prisma B2* (knjiga i vežbanka). Pored toga, nastavnik takođe ima važnu ulogu tokom procesa usvajanja frazeoloških jedinica. Njegova uloga je da studentima pojasni sve aspekte koji su vezani za određeni izraz, pogotovu ukoliko se radi o frazeologizmima kulturamama, odnosno kulturno uslovljenim frazeologizmima čije značenje neće biti jasno onima koji uče taj jezik, a ne poznaju istorijske ili kulturološke činjenice vezane za događaj koji je uslovio njihov nastanak.

6.2. Film kao didaktičko sredstvo za usvajanje frazeologizama u nastavi španskog jezika na Filološko-umetničkom fakultetu

Za ovo istraživanje je od velikog značaja bilo ispitati stav studenata o filmu kao didaktičkom sredstvu u učionici. Da bismo saznali da li studenti smatraju da ovaj medij može olakšati savladavanje frazeologizama postavili smo im pitanje „Da li primetite frazeološke izraze/žargonizme kada gledate neki film ili seriju na španskom jeziku?“. Studenti su na ovo pitanje takođe odgovarali uz pomoć Likertove skale od 1 do 5 gde su stepeni slaganja i neslaganja imali vrednosti: 1 – ne, nimalo; 2 – ne mnogo; 3 – u određenoj meri; 4 – veoma; 5 – da, mnogo. Od ukupnog broja studenata, 33,3% izabralo je opciju 4, a 66,7% opciju 5, što znači da su studenti sposobni da frazeološke izraze ili žargonizme prepoznaju kada kao izvor koriste multimedijalno sredstvo poput filma. Činjenica da u isto vreme mogu da slušaju, gledaju i razumeju kontekst u kome se komunikativni čin dešava, deluje veoma povoljno na usvajanje kompleksnih jezičkih fenomena kojima pripadaju idiomatske konstrukcije.

Sledeće pitanje glasilo je „Da li smatrate da bi vam bilo lakše da se frazeološkim izrazima na časovima pristupa uz pomoć filma, izabranih scena i odgovarajućeg konteksta u kome se taj frazeologizam spominje?“. 88,9% studenata je uz pomoć Likertove skale odgovorilo sa „da, mnogo“, a 11,1% sa „veoma“. Odgovori na ovo pitanje mogu se usko povezati sa odgovorima na sledeće „Da li biste bili motivisaniji za usvajanje frazeoloških izraza kada bi aktivnosti bile povezane sa filmom kao didaktičkim sredstvom u odnosu na tradicionalan pristup njima preko priručnika i gramatike?“. Čak 100% studenata odgovorilo sa „da, veoma“. Na osnovu odgovora i zainteresovanosti studenata možemo uvideti da je implementacija frazeoloških jedinica preko filma od ključnog značaja kada je motivacija studenata u pitanju. Da bi se problematični jezički oblici prilikom učenja stranog jezika usvojili i koristili na adekvatan način, veoma je bitno stvoriti povoljnu atmosferu u učionici u kojoj su studenti i više nego zainteresovani za rad. Zbog toga je veoma važno sprovođenje ovakvih upitnika prilikom uvođenja ili primene novog modela u učionici.

6.3. Stav studenata o aktivnostima koje podrazumevaju film kao audio-vizuelni materijal u nastavi španskog kao stranog jezika

U okviru poslednjeg zadatka težili smo ka tome da ispitamo stav studenata o aktivnostima koje bi mogle da uključe film u nastavu španskog jezika, a koje bi pospešile usvajanje frazeoloških izraza. Ovo pitanje je bilo otvorenog tipa, a ispitanici su bili veoma kreativni. Ponuđeni odgovori objedinjeni su u sledećoj tabeli:

Tabela 1: Predlozi aktivnosti za časove španškog kao stranog jezika koje uključuju film kao nastavno sredstvo.

Ispitanik	Ponuđeni odgovor
1	Analiziranje filmova na osnovu kulturološkog i istorijskog aspekta.
2	Nastavnik unapred pripremi isečak iz filma, a studenti pokušavaju da pronađu frazeološki izraz i zaključite šta znači i kada se koristi. Takođe, ako smo učili još neke izraze, možemo da damo predlog onog koji bi mogao da se iskoristi u situaciji koja je prikazana u filmu.
3	Ukoliko ostane vremena na časovima, bilo bi korisno gledati filmove sa frazeološkim izrazima, ili samo kraće scene, u kojima su iste prisutne.
4	Uključiti klipove ili isečke iz filmova u nastavni čas.
5	Možda bi bilo korisno gledanje scena iz popularnih serija i filmova koje studenti prate kako bi na taj način lakše usvajali nove izraze i bili češće izloženi istima.
6	Popunjavanje rečenica sličnih kao u filmu. Učenici gledaju film ili isečak koji sadrži neki frazeologizam i onda rade vežbu u kojoj su rečenice slične onima u filmu.
7	Pravljenje prezentacija na osnovu izabranog filma i izdvajanje frazeoloških izraza kao i drugih zanimljivosti.
8	Uključiti slikovne verzije, poput stripa, kraće video zapise i audio snimke zajedno sa objašnjenjem značenja frazeologizama nakon kojih bi mogli da sami prepoznaju značenje tih izraza.
9	Spremiti aktivnosti sa tekstom muzike koja je korišćena u filmu i odrediti frazeološke izraze u njima, a zatim uporediti sa scenom u kojoj se ta pesma koristi i videti da li se značenja podudaraju.

7. Diskusija

Na osnovu sprovedenog upitnika pokazano je da su studenti upoznati sa prirodom frazeologizama i da su ih obrađivali na časovima uz pomoć priručnika ili komplementarnog materijala koji je nastavnik donosio.

Primetna je velika zainteresovanost studenata za upotrebu filma u učionici, te njihovu implementaciju u časove na kojima bi se pažnja posvetila izučavanju frazeoloških jedinica. Ovaj pristup bi povećao motivaciju studenata kada je u pitanju njihovo usvajanje, a takođe pospešilo i njihovu zainteresovanost za izučavanje ovog jezičkog fenomena van učionice.

Na osnovu dobijenih rezultata, takođe smatramo da je interesovanje studenata za obrađivanje frazeologizama poraslo zbog toga što bi se u nastavi primenjivao film koji se van učionice prvenstveno koristi za trenutke odmora i zabave, te predstavlja primamljiv način kojim bi se odstupilo od rutine, odnosno tradicionalnog načina podučavanja frazeologizama uz pomoć priručnika ili sličnih izvora.

Odgovori studenata pokazuju da je film kao audiovizuelni materijal pogodan za korišćenje na časovima španškog kao stranog jezika zbog toga što su izjavili da najlakše usvajaju frazeološke jedinice uz pomoć konteksta u kome se javljaju. Ovo, kako smo već naznačili, ne pospešuje samo jezičku, već i komunikativnu kompetenciju, a studenti pokazuju visok stepen interesovanja za to.

Na osnovu predloga aktivnosti za časove španškog kao stranog jezika koje uključuju film kao nastavno sredstvo, možemo zaključiti da su studenti i više nego

zainteresovani za izučavanje kulturoloških i istorijskih osobenosti Španije, samim tim i otkrivanje nastanka određenih frazeologizama. Svesni su da su mnogi od njih kulturno uslovljeni, a kako navode, kroz filmove bi lakše mogli da shvate kako je do toga došlo.

Studenti su takođe svesni da je film interdisciplinarno sredstvo koje spaja kako jezik, tako i ostale umetnosti. Neki od njih bi u aktivnosti na času uključili i muziku iz filmova, te analizirali jezičke elemente koji se u njima javljaju.

Ono što je takođe bitno izdvojiti, jeste da su studenti svesni da bi usvajanje frazeologizama bilo daleko lakše ako bi se na časovima obrađivali njima poznati filmovi, čiju temu, radnju i različite kontekste uveliko poznaju. Tada bi im najveći fokus bio na istraživanju frazeoloških jedinica koje se u filmu javljaju.

8. Zaključak

Zaključujemo da alternativni načini za usvajanje bilo kakvog jezičkog fenomena u učionici španskog kao stranog jezika mogu doprineti većoj zainteresovanosti studenata za datu temu i podstići njihovu motivaciju.

Film kao didaktičko sredstvo otvara vrata proučavanju frazeoloških jedinica na način na koji se do sada studenti ispitanici nisu upoznali sa njima. Zbog svojih osobina koje podrazumevaju kontekstualizaciju nastavnog sadržaja, predstavljanje neverbalnih elemenata komunikacije i podsticanja kritičkog razmišljanja, film studentima omogućava da kreativno pristupe ovim konstrukcijama, što će u velikom broju slučajeva usloviti adekvatnu produkciju ovih jezičkih elemenata.

Na osnovu rezultata istraživanja, zaključujemo da su studenti saglasni po pitanju uvođenja filma kao didaktičkog sredstva u nastavu, ali ne samo to, studenti pokazuju visok stepen interesovanja za upotrebu filma zarad usavršavanja frazeološke kompetencije koja kasnije doprinosi ostvarenju komunikativne kompetencije.

U okviru nekog narednog istraživanja bilo bi potrebno razraditi aktivnosti koje bi podrazumevale upotrebu konkretnog filma ili filmova u učionici. Potrebno je odrediti koji tip filmova je potrebno uključiti, kao i kroz koje motivacione aktivnosti, kako ne bi došlo do negativnog odgovora od strane studenata, što ne bi povoljno uticalo na usvajanje idiomatskih konstrukcija.

Nadamo se da će ovaj mali doprinos alternativnom pristupu frazeologizmima u učionici španskog kao stranog jezika inspirisati kolege i podstaći ih na proučavanja frazeodidaktike na našim prostorima.

Literatura

- Amenos Pons, J. (2000). Largometrajes en el aula de ELE. Algunos criterios de selección y explotación. *Nuevas perspectivas en la enseñanza del español como lengua extranjera : actas del X Congreso Internacional de ASELE*, Vol. 2, 769–784 .

- González Rey, M. I. (2012). De la didáctica de la fraseología a la fraseodidáctica. *Paremia*, 21, 67–84.
- Del Mar Forment Fernández, M. (1998). La didáctica de la fraseología ayer y hoy: del aprendizaje memorístico al agrupamiento en los repertorios de funciones comunicativas. *El español como lengua extranjera : del pasado al futuro : actas del VIII Congreso Internacional de ASELE*, 339–348.
- Carmona Ramírez, C. (2016). *Análisis descriptivo de la jerga en la versión doblada de la película LOL (Laughing out Loud), en la combinación lingüística francés-español*, Valencia: Universitat Jaume.
- Castiñeiras Ramos, A., i Herrero Vecino, C. (1999). Más allá de las imágenes: El cine como recurso en las clases de español. U T. Jiménez Juliá, M.C. Losada Aldrey i J. F. Márquez Caneda (Ur.), *Español como Lengua Extranjera: Enfoque comunicativo y gramática* (pp. 817–824). ASELE, Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.
- Koszla-Szymanska, M. (2000). Los fraseologismos, dichos y frases hechas y su importancia comunicativa en la enseñanza del español como lengua extranjera. *XXXV Congreso Almería hacia el 2005: lengua, historia, arte, economía y turismo*, 249–260.
- López Vázquez, L. (2011). La competencia fraseológica en los textos de los manuales de ELE de nivel superior. U J. de Santiago-Guervós, H. Bongaerts, J. J. Sánchez Iglesias y M. Seseña Gómez (Ur.), *Del texto a la lengua: La aplicación de los textos a la enseñanza-aprendizaje del español L2-LE* (pp. 531–542), Vol. 1.
- Menac, A. (1978). Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije. *Filologija*, 8, 219–226.
- Milošević, I. (2020). Germanizmi u Rečniku žargonizama južne pruge. U T. Trajković (Ur.), *Godišnjak za srpski jezik 18* (str. 21–34). Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Pereira Varandas, D. (2006). El cine como recurso didáctico en ELE: modelo de explotación de la película ‘Roma’ de Adolfo Aristarain. *Biblioteca virtual redELE*, 47–66.
- Hornjak, S. (2016). Примена филма као дидактичког средства у настави шпанског језика. *Синтеза*, 10, 47–54.
- Čabrić-Čiča, A. (2014). Obrada frazeologizama u nastavi njemačkog jezika. *Metodički vidici*, 5, 213–229.

Irena M. Selaković

THE ACQUISITION OF IDIOMATIC STRUCTURES IN SPANISH THROUGH THE USE OF JARGONISMS FROM HISPANIC CINEMATOGRAPHY

Summary

In this paper, we present an alternative way of acquiring idiomatic structures in Spanish through the use of jargon which abounds in the achievements of Hispanic cinematography. In many cases, idiomatic constructions are a problem when learning Spanish as a foreign language, and students often create an aversion to them in advan-

ce because not enough attention is devoted to them at the initial levels of language learning. Another problem for acquiring them may be the teacher's strict focus on the grammar-translation or direct teaching methods. However, the nature of phraseological units requires a higher degree of creativity when presenting them within a particular teaching unit. In our paper, we start from the hypothesis that mastering idiomatic structures is easier if we initially present and explain examples of the jargon of specific speech situations taken from movies, which are very often neglected in grammars and manuals for learning a foreign language. In addition to that, we want to examine whether students are more motivated to acquire idiomatic structures when they are already familiar with the elements of Spanish culture shown in film, an audio-visual didactic tool. The results we obtained on the basis of qualitative and quantitative research conducted with third-year students of the Faculty of Philology and Arts in Kragujevac who study Spanish as a foreign language confirm that students show a high degree of interest in using film in the classroom to improve phraseological competence.

irena.selakovic@filum.kg.ac.rs

ALTERNATIVNI POSTUPCI PRILIKOM UČENJA PREZENTA U NASTAVI SRPSKOG KAO STRANOG JEZIKA

Apstrakt: Predmet ovoga rada jeste sagledavanje alternativnih postupaka prilikom usvajanja prezenta na početnom nivou učenja srpskog jezika kao stranog. Praksa pokazuje da stranci koji uče srpski jezik na A1 nivou imaju velikih poteškoća da savladaju način obrazovanja oblika prezenta, kako zbog nepostojanja jasnih pravila tako i zbog postojanja velikog broja nastavaka. Na primer, u građenju 3. lica množine prezenta na raspolaganju su čak tri nastavka (*-e, -u, -ju*), pri čemu ne postoji mogućnost slobodnog izbora. Prema nepisanom pravilu, u udžbenicima za učenje srpskog jezika najpre se izučava prezent, a zatim svi ostali glagolski oblici. Međutim, autori smatraju da bi izučavanju prezenta trebalo da prethodi izučavanje imperativa, jer postoji direktna veza između načina obrazovanja 3. lica množine prezenta i (drugog lica jednine) imperativa. Imperativ je glagolski oblik sa kojim se učenici susreću vrlo često tokom perioda boravka u Republici Srbiji, ali i na samom početku kurseva prilikom upoznavanja sa instruktivnim delom udžbenika (*zaokružite, podvucite, slušajte, recite* itd.). Imperativ na taj način postaje forma koju stranci rado koriste „radi preživljavanja” u realnim životnim okolnostima. Drugim rečima, poznavanje ovog glagolskog oblika pomaže u snalaženju pri izvršavanju svakodnevnih aktivnosti do onog trenutka dok ne razviju elementarne jezičke kompetencije. Autori u ovom radu nastoje da pokažu kako izmenjeni redosled izučavanja glagolskih oblika (imperativ–prezent) može pomoći u efikasnijem savladavanju građenja i upotrebe prezentskih oblika, uočavajući dva vrlo korisna pravila i primenjujući ih na sve glagole predviđene programima i udžbenicima na početnom nivou učenja srpskog kao stranog jezika. Kako bi dokazali navedene tvrdnje, autori su formirali eksperimentalnu i kontrolnu grupu. Obe grupe činili su učenici koji su apsolutni početnici u učenju srpskog jezika. U kontrolnoj grupi su sadržaji o glagolskim vremenima izučavani onim redosledom kojim su predstavljani u udžbenicima (prezent–imperativ). U eksperimentalnoj grupi redosled obrađenih sadržaja bio je drugačiji (imperativ–prezent). Rezultati istraživanja su pokazali da su učenici u eksperimentalnoj grupi bili u stanju da gotovo nepogrešivo obrazuju oblike imperativa i prezenta, dok je uspešnost učenika u kontrolnoj grupi varirala od zadatka do zadatka.

Ključne reči: alternativni postupci, prezent, imperativ, srpski kao strani jezik.

1. Uvod

Savladavanje sistema glagolskih oblika u nastavi srpskog kao stranog jezika predstavlja veliki i težak zadatak za sve učenike, bez obzira na postojanje sličnosti ili razlika između srpskog i maternjeg jezika. Učenici se postupno upoznaju sa siste-

mom glagolskih oblika – najpre sa glagolskim vremenima, a zatim i sa glagolskim načinima. Na početnim nivoima (A1 i A2) savladavaju redom *present*, *perfekat*, *future I*, *potencijal* i *imperativ*, pri čemu se prezent, usled svoje (morfološke) složenosti, izučava na više časova. Iako se izučavanju prezenta posvećuje posebna pažnja, praksa pokazuje da stranci najveći broj grešaka načine prilikom njegovog obrazovanja i upotrebe (Milošević, 2016; Babić, 2016, 2019; Perišić Arsić, 2016, Đorđević, 2017; Sudimac, 2019). Uzrok takvom činjeničnom stanju jeste složena morfološka struktura prezentskih oblika: postojanje osnove i većeg broja nastavaka, pri čemu se posebno ističe obrazovanje 3. lica množine, za koje se vezuje upotreba specifičnog oblika prezentske (ili infinitivne) osnove, čak tri nastavka (-e, -u, -ju), odnosno česta odstupanja usled vršenja glasovnih promena. Izbor odgovarajućeg nastavka u situaciji kada postoje tri potencijalna rešenja predstavlja pravi izazov za strance pred kojim vrlo često traže pomoć svoga nastavnika. Savet da jednostavno moraju naučiti standardnojezička pravila i sve oblike glagola ne može ispuniti očekivanja učenika, posebno zato što „nemamo jasna i jednostavna pravila kojima bismo studente mogli naučiti” (Babić, 2019: 46). „Ono što je govorniku maternjeg jezika sasvim prirodno i o čemu ne razmišlja dok govori ili piše, stranom studentu može da bude potpuno nepoznato i da izazove pravu konfuziju” (Krajišnik, 2016: 14). Shodno tome, neophodno je pronaći alternativni pristup koji bi učenicima olakšao izbor odgovarajućeg nastavka, jer prema metodičkoj koncepciji nastave srpskog kao stranog jezika prezentske oblike ne bi trebalo učiti na tradicionalan način, odnosno onako kako je predstavljeno u gramatikama srpskog jezika.

Imajući u vidu gorenavedeno, nastavniku je ostavljena mogućnost da samostalno osmisli nastavni rad i improvizuje na samom času. Važnu ulogu radi pomoći učeniku da savlada obrazovanje 3. lica množine prezenta mogu imati oblici imperativa glagola. Bez obzira na to što je izučavanje imperativa programom predviđeno nakon prezenta, vrlo često na A2 nivou, jednostavna zamena redosleda u izučavanju ovih glagolskih oblika može imati pozitivan efekat na postignuća učenika na početnom nivou, jer postoji veza između načina obrazovanja imperativa i 3. lica množine prezenta – glagoli koji u imperativu imaju nastavke -j, -jmo, -jte, u većem broju slučajeva će u 3. licu množine prezenta imati nastavak -ju, a oni koji imaju -i, -imo, -ite, neki od (preostala) dva nastavka: -e ili -u, pri čemu je frekventnost upotrebe drugopomenutog nastavka izrazito mala na početnom nivou učenja jezika. Veza između ova dva glagolska oblika dodatno je ojačana činjenicom da se imperativ upravo gradi pomoću okrnjene osnove 3. lica množine prezenta, zbog čega je sasvim opravdano izučavati ga paralelno sa prezentom ili neposredno nakon prezenta. Međutim, njegovo izučavanje pre obrade prezenta takođe ima svoje metodičko opravdanje, jer za strance poznavanje samog termina *prezentska osnova* nema posebnu ulogu i važnost pri tradicionalnom redosledu izučavanja glagolskih oblika, jer ne postoji realno očekivanje da će uspešno naučiti sve oblike prezenta i prezentskih osnova glagola predviđenih programom na početnom nivou učenja jezika. Učenici koji tokom kursa borave/žive u Srbiji susreću se sa oblicima imperativa (*slušaj, gledaj, sedi, smiri se, jedi, pij, žvaći, pročitaj, napravi* itd.) kako u obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti (jer je svojstven direktnoj komunikaciji), tako i u samim udžbenicima.

Primeru radi, u udžbeniku „za preživljavanje” *Serbian for Beginners* autorke Marine Janjić zastupljeno je više oblika imperativa: *izvolite, pogledajte* (Lekcija 2), *donesite* (Lekcija 3), *izvinite, idite, skrenite* (Lekcija 4). Učenicima je obrazovanje i upotreba imperativa svakako jednostavniji zadatak, što potvrđuju i pomenuti radovi iz oblasti analize grešaka na početnom nivou učenja srpskog kao stranog jezika – od svih autora koji su se bavili ovim pitanjem jedino Biljana Babić (2016: 103) pronalazi određeni broj grešaka prilikom tvorbe imperativa.¹ Takođe, poznavanje oblika imperativa omogućilo bi jednostavnije određivanje prezentske osnove, što bi prilikom izmenjenog redosleda savladavanja glagolskih oblika trebalo da predstavlja polaznu tačku u smanjenju broja grešaka pri obrazovanju oblika prezenta. Naime, učenici bi jednostavnim odbijanjem imperativnog nastavka dobili (okrnjenu) prezentsku osnovu kojoj bi, nakon poređenja sa oblikom infinitiva, dodali nastavke za prezent. Naravno, ovaj postupak bi imao svoje ograničenje na minimum glagola predviđenih za izučavanje na početnom nivou učenja srpskog kao stranog jezika.

Rad je podeljen na pet delova. Nakon uvodnih razmatranja sagledano je mesto prezenta i imperativa u nastavi srpskog kao stranog jezika. U trećem delu je predložena metodologija istraživanja, a u četvrtom je sprovedena analiza i interpretacija dobijenih rezultata. U petom delu su izvedeni najvažniji zaključci.

2. Status prezenta i imperativa u nastavi srpskog kao stranog jezika

Izučavanje prezenta u nastavi srpskog kao stranog jezika je predviđeno na A1 nivou, pri čemu se usled morfološke složenosti izučava na više časova (i kroz više lekcija u udžbenicima). Učenici se najpre upoznaju sa potvrđnim/odričnim oblikom prezenta pomoćnog glagola *jesam* u jednini/množini, a zatim sa: nastavcima za obrazovanje prezenta, specifičnim oblicima pojedinih glagola (*doručkovati, ručati, večerati, jesti, piti*), prezentom modalitetnih glagola *hteti, moći*, odnosno *želeti, morati, trebati*. Savladavanje navedenih sadržaja predstavlja pravi izazov za učenike, zato što se susreću sa velikim brojem nastavaka u zavisnosti od vrste infinitivne ili prezentske osnove određenog glagola.² Poznato je da glagoli predstavljaju vrstu reči „sa najsloženijim sistemom morfoloških oblika i gramatičkih značenja, koji stranim studentima zadaju nesumnjivo najviše muke” (Babić, 2019: 35). „Imaju veliki broj oblika i veliki broj promena kojima su ti oblici obuhvaćeni” (Piper, Klajn, 2013: 189). M. Stevanović (1986) izdvaja čak sedam vrsta pravilne promene pojedinih glagola: 1) glagoli na *-ati, -am*, 2) glagoli na *-eti*, 3) glagoli na *-iti*, 4) glagoli na *-uti*, 5) glagoli na *-sti*, 6) glagoli na *-rti*, 7) glagoli na *-ći*. Međutim, navedenu situaciju u nastavi srpskog kao stranog jezika dodatno komplikuje postojanje podvrsta svake od navedenih promena. Iako se učenici ne upućuju u vrste svih navedenih promena,

¹ Upravo B. Babić u radu *Morfološko-sintaksički minimalni rečnik glagola u nastavi srpskog jezika kao stranog/drugog i kao maternjeg* ističe da lektori/nastavnici (takođe) mogu naići na probleme u gramatikama srpskog jezika za strance u vezi sa građenjem i stvarnim brojem nastavaka.

² Važno je pomenuti da stranci na početnom nivou ne uče odvojeno nastavke za prezent i nastavke za lice.

primećuju postojanje velikog broja mogućnosti obrazovanja prezenta, što dovodi do pojave nesigurnosti u konkretnoj komunikativnoj situaciji. Primera radi, glagoli čija se infinitivna osnova završava na *-iti* mogu imati dva nastavka u prezentu: *nositi – nosim, umiti – umijem*. „Da bi neko ovo mogao učiniti i razumeti, potrebno je da u potpunosti vlada infinitivnim i prezentskim oblicima srpskog jezika, a to sa stranim studentima, naravno, nije slučaj” (Babić, 2019: 41). Uz navedeno, nastavnu situaciju težom čini i postojanje glasovnih promena na granici između osnove i nastavka (*ka-zati–kažem*), odnosno nerazlikovanje infinitivne i prezentske osnove (*voleti–volim*), što predstavlja predmet izučavanja na višim nivoima. Iz tog razloga se javljaju česte greške u obrazovanju i upotrebi prezenta, i to: 1) greške u osnovi, 2) greške u nastavku i, 3) greške u odričnom obliku (Babić, 2016).

Kako se učenici na početnom nivou učenja srpskog kao stranog jezika ne upoznaju sa infinitivnom i/ili prezentskom osnovom³, greške u nastavku za obrazovanje prezenta veoma su česte. Kao što je dobro poznato, u srpskom jeziku su „prezentski nastavci dvočlani”: prvi član ima značenje lica, a drugi ima značenje broja: *-m-Ø, -š-Ø, -Ø-Ø, -m-o, -t-e, -(j)u-Ø* ili *-e-Ø* (Piper, Klajn, 2013: 165). U nameri da učenicima olakšaju ovladavanje prezentom, nastavnici i autori udžbenika i gramatika proširuju nastavak samoglasnikom (*iz*) osnove. Tako se u udžbeniku *Reč po reč* (Selimović-Momčilović, Živanić, 2012) i u *Gramatici srpskog jezika za strance* (Mrazović–Vukadinović, 2009) kao nastavci za obrazovanje prezenta pojavljuju: *-em, -eš, -e, -emo, -ete, -u; -am, -aš, -a, -amo, -ate, -aju; -im, -iš, -i, -imo, -ite, -e*. Međutim, ni ovaj pristup ne može biti uvek delotvoran i olakšavajući, posebno prilikom obrazovanja 3. lica množine prezenta usled postojanja čak tri nastavka: *-u, -(a)ju, -e*, te nepoznavanja prezentske osnove na koju se dodaju.⁴ Složenost pravila o obrazovanju 3. lica množine prezenta u *Normativnoj gramatici srpskoga jezika* i *Gramatici srpskoga jezika za strance* I. Klajna ograničavaju njihovu funkcionalnost u nastavi srpskog kao stranog jezika, jer se zasnivaju na poznavanju oblika 1. lica jednine prezenta, a dobro je poznato da stranci na početnom nivou učenja srpskog jezika često nisu sigurni ni u vezi sa tim kako bi trebalo obrazovati oblik 1. lica jednine prezenta. Ni upotreba velikog broja ilustracija i tabelarnih prikaza ne doprinosi njegovom efektivnijem savladavanju. Praksa (takođe) pokazuje da se na časovima i u udžbenicima insistira na uvežbavanju gradiva – učenici treba da kroz veliki broj repetitivnih zadataka nauče/savladaju oblike prezenta najfrekventnijih glagola. Važnu pomoć u savladavanju ovog glagolskog vremena mogu imati rečnici glagola, u kojima su posebno istaknuti oblici 1. lica jednine i 3. lica množine prezenta.⁵

Sa druge strane, imperativ se, prema tradicionalnom redosledu izučavanja glagolskih oblika, obrađuje nakon svih osnovnih glagolskih vremena. Ubraja se u kategoriju glagolskih oblika „kojima se izražava odnos govornog lica prema onome što

³ Ni u jednoj gramatici srpskog jezika za strance ne pominje se osnova na koju se dodaju nastavci: Mrazović–Vukadinović 2009, Klajn 2006.

⁴ Mrazović–Vukadinović (2009: 115) ističu važnost 3. lica množine prezenta u određivanju prezentske osnove: „Prezentska osnova svih glagola se dobija kada se od 3. lica množine prezenta odbije lični nastavak *-e* ili *-(j)u*”.

⁵ Videti: *Naučimo srpski 1 i 2 – Rečnik glagola* (Babić, 2011).

je označeno datim glagolom” i prvenstveno se koristi u direktnoj komunikaciji. Imajući u vidu preporuke iz *Zajedničkog evropskog okvira za učenje jezika* u pogledu sadržaja, imperativ predstavlja glagolski oblik koji zauzima važno mesto u orijentaciji i obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti – radi iznošenja zabrana, sugestija, upućivanja molbi itd. Imperativ postoji u 2. licu jednine, i u 1. i 2. licu množine. U *Normativnoj gramatici srpskoga jezika* navodi se da u „određivanje oblika imperativa treba poći od 3. lica množine prezenta”, jer upravo to lice može pomoći u izboru odgovarajućeg nastavka za imperativ:

„Ako se ono završava na *-ju* ili *-je*, imperativ će biti na *-j*, *-jmo*, *-jte*. (...) U manjem broju glagola koji u množini prezenta ispred nastavka *-ju* ili *-je* imaju dug samoglasnik (naglašen ili nenaglašen), imperativ će biti na *-i*, *-imo*, *-ite*. (...) Imperativ na *-i*, *-imo*, *-ite* imaju i svi ostali glagoli” (Piper, Klajn, 2013: 181).

U nastavi srpskog kao stranog jezika imperativ se izučava na jednom ili dva časa, a u udžbenicima je (obično) predstavljen u jednoj lekciji. Praksa pokazuje da učenici nemaju velikih poteškoća u savladavanju imperativa, ali B. Babić (2019) primećuje da se gramatike srpskog jezika za strance ne slažu ni u pogledu građenja, ni u pogledu broja nastavaka koji se koriste pri obrazovanju ovog oblika. Naime, pored navedenih nastavaka, kod glagola IVa-b vrste pojavljuje se „nulti” nastavak (*piju–pij*, *čuju–čuj*, *prodaju–prodaj*). Ipak, bez obzira na postojanje nesaglasja među gramatikama, stranci pokazuju zavidne rezultate u obrazovanju i upotrebi imperativnih oblika, zato što predstavljaju deo njihove svakodnevice (rekli bismo, deo životnog iskustva), odnosno sastavni deo udžbeničkih instrukcija (*uradite*, *kažite*, *označite*, *upišite*, *odgovorite*, *stavite*, *dopunite*, *vežbajte*, *završite*, *napravite*, *pročitajte*, *recite*, *obratite*, *promenite*, *zamenite*, *pogledajte*, *izaberite*). Upravo ove forme imperativa postaju nezaobilazan deo učenikovog jezičkog inventara. Zahvaljujući tome, uspevu da dovedu u korelaciju imperativ sa prezentom, uočavajući (prezentsku) osnovu i nastavke, prenoseći ranije stečena znanja na nove situacije i nove glagole. Ne bi li se nastava učinila efikasnijom, a broj grešaka pri obrazovanju i upotrebi prezenta redukovao, potrebno je ispitati funkcionalnost navedenog pristupa i, naravno, pronaći još alternativnih pristupa obradi ove dve nastavne jedinice, koje imaju krucijalnu važnost u razvoju komunikativnih i gramatičkih kompetencija učenika.

3. Metodologija istraživanja

3.1. Predmet istraživanja

Tradicionalni pristup izučavanju prezenta u nastavi srpskog kao stranog jezika pokazuje u praksi nefunkcionalnost i neefikasnost. Stranci koji pohađaju nastavu susreću se sa nepostojanjem konkretnih pravila i sa velikim brojem nastavaka. Da bi uspešno izgradili i upotrebili prezent, često je neophodno da poznaju bar jedan oblik prezenta, koji im može pomoći u identifikaciji granice između osnove i nastavka. Kako bi poboljšali efikasnost svojih časova, nastavnici posežu za alternativnim pristupima podučavanja sistema glagolskih oblika, menjajući redosled po kome ih

predstavljaju svojim učenicima. S obzirom na postojanje direktne veze u načinu obrazovanja 3. lica množine prezenta i imperativnih oblika, neretko se odlučuju da imperativ izučavaju neposredno nakon usvajanja prezenta pomoćnog glagola *jesam*, odnosno pre obrazovanja prezenta ostalih glagola pomoću prezentskih nastavaka, jer praksa pokazuje da stranci brže savladaju oblike imperativa, koji je jednostavniji za građenje. Činjenica je da se učenici iz inostranstva koji žive na srpskog govornom prostoru svakodnevno susreću sa ovim oblikom pri obavljanju svakodневnih životnih aktivnosti i u instruktivnom delu samih udžbenika. Stoga je predmet ovoga rada sagledavanje funkcionalnosti navedenog alternativnog postupka prilikom učenja prezenta u nastavi srpskog kao stranog jezika.

3.2. Cilj, zadaci i hipoteza istraživanja

Cilj ovoga rada je da se izvrši opis i ekspanacija modifikovanog pristupa izučavanju prezenta i imperativa, kao i da se odrede (moguća) pravila radi jednostavnijeg i efikasnijeg obrazovanja prezentskih oblika. Na osnovu određenog predmeta i cilja istraživanja, definisani su sledeći istraživački zadaci:

1. Opisati i objasniti korake u podučavanju imperativa i prezenta u skladu sa novoprimenjenim pristupom.
2. Proveriti efikasnost primenjenog alternativnog pristupa na konkretnim zadacima.

U skladu sa gorenavedenim postavljena hipoteza glasi: *Primenjeni alternativni pristup izučavanju prezenta će biti efikasniji u odnosu na tradicionalni.*

3.3. Metode, uzorak i tok istraživanja

Prema definisanom predmetu, cilju i postavljenim zadacima u istraživanju smo koristili eksperimentalnu i komparativnu metodu. Građu su činili odgovori studenata na testu znanja, koji je za potrebe ovog istraživanja formiran u Centru za srpski kao strani i nematernji jezik (pri Departmanu za srbistiku) na Filozofskom fakultetu u Nišu. Istraživanje je sprovedeno tokom jesenjeg semestra akademske 2019/2020. godine. Učešće u istraživanju je uzelo petoro studenata (iz Bugarske, Francuske, Rusije, Litvanije i Sjedinjenih Američkih Država) koji su pohađali nastavu srpskog kao stranog jezika na početnom nivou, a koji su pre početka kursa proveli u Republici Srbiji najmanje mesec dana.

Studenti su podeljeni u dve grupe – kontrolnu i eksperimentalnu. Kontrolnu grupu su činili student iz Bugarske i studentkinja iz Litvanije, dok su eksperimentalnu grupu činili studenti iz Rusije i Francuske, odnosno studentkinja iz Sjedinjenih Američkih Država. Nastavu su pohađali u odvojenim terminima, pri čemu su do testiranja imali po pedeset i osam časova. Nastavnik se prilikom rada u kontrolnoj grupi držao tradicionalnog redosleda izučavanja glagolskih oblika, pri čemu su obrađeni prezent, perfekat, futur I, potencijal i imperativ. U eksperimentalnoj grupi je primenio alternativni pristup izučavanja glagolskih oblika – najpre obradio prezent pomoćnog glagola *jesam*, a odmah zatim imperativne oblike, te oblike prezenta

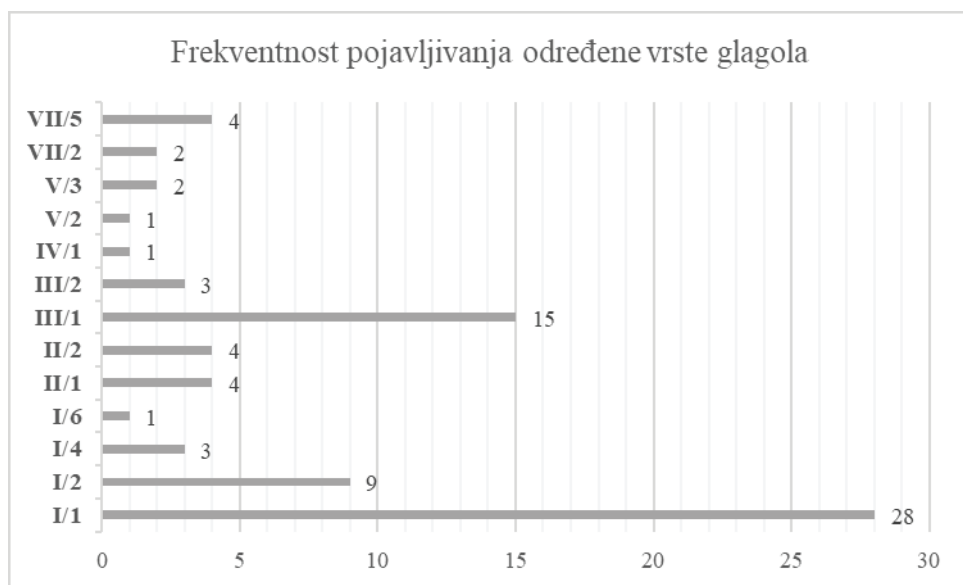
koji se formiraju dodavanjem nastavaka na osnovu. Naravno, prilikom izučavanja ostalih glagolskih oblika nije bilo promene u redosledu izučavanja. Na samom kraju semestra studenti su rešavali unapred pripremljeni test znanja, koji se sastojao iz tri zadatka – obrazovanje 3. lica množine prezenta na osnovu datog glagola u imperativu, građenje imperativa i prezenta glagola u infinitivu i dopuna teksta odgovarajućim oblicima imperativa i prezenta.

4. Opis alternativnog pristupa izučavanju prezenta i analiza njegove funkcionalnosti

Redosled izučavanja glagolskih oblika u nastavi srpskog kao maternjeg jezika u potpunosti prati postulate principa sistematičnosti i postupnosti – od bližeg ka daljem, od poznatog ka nepoznatom, od prostijeg ka složenom. Prema navedenom, izučavanje prezenta u petom razredu osnovne škole prirodno prethodi izučavanju imperativa u šestom, jer, kako je dobro poznato, prezent direktno učestvuje u obrazovanju oblika imperativa. Međutim, V. Krajišnik (2016: 9) smatra da treba ukazati na distinkciju nastave maternjeg jezika u odnosu na nastavu stranog jezika. U nastavi srpskog kao stranog jezika se, prema Zajedničkom evropskom okviru, na početnom nivou učenja od učenika očekuje da poznaje ograničeni broj sintaksičkih struktura i jednostavnih gramatičkih oblika koji pripadaju elementarnom korpusu jezičkih jedinica (A1), odnosno da korektno upotrebljava jednostavne strukture, praveći sistematske elementarne greške (A2). N. Marinković (2016: 188) primećuje da „gramatički minimum usvajanja nekog stranog jezika na nivou praga znanja predstavlja obimno poznavanje osnovne gramatike jednog jezika, svih osnovnih struktura i paradigmi, ali bez ređih, izuzetnih obrta i slučajeva”. Kako bi učenici bili u mogućnosti da razviju elementarne komunikativne kompetencije radi snalaženja u konkretnim životnim situacijama, izučavanje imperativa i prezenta ima svoje opravdanje iako se navedeni redosled kosi sa načelom sistematičnosti i postupnosti. Drugim rečima, u nastavi srpskog kao stranog jezika ne treba uvek tražiti uzročno-posledične veze među glagolskim oblicima kao što se to vrlo često čini u nastavi srpskog kao maternjeg jezika. Mnogo važniji razlog za izučavanje glagolskih oblika može predstavljati frekventnost njihove upotrebe u učenikovoj svakodnevici i u udžbenicima, jer „izabrani sadržaji moraju da budu funkcionalni, primjenljivi čim se napusti učionica – na ulici, u hotelu, na poslu, na fakultetu, u studentskom domu, na pijaci, u bolnici” (Krajišnik 2016: 14). Zato treba insistirati na usvajanju onih oblika, između ostalog i imperativa, koji će učenicima pomoći da se snađu u realnim životnim okolnostima – svakako će biti veoma korisno da iskažu svoj stav, potrebu, nameru ili osećanje. Shodno tome, analiza udžbenika *Reč po reč* (Instituta za strane jezike, Beograd) pokazala je da su do početka druge lekcije oblici imperativa zastupljeniji u odnosu na oblike prezenta – zabeležili smo četrnaest oblika imperativa naspram svega četiri oblika prezenta. U pitanju su primeri koji predstavljaju deo instruktivnog dela didaktičko-metodičke aparature: *slušajte, ponovite, napišite, prepišite, čitajte, vežbajte, izvolite, izvinite, stavite, napravite, dopunite, učite,*

odgovorite, izaberite (prva lekcija); *dođi, pročitajte, koristite, završite, ponovite* (druga lekcija); *gledajte, kažite* (treća lekcija); *upotrebite, promenite* (četvrta lekcija); *dođite* (peta lekcija); *pitajte* (šesta lekcija); *daj, dajte, zamenite* (osma lekcija); *upišite, uporedite, pričaj* (deseta lekcija); *opišite* (jedanaesta lekcija); *piši, pozdravi, razgovarajte, precrtajte* (dvanaesta lekcija). Kao što se iz navedenih primera može videti, dominiraju oblici drugog lica množine imperativa. Interesantno je da je u lekciji posvećenoj obradi imperativa zastupljeno svega devet novih oblika, što je svakako manje od broja oblika sa kojima se učenici upoznaju u uvodnoj i prvoj lekciji navedenog udžbenika: *provedite, vidi, gledajte, dozvolite, uzmite, idi, učite, pitajte, stojte*. Takođe, ne smemo zaboraviti ni oblike imperativa sa kojima se susreću učenici koji izvesni vremenski period pre početka kurseva borave u Republici Srbiji: *otvorite, zatvorite, uđite, dajte, skuvajte, kupite, potpišite, uplatite, predajte* itd.

Zahvaljujući pomenutoj analizi udžbenika *Reč po reč* zapazili smo da je u prvih dvanaest lekcija upotrebljeno sedamdeset i sedam različitih glagola u prezentu⁶ (v. grafički prikaz 1). Kao najfrekventniji glagoli pojavljuju se glagoli I/1 vrste (glagoli na *-ati*), III/1 vrste (glagoli na *-iti*), odnosno I/2 vrste (glagoli na *-ati* koji u prezentu imaju *-em*). Poređenjem frekventnosti glagola u prezentu sa frekventnošću glagola datih u imperativu, odnos snaga je identičan – dominiraju glagoli I/1 (12), III/1 (12) i I/2 (6) vrste.

Grafički prikaz 1. Frekventnost pojavljivanja određene vrste glagola

Daljim sagledavanjem oblika imperativa i prezenta ekscerpiranih glagola, izdvojili smo nekoliko načelnih zapažanja:

1. Glagoli I/1 vrste obrazuju imperativ pomoću nastavaka *-j, -jmo, -jte*, pri čemu u svim slučajevima u 3. licu množine prezenta imaju nastavak *-ju*.
2. Glagoli I/2 vrste obrazuju imperativne oblike pomoću nastavaka *-i, -imo, -ite*, pri čemu u većini slučajeva u 3. licu množine prezenta imaju nastavak *-u*.

3. Glagoli I/4 vrste obrazuju imperativne oblike pomoću nastavaka -j, -jmo, -jte, pri čemu u svim slučajevima u 3. licu množine prezenta imaju nastavak -ju.
4. Glagoli II/1, II/2 i III/1 vrste obrazuju imperativne oblike pomoću nastavaka -i, -imo, -ite, pri čemu u gotovo svim slučajevima imaju nastavak -e u 3. licu množine prezenta.
5. Glagoli V/2, V3 i VII vrste obrazuju imperativne oblike pomoću nastavka -i, -imo, -ite, pri čemu u gotovo svim slučajevima imaju nastavak -u u 3. licu množine prezenta.

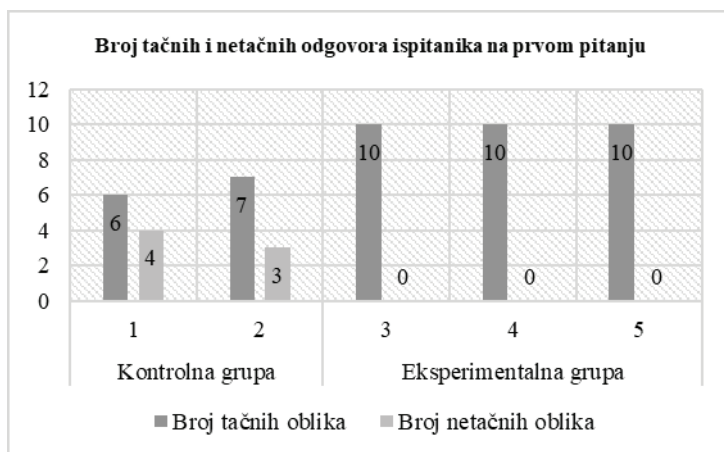
Međutim, kako se od stranaca na početnom nivou ne može očekivati da znaju glagolske vrste, navedena zapažanja smo preoblikovali u korisne savete koji bi im mogli pomoći u obrazovanju oblika imperativa i prezenta.

1. Glagoli koji u imperativu imaju nastavke -j, -jmo, -jte, u većini slučajeva će imati nastavak -ju u 3. licu množine prezenta.
2. Glagoli koji u imperativu imaju nastavke -i, -imo, -ite, u većini slučajeva će imati nastavak -u ili -e.
 - a. Ukoliko glagol u imperativu ima ispred nastavka samoglasnik *a* ili bilo koji suglasnik (obično *z, d, đ, n*), 3. lice množine prezenta treba obrazovati pomoću nastavka -u.
 - b. Ukoliko glagol u imperativu ima ispred nastavka neki od samoglasnika *e* ili *i*, 3. lice množine prezenta treba obrazovati pomoću nastavka -e.

Rad na izučavanju oblika imperativa i prezenta na početnom nivou učenja srpskog kao stranog jezika trebalo bi da podrazumeva preduzimanje više koraka. Kako se učenici prvi put susreću sa nastavnikom i nastavnim materijalima, boraveći vrlo često manje od mesec dana u Republici Srbiji, početak rada na kursu trebalo bi da podrazumeva međusobno upoznavanje, davanje instrukcija za budući rad i upoznavanje sa osnovnim karakteristikama srpskoga jezika: fonološkim pravopisom i, u skladu sa tim, ortografskim rešenjem Vuka S. Karadžića, sistemom glasova, prezentom pomoćnog glagola *jesam* i osnovnim kulturno-istorijskim činjenicama. Takođe, ovaj segment rada podrazumeva i upoznavanje sa nastavnim materijalima, odnosno udžbenicima i radnim sveskama. Upravo u ovom segmentu rada nastavnik treba da ukaže na instruktivni sloj udžbenika, objašnjavajući radne naloge, njihovo značenje i formu, te isticanje oblika infinitiva datih glagola. Kako smo ranije naveli, prilika je da se iskoriste upravo oni glagoli koji postoje u samim udžbenicima, kao i oni koji će učenicima pomoći radi snalaženja u svakodnevnom životnim situacijama (*potpisati, uplatiti, doći, zatvoriti, otvoriti, dati, gledati, slušati*). Na taj način će učenici steći pojam o oblicima imperativa u srpskom jeziku, a svakodnevnom radom i o nastavcima koji se koriste prilikom izdavanja naredbi. Nakon što nastavnik utvrdi da su učenici razumeli oblike imperativa datih glagola, u sledećoj etapi će insistirati na obrazovanju oblika imperativa novih glagola. Pošto učenici budu u stanju da bez većih grešaka formiraju imperativ, nastavnik će ih bliže upoznati sa prezentom kao osnovnim glagolskim vremenom – značenjem i nastavcima. Ovo je ključni trenu-

tak u radu na izučavanju prezenta – potrebno je da putem demonstrativne metode učenici uoče vezu između načina obrazovanja imperativa i (3. lica množine) prezenta. Poznavanje oblika imperativa pomoći će učenicima u određivanju (prezentske) osnove (prostim odbijanjem nastavka), a samim tim i uspješnijem obrazovanju oblika prezenta. Zato je važno učenicima predočiti gorenavedene savete/pravila.

Kako bismo ispitali funkcionalnost navednog postupka, sproveli smo istraživanje na časovima u Centru za srpski kao strani jezik pri Departmanu za srbistiku Filozofskog fakulteta u Nišu. Petoro učenika je podeljeno u dve grupe – kontrolnu i eksperimentalnu. U kontrolnoj grupi primenjen je tradicionalni pristup izučavanju prezenta i imperativa, a u eksperimentalnoj objašnjeni alternativni pristup. Rezultati su pokazali da su učenici u eksperimentalnoj grupi sa više uspešnosti obrazovali oblike imperativa i prezenta. U prvom zadatku zadatak učenika je bio da formiraju oblike 3. lica množine prezenta na osnovu datih oblika imperativa. Članovi eksperimentalne grupe su bez greške uradili traženi zadatak, dok su učenici kontrolne grupe imali poteškoća prilikom obrazovanja glagola: *smejati se, živeti, ići, poći*.

Grafički prikaz 2. Broj tačnih i netačnih odgovora ispitanika na prvom pitanju

Pri izradi drugog zadatka učenici su postigli gotovo identične rezultate. U ovom zadatku trebalo je da od datih oblika infinitiva obrazuju oblike 2. lica množine imperativa i 3. lica množine prezenta. Članovi kontrolne grupe napravili su (ukupno) po tri greške, i to prilikom obrazovanja oblika imperativa i prezenta glagola *napisati* i *ući*. Reč je o glagolima prilikom čijeg obrazovanja dolazi do glasovnih promena, što predstavlja jednu od velikih prepreka učenicima iz inostranstva u obrazovanju navedenih oblika. Članovi eksperimentalne grupe načinili su samo jednu grešku – prilikom obrazovanja 3. lica množine prezenta glagola *odgovoriti*.

Najveći izazov učenicima iz inostranstva predstavljao je treći zadatak, u kome se očekivalo da upišu u dati tekst po osam odgovarajućih oblika imperativa i prezenta (glagola datih u zagradi). Učenici kontrolne grupe uspešno su obrazovali četiri oblika imperativa i isto toliko oblika prezenta. Greške su načinjene u obrazovanju oblika imperativa glagola *piti, poći, reći, gledati*, odnosno pri obrazovanju oblika

prezenta glagola *znati, želeti, jesti, nadati (se)*. Svi učenici eksperimentalne grupe su bez načinjenih grešaka obrazovali oblike imperativa i prezenta datih glagola, što direktno ukazuje na funkcionalnost primenjenog alternativnog postupka u učenju glagolskih oblika.

5. Zaključak

Nastava srpskog kao stranog jezika, sa svim svojim posebnostima i težnjom ka konačnom naučnom utemeljenju, zahteva konstantne evaluacije postupaka nastavnika. Praksa nam pokazuje da se, iako je u pitanju posebna naučna i nastavna disciplina, vrlo često koriste isti metodi, isti postupci i tehnike svojstvene nastavi srpskog kao maternjeg jezika. To je najbolje uočljivo prilikom izučavanja glagolskih oblika, gde se u udžbenicima i programima predviđa njihovo izučavanje prema tradicionalnom redosledu: *infinitiv–prezent–svi ostali*. Učenici velikih poteškoća upravo imaju u obrazovanju oblika prezenta, kako zbog nepoznavanja prezentske osnove i velikog broja nastavaka, tako i zbog nepostojanja jasnih pravila o načinu na koji ga treba graditi. Kako bi se nastava srpskog kao stranog jezika učinila efikasnijom, autori u ovom radu predlažu alternativni pristup izučavanju glagolskih oblika, uočavajući direktnu vezu između oblika imperativa i prezenta. Iako prezent direktno utiče na građenje oblika imperativa, promena redosleda kojim se izučavaju u nastavi može pojednostaviti proces usvajanja i savladavanja ova dva glagolska oblika. Učenici se već prilikom dolaska u Republiku Srbiju upoznaju sa velikim brojem imperativnih oblika neophodnih za obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti, pri čemu su u prvim lekcijama udžbenika („za snalaženje u osnovnim životnim situacijama”) zastupljeniji oblici imperativa nego prezenta. Učenici ove oblike vrlo brzo usvajaju, uočavajući osnovna značenja i veze među njihovim sastavnicama.

Shodno gorenavedenom, autori ovoga rada izdvajaju dva pravila koja mogu učenicima iz inostranstva pomoći da iz poznatih oblika imperativa izdvoje prezent-sku osnovu, a zatim dodaju odgovarajući nastavak za obrazovanje prezenta, pri čemu i građenje 3. lica množine postaje jednostavniji zadatak uprkos postojanju (čak) tri nastavka. Naučena pravila učenici vrlo lako prenose i na druge (do tada nepoznate) glagole, uočavajući pravilnost u obrazovanju imperativa i prezenta. Rezultati sprovedenog istraživanja pokazali su da učenici eksperimentalne grupe, u kojoj je primenjen navedeni alternativni postupak, gotovo bez greške obrazuju oblike prezenta i imperativa na osnovu datog glagola u infinitivu. Sa druge strane, uspešnost učenika kontrolne grupe, u kojoj su glagolski oblici izučavani prema tradicionalnom redosledu, variraju od pitanja do pitanja i kreću se od 50% do 87% (u zavisnosti od tipa zadatka). Upravo je najmanja uspešnost ostvarena na zadatku u kome je trebalo iskoristiti pravilan oblik imperativa i prezenta u datom kontekstu. Navedeno govori u prilog činjenici da vrlo često delotvorni postupci u nastavi maternjeg jezika ne moraju podrazumevati i efikasnost u nastavi stranog jezika, zbog čega je potrebno pronaći one koji će uz najmanje uloženog vremena omogućiti ostvarivanje maksimalnih rezultata i redukciju broja grešaka. Primena navedenog alternativnog postupka ima

svoje metodičko opravdanje, ali bi ga u narednim istraživanjima trebalo proveriti na većem uzorku, ne bi li se doneli konkretni zaključci o njegovoj efikasnost u praksi.

Citirana literatura

- Arsić, Perišić, O. (2016). Analiza grešaka u srpskom jeziku kao stranom na primeru italo-fona. *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III* (2016), 155–168.
- Babić, B. (2011). *Naučimo srpski I i 2 – Rečnik glagola*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Babić, B. (2016). Unutarjezičke greške na početnim nivoima učenja srpskog jezika kao stranog (doktorska disertacija). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Babić, B. (2019). Morfološko-sintaksički minimalni rečnik glagola u nastavi srpskog jezika kao stranog/drugog i kao maternjeg. *Metodički vidici*, 10 (2019), 33–58.
- Dorđević, K. (2017). Analiza grešaka slovačkih maternjih govornika na početnom nivou učenja srpskog jezika kao stranog. *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VII*, Brno: Moravské zemské muzeum Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy university, 691–697.
- Klajn, I. (2006). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Krajišnik, V. (2016). Neka pitanja iz metodike nastave srpskog kao stranog jezika. *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III* (2016), 7–26.
- Marinković 2016: Marinković, N. (2016). *Gramatički minimum srpskog kao stranog jezika* (doktorska disertacija). Beograd: Filološki fakultet u Beogradu.
- Milošević, S. (2016). Tipologija gramatičkih grešaka ruskih govornika pri usvajanju srpskog jezika. *Srpski kao strani jezik u teoriji i praksi III* (2016), 169–180.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Piper, P., Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Selimović-Momičilović, M., Živanić, Lj. (2012). *Reč po reč (Srpski jezik za strance – početni kurs)*. Beograd: Institut za strane jezike.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik*. Beograd: Naučna knjiga.
- Sudimac, N. (2019). Najčešće greške prilikom usvajanja srpskog jezika kao stranog kod studenata rumunske nacionalnosti. *Ishodišta 5*, Temišvar: Savez Srba u Rumuniji – Centar za naučna istraživanja i kulturu u Rumuniji – Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, godina 5, broj 5, 441–455.
- Zajednički evropski okvir za učenje jezika 2011: *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, Council of Europe, 2011.

Aleksandar M. Novaković

ALTERNATIVE PROCEDURES WHEN LEARNING THE PRESENT TENSE IN TEACHING SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

The aim of this paper is to consider alternative procedures when learning the present tense at the beginner level of learning Serbian as a foreign language. Practice shows that foreigners who learn Serbian at level A1 have great difficulties in mastering the way the present tense is formed, both due to a lack of clear rules and due to a large number of suffixes. For example, in the formation of the 3rd person plural in the present tense, there are as many as three suffixes (-e, -u, -ju) and there is no possibility of free choice. According to a tacit rule, the present tense is studied first, and then all the other verb forms in textbooks for learning Serbian. However, the authors of this paper believe that learning the present tense should be preceded by learning imperative forms, because there is a direct link between the way the 3rd person plural in the present tense and the (second person singular form of the) imperative are generated. The imperative is a verb form that students encounter very often during their stay in the Republic of Serbia, as well as at the very beginning of the course when getting acquainted with the instructive part of the textbook (*circle, underline, listen, say, etc.*). In that way, the imperative becomes a form that foreigners gladly use "for survival" in real life circumstances. In other words, knowledge of this verb form helps students find the right way to perform everyday activities until they develop basic language competencies. In this paper, the authors try to show how a changed order of studying verb forms (imperative-present) can help in mastering the formation and use of the present tense more efficiently, highlighting two very useful rules and applying them to all the verbs provided by the curricula and textbooks at the beginner level of learning Serbian. In the control group, verb tenses were studied in the order in which they were presented in the textbooks (present-imperative). In the experimental group, the order of the processed content was different (imperative-present). The results of the study showed that the students in the experimental group were able to generate imperative and present verb forms almost without any mistakes, while the success of the students in the control group varied depending on the task.

aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

Lista učesnika konferencije *Jezik, književnost, alternative* 2021.

Lista učesnika konferencije Jezik, književnost, alternative 2021.

Jasmina Ahmetagić (ahjasmina@yahoo.com)
Hristina Aksentijević (hristina.aksentijevic@filfak.ni.ac.rs)
Nina Aksić (nina.aksic@ei.sanu.ac.rs)
Dušan Aleksić (dusan.aleksic@filfak.ni.ac.rs)
Maja D. Antić (maja.stefanovic@filfak.ni.ac.rs)
Boban Arsenijević (boban.arsenijevic@uni-graz.at)
Najla Baccar (najlabaccar@gmail.com)
Dragana Bajić-Levy (bdragana5@yahoo.com)
Dobriša L. Begenišić (dobbeg@yahoo.de)
Nikola Bjelić (nikola.bjelic@filfak.ni.ac.rs)
Nenad Blagojević (nenad.blagojevic@filfak.ni.ac.rs)
Mirjana Bojanić Čirković (mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs)
Valentina Budinčić (vvalentinab@yahoo.com)
Nicole Burgund (nburgund@hotmail.com)
Miljana Čopa (miljana.copa@isj.sanu.ac.rs)
Vasilisa Cvetković (vasilisa.cvetkovic@filfak.ni.ac.rs)
Nadia Czachowska-Aleksić (nadia.czachowska@gmail.com)
Leanne Darnbrough (Leannerae.darnbrough@kuleuven.be)
Irena Dimova (irenadi@mail.bg)
Milan Dojčinović (milan.dojchinovic@gmail.com)
Sanja Domazet (domazetsanja5@gmail.com)
Ana Đorđević (avlaisavljevic@gmail.com)
Jasmina Đorđević (jasmina.djordjevic@filfak.ni.ac.rs)
Tatjana Dumitrašković (tanjadumi@yahoo.com)
Miloš D. Đurić (djuric@etf.bg.ac.rs)
Violeta Džonić (violeta.dzonic@filfak.ni.ac.rs)
Vladimir Figar (vladimir.figar@filfak.ni.ac.rs)
Jelena Gojić (jelena.gojic.kg@gmail.com)
Admir Gorčević (agorcevic@gmail.com)
Milan B. Gromović (milan.gromovic@ff.uns.ac.rs)
Jelena Grubor (bram.english@yahoo.co.uk)
Ana Halas Popović (ana.halas@ff.uns.ac.rs)
Velimir Ilić (velimir.ilic@filfak.ni.ac.rs)
Jelena Jaćović (jelena.jacovic@filfak.ni.ac.rs)
Aleksandra Janić (aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs)
Violeta M. Janjatović (violetavesic@gmail.com)
Ljiljana Janković (ljiljana.jankovic@filfak.ni.ac.rs)
Danica Jerotijević Tišma (danica.tisma@filum.kg.ac.rs)
Jelena M. Josijević (jelena.josijevic@filum.kg.ac.rs)
Jovana Josipović (jovanajo90@gmail.com)
Ivan Jovanović (ivan.jovanovic@filfak.ni.ac.rs)
Aleksandra S. Jovanović (aleksandra.jovanovic@isj.sanu.ac.rs)
Jelena V. Jovanović (jelena.v.jovanovic@filfak.ni.ac.rs)
Milena Jovanović Kranjec (mkranjec@kg.ac.rs)

Vladimir Jovanović (vladimirz.jovanovic@filfak.ni.ac.rs)
Emilija Jović (emilija.jovic@filfak.ni.ac.rs)
Milena Kaličanin (milena.kalicanin@filfak.ni.ac.rs)
Antonina Kostić (antonina.irini@gmail.com)
Darko Kovačević (darko.kovacevic@etf.ues.rs.ba)
Miloš Kovačević (mkovacevic31@gmail.com)
Ana Kocić Stanković (anakocic@hotmail.com)
Vesna Krajišnik (krajisnikv@gmail.com)
Aleksandra Lazić-Gavrilović (aleksandra.lg0503@gmail.com)
Jelena Lepojević (jelena.lepojevic@filfak.ni.ac.rs)
Sonja Lero Maksimović (sonja.lero@flf.unibl.org)
Dušica Ljubinković (dusicaljubinkovic1211@gmail.com)
Maja Luković (mmilutinovic@kg.ac.rs)
Sergej Macura (sergej.macura@fil.bg.ac.rs)
Ivana Marinković (ivana.marinkovic@vpts.edu.rs)
Marijana Marjanovikj-Apostolovski (m.marjanovic@seeu.edu.mk)
Olivera Marković (olivera.markovic@filfak.ni.ac.rs)
Aleksandra D. Matić (aleksandra.matic@filum.kg.ac.rs)
Tijana Matović (tijana.matovic@filum.kg.ac.rs)
Nataša Milanov (natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs)
Jelena Milić (jelenamilic018@gmail.com)
Nataša Milivojević (natasa.milivojevic@ff.uns.ac.rs)
Stefan Milosavljević (stefan.milosavljevic@uni-graz.at)
Lidija Mirkov (lidija.mirkov@fpn.bg.ac.rs)
Biljana Mišić Ilić (biljana.misic.ilic@filfak.ni.ac.rs)
Marko Mitić (30markom@gmail.com)
Ivana Mitić (ivana.mitic@filfak.ni.ac.rs)
Jelena S. Mladenović (jelena.mladenovic@filfak.ni.ac.rs)
Zorica Mladenović
Azra Mušović (azramusovic@gmail.com)
Marija Nešić (mnesic@singidunum.ac.rs)
Marija Nijemčević Perović (marijanijemcevic@yahoo.com)
Jelena Nikolić (jelenaznikolic1@gmail.com)
Predrag Novakov (predrag.novakov@ff.uns.ac.rs)
Aleksandar M. Novaković (aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs)
Branka B. Ognjanović (branka.ognjanovic@filfak.ni.ac.rs)
Lidija Palurović (lidija.palurovic@ftn.kg.ac.rs)
Marija Panić (ms.marija.panic@gmail.com)
Marija Pantović (marija.pantovic@np.ac.rs)
Vladan Pavlović (vladan.pavlovic@filfak.ni.ac.rs)
Dejan Pavlović (gc.dejan.pavlovic@filfak.ni.ac.rs)
Zoran Paunović (zdpaunovic@gmail.com)
Orin Percus (Orin.Percus@univ-nantes.fr)
Danijela Petković (danijela.petkovic@filfak.ni.ac.rs)
Anja Petrović (a.petrovic-14378@filfak.ni.ac.rs)
Dragana Pešić (dragana.nedeljkovic1@gmail.com)
Mladen Popović (mladen.popovic@filfak.ni.ac.rs)

Mirna Radin Sabadoš (mirna.radin.sabados@ff.uns.ac.rs)
Stanka Radojičić (stanka.radojicic@dgt.uns.ac.rs)
Anica Radosavljević Krsmanović (anica.krsmanovic@filum.kg.ac.rs)
Ana Radović Firat (ana.radovic-firat@ftn.kg.ac.rs)
Vladeta Radović (vladeta.radovic@filfak.ni.ac.rs)
Nataša Rakić (natasa.rakic@filum.kg.ac.rs)
Smiljana Rakonjac (smiljana.rakonjac@gmail.com)
Anđela Redžić (andjela.redzic@gmail.com)
Alina Resceanu (aresceanu@yahoo.com)
Tanja Rusimović (tanjarusimovic@yahoo.co.uk)
Daniel Russo (daniel.russo@uninsubria.it)
Theodora P. Saltidou (saltidouroula@yahoo.gr)
Rudolf Sárdi (rudolf.sardi@smu.tn)
Ana Savić-Grujić (anasavic81@gmail.com)
Irena Selaković (irena.selakovic@filum.kg.ac.rs)
Ana Sentov (ana.sentov@flv.edu.rs)
Vesna Simović (vesna.simovic@filfak.ni.ac.rs)
Svetlana Slijepčević Bjelivuk (s.slijepcevic@gmail.com)
Biljana Soleša (solasabilja@gmail.com)
Milica Spremić Končar (m.spremicKoncar@gmail.com)
Dušan Stamenković (dusan.stamenkovic@filfak.ni.ac.rs)
Ivan Stamenković (ivan.stamenkovic.1987@gmail.com)
Maša Stanišić (masastanistic1982@gmail.com)
Branimir Stanković (branimir.stankovic@filfak.ni.ac.rs)
Bogdan Stanković (stbogi95@gmail.com)
Selena Stanković (selena.stankovic@filfak.ni.ac.rs)
Dobrivoje Stanojević (dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs)
Strahinja Stepanov (strahinja.stepanov@ff.uns.ac.rs)
Aleksandra Z. Stojanović (sandra.stojanovic95@hotmail.com)
Vojkan Stojičić (vojkans@hotmail.com)
Mirjana Stošić (mirjana.stosic@fmk.edu.rs)
Nina Lj. Sudimac (nina.sudimac@filfak.ni.ac.rs)
Katarina Subanović (katarinasubanovic@gmail.com)
Đurđina Šijaković Maidanik (djurdjina.s@gmail.com)
Milena Škobo (milenanikolic86@yahoo.com)
Đorđe Šunjevarić (dj.sunjevaric-15757@filfak.ni.ac.rs)
Lidija Tasić (lidijatasic17@gmail.com)
Biljana Tešanović (circulos.sbb.rs)
Lena Tica (lena.tica@ftn.kg.ac.rs)
Dijana Tica (dijana.tica@ff.unibl.org)
Nataša Tučev (natasamlk@gmail.com)
Danijela Vasić (vasic.danijela@fil.bg.ac.rs)
Marta Veličković (marta.velickovic@filfak.ni.ac.rs)
Maja Veljković (maja.veljkovic@filfak.ni.ac.rs)
Jelena Veljković Mekić (vmjelena@yahoo.com)
Nataša Živić (natasa.zivic@filfak.ni.ac.rs)
Ema Živković (ema.zivkovic@filfak.ni.ac.rs)

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE
Jezička istraživanja
april 2021

Izdavač
Filozofski fakultet u Nišu
Ćirila i Metodija 2

Za izdavača
Prof. dr Natalija Jovanović, dekan

Lektura
Dr Maja Stojkovic (srpski)
Broc Banter (engleski)
Kata Hahn (engleski)

Dizajn korica
Darko Jovanović

Prelom
Milan D. Ranđelović

Format
17x24

Štampa
SCEROPRINT Niš

Tiraž
100 primeraka

DOI: <https://doi.org/10.46630/jkaj.2022>
ISBN-978-86-7379-589-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81'33(082)

811(082)

81-115(082)

81'362(082)

JEZIK, književnost, alternative = Language, Literature, Alternatives
: tematski zbornik radova. Jezička istraživanja / urednice Vesna Lopičić,
Biljana Mišić Ilić. - Niš : Filozofski fakultet, 2022 (Niš : Scero print). -
605 str. : garf. prikazi ; 24 cm. - (Biblioteka Naučni skupovi / [Filozofski
fakultet, Niš])

Radovi na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 100. - Str. 11-26: Alternative u jezičkom
sistemu i jezičkoj upotrebi / Vesna Lopičić i Biljana Mišić Ilić. - Tekst lat. i ćir.
- Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summeries; Резмен.

ISBN 978-86-7379-589-8

1. Ур. ств. насл. 2. Лопичић, Весна, 1959- [уредник] [аутор додатног текста] 3.

Мишић Илић, Биљана, 1962- [уредник] [аутор додатног текста]

а) Примењена лингвистика -- Зборници б) Страни језици -- Зборници в)

Компаративна лингвистика -- Зборници г) Компаративна граматика -- Зборници

COBISS.SR-ID 65376009

Više od jedne decenije naše *Jezik, književnost,...* imale su u fokusu r književnoteorijskih nauka, kao što su znače i razne značajne društvene fenomene kao komunikacija, vrednosti i marginalizacija. Iako koherentne, to ni u kom slučaju nije podr pristupa, već se, naprotiv, težilo da se date perspektiva. Upravo želeći da podržimo iskustava sa reakcijama na fenomen kovid-19, tema našeg skupa ostaje

JEZIK, KNJIŽEVNOST, ALTERNATIVE

For over a decade, our conference *Literature,...* focused not only on the topics of literary studies, such as meaning, discourse, time, space, and significant phenomena such as politics, culture, values and marginalization. Although the approach was not coherent, this never meant the uniformity of perspectives. On the contrary, the aim was to view the world from multiple perspectives. In an attempt to support such efforts, we are now experiencing the reactions to the covid-19 pandemic. It is necessary, the topic of our conference

